გლობალიზაცია და ბიზნესი

GLOBALIZATION AND BUSINESS

სამეცნიერო–პრაქტიკული ჟურნალი

ეკონომიკისა და ბიზნესის აქტუალური პრობლემები
გლობალიზაციის თანამედროვე პირობებში
თეორია და პრაქტიკა

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

Actual Problems of Economy and
Business in Modern Globalization
Theory and Practice

თბილისი
TBILISI
2020

ევროპის უნივერსიტეტის ბიზნესისა და ტექნოლოგიების ფაკულტეტის და გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევის ინსტიტუტის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო–პრაქტიკული ჟურნალი

REFEREED AND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL OF THE FACULTY OF BUSINESS AND TECHNOLOGY AND THE INSTITUTE OF RESEARCH OF ECONOMIC AND SOCIAL PROBLEMS OF GLOBALIZATION OF THE EUROPEAN UNIVERSITY

ISSN 2449-2396

სარედაქციო საბჭო

მიკროეკონომიკა, ბიზნესი და სამეწარმეო საქმიანობის განვითარება

MICROECONOMICS, BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

თეორია, მეთოდოლოგია და სისტემური პრობლემები

THEORY, METHODOLOGY AND SYSTEMIC PROBLEMS

JEL Classification: L2, O32 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.001

ECONOMIC SECURITY ASSESSMENT SYSTEM OF ENTERPRISES IN EMERGENT SITUATIONS

OLENA V. BAZHENOVA
Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
bazhenova.olena25@gmail.com

NATALIIA D. BELOUS
Associate Professor
Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Ukraine
ordnadi@ukr.net

IHOR S.CHORNODID
Professor
Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Ukraine
chornodid@ukr.net

Abstract. The paper explores the economic security assessment system of enterprises in emergent states. The mechanism of economic security system evaluation that includes three stages (planning, implementation and results generating) has been proposed. At the stage of planning and preparation for the process of economic security system assessment the purpose and objectives of the evaluation system are formulated, the areas of assessment, methods and criteria of assessment are determined. The tasks of the assessment include the development of measures to respond to destabilizing phenomena and justify the possibilities of functioning in the new integrated environment. The next stage of evaluation that has been identified is an implementation of economic security assessment (evaluation of components and overall assessment of economic security system). In the paper, we have identified such components of enterprises' economic security as information, political, legal, resource, market, interface, innovative, environmental, social, etc. To evaluate the economic security' components we have proposed a score from 1 to 5 points, which characterizes the situation from poor (worst) to excellent (best). Finally, the last stage involves the evaluation and analysis of obtained results, protection of «weak» areas, working out of proposals for improving the efficiency of economic security system. Thus, economic security components of enterprises in emergent situations have been characterized. The proposed measures and proposals to eliminate the problematic aspects identified during the assessment will increase the level of economic security of the business as a whole and in emergencies in particular.

KEYWORDS: ECONOMIC POLICY, ECONOMIC SCIENCE, POLITICIZATION OF ECONOMICS, ECONOMIC REFORMS, HIGH-PROFILE ECONOMISTS, INTERNATIONAL FINANCIAL INSTITUTIONS.

For citation: Bazhenova O.V., Belous N. D., Chornodid I. S. (2020). Economic Security Assessment System of Enterprises in Emergent Situations. *Globalization and Business, №9,* pp. 11-19. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.001

INTRODUCTION

Emergent situations both inside the country and in the world lead to the formation of destabilizing conditions for business entities functioning, which encourage the creation of platforms for rapid response to these factors based on effective management systems and economic security systems in particular. Emergencies, such as military actions and conflicts, pandemics affect almost all of the economic security components of country and business.

Well-timed effective assessment of the enterprises' economic security is formed to develop rapid response to destabilize economic phenomena, taking into account the factors influencing the negative trends, provide opportunities for a concise exit from crises, minimize the loss of economic benefits and create opportunities for further development in the new environment. The problem of implementation of modern and effective methods of assessment in Ukraine today takes special place among other urgent studies of economic science. Today, domestic enterprises dramatically

require new assessment methods and capabilities that would meet current management and economic security needs, in particular, the realities of their operation and modern world trends.

The current necessity of Ukrainian enterprises to implement the economic security system in case of emergencies underscores the urgency of the problem. The rationale for the mechanism of rapid response to destabilizing economic phenomena and the development of practical measures for possibility of further functioning in new integrated environment determine the purpose of this study.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

The problem of effective methods of assessing the economic security in general and the economic security system of the enterprise, in particular, is not new and has been studied by many well-known practitioners and scientists.

In particular, Geets, Kizim, Chernyak and etc. (2006) note that in the system of national economic security a special place is occupied by the problem of economic security of enterprises, which has a dual nature. On the one hand, the operation of enterprises is carried out in a non-stationary external environment, and on the other hand, crisis trends at the micro level create the preconditions for negative trends in regional systems and reduce the level of national economic security.

Zabrodsky and Kapustin (1999) define economic security as «a quantitative and qualitative characteristic of the properties of the firm, reflecting the ability to self-survival and development in the face of external and internal threats». There is also an approach that emphasizes the main purpose of ensuring the enterprise's economic security is to achieve maximum stability regardless of objective and subjective threatening factors (Chumarin, 2003).

Varnaliy (2009) substantiates that the level of economic security of entrepreneurship is not a static indicator but includes three components such as the current level of economic independence of enterprises, the level of economic efficiency of enterprises, the ability to further development.

From the standpoint of external environment influence, the protection of enterprises from its negative impact and considers the content of the category of economic security of the enterprise by the authors (Cherep, Lubenets, 2010). Shlykov (1999) explains the economic security of the enterprise from the standpoint of minimizing losses and maintaining control over property.

Speaking about practical side of economic security of enterprise, to assess the economic security of the enterprise at the micro level, all indicators are divided into categories: financial indicators; production and sales; indicators of innovation activity; social indicators (Artemenko, Mishchuk, 2018).

However, despite significant existing research, a number of unresolved issues remain, including the formation of a coherent step-by-step mechanism for assessing economic security in emergent situations to implement a rapid response to destabilizing economic phenomena and develop practical measures for further development in an integrated environment.

RESULTS

Today, Ukraine along with countries all over the world is undergoing complex processes of adapting to emergent situations. The assessment of enterprises management system and its economic security system, in particular, aims to characterize the readiness of Ukraine and domestic businesses to respond to emergencies and opportunities to operate in the new integrated economic environment.

The process of assessing the economic security of enterprises is quite complex and paintaking, since it involves not only the formation of the characteristics of the economic activity of the subject, but also the degree of protection of these activities, etc. (Belous, 2016).

In general, we propose to implement the economic security system assessment mechanism in three stages: planning, implementation and results.

At the stage of planning and preparation for the process of evaluation of the economic security system, we propose to determine the purpose and objectives of the evaluation system, determine the scope, methods and criteria for evaluation (Table 1).

According to data in Table 1, the purpose of our assessment is to determine the state of the system of economic security of enterprises in the context of emergent situations in the country and all over the world. The tasks of the evaluation include the development of measures to respond to destabilize phenomena and justify the possibilities of functioning in the new integrated environment. In our opinion, an important task of assessing the economic security system is to identify the factors influencing the result.

With regard to the areas of assessment, we have selected an overall assessment of the economic security system based on separate assessment of its components, with the establishment of factors affecting the result. The evaluation of individual components in our opinion will allow us to identify the «weaknesses» and «strengths» of the whole system.

In order to carry out the evaluation of the enterprises economic security system, we have chosen quantitative methods in the form of point evaluation using graphical images for more visual representation and presentation of results.

The next stage of evaluation we have established is the stage of implementation-implementation of economic security assessment (evaluation of components and overall assessment of the economic security system). To assess the components of economic security, we propose a score of 1 to 5 points, which characterizes the situation from poor (worst) to excellent (best). It is also necessary to develop assessment criteria for each component and to characterize the scores.

In previous studies, we have summarized the following

Table 1

Characteristics of the planning stage of the economic security assessment system

Component	***Meaning***	***Characteristics***
Purpose and objectives	Necessity of providing an assessment of the system during emergencies in order to implement a rapid response to destabilizing phenomena	✓ To evaluate the operation of the economic security system of business and its individual components; ✓ To establish factors of influence on the received result; ✓ To develop measures to respond to destabilizing phenomena; ✓ To substantiate the possibilities of functioning in the newly formed integrated environment as a result of emergencies
Scope of evaluation	Evaluation of all individual components and the whole system	✓ To assess individual components of economic security of enterprises to identify "weaknesses" and "strengths" ✓ To assess the entire system of economic security of business in order to develop a means of responding to destabilizing phenomena
Definition of evaluation methods and criteria	Quantitative evaluation methods	✓ Development of evaluation criteria and characterization of the score scale and the system as a whole for each component of economic security; ✓ Integration of the results of the assessment of the components of economic security into a single indicator; ✓ Implementation of ranking and rating of factors; establishment of coefficients and characteristics of the scale for assessment of factors.

economic security components of enterprises: information, political and legal, resource, market, interface, environmental, innovative and social components, etc.

Information security has come a long way from the use of naturally occurring information communications to the creation and development of global information and communication networks using space security. However, scientific and technological progress has led not only to the development and improvement of information support, but also to a number of problems related to its protection. Since 1973, communities have emerged as hackers, aiming at damaging the information security of individual users, organizations and entire countries. On the other hand, Google knows more about us than we know about ourselves: it creates an automatic profile with our master data; sends our coordinates and speed; saves our search history and more. It should be noted that, unlike the protection of state information, information protection of economic enterprises remains in the space of their personal problems. In addition, it should be stated that there is nothing «absolutely» confidential or protected and it can be considered to some extent impossible. Therefore, in our view, when evaluating an information component, it is necessary to focus not only on confidentiality, but also on the effectiveness of information, its validity and useful capabilities.

In the process of evaluating the information component of the business economic security system in emergent situations, we propose the following evaluation criteria: promptness and speed of receipt, reliability and verifiability, accessibility, integrity and authenticity, confidentiality and security, appeal and accountability. (Kharchenko, 2005) (Table 2).

Using the criteria for assessing the information component of economic security of enterprises, it can be stated that in most domestic enterprises the condition of the component corresponds to a high degree of protection and a score of 4 points. In recent years, the domestic information space has undergone a positive transformation, which provides business entities with the speed of obtaining, accessibility and authenticity, reliability and authenticity, etc. Some businesses have problems with accountability and appeal of the information space, which is explained by personal (private) factors, mainly the age barrier of staff and the logistics of resources. Also, it was noted that the confidentiality of information of business entities, its security is rather doubtful and a high degree of protection by this criterion is extremely rare.

If we study the aspect of implementation of information component in emergent situations, it is possible to confirm a sufficiently high degree of efficiency of its functioning. In emergencies, information systems and space are subject to the highest requirements, but it must be stated that the system is operating effectively. It should be noted that there are some failures in reporting systems, entities, banking systems, etc., but these failures are not systematic. Thus, a large number of company employees have switched to remote work, information flow for the needs of the company, its transfer, reporting and its mobility, the ability to

Table 2.
Criteria for assessing enterprises information security

Score	***Characteristics***
1 point	The lowest degree of protection and efficiency of information use at the enterprise. The information is not received in time, there are technical problems that do not allow using the Internet effectively, the company uses unverified sources of information and its own information has a low degree of protection.
2 points	Low degree of protection and efficiency of information use at the enterprise. Information is not always received on time, there are periodic technical problems that do not allow effective use of the Internet, the company does not always use verified sources of information and its own information has a fairly low degree of protection.
3 points	The middle degree of protection and efficiency of information use in the enterprise. Information is received on time, technical problems are almost absent, the Internet is used quite efficiently, the company has access to verified sources of information, but its own information has a fairly low degree of protection
4 points	High degree of protection and efficiency of information use at the enterprise. Information is received in a timely manner, the company uses professional maintenance services, modern and highly efficient equipment, Internet space is used efficiently, the company has access to verified sources of information, its own information has a high degree of protection
5 points	The highest degree of protection and efficiency of information use at the enterprise. The information is received in a timely manner, promptly and is highly relevant, the company uses professional maintenance services, modern and highly efficient equipment, the Internet is used efficiently, the company has access to verified sources of information, its own information has the highest professional level of protection

communicate and cooperate with contractors also provided information and Internet capabilities during emergencies quite successfully and at a high level.

The next component for the assessment of the economic security of enterprise we have substantiated the political and legal component, the assessment of which corresponds to the set mechanism in accordance with the stage of planning and preparation (definition of evaluation criteria, scoring, evaluation of these parameters). The study of this area allows us to conclude that the political and legal component, its state and characteristics in the domestic space is very unsatisfactory. Ukraine is currently in a state of constant change and reform, accompanied by changes in the legal field and a number of negative factors for the activities of economic entities. The constant change of regulatory and legal support entails not only additional costs for changes in software products, staff training, implementation, but also constant destabilization processes during business. Frequent changes of political and integration directions lead to crisis conditions and destabilization. For example, according to the Unified State Register of Legal Acts for 2019, more than 4,000 regulations were adopted in Ukraine. For comparison, the number of newly introduced legislation in the UK, Scotland, Wales and Northern Ireland, which is the leader in the adoption of acts among other European countries during this period, is about 200.

The criteria for evaluating this component includes stability and consistency, focus on business support, transparency and clarity, legitimacy of government, and so on. By using the criteria for assessing the political and legal component of the system of economic security of business, we should state that in most domestic enterprises the stance of this component corresponds to a low level of protection and a score of 2 points. Despite the fact that business entities have learned to adapt to the constant destabilizing phenomena in the field of changing political directions and the legal framework, the number of enterprises that would withstand constant pressure from this component in the domestic space is constantly decreasing. The number of shadow businesses in Ukraine is not significantly decreasing, but on the contrary tends to increase. The vast majority of small businesses operating in the shadow explain the lack of registration not by refusing and unwillingness to pay taxes, but by fear of not understanding the legal framework, its imperfection, confusion, large number of reports, lack of tax holidays for seasonal business and high fines. If we study the aspect of the functioning of the political and legal component in emergencies, we can indicate a very low degree of protection and efficiency. The state hardly supports small and medium-sized businesses in emergencies, constantly lobbies for various types of assistance and benefits, etc.

The next component for the study of enterprises' economic security in emergencies is the interface one. The interface component is aimed at measures to protect relations with economic counterparties (suppliers, trade and sales intermediaries, investors, consumers, etc.) and to overcome the threats caused by possible unforeseen changes and circumstances (up to the termination of contractual relations). This component is in constant interaction with the political and legal component and to some extent is implemented

depending on its condition. Examining the factors of interface component formation, we have found negative factors such as proximity to the government, constant lobbying of certain business interests by the government, low level of legitimacy of the government, significant problems with the judiciary that do not resolve disputes. It should be paid attention to the importance of interconnecting the interface component with another component of economic security of the business. In turn, opportunities for access to information databases of other contractors, verification of their reliability and business reputation are provided by the information component.

The evaluation criteria include duration of mutual settlements and their fluidity, reliability and integrity of mutual settlements, willingness and intention of counterparties to comply with contractual terms, protection from possible unforeseen changes from the point of view of the legal system, ability to respond to emergencies and more. The evaluation process according to the specified criteria is presented in table 3.

According to Table 3 in most domestic enterprises (except for retail sector), there is a focus on long-term settlements with counterparties due to greater opportunities and security from the emergence of unpredictable changes. The vast majority of domestic businesses focus on business reputation and value the data of trusted partners, working with them from year to year. We evaluated this criterion in «four» points.

Regarding the reliability and integrity of mutual settlements, we have given a score of «four» points, which is characterized by the verification of mutual settlements, the availability of information about the counterparty to a sufficient extent and the ability to establish intentions. Insecurity of Internet information, recommendations and reviews of other contractors, access to information databases in this case play a positive role and ensure the formation of this information.

Regarding the interface component, it is necessary to state the presence of desire to comply with the contractual terms. According to this criterion, it is possible to state the average level, which corresponds to the «three» points, as technical, resource, information and other business opportunities do not always allow to be a contractor.

Assessment of the criterion of protection against possible unforeseen changes from the point of view of the legal system leads to the conclusion that it is low. Research confirms the low level of protection against possible unpredictable changes and insufficient legal protection of domestic enterprises.

We have rated the ability of domestic enterprises to respond to emergencies to the highest score. Thus, it should be noted that during emergencies, mutual settlements of counterparties are positive. Because emergencies in the homeland occur quite often, the support of the state as usual is lacking, business entities have learned to adapt to them to be mobile, conscious and tolerant.

For this component of economic security of business, it can be calculated the average score for the assessment of the specified parameters. Thus, we can assess the interface component of economic security of business in «four» points, which is a positive value of the level and condition of this component in emergencies.

The next component for assessing the system of economic security of business, we have substantiated is the market one that reflects the degree of compliance of internal capabilities and potential of the enterprise to external needs and requirements in the market environment. The weakening of the market security of the enterprise is evidenced by such factors as reduction of market share owned by the enterprise; weakening of competitive positions and ability to counteract competitive pressure; reduction of adaptive capabilities of the enterprise to changes in the market, lag behind market requirements, etc. In Ukraine, there are some monopolists in the market of certain goods and services, which reduces opportunities for business development and competition. In addition, priority areas of economic activity are rarely supported by the state, which also reduces the adaptive capacity of enterprises. However, it is necessary to state the successful development of the Internet for the market of goods and services in recent years. Online sales of individual goods and services not only provide new opportunities and competitive advantages for business and the market, but also sometimes completely replace store sales, creating online markets and networks. The criteria for assessing the market component we have selected: market share of goods and services owned by an individual business entity; availability of potential and competitive advantages; adaptive capabilities of the enterprise (Table 4).

According to the data in Table 4, the degree of compliance of the internal capabilities of business entities with the external requirements and needs of the market at a fairly mediocre level generally corresponds to a score of «three» points. According to most criteria for assessing the level of the market component of economic security of business, domestic entities do not meet modern market requirements; have low adaptability, low competitive advantages, which in most cases is due to outdated material resources and overall market imperfections. Regarding the implementation of the market component of economic security of business during emergencies, it can be stated its low level and imperfection. Threats and destabilizing phenomena for the activities of enterprises caused by their inadequate internal capabilities with market needs are quite significant and probable.

Innovative component is one of the most important for ensuring a high level of economic security of the enterprise (Didenko, Motorna, 2018), (Dyachenko, Artemenko, 2014), (Kyrychenko, 2012), (Yankovets, Bondarenko, 2016). "Innovation is an activity that relates to the transformation of research and development, other scientific and technological achievements into a new or improved product introduced to the market, into a new or improved technological process used in practice, or a new approach to social services" (Dyachenko, Artemenko, 2014). The effectiveness of innovations directly depends on the assessment and examination of risks, as well as on methods of managing them.

The next stage of assessing the level of economic security we have substantiated is the «Stage of results

Table 3.
The process of evaluating the interface component according to the specified parameters

Criterion	Characteristics of points, determination of the corresponding point	
Duration of mutual settlements and their fluidity	1	< 1 year
	2	1-2 years
	3	2-3 years
	4	3-5 Years
	5	>5 years
Reliability and integrity of mutual settlements	1	Settlements are not checked, information on the counterparty is absent, reputation is not known, intentions are not established
	2	Settlements are checked, information on the counterparty is not sufficient, information on negative reputation is absent, intentions are not established
	3	Settlements are verified, information on the counterparty is present to some extent, information on the reputation of the counterparty is positive, intentions are not established
	4	Settlements are verified, information on the counterparty is present sufficiently, information on the reputation of the counterparty is positive, intentions are established
	5	Mutual settlements are verified, information on the counterparty is sufficiently present, as it is a well-known counterparty on the market, information on the reputation of the counterparty is positive, intentions are established and directed and long-term calculations
The desire and intention of the contractors to comply with the contractual terms	1	The counterparty does not intend to be the executor of contractual conditions and realization of mutual settlements in the legal field
	2	The counterparty intends to be the executor of contractual conditions and realization of mutual settlements in the legal field, however owing to the business opportunities hardly fulfils these conditions
	3	The counterparty intends to be the executor of contractual conditions and realization of mutual settlements in the legal field, however owing to the business opportunities will be able to fulfil these conditions periodically not in full.
	4	The counterparty intends and is almost always the executor of the contractual terms
	5	The contractor is a clear executor of contractual terms, intends to work in a well-founded legal field
Protection against possible unforeseen changes from the point of view of the legal system	1	There is no protection against possible unforeseen changes and legal protection
	2	Low level of protection against possible unforeseen changes and insufficient legal protection
	3	Average degree of protection against possible unforeseen changes and average legal protection
	4	Sufficient protection against possible unforeseen changes and adequate legal protection
	5	High degree of protection against possible unforeseen changes and high legal protection
Ability to respond to emergencies	1	Inability to respond to emergencies, lack of opportunities and desire to adapt to emergencies, lack of mutual assistance and support
	2	Low level of response to emergencies, low capacity and willingness to adapt to emergencies, lack of mutual assistance and support
	3	Average level of response to emergencies, average opportunities and desire to adapt to emergencies, no mutual assistance and support
	4	Sufficient level of response to emergencies, sufficient opportunities and desire for adaptation, mutual assistance in emergencies
	5	High speed of response to emergencies, high opportunities and desire to adapt, mutual assistance in emergencies, understanding and support

and development of measures to improve efficiency and eliminate negative factors in the system of economic security of business.» This stage involves the assessment and analysis of the results, protection of «weak» areas, development of proposals to improve the efficiency of the economic security system.

According to the data, the lowest level of protection is observed in the political, innovative, legal and environmental components. Given the global trends in environmental protection, the focus of business on European markets and the requirements for environmental standards, the domestic business space is taking significant steps to minimize environmental pollution. This fact applies mainly to small businesses and is based solely on civic consciousness. Obsolescence of technical capabilities and resources, lack of effective legal framework, norms, environmental standards create the possibility of environmental threats, their level is extremely high and protection from these threats is almost absent during emergencies.

The highest value in terms of the degree of protection for the components of economic security of business is obtained for the information and interface component.

Social, resource and market components of the economic security of enterprise received the average value, which corresponds to the score «three». In Ukraine, in recent years, penalties for violations of labor legislation have significantly increased, which has undergone a large number of changes, which should encourage to increase the level of this component. However, currently there is a lack of support from the state, preferential conditions for social entrepreneurship, especially during emergencies. Contradictions regarding the main goal in social entrepreneurship, the availability of profit and state preferences significantly complicate their successful implementation in the system of economic security.

Transformation of any social, economic and political system mostly takes place in emergencies, such as epidemics and pandemics, military events, occupation, temporary resettlement, etc. These transformations under the influence of various factors can become a direct threat to the existence of components of economic security of business. Under these conditions, an important aspect is the development of effective measures to overcome crises and destabilization processes.

Generalized characteristics of the results of the assessment of the system of economic security of business in emergent situations are formed in Table. 5.

Table 4.
Estimation of a market component on the set parameters

Score / Criterion	Market share of goods and services of an individual business entity	The potential of the enterprise	Competitive advantages of the enterprise	Adaptive capabilities of the enterprise
1	-	-	-	-
2	+	-	-	-
3	-	-	+	+
4	-	+	-	-
5	-	-	-	-

CONCLUSIONS

Thus, we have developed a set of proposals for measures to respond to problematic «weak» aspects identified because of assessing the components of the system of economic security of business in emergencies. We focus on the development of competitive advantages that will allow protecting business interests during emergencies. Constant renewal of funds and introduction of innovative technologies, creation of reserve funds and anti-crisis management system, development of corporate eco-culture, introduction of own social standards - in our opinion will ensure the development of competitiveness of domestic businesses, and on this basis increase their economic security.

Studies of the system of assessing the economic security of business in emergencies allow drawing the following conclusions. We have proposed a step-by-step evaluation mechanism based on the evaluation of the components of the economic security system. This requires applying quantitative methods based on a score scale for given parameters. The average value of the evaluation of all components is «three» points, which means the average degree of protection and efficiency of the economic security of business in emergencies. Thus, the response to processes and phenomena that occur in the country or all over the world during emergencies under the influence of internal and external factors is quite weak, quite destabilizing the activities of economic entities. The proposed measures and proposals to address the problematic aspects identified during the assessment, in our opinion, will increase the level of economic security of business in general and during emergencies in particular.

Table 5.

Stage of results and development of measures to improve efficiency and eliminate negative factors in the system of economic security of business

Economic security components	Avera-ge value	Result of assess-ment, score	"Weak" areas, negative values by criteria	Threat prevention measures
Information	3	4	Accountability and appeal; Security	Staff training, introduction of innovative technologies, introduction of anti-virus and anti-hacker products
Political and legal		2	Losses under contracts from changes in legislation, and fines for violating it	Creation of reserve funds to cover losses and losses from changes in legislation. Use of certified products for changes and innovations in the regulatory system. Qualified legal protection
Interface		4	Losses from non-fulfilment of contractual conditions, dishonesty of contractors	Creation of reserve funds for overcoming crisis situations, cooperation with proven contractors with a positive professional reputation
Market		3	Decreased market share, loss of competitive advantage	Anticipation of market fluctuations and increase of competitive advantages, development of Internet business environments, use of innovative marketing technologies
Resource		3	Obsolescence of material and technical resources and their low adaptive capacity, lack of competitive resource advantages	Improving the level of competence and professionalism of staff, their competitive advantages. Introduction of crisis management system. Constant updating of production and technical resources and introduction of innovative technologies, expansion of the range of investment resources and projects, etc.
Ecology		2	Environmental pollution, harmful working conditions for staff	Introduction of innovative technologies focused on ecological business projects, development of own eco-standards, development of corporate eco-culture. Improving working conditions and developing standards for personnel protection
Social		3	Low level of social protection	Development of own social programs and projects for staff, creation of inclusive jobs, improvement of working conditions
Innovative		2	Low level of innovations production	Development and effective using of innovation products

REFERENCES

Artemenko, L. P., Mishchuk, Y.S. (2018). Management of the enterprise economic security in the conditions of European integration. https://www.google.com/search?rlz=1C1AOHY_ruUA900&q=economic+security+of+the+company&sa=X&ved=2ahUKEwiNn-qx3aPpAhVHEncKHc-cAdAQ1QIoBXoECAsQBg&biw=1040&bih=668. (In Ukrainian)

Belous, N. (2016). Stage of planning in the system of economic security assessment of enterprises. Bulletin of Khmelnytsky National University. № 2, pp. 12–17. (In Ukrainian)

Cherep, A., Lubenets, I. (2010). Conceptual principles of economic security of enterprises: Bulletin of Zaporizhia National University. №1 (5). pp. 63–66. http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek5-1-2010-PDF/062-66.pdf (In Ukrainian)

Chumarin, I. (2003). Personnel safety. Personnel of the enterprise. №3. (In Ukrainian)

Didenko, E., Motorna, Yu. (2018) Peculiarities of forming the innovation security of enterprise. Efektyvna Ekonomika. No.1. Accessed 31.03.2020 http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/46.pdf

Dyachenko, O, Artemenko, L. (2014) The Innovative Component of Economic Security of Enterprise. https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/13903/1/2014_4_Dyachenko.pdf (In Ukrainian)

Geets, V., Kizim, M. Chernyak, O. etc., (2006). Modeling of economic security: state, region, enterprise. Monograph. 240p. (In Ukrainian)

Kharchenko, B. C. (2005). Information security. Glossary. К. КНТ. (In Ukrainian)
Kyrychenko, O. (2012). Innovation security as an integral component of economic security and efficient project-focused developemnt of modern enterprises. http://fkd.org.ua/article/viewFile/28783/25811 (In Ukrainian)
Shlykov, V. (1999). Integrated Maintenance of the Economic Security of an Enterprise. St. Petersburg. (In Russian)
The UK legislation. Accessed 31.01.2020 http://www.legislation.gov.uk/new/uk/2019-01-31.
Unified State Register of Legal Acts. Accessed 31.01.2020 https://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR
Varnaliy, Z. etc. (2009). Economic security: a textbook. Kyiv (In Ukrainian)
Yankovets, T., Bondarenko, A. (2016). The role of innovations in ensuring the economic security of enterprise. Accessed 31.03.2020. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/4854/1/20160527IAZ_P201-203.pdf
Zabrodsky, V., Kapustin N. (1999). Theoretical foundations for assessing the economic security of the industry and the company. Business Inform. No. 15-16, pp. 35-37. (In Ukrainian)

JEL Classification: D04, D22 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.002

ABOUT THE PECULIARITIES OF BUSINESS EVALUATE AND EVALUATION PROCESS

REZO MANVELIDZE
Doctor of Economic Sciences, Professor
Batumi Shota Rustaveli state University, Georgia
manvelidze.revaz@bsu.edu.ge

IA MESKHIDZE
Doctor of Economics, Associate Professor
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
Ia.meskhidze@bsu.edu.ge

LASHA MANVELIDZE
PhD student
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
lashamanvelidze@gmail.com

Abstract. All countries need assessment of entrepreneur potential as it is essential aspect of improvement of social and other fields in every country's economy. One of the main mechanisms for achieving this is the ideal assessment of the enterprises those are unfortunately characterized by many flaws or in many cases are ignored at all in our country.

In different countries according to the different circumstances, especially based on purposes of appraisal, they use individual approaches of valuation. These approaches are, for example: income, expenditure and market approaches and each of them use relevant methodologies. Not all the methodologies and approaches are used in the same way. They have their advantages and disadvantages. The problem of classical methods of business valuation in developing countries is also discussed in article, also for Georgia, where there still exist specific obstacles, which, in our opinion, are the obstructions in this field.

In our opinion, there are a number of trends that cause unforeseen change of national farming indicators, is mainly caused by characteristic flaws of production forces and Disproportionate transformation process in almost all areas of real economy. On the first place, the process of business valuation in prioritized fields has a small scale or is completely ignored. International experience reveals that those processes are successfully used in prognosis, purchasing-selling, reorganization, insuring, investing and other stages.

KEYWORDS: BUSINESS VALUE, VALUE APPRAISAL, BUSINESS MARKET VALUE, APPRAISAL ACTIVITY

For citation: Manvelidze R., Mekhidze, I., Manvelidze L. (2020). About the peculiarities of business evaluate and evaluation process. *Globalization and Business, №9,* pp. 20-26. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.002

JEL Classification: D04, D22 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.002

ბიზნესის შეფასების თავისებურებებისა და შეფასებითი პროცესის შესახებ

რეზო მანველიძე

ეკონომკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
manvelidze.revaz@bsu.edu.ge

ია მესხიძე

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
Ia.meskhidze@bsu.edu.ge

ლაშა მანველიძე

დოქტორანტი
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
lashamanvelidze@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესის ღირებულება, ღირებულების შეფასება, ბიზნესის საბაზრო ღირებულება, საშემფასებლო საქმიანობა.

ციტირებისთვის: მანველიძე რ., მესხიძე ი., მანველიძე ლ. (2020). ბიზნესის შეფასების თავისებურებებისა და შეფასებითი პროცესის შესახებ. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 20-26. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.002

თანამედროვე ეკონომიკურ მეცნიერებაში საშემფასებლო საქმიანობას არაერთ ქვეყანაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, რაც ამ საქმიანობის მყარ თეორიულ საფუძვლებს უკავშირდება.

ბიზნესის ანალიზი და შეფასება ეკონომიკის, როგორც აკადემიური დისციპლინის, ერთ-ერთი განშტოებაა. იგი ეკონომიკური თეორიისა და სამეურნეო პრაქტიკის ერთგვარი ნაერთია, რომელიც ისტორიულ წარსულში იღებს სათავეს. თანამედროვე საშემფასებლო საქმიანობის თეორიული საფუძვლები ვითარდებოდა ეკონომიკური თეორიის განვითარების პარალელურად და აისახება ისეთი მეცნიერ-ეკონომისტების ნაშრომებში, როგორებიც არიან: ადამ სმიტი (1723-1817), ჯონ სტიუარტ მილი (1860-1875), თომას მალთუსი (1766-1834), ლეონ ვალრასი (1863-1910) ალფრედ მარშალი (1842-1924) ირვინგ ფიშერი (1867-1947), ჯონ მეინარდ კეინზი (1883-1946) და სხვები.

1776 წელს ადამ სმიტმა თავის ფუნდამენტალურ ნაშრომში ,,გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზის შესახებ" საფუძველი ჩაუყარა ,,შრომითი ღირებულების თეორიას", რომელშიც გამოიკვლია შრომის მწარმოებლურობის ზრდის არსი, მისი როლი და მნიშვნელობა ღირებულების შექმნაში. 1890 წელს ალფრედ მარშალმა თავის საყოველთაოდ აღიარებულ ნაშრომში ,,ეკონომიკური მეცნიერების პრინციპები" პირველად ყველაზე სრულად და დამაჯერებლად წარმოგვიდგინა ღირებულების მწყობრი თეორია, რომელმაც ფაქტიურად გადატრიალება მოახდინა ღირებულების განსაზღვრის საკითხებში. ამ თეორიის ძირითადი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ მან ფასი განსაზღვრა, როგორც მოთხოვნა-მიწოდების ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული სიდიდე.

ეკონომიკურმა თეორიამ თანამედროვე სახე ჯონ მეინარდ კეინზის ფუნდამენტურ ნაშრომში ,,დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია" (1936) მიიღო. კეინზი იცავდა მთავრობის ეკონომიკის ფუნქციონირებაში ჩარევის იდეას, რათა შეემცირებინათ ბიზნესის ციკლების, ეკონომიკური რესურსებისა და დეპრესიების უარყოფითი გავლენა. მისი იდეები საფუძვლად დაედო ეკონომიკური აზროვნების ახალ სკოლას, რომელიც ,,კეინზის ეკონომიკის" სახელითაა ცნობილი. დაახლოებით იმავე პერიოდში იწყება ,,ღირებულების თეორიის" ფართო სეგმენტაცია, რათა დაეკმაყოფილებინათ სხვადასხვა ეკონომიკური ობიექტების: აქტივების, კომერციული ინტერესების, საკუთრების სხვადასხვა ფორმებისა და ბიზნესის შესწავლის მოთხოვნები.

ზოგიერთი ეკონომისტი-შემფასებელი ყურადღებას

ამახვილებს უძრავი ქონების ღირებულების ანალიზისა და შეფასების სისტემის დამუშავებაზე. მათი ეს შრომები საბოლოოდ თავმოყრილი და შეჯამებული იქნა 1951 წელს სამეცნიერო ნაშრომში – ,,უძრავი ქონების შეფასება“ პირველ გამოცემაში, რომელიც მოამზადა იმ დროინდელმა ,,უძრავი ქონების შემფასებელთა საზოგადოებამ“. 1934 წელს ბენჯამინ გრასიმასა (კოლუმბიის ბიზნეს სკოლის პროფესორი 1894-1976) და დევიდ დოდის (პენსივალიის უნივერსიტეტის პროფესორი 1895-1988) ნაშრომი: ,,ფასიანი ქაღალდების ანალიზი“, სადაც გადმოცემულია ბიზნესის ღირებულების შეფასების საკითხები.

1937 წელს ჯეიმს ბომბრაიტმა (კოლუმბიის უნივერსიტეტის ფინანსების კათედრის პროფესორი) გამოსცა ნაშრომი ,,საკუთრების შეფასება“. ნაშრომის ავტორი შეეცადა გაეერთიანებინა ეკონომისტ-შემფასებლებისა და ფინანსისტ ეკონომისტების ღირებულების თეორიები. მან დაინახა, რომ ამ თეორიებში იყო ერთი საერთო მნიშვნელოვანი ელემენტი, სახელდობრ ის, რომ ანალიტიკოსი ორივე შემთხვევაში ახდენს საკუთრების უფლებების ეკონომიკურ შეფასებას, ანუ სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იგი აფასებს იურიდიული უფლების პაკეტს და იმ ეკონომიკურ უპირატესობას, რომლებიც გამომდინარეობენ საკუთრების ფლობის ფაქტიდან (მიუხედავად იმისა, ეს ქონება იქნება უძრავი თუ მოძრავი, მატერიალური თუ არამატერიალური).

ეკონომიკური თეორიის განვითარების კვალობაზე ევოლუციას განიცდიდა შეფასებითი საქმიანობაც, ხდებოდა მისი სეგმენტირება სხვადასხვა მიმართულებით. 1981 წელს დაფუძნდა ,,აქტივების შეფასების საერთაშორისო კომიტეტი“, რომელსაც 1994 შეეცვალა სახელწოდება და ეწოდა ,,შეფასების საერთაშორისო სტანდარტების კომიტეტი“ (IVSC). IVSC – არის საერთაშორისო ორგანიზაცია, რომელიც აერთიანებს მსოფლიოს 50-ზე მეტი ქვეყნის შემფასებელთა ეროვნულ გაერთიანებას (ინსტიტუტს). IVSC-ს უმთავრესი ამოცანაა სხვადასხვა ქვეყნების ეროვნული სტანდარტების ურთიერთშეთანხმება და შეფასების სტანდარტების ისეთი სისტემის შექმნა, რომელიც მისაღები და ეფექტიანი იქნება საერთაშორისო თანამშრომლობის წევრი ყველა ქვეყნისათვის.

დღეისათვის პრაქტიკაში შეფასებითი საქმიანობის ქვეშ განიხილება შემდეგი ძირითადი მიმართულებები: უძრავი ქონების შეფასება, მოძრავი ქონების შეფასება, არამატერიალური აქტივების შეფასება, ინტელექტუალური აქტივების შეფასება და ბიზნესის შეფასება.

საშემფასებლო საქმიანობის დიდი პრაქტიკა გაჩნიათ განვითარებულ ქვეყნებში. მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში შეფასების სტანდარტები პირველად მე-20 საუკუნის 70-იან წლებში ჩამოყალიბდა. ამ საქმიანობის ევოლუციაში დიდი წვლილი შეაქვთ პროფესიულ ორგანიზაციებს, მათ შორის ,,უძრავი ქონების სერთიფიცირებული სპეციალისტების სამეფო საზოგადოება“. საზოგადოებამ 1976 წელს გამოსცა ე.წ. ,,წითელი წიგნი“, 1980 წელს კი ,,თეთრი წიგნი“. 1996 წელს ეს წიგნები გააერთიანა და შექმნა ერთიანი ,,შეფასების საფუძვლები“. ის მოიცავდა მთელ რიგ პრაქტიკულ დებულებებს, რომლებსაც აქტიურად გამოიყენებენ პროფესიული შემფასებლები. ამ ქვეყნის სტანდარტებში დღეისათვის დადგენილია შეფასების 18 ბაზისი, რომელთაგანაც აქტიურად გამოიყენება 13 მათგანი, მათ შორის 1) შედარებითი მეთოდი; 2) ინვესტიციური მეთოდი; 3) საუკეთესოდ გამოყენების მეთოდი; 4) მოგების მეთოდი და 5) შენაცვლებითი ღირებულების მეთოდი.

აშშ-ში შემფასებელი საზოგადოებები მრავლადაა. მათ შორის გამოირჩევა სამი მათგანი: 1) უძრავი ქონების შემფასებელთა ამერიკული ინსტიტუტი; 2) უძრავი ქონების შემფასებელთა საზოგადოება; 3) შემფასებელთა ამერიკული საზოგადოება. აქ სააქციო კაპიტალის ღირებულების შეფასების ერთ-ერთ თანამედროვე კონცეფციად იქცა ღირებულების ნამეტის გაზომვა, რითაც კომპანიათა შეფასების პროცედურებში აქტიურად ინერგება საკუთარი მაჩვენებლის – ეკონომიკურად დამატებითი ღირებულება – ჩართვა. ასევე შემუშავებულია სამეწარმეო საქმიანობის შეფასების მეთოდი სახელწოდებით ,,ბალანსირებული სიმრავლე“. ამით შეფასების პროცესში ხდება ისეთი არამატერიალური აქტივების ინტეგრირება, როგორიცაა: მომხმარებლის კმაყოფილება კონკრეტული მომსახურეობით, ლოიალობა, კადრების ეფექტიანი სწავლების უნარი და სხვა.

ანალოგიური მეთოდები აქტიურად გამოიყენება სხვა განვითარებული ქვეყნების პრაქტიკაშიც.

ეკონომიკური პოტენციალის საშემფასებლო საქმიანობის შესწავლა და მოწინავე გამოცდილების გამოყენება დაიწყეს არაერთ განვითარებად ქვეყანაში. ამ მიმართულებით აქტიურად მიმდინარეობს როგორც სამეცნიერო-კვლევითი, ისე პრაქტიკული აპრობაციის პროცესები ქართულ ეკონომიკურ მეცნიერებაში, ბიზნესწრეებში, შესაბამის სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებში. დღეისათვის კიდევ უფრო მეტი დასაბუთებულობა შეიძინა საწარმოსა და ბიზნესის ცნებამ, სამეწარმეო და არასამეწარმეო ეკონომიკური საქმიანობის არსმა, ბაზრისა და საბაზრო ინფრასტრუქტურის კატეგორიებმა, შეფასების სუბიექტებისა და ობიექტების სხვაობამ და სხვა.

სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ ქვეყანაში საწარმოს, რესურსების, საერთოდ ეკონომიკური პოტენციალის ღირებულების შეფასება განიხილება ბიზნესის მართვის სტრატეგიისა და ფინანსების მენეჯმენტისგან მოწყვეტილად. სწორედ ამიტომაც ეს პროცესი არ მოიცავს რეალური სფეროს მთლიან ანალიზს, რისკების შესაძლებლობების შესწავლას, განვითარების პერსპექტივებს, საფუძვლიანი და გრძელვადიანი პრიორიტეტების შერჩევას, პოტენციურ პარტნიორებს და სხვა.

ბიზნესის შეფასების გაგება, მიდგომები და მეთოდები, რომლებიც აქტიურად გამოიყენება სხვადასხვა ქვეყნებში, შეიძლება წარმოვადგინოთ შემდეგი სქემით *(სქემა №1).*

აღნიშნული მეთოდების და მიდგომების როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მხარეების გათვალისწინება და შეფასების პროცესზე ზემოქმედების არსის მიხედვით დაჯგუფება მეტად მნიშვნელოვანია ბიზნესის (საწარმოს) შეფასებით დაინტერესებული სუბიექტებისათვის. ჩვენ შევეცადეთ სქემის სახით წარმოგვედგინა თითოეული მეთოდის გამოყენების შემთხვევაში მოსალოდნელი უარყოფითი და დადებითი მხარეები *(სქემა №2)*.

აღნიშნული შესაძლო ცდომილებები იმაზე მიუთითებს, რომ საბოლოო მეთოდების და მიდგომების გამოყენება უნდა მოხდეს მხოლოდ ბიზნესის (საწარმოს) შეფასების მიზნისა და შეფასების მიდგომების უპირატესობების და უარყოფითი მხარეების ანალიზისა და მოსალოდნელ საბოლოო შედეგთან ურთიერთშედარების შემდეგ.

ჩვენს ქვეყანაში, ისე როგორც არაერთ განვითარებული ეკონომიკის ქვეყანაში, ბიზნესის (წარმოების) შეფასების

სქემა №1

საწარმოს (ბიზნესის) ღირებულების შეფასების ძირითადი მეთოდები

არსი	შემოსავალი	ხარჯები	ბაზარი
მიდგომა	შემოსავლითი მიდგომა	ხარჯვითი მიდგომა	საბაზრო (შედარებითი) მეთოდი
მეთოდები	1.მომავალი მოგების დისკონტირება 2. მომავალი ფულადი ნაკადების დისკონტირება 3. მოგების კაპიტალიზაცია 4. ფულადი ნაკადების კაპიტალიზაცია	1. წმინდა აქტივების კაპიტალიზაცია. 2. სალიკვიდაციო ღირებულება 3. ჭარბი შემოსავლების მეთოდი	1.ფირმის ღირებულებისა და მოგების თანაფარდობა 2. თანაფარდობა ღირებულებასა და ფულად ნაკადებს შორის 3. ღირებულებისა და მთლიანი შემოსავლების თანაფარდობა 4.ღირებულებისა და აქტივების ღირებულების თანაფარდობა 5. კომპანიის აქციებთან დაკავშირებული წარსული გარიგებები 6. კომპანიის შეძენასთან დაკავშირებული წინადადებები.

სქემა №2

საწარმოს (ბიზნესის) ღირებულების შეფასების ძირითადი მეთოდების უპირატესობები და უარყოფითი მხარეები

მეთოდი	უპირატესობები	უარყოფითი მხარეები
ხარჯვითი	– ითვალისწინებს წარმოებით–სამეურნეო ფაქტორების გავლენას აქტივების ღირებულებაზე; – იძლევა ტექნილოგიების განვითარების დონის შეფასების შესაძლებლობას; – გაანგარიშებები ეყრდნობა ფაქტიურ ფინანსურ და სააღრიცხვო დოკუმენტებს.	– ასახავს წარსულ ღირებულებას; – შეფასების თარიღისას არ ითვალისწინებს ბაზარზე არსებულ მდგომარეობას; – არ ითვალისწინებს საწარმოს განვითარების პერსპექტივას; – არ ითვალისწინებს რისკებს; – არ არის კავშირი საწარმოს ახლანდელი და მომავალი საქმიანობის შედეგებს შორის.
შემოსავლითი	- ითვალისწინებს შემოსავლებისა და ხარჯების მომავალ ცვლილებას; - დისკონტირებისასა ითვალისწინებს რისკის დონეს; - ითვალისწინებს ინვესტორის ინტერესებს.	- მომავალი შედეგების პროგნოზირების სირთულე; - რამდენიმე შემოსავლის ნორმის შესაძლო გამოყენება, რაც ართულებს გადაწყვეტილების მიღებას; - არ ითვალისწინებს საბაზრო კონიუქტურას; - გაანგარიშებების შრომატევადობა.
საბაზრო (შედარებითი)	– ეფუძნება რეალურ საბაზრო მონაცემებს; – ასახავს ყიდვისა და გაყიდვის არსებულ პრაქტიკას; ითვალისწინებს დარგობრივი და რეგიონული ფაქტორების გავლენას საწარმოს აქციების ფასზე.	- არასათანადოდ ახასიათებს საწამოს ორგანიზაციულ, ტექნიკურ, ფინანსურ თავისებურებებს. - მხედველობაში მიიღება მხოლოდ რეტროსპეტიული ინფორმაცია; - მოითხოვს ბევრ შესწორებას (ცვლილებას) და საანალიზო ინფორმაციას.

კლასიკური მიდგომების გამოყენება ბევრ წინააღმდეგობას აწყდება. მათ შორის, ჩვენის აზრით, მნიშვნელოვანია:

– მწირი, ცალკეულ შემთხვევებში დასაიდენტიფი- ცირებელი (დაუზუსტებელი) საინფორმაციო ბაზა;

– საბაზრო ინფრასტრუქტურის განვითარების დაბალი დონე;

– ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განუვითარებლობა, ფინანსური ბაზრის არასტაბილურობა;

– დაგეგმვისა და პროგნოზირების თანამედროვე კომ- პლექსური მიდგომების გამოყენების დაბალი კულტურა;

– საბუღალტრო აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარ- ტების გამოყენების დაბალი დონე;

– ბიზნესთან დაკავშირებული საკანონმდებლო ნორმა- ტივებისა და მიდგომების სისტემური ცვალებადობა;

– ბიზნესის სტაბილური განვითარებისათვის სახელმწი- ფოს მარეგულირებელი ფაქტორების არასრულყოფილება;

– ბიზნესის განვითარებაში რეგიონული ფაქტორების უგულვებელყოფა, რაც იწვევს ადგილობრივი საწარმოო და სამეწარმეო პოტენციალის არაეფექტურ გამოყენებას.

ჩვენ შევეცადეთ, წარმოგვედგინა ღირებულებების შე- ფასების პრინციპი წარმოების ფაქტორების არსზე და სა- ბაზრო ქცევაზე დაფუძნებული მიდგომებით, კერძოდ, მიგვენიშნებინა თითოეულის ნაკლოვანებებსა და უპირატე- სობებზე. მიდგომების შედარება კომპანიის ღირებულების შეფასებასთან ეფუძნება შეფასების სხვადასხვა პრინციპებს, რომელიც ასახულია სქემაზე №3.

როგორც შედარება გვიჩვენებს, ღირებულების შეფა- სებისას წარმოების ფაქტორებზე დაფუძნებული მიდგომების შერჩევას ხშირად მივყავართ ბაზარზე კომპანიის ადგილ- მდებარეობის და სტრატეგიული განვითარების შესახებ კომპანიის ხელმძღვანელების არასწორ განსაზღვრებამდე. სწორედ ამიტომაც შეფასებისას უფრო მიზანმიმართულად მივიჩნევთ კომპანიის კაპიტალიზაციას, რომელიც კომპანიის რეალურ საბაზრო ღირებულებას განსაზღვრავს.

ზემოაღნიშნულ მეთოდებთან და მიდგომებთან ერთად მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ბიზნესის ღირებულების განსაზ- ღვრის შემდეგი მეთოდების განიხილვა:

1. დაჯგუფების მეთოდი: შესაფასებელი საწარმოს ღირებულების შედარება უფრო დაბალი ფასის მქონე საწარ- მოსთან; ფასების კორექტირება შემცირების მიმართულებით; მუშაობა ფასების გამოთანაბრებაზე.

2. დაგეგმვა: დაბალი ფასის მქონე საწარმოს ვაძლევთ 3 ქულას (3 ბარათს); ვიყენებთ დამოუკიდებელი ფასების ბარათებს; ხდება თითოეული შეფასების ანალიზი; იმართება დისკუსია; ისევ შეფასება; შეფასება სრულდება სამივე ბარა- თის შევსების შემდეგ.

3. შუალედური ანალიზი: ღირებულების შეფასება დამა- ტებითი შემოსავლების გათვალისწინებით.

4. გადავადებული ღირებულება: შეაფასეთ მარტივი გზებით; შეაფასეთ ხელშეკრულებების ღირებულებების გათვალისწინებით; შეაფასეთ ინვესტიციების უკუგების გა- თვალისწინებით.

5. უკუგება ინვესტიციებიდან: მთლიანი შემოსავლები გაყოფილი მთლიან ღირებულებაზე მინუს 1 (გამოხატული პროცენტებში)

6. ნაღდი ფულის ანალიზი: გეგმის შედგენა, შემოსავ- ლების და ხარჯების განსაზღვრა თვეების მიხედვით; გეგმის მიხედვით ნაღდი ფულის მიღება თვეების მიხედვით.

სქემა №3

მიდგომების შედარება ღირებულების შეფასებასთან

ღირებულების შეფასების პრინციპები	უპირატესობები	უარყოფითი მხარეები
წარმოების ფაქტორების არსზე დაფუძნებული მიდგომები	– გათვლების სიმარტივე; – სააღრიცხვო მონაცემების დადასტურება; ოფიციალური დოკუმენტებით; – უმეტეს შემთხვევაში უპირატესობას ანიჭებენ საწარმოს პროგნოზირებად მიდგომას.	– შეფასებითი ღირებულებისა და რეალური ღირებულების განსხვავება; – შეფასების სუბიექტურობა; – შეფასებისას მნიშვნელოვანი დარღვევების შესაძლებლობა (მაგალითად, რეიტინგული კომპანიების მიერ გაკოტრებული საწარმოების შეფასება)
საბაზრო ქცევაზე დაფუძნებული მიდგომები	- ინფორმაციის მიღების სიმარტივე; - ასახავს კომპანიის რეალურ ღირებულებას მოცემული თარიღისათვის; - ხდება საბაზრო ეკონომიკის ძირითადი პრინციპის– მოთხოვნა–მიწოდების კანონის რეალიზაცია.	– ფასების სპეკულაციური ცვლილების შესაძლებლობა.

7. მიმდინარე ღირებულება: მიმდინარე ღირებულება განისაზღვრება ნაღდი ფულის მიმოქცევის ანალიზით, რომელიც მოიცავს ფულის დროით ღირებულებას. (მაგალითად, დოლარი დღეს უფრო ძვირია ან იაფია, ვიდრე ხვალ).

რეგიონული ეკონომიკური პოტენციალის შეფასება მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისითაც, რომ კონკრეტულ ტერიტორიას გააჩნია როგორც აბსოლუტური, ისე შეფარდებითი უპირატესობების საფუძვლები, ისე განვითარების კონკრეტული მოდელები, რაც პირველ რიგში საჭიროებს ცალკეული დარგებისა და სფეროების შეფასებას ფართო სპექტრით მათ შორის, რა თქმა უნდა, ბიზნესის და საწარმოების შეფასებისას, ისეთი კონსოლიდირებული მაჩვენებლების შემადგენლობის ანალიზისას, როგორიცაა შიდა რეგიონული პროდუქტი, წარმოების რაოდენობრივი მაჩვენებლები, დამატებითი ღირებულების ხვედრითი წილის დინამიკა, საერთოდ ბიზნესის ადგილი რეგიონულ პროდუქტში.

რეგიონის სოციალურ–ეკონომიკურ განვითარებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საოჯახო მეურნეობებს, არასაბაზრო მომსახურეობას, გარდა საოჯახო მომსახურეობისა. ჩვენია აზრით, ამ მაჩვენებლის გაანგარიშებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უნდა დაეთმოს ისეთ პარამეტრებს, როგორიცაა: მთლიანი დამატებული ღირებულება, პროდუქციისა და მომსახურეობის რაოდენობა, შუალედური მოხმარება, შემოსავლის ძირითადი სახეების მოცულობა, დანახარჯები, ინვესტიციები, ექსპორტ–იმპორტი, საკუთარი რესურსების ხვედრითი წილი და სხვა.

რეგიონის ეკონომიკური განვითარების შეფასების შემადგენელი კრიტერიუმია ეკონომიკური ზრდა, მისი ტემპი. მხედველობაში გვაქვს საზოგადოებრივი ღირებულების მქონე ეკონომიკური ზრდა, ანუ რომელიც უზრუნველყოფს მოსახლეობის მოთხოვნილების უფრო მაღალ დონეზე დაკმაყოფილებას, ვიდრე ეს იყო საბაზისო პერიოდში.

სწორედ რეგიონულ ეკონომიკაში არსებული რეალური მდგომარეობის და არსებული გამოწვევების დადგენა მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული როგორც რეგიონის სოციალურ–ეკონომიკური მაჩვენებლების შემადგენლობაზე, ასევე ეკონომიკური ზრდისა და საზოგადოებრივი სიმდიდრის სტრუქტურის განმსაზღვრელი ფაქტორების შეფასების სიზუსტეზე. ამ და სხვა კრიტერიუმების სიზუსტისა და მასშტაბის ხარისხი პირველ რიგში განისაზღვრება რეგიონული ეკონომიკის ანუ ბიზნესისა და საწარმოს შეფასების პროცესის, ოპტიმალური მიდგომების გამოყენების შესაძლებლობებზე.

დღეს მსოფლიოს არაერთ ქვეყანაში გამოიყენება რეგიონების კლასიფიკაციის პრაქტიკა განვითარების ტემპის, საწარმოო და სარესურსო პოტენციალის გამოყენების დონით, იერარქიული ნიშნით, ფუნქციური დანიშნულებით, ადმინისტრაციული თავისებურებებით და სხვა მაჩვენებლების გათვალისწინებით. ბუნებრივია ასეთი დაყოფა, პირველ რიგში ემსახურება მათი განვითარების შედეგზე ორიენტირებულ სტრატეგიებს, მათ შორის რეგიონული ეკონომიკის განვითარების, რომლის საფუძველზეც ბიზნესი წარმოადგენს სწორედ ბიზნესის შეფასების მიდგომებისა და მეთოდების სწორი განსაზღვრა წარმოადგენს რეგიონის სოციალურ–ეკონომიკური პერსპექტივის ძირითადი განსაზღვრული კრიტერიუმის დადგენის ამოსავალს.

მიგვაჩნია, რომ სწორედ ასეთი მიდგომებით შეიძლება ჩაერთოს საქართველოს რეგიონები შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში, გამოიყენოს მაღალტექნოლოგიური მიღწევები, გამოიყენოს მასტიმულირებელი მექანიზმები, სხვადასხვა პრევენციები.

საქართველოში საშემფასებლო საქმიანობის შემდგომი სრულყოფის მიზნით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია:

– საუნივერსიტეტო სივრცეში შემუშავდეს შესაბამისი კვალიფიკაციის მინიჭების საფუძვლების მქონე საგანმანათლებლო პროგრამები;

– ლიცენზიები და სხვა სახის ნებართვები, რომლებიც გაიცემა როგორც გარკვეული საქმიანობის ნებართვა, განსაკუთრებით მცირე, მიკრო და საშუალო ბიზნესთან მიმართებაში გაიცემა იურიდიულ პირზე და არა ქონებრივ კომპანიებზე. აღნიშნული ყიდვა–გაყიდვის პროცესში არ ითვალისწინებს საქმიანობის უფლების გაყიდვას. ეს კი მნიშვნელოვან შეფერხებებს უქმნის ახალ მესაკუთრეს. ვფიქრობთ, შესასწავლია ახალი მიდგომა.

– ბიზნესის ყიდვა უმეტეს შემთხვევაში წამოადგენს ბაზარზე ,,შესული ბურთის" შეძენას, ანუ ახალი მეწარმე ფიქრობს, რომ ის ბაზარზე შეინარჩუნებს თავის პოზიციებს და საწარმოს ქონებასთან ერთად შეინარჩუნებს მის მომხმარებლებს. ესაა ურთიერთობათა სფერო, რომლის დასაბუთება უნდა მოხდეს ,,საქმიანი რეპუტაციის" ცნებით. სწორედ ეს მაჩვენებლები უნდა იყოს მნიშვნელოვანი ოფიციალური ღირებულების დადგენაში.

– ბიზნესი, ისევე როგორც საწარმოს ან სხვა მატერიალური ფასეულობების ღირებულების შეფასება უნდა ითვალისწინებდეს ბიზნესის შიგნით მიმდინარე პროცესებს, რომლებიც პირველ რიში ბიზნეს გარემოსთან არის კავშირში. ამიტომაც შეფასების პროცესი უნდა აანალიზებდეს აღნიშნულ ფაქტორებს და მნიშვნელოვან გავლენას უნდა ახდენდეს იმ მომენტისათვის ღირებულების განსაზღვრაზე.

– შეფასების დროს გათვალისწინებული უნდა იქნას ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა: მოთხოვნა, დრო, შემოსავლები, რისკები, ლიკვიდურობა, შეზღუდვები, მოთხოვნა–მიწოდების თანაფარდობა, სტრატეგია, მომხმარებელთა და პარტნიორთა სტაბილურობა (დროის ხანგრძლივობა) და სხვა.

– შეფასების პროცესი უნდა მოიცავდეს ისეთი სტადიების გამოყოფას და დაკონკრეტებას, როგორიცაა: პრობლემის განსაზღვრა, საწარმოს იდენტიფიკაცია, შეფასების საგნის გამოვლენა, შეფასების გეგმის განსაზღვრა, შეფასების სათანადო დოკუმენტის გაფორმება, ინფორმაციის შეფასება და ანალიზი, საბაზრო კონიუნქტურის ანალიზი, წინმსწრები, თანმხლები და დაგვიანებული მაჩვენებლების განსაზღვრა,

შეფასების მიდგომებისა და მეთოდების არჩევა, შეფასების ანგარიშის მომზადება, შეფასების თაობაზე დასკვნა და საჭიროების შემთხვევაში დანართების მომზადება.

– ქვეყნის სოციალურ–ეკონომიკური პროგნოზირებისთვის დაგეგმვისა და სტრატეგიების განსაზღვრის პროცესში შესაფასებელი საქმიანობის შედეგების აქტიურად გამოყენებას მეტი სტიმული მიეცემა, ამ მიმართულებით შესაძლებელია საზოგადოებრივი და არასამთავრობო სტრუქტურების ფორმირება, მათ შორის რეგიონალურ დონეზე.

ლიტერატურა/REFERENCES

Strovsky, V.E., Simonyan,A.Kh (2014). Approaches and methods for assessing the value of business in modern conditions. Izvestia of the Ural State Mining University.№1(33) (In Russian)

International Assessment Standards 2007 (2009). Georgian edition, # 12 (120) (In Georgian).

Manvelidze, R.,. Meskhidze, I. (2013). Basics of business evaluation. Tbilisi (In Georgian)

Meskhia, I., Gvelesiani, E. (2010). Regional Economic Policy.Tbilisi (In Georgian)

Baratashvili, E., Zarandia, J. Galakhvaridze, N. (2012). Regional Development. Tbilisi (In Georgian)

JEL Classification: L50, L52 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.003

SYSTEMATIZATION OF THEORETICAL-METHODOLOGICAL APPROACHES TO NEW INDUSTRIAL POLICIES

EKA LEKASHVILI
Academic Doctor of Economics, Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
eka.lekashvili@tsu.ge

Abstract. Economic policy is a constant resistance between economic and theoretical perspectives and political expediency. Industrial policy arise more on the basis of a normative approach as it aims to improve the economic situation of the country. The new industrial policy means the formation of firms by the state, their aggregation, support of innovations and competitive advantages in frame of open economy.

The goal of the research is to study the theoretical and methodological approaches of new industrial policies in order to form a theoretical framework for assessing practical industrial policy.

In the concepts of new industrial policy, we consider the endogenous theory of growth, based on the level of knowledge and research activity in the country; National Competitive Advantage Theory; National Innovation Systems Concept, which is based on the impact of the national economic-political situation, trade policy, education sector and institutions on innovation. Furthermore, we will analyze the results of advanced research on new industrial policy issues.

KEYWORDS: NEW INDUSTRIAL POLICY THEORETICAL APPROACHES

For citation: Lekashvili, E. (2020). Systematization of theoretical-methodological approaches to new industrial policies. *Globalization and Business, №9*, pp. 27-34. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.003

JEL Classification: L50, L52 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.003

ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკის თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომების სისტემატიზაცია

ეკა ლეკაშვილი

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო

eka.lekashvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკა, თეორიული მიდგომები.

ციტირებისთვის: ლეკაშვილი ე. (2020). ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკის თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომების სისტემატიზაცია. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9,* გვ. 27-34. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.003

ეკონომიკური პოლიტიკა ეკონომიკურ-თეორიულ თვალსაზრისებსა და პოლიტიკურ მიზანშეწონილობას შორის მუდმივი წინააღმდეგობის ასპარეზია. 2008 წლის ეკონომიკური კრიზისის შედეგები მტკივნეულად აისახა საზოგადოებრივ ჯგუფებზე. გაიზარდა უთანასწორობა და სიღარიბე, რამაც პოლიტიკურ დღის წესრიგში კვლავ წინ წამოწია ისეთი პოლიტიკის ძიების საკითხი, რომელიც სწრაფ განვითარებას და კეთილდღეობის ამაღლებას უზრუნველყოფს. ეკონომისტების ის ნაწილი, რომელიც საზოგადოების განვითარებისთვის წინა პლანზე აყენებს სოციალური სამართლიანობის საკითხს ეკონომიკურ ეფექტიანობასთან შედარებით, თვლის, რომ ინდუსტრიული პოლიტიკა ამ მიზნების მიღწევის საუკეთესო გზაა. შესაბამისად, მრავალ ქვეყანაში ინდუსტრიული პოლიტიკა კვლავ დღის წესრიგის წამყვანი თემა ხდება.

აკადემიურ ლიტერატურაში ინდუსტრიული პოლიტიკის შეთანხმებული განმარტება არ არსებობს. ზოგადი განმარტებით, **ინდუსტრიული პოლიტიკა – კონკრეტული დარგების განვითარების გაფართოებისკენ მიმართული სამთავრობო პოლიტიკაა,** რომლის მიზანსაც, პოლიტიკური უპირატესობის ნაცვლად, კონკურენტული უპირატესობის მიზნის მიღწევა წარმოადგენს. ცნობილი ეკონომისტის დანი როდრიკის განმარტებით **,,...ინდუსტრიული პოლიტიკა მოიცავს პოლიტიკებს, რომლებიც ასტიმულირებენ სპეციალურ ეკონომიკურ აქტივობებს და ხელს უწყობენ სტრუქტურულ ცვლილებებს".** (Lekashvili, 2018; 238)

უარუიკის (Warwick, 2013, 16) განმარტებით, ინდუსტრიული პოლიტიკა არის ,,ინტერვენციის ნებისმიერი ტიპი ან სამთავრობო პოლიტიკა, რომელიც მიმართულია ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებისკენ; სექტორების, ტექნოლოგიების, ეკონომიკური აქტივობის ამოცანების, სტრუქტურის შეცვლისკენ ან ეკონომიკური ზრდის უკეთესი პერსპექტივის შეთავაზებისკენ; ან სოციალური კეთილდღეობის ამაღლების მიზნისკენ". სხვა ავტორები (Chang, 2009; Pack, 2006.) უფრო ავიწროვებენ განმარტებას და ინდუსტრიულ პოლიტიკაში მოიაზრებენ სელექციური ინტერვენციის ნებისმიერ ტიპს ან სამთავრობო პოლიტიკას, რომელიც მიმართულია სექტორებს შორის წარმოების სტრუქტურის ცვლილებისკენ და რომელიც უკეთეს ეკონომიკურ ზრდას გვთავაზობს იმასთან შედარებით, რაც შეიძლება ინტერვენციის გარეშე ყოფილიყო (ანუ საბაზრო წონასწორობის პირობებში).

წინამდებარე საბიბლიოთეკო **კვლევის მიზანია** ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკის თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომების თანმიმდევრული შესწავლა ინდუსტრიული პოლიტიკის შეფასების თეორიულ ჩარჩოს ფორმირების მიზნით.

თეორიულ – მეთოდოლოგიური საფუძვლები: ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკის რთული ბუნებიდან გამომდინარე, შეუძლებელია, კვლევის საკითხი მხოლოდ ერთ თეორიულ მიმდინარეობაზე დაყრდნობით შევისწავლოთ. მის განსახილველად თავი უნდა მოვუყაროთ ცოდნას ინდუსტრიული ეკონომიკისა და ინდუსტრიული ორგანიზაციების თეორიის, კლასიკური ეკონომიკური თეორიის, ავსტრიული სკოლის, ჩიკაგოს სკოლის, პორტერის თეორიის, ეკონომიკური გეოგრაფიისა და რეგიონული ეკონომიკის, ქალაქების ზრდის თეორიის, საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიის და საჯარო პოლიტიკის, ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების თეორიის, დანახარჯები/გამოშვება და ზოგადი წონასწორობის ანალიზის შესახებ. თეორიული ნაწილის განხილვისას ასევე მნიშვნელოვანია ნეოკლასიკოსების, ,,რევიზიონისტების" (Amsden, Wade, Chang), განვითარების სახელმწიფოს, ინვესტიცია – მოგების კავშირის, ლათინური ამერიკის სტრუქტურალისტური ეკონომისტების და შუმპეტერისეული ევოლუციური თეორიის მიმდევართა თვალსაზრისები.

ინდუსტრიულ კვლევებში, სხვა ეკონომიკური კვლევების მსგავსად, მთავარი კითხვაა შეზღუდული რესურსების პირობებში მაქსიმალური ეფექტიანობის მიღწევა და ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება, რომელიც მდგომარეობას გააუმჯობესებს.

ინდუსტრიული განვითარება მოიცავს მეურნეობაში რაოდენობრივ და ხარისხობრივ ცვლილებებს, რაც ეკონომიკური საქმიანობის სხვადასხვა ეკონომიკურ სექტორებს შორის და სივრცით განაწილებაში აისახება. ყველა შემთხვევაში ინდუსტრიული პოლიტიკის განხილვისას აქცენტი კეთდება ეკონომიკური აქტივობის სტრუქტურის ცვლილებაზე. თუ ამ ცვლილებებს პოლიტიკა ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებით, ანუ **ფუნქციონალურ–ჰორიზონტალური** ინდუსტრიული პოლიტიკით აღწევს, სახეზე გვაქვს ზოგადი **ნეიტრალურ–ინტერვენციონისტული** პოლიტიკა. ხოლო სექტორების შერჩევით მოცემული მიზნის მიღწევას – **სელექციური, ანუ ვერტიკალური** ინდუსტრიული პოლიტიკა ეწოდება (6.69)[1].

ინდუსტრიული ეკონომიკა შეგვიძლია განვიხილოთ მიკროეკონომიკური თეორიის კონტექსტით და გავაანალიზოთ ფირმების, ბაზრების და ინდუსტრიების ქცევა. ამასთან, ინდუსტრიული ეკონომიკისა და ინდუსტრიული ორგანიზაციების თეორიები ხშირად ურთიერთშემცვლელი სახით განიხილება, თუმცა ინდუსტრიული ეკონომიკის კონტექსტი უფრო ფართოა და მოიცავს ინდუსტრიულ ორგანიზაციებს და ინდუსტრიულ დინამიკას (ინდუსტრიების და ფირმების დონეზე) ერთად. ინდუსტრიული ორგანიზაციების თეორიებში გაანალიზებულია სრულყოფილი კონკურენციის, მონოპოლიის, ოლიგოპოლიის და მონოპოლისტური კონკურენციის პირობები სტატიკური და შედარებითი ანალიზის გამოყენებით მოკლევადიანი და გრძელვადიანი საბაზრო წონასწორობის პირობებში. თამაშთა თეორია ხსნის ბაზრის მოთამაშეებს შორის ურთერთობებს და გადაწყვეტილებებს. ინდუსტრიული განვითარება/დინამიკა კი ძირითადად ეხება ფირმის/ინდუსტრიის ევოლუციის პროცესს, ასევე სხვადასხვა მთავრობის პოლიტიკის გავლენას ამ პროცესზე.

კლასიკური ეკონომიკური თეორიის მიხედვით ინდუსტრიული განვითარება განპირობებულია ქვეყნის წარმოების ფაქტორებით უზრუნველყოფით და ფარდობითი უპირატესობით. თუ კლასიკური თეორია ანალიზის პროცესში ყურადღებას ამახვილებს წარმოების დანახარჯებზე, თანამედროვე ეკონომიური თეორიები ცდილობენ, მეტი რეალიზმი შემატონ ეკონომიკურ ანალიზს ტრანზაქციული დანახარჯების გათვალისწინებით. ავსტრიული სკოლის წარმომადგენლები კონკურენციის ხელშეწყობისა და საბაზრო ბარიერების მოხსნის საკითხებზე ამახვილებენ ყურადღებას.

მკვლევართა ნაწილი (Lin, 2011; Lin & Chang, 2009) მიიჩნევს, რომ ინდუსტრიული პოლიტიკა დასაწყისში, უპირველესად უნდა ეყრდნობოდეს ფარდობითი უპირატესობის კონცეფციას, ხოლო შემდგომ, როდესაც დააგროვებენ ფიზიკური და ადამიანური კაპიტალის საკმარის რაოდენობას, მათ შეეძლებათ, სამიზნე გადაიტანონ მაღალპროდუქტიულ დარგებში. თუმცა ჩანგმა (Chang, 1994) თავის კვლევაში აჩვენა, როგორ არის შესაძლებელი ფარდობითი უპირატესობის მიღწევა ახალ სექტორებსა და ინდუსტრიებში კორეის რესპუბლიკის მაგალითზე. მისი აზრით, ინდუსტრიული პოლიტიკა უნდა ეყრდნობოდეს არა სტატიკურ ფარდობით, არამედ დინამიკურ ფარდობით უპირატესობას. თუმცა მოგვიანებით ლინმა და ტრეიჩელმა (Lin & Treichel, 2014) ასეთ სტრატეგიას ,,ფატალური შეცდომა უწოდეს", რადგან ასეთი პოლიტიკა განვითარებად ქვეყნებს მუდმივად უქადის დაქვემდებარებულ პოზიციებზე ყოფნას.

როდესაც საწარმოო სექტორი იზრდება, მას სჭირდება დიდი ბაზარი. თავის მხრივ მსოფლიო ბაზრის დაპყრობის შემდეგ მას აღარ რჩება სივრცე, რომლის ათვისებასაც მოახერხებს თავისი პროდუქციით. თავის მხრივ, ბაზარიც შეზღუდული სტრუქტურაა. ამიტომ, წარმოების განვითარება არაეფექტური ხდება და ინდუსტრიალიზაცია თვითგანადგურების თვისებას იძენს. შესაბამისად, აუცილებელია მისი გარკვეულ ეტაპზე რეგულირება და შენარჩუნება.

ნეოკლასიკური თეორიის მიმდევრები აქცენტს აკეთებენ სახელმწიფოს შეზღუდულ ინტერვენციაზე და ფუნქციონალურ ინდუსტრიულ პოლიტიკაზე, რომლის მიზანიც არის ბიზნესისთვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნა ადამიანური კაპიტალის განვითარების, ინფრასტრუქტურული ინვესტიციების და პოლიტიკური და მაკროეკონომიკური სტაბილურობის საფუძველზე (Balassa, 1971, 1982; Edwards, 1988; Wolf, 1988; და ა.შ).

ექსპორტზე ორიენტირებული ინდუსტრიალიზაციის სტრატეგია განსაკუთრებით საინტერესოა მცირე ქვეყნებისთვის, რომლებსაც ბაზრის პოტენციალის გაფართოება საგარეო ბაზრების ხარჯზე შეუძლიათ. ლათინური ამერიკის სტრუქტურალისტი ეკონომისტების თვალსაზრისით, ინდსუტრიალიზაციაში ლათინური ამერიკის წარუმატებლობა გაპირობებული იყო იმპორტჩანაცვლების პოლიტიკაზე ფოკუსირებით, რამაც მიმდინარე ოპერაციების ბალანსის დეფიციტი და 1980–იან წლების დავალიანების კრიზისი განაპირობა. ამასთან, ეს პოლიტიკა შიდა და გარე ძალების მხრიდან ძლიერ ზეწოლას განიცდიდა, რის შედეგადაც იმპორტშემცვლელი პოლიტიკა ჩანაცვლდა ვაშინგტონის კონსესუსით.

,,რევიზიონისტებმა" მკაცრად გააკრიტიკეს ,,აღმოსავლეთ აზიის მოდელის" ნეოკლასიკური ინტერპრეტაცია. მაგალითად, ა. ამსდენი (Amsden, 1989) თავის კვლევებში განიხილავს კორეის რესპუბლიკის სტრატეგიულად გამართული, მოქნილი და ოპერატიულად კარგად მართული შერჩევითი ინდუსტრიული პოლიტიკის შედეგებს. უეიდის (Wade, 1990) თვალსაზრისით, 1960–იან წლებში ტაივანში გატარებულმა ინდუსტრიულმა პოლიტიკამ დასაწყისში სა–

[1] Industrial policy: a theoretical and practical framework to analyses and apply industrial policy. Module 2. 67-132. https://vi.unctad.org/stind/m2.pdf

ფუძვლები შექმნა სიღარიბის დასაძლევად, ხოლო შემდგომ – გამხდარიყო მსოფლიოს ტექნოლოგიურად წამყვანი ეკონომიკა. მისი თვალსაზრისით, სახელმწიფომ საბაზრო პროცესების განვითარებაში ,,გიდის“ ფუნქცია უნდა იკისროს და ექსპორტის წარმატებისთვის ინფრასტრუქტურული შესაძლებლობები შექმნას. ხოლო ჩანგმა (Chang, 2002) განიხილა დასავლეთ ევროპის და ჩრდილოეთ ამერიკის ქვეყნების ინდუსტრიული პოლიტიკის ისტორია, რამაც ისინი დააწინაურა ნედლეულის სანაცვლოდ ახალი მანუფაქტურული პროდუქტების წარმოებასა და გაყიდვაში. ,,რევიზიონისტები“ მივიდნენ საერთო დასკვნამდე, რომ აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების წარმატება განპირობებულია იმით, რომ მათ გონივრულად გამოიყენეს ექსპორტზე ორიენტირების და იმპორჩანაცვლების ინდუსტრიული პოლიტიკის კომბინაციები.

განვითარების ეკონომიკის მიმდევრების აზრით, ინდუსტრიალიზაცია ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების მთავარი ძალაა. **გონივრული ინდუსტრიული პოლიტიკა ეკონომიკური განვითარების შედეგებს ცვლის და წარმოაჩენს ადამიანური რესურსების პრიმატს ბუნებრივ რესურსებთან შედარებით.** იმავდროულად წარმოების ტრადიციული ფაქტორების როლი თანდათანობით მცირდება და იზრდება სამეცნიერო ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების, მეწარმეობის როლი, რომლებიც ეკონომიკური განვითარების ძირითადი ფაქტორების სახით გვევლინებიან.

განვითარების სახელმწიფოს თეორია სათავეს იღებს ჯონსონის (Johnson,1982) შრომებიდან, რომელიც აანალიზებს ,,იაპონურ სასწაულს“. მისი თვალსაზრისით, იაპონიის წარმატება განპირობებული იყო არა სახელმწიფოს ინტერვენციით, რადგან ყველა სახელმწიფო ერევა ეკონომიკურ პროცესებში, არამედ იმით, რომ იაპონიას ჰყავდა განვითარებაზე ორიენტირებული პოლიტიკური ელიტა, რომლებიც თვლიდნენ, რომ უნდა მოეხდინათ გარდატეხა ქვეყნის განვითარების პროცესში: დაქვემდებარებისა და დამოკიდებულების პოლიტიკის მიზანი, შეეცვალათ ეკონომიკური ზრდის ფუნდამენტური მიზნით.

განვითარების სახელმწიფოს შესახებ UNICTAD (2009) ანგარიშში კონცეფცია განახლებულია შემდეგი მიმართულებებით: 21-ე საუკუნეში განვითარების სახელმწიფომ აქცენტი უნდა გააკეთოს განათლებასა და ინოვაციებში სახელმწიფოს როლის გაძლიერებაზე, ისევე როგორც პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების და გლობალურ ღირებულებათა ჯაჭვის საკითხებზე. ამასთან, მრეწველობასთან ერთად, ყურადღება უნდა გამახვილდეს თანამედროვე მომსახურების სექტორებზე. სახელწმიფომ ხელი უნდა შეუწყოს მჭიდრო რეგიონული კავშირების დამყარებას, რაც თავის მხრივ ინსიტიტუციურ ცვლილებებს გამოიწვევს; ასევე, მოქალაქეების აქტიურ ჩართულობას საჯარო მმართველობასა და განვითარების საკითხებში და, ბოლოს, მმართველობითი ქსელის ჩამოყალიბებას ადმინისტრაციული ეფექტიანობის გაზრდის მიზნით.

ინვესტიცია – მოგება კავშირის თეორია ინდუსტრიული პოლიტიკის წარმატებას განიხილავს ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების წარმატების მაგალითზე, რომელთა მთავრობებმაც ინდუსტრიალიზაციის საწყის ეტაპზე შექმნეს ხელსაყრელი პირობები დაგროვებისა და ზრდისთვის.

ინდუსტრიული პოლიტიკის შეფასებები ჩანს შუმპეტერისეული ევოლუციური თეორიის მიმდევართა შრომებში (Nubler, 2014), სადაც აღნიშნულია, რომ წარმატებაში გადამწყვეტია საზოგადოებრივი პოლიტიკა, რომელიც ტექნოლოგიურ ცვლილებებს ასტიმულირებს და შესაძლებლობების განვითარებას ხელს უწყობს. აქცენტი კეთდება გარემოს დაცვაზე, ინოვაციური სისტემის ფორმირებაზე, რომელშიც ჩართულნი უნდა იყვნენ სასწავლო, კვლევითი ცენტრები, მთავრობა და საფინანსო ინსტიტუტები. ამის ნათელი მაგალითია აღმოსავლეთ აზიის სახელმწიფოები, სადაც ინდუსტრიალიზაციის პოლიტიკა იყო სისტემური და მოიცავდა განათლების, ინფრასტრუქტურის, კვლევისა და განვითარების პოლიტიკას (Freeman,1987; Kim, 1997; Kim & Nelson, 2000, Lee, 2015). მათი აზრით, წარმატებული ინდუსტრიული პოლიტიკის მიზნით უნდა მოხდეს ფირმების და სხვა მოთამაშეეების დაკავშირება, ახალი ცოდნის დაგროვება და ურთიერთგაცვლა, რაშიც სახელმწიფო შეასრულებს წამყვან როლს. ასევე, უმთავრესია მთავრობის ჩართვა სარისკო კვლევებში, რითაც იგი ხდება მეწარმე, რომელიც ავითარებს ახალ ტექმოლოგიურ დარგებს და ქსელს, ბიზნესს აძლევს ახალ შესაძლებლობებს და აწვდის განვითარების გრძელვადიან ხედვას.

და ბოლოს, ეკონომიკური გეოგრაფია, აანალიზებს რა ეკონომიკური აქტივობების სივრცით ორგანიზებას, განთავსებას, მდებარეობას და განაწილებას რეგიონებს შორის, მოიცავს განსხვავებულ მიდგომებს კვლევის საგნის, ინდუსტრიების მდებარეობის, ეკონომიკების აგლომერაციების, ტრანსპორტირების, ცენტრი-პერიფერიის თეორიების, ურბანიზაციის ეკონომიკის და სხვა საგნობრივ თემებზე. თავის მხრივ, ინდუსტრიული პოლიტიკა მოიცავს სხვადასხვა ეკონომიკური აქტივობის სივრცით განაწილებას და კოორდინაციას, ისევე როგორც ტრანსპორტირებას, ლოჯისტიკას, საცხოვრისს, ინფრასტრუქტურას, შრომის მიწოდებას და ა.შ. ინდუსტრიული პოლიტიკის ფარგლებში მთავრობამ უნდა უზრუნველყოს ხელსაყრელი პირობები სატრანსპორტო დანახარჯების შესამცირებლად, ეფექტიან წარმოებებში რესურსების მოსაზიდად და განსათავსებლად. შესაბამისად, განვითარებად ქვეყნებში სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია სივრცითი ელემენტების სიღრმისეული გაგება წარმატებული ეკონომიკური განვითარებისთვის.

გლობალიზაცია ცვლის ინდუსტრიული პოლიტიკის წესებს. ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკის იმპერატივია განვითარებადი ეკონომიკის **დივერსიფიკაციის** მოთხოვნა (სტიმულირება), რაც საეჭვოა მოხდეს მთავრობის პირდაპირი მოქმედების გარეშე, რადგან დივერსიფიკაციას აფერხებს

ინფორმაციული და კოორდინაციული ექსტერნალიები. მეწარმეებს უნდა მიეცეთ ახალი პროდუქტების წარმოების ექსპერიმენტირების შესაძლებლობა. ამ შემთხვევაში, ინდუსტრიული პოლიტიკა არის თვითაღმოჩენის პროცესი (Rodrik, 2004), როდესაც ფირმები და მთავრობა სწავლობენ ხარჯებს და შესაძლებლობებს და მოდიან სტრატეგიულ კორდინაციაში, უკეთესი კოორდინაციით და სახელმწიფო ინტიტუციების ინდუსტრიულ პოლიტიკაში გაუმჯობესებული კომპეტენციით.

ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკის კვლევის მრავალწახნაგოვანი თეორიული შეფასებების მიუხედავად, სამეცნიერო ლიტერატურაში სამი ძირითადი კონცეფტუალური მიმართულება განიხილება. კერძოდ:

1. ენდოგენური ზრდის თეორია (Romer, 1990), რომელიც ემყარება ცოდნის და კვლევითი საქმიანობის დონეს ქვეყანაში. მას საფუძველი ჩაუყარა რომერმა (Romer, 1990), აჰიონმა და ჰოვიტმა (Aghion & Howitt, 1992), ასევე გროსმენმა და ჰელფმენმა (Grossman & Helpman, 1991). იგი ქმნის თეორიულ ჩარჩოს განათლებას, კვლევებს და ზრდას შორის ურთიერთკავშირის ასახსნელად.

რომერი (Romer, 1990) ეკონომიკას წარმოებათან და ინოვაციასთან ფოკუსირების კონტექსტით აღწერს. იგი მოითხოვს ადამიან-კაპიტალში რეინვესტირებას. ადამიან-კაპიტალში ინვესტიციების განხორციელებამ შეიძლება გაზარდოს ადამიან-კაპიტალის ფონდი. დამატებითი ადამიან-კაპიტალი არ ცვლის ეკონომიკური ზრდის ბუნებას. აქ, ფაქტორთა კლებადი უკუგების მიზეზით, ზრდის შემზღუდველი ძალები მოქმედებენ.

ახალმა თეორიულმა კვლევებმა გვიჩვენა, რომ ინვესტიციებს კვლევასა და განვითარებაში პოზიტიური ექსტერნალიები ან სოციალური ეფექტები ახასიათებს, რომლებიც ფირმისათვის პირდაპირ კერძო სარგებელს აჭარბებენ. ეს სოციალური ეფექტები კვლევას და განვითარებას სტიმულს აძლევს და მოძრაობაში მოჰყავს ენდოგენური ზრდის მოდელი. ამ შემთხვევაში ტექნოლოგიური უპირატესობის დონე და, შესაბამისად, ეკონომიკის გრძელვადიანი ზრდის დონე, ენდოგენური ხდება. მაგალითად, ადამიან-კაპიტალს შეუძლია გაზრდოს მწარმოებლურობა დამატებითი გამოცდილების მეშვეობით, რომლის შედეგიც მუდმივია ინვესტიციებზე კლებად უკუგებასთან მიმართებაში. შესაბამისად, კლებადი უკუგება შეიძლება თავიდან ავიცილოთ და გავზარდოთ ორივე, ფიზიკური და ადამიანი-კაპიტალი, რომელთა ერთიანობას გაუმჯობესებულ ეფექტიანობასთან შეუძლია ეკონომიკა შემოსავლების და ზრდის დონის ამაღლების გზით წაიყვანოს. ეს ყველაფერი ნიშნავს, რომ ფიზიკურ და ადამიან-კაპიტალში კერძო და საჯარო ინვესტიციებმა შეიძლება ზრდის დონე ხანგრძლივ პერიოდში აამაღლოს. უფრო მეტიც, ქვეყნებმა, ერთ მუშაკზე მაღალი ფიზიკური და ადამიან-კაპიტალით ინტეგრაციის გზით შეიძლება მუდმივად მაღალი ზრდა უზრუნველყონ.

სამწუხაროდ, ემპირიული მონაცემები, რომლებიც უკავშირდება ენდოგენური ზრდის ჰიპოთეზას, არასრულყოფილია და ძირითადად მიუღებელი: არცერთ ქვეყანას არ აქვს ხანგრძლივი ზრდის გამოცდილება. მასშტაბის ეკონომიის და გაფართოების ურთიერთკავშირი პრაქტიკაში მკაფიოდ არ იჩენს თავს. იგი არასრულყოფილი და წინააღმდეგობრივია. პირიქით, მკაფიოდ ჩანს, რომ ქვეყნებში ტექნოლოგის დონე ერთნაირი არ არის და, შესაბამისად, ახალი ტექნოლოგიების დიფუზიას ზრდის პოზიტიური ეფექტები შეიძლება ჰქონდეს.

აჰიონის და ჰოვიტის (Aghion & Howitt, 1992), ასევე გროსმენის და ჰელფმენის (Grossman & Helpman, 1991) თვალსაზრისით ინოვაციას ასევე შუმპეტერისეული ,,შემოქმედებითი ნგრევის/განადგურების" ეფექტი აქვს, რამდენადაც ზოგი ინოვაცია სრულად ანაცვლებს ძველ ტექნოლოგიას. ამ თვალსაზრისიდან გამომდინარე, ინოვაციას აქვს უარყოფითი გარე ეფექტი შუალედური საქონლის მიმდინარე პერიოდში მოქმედ მწარმოებელზე. ამ მიზეზით, თეორიულად დასაშვებია, რომ როდესაც ფირმები ჭარბ ინვესტიციას დებენ ინოვაციებში, პროცესი ძალიან ჩქარდება და ეკონომიკური ზრდა შეიძლება შენელდეს შემოქმედებითი განადგურების პროცესის გამო.

მოგვიანებით მათ შრომებში (Grossman & Helpman, 2006) ხაზგასმა გაკეთდა ,,ტექნოლოგიურ შესაძლებლობებზე", რომელიც გავლენას ახდენს ინოვაციური პროცესის განვითარებაზე. ზრდის ახალი თეორიული მოდელი ადამიან-კაპიტალში ინვესტირებას განიხილავს ახალი იდეების შექმნაში დაბანდებების სახით, რომელშიც განათლება მთავარი დეტერმინანტია.

2. ეროვნული კონკურენტუნარიანობის უპირატესობის თეორია (პორტერი, 1990), რომელიც მიკროეკონომიკურ დონეზე მხარს უჭერს ცალკეული ქვეყნის საწარმოო კლასტერების ფორმირებას.

,,თანამედროვე ეკონომიკურ სიტუაციაში, როდესაც კონკურენცია მსოფლიო მასშტაბით სულ უფრო იზრდება, სახელმწიფოს მნიშვნელობა მატულობს. იმის გამო, რომ კონკურენციული ბრძოლის საფუძველი სულ უფრო გადაადგილდება ცოდნის ათვისებისა და შექმნის მიმართულებით, სახელმწიფოს როლი სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება. კონკურენტული უპირატესობა იქმნება და ნარჩუნდება ძლიერ ლოკალიზებული პროცესების საშუალებით. განასხვავებებს ეროვნულ ფასეულობებში, კულტურაში, ეკონომიკის სტრუქტურაში, არსებულ ორგანიზაციებსა და ისტორიულ განვითარებაში- ყველაფერ ამას წვლილი შეაქვს წარმატებული კონკურენტუანრიანობის მიღწევაში...საბოლოო ჯამში კონკურენტული ქვეყნები წარმატებას აღწევენ იმ დარგებში, სადაც მათი საშინაო პირობები შესაბამის შემთხვევებში უკეთესი, დინამიკური და პერსპექტიული აღმოჩნდება" – ეს დასკვნები ათი წარმატებული ქვეყნის ოთხწლიანი კვლევის შედეგია (Porter, 2004; 162).

კვლევაში დიდი ყურადღება აქვს დათმობილი ცალკეულ

დარგებში კონკურენტული უპირატესობის დეტერმინატებს, მოცემულია იმ მოსაზრებების მოკლე აღწერა, რომლებიც კვლევებიდან გამომდინარეობს და ეხება მთავრობის პოლიტიკას და კომპანიის სტრატეგიას.

მაიკლ პორტერი ეცადა, მეცნიერული ახსნა მოეძებნა გლობალიზაციის პირობებში ეკონომიკის რესტრუქტურიზაციის საკითხზე და პასუხი გაეცა მთავარი კითხვისთვის: რა პირობებში არსებობს მდგრადი და კონკურენტუნარიანი ინდუსტრია გლობალურ გარემოში? ინდუსტრიაში კონკურენცია ნიშნავს რეგიონებს შორის წინააღმდეგობას. წარმატებული ინდუსტრიისთვის უნდა დაფუძნდეს ინდუსტრიული კლასტერი, რომელსაც შემდეგი მახასიათებლები ექნება: ,,ძირითადი კომპეტენციები" (სპეციალური ტექნოლოგიები, სისტემა, კულტურა, ღირებულებები და სხვა) და ინტეგრირებული უნდა იყოს მდგრადი ცოდნისა და ინოვაციების სისტემასთან; განმსაზღვრელია სრული მიწოდების ჯაჭვი ორმხრივი კავშირებით; ასევე, პროფესიონალი მიმწოდებლები და მომსახურების მწარმოებლები; მტკიცე კავშირები სავაჭრო ასოციაციებთან და უნივერსიტეტებთან და ა.შ. პორტერის თეორია გვიჩვენებს, როგორია წარმატებული ინდუსტრიული კლასტერი, მაგრამ არ განიხილავს ისეთ შემთხვევას, თუ როგორ დავიწყოთ ნულიდან.

3. ეროვნული საინოვაციო სისტემების კონცეფცია (Freeman, 1987; Nelson, 1993. და ა.შ), რომელიც ემყარება ინოვაციებზე ზემოქმედებას საერთო ეროვნული ეკონომიკურ-პოლიტიკური მდგომარეობიდან, სავაჭრო პოლიტიკისა და განათლების სექტორის, ინსტიტუტების ქცევიდან გამომდინარე.

ეროვნული საინოვაციო სისტემების კონცეფციის განხილვისას ავტორები გვთავაზობენ ინდუსტრიული და ტექნოლოგიური პოლიტიკების თანამედროვე დისკუსიის საკითხებს. ძალიან მნიშვნელოვანია ფაქტორების, ორგანიზაციების და პოლიტიკების გავლენა ეროვნული ფირმების ინოვაციურობის ხარისხზე. განმსაზღვრელია ტექნოლოგია და სამეცნიერო კვლევები, ასევე სოციალური ინსტიტუტები, რომლებიც ინოვაციების შემუშავებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ. მათში მოიაზრება ინდუსტრიული და სახელმწიფო კვლევითი ლაბორატორიები, კვლევითი დაწესებულებები, ინდუსტრიული პოლიტიკის სააგენტოები. ეს ინსტიტუტები საფუძვლებს ქმნიან ეროვნული საინოვაციო სისტემებისთვის. ინოვაციურობის პოლიტიკის განსხვავებები დამოკიდებულია რესურებით უზრუნველყოფაზე, ეროვნული უსაფრთხოების პირობებზე, ისტორიულ და სოციალურ მეხსიერებაზე. ეფექტიანი ინოვაციური სისტემის მდგენელებია ძლიერი საბაზისო კომპეტენციები, მაღალი ხარისხის განათლება და ტრენინგები და სტაბილური და ხელსაყრელი ეკონომიკური და სავაჭრო პოლიტიკა.

ვ. ჩიქის (Chick, 2018) ნაშრომის მიხედვით, ლიბერალიზმის გაბატონების ფონზე მთავრობებმა დაიჯერეს, რომ ისინი არაეფექტიანები არიან კერძო სექტორთან შედარებით. ეს საკითხი კი დებატების თემად მხოლოდ ბოლო პერიოდში იქცა. ლიბერალიზმის პირობებში ინდუსტრიული პოლიტიკა ძალიან მარტივია: კერძო სექტორს რჩება არჩევანი, თუ სად განათავსოს რესურსები საბაზრო მოთხოვნის შესაბამისად. მისი თვალსაზრისით, საკითხის შესწავლა აქტუალურია არამხოლოდ კეინსიანური მიდგომების და გამოცდილების გათვალისწინებით, არამედ საბაზისო პრინციპების კრიტიკული განხილვის პოზიციებიდან.

ვარვიკი და ნოლანი (Warwick & Nolan, 2014) ხაზგასმით მიანიშნებენ ინდუსტრიული პოლიტიკის შემმუშავებლების მხრიდან მზარდ ინტერესზე. ნაშრომში ყურადღებას ამახვილებენ ინდუსტრიული პოლიტიკის შეფასების მეთოდოლოგიებზე, რადგანაც ხშირ შემთხვევაში მის შესაფასებლად რესურსები მწირია და თან მეთოდოლოგიური გამოწვევების წინაშეც დგას.

პოლიტიკის შემმუშავებლებმა კლასტერის წარმატების მისაღწევად უნდა შეასრულონ შუამავლის, დიალოგის წარმმართველის როლი, მხარი დაუჭირონ ბიზნესს ინფრასტრუქტურის განვითარებით და ლოკალურ დონეზე წაახალისონ კავშირები უნივერსიტეტსა და ინდუსტრიას. ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკის მიმართ არსებულ გამოწვევებს შორის უმთავრესია ინფორმაციის ასიმეტრიულობის საკითხი მთავრობასა და ბიზნესს შორის. კერძო სექტორიდან უფრო მეტი ინფორმაციის მიღებით შესაძლებელია ,,უფრო ინფორმირებული პოლიტიკის" შემუშავება. სახელმწიფო – ბიზნესს შორის ურთიერთობებში ინფორმაციის გაცვლასთან ერთად ძალიან მნიშვნელოვანი საკითხია ურთერთნდობა.

ინდუსტრიული პოლიტიკის განხილვა ეროვნული ინდუსტრიული სტარატეგიის დონეზე უნდა ხორციელდებოდეს დინამიკაში, ცალკეული ინსტრუმენტის, სექტორის ან კლასტერის პოლიტიკის სტარატეგიასთან ურთიერთკავშირის ჭრილში, რადგანაც ინდუსტრიული სტრატეგია სელექციურ ასპექტს მოიცავს. იგი ასევე მოიცავს ვერტიკალურ ინდუსტრიულ პოლიტიკას და ჰორიზონტალურ პოლიტიკასაც. ინტეგრირებული და სტრატეგიული ინდუსტრიული პოლიტიკის გავლენის შეფასება ბიზნესსა და ეკონომიკაზე საჭიროებს წლებს, რათა მატერიალიზებული იყოს შედეგები. რიგ ქვეყნებს შექმნილი აქვთ სპეციალური ინსტიტუტები ინდუსტრიული პოლიტიკის გავლენის, კლასტერული პოლიტიკის და ინოვაციური განვითარების შესაფასებლად (მაგალითად, ნიდერლანდები, გერმანია, შვედეთი და ა.შ).

ამრიგად, ეკონომიკური თეორიული მიდგომების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ თანამედროვე ეტაპზე ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკა ემყარება სტრატეგიულ თანამშრომლობას მთავრობასა და კერძო სექტორს შორის, რათა გამოიკვეთოს რესტრუქტურიზებისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი ხელშემშლელი ფაქტორები და ინტერვენციების ტიპები მათ გადასალახად. ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკა ნიშნავს სახელმწიფოს მხრიდან ფირმების ფორმირების, მათი აგლომერაციის, ინოვაციებისა და

კონკურენტული უპირატესობის მოპოვების ხელშეწყობას ღია ეკონომიკის პირობებში. ახალი ინდუსტრიული პოლი–ტიკის შესაფასებლად გამოიყენება ახალი მიდგომები, რომელმაც უნდა უპასუხოს პოლიტიკის მთავარ გამოწვევას – ინფორმაციის ასიმეტრიის პრობლემის გადაწყვეტას მთავრო–ბასა და ბიზნეს შორის.

ლიტერატურა/REFERENCES

Lekashvili, E. (2018). For the Actualization of Scientific Study on New Industrial Policy, Third International Scientifical Conference, Challenges of Globalization in Economics and Business", TSU Faculty of Economics and Business, 25-26/ Oct./. Conference Proceedings. pp. 237-240 (In Georgian).

Aghion, P. and Howitt, P. A Model of Growth Through Creative Destruction. Econometrica, Vol. 60, No. 2 (Mar., 1992), pp. 323-351 Published by: The Econometric Society Stable URL: http://www.jstor.org/stable/2951599;

Amsden, A. (1989). Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization. Oxford University Press. New York and Oxford, UK.

Balassa, B. (1971). The Structure of Protection in Developing Countries. Johns Hopkins University Press. Baltimore.

Gagnidze, I. (2016) The Impact of Entrepreneurial Universities on the Innovative Development of Economy, ¬III International scientific and practical conference "Strategic Imperatives of Modern Management", KNEY, Kiev, 2016, pp. 186-192. http://wiki.kneu.kiev.ua/bitstream/2010/20956/1/186-192.pdf

Chang, HJ. (2009). Industrial policy: Can we go beyond an unproductive confrontation? Paper presented at the Annual World Bank . Conference on Development Economics, 22-24 June, Seoul, Republic of Korea. Available at: http://siteresources.worldbank.org/INTABCDESK2009/Resources/Ha-Joon-Chang.pdf.

Chick Victoria, Industrial Policy, then and now, https://rwer.wordpress.com/comments-on-rwer-issue-no-84/ (18.12.18).

Edwards, S.(1988). Exchange Rate Misalignment in Developing Countries. John Hopkins University Press. Baltimore.

Freeman, C. (1987). Technology, Policy, and Economic Performance: Lessons from Japan. Pinter Publishers. London.

Grossman, G. and Helpman, E. (1991). Innovation and Growth in the Global Economy. MIT Press Cambridge, MA.

Johnson, C (1982). MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925–1975. Stanford University Press. Stanford, CA.

Kim, L.(1997). Imitation to Innovation: The Dynamics of Korea's Technological Learning. Harvard Business School Press. Boston.

Kim, L, and Nelson, RR. (2000). Technology, Learning and Innovation: Experiences of Newly Industrializing Economies. Cambridge University Press. Cambridge, UK.

Lee, K. (2015). Industrial policies for upper-middle-income countries. E15Initiative. International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum. Geneva. Available at:http://e15initiative.org/publications/industrial-policiesfor-upper-middle-income-countries/

Lin, JF. (2011). From flying geese to leading dragons: New opportunities and strategies for structural transformation in developing countries. Policy Research Working Paper No. 5702. World Bank. Washington, DC.

Lin, JF, and Chang HJ (2009). Should industrial policy in developing countries conform to comparative advantage or defy it? A debate between Justin Lin and Ha-Joon Chang. Development Policy Review 27(5): 483–502.

Lin JY., and Treichel, V. (2014). Making industrial policy work for development.

Porter, M.(2004)., Competitive Strategy, technices for analysing industries and copmpetitors, The Free Press.

Porter, M. (1990). The Competitive Adventage of Nation, The Free Press;

Nelson, R. (1993). National Innovation Systems: A Comparative Analysis . University of Illinois at Urbana-Champaign›s Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=1496195

Nubler, I. (2014). A theory of capabilities for productive transformation: Learning to catch up

Pack, H., and Saggi ,K. (2006). Is there a case for industrial policy? A critical survey. The World Bank Research Observer 21(2): 267–97.

Rodrik, D. (2004). Industrial policy for the twenty-first century. CEPR Discussion Paper 4767. Centre for Economic Policy Research. London.

Romer, M. Paul. (1990). Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, Vol. 98, No. 5, Part 2: The Problem of Development: A Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems (Oct., 1990), pp. S71-S102 Published by: The University of Chicago Press Stable URL: https://www.jstor.org/stable/2937632

Should Industrial Policy in Developing Countries Conform to Comparative Advantage or Defy it? A Debate Between Justin Lin and Ha-Joon Chang (2009)

UNCTAD (2009). Least Developed Countries Report 2009: The State and Development Governance. United Nations. Geneva and New York.

Wade, R. (1990). Governing the Market. Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization. Princeton University Press. Princeton, NJ.

Wade, R. (2010). After the Crisis: Industrial Policy and the Developmental State in Low-Income Countries, London School of Economics and Political Science. Global Policy. pp.150-156.

Warwick, K. (2013). Beyond industrial policy: Emerging issues and new trends. OECD Science, Technology and Industry Policy Paper No. 2. Organization for Economic Cooperation and Development. Paris.

Warwick, K. et A. Nolan (2014), « Evaluation of Industrial Policy: Methodological Issues and Policy Lessons », OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 16, Éditions OCDE, Paris. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/5jz181jh0j5k-en

Wolf, C .(1988). Markets or Governments: Choosing between Imperfect Alternatives. MIT Press. Cambridge, MA.

JEL Classification: E20, J21, J24, J64 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.004

THE GOAL AND MODERN TENDENCIES OF THE LABOR MARKET POLICY

SALOME KOBAKHIDZE

PhD student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

salome.kobakhidze@tsu.ge

Abstract. Inclusive and well-functioning labor markets are a prerequisite for the economic strength of a country. This includes ensuring enough jobs and social justice protection. Having a job is an important factor for material well-being, security, equality and personal human development, but in Georgia the status of an employee is not associated with normal living conditions. Due to high level of poverty in the country, the population agrees to work for an inadequate fee. The part of the informal sector in the labor market is quite high, this is mainly associated with low pay, unbearable conditions and the absence of safety standards. In such conditions, the main task of the government is to protect the social rights of workers, reduce the informal sector of the labor market, and implement effective and non-discriminatory labor market and employment policies.

KEYWORDS: LABOR MARKET, EMPLOYMENT POLICY, LABOR FORCE, STRUCTURE OF UNEMPLOYMENT, STRUCTURAL UNEMPLOYMENT, “UNSATISFIED” WORKERS

For citation: Kobakhidze S. (2020). The Goal and Modern Tendencies of the Labor Market Policy. *Globalization and Business, №9*, pp. 35-41 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.004

JEL Classification: E20, J21, J24, J64 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.004

შრომის ბაზრის პოლიტიკის მიზანი და თანამედროვე ტენდენციები

სალომე კობახიძე
დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
salome.kobakhidze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: შრომის ბაზარი, დასაქმების პოლიტიკა, სამუშაო ძალა, უმუშევრობის სტრუქტურა, სტრუქტურული უმუშევრობა, „დაუკმაყოფილებელი“ დასაქმებულები

ციტირებისთვის: კობახიძე ს. (2020). შრომის ბაზრის პოლიტიკის მიზანი და თანამედროვე ტენდენციები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 35-41. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.004

შესავალი: შრომის ბაზრის პოლიტიკის მიზანი და სტრატეგიები

სახელმწიფომ უნდა შექმნას მოქალაქეთა უფლებების სრული რეალიზაციის პირობები, რათა გარანტირებული იყოს მათი თანაბარი შესაძლებლობების არჩევანი პროფესიასა და დასაქმებაში, განახორციელოს პროგრამები პროფესიული განათლების და გადამზადების უზრუნველსაყოფად. შეამციროს შრომის ბაზრის სოციალური დანაკარგები. მაგრამ, როგორც ქვეყნების განვითარება მეტყველებს, დღეს სოციალური რისკები და შრომის უზრუნველყოფის რეგულირების პრობლემები კიდევ უფრო იზრდება და ახალი გამოწვევების წინაშე აყენებს მარეგულირებელ ინსტიტუტებს.

შრომის ბაზარი საბაზრო ეკონომიკის შემადგენელი უმნიშვნელოვანესი ელემენტია. მასზე უშუალოდ აისახება სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის გამტარებელთა მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები და ქვეყანაში წარმოქმნილი ეკონომიკური და სოციალური მოვლენები. შრომის ბაზარი არის ადგილი სადაც დასაქმებულები და დამსაქმებლები ხვდებიან ერთმანეთს და ურთიერთქმედებენ საკუთარი კეთილდღეობის ოპტიმიზაციის მიზნით.

შრომის ბაზარი, ეს არის სოციალური ნორმების, ინსტიტუტებისა და საზოგადოებრივი ურთიერთობების სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს სამუშაო ძალის კვლავწარმოებას, განაწილებასა და გამოყენებას მოთხოვნა–მიწოდების კანონის საფუძველზე. შრომის ბაზარზე დამქირავებელთა და სამუშაოს მაძიებელთა ინტერესების შეთანხმებას შრომის ბაზრის მექანიზმი უზრუნველყოფს, რომლის ძირითადი ელემენტებია სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა, სამუშაო ძალის მიწოდება, შრომის ფასი და კონკურენცია.

ქვეყანაში უმუშევრობისა და დასაქმების დონის შესწავლა და შემდეგი სტატისტიკური მაჩვენებლების – მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით, დასაქმებულთა განაწილება ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით, დასაქმებულთა განაწილება სამუშაოზე დაკავებული პოზიციების მიხედვით და ა.შ. – გაანგარიშება, საშუალებას აძლევს სახელმწიფოს, გაატაროს ეფექტიანი შრომის ბაზრისა და დასაქმების პოლიტიკა (მაკალათია, 2014 გვ. 105).

ინსტიტუციური მიდგომის თვალსაზრისით, შრომის ბაზარი ქმნის განსაკუთრებულ იმსტიტუციურ სისტემას, რომელიც უზრუნველყობს დამსაქმებელთა და დასაქმებულთა ურთიერთქმედებას, ხელს უწყობს მათ მოლაპარაკებას დასაქმებისა და შრომის გამოყენების პირობების, მხარეთა უფლება–მოვალეობებისა და ინტერესების რეალიზაციის თაობაზე. შრომის ბაზრის ინსტიტუტები ადგენენ შრომით საქმიანობაში ჩართული აგენტების ქცევის საზღვრებს, ერთიან სისტემაში მოჰყავთ შრომითი მომსახურების სასიცოცხლო რესურსებზე გაცვლასთან დაკავშირებული სოციალურ–ეკონომიკური ურთიერთობები (არნანია–კეპულაძე, 2015, გვ.2).

თანამედროვე მსოფლიოში შრომითი ურთიერთობები გლობალური გამოწვევების წინაშე დგას. შრომის ბაზარზე კონკურენციის ზრდამ მაღალი მწარმოებლურობის მქონე სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის ზრდას შეუწყო ხელი. ამასთან ისეთი გლობალური პროცესები, როგორიცაა: კაპიტალისა და სამუშაო ძალის გადინება, დიდ გავლენას ახდენს დასაქმების პირობებზე და შრომითი ურთიერთობების ფორმირებაზე. გასათვალისწინებელია, რომ შრომის ბაზრისა და დასაქმების პოლიტიკის ფორმირება ამ პირობების გათვალისწინებით უნდა ხორციელდებოდეს (მელაძე 2012).

მსოფლიოში სამუშაო ძალა არათანაბრადაა გადანაწილებული. მისი უდიდესი ნაწილი განვითარებად ქვეყნებზე მოდის (ILOSTAT database 2019). არაადექვატური

ანაზღაურების საფასურად მუშაობას ქვეყანაში არსებული სიღარიბის მაღალი დონე აიძულებს მოსახლეობას. ისინი იმაზეც თანხმდებიან, რომ გახდნენ შრომითი მიგრანტები, რათა უფრო მაღალანაზღაურებადი სამუშაო იპოვონ. ამ სიტუაციაში ქვეყნის ხელისუფლების მთავარი ამოცანა ეფექტიანი და არადისკრიმინაციული შრომის ბაზრისა და დასაქმების პოლიტიკის გატარებაა.

განვითარებად და პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში განსაკუთრებით დიდ მასშტაბებს აღწევს არაფორმალური შრომითი ურთერთობები. საყურადღებოა, რომ პოსტსაბჭოთა სივრცეებში არაფორმალური საქმიანობა გადარჩენის სტრატეგია უფროა, ვიდრე ეკონომიკური საქმიანობის ფორმა (Smith and Stenning, 2006. P. 192, Aliyev, 2015. P.8). შრომის ბაზარზე დასაქმებულთა კატეგორიასთან ერთად არსებობენ თვითდასაქმებულებიც, რომელთა წილიც შრომის ბაზარზე საკმაოდ დიდია (48.7%), (საქსტატი, 2019). მათზე შრომითი ურთიერთობების რეგულირება სხვადასხვა ძალისხმევითა და ზომით ხორციელდება. განსხვავებული პირობების შესაბამისად, თვითდასაქმებულები ზოგჯერ მთლიანად ამოვარდნილნი არიან რეგულირების სფეროდან. ჩრდილოვანი ეკონომიკის მაღალი წილი კი – ამუხრუჭებს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას (მელაძე, 2012).

შრომის ბაზარზე არსებული პრობლემების სპექტრი გაფართოვდა და მისმა სტრუქტურულმა ცვლილებებმა, კომპანიების ტექნოლოგიურმა სიახლეებმა, ინოვაციურმა ცვლილებებმა სამუშაო ძალა ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა. გაიზარდა უფსკრული კვალიფიციურ და არაკვალიფიციურ სამუშო ძალაზე მოთხოვნას შორის და კვლავინდებურად დაისვა საკითხი სამუშაო ძალის სოციალური უფლებების დაცვაზე.

ამასთან, მწვავე კონკურენტული ურთიერთობები აიძულებს კომპანიებს, შეამციროს საერთო ხარჯები, რომელიც განათლებაში, ტრეინინგებსა და შრომითი უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებაში კაპიტალდაბანდებების ზრდის გზით ხორციელდება.

პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში ცენტრალური გეგმური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში საწარმოების რესტრუქტურიზაციის შედეგად უმუშევრობა ერთ-ერთი ყველაზე მწვავე პრობლემა გახდა, ხოლო ადრინდელი სოციალური დაცვის სისტემა არაადექვატური აღმოჩნდა ახალი პირობების მიმართ (მელაძე 2012).

XX საუკუნის ბოლო და XXI საუკუნის დასაწყისი ვაჭრობისა და კაპიტალის სწრაფი განვითარებითა და ზრდით აღინიშნებოდა, რომელიც მთლიანად დადებითად მოქმედებდა დასაქმების ზრდაზე, მაგრამ 90-იანი წლებისა და 2008 წლის გლობალური კრიზისების შემდეგ გამოვლინდა შრომის რეგულირებისა და რისკების დაცვის ახალი მექანიზმების ფორმირების აუცილებლობა. ეს საკითხი აქტუალური გახდა არა მხოლოდ განვითარებად, არამედ, განვითარებულ ქვეყნებშიც, სადაც გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა უდიდესი დარტყმა მიაყენა შრომის ბაზრებს. იმის მიუხედავად, რომ ფინანსურ ბაზრებზე რეგულაციების არარსებობამ საფრთხე შეუქმნა ქვეყნების ეკონომიკას, სამუშაო ადგილებს და შემოსავლებს, ბევრ ქვეყანას მაინც მოუხდა დერეგულირების პოლიტიკის გატარება (International Labour Organization, 2018, p. 3-4, 26).

შრომის ბაზრის პოლიტიკის თანამედროვე ტენდენციები

2018 წლის ბოლოს საქართველოში 860 ათასი ადამიანი იყო დაქირავებით დასაქმებული და 833 ათასი იყო თვითდასაქმებული (საქსტატი, 2019). ასეთი ტიპის დასაქმებულებს მიეკუთვნებიან სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულები, რეპეტიტორები, ტაქსის მძღოლები, საცალო ვაჭრობით დაკავებული ფიზიკური პირები და ა.შ. ეს ადამიანები სასურველი სამსახურის პოვნამდე სხვადასხვა გზით ცდილობენ შემოსავლის მიღებას. შესაბამისად, როდესაც საქართველოში ჩნდება ახალი ანაზღაურებადი სამუშაო ადგილები არ ნიშნავს, რომ ამ ადგილებს აუცილებლად უმუშევრები დაიკავებენ. სავსებით შესაძლებელია, ახალი სამუშაო ადგილების უმეტესობა თვითდასაქმებულებმა დაიკავონ და უმუშევართა სტატისტიკური რაოდენობა თითქმის იგივე დარჩეს.

რაც შეეხება შრომის პროდუქტიულობას: 2010 წელს ერთი დასაქმებული საქართველოს ეკონომიკაში ქმნიდა 12 700 ლარის დამატებულ ღირებულებას, 2018 წლის კი 17 500 ლარისას (2010 წლის ფასებში). ეს ნიშნავს, რომ შრომის პროდუქტიულობა 38%-ით გაიზარდა და შეიძლება ითქვას, რომ ამჟამად სამუშაო ადგილები ბევრად უფრო მაღალ კვალიფიკაციას და ცოდნას მოითხოვს, ვიდრე ადრე. (საქსტატი 2019, ნამჩავაძე, 2019).

სტრუქტურული ტრანსფორმაცია და სამუშაოს ხარისხი. სამუშაო პირობები სექტორების მიხედვით შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავებული იყოს. ვინაიდან სამუშაო პირობების ევოლუცია მნიშვნელოვან კავშირშია ეკონომიკის სტრუქტურულ ცვლილებებთან. სტრუქტურული ტრანსფორმაციის პროცესი უნდა შეფასდეს არა მხოლოდ დასაქმებულთა რაოდენობით, არამედ ისეთი ნაკლებად ხელშესახები შრომის ბაზრის მაჩვენებლებითაც, როგორიცაა სამუშაო პირობები და შრომითი ხელშეკრულებები (ILO 2018, ibid).

სოფლის მეურნეობის წილი მთლიან დასაქმებაში მცირდება მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. გლობალურ დონეზე ეს მაჩვენებელი 1991 წლიდან 2018 წლამდე, 44-დან 28 პროცენტამდეა შემცირებული საშუალო შემოსავლის მქონე ქვეყნებში. ასევე მცირდება წარმოების სექტორში დასაქმებულთა წილიც მსოფლიოში. ამ ტენდენციას ყველაზე უკეთ ვხედავთ მაღალი შემოსავლის მქონე ქვეყნებში. სექტორები, რომლებიც გაფართოების ტენდენციით ხასიათდება, არის სამშენებლო სექტორი, სადაც შეინიშნება

მომსახურე პერსონალის დეფიციტი და ასევე საბაზრო მომსახურების დეფიციტი. გლობალურ დონეზე მომსახურებამ დასაქმების თითქმის ნახევარს მიაღწია 2018 წლისთვის. დასაქმებაში მომსახურების წილის ზრდის ტენდენცია სავარაუდოდ მომავალშიც გაგრძელდება (ILO, 2019).

ქვეყანაში შრომით ურთიერთობებში მონაწილე ადამიანების პოლარიზაციასთან ერთად (ერთის მხრივ, დამსაქმებლები, მეწარმეები, მესაკუთრეები, და მეორეს მხრივ, დასაქმებულები) იზრდება მათ შორის ინტერესთა შეუსაბამობაც. ეს წინააღმდეგობები ქმნის სხვადასხვა უთანხმოების, დავების და კონფლიქტების გაჩენის ობიექტურ საფუძველს სოციალურ, ეკონომიკურ და, რაც მთავარია, შრომით ურთიერთობებში. მდგომარეობას ამძაფრებს ის ფაქტიც, რომ მართვის სტრუქტურებში ხშირად მოდიან ბიზნესმენები, რომელთაც არ გააჩნიათ ცოდნა სახელმწიფო სტრუქტურების მართვის საკითხებში, არ იციან შრომის კანონმდებლობა და შესაბამისად არ ზრუნავენ მომუშავეთა უფლებების დაცვაზე. ეს საბოლოოდ იწვევს შრომისა და სხვა კანონმდებლობის უკანონო აღსრულებას, რომელიც არღვევს დასაქმებულების შრომით უფლებებს (მელაძე 2012).

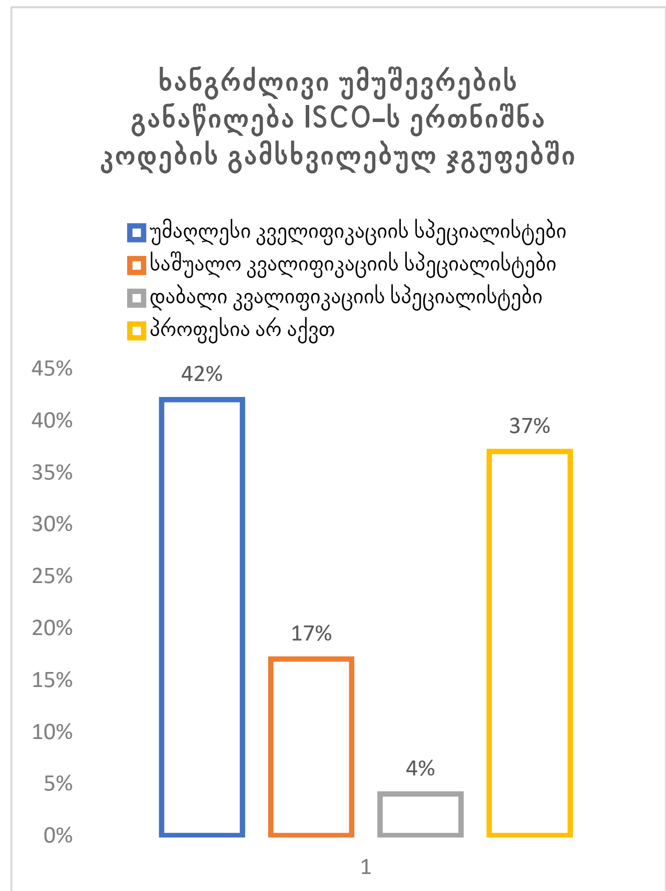
საქართველოში სტრუქტურული უმუშევრობის მეტნაკლებად ზუსტ პროცენტულ განზომილებაში შეფასება საკმაოდ რთულია. ქვეყანაში სამუშაოს მაძიებელთა აღრიცხვა უკვე დიდი ხანია აღარ ხორციელდება და მათი პროფესიული სტრუქტურის შეფასების ერთადერთი წყაროს შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევა წარმოადგენს. სტრუქტურული უმუშევრობის მოდელი საქართველოში ხასიათდება შემდეგი ნიშან-თვისებებით:

- განათლების სისტემა არ ან ვერ ამზადებს შრომის ბაზარზე მოთხოვნადი სპეციალობის კადრებს;
- განათლების სისტემა, როგორც უმაღლესი, ისე პროფესიული, ვერ იძლევა რელევანტურ კვალიფიკაციას. ანუ განათლების ცენზი და მისი მფლობელის ფაქტობრივი ცოდნა და შეძენილი უნარები ერთმანეთს არ შეესაბამება.

ყოველივე ამის შედეგად, ქვეყნის ეკონომიკა ვერ უზრუნველყოფს ბაზარზე არსებული შრომითი რესურსის ადექვატური სამუშაო ადგილების გენერირებას. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ საქართველოს ეკონომიკა უმეტესად დაბალი კვალიფიკაციის სამუშაო ადგილებს ქმნის, რომელთა დაკავება, უმეტეს შემთხვევებში, არ საჭიროებს სპეციალურ განათლებას.

სტრუქტურული უმუშევრობის ასპექტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ხანგრძლივი უმუშევრობის პროფესიული ნიშნით განხილვა. საყურადღებოა, რომ განათლების სისტემის მიერ მომზადებული კადრი ხანგრძლივი უმუშევრობის შედეგად კარგავს კვალიფიკაციას, ან იძულებულია უფრო დაბალი კვალიფიკაციის და ანაზღაურების პირობებში იმუშაოს. სამუშაო ძალის **დეკვალიფიკაცია** სტრუქტურული უმუშევრობის ერთ-ერთი მთავარი ნეგატიური შედეგია (კაკულია, კაპანაძე 2016, გვ. 31).

დიაგრამა №1

წყარო: საქართველოს შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევის მონაცემთა ბაზა. კვლევა – უმუშევრობის სტრუქტურა და სტრუქტურული უმუშევრობა საქართველოში (კაკულია, კაპანაძე ,2016, გვ.32).

როგორც №1 დიაგრამაზეა ნაჩვენები, ხანგრძლივი უმუშევრების თითქმის 60 პროცენტს უმაღლესი და საშუალო კვალიფიკაციის მქონე სპეციალისტები შეადგენენ. საიდანაც ძირითადი ნაწილი (42 პროცენტი) უმაღლესი კვალიფიკაციის სპეციალისტია. დეკვალიფიკაციის ასეთი მასშტაბი აშკარად ადასტურებს საქართველოში სტრუქტურული უმუშევრობის პრობლემის სიმწვავეს (კაკულია, კაპანაძე, 2016, გვ.33)

სტრუქტურული უმუშევრობის კონტექსტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „დაუკმაყოფილებელი" დასაქმებულების პრობლემა. ადამიანები, რომელთაც ცენზით მიღებული კვალიფიკაციით ვერ შეძლეს სამუშაო ადგილის პოვნა და დათანხმდნენ სხვა კვალიფიკაციის, ან უფრო დაბალი კვალიფიკაციის სამუშაოს. იმის მიუხედავად, რომ ეს ადამიანები დასაქმებულები არიან, ისინი არ არიან კმაყოფილნი საკუთარი სამუშაოთი. ამ მოვლენას შესაძლებელია ფარული სტრუქტურული უმუშევრობა ეწოდოს.

შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევის მონაცემთა ბაზაზე დაყრდნობით გაკეთებულ კვლევაში გამოვლინდა რომ ფარული სტრუქტურული უმუშევრობის

ყველაზე მაღალი დონე, პროფესიული განათლების მქონე მოსახლეობაშია (58.2%). ეს საყურადღებო ტენდენცია ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ პროფესიული განათლება თითქმის ვერ უზრუნველყოფს კვალიფიკაციით დასაქმების შესაძლებლობას.

„დაუკმაყოფილებელი" დასაქმებულების პრობლემა ყველაზე მეტად განათლების სისტემისა და შრომის ბაზრის დაბალი კონგრუენტულობის შედეგია. რონდელის ფონდის 2016 წლის, საქართველოს სტრუქტურული უმუშევრობის კვლევაში ნაჩვენებია, რომ სერტიფიცირებული პროფესიებისა და ფაქტიური დასაქმების სტრუქტურები ერთმანეთთან თითქმის არ კორელირებენ. შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ეს გარემოება იწვევს „დაუკმაყოფილებელი" დასაქმებულების პრობლემას (კაკულია კაპანაძე, 2016, გვ. 35).

დასაქმების სახელმძღვანელო პრინციპები ევროპაში (ევროპა 2020 წლის სტრატეგიის სახელმძღვანელო პრინციპების მე-2 ნაწილი) აქცენტს აკეთებს დასაქმების აქტიური პოლიტიკის განხორციელებაზე. შრომის ბაზრის სერვისები მოიცავს დასაქმების საჯარო სამსახურის მიერ განხორციელებულ ყველა სერვისსა და აქტივობას, ამ უკანასკნელში შედის, ასევე საჯარო დაფინანსებით განხორციელებული ნებისმიერი პროგრამა სამუშაოს მაძიებელთათვის. რაშიც მოიაზრება უმუშევართა და სხვა სამიზნე ჯგუფების გააქტიურებაზე მიმართულ ღონისძიებები: ტრენინგები, სამუშაო ადგილზე როტაცია და სამუშაოს დანაწილება, დასაქმების წახალისება, მხარდაჭერით დასაქმება და რეაბილიტაცია, სამუშაო ადგილის პირდაპირი შექმნა და მეწარმეობის განვითარება. უნდა აღინიშნოს, რომ ევროკავშირში შრომის ბაზრის პოლიტიკა ექსკლუზიურად ფოკუსირდება შრომის ბაზარზე არსებულ კონკრეტულ ჯგუფებზე, როგორებიცაა უმუშევრები, დასაქმებულები, რომლებიც სამუშაოს არანებაყოფლობითი დაკარგვის რისკის წინაშე დგანან და ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა, რომელსაც სამუშაოს დაწყება სურს.

ეს პოლიტიკა მოიცავს დასაქმების საჯარო სამსახურსა და ადმინისტრაციაზე გაწეულ ხარჯს, მომზადება/გადამზადების პროგრამებს, სკოლიდან სამუშაოზე გადასვლის წამახალისებელ სპეციალურ პროგრამებს ახალგაზრდებისათვის, პროგრამებს, რომლებიც უმუშევარ ადამიანებს ეხმარება სამუშაოს პოვნაში და შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთათვის სპეციალურ პროგრამებს.

2016 წლის 4 აპრილს გამოიცა დადგენილება შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის სტრატეგიისა და მისი განხორციელების 2016-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ, რომლის მიზანიც იყო საქართველოში შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის შემუშავება, რომელიც მიმართული იქნება მოსახლეობის შრომით ინტეგრაციაზე, პროდუქტიული დასაქმებისა და შემოსავლის გენერირების შესაძლებლობების გაზრდაზე (საქართველოს მთავრობის დადგენილება №167. 2016).

არსებული ინიციატივების საფუძველზე შეიქმნა შრომის ბაზრის საკითხებზე მომუშავე გარკვეული პასუხისმგებელი სტრუქტურები: საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს (შემდგომში – სამინისტრო) შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის დეპარტამენტი, ასევე სამინისტროს სახელმწიფო კონტროლს დაქვემდებარებული საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – სოციალური მომსახურების სააგენტოს (შემდგომში – სსიპ – სოციალური მომსახურების სააგენტო) ბაზაზე ჩამოყალიბდა დასაქმების პროგრამების დეპარტამენტი. აღნიშნული პროგრამის განხორციელების შედეგად:

- შემუშავდა შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის განხორციელებისათვის საჭირო კონცეპტუალური, იურიდიული და ოპერაციული ჩარჩო;
- შემუშავდა შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის გასატარებლად საჭირო კანონმდებლობა;
- გაუმჯობესდა შრომის ბაზრის სერვისებზე ხელმისაწვდომობის ხარისხი (შეიქმნა ელექტრონული სივრცე WorkNet, რომლითაც დამსაქმებლებს მიეცათ საშუალება სასურველი ადამიანისეული რესურსის მოძიებისა, ქვეყნის მასშტაბით, ხოლო დასაქმების მსურველებს კი – საქართველოში არსებული ვაკანსიების გაცნობის შესაძლებლობა);
- შრომის ბაზარზე მომზადების/გადამზადების პროგრამების საშუალებით შემცირდა სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა-მიწოდების დისბალანსი და სხვა სტრუქტურული შეუსაბამობები (სამუშაოს მაძიებელთათვის ხორციელდება მომზადება/გადამზადების პროგრამები კერძო და საჯარო მიმწოდებლების საშუალებით, მათ შორის, პროფესიული სასწავლებლებისა და სხვა ორგანიზაციების მიერ; პროგრამის მონაწილეები იღებენ სერტიფიკატს, რომლითაც დასტურდება იმ კომპეტენციების ფლობა, რომელიც შესაბამისობაშია ეროვნულ საკვალიფიკაციო ჩარჩოსთან; უმუშევარ პირებს გააჩნიათ წინმსწრები განათლების აღიარების შესაძლებლობა; არაფორმალური განათლების ვალიდაციის სისტემა ღიაა უმუშევართათვის; ტრენინგის მიმწოდებლები ახდენენ მონაწილეთა შეფასებას, როგორც ტრენინგის დასაწყისში, ისე მისი დასრულების შემდეგ);
- საჯარო საინვესტიციო პროექტებსა და საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს შორის დამყარდა კავშირი (საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროსა და შესაბამის პარტნიორ სამინისტროებს შორის მიღწეულია შეთანხმება დასაქმების ტენდენციებთან დაკავშირებით, ინფორმაციის გასვლასთან დაკავშირებით (მიღებულია ინფორმაციის გაცვლის შესახებ შეთანხმება); პარტნიორი სამინისტროები საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს აწვდიან რეგულარულ ინფორმაციას შეთანხმების საფუძველზე);
- დაინერგა შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის განხორციელებისა და შედეგების მონიტორინგის ეფექტიანი

სისტემა (საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო ერთ საინფორმაციო სისტემაში უყრის თავს სხვადასხვა უწყების მიერ განხორციელებულ შრომის ბაზრის აქტიურ პროგრამებს; სსიპ – სოციალური მომსახურების სააგენტო, worknet–ის ბაზის საფუძველზე, ინფორმაციას აწვდის საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს ვაკანსიებისა და სამუშაო ადგილზე მოწყობის შესახებ, ასევე ინფორმაციას მომზადება–გადამზადების პროგრამის სტატისტიკის შესახებ; საქართველოს სპორტისა და ახალგაზრდობის საქმეთა სამინისტრო საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს აწვდის აგრეგირებულ მონაცემებს ახალგაზრდებისათვის გაწეული კონსულტაციებისა და ტრენინგების შესახებ (მონაცემთა გაცვლის შეთანხმების საფუძველზე); საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო თანამშრომლობს სსიპ – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დასაქმების სააგენტოსთან, ინფორმაციის გაცვლის მიზნით; სსიპ – სოციალური მომსახურების სააგენტო თანამშრომლობს დასაქმების კერძო სააგენტოებთან, ინფორმაციის გაცვლის მიზნით) (საქართველოს მთავრობის დადგენილება №167. 2016).

შეიძლება ითქვას, რომ ამ ეტაპზე სახელმწიფო ცდილობს შრომის ბაზარზე არსებული პრობლემების დაძლევას. ზემოთ ჩამოთვლილთაგან, ჩვენი შეხედულებით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მაინც ფარული სტრუქტურული უმუშევრობისა და არაფორმალური დასაქმების საკითხებია.

ამასთან, საყურადღებოა ისიც, რომ მიუხედავად მთლიანი სამამულო პროდუქტის 4.8%–იანი ზრდისა, რომელიც 2018 წელს დაფიქსირდა, საქართველოში სიღარიბის მაჩვენებლები თითქმის არ შეცვლილა. 2017–დან 2018 წლამდე ფარდობითი სიღარიბე 1.8%–ით არის შემცირებული, ასევე 1.8%–ითაა შემცირებული აბსოლუტური სიღარიბის მაჩვენებელი (geostat 2019). ლოგიკურია, ასეთი მონაცემების არსებობის ერთ–ერთი მიზეზი შემოსავლების უთანაბრობაა.

სოციალურ–ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია – „საქართველო 2020" ადამიანისეული რესურსების განვითარებისთვის სამ ძირითად მიმართულებას ითვალისწინებს. ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი განათლებისა და ჯანდაცვის სისტემების უზრუნველყოფა, შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული სამუშაო ძალის განვითარება, სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის სრულყოფა.

სამუშაო ადგილების შექმნის ხელშეწყობა და შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისი სამუშაო ძალის განვითარება, ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი ფაქტორებია. ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის ხელშეწყობა სოციალურ დახმარებაზე ბევრად უფრო ეფექტიან გზას წარმოადგენს სიღარიბის დასაძლევად (ხადური 2018, 42).

დასკვნა

ბოლო წლებში შრომის პროდუქტიულობა ზრდის ტენდენციით ხასიათდება (38%–იანი ზრდა 2010–დან 2018 წლამდე). ეს მეტყველებს იმაზე, რომ ამჟამად სამუშაო ადგილები წინანდელთან შედარებით, ბევრად მეტ კვალიფიკაციას მოითხოვს. შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევის მონაცემთა ბაზაზე დაყრდნობით ჩატარებულ კვლევაში გამოჩნდა, რომ ქართულ შრომის ბაზარზე განსაკუთრებით რთულ ვითარებაში არიან უმაღლესი კვალიფიკაციის სპეციალისტები. ვინაიდან ისინი ხანგრძლივი უმუშევრების 42 პროცენტს შეადგენენ. ხანგრძლივი უმუშევრობა დეკვალიფიკაციის გამომწვევი ერთ–ერთი მთავარი მიზეზია.

ხანგრძლივ უმუშევრობაზე არანაკლებ მნიშვნელოვანია ფარული სტრუქტურული უმუშევრობა, რომელიც იმითაა გამოწვეული, რომ სამუშაოს მაძიებლები ვერ ახერხებენ მიღებული კვალიფიკაციის შესაბამისი სამუშაოს შოვნას და იძულებულნი არიან უფრო დაბალი კვალიფიკაციის, ან სხვა კვალიფიკაციის სამუშაოს დათანხმდნენ.

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ განათლების სისტემა ვერ იძლევა რელევანტურ კვალიფიკაციას. ანუ განათლების ცენზი და მისი მფლობელის ფაქტობრივი ცოდნა ერთმანეთს არ შეესაბამება. ეს პრობლემა კი – განათლების სისტემისა და შრომის ბაზრის დაბალი კონგრუენტულობის შედეგია.

საქართველოს მთავრობის №167 დადგენილებით შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის სტრატეგიისა და მისი განხორციელების 2016–2018 წლების სამოქმედო გეგმაში დასახული იყო ამოცანები სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა – მიწოდების დისბალანსისა და სხვა სტრუქტურული შეუსაბამობების შესამცირებლად.

აღნიშნული პროგრამის მეოთხე შედეგი (პროგრამას გააჩნია ექვსი შედეგი) იყო ის, რომ შემცირდა სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა – მიწოდების დისბალანსი და სხვა სტრუქტურული შეუსაბამობები, მომზადება/გადამზადების პროგრამების საშუალებით.

საქართველოს მთავრობის მიერ შემუშავებული პროგრამებით, რომელიც შრომის ბაზარზე არსებულ მწვავე პრობლემების გამოსწორებაზეა ორიენტირებული, მიღწეულია გარკვეული შედეგები. თუმცა ვინაიდან ჯერ კიდევ არ არის მომზადება/გადამზადების პროგრამები საკმარისად გამართული, შედეგები ისეთი თვალსაჩინო არაა, როგორიც სასურველი იქნებოდა.

შრომის ბაზარზე არსებული მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად საჭიროდ მიგვაჩნია:

- განათლების სისტემის განვითარებისა და ფაქტიური დასაქმების სტრუქტურების ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირება;

- მიღებული კვალიფიკაციის და განათლების ცენზის შესაბამისობის უზრუნველყოფა;
- სტრუქტურული ტრანსფორმაციის პროცესის შეფასება არა მხოლოდ დასაქმებულთა რაოდენობით, არამედ ისეთი ნაკლებად ხელშესახები შრომის ბაზრის მაჩვენებლებითაც, როგორიცაა სამუშაო პირობები და შრომითი ხელშეკრულებები;
- არსებული მონიტორინგის სისტემის გაუმჯობესება იმისთვის, რომ მომზადება/გადამზადების პროგრამების განხორციელების პროცესი გაკონტროლდეს და პროგრამები რეალური შედეგის მომტანი იყოს;
- არსებული ვაკანსიებისა და სამუშაოს მაძიებელთა აღრიცხვის უკეთესი მექანიზმის შექმნა ან არსებულის გაუმჯობესება, მონაცემთა მუდმივი განახლება იმისთვის, რომ ვიცოდეთ, რა მდგომარეობაა შრომის ბაზარზე, დროის მოცემულ მონაკვეთში.

ლიტერატურა/REFERENCES

Aliyev H. (2015). Post-Soviet informality: towards theory-building. Enlighten – Research publications by members of the University of Glasgow p.8. 06.11.2019 http://eprints.gla.ac.uk/153383/1/153383.pdf

Arnania-Kepuladze T. (2015). Labor Market Formal Institutions: Structure and Specification. [Shromis Bazris Formaluri Institutebi: Struqtura da Makhasiateblebi]. Akaki Tsereteli State University. 1st International Conference (November 13-14, 2015) «Economic, Legal and Social Problems of Modern Development» Kutaisi. 6 p. (In Georgian).

Geostat. (2019). Employment and Unemployment in Georgia. annual report of 2018. https://www.geostat.ge/media/23683/Employment-and-Unemployment--2018-annual-%28eng%29.pdf

Geostat. (2019). Living conditions. https://www.geostat.ge/en/modules/categories/192/living-conditions

International Labour Organization (2018). COLLECTIVE AGREEMENTS: EXTENDING LABOUR PROTECTION, pp. 3-4, 26,https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_633672.pdf

International Labour Organization (2019). World Employment Social Outlook. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_670542.pdf

Kakulia M. Kapanadze N. (2016) Structure of Unemployment and Structural Unemployment in Georgia. published by Friedrich-Ebert-Stiftung (FES). pp. 31-37. https://gfsis.org/files/library/pdf/2456.pdf

Khaduri N. (2018) Factors of Inclusive Growth and Challenges faced by the Economy of Georgia [Inkluziuri zrdis faqtorebi da sakartvelos ekonomikis tsinashe arsebuli gamotsvevebi], Journal "Ekonomisti", Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU, Vol. 14, No. 1, pp. 37-45. (In Georgian).

Labor force participation rate, total (% of total population ages 15+) (modeled ILO estimate) 06.11.2019 https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.ZS

Makalatia G. (2014). Statistical Survey of Standard of Living of Georgian Population [Sakartvelos mosakhleobis ckhovrebis donis statistikuri kvleva]. p.105. (In Georgian).

Meladze E. (2012). Regulation of Labor Relations and Development of Social Dialogue in Georgia [shromiti urtiertobebis regulireba da socialuri dialogis ganvitareba sakartveloshi]. Pp. 15-23. (In Georgian).

Namchavadze B. (2019) Prospects for Overcoming the Problem of Unemployment, Journal Forbes Georgia, 28.12.2019, https://forbes.ge/news/7287/Prospects-for-Overcoming-the-Problem-of-Unemployment

Resolution of the Government of Georgia N167 (2016) on Approval of Strategy on Active Labour Market Policy and its Action Plan for 2016-2018. (In Georgian). https://www.matsne.gov.ge/ka/document/download/2816365/0/ge/pdf

Smith and Stenning. (2006). Beyond household economies: articulations and spaces of economic practice in postsocialism, Progress in Human Georgraphy 30, p.192

JEL Classification: M21, C20, R58 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.005

STATISTICAL ANALYSIS OF THE KEY INDICATORS OF SMALL BUSINESS (ON THE EXAMPLE OF ADJARA)

IAMZE SURMANIDZE

PhD Student,
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
surmanidze.iamze@bsu.edu.ge

Abstract. The article aims at investigating and analyzing the changes trends of small business key indicators in the Adjara region and forecasting, as well as the disadvantages that impede small business development in the region on the background of such critical phenomena as unemployment, low revenue and lack of production, small business development helps to solve these problems through the creation of additional job places, through the overcoming of sectorial and territorial monopolies and introducing innovations to evaluate the economic potential of the region and properly determine the business strategy, the key indicators of small business should be studied and evaluated. In the research the section of the given article econometric-statistical analyses of small business key indicators in Adjara is conducted based on statistical data of 2006-2017 years. The study aims at underlining the government policy supporting an advantageous small business environment and conditions, which is a precondition for regional development.

KEYWORDS: SMALL BUSINESS, BUSINESS INDICATORS, CORRELATION ANALYSES, STATISTICAL ANALYSES, REGIONAL DEVELOPMENT POLICY.

For citation: Surmanidze I. (2020). Statistical Analysis of the Key Indicators of Small Business (on the example of Adjara). *Globalization and Business, №9*, pp. 42-49. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.005

INTRODUCTION

Small business is one of the most important sectors of the national economy. It determines the economic growth rate of the country and the structure of the gross national product. On the background of such critical phenomena as unemployment, low revenue and lack of production, small business development helps to solve these problems through the creation of additional job places, through the overcoming of sectorial and territorial monopolies and introducing innovations. In general, many socio-economic problems can be solved.

The experience of developed economies shows that small business development can become a real factor in the stable economy because this sector determines economic growth and the structure of the gross national product (Chania, 2016a: 7).

At the outset, we agree that the terms «small business» and «small entrepreneurship» are identified in this article because these two terms are similarly understood in almost all economic dictionaries, although not all scientists unify these two in one term. Under the Georgian legislation, «Entrepreneurship» is defined and regulated by the "Law on Entrepreneurs ", although it does not explain the concept of «business»(Legislative…).

The role and importance of entrepreneurial activities, its problems and actuality has been studied in the works of classical economics as well as by foreign and Georgian scientists.

The transition to the market economy has become more actual and the necessary for its development. Moreover, in recent decades it has attracted attention from the government, which has been the basis of many research and scientific works in this field. Several Georgian researchers dedicated the work to the importance of small entrepreneurship and development (Chitanava, Mekvabishvili, Gvelesiani, etc.). This is the starting point for solving the socioeconomic and social problems of the society, which plays an immense role in promoting small business and creating a favorable environment that directly influences the development of small business.

Small entrepreneurship enhances more flexibility to the market economy, mobilizes financial resources of the population, reduces monopoly trends of economics, promotes scientific-technical progress and is an important factor for structural transformations of the economy in general [Chania, 2016b].

It should be noted that for determining the role of small business in the economic system, it is important to develop regional business, as the country's business sector development is impossible without the business development in its regions. That is why the government policy should be prioritized to expand the existing business potential in the regions and create new opportunities. Despite the impression

Table 1. Dynamics of the Adjara business sector's key indicators

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Production Turnover, million Lari	728,5	911,2	1008	1030,8	1175,2	1928,8	2375,6	2753,8	3424,1	4155,5	4755,8	5176,9
Small enterprises	355,5	487,6	478,2	540,9	616,2	1179,4	1326,7	1628,8	1966,9	2095,7	2413,0	2410,5
% share	49%	54%	47%	52%	52%	61%	56%	59%	57%	50%	51%	47%
Production Output, million Lari	405,3	518,4	584,4	613,9	714,6	1125,2	1541,4	1635,8	2043,4	2426,3	3079,6	3155,0
Small enterprises	117,3	152,8	179,1	222,7	274,5	503,7	655,5	721,6	936,7	1048,1	1298,8	1496,4
% share	29%	29%	31%	36%	38%	45%	43%	44%	46%	43%	42%	47%
Number of employees	32271	30523	29229	31325	31847	39975	44691	49759	54655	57555	66597	70087
Small enterprises	13779	12799	11801	14093	14879	21411	24284	27273	29635	31766	37947	40419
% share	43%	42%	40%	45%	47%	54%	54%	55%	54%	55%	57%	58%
Average Monthly Wage	219,9	270,5	383,0	399,1	441,4	477,8	536,7	577,3	644,9	821,5	845,4	848,5
Small enterprises	168,0	174,5	234,7	284,5	285,9	339,5	364,7	428,1	467,9	573,5	517,1	644,9

Source: Calculations by author based on Geostat data.

of the regional development plans, considering that small business developments the source of improvement of the economic environment, several hindering factors impede the development of small businesses. These problems lay in the utilization of resources and their rational use, as well as in the implementation of small business promotion programs, legislative regulations, etc.

MAIN TEXT

In order to evaluate the business sector›s economic importance, we need to analyze the key indicators of the business sector in the region, which reflect the main trends of economic activity of the region. These indicators include production turnover, the volume of output, number of employees and average monthly wage for employees (The key indicators…) (table 1).

Table 1 represents the dynamics of the main indicators of the business sector, as well as their

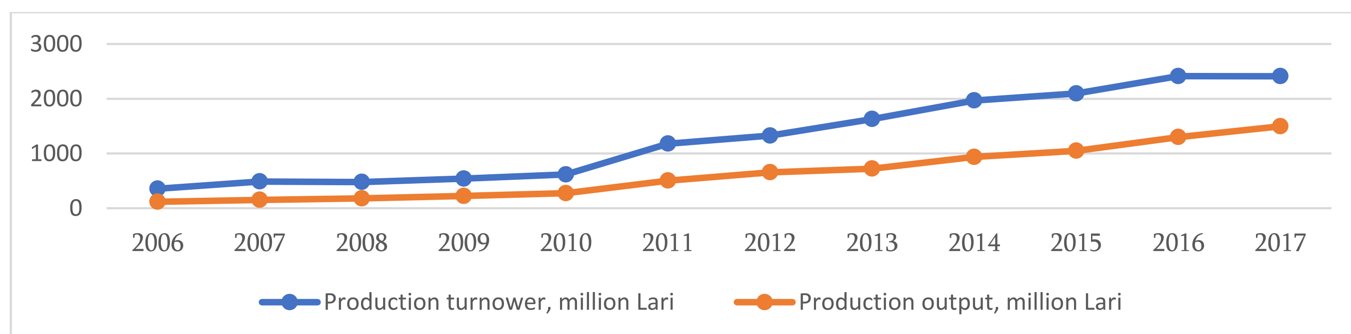
shares in the overall volume of the business sector.

Turnover and output of enterprises. As shown in table 1, more share of turnover and output in the business sector comes from small enterprises. In 2018, 13778 enterprises operating in the business sector of the Adjara region, including 99% - a small enterprise defined by the new methodology, while in 2016 the share of small enterprises was 88%. This indicator shows that in the region, small business has much priority. The volume of small enterprises turnover and output produced in recent years has an increasing trend (figure 1).

According to the data of the National Statistics Office of Georgia, Adjara is on the second place according to the turnover, the production and employment of business sectors followed Tbilisi, their values are 6,0%, 8,4%, 9,9% respectively and the third place in terms of wages of employees after Tbilisi and Mtskheta-Mtianeti (Statistical Publication, 2018).

Employment and wages. The number of employees in small enterprises is an important criterion for small business activity assessment. According to the regional statistical data (https://www.geostat.ge/regions/), population in Adjara was 349 thousand in January 1, 2019. In 2018, economically active labor force was 186.3 thousand, while the employed was 169.5 thousand, which is more by 1,7% then in the previous year. Accordingly, the level of activity was 68.2%, the employment rate was 62,1% and the unemployment rate

Fig. 1. Production turnover and output of small enterprises in Adjara for2006-2017

Source: National Statistics Office of Georgia

Table 2. The number of employees according to enterprises size

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Adjara	**32271**	**30523**	**29229**	**31325**	**31847**	**39975**	**44691**	**49759**	**54655**	**57555**	**66597**	**70087**
Large	8540	7873	7801	7935	7373	9610	9526	11322	11974	13437	15457	14454
Medium	9952	9850	9626	9298	9596	8954	10881	11163	13045	12351	13193	15215
Small	13779	12799	11801	14093	14879	21411	24284	27273	29635	31766	37947	40419

Source: National Statistics Office of Georgia

was 9.1%. According to the data of 2017 thousand employed in the business sector was 70,1 in Adjara, which is 42,1% of the total employees. Among them, small businesses employed - 40.4 thousand - about 58 % of the employed business sector. Based on the data of the business sector, most of employees are employed in small enterprises (table 2).

The trend on the basis data of the table 2 shows that the share of the employee in small enterprises is higher compared to medium and large enterprises. In recent years there has been an increasing tendency of employee in small enterprises, which once again confirms the flexibility and efficiency of small entrepreneurship in regards to the employment (figure 2).

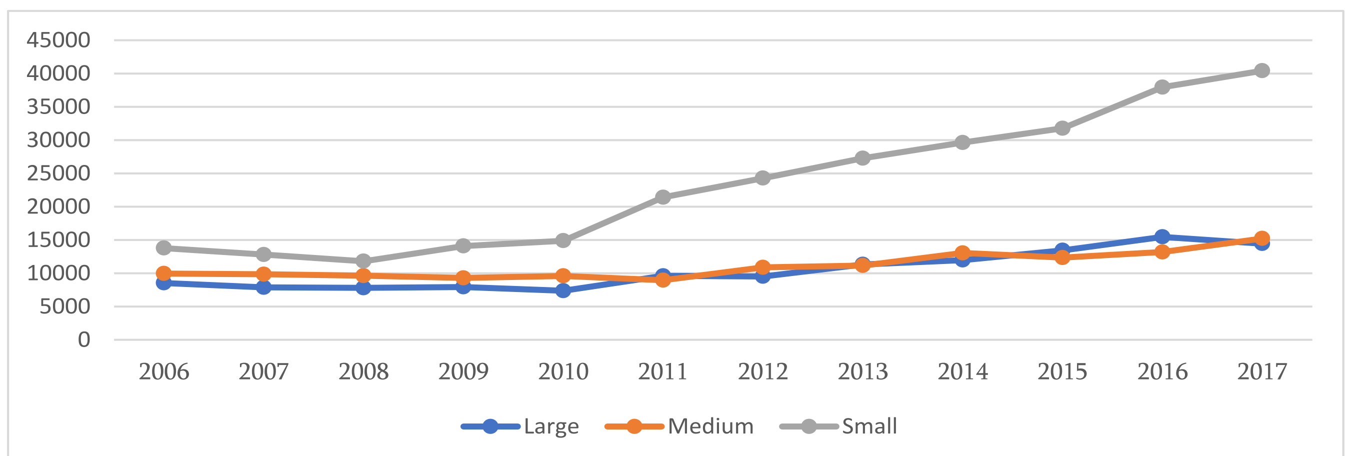
As for the average monthly salary of the employees according to the size of the enterprises, it was found that workers in small enterprises have the lowest salary. According to the data of 2017, their average salary was 644,9 GEL, which is less than salary in the large and medium-sized enterprises approximately by 43% and 38% (table 3).

The chart based on the data of table 3 shows the difference between the wages by size of enterprises and the relevant trends (figure 3).

Relatively low wages in small enterprises are likely to result in less turnover and employment levels. However, only these reasons do not cause small wages.

Correlation-regression analysis. As one of the characteristics of small business development, we can consider the output and take it as a dependent variable. Although many socio-economic factors affect the output, in this case, let us consider only two factors as independent

Fig. 2. Dynamics of Employees in Adjara Business Sector according to enterprises size for 2006-2017 period

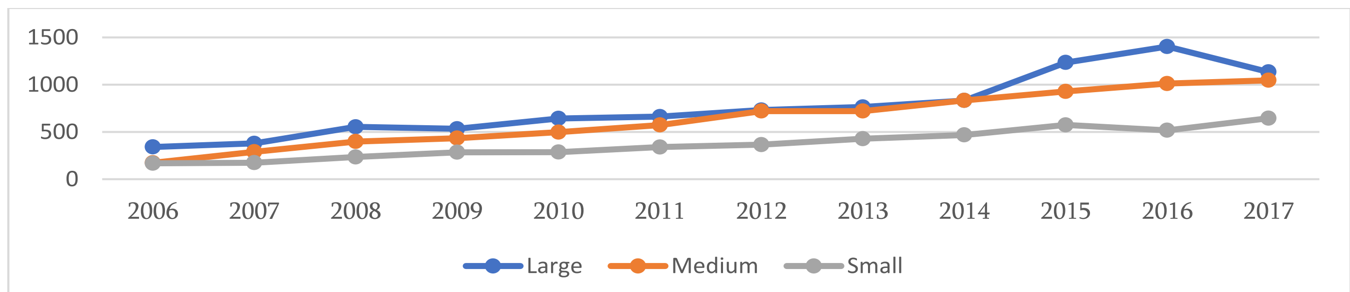
Source: National Statistics Office of Georgia

Table 3. Average monthly wages for employees according to enterprise size

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Adjara	**219,9**	**270,5**	**383,0**	**399,1**	**441,4**	**477,8**	**536,7**	**577,3**	**644,9**	**821,5**	**845,4**	**848,5**
Large	340,4	378,5	553,2	532,9	642,1	662,2	731,5	763,9	832,8	1234,6	1403,3	1134,1
Medium	173,4	289,7	398,6	433,4	497,1	573,1	720,4	720,3	833,1	928,2	1011,0	1045,7
Small	168,0	174,5	234,7	284,5	285,9	339,5	364,7	428,1	467,9	573,5	517,1	644,9

Source: National Statistics Office of Georgia

Fig. 3. Wages of employees according to the enterprises size

Source: National Statistics Office of Georgia

Table 4. Results of regression analysis

Regression Statistics	
Multiple R	0,997072
R Square	0,994152
Adjusted R Square	0,992852
Standard Error	84,34581
Observations	12

ANOVA

	Df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*
Regression	2	10884289	5442145	764,9677	8,9454E-11
Residual	9	64027,93	7114,215		
Total	11	10948317			

	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*
Intercept	-1420,68	87,19976	-16,2922	5,49E-08	-1617,9356	-1223,41648
Employed	0,048441	0,005367	9,025585	8,34E-06	0,03630008	0,06058259
Wage	1,36175	0,365077	3,730036	0,004697	0,53588857	2,18761101

Source: Regression analysis by author based on Geostat data.

variables (number of employees and wages). Estimate of these factors impact on the dependent variable by multiple linear regression analysis (table 4).

The linear regression equation for output, the number of employees and the average monthly wage, will be written as follows:

$$y = -1420.68 + 0.048 \cdot employed + 1.36 \cdot wage$$

Derived from the economic interpretation of multiple regression coefficients, the employees increase by 1 unit can bring the result of more than 48 thousand GEL production in a year, while increasing the wages by1 Lari can bring the result of more output than1 360 thousand GEL, which is not so small value, accordingly it is recommended to implement key factors growth policy for small business development.

The results of regressive analysis indicate that the number of employees and wages are statistically significant factors at a level of 5% (p value<0,05).

The coefficient of determination (R^2) and adjusted coefficient of determination (Adjusted R^2) indicates, that model truly represent set of data and it can be used for forecasting of dependent variable. The accuracy of chosen regression equation evolution of dependent variable based on current data, is proved by the Fisher statistics (F), which is significant in results (significance F<0,05). So, selected regression model with two explanatory variables, is adequate and about 99,3% of output's variance is explained by the selected model (Ananiashvili, 2014:175).

For to determination of the degree of correlation between the key indicators of small business let us calculate the paired correlation coefficients (table 5).

The values presented in Table 5 indicate that there is a strong positive linear correlation between all the independent and dependent variables, although the production output and the number of employees has the high correlation coefficient (=99,4). There is a strong correlation between the output and wage (=96,8). Linearity of these correlation, can be represented by graphical interpretation (figure 4).

Figure 4 shows linearity between output and employee, also between output and wage.

Forecasting of small business key indicators. For the purpose of determining small business perspectives, let us

Table 5. The correlation matrix

	Production turnover	Production output	Number of employees	Average monthly wage of employees
Production turnover	1			
Production output	0,984818244	1		
Number of employees	0,989125825	0,993900733	1	
Average monthly wage of employees	0,961788482	0,968086726	0,956477826	1

Source: calculations by author

forecast the volume of output through extrapolation, which is based on the time series of the small enterprises output. Let us assume that the trend will not change in the future. In case of unchanged tendency, the extrapolation method can determine the main trend of development during the forecast period (Gelashvili, 2017:14). Use the linear function model:

$$y(t) = a + bt,$$

where a and b are unknown parameters and they are defined by OLS (Ordinary Least Squares) method based on statistical data changed in t time period. OLS chooses the parameters of a linear function by the minimizing the sum of the differences between the observed and predicted values of dependent variables.

Based on data from table 6 we get a forecasting equation like ŷ=a+bt:

ŷ=-198,571+128,078t

We can construct the graphs of actual and estimated values by this model (figure 5).

Obviously, the growth trend of output in the future is maintained, though it is needed to estimate the deviation of the values derived from the model for the observation period (table 7).

According to this model, forecast values of production output in future 5 years are:

Forecast values in the last two years of the time period are less than actual values, which is prior condition of not trusty forecasting. The forecast value in 2024 will increase by about 40% of value compared to 2019. This is the forecast growth for five years. This fact again ensures us to say that there are many problems that impede the optimal development of small businesses.

Forecast value of production output in 2020 is 1722.599 million GEL and 2234.911 million GEL in 2024. Let us determine the forecast confidence interval for y* predicted value (Ananiashvili, 2014:125):

$$\hat{y}^* - t_{cr} \cdot S_{\hat{y}^*-y^*} < y^* < \hat{y}^* + t_{cr} \cdot S_{\hat{y}^*-y^*},$$

where $S_{\hat{y}^*-y^*}$ is the unbiased estimator of forecasting error's variance:

$$S^2_{\hat{y}^*-y^*} = S^2_e\left[1 + \frac{1}{n} + \frac{(t^*-\bar{t})^2}{nVar(x)}\right] \quad \text{and} \quad S_e = \sqrt{\frac{1}{n-2}\sum_{i=1}^{n} e_i^2}.$$

In results of calculations the standard error is $S_e = 114.9055$ and $S^2_{\hat{y}^*-y^*} = 20974.44$

known critical value of Student's t-distribution with 95% confidence level and n-2=10 degrees of freedom t_{cr}= 2.228. So, we get:

$$1722.599 - 2.228 \cdot 144.825 < y^* < 1722.599 + 2.228 \cdot 144.825$$

i.e.

$$1399.93 < y^* < 2045.27$$

Thus, the interval of output probability forecasting value for 2020 year is from 1399.93 GEL to 2045.27 GEL. Note that the interval is large enough and one of the main reasons is the large difference between t^* and $\bar{t}$.

Table 6. Production output (million GEL) for 2006-2017 period

Year	Serial number of years, t	Production output, y	Year	Serial number of years, t	Production output, y
2006	1	117,3	2012	7	655,5
2007	2	152,8	2013	8	721,6
2008	3	179,1	2014	9	936,7
2009	4	222,7	2015	10	1048,1
2010	5	274,5	2016	11	1298,8
2011	6	503,7	2017	12	1496,4

Source: National Statistics Office of Georgia

Fig. 4. Graphical interpretation of linear correlations

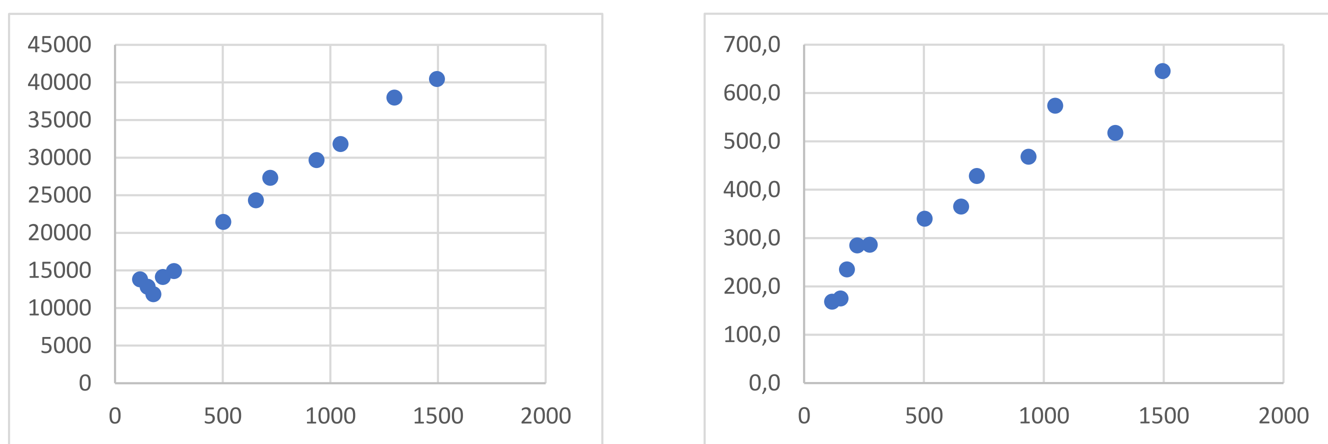
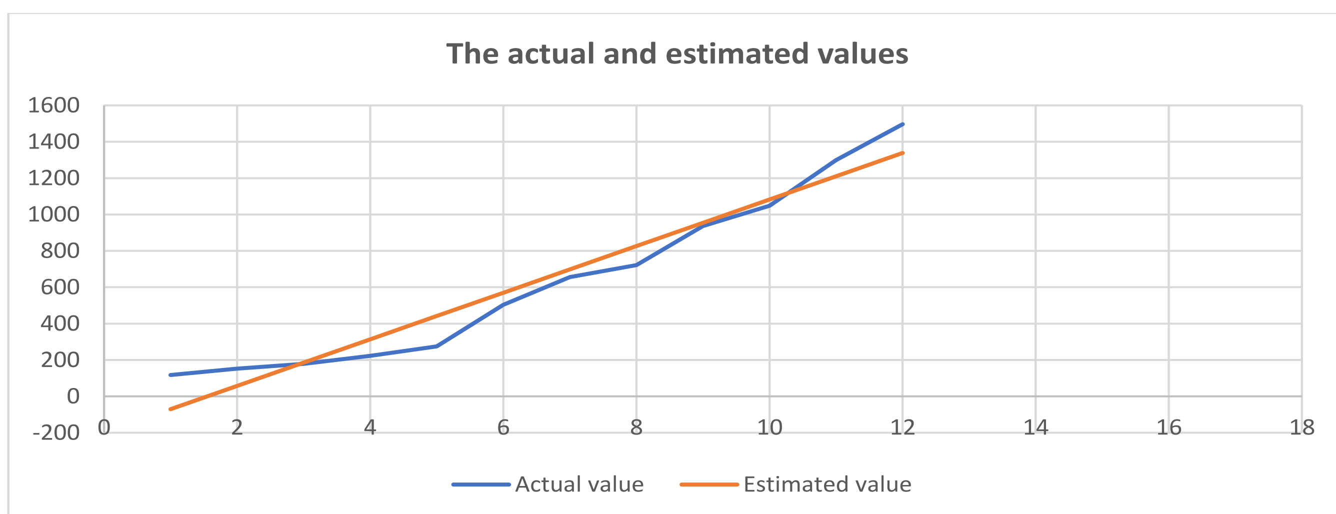

Fig. 5 The actual and estimated values of production output.

Promote small business development. In the 2019 regional report «Doing Business 2019" on the World Bank›s official web site, presented by European and Asian countries (ECA), Georgia was ranked 6th in the world ranking list, while in 2018 was ranked 9th (Doing…). The fact is that business development is going on in Georgia, but despite the improvement of entrepreneurial environment, small and medium enterprises has some difficulties in many areas that negatively affect competition. In this regard, much has been written in the works of Georgian researchers, NGO research and projects, as well as in reporting projects with some recommendations. Recommendations relate to the improvement of institutional structure and operating environment of small and medium enterprises, the

Table 7. Results of extrapolation

t	Y	$\hat{y}$	$y - \hat{y}$
1	117,3	-70,493	187,793
2	152,8	57,585	95,215
3	179,1	185,663	-6,563
4	222,7	313,741	-91,041
5	274,5	441,819	-167,319
6	503,7	569,897	-66,197
7	655,5	697,975	-42,475
8	721,6	826,053	-104,453
9	936,7	954,131	-17,431
10	1048,1	1082,209	-34,109
11	1298,8	1210,287	88,513
12	1496,4	1338,365	158,035

Source: Calculations by author

Table 8. forecast values of output for 2019-2024 period

Year	Serial number of years, t	Forecast value, $\hat{y}$
2019	14	1594,522
2020	15	1722,599
2021	16	1850,678
2022	17	1978,756
2023	18	2106,834
2024	19	2234,911

Source: Calculations by author

availability of financing of small and medium enterprises, raising entrepreneurial culture, internationalization, the introduction of innovations and technologies in small and medium enterprises (OECD…).

In the framework of the Association Agreement with the European Union «Small and Medium Entrepreneurship Development Strategy for 2016-2020» was developed (Small…).

As for the assistance of business in the regions of Georgia, the Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia developed a Regional Development Program 2018-2021, in which one of the priorities is supporting small and medium enterprises (Regional…).

The initiative of the Government of Georgia is to carry out the state program «Produce in Georgia» aimed at facilitating small and medium businesses in regions of Georgia through financial and technical support. The project is implemented in all regions except Tbilisi (www.enterprisegeorgia.gov.ge). Within this project, 596 projects have been realized in total of 5 million GEL in Adjara.

It is written in the Strategic Development Plan of 2016-2021 of the Autonomous Republic of Adjara: «Despite the well-developed financial system and state programs, low availability in the region is on financial resources. Companies enjoy the old technologies and have little opportunities for production. Companies do not have experience in marketing and has problems with producing relevant to existing markets and go to new markets. The reason for this is the low level of business education and qualification of workforce «[Strategic…].

Adjara has a resource potential to create a favorable business environment for small business development. This is contributed by its geographical location, natural diversity and etc. For this reason, the Government of Adjara should lead more active stimulating policy for small entrepreneurs.

Within the framework of supporting business activities, Adjara also supports small and medium tourism business programs. Within the same framework there will be launched the program «Successful Ideas», which will be implemented in cooperation with UNDP in 2019 (Adjara Government report 2018-2019).

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Based on the results of the survey, we can evaluate the potential of small enterprises output in the Adjara region, detect the current trend and make future forecasts; For this reason, the research has more practical importance to characteristic the economic situation of the region and to develop small businesses. During the research, the time series regression analysis based was used on data of the National Statistics Office of Georgia and the Ministry of Finance and Economy of Adjara. Statistical significance and validity of the two-factor regression model has been estimated.

It should be noted that this model is not a universal, perfect model. It does not include socio-economic factors (lack of appropriate information) that impact regional business development which is the subject of future research and study.

In research forecasted the output volume produced by small enterprises for the next 5 years, use extrapolation method and estimated the accuracy of the predictions. According to the last two years of the time series, the forecast values are less than actual values which is a prerequisite of unreliable predictions. This again gives us the right to say that there are a number of problems that prevent the optimal development of small businesses. While maintaining the current tendency, however the output has a growing tendency, the forecasted value in 2024 will increase by about 40% than compared to 2019. Such a forecast average growth for five years is a positive fact but it is not enough to greatly increase economic growth and the population welfare level.

Based on the model assessment, the volume of products

produced by small enterprises is in positive correlation with the selected factors, i.e. the number of employees and their wages is directly proportionate to the output. This gives the formation of following recommendations to positive correlation with the selected factors, i.e. the number of employees and their wages is directly proportionate to the output. This gives the formation of following recommendations to regional business support: It is recommended to increase the salaries of employees and the creation of additional jobs, with special emphasis on labor market demand-oriented workforce development, employee training, and, therefore, to increase the wages. According to the types of economic activity in the region, the sharp differentiation between salaries indicates low productivity of labor.

REFERENCES

Ananiashvili I. (2014). "Ekonometrika" [Econometrics.] Tbilisi. "Meridiani", 410 p. (in Georgian);

Chania M. (2016). "Metsarmeoba – rogorc qveknis ekonomikuri ganvitarebis amosavali." [Entrepreneurship – as a Starting of The Countries' Economic Development.] Tbilisi. ,,Universali", 276 p. (in Georgian);

Chania M. (2016). The Role of Small Business in Economic Development for Example Georgia. .https://www.researchgate.net/publication/319852406_The_Role_of_Small_Business_in_ Economic_Development_For_Example_Georgia/21.07.2019/;

Gelashvili S. (2017)."Statistikuriprognozirebaekonomikasa da biznesshi."[Statistical Forecasting in Economic and Business]. Tbilisi, "Meridiani", 326 p. (in Georgian);

Gelashvili S. (2019). "Shesavalistatistikurprognozirebashi." [Introduction in Statistical Forecasting.]Tbilisi, ,,Universali", 160 p. (in Georgian);

Doing Business (2019).World Bank Group. Regional Profile Europe and Central Asia (ECA).https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Profiles/Regional/DB2019/ECA.pdf /last view 21.07.2019/.

Law on Entrepreneurs. Legislative Herald of Georgia. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/28408?publication=63/last view 10.07.2019/;

National Statistics Office of Georgia. https://www.geostat.ge/

OECD Eurasia Competitiveness Program. Working Group on SME Development Strategy. Project Report, March 2016. Recommendations for Georgia's SME Development Strategy 2016-2020. http://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Recommendations_for_Georgia_SME_strategy.pdf /last view 21.07. 2019/;

Regional Development Program of Georgia2018-2021. Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia. http://www.mrdi.gov.ge/sites/default/files/2018-2021_clebis_sakartvelos_regionuli_ganvitarebis_programa_0.pdf/last view 15.07. 2019/;

Small and Medium Entrepreneurship Development Strategy 2016-2020.Georgian Government, http://gov.ge/files/439_54422_706524_1001.pdf/last view 10.07.2019/;

Statistical publication, (2018).National Statistics Office of Georgia. Entrepreneurship in Georgia. https://www.geostat.ge/media/13847/Mewarmeoba-saqartveloshi-2017.pdf/ last view 10.07.2019/;

Strategic Development Plan of Adjara 2016-2021. Ministry of Finance and Economy of Adjara. Project. Batumi.2016. http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/acdb5711834a4d0e86f1f4f04e46.pdf//last view 15.07. 2019/;

The key indicators of the business sector. Ministry of Finance and Economy of Adjara. http://adjara.gov.ge/branches/description.aspx?gtid=102039&gid =5#.XTC3NugzbIU/Updated 27.06.2019. /last view 10.07.2019/.

დემოგრაფია, დასაქმება, მაკროეკონომიკა და ფინანსები

DEMOGRAPHY, EMPLOYMENT, MACROECONOMICS AND FINANCES

JEL Classification: Q50, G18, G24, P34, F01 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.006

ECONOMIC GROWTH «GREEN» FINANCING: CONCEPTS AND PROBLEMS

TEA LAZARASHVILI

Academic Doctor of Economics, Associated professor

Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane
Javakhishvili Tbilisi State Universitry, Georgia
Caucasus International University, Georgia
lazarashvilitea@gmail.com

Abstract. Environmental pollution, exhausting natural resources and effects of climate change are causing economic stresses and therefore require significant financial expenses. Environmentally sustainable growth funding requires a significant amount of investment. First of all, we are talking about «green» financing of global projects.

The main factor in the development of green economy is the green financing that can prevent social, economic and ecological changes caused by the sharp expansion of the global population and the catastrophic exhaustion of natural resources and their negative consequences. The financial sector, with active support of the state, can provide global sustainable development and qualitative changes in such conditions.

In the format of the United Nations Conference in 2012, most of the global agreements on the «green» economy were taken at the global level. It is noteworthy that the uniform definition of «green» economics has not yet been established. Mainly under the green economy, economic activity is meant, which improves human wells, ensures social justice and significantly reduces the risks to the environment and nature.

KEYWORDS: GREEN ECONOMY, SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH, GREEN FUNDING, GREEN INVESTMENTS.

For citation: Lazarashvili, T. (2020). Economic Growth «Green» Financing: Concepts and Problems. *Globalization and Business, №9*, pp. 53-56. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.006

JEL Classification: Q50, G18, G24, P34, F01 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.006

ეკონომიკური ზრდის „მწვანე“ დაფინანსება: კონცეფციები და პრობლემები

თეა ლაზარაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი,
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, საქართველო
lazarashvilitea@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: მწვანე ეკონომიკა, მდგრადი ეკონომიკური ზრდა, მწვანე ინვესტიციები, მწვანე დაფინანსება.

ციტირებისთვის: ლაზარაშვილი, თ. (2020). ეკონომიკური ზრდის „მწვანე“ დაფინანსება: კონცეფციები და პრობლემები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 53-56. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.006

შესავალი

„მწვანე“ ფინანსების აქტუალურობის მიუხედავად, დღემდე არ ჩამოყალიბებულა მისი ერთიანად აღიარებული განმარტება. ეს ტერმინი მოიცავს ეკოლოგიურად ორიენტირებული ტექნოლოგიების, პროექტების, დარგებისა და საწარმოებისათვის საშუალებების სპექტრს. შედარებით ვიწრო გაგებით, „მწვანე“ ფინანსებს მიეკუთვნება ეკოლოგიურად ორიენტირებული ფინანსური პროდუქტები და მომსახურება. ისეთები, როგორიცაა: კრედიტები, საკრედიტო ბარათები, დაზღვევა, მწვანე ობლიგაციები და სხვა.

ბოლო პერიოდში „მწვანე“ ეკონომიკური ზრდა შეცვალა – „ახალმა გლობალურმა მწვანე კურსმა“, რომელშიც ძირითადი ყურადღება გამახვილებულია გარემო ბუნების განვითარებისა და შენარჩუნების ამოცანების გაერთიანებაზე, რაშიც მოიაზრება მსოფლიო ეკონომიკაში ერთიანი ეკოლოგიური სტანდარტების შემოღება.

* * *

წარმოებისა და ტექნოლოგიების «გამწვანების» იდეამ გლობალური დონიდან რეალური სამეურნეო სუბიექტების დონეზე გადმოინაცვლა და გამოიწვია ახალი ტენდენციის ფორმირება – კერძო კაპიტალის ნაკადების გადაადგილება «დამაბინძურებელი» ტექნოლოგიებიდან «მწვანე» ტექნოლოგიებისაკენ. მსოფლიო პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ უმეტესობა ქვეყნებმა შეძლეს, შეენარჩუნებინათ ინვესტიციების პრიორიტეტულობა ძირითად კაპიტალში, რომელიც მიმართული იყო გარემო ბუნების დაცვასა და ბუნებრივი რესურსების რაციონალურად გამოყენებაზე, რის შედეგადაც არ მოხდა მათი შემცირება, ზოგ სახელმწიფოებში კი მათი მნიშვნელოვანი გაზრდაც მოხდა. «მწვანე» ინვესტირების კუთხით ლიდერი ქვეყნების ჯგუფს მიეკუთვნება: სამხრეთ კორეა, გერმანია, საფრანგეთი და იტალია.

„მწვანე“ ეკონომიკურ ზრდის შემაფერხებელი ფაქტორები მრავლადაა და მათი დაყოფა ხდება საგარეო და საშინაო ფაქტორებად.

საგარეო ფაქტორებს მიეკუთვნება: არასრულყოფილი ბაზრის არსებობა ეკოლოგიის სფეროში; ეკონომიკური განვითარების მაღალი დონის კონსერვატიული ხასიათი; „მწვანე“ ზრდის კორექტული გაზომვის სიძნელეები და სხვ.

შიდა ფაქტორებს კი მიეკუთვნება: ფინანსურ სექტორში სუსტი კომპეტენცია; მონიტორინგისა და კონტროლის არაეფექტური სისტემა; „მწვანე“ ინვესტირების დაფინანსების წყაროების სუსტი დივერსიფიკაცია.

რამდენად წარმატებული იქნება „მწვანე“ ეკონომიკაზე გადასვლა, დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ზომებს გამოიყენებს ქვეყანა ნაციონალურ და საერთაშორისო დონეზე. გადამწყვეტი როლი, რა თქმა უნდა, შიდა ფინანსურმა ღონისძიებებმა უნდა ითამაშოს, რომლებიც ცალკეული ქვეყნის მიერ გამოიყენება და აგრეთვე საერთაშორისო თანამშრომლობამ ვაჭრობის, ფინანსების, ბაზრის ინფრასტრუქტურის მეშვეობით.

მთლიანობაში კეთილსასურველი ზემოქმედება რამოდენიმე ძირითად საკვანძო მიმართულებაზე დაიყვანება, რომლის ფარგლებშიც ქვეყნის მთავრობებს შეუძლიათ მიაღწიონ ყველაზე მეტ წარმატებას როგორც მოკლევადიან, ისე საშუალოვადიან პერსპექტივაში. ეს შესაძლებელია, თუკი სახელმწიფო გააფართოვებს საქმიანობას სხვადასხვა დარგებში „მწვანე“ ეკონომიკის განვითარების კუთხით.

მათ შეიძლება მივაკუთვნოთ: სახელმწიფო ინვესტიციები და ხარჯები; ეკოლოგიური გადასახადებისა და იმ სხვა საბაზრო ინსტრუმენტების გამოყენება, რომლებიც ხელს უწყობს გარემო ბუნებაზე ზემოქმედების შემცირებას; საკანონ-მდებლო რეგულირების სრულყოფა; ეკოლოგიისა და რესურს-სარგებლობის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის განვითარება.

სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილებამ „მწვანე" ზრდის ფინანსირების მოდელის ჩამოყალიბებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია. თუკი 1980-იანი წლებისათვის გადამწყვეტი როლი მრავალრიცხოვან ფინანსურ დაწესებულებებს ეკუთვნოდა, XX საუკუნის ბოლოსთვის წინა პლანზე გამოვიდა ნაციონალური პოლიტიკა, რომელიც ქვეყნის მიერ ეფექტიანობის გაზრდის და რესურსების გადანაწილების გზით ფორმირდება და მოიცავს ინსტრუმენტების ფართო სპექტრს: სახელმწიფო მხარდაჭერას, დაბეგვრის რეფორმას, საბაზრო მექანიზმების შექმნას „მწვანე" ზრდის ახალი მოდელის დაფინანსების პირობების უზრუნველსაყოფად.

XXI საუკუნემ მოიტანა იმის გააზრება, რომ მიზნის მისაღწევად აუცილებელია ძალისხმევის კონსოლიდირება როგორც ნაციონალურ, ისე საერთაშორისო დონეზე და ეკონომიკის ყველა სუბიექტის (სახელმწიფო, საწარმო, საფინანსო დაწესებულებები) მონაწილეობით. ამასთან ფინანსური ინვესტიციები, საბანკო საქმე და დაზღვევა უნდა გამოდიოდნენ „მწვანე" ეკონომიკის დაფინანსების ძირითად არხებად.

ეკოლოგიურად მდგრადი ზრდის დაფინანსება ინვესტიციების მნიშვნელოვან მოცულობას მოითხოვს. ამ სიტუაციაში წინა პლანზე გადმოდის გლობალური პროექტების "მწვანე" ფინანსირება. მიუხედავად იმისა, რომ დღემდე არ არის ჩამოყალიბებული „მწვანე" ფინანსირების ერთიანი განმარტება, „მწვანე" ფინანსებში მოიაზრება ეკოლოგიურად ორიენტირებული ტექნოლოგიების, პროექტების, დარგებისა და საწარმოებისათვის საშუალებების ფართო სპექტრი.

მიზანშეწონილია, „მწვანე" ფინანსირების ქვეშ ვიგულისხმოთ იმ ფინანსური პროდუქტებისა და მომსახურების ერთობლიობა, რომლებიც გარემო ბუნებაზე ზემოქმედებით ზრდის ეკოლოგიურ მდგრადობას და უზრუნველყოფს საქმიანობას, რომელიც მიმართულია გლობალური ეკონომიკური განვითარების ეკოლოგიური და კლიმატური რისკების შემცირებისაკენ.

„მწვანე" ფინანსირების გაზრდამ შეიძლება ხელი შეუწყოს მრეწველობის მწვანე დარგების მაღალი პოტენციალის ზრდას და შექმნას ბიზნეს-შესაძლებლობები ფინანსური ინდუსტრიისათვის.

„მწვანე" ფინანსები უამრავ სპექტრსა და პროდუქტს მოიცავს, რომელთა შორის აღსანიშნავია: ინფრასტრუქტურის დაფინანსება; დარგებისა და კომპანიების ფინანსური დახმარება და ფინანსური ბაზრები.

გაზრდილი რისკების პირობებში აუცილებელია სახელმწიფო მხარდაჭერა შეღავათიანი კრედიტების შეთავაზებისა და კერძო ბანკების გარანტიების გზით, რაც საბოლოოდ კონკრეტულ პროექტებში კერძო ინვესტიციების მოდინებას გამოიწვევს.

ეკონომიკურად სუფთა ტექნოლოგიების დანერგვა და ენერგოდამზოგავი საშუალებების უზრუნველყოფა მსოფლიო ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორებში დაკავშირებულია სამეცნიერო კვლევებსა და შემუშავებებზე, რომელიც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვან დანახარჯებს მოითხოვს.

მრავალი საფინანსო კომპანიის საქმიანი შესაძლებლობების გაზრდაზე უშუალო ზემოქმედებას ახდენენ „მწვანე" ფინანსირების ისეთი ინსტრუმენტების განვითარება, როგორიცაა მწვანე კრედიტები, მწვანე ობლიგაციები, მწვანე საინვესტიციო ფონდები და მწვანე ინდექსები.

როგორც აღვნიშნეთ, ეროვნული ეკონომიკის, ასევე მსოფლიო ეკონომიკის მდგრადი განვითარების უზრუნველსაყოფად სახელმწიფო მხარდაჭერასთან ერთად აუცილებელია საერთაშორისო თანამშრომლობის გაღრმავებაც. „მწვანე ინვესტიციების" ძირითად წყაროდ ამ თანამშრომლობის ფარგლებში მოიაზრება: ბანკები, ობლიგაციის ბაზრები და ინსტიტუციური ინვესტორები. აგრეთვე, აღსანიშნავია „მწვანე განვითარებაში" კერძო ინვესტიციების სტიმულირებისათვის ფინანსური და ეკონომიკური რისკების შეფასების სფეროში თანამშრომლობის გაფართოება და „მწვანე დაფინანსების" პარამეტრების შესაცვლელად მაჩვენებლებისა და კრიტერიუმების შემუშავება.

ამ მიმართულებით ძალზედ მნიშვნელოვანია ფინანსური სისტემის მიერ გარემოსდაცვითი და სოციალური პასუხისმგებლობის საკითხების გათვალისწინება, რომელიც მდგრადი განვითარების და ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი ხელშემწყობი ფაქტორი უნდა გახდეს. აღნიშნულიდან გამომდინარე საქართველოს ეროვნული ბანკი აქტიურადაა ჩართული ქვეყნის მდგრად განვითარებაში ფინანსური სექტორის როლის გაძლიერებაში და მის მხარდასაჭერად მწვანე, სოციალურ და მდგრადი დაფინანსების ჩარჩო განავითარა. ამ ჩარჩოს ფარგლებში მოიაზრება ფინანსური სექტორის და კაპიტალის ბაზრის მონაწილეების მიერ სოციალური და გარემოსდაცვითი საკითხები და მასთან დაკავშირებული რისკების მართვა, რაც მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს ქვეყნის ფინანსური სტაბილურობისათვის და მდგრადი ეკონომიკური ზრდისათვის.

ევროკავშირის კომისიის მიხედვით „მდგრადი დაფინანსება" აერთიანებს ორ მნიშვნელოვან კომპონენტს: 1. ფინანსები ისე უნდა წარიმართოს, რომ მან ხელი შეუწყოს ქვეყანაში მდგრად განვითარებას და ინკლუზიურ ზრდას; 2. განხორციელდეს ფინანსური სტაბილურობის გაუმჯობესება საინვესტიციო გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, სადაც გათვალისწინებული იქნება გარემოსდაცვითი, სოციალური და მმართველობითი ფაქტორები.

2017 წლიდან საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი

განვითარების სამინისტროს კოორდინაციით მუშაობა დაიწყო მწვანე ზრდის პოლიტიკის სტრატეგიაზე. მნიშვნელოვანია, რომ ამ სტრატეგიის შექმნაში მონაწილეობენ როგორც ეკონომიკური პროფილის სამინისტროები, ისე დონორი ორგანიზაციები: ევროპის აღმოსავლეთ სამეზობლო ქვეყნების ეკონომიკების გამწვანების პროექტი (EaP GREEN), გაეროს გარემოსდაცვითი პროგრამა (UNEP) და ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია (OECD).

მნიშვნელოვანია, აგრეთვე საქართველოს თანამშრომლობა „მწვანე ზრდის ფონდთან" (GGF), რომელიც ენერგიის მოხმარებისა და CO2 ემისიის შემცირების მიზნით 19 ქვეყნაში ახორციელებს ინვესტიციებს. ფონდი, გარდა იმისა, რომ აფინანსებს ადგილობრივ პარტნიორებს, რომლებიც სესხებს საწარმოებსა და შინამეურნეობებს აძლევენ, აგრეთვე პირდაპირ ინვესტიციებს დებს განახლებადი ენერგიის პროექტებში, რომელიც პირველი რიგის კრედიტების მეშვეობით ხოციელდება. 2018 წელს „მწვანე ზრდის ფონდმა" (GGF) „მწვანე ენერგიის" დაფინანსების ხელშესაწყობად მიკროსაფინანსო ორგანიზაცია „კრისტალს" 1,5 მილიონი აშშ დოლარის პირველი რიგის კრედიტი გამოუყო. რაც, წელიწადში 2,620 მვტ. სთ–ზე მეტი ენერგიის დაზოგვისა და ნახშირორჟანგის ემისიის დაახლოებით 910 მეტრული ტონით შემცირების საშუალებას მოგვცემს.

დასკვნა

მსოფლიო საზოგადოებაში ძლიერდება იმის გათვიცნობიერება, რომ მზარდი კლიმატური, ეკოლოგიური და სოციალური გამოწვევებისა და რისკების პირობებში, გრძელვადიან პერსპექტივაში მდგრადი განვითარების მიზნით, საიმედოობისა და სტაბილურობის მოთხოვნა გლობალური, რეგიონული და ეროვნული საფინანსო სისტემის ფუნქციონირებაში შეიძლება უზრუნველყოფილ იქნას მხოლოდ ამ მოთხოვნების ჰარმონიზაციის პირობებში.

თანამედროვე მართვაში ეკოლოგიურმა გადაწყვეტილებებმა ეკონომიკურ, ფინანსურ და სოციალურთან ერთობლიობაში, უპირატესი როლი უნდა შეასრულოს. მნიშვნელოვანი როლი სახელმწიფოზე მოდის, რადგან მას შეუძლია, ხელი შეუწყოს დაფინანსების ეროვნული მოდელის შექმნას, რომელიც ეროვნულ თავისებურებებსა და განვითარებაზე იქნება დაფუძნებული.

მნიშვნელოვანია, რომ თითოეულმა ქვეყანამ შეიმუშაოს მდგრადი განვითარების დაფინანსების საკუთარი სტრატეგია, სადაც გათვალისწინებული იქნება ფინანსური სახსრების ყველა წყარო (სახელმწიფო და კერძო, შიდა და საერთაშორისო), ხოლო სახელმწიფოს ძირითადი ამოცანა იქნება, მობილიზება მოახდინოს და მნიშვნელოვნად გაზარდოს უკვე არსებული ყველა წყარო, მათ შორის არატრადიციული დაფინანსების წყაროების აქტიური მოზიდვის გზით.

რაც შეეხება საქართველოს, მართალია ამ კუთხით მზაობა სახელმწიფოს მხრიდან შეიმჩნევა თუმცა, მნიშვნელოვანია, რომ მწვანე ზრდის პოლიტიკის სტრატეგია იმ კუთხით წარიმართოს, რომ მაქსიმალურად მოხდეს მასში როგორც გარე, ისე შიდა ფინანსური რესურსებისა და ფინანსური ინსტიტუტების მობილიზება და ჩართვა. სტრატეგია მაქსიმალურად უნდა მოიცავდეს ეკონომიკის, ენერგეტიკის, სოფლის მეურნეობის, გარემოს დაცვის, ინფრასტრუქტურის, განათლების და სხვ. სექტორებს. აგრეთვე, სახელმწიფოს მხრიდან მაქსიმალური ხელშეწყობა უნდა ხორციელდებოდეს გარემოს დაცვაზე ორიენტირებული თანამედროვე ტექნოლოგიების შეძენისა და დანერგვისათვის და „მწვანე ეკონომიკის" განვითარებისათვის.

ლიტერატურა/REFERENCES

Mohammed Abdelraouf (2018). Green Economy, Principles and Challenges. http://trendsinstitution.org/green-economy-principles-and-challenges/

OECD WORK ON GREEN GROWTH. OECD. 2015-16.

The Transition to a Green Economy: Benefits, Challenges and Risks from a Sustainable Development Perspective Report by a Panel of Experts* to Second Preparatory Committee Meeting for United Nations Conference on Sustainable Development Prepared under the direction of: Division for Sustainable Development, UN-DESA United Nations Environment Programme UN Conference on Trade and Development. 2012.

Arkhipova V.V. (2017). Green finance as a vehicle for solving global problems. HSE Economic Journal, №2, (in Russian).

Medvedkina E.A., (2016). (in Russian) in blue», №26.

Nikonorov S.M. (2017).Towards a Green Economy through Green Finance, Bioeconomics and Sustainable Development. g. «Russian Political Science», №3 (in Russian).

Yakovlev I.A., Kabir L.S., Nikulina S.I., Rakov I.D. (2017). Financing «green» economic growth: concepts, problems, approaches. Financial journal №3 (in Russian).

JEL Classification: J10, J21, J23 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.007

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE SITUATION AND IMAGE OF UNIFORMED SERVICES AS EMPLOYERS ON THE POLISH LABOUR MARKET

DOROTA KUREK
PhD
War Studies University, Poland
d.kurek@akademia.mil.pl

Abstract. The progressing globalization process is usually considered in economic, economic, socio-cultural, technical, political, demographic, anthropological and migration aspects. However, only an interdisciplinary approach to globalization allows for its full understanding and showing the real impact on i.a. the situation on the labour market. The indicated dimensions correspond directly to the labour market and the changes that take place on it. Globalization has a huge impact on work and employment, including labour market requirements, as well as changes in the perception of work, the value of work and young people›s approach to it. Factors intensifying globalization processes exert different impact on the image of an organisation as an employer, making some organisations more or less desired employers. The uniformed services are an important employer in Poland, due to the number of employees reaching over 330,000 people. The aim of this article is to show the influence of particular dimensions of globalization on the situation of uniformed services in Poland as employers, as well as on the image of these services. The author of the article analysed only selected uniformed services. This article was prepared, among others, on the basis of o the results of empirical tests carried out in 2019 using the diagnostic survey method.

KEYWORDS: GLOBALIZATION, IMAGE, UNIFORMED SERVICES, LABOUR MARKET.

For citation: Kurek, D. (2020). The Impact of Globalization on the Situation and Image of Uniformed Services as Employers on the Polish Labour Market. *Globalization and Business, №9,* pp. 57-69. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.007

INTRODUCTION

For many years the issue of globalization has been the subject of interest of politicians, scientists, including sociologists and economists, as well as practitioners, including entrepreneurs and social activists. Globalization is a broad and multidimensional term, its very understanding is ideological and far from unambiguous, which means that globalization has its supporters and opponents. However, in recent year debates within which the negative consequences of globalization are analysed have been growing in prominence, these include the consolidation and widening of social inequalities, deepening of poverty, including social changes in the system of values, needs, perception of work and consequently the situation on the labour market. The intention of the author of this article is not an attempt to describe the phenomenon of globalization, but only to show one of the dimensions of globalization – the market dimension, narrowed down only to the issues of the labour market, including the level of wages, unemployment and free movement of workers within the European Union and the impact of these factors on the situation and image of uniformed services as the employers in Poland. The main research problem to which the author of the article sought answers was formulated in the form of a question: *how does globalization affect the situation and image of uniformed services in Poland as the employers?* For this purpose, the article could not lack an attempt to define the term globalization, show the dimensions of globalization with particular emphasis on the market dimension, present the situation on the Polish labour market in terms of unemployment, wages, migration, as well as data on the number of Police officers, soldiers and civil servants of both these institutions. The article is concluded with the presentation of the results of empirical research on the perception of the image of the Police and military as the employers on the labour market, including the indication of the attributes of both institutions from the point of view of potential future employees, i.e. representatives of the Z generation.

1. Globalization and the labour market in Poland

The issue of globalization and its various dimensions is a subject of broad interest. The complexity of this term allows it

to be used in relation to a number of contrasting phenomena of a multidimensional nature. The term globalization was first used in Germany in 1953 (Rzepka, A., 2014: 151). The Dictionary of the Polish Language defines it as: *a process of increasing interdependence and similarities between different countries around the world, resulting from technological progress in the field of goods transport, movement of people and capital, exchange of information* (SJP). Economists, in turn, stress the importance of integration processes in relation to different types of markets and economic structures and the reduction of barriers to international trade and the movement of capital (Ohmae, K., 1995: 65.), including workers and knowledge.

J. Bhagwati draws attention to the international migration of workers (Bhargava, V., 2006: 3), A. Levy-Livermore stresses the uniformity of management methods and consumption patterns (Levy-Livermore, A., 1998: 23), and S. Charles stresses *the growing interpenetration of markets and increasing internationalisation of the production, distribution, marketing and exchange of goods and services* (Charles, S., 1996: 47). In the context of the subject matter of this article, an important definition was provided by B. Liberska, according to whom globalization is *a progressive process of integrating national and regional markets into one global market of goods and services. This process leads to a growing interpenetration and integration of markets* (...) (Liberska, B., 2002: 17-18).

In sociological definitions, the authors draw attention to the following aspects of globalization:

- a multitude of connections between states and societies, which leads to the creation of a homogeneous world (McGrew, A., 1992: 28);
- a change in the way of thinking about social life and the place of a human in it (Robinson, R., 1992);
- the emergence of a universal ethic and value system (Robinson, R., 1992);
- reduction of geographical significance of the location of countries and borders, limiting of territorial distance (Scholte, J.A., 2006: 49);
- the disappearance of geographical barriers, intensification of social relations (Goddens, A., 1991: 64).

The phenomenon of globalization in this article will be considered in relation to the labour market in Poland. The labour market is called the place where the allocation of labour force is carried out, social and economic consequences of the functioning of the economy are revealed, as well as employment decisions are made. The competition operating on the labour market determines the flows of employees and their mobility, while the demand and supply for labour is also determined by other factors, such as the demographic situation, professional activity and deactivation of the workforce, the pace of economic growth, structural transformations, changes within enterprises and the availability of employees, including the level of their competence and their adequacy to market needs (Noga, M; Stawicka, K., 2009: 7-8).

The impact of globalization and integration processes on the labour market results in the emergence of capital

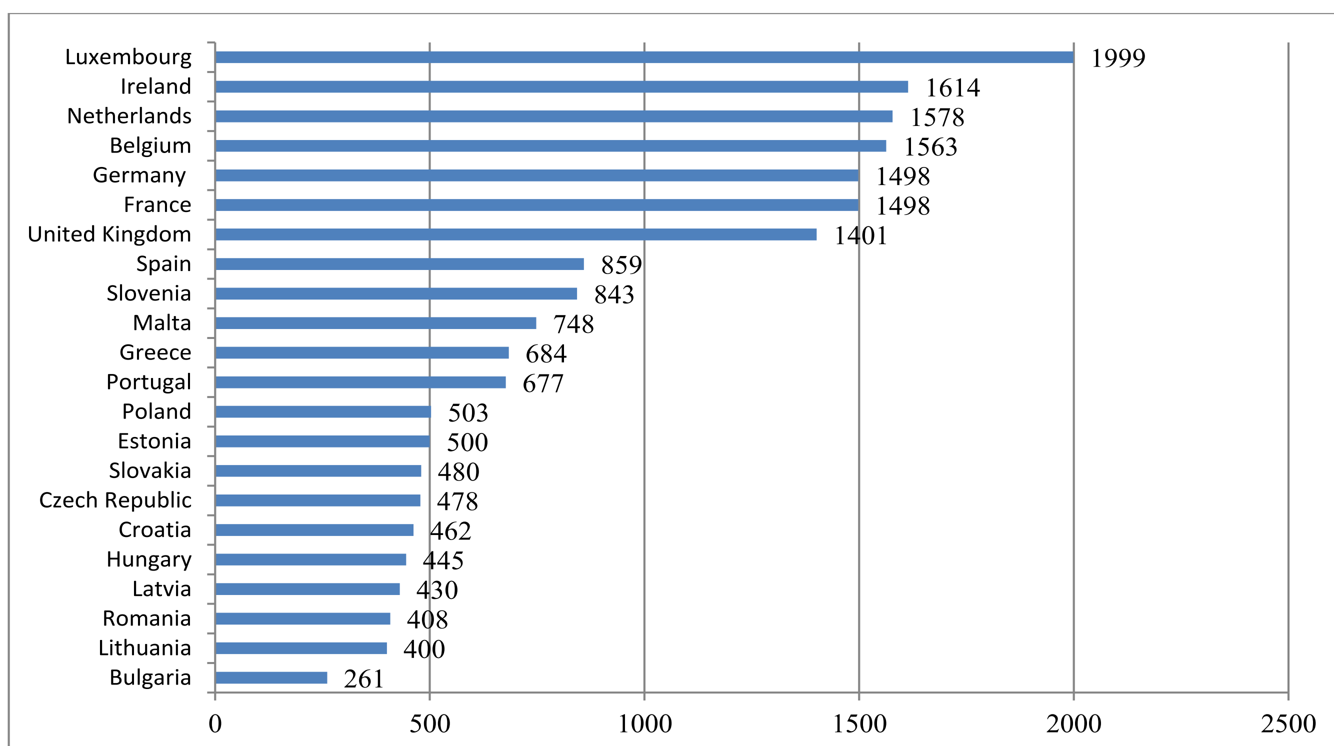

Chart 1. Minimum wage in the EU Member States in 2018 (gross amounts)

Source: Płaca minimalna w krajach Unii Europejskiej. https://gratka.pl/regiopraca/portal/rynek-pracy/zarobki/zdjecie-placa-minimalna-w-krajach-unii-europejskiej-0 (access 25.04.2019).

mobility on an increasing scale, connected with the disappearance of barriers, a change in the ways of thinking (including attachment to its «Little Homeland»), the system of values, supported also by legal solutions, such as solutions existing on the territory of the European Union, including free movement of workers. The movement includes *the right of workers to move and reside, the right of entry and residence of family members and the right to work in another EU Member State and to be treated equally to nationals of that Member State* (Swobodny..., 2019). These processes lead to the need to redefine the employment and labour model that existed in many countries so far and which set the trends on the market. This can be seen, inter alia, in relation to the supply of and demand for labour, including difficulties in attracting workers in particular sectors, such as the public sector. Expanding the labour market through Poland›s membership in the European Union is a visible manifestation of the globalization process, both in relation to economic aspects of globalization and sociological aspects. Liberalisation of the labour force flow through the opening of EU labour markets, investments undertaken and legal changes can be considered together on three levels related to: *the trend towards equalisation of wages, migration and harmonisation of social systems* (Noga, M; Sławicka, K., 2009: 11). The indicated processes on particular levels do not proceed at the same pace, because the tendency to equalise wages in Poland and the EU is much slower in relation to e.g. the scale of migration processes.

When comparing the level of salaries in Poland and in the EU countries, one can observe very large disproportions between the individual EU countries (Chart 1).

Taking into account the minimum wage in the EU countries, in 2018 Poland was ranked 13th, with a salary of EUR 503. The European market leader is Luxembourg (EUR 1,999). The group of countries offering remuneration above EUR 1,000 also includes Ireland, the Netherlands, Belgium, France, Germany and the United Kingdom. The lowest wages are paid to employees in Bulgaria, i.e. EUR 261. The pay gap is also worth considering in the context of the wage dynamics, as shown in Table 1 for the years 2015-2018.

Table 1. Minimum wage growth in EU countries 2015-2018 (gross amounts)

Country	2015	2018	Dynamics
	Amounts in Euro		
Romania	217.50	407.86	88%
Czech Republic	331.71	477.78	44%
Bulgaria	184.07	260.76	42%
Hungary	332.76	444.69	34%
Lithuania	300	400	34%
Estonia	390	500	28%
Slovakia	380	480	26%
Poland	409.53	502.75	23%

Source: compiled on the basis of Eurostat data.

The highest dynamics of wage growth was recorded in Romania - the change in 2015-2018 was 88%. In Poland, in turn, in the indicated years the minimum wage increased by 23%. The dynamics of remuneration shows the pace of changes on the market and, at the same time, disparities between the economic development of the countries.

The level of the offered remuneration, both the minimum and the hourly rate, is another factor influencing the dynamics of migration processes. According to the report *Migracje zarobkowe Polaków VIII – maj 2018 (Labour Migration of Poles VIII - May 2018)*, in 2018 one of the most popular destinations of migration of Poles were: Germany (31%), the Netherlands (15% increase by 6 p.p.), Great Britain (6% decrease by 13 p.p.), Austria (2%), Norway (2%) and Spain (1%). In the group of factors encouraging economic migration, the most important is still the level of income abroad (82%), higher standard of living (36%), better social conditions (29%), better prospects for professional development (24%), or a more favourable tax system (12%) (Migracje..., 2018). The above-mentioned factors led to the departure of over 2.5 million Poles from Poland by 2018.

Globalization combined with integration also affects the segmentation and duality of the labour market (Noga, M; Sławicka, K., 2009: 11). Segmentation is related to the separation of the private and public labour markets, between which there was a huge difference in terms of wage levels, working conditions, employment stability and labour costs. Segmentation also affects the attractiveness of a given organisation as an employer in the market, which is visible in the effectiveness of recruitment processes. Whereas the labour market dualisation is connected with the phenomenon of division of the labour force into two groups: educated and uneducated workers, as well as mobile and less mobile workers. Educated workers have wider opportunities to compete on the global market, while uneducated workers often remain on the local labour markets. This is evidenced by the results of the research presented in the report *Labour Migration of Poles VIII – May 2018*, according to which 48% of respondents with secondary education and 15% with university education declared their willingness to go abroad

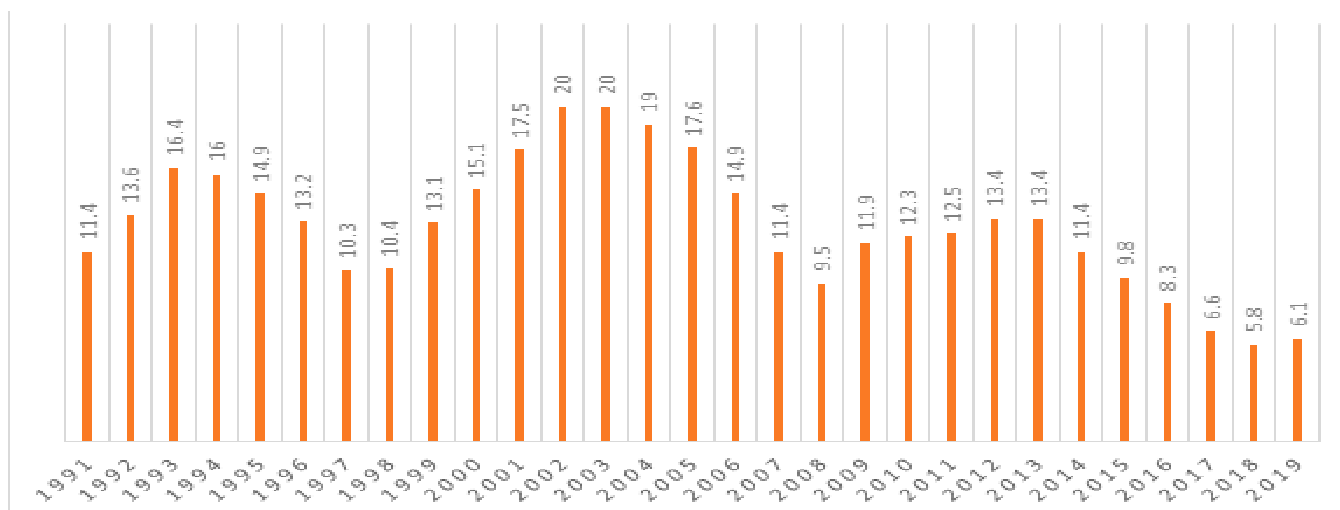

Chart 2. The level of registered unemployment in Poland in the years 1991-2019

Source: Bezrobocie w Polsce w 2019 roku: jak wygląda sytuacja na rynku pracy?. https://freezl.pl/blog/bezrobocie-w-polsce (access 25.04.2019).

to earn money. Respondents with a lower level of education are less inclined to leave, as evidenced by the willingness to leave declared by 17% of employees with primary education (Migracje..., 2018).

Integration processes in Europe have also led to the appearance of an unusual phenomenon, because in many cases the attractiveness of wages on foreign markets leads educated Poles to take up paid work below their educational level, but within the framework of higher wages than those offered in Poland within the framework of their learned profession. In many cases, this leads to a situation where there is a shortage of workers with a certain level of education in Poland, despite the fact that theoretically such people exist on the labour market but have taken up employment outside their profession abroad. An additional effect of globalization processes is a change in the stability of employment in the private sector, which leads to a decrease in the sense of social security. Therefore, it can be concluded that the key feature of the labour markets in the era of progressive globalization is the departure from employment stability in favour of the necessity of flexible adjustment to the changing elements of the market, which requires a greater effort from employees, but in return gives greater opportunities for development.

Among the effects of globalization processes, some researchers also include a decline in unemployment in the countries from which workers emigrate. It may be stated that such a situation also occurred in Poland, because before the accession to the EU the registered unemployment rate reached 20%, and after 2004 a decrease by 1.4 percentage points was recorded in 2005. From 2004 through 2019 unemployment fell by 12.9% (Chart 2).

The reasons for dropping in unemployment cannot be only seen in the migration processes, as the economic recovery in the country also plays an important role.

In conclusion, the globalization process as a multi-dimensional phenomenon has a significant impact on the situation on the labour market. Emerging migration flows, changes in supply and demand on the market, greater dynamism of market processes are only a few examples illustrating the effects of homogenisation of the world – globalization.

2. Uniformed services in Poland

The term uniformed services, despite the fact that it has become widely used on a permanent basis and is used both in scientific articles and in non-scientific publications, has not been defined in any of the legal acts regulating the functioning of uniformed formations.

The term ‹service› can be considered in at least three ways: as work for others, performed with dedication, as activities of public utility institutions, including the Army, or as work performed by employees of public utility institutions or the Army, performed during certain hours as an element of their assigned duties. Therefore, uniformed services are: public entities (public institutions), hierarchical entities (which also translates into the obligation to carry out orders and service assignments), subordinate to superior or central government administration bodies such as ministries, performing tasks specified in legal acts (e.g. laws), tasks aimed at ensuring security and order. Officers of the uniformed services have special powers which enable them to perform specific tasks. The characteristics of uniformed services also include specific attire, the uniforms worn by officers and equipment, including official weapons. The uniformed services are also characterised by the legal form of administration.

The above considerations lead to a reflection that the catalogue of uniformed services is not of a closed nature. Additionally, when analysing the source literature, one can find supporters of narrower and broader catalogues of uniformed services. The representatives of the broad approach are W. Maciejko, M. Rojewski and A. Suławko-Karetko. The authors define the following as uniformed services: Police, SOP (State

Table 2. Employment in the Police and the Polish Army in the years 2005-2017

The uniformed service	Officers and civil workers	2005	2010	2015	2016	2017
		in thousands				
Police	Police officers	100.7	97.5	98.9	100	98.8
	Civilian employees in Police	19.1	25.4	24.7	25	24.6
	Total	119.8	122.9	123.6	125	123.4
Army	Professional soldiers	77.9*	95.4	96.2	98.6	101.6
	Civilian Army employees	52	48.1	45.5	45.3	45.6
	Total	129.9	143.7	141.7	143.9	147.2

*the number given is for professional soldiers only. In 2005, in the structures of the Army there were also 5 thousand soldiers of overdue basic military service and 52.1 thousand soldiers of basic military service.

Source: own study based on Mały Rocznik Statystyczny Polski. GUS. Warsaw 2010. pgs. 87, 91 and Mały Rocznik Statystyczny Polski. GUS. Warsaw 2018. pgs. 72, 74.

Defence Services, former BOR), civil and military special services, Army, fire brigade, Border Guard, Customs Service, Prison Service, municipal guards, Forest Guard, National Park Guard, Road Transport Inspectorate, Railway Protection Guard, or MP, etc (Maciejko, W; Rojewski, M; Sulawko-Karetko, A., 2011). K. Sławik, in turn, is a supporter of the narrow catalogue and enumerates the following uniformed services: Police, Border Guard, Prison Service, SOP, MP, State Fire Service, Road Transport Inspectorate, special services, Marshal›s Guard and Customs Service (Sławik, K., 2011: 46-169).

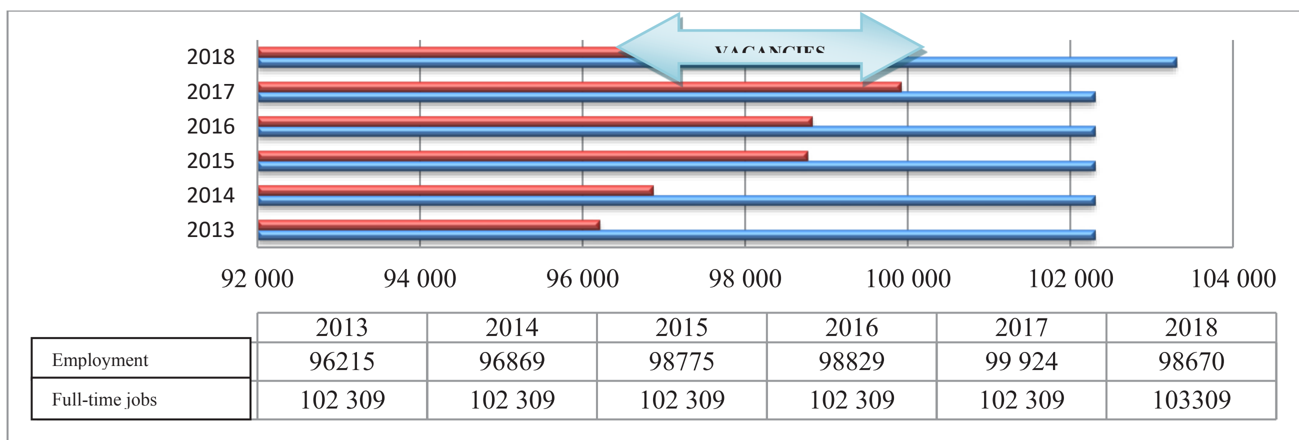
Therefore, the definition of uniformed services by M.A. Liwo is justified; it states that the uniformed services are*: public entities designated by the legislator with a particular organization – like military ones – subject to the supreme bodies of government administration, carrying out statutory tasks within the framework of public service related to the provision of a specific type of security and order, on the basis of the powers granted and the legal forms of operation of the relevant administration* (Liwo, M., 2015: 20).

In the further part of the article the image of two types of uniformed services, such as the Police and the Army, will be presented in the analysis. The choice of the indicated services results both from the number of these formations and their importance as employers in Poland.

The above-mentioned uniformed services in Poland include numerous formations which are the workplace and services for both civil servants and officers. The analysis of data contained in the Small Statistical Yearbook of Poland of 2018 shows that, as at 31 December 2017, there were 200.4 thousand officers serving in the Police and the Army, including 98.8 thousand Police officers and 101.6 thousand professional soldiers (Table 2).

The Police officers› service was supported by 24.6 thousand civilian employees, while the civilian Army employees registered 45.6 thousand. Therefore, there were 70.2 thousand civilian employees working for the Police and the Army in 2017. The exact structure of employment and service is presented in Table 2, showing the changes in the years 2005-2017.

The current structure of employment in relation to the Police does not differ significantly from the data contained in the Statistical Yearbook of 2018. As at 1 January 2019, 98,670 officers were employed in the Police (full-time posts – 103,309). Therefore, there were 4,636 vacant posts. In 2018, 4,517 officers were admitted to service in the Police, while at

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Employment	96215	96869	98775	98829	99 924	98670
Full-time jobs	102 309	102 309	102 309	102 309	102 309	103309

Chart 3. Employment and number of vacancies in the Police

Source:owncalculationsbasedondataavailableathttp://www.info.policja.pl/inf/organizacja/stan-zatrudnienia/49216,Stan-zatrudnienia-na-dzien-1 stycznia-2019-roku.html (accessed on 25.04.2019) and data from 2013-2017.

that time 4,470 officers were dismissed from service. In turn, 11,764 employees worked in the Civil Service Corps (full-time posts – 12,202.5). The work of the Police was also supported by 12,969 (including half-time posts) other employees (full-time posts – 12,542.3) (Stan..., 2019). Taking-into account only the employment of officers, Chart 3 shows the full-time posts together with the employment status in the Police in 2013-2018, which made it possible to determine the number of vacancies in the Police.

For many years now, the Polish Police have been struggling to recruit candidates for officers. The employment level is additionally reduced by the number of officers dismissed from service each year (In 2017, 4,151 officers were admitted to the service, while 5,364 people were dismissed. In 2016, 5,092 persons were admitted to service in the Police, while in the same year 3,989 officers left the service. In 2015, 3,033 persons were admitted to the Police service. At that time, 3,007 policemen were dismissed from service. A similar situation occurred in 2014 – 4,075 persons were admitted to the Police service and 2,983 officers were dismissed. The largest number of officers left in 2013 – 4,333 policemen. In 2013, a record number of 5,787 people were admitted to the Police service).

Analysing employment in the Polish Army, the suspension of basic military service and the introduction of the National Reserve Force had a significant impact on the size of the Polish Army. Additionally, on 1 January 2017, the fifth type of armed forces – the Army of Territorial Defence (WOT) – was established, whose main objective is *to cooperate with operational forces, protect the population against the effects of natural disasters and eliminate those effects, protect property, search and rescue operations, protect human health and life, implement tasks in the field of crisis management, and promote the idea of patriotic education in society* (Wojska..., 2019). According to the established concept, by 2021, 17 brigades are planned to be established. Pursuant to the Regulation of the Council of Ministers of 12 December 2018 *on the number of persons who may be called up for active military service in 2019* (Journal of Laws of 2018, item 2366), in 2019, WOT may count up to 26 thousand soldiers in reserve. Territorial Defence Forces are not included in the Statistical Yearbook, and they are included by the Ministry of National Defence in the general numerical status of the Army.

Paying attention to the last three years, we can observe an increase in the number of professional soldiers, greater interest in the candidate service and an increase in the number of reserve soldiers (NSR). The personnel status of the Polish Army is likely to increase steadily, according to the Minister of National Defence›s announcements, but it is also worth noting the number of professional soldiers who leave the ranks of the Army every year. For example, in 2014, 3,191 soldiers (including 90 officers, 822 non-commissioned officers and 1,760 professional privates) left the Army, in 2015 the number of the military employees living the Army was 3,888 (691 officers, 971 non-commissioned officers and 2,226 professional privates) and in 2016 – about 5.5 thousand soldiers (including 25 generals), and by the third quarter of 2017 4,293 soldiers cased working for the Army (42% of this number are professional privates). Such high rotation rates result from the size of the Army, although it is surprising that due to the amendment of the pragmatic act in March 2016, which dealt away with the barrier of 12 years of contractual service, such a large number of privates are still leaving the Army.

To sum up, it has not been noted that the Army struggles with the difficulty of recruiting future soldiers into its ranks, which does not contradict the fact that recruitment is constantly being conducted, as evidenced by the offers published on the websites of individual Military Supplementary Command.

Table 3. Average gross remuneration in 2005-2017

The uniformed service	Year	Officers	Civilian employees
		Gross remuneration in PLN	
Police	2005	2,931	1,879
	2010	4,199	2,667
	2015	4,564	2,961
	2016	4,748	3,129
	2017	5,077	3,437
Army	2005	3,229	1,972
	2010	4,049	2,913
	2015	4,335	3,422
	2016	4,548	3,745
	2017	4,962	4,090

Source: own study based on Mały Rocznik Statystyczny Polski. GUS. Warsaw 2010. pgs. 87, 91 and Mały Rocznik Statystyczny Polski. GUS. Warsaw 2018. pgs. 72, 74.

3. Remuneration in the Police and the Army - and the situation on the labour market in Poland

The performance of service and work in the Police and the Polish Armed Forces is connected with receiving a monthly salary. The amount of remuneration is an important factor influencing the choice of these institutions as future employers. Table 3 presents the average gross remuneration of Police officers, soldiers and civilian employees of the Police and the Army in the years 2005-2017.

The data in Table 3 refers to the average remuneration, which is a big simplification, since the amount of remuneration is different for a soldier with the rank of a general and for a policeman with the rank of a sergeant. The remuneration is also influenced by the length of service and all kinds of allowances, including the so-called capital city allowance for officers on duty in the capital city of Warsaw. When analysing the changes in the average remuneration of Police officers in the years 2005-2017, one can observe an increase in remuneration by over 73% (i.e. by PLN 2,146 to be precise). At the same time, the remuneration of civilian employees increased by over 82% (by PLN 1,558 to be precise). As regards the remuneration of professional soldiers, a significant increase of over 53% (by PLN 1,733) and of civilian employees of the Army by over 107% (by PLN 2,118) was also noted.

In conclusion, although the remuneration of Police officers has increased in recent years due to the nature of their service (type of service, danger, as well as image), the data presented in the yearbooks, due to averages and gross values, differ significantly from reality. A reasonable example is the remuneration received by students (officers on basic courses), which amounts to PLN 1,950 net. Whereas the average net remuneration of a policeman at the initial stage of her/his career amounts to PLN 3,024 (Zarobki..., 2018). In turn, the increase in the salary of soldiers is lower than in the case of Police officers, while the highest increase was recorded in relation to the salary of civilian employees of the Army, which means that currently a civilian employee of the Army earns on average PLN 653 more than a civilian employee of the Police.

An additional element important in the context of the situation of uniformed services on the labour market in the era of globalization is also the fact that Poles, like other citizens of the European Union, together with the opening of the European labour market after the accession to the EU, may provide work outside the borders of the country. For instance, Poles who speak German can apply for a job in the German Police. In the course of their studies, students receive a monthly salary of EUR 1,200, which is about PLN 5,110, i.e. twice as much as the rate offered to the students in Poland (AMB, 2018). Attractiveness of foreign labour markets, including free movement of workers, is an additional element that has a negative impact on the situation in the Police. According to statistical data, the average salary that Poles receive abroad is EUR 10 gross per hour of work, amounting to EUR 1,680 monthly, which is 7224 in PLN. In 2017, over 2.5 million Poles temporarily resided outside Poland, including *there were about 2,241 thousand people living in European countries (by 27 thousand more than in 2016), with the vast majority of them - about 2,121 thousand. – in the EU member states, Among the EU countries, the largest number of Polish emigrants stayed in Great Britain (793 thousand), Germany (703 thousand), the Netherlands (120 thousand) and Ireland (112 thousand)* (Informacja..., 2017).

The emigration of Poles influences, among others, the

Table 4. Remuneration in the Police and the Army in comparison with the average remuneration in Poland

Entities	2015	2016	2017
	Gross remuneration in PLN		
Police officers	4,564	4,748	5,077
Civilian employees in Police	2,961	3,129	3,437
Soldiers	4,335	4,548	4,962
Civilian Army employees	3,422	3,745	4,090
Poles in general (data from the fourth quarter)	4,066.95	4,218.92	4516.69

Source: prepared on the basis of Mały Rocznik Statystyczny Polski. GUS. Warsaw 2010. pgs. 87, 91, Mały Rocznik Statystyczny Polski. GUS. Warsaw 2018. pgs. 72, 74 and Komunikaty w sprawie przeciętnego wynagrodzenia zamieszczanych na stronie internetowej Głównego Urzędu Statystycznego Polski, https://stat.gov.pl/sygnalne/komunikaty-i-obwieszczenia/lista-komunikatow-i-obwieszczen/komunikat-w-sprawie-przecietnego-wynagrodzenia-w-iv-kwartale-2015-r-,271,11.html (access 25.04.2019).

Considering the remuneration offered to Police officers, soldiers and civil servants of both these institutions, in isolation from the situation on the labour market in Poland, does not allow to show the real disproportions. It is therefore justified to show the amount of remuneration in the Police and the Army against the background of the average remuneration in Poland (Table 4.).

The analysis of Table 4 shows that the average remuneration in Poland in 2017 was only PLN 560.31 lower than the remuneration of Police officers and PLN 445.31 lower than the remuneration of soldiers. In turn, with regard to civilian employees, on average Police employees would receive PLN 1,079.69 more on the labour market, while the Army would receive PLN 426.69 more.

An additional element important in the context of the situation of uniformed services on the labour market in the

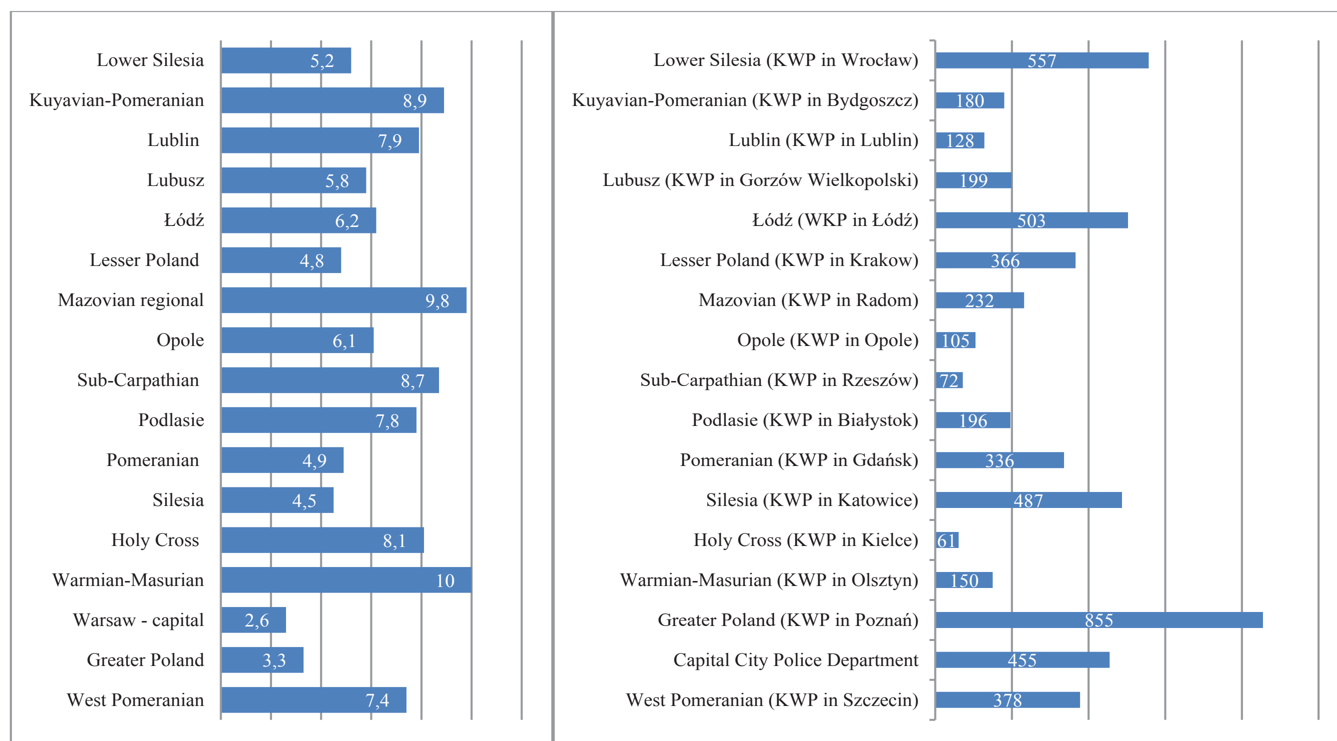

Chart 4. Registered unemployment rate as at the end of June 2018 and the number of vacancies in the Police as at the end of the first quarter of 2018.

Source: http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/bezrobotni-zarejestrowani-i-stopa-bezrobocia-stan-w-koncu-czerwca-2018-r-,2,71.html (downloaded 09.08.2018) and work prepared on the basis of http://nszzp.wroclaw.pl/index.php/2018/06/16/znowu-nas-mniej-6283-wakaty-na-1-czerwca-dolnoslaskie-108/ (downloaded 12.07.2018).

decrease of the unemployment rate in Poland. According to the data of the Central Statistical Office, in March 2019 the registered unemployment rate in Poland amounted to 5.9%, which in comparison to previous years (data of the Central Statistical Office since 1990) is the lowest value (Stopa..., 2019). Comparing the unemployment rate in a given voivodeship with the number of vacancies in particular garrisons, it can be noted that in the case of Lower Silesian, Silesian Voivodeships and the capital city of Warsaw, a low unemployment rate may have a significant impact on the difficulties in obtaining candidates for officers (Chart 4.).

The lowest unemployment rate recorded in Warsaw, oscillating at the level of 2.6%, is primarily related to the attractiveness of the labour market in the capital city, where the (average) salary in 2018 amounted to PLN 6,000. Every fourth employee earned in this period below PLN 4,200, while 25% earned more than PLN 9,233 (Sutor, A., 2018). It is therefore reasonable to state that the amount of remuneration offered to candidates in the Police at the beginning of their service is in no way attractive in relation to the labour market in the capital city, which generates difficulties in attracting candidates for service from this region and others.

In conclusion, in recent years, there have been changes in the salaries of officers and civil servants in the Police and the Army. However, taking into account the market rates of salaries offered by private organisations, in many cases uniformed services are not able to compete with the indicated organisations in terms of the level of remuneration. Therefore, it is a significant factor weakening the position of uniformed services as attractive employers on the Polish labour market.

4. The image of uniformed services as employers in Poland – results of the survey

Public and private sector organisations do not operate in a vacuum. Their functioning is influenced by many factors (forces), both of a direct and indirect nature (Figure 1).

The indicated factors include economic (including globalization), technological, socio-cultural, political and natural aspects. All of the above factors, to a greater or lesser extent, contribute to the success or difficulty of an organisation in the market, while at the same time affecting the image of the organisation as an employer.

An organisation›s image can be defined as a subjective image created in the mind of an individual recipient (Skowronek, I., 2012: 29), resulting from a summary evaluation of all types of transactions, experiences with the company. The feelings and experiences contained in the memory of the recipients are transformed into images that correspond to the personal values of the individual (Nguyen, N; LeBlanc, G., 1998: 52-65). Therefore, the words of D.J. Boorstin, who

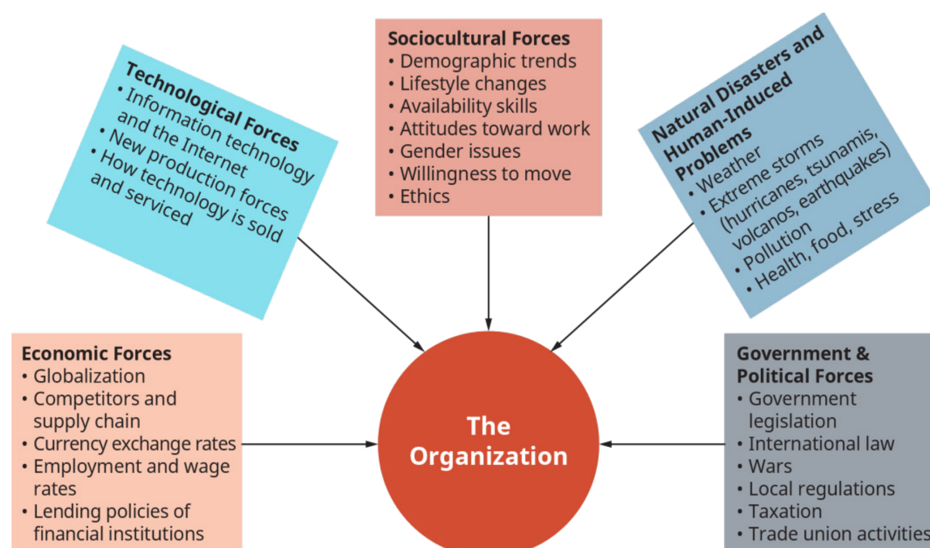

Figure 1. Factors affecting organisations

Source: The Organization›s External Environment. https://cnx.org/contents/w6yyq31c@2.11:nGufNJoq@2/4-1-The-Organization-s-External-Environment (downloaded 04.05.2019).

emphasises the ambiguity of the image, fluctuating between imagination and reason, expectations and reality, are justified (Boorstin, D.J., 1961: 193). The image of an organisation, which is its image among people, is constantly changing. The change is influenced by the shifting environment, changing needs of individuals and alternating trends. The fragmentary images of individual individuals summing up translate into the general image of an organisation in the environment (the so-called socio-political perspective (Waszkiewicz, A., 2011: 25)), in the local community, or on an international scale (the so-called global image). The global image of an organization refers to the general perception of an organization on the market, and is, among other things, the result of the adopted image strategy.

The image of an organization, defined as a commonly existing opinion on the organization (Bernstein, D., 1984: 125), is a subjective image whose quality is affected by the perception of the recipient (cognitive abilities) and his internal feelings – impressions, emotions. The image translates into the basis for the organisation, which may result in acceptance and support for the activities, which in the case of uniformed services is of great importance in the social context, as well as the willingness to work in the organisation, considered as an attractive employer.

The issue of shaping the image of an organisation as an attractive employer by choice is described as employer branding. This term is defined as: *the process of creating value*

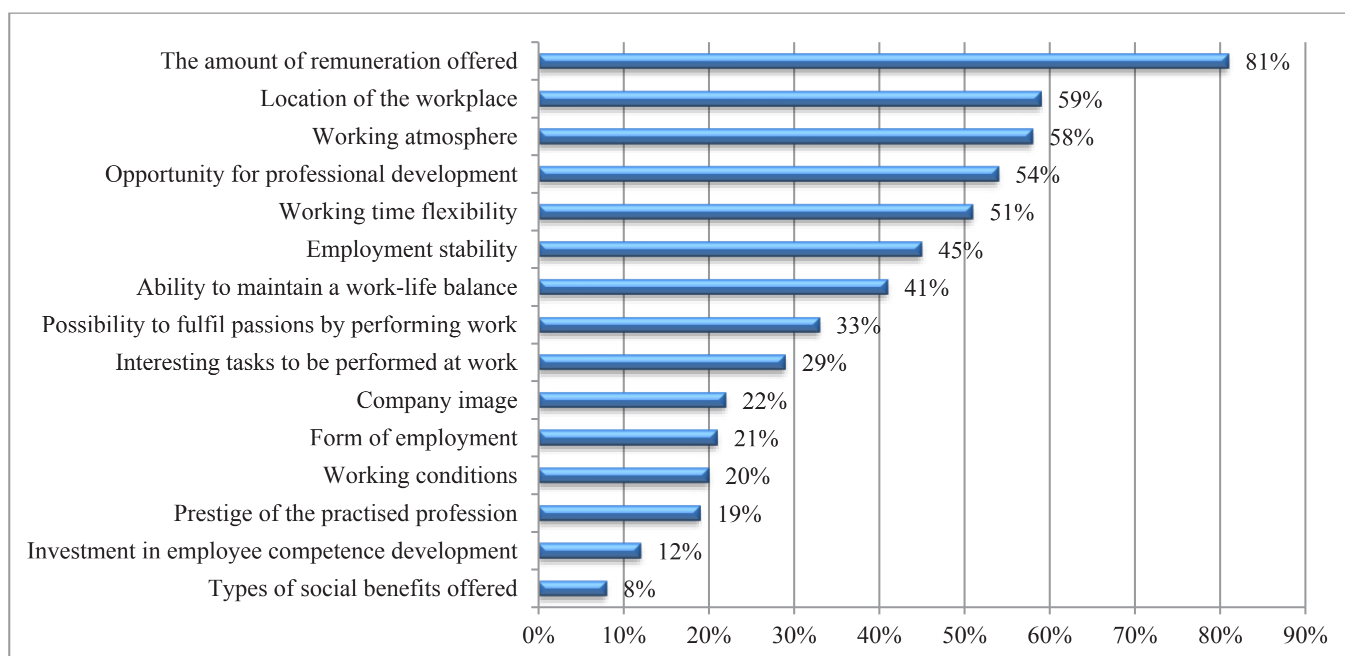

Chart 5. Factors most influencing the choice of future employer

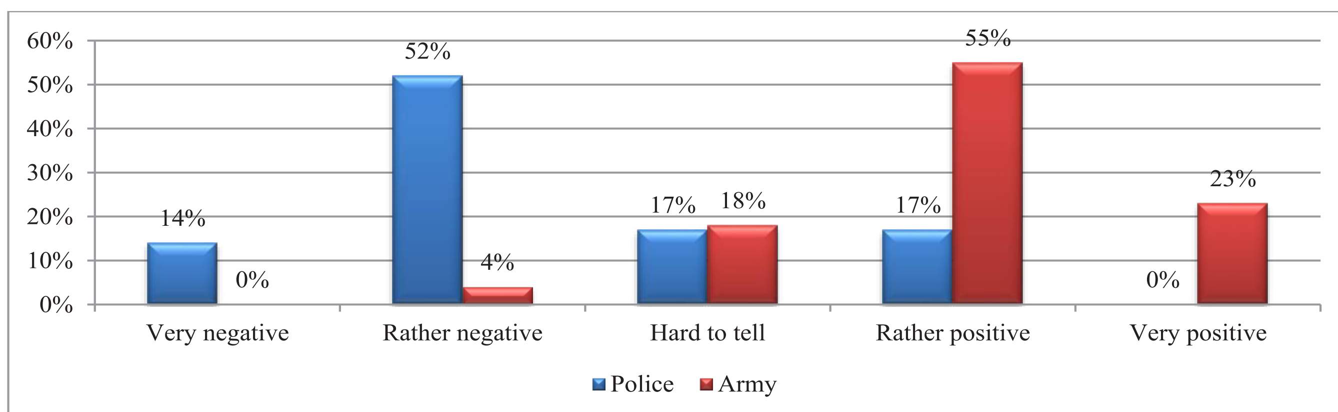

Chart 6. Assessment of the image of the police and Army

for stakeholders, which arises as a result of the organisation›s strong employer brand (Wojtaszczyk, K., 2012: 86). In order for an organisation to be defined as an employer of choice, it must be trustworthy, including offering an attractive job in which the employee has the opportunity to satisfy his or her needs. Being an employer of choice is therefore the result of the sum of anticipated benefits that potential employees perceive and which are the result of the organisation›s image on the market. The employer›s attractiveness on the market is shaped by such factors as: economic values (e.g. remuneration level), social values (including working atmosphere, employment security) or development opportunities. The organisation›s legitimacy with a strong employer›s brand allows it to attract candidates to work or reduce the level of fluctuations, which, however, requires consistency in action, including assigning the personal function of the organisation with a strategic rank.

In the course of the research, the image of two uniformed services was analysed: Police and Army as employers on the Polish labour market. Empirical research using the method of a diagnostic survey carried out using the questionnaire technique was conducted in January 2019 on a sample of 100 people. The group of respondents included 59% of women and 41% of men aged from 18 to 35. The selection of the research sample was purposeful, as the opinions of potential candidates for service in both institutions were analysed. The aim of the research was to identify the image of the Police and the Army as employers in Poland, including the identification of attractive factors of these organisations as a potential workplace.

The choice of an organisation as a future employer is determined by many factors, including the willingness to satisfy the existing needs. Such a possibility becomes a key aspect encouraging to make an effort to apply for a job in a given organisation. Figure 5 shows the factors that, according to the respondents, determine the choice of a future employer to the greatest extent.

According to the respondents, the most important factors influencing the choice of future employer include: the level of offered remuneration (81%), location of the workplace (59%), working atmosphere (58%), possibility of professional development (54%), flexibility of working time (51%) and stability of employment (41%). In turn, 22% of respondents indicated the image of the organisation, while only 19% of respondents chose the prestige of their profession. Therefore, it can be stated that the key factor (which is also confirmed by nationwide surveys) for employees is still the issue of the amount of remuneration, with the simultaneous importance of the location of the workplace – which in many cases results from the lack of willingness to change the place of residence, and therefore low mobility of employees.

In the further part of the research, the general image of the Police and the Army was analysed (Chart 6).

In the opinion of respondents, the military (78% of

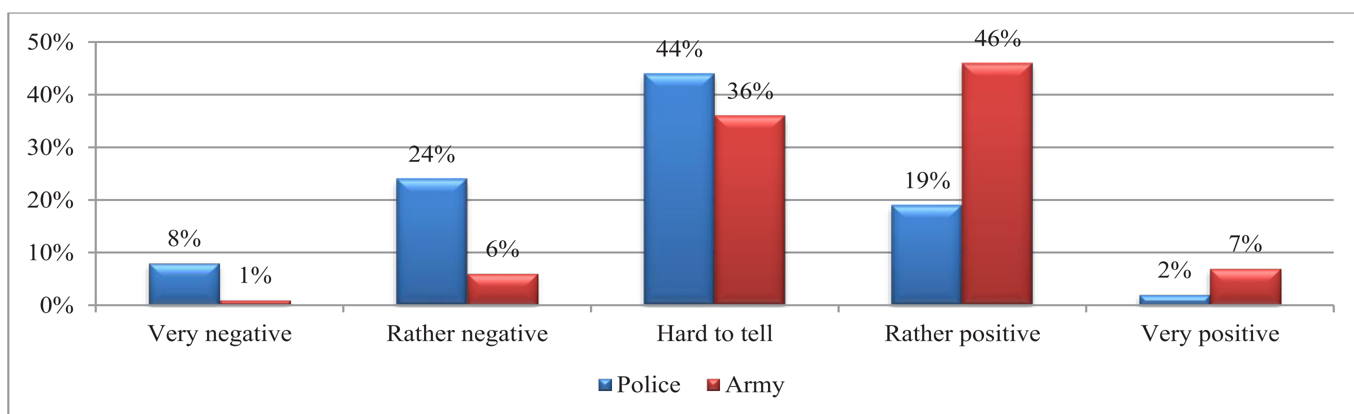

Chart 7. Police and military as employers on the labour market

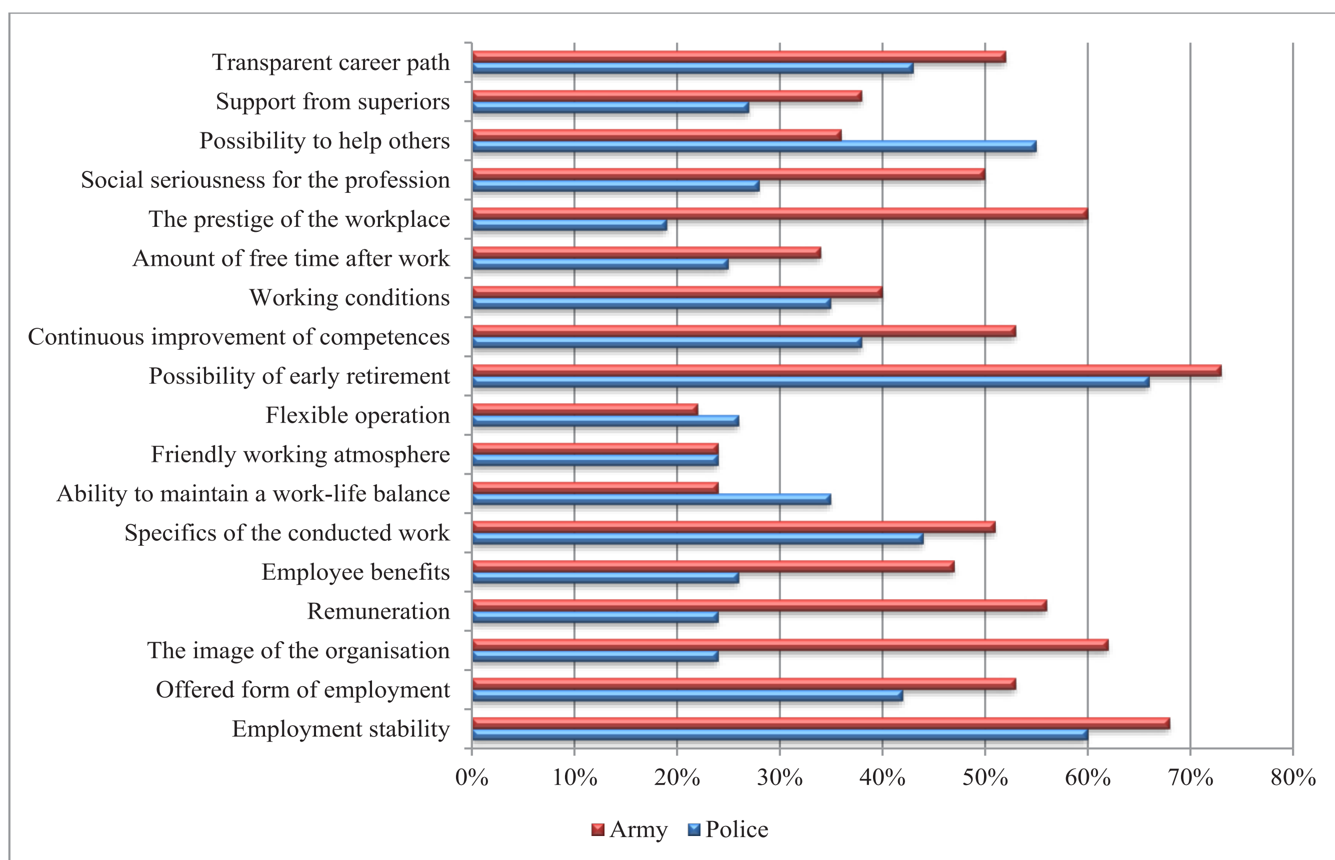

Chart 8. Factors influencing the attractiveness of uniformed services as employers

respondents) enjoys a much better image than the Police (17% of respondents). The assessment of the image of both these institutions also corresponds to the assessment of the Police and the Army as employers on the market (Chart 7).

According to 55% of the respondents, the military is a good and very good employer. Only 7% of respondents were of the opposite opinion. However, respondents expressed a different opinion with regard to the image of the Police – according to 21% of the respondents, the Police is a good and very good employer, which was denied by 32% of the respondents.

In order to identify the attractiveness of both institutions as employers on the Polish market, the respondents were asked to express their opinions on 18 factors that may have a positive or negative impact on the image of the Police and Army as employers. The results of the research are presented in Chart 8.

The research shows that the group of 5 most frequently indicated factors of attractiveness of the Police as employers includes: possibility of early retirement (66%), stability of employment (60%), possibility of helping others (55%), content of work (44%) and clear career path (43%). In turn, with regard to the Army, the respondents indicated: the possibility of early retirement (73%), stability of employment (68%), image of the Army (62%), prestige of the workplace (60%) and the level of salaries offered (56%). In conclusion, in the case of uniformed services, the important factors shaping the attractiveness of these institutions as employers are still the

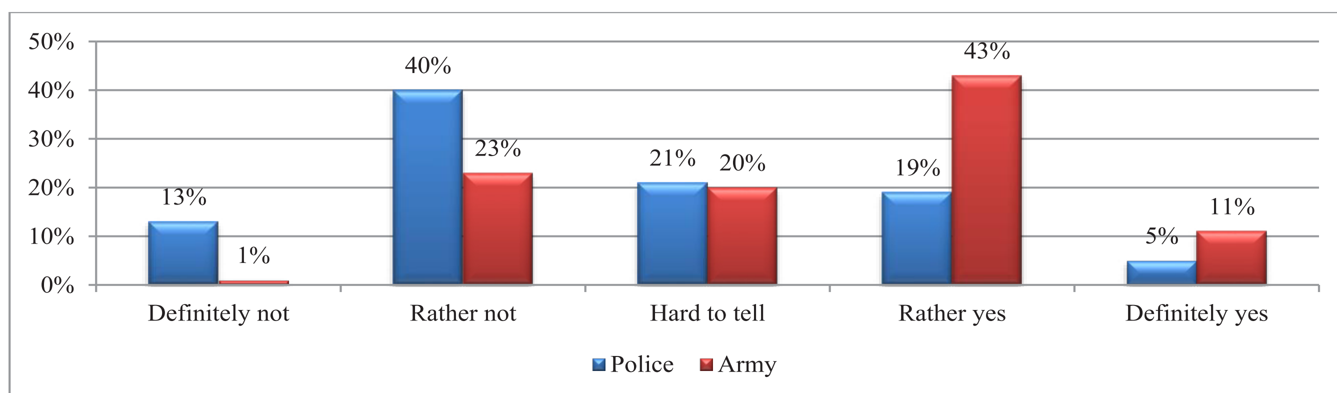

Chart 9. Difficulty in getting a job in the Police and Army according to the respondents

privileges with respect to the possibility of early retirement, as well as the stability of the offered remuneration. Benefits in terms of salary, prestige of the profession and the image of the institution-employers were recorded in relation to the military. In the case of the Police, however, respondents more frequently point to the specifics of their work and the possibility of helping others, and thus emphasise the servile character of work related to their vocation.

The prestige of the Army as a workplace is also confirmed by the results of research on the difficulty of finding a job in both analysed institutions (Chart 9).

The difficulty of obtaining a job in the Army is confirmed by 54% of respondents (this also translates into the prestige of the service), the opposite opinion was expressed by 24% of respondents. In turn, 53% of respondents do not find it difficult to apply for a job in the Police, which was denied by 24% of the respondents. The difficulty of recruitment proceedings is an important factor determining the willingness to take up a job in a given institution. As far as the Police are concerned, although the respondents indicated the lack of such difficulties, they pointed out that the work of Police officers is not appreciated by the society (65%), which in addition to that in connection with the amount of offered remuneration, low flexibility of work and difficulty in maintaining balance between professional and private life, reduces the attractiveness of the Police as an employer.

In conclusion, it can be stated that when analysing the needs of potential candidates for a job together with the possibilities offered by the Police and the Army, the Army wins this comparison, which is confirmed by the image of this institution, as well as by the prestige and social respect for the soldier›s profession. Poor results of the Police, both in terms of general image and employer image, explain the current situation in the Police, which is struggling to fill over 4 thousand vacancies.

CONCLUSION

To sum up, for many years the issue of globalization has been the subject of broad interest of scientists and practitioners, who not only look at the phenomenon of positive aspects affecting organisations and the labour market, but also negative aspects, which both the organisations and the labour market have to deal with, striving for unwavering development and effective use of resources, including human resources of such a high value.

There are many organisations operating on the labour market. Form the numerical standpoint, an important employer in Poland are the uniformed services, including the Police and the Polish Army. These organisations, functioning on the contemporary market, as well as organisations from the business environment, have to cope with the challenges posed by globalization, which significantly shapes the labour markets, including the demand and supply of labour and the mobility of employees, their needs and values. In this article, the author sought to answer the research problem formulated in the form of a question: *how does globalization affect the situation and image of uniformed services in Poland as the employers?* On the basis of the results of the conducted research it can be stated that globalization, and more precisely the effects of globalization in the form of increased mobility of employees (manifested by economic migration), a decrease in the unemployment rate, or increase in financial expectations towards employers, affect the situation and image of uniformed services as employers. This influence is not the same in relation to the Police and the Polish Army, which results from differences in perception of these institutions as employers, general image of these institutions, including social respect for the profession. While the military still enjoys both a positive overall image and a positive image as an employer and is perceived as an attractive place to work due to the possibility of an early retirement, stability of employment and the amount of remuneration offered, this situation is completely different in relation to the Police. The Police do not enjoy a positive image as an employer, but they encourage people to work in the area of early retirement, stability of employment, content of work and assistance to others, which, however, does not fully correspond to the important factors determining the choice of a future employer. With the progress of globalization, including the opening up of European labour markets, some people who want to have a future in uniformed services decide to take up service abroad, in countries with much more attractive employment conditions. Economic benefits are still the main determinant of the choice of an employer.

REFERENCES

AMB. Niemiecka policja rekrutuje Polaków! Można dostać 1,2 tys. euro miesięcznie. https://superbiz.se.pl/wiadomosci/niemiecka-policja-rekrutuje-polakow-mozna-zarobic-12-tys-euro-miesiecznie-aa-HZMU-aRYW-82nE.html (access 09.08.2018).
Bernstein, D. (1984). Corporate Image and Reality: A Critique of Corporate Communication. Eastbourne.
Bhargava, V. (2006). Global Issues for Global Citizens: An Introduction to Key Development Challenges. Washington.
Boorstin, D.J. (1961). The Image: A Guide to Pseudo-Events in America. New York.
Charles, S. (1996). The Policy Challenges of globalization and Regionalism. OECD. Paris.
Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity. Cambridge.
https://sjp.pl/globalizacja (access 25.04.2019).
https://wkuostroda.wp.mil.pl/pl/pages/wolne-etaty-w-jw-2018-04-16-v/ (access 25.04.2019).

Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004-2017.
https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosci/ informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-czasowej-emigracji-z-polski-w-latach-2004-2017,2,11.html (access 25.04.2019).
Levy-Livermore, A. (1998). Handbook on the globalization of the word economy. Cheltenham.
Liberska, B. (2002). Współczesne procesy globalizacji gospodarki światowej. [In] Liberska, B. Globalizacja: Mechanizmy i wyzwania. Warsaw.
Liwo, M. (2015). Służby mundurowe jako kategoria języka prawniczego. Przegląd Prawa Publicznego, no. 15.
Maciejko, W; Rojewski, M; Suławko-Karetko, A. (2011). Prawo administracyjne. Zarys wykładu części szczególnej. Warsaw.
McGrew, A. (1992). Conceptualizing Global Polices. [In] McGrew, A. Global Politics. Cambridge.
Migracje zarobkowe Polaków VIII – maj 2018, WorkService. http://www.workservice.com/pl/Centrum-prasowe/Raporty/Raport-Migracyjny/Migracje-Zarobkowe-Polakow-VIII-maj-2018 (access 25.04.2019).
Nguyen, N; LeBlanc, G. (1998). The mediating role of corporate image: on customer's retention decision: an investigation in financial services. International Journal of Banking Marketing, Vol. 16, No. 2.
Noga, M; Stawicka, K. (2009). Rynek pracy w Polsce w dobie integracji europejskiej i globalizacji. CEDEWU.pl. Warsaw.
Ohmae, K. (1995). The End of Nation State. New York.
Robinson, R. (1992). Globalization: Social Theory and Global Culture. London.
Rzepka, A. (2014). Globalizacja w teorii i praktyce. Wydawnictwo Naukowe SILVA RERUM. Poznań.
Scholte, J.A. (2006). Globalizacja. Krytyczne wprowadzenie. Sosnowiec.
Skowronek, I. (2012). Marketing doświadczeń. Od doświadczeń klienta do wizerunku firmy. Wydawnictwo Poltext. Warsaw.
Sławik K., Zarys systemu prawa policyjnego, Warsaw 2011. Stan zatrudnienia na dzień 1 stycznia 2019 roku. http://www.info.policja.pl/inf/organizacja/stan-zatrudnienia/49216,Stan-zatrudnienia-na-dzien-1-stycznia-2019-roku.html (access dnia 25.04.2019).
Stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 1990-2019. https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2019,4,1.html (access 25.04.2019).
Sutor, A. (2018). Porównanie wynagrodzeń w Warszawie i w Krakowie w 2018 r. https://wynagrodzenia.pl/artykul/porownanie-wynagrodzen-w-warszawie-i-krakowie-w-2018-roku (access 25.04.219).
Swobodny przepływ pracowników. http://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/41/swobodny-przeplyw-pracownikow (access 25.04.2019). The Organization›s External Environment. https://cnx.org/contents/w6yyq31c@2.11:nGuf NJoq@2/4-1-The-Organization-s-External-Environment (access 04.05.2019).
Waszkiewicz, A. (2011). Wizerunek organizacji. Teoria i praktyka badania wizerunku uczelni. Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego. Warsaw.
Wojska Obrony Terytorialnej. https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/wojska-obrony-terytorialnej (access 25.04.2019).
Wojtaszczyk, K. (2012). Employer branding czyli zarządzanie marką pracodawcy. Uwarunkowania, procesy, pomiar. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź.
Zarobki Policjantów w 2018 r. http://www.info.policja.pl/inf/organizacja/zarobki-policjantow/164134,Zarobki-policjantow-2018-r.html (access 25.04.2019).

JEL Classification: F13, F14 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.008

TRADE POLICY RESPONSES TO THE CONTEMPORARY CHALLENGES OF THE GLOBAL MARKET

LELA JAMAGIDZE
Phd, Assistant professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
lela.jamagidze@tsu.ge

Abstract. The present paper discusses several new trends in the global trade such as digitalization of trade, regional trade agreements and the emergence of new global players. Based on theoretical research and the study of the available secondary statistical data it analyzes how trade policy can address these changes under the existing world trading system.

Trade rules underlying the traditional trading system are still applicable under increasing digital trade and enhanced bilateral and regional trade integration. However, WTO Agreement has nothing to do with those barriers of trade that go beyond traditional trade measures and are very acute for the developing countries. They involve access to the Internet and other telecommunication infrastructure, weak formal institutions and legal protection, lack of awareness about the potential benefits and opportunities in digital trade and lack of IT literacy. In order to overcome these barriers developing countries should incorporate trade policy as a component of deep economic reforms. The pace of development of the multilateral trading rules is slower than required by increasingly flexible business models. Therefore, countries try to find solutions at the bilateral and plurilateral levels. For instance, the EU develops regulations under Digital Single Market as well as within its bilateral trade agreements with non-member states. Georgia is implementing digital economy regulations in accordance to its DCFTA with the EU.

Access to information and communication technologies is essential to be engaged in digital trade. For developing countries investments in digital infrastructure is an important policy issue, while developed countries are more focused on balanced trade rules, which ensure the development of digital trade, on the one hand and security and data protection, on the other.

Contemporary trade policy goes beyond regulation based on classical trade instruments. It encompasses regulation within regional trade and investment agreements, technical standards and other behind-the-border measures, regulation of services and intellectual property markets and support for sustainable development goals, etc. A large part of the contemporary regional trade agreements covers all these areas. The development of bilateral and regional cooperation by encouraging deep integration can be discussed as an effort to overcome inflexibilities of the multilateral system. Regional integration enables countries to develop selective approach towards their trade partners and maintain certain degree of autonomy by applying different trade rules towards different partners. Elimination of behind the border barriers and enhanced regulatory harmonization leads to reduced trade costs, but it also leads to race to the bottom in regulatory facilitation what might be detrimental to the national policy goals. The effects of deep economic integration cannot be assessed based on the traditional approach of trade creation and trade diversion, because integration as an institutional process affects not only trade flows but also economic and institutional development levels of the countries.

Deep regional integration reduces institutional differences within regions and increases them across regions. Besides it, the increasing role of BRICs countries in international trade leads to greater diversity of actors in the world market. New global players ask for greater voice in the process of reforming trade rules. Therefore, global trade rules should reflect the diversity that comes from changes in the patterns as well as the main players of the world market.

KEYWORDS: TRADE POLICY, DIGITAL TRADE, REGIONAL TRADE AGREEMENTS, TRADE RULES.

For citation: Jamagidze, L. (2020). Trade Policy Responses to the Contemporary Challenges of the Global Market. *Globalization and Business, №9,* pp. 70-76. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.008

JEL Classification: F13, F14 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.008

სავაჭრო პოლიტიკის მიმართულებები გლობალური ბაზრების ახალი გამოწვევების საპასუხოდ

ლელა ჯამაგიძე
ეკონომიკის დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
lela.jamagidze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: სავაჭრო პოლიტიკა, ციფრული ვაჭრობა, რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებები.

ციტირებისთვის: ჯამაგიძე, ლ. 2020). სავაჭრო პოლიტიკის მიმართულებები გლობალური ბაზრების ახალი გამოწვევების საპასუხოდ. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 70-76. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.008

შესავალი

სტატიაში განხილულია მიმდინარე ტექნოლოგიური და სტრუქტურულ-გეოგრაფიული ცვლილებების გავლენა მსოფლიო ვაჭრობაზე და გაანალიზებულია სავაჭრო პოლიტიკის მიმართულებები, რომლებიც ამ ცვლილებებს პასუხობს. ერთი მხრივ, ციფრულ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ვაჭრობის განვითარება, ხოლო მეორე მხრივ, პროტექციონისტული ტალღის გაძლიერება სავაჭრო პოლიტიკის განხორციელებაში წინააღმდეგობებს ქმნის. ამასთან, 2008-2009 წლების გლობალური კრიზისის შემდგომ პერიოდში მსოფლიო ვაჭრობის შემცირება და გაჯანსაღების ნელი პროცესი სავაჭრო პოლიტიკისთვის გამოწვევას წარმოადგენს და ამყარებს მოსაზრებას, რომ მომავალში ვაჭრობის განვითარება მნიშვნელოვანწილად სავაჭრო პოლიტიკის მიმართულებების არჩევანზე იქნება დამოკიდებული (Goldberg, 2019).

სტატია წარმოდგენილია შემდეგი სტრუქტურით: ტექნოლოგიური ცვლილებების მრავალმხრივ სავაჭრო პოლიტიკაზე გავლენას ციფრული ვაჭრობის განვითარებისა და შესაბამისი სავაჭრო წესების მიხედვით განვიხილავთ. სტრუქტურულ-გეოგრაფიული ცვლილებების გავლენის ანალიზისთვის შესწავლილია ინტეგრაციული დაჯგუფებების როლი და მათ ფარგლებში სავაჭრო პოლიტიკის განსაზღვრის თავისებურებები თანამედროვე ეტაპზე, ასევე, მსოფლიო ბაზრის ახალი მოთამაშეების გავლენით მრავალმხრივ სავაჭრო პოლიტიკაში მოსალოდნელი ცვლილებები.

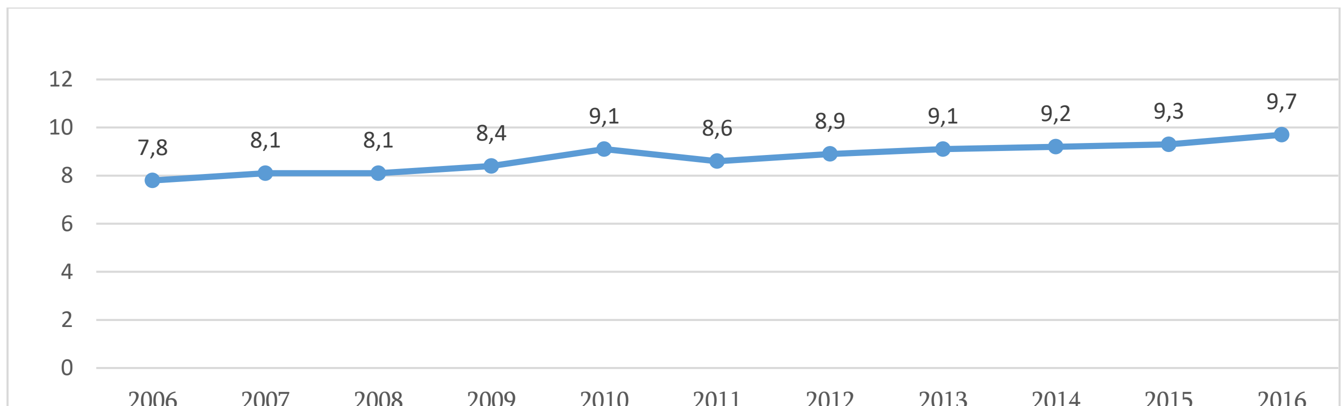
სავაჭრო პოლიტიკა ციფრული ვაჭრობის განვითარების პირობებში

თანამედროვე პირობებში გლობალური ვაჭრობის განვითარებაზე გავლენას ახდენს ციფრული ტექნოლოგიების უახლესი მიღწევების დანერგვა და გამოყენება. ციფრული ტექნოლოგიები ცვლილებებს იწვევს საერთაშორისო ვაჭრობის სტრუქტურაში, სავაჭრო დანახარჯებსა და მონაწილე სუბიექტების მახასიათებლებში.

ციფრულ ვაჭრობაში ურთიერთობების ოთხ ტიპს შორის — (a) B2B (ბიზნესისა ბიზნესის მიმართ); (b) B2C (ბიზნესისა მომხმარებლის მიმართ); (c) B2G (ბიზნესისა მთავრობის მიმართ) და (d) C2C (მომხმარებლისა მომხმარებლის მიმართ) — დომინანტურია პირველი, რაც კომპანიებს შორის ციფრულ ვაჭრობას მოიცავს (UNCTAD, 2015). სხვადასხვა შეფასებით, 2015 წლისთვის ამ ტიპის მსოფლიო ვაჭრობის მოცულობა $19.9 ტრილიონი იყო, ხოლო მეორე კატეგორია უტოლდებოდა $2.2 ტრილიონს (UNCTAD, 2016).

ციფრული ტექნოლოგიები საშუალებას აძლევს კომპანიებს, ადვილად დაძლიონ გეოგრაფიული და საზღვრებთან დაკავშირებული სავაჭრო ბარიერები, სწრაფად გახდნენ გლობალური, უფრო ადვილად შეაღწიონ ახალ მიწოდების ჯაჭვში და ახალ ბაზრებზე. ამდენად, ინტერნეტ-ეკონომიკის განვითარება სავაჭრო ბარიერების შემცირებაზე ორიენტირებული პოლიტიკის რეალიზაციის ხელშემწყობია, მაგრამ, მეორე მხრივ, ციფრული ვაჭრობა რეგულირების თვალსაზრისით ბევრ გამოწვევას ქმნის. ის, როგორც წესი, თანაკვეთაშია პოლიტიკის სხვა სფეროებთან, როგორებიცაა პერსონალურ მონაცემთა დაცვა, ინტელექტუალური საკუთრების და ტექნოლოგიების ტრანსფერის რეგულირება. მაგალითად, მონაცემთა დაცვის რეგულაციები ზღუდავს კლიენტთა მონაცემებზე წვდომასა და მათ ტრანსფერს; ინტელექტუალური საკუთრების არასრულყოფილი მარეგულირებელი ჩარჩო-წესები სათანადოდ ვერ იცავს მომსახურების მწარმოებლებს, მომხმარებლებს და პროვაიდერებს; ონლაინ პლატფორმების რეგულაციები, მონაცემთა ლოკალიზაციის მოთხოვნები, ვებ გვერდების გაფილტვრა და

დიაგრამა. გლობალური სატელეკომუნიკაციო, კომპიუტერული და საინფორმაციო მომსახურების ექსპორტის წილი კომერციული მომსახურების ექსპორტში (%)

წყარო: UNCTAD, 2017

ბლოკირება, ერთი მხრივ, უსაფრთოხოების აუცილებლობითაა ნაკარნახევი, მაგრამ, მეორე მხრივ, სავაჭრო ბარიერებს წარმოადგენს. აღნიშნულთან ერთად, ციფრულ ვაჭრობაში ბარიერებს ქმნის დისკრიმინაციული სტანდარტები და ტესტირების მოთხოვნები, ელექტრონულ გადახდებზე დაწესებული შეზღუდვები (აკრძალვები) და ტექნოლოგიების იძულებითი ტრანსფერი.

გლობალური ციფრული ვაჭრობის მასშტაბების შეფასებისთვის საერთაშორისო პრაქტიკაში გამოყენებული სტატისტიკური მაჩვენებლები აერთიანებს როგორც ელექტრონული არხებით მიწოდებული საქონლისა და მომსახურების ნაკადებს, მონაცემთა საერთაშორისო ტრანსფერს, ასევე, არაპირდაპირ მაჩვენებლებს, რომლებიც ციფრული ვაჭრობის ინფრასტრუქტურულ პირობებს ახასიათებს. ესაა საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლითა და მომსახურებით ვაჭრობა.

გლობალური ციფრული ვაჭრობა, გაზომილი კომპიუტერული, სატელეკომუნიკაციო და საინფორმაციო მომსახურების მსოფლიო ექსპორტის მიხედვით, თანმიმდევრულად მზარდ ტენდენციას ავლენს.

საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლის ექსპორტის წილი მთლიან მსოფლიო ექსპორტში 2009 წელს 11.96%-დან 2016 წელს 11.51%-მდე შეიცვალა. საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლით ვაჭრობაში ქვეყნებს საკმაოდ განსხვავებული პოზიციები უკავიათ – მთლიანი ექსპორტის 38% ჩინეთზე მოდის, ხოლო მას მოსდევს ევროკავშირი 18%-იანი წილით, იმპორტში კი ევროკავშირს უჭირავს უდიდესი_ 21%-იანი წილი, ხოლო მას აშშ მოსდევს 16%-ით (UNCTAD, 2019, გვ. 63). მთლიან ექსპორტში საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლის წილის მიხედვით საქართველოს პოზიცია მოკრძალებულია. მსოფლიო ბანკის მონაცემები მოწმობს, რომ საქართველო ამ მაჩვენებლით საკმაოდ ჩამორჩება არა მხოლოდ ევროპის ქვეყნებს, არამედ საშუალოზე დაბალშემოსავლიანი ქვეყნების ჯგუფს.

მაგრამ, მეორე მხრივ, საქართველო სწრაფად აუმჯობესებს ციფრულ ვაჭრობაში ჩართულობის მაჩვენებლებს. B2C ელექტრონული ვაჭრობის ინდექსის მაჩვენებელი 2014 წლის 39.2-დან 2017 წელს 72.3 გაუმჯობესდა.

ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ საინფორმაციო-

ცხრილი 1. საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლის ექსპორტის წილი ქვეყნის მთლიან ექსპორტში (%)

ქვეყანა	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
საქართველო	0.28	0.28	0.30	0.46	0.69	0.63	1.05	0.45	0.56
ევროკავშირი	6.20	6.34	5.74	5.27	4.99	5.12	5.28	5.32	5.25
ცენტრალური ევროპისა და ბალტიის ქვეყნები	13.08	13.16	11.56	10.55	9.81	9.77	9.80	9.29	9.20
საშუალოზე დაბალშემოსავლიანი ქვეყნები	5.15	4.13	4.03	4.94	5.26	5.74	7.27	7.91	3.93

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ მსოფლიო ბანკის მონაცემების მიხედვით https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.ICTG.ZS.UN?contextual=region&locations=GE

ცხრილი 2. საქართველოს ელექტრონული ვაჭრობის B2C ინდექსი, 2014-2017

	2014	2015	2016	2017
ინტერნეტის მომხმარებელი ინდივიდების წილი	49	-	50	60
საკრედიტო ბარათის მომხმარებელი ინდივიდების წილი	18	40	40	61
უსაფრთხო ინტერნეტ სერვერები 1 მლნ ადამიანზე (ნორმალიზებული)	62	62	60	72
UPU საფოსტო კავშირების სანდოობის ქულა	28	28	76	96
ელექტრონული ვაჭრობის B2C ინდექსის ქულა	39.2	44	57	72.3

წყარო: UNCTAD B2C E-commerce Index 2016

ტექნოლოგიური საქონლის ექსპორტის წილობრივი მაჩვენებელი ციფრული ვაჭრობის სურათს მხოლოდ ნაწილობრივ ასახავს. ის უკავშირდება ციფრული ვაჭრობის უზრუნველსაყოფად აუცილებელი ინფრასტრუქტურის მიწოდებას (როგორიცაა კომპიუტერული და საკომუნიკაციო მოწყობილობები, ელექტრონული მოწყობილობები, სხვა საინფორმაციო და საკომუნიკაციო საქონელი), მაგრამ გლობალურ ვაჭრობაში გაცილებით დიდ როლს ასრულებს ციფრული შინაარსის მქონე პროდუქტები (მაგალითად, პროგრამები), ციფრული ინფრასტრუქტურის მიწოდებასთან დაკავშირებული მომსახურება და მომსახურების ის სახეობები, რომელთა მიწოდება ელექტრონულად ხორციელდება.

ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის (ვმო) შეთანხმება საინფორმაციო ტექნოლოგიების შესახებ (ITA) ტრადიციული სავაჭრო ბარიერების (ტარიფების) მოხსნას უზრუნველყოფს შეთანხმებით გათვალისწინებულ ყველა პროდუქტზე. სამწლიანი მოლაპარაკებების შედეგად, 2015 წლიდან გაფართოვდა პროდუქტების ჩამონათვალი, რომლებზეც ეს შეთანხმება ვრცელდება. მასში დამატებით შეტანილია 201 დასახელების პროდუქტი, რაც გლობალური ვაჭრობის 7%-ს მოიცავს. ეს შეთანხმება არეგულირებს საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლისა და მომსახურების ტრადიციული ბარიერების გამოყენებას (ტარიფები, მონაცემთა ლოკალიზაციის მოთხოვნები, კვოტები, ტექნიკური ბარიერები), მაგრამ ვმო-ს შეთანხმება ვერ უზრუნველყოფს განვითარებადი ქვეყნებისთვის აქტუალური ისეთი ბარიერების დაძლევას, როგორებიცაა წვდომა ინტერნეტთან და სხვა სატელეკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურასთან, სუსტი ფორმალური ინსტიტუტები და სამართლებრივი დაცვის გარანტიები, ასევე, ამ სფეროში არსებული შესაძლებლობების შესახებ ნაკლები ინფორმირებულობა და საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენების არცოდნა. ამგვარი ბარიერების დასაძლევად საჭიროა სავაჭრო პოლიტიკა სიღრმისეული ეკონომიკური რეფორმების ნაწილად მოიაზრებოდეს. იმის გამო, რომ ციფრული ვაჭრობა ვითარდება საკმაოდ სწრაფად, ხოლო ვმო-ს ჩარჩოში მოლაპარაკებების პროცესი და ცვლილებები არსებულ სავაჭრო წესებში საკმაოდ გახანგრძლივებულია, ქვეყნები გამოსავალს ორმხრივ და პლურილატერალურ შეთანხმებებში ხედავენ.

ევროკავშირი აქტიურად ცდილობს უფრო სწრაფად განავითაროს შესაბამისი რეგულაციები ერთიანი ციფრული ბაზრის ფარგლებში (Digital Single Market), ასევე, არაწევრ ქვეყნებთან თავისი ორმხრივი სავაჭრო ხელშეკრულებების საფუძველზე.

სავაჭრო პოლიტიკის რეფორმების გატარება საქართველოს ევროკავშირთან ასოცირების პროცესის ფარგლებში საერთაშორისო დონეზე დადგენილი ნორმების ურთიერთვაჭრობაში აღიარებით ხდება – ვმო-ის მთელი რიგი მუხლები წარმოადგენს ღრმა და თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმების (DCFTA) შემადგენელ და განუყოფელ ნაწილს. კიდევ ერთი სტრატეგიაა ურთიერთმსგავსი ინსტიტუტებისა და პროცედურების დანერგვა (მაგალითად, როგორც საბაჟო რეგულირების სფეროში განხორციელდა), ზოგჯერ ხდება ნორმებისა და მოთხოვნების პირდაპირი გადმოტანა (ტექნიკური ბარიერების სფეროში), ხოლო მომსახურებით ვაჭრობაში უპირატესობა ენიჭება თანდათანობით ჰარმონიზაციას (ჯამაგიძე, ინსტიტუტების იმპორტი საქართველო-ევროკავშირის სავაჭრო ურთიერთობების სფეროში., 2019). ციფრული ეკონომიკის სფეროს რეფორმები მიზნად ისახავს ეკონომიკური და ბიზნეს შესაძლებლობების ხელშეწყობას, ციფრული კომპეტენციების გაძლიერებას და ელექტრონული ვაჭრობის განვითარებას. ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიაში, „საქართველო 2020", პრიორიტეტულ მიმართულებადაა დასახული ქვეყნის მასშტაბით საინფორმაციო ტექნოლოგიების დანერგვის ხელშეწყობა და სატელეკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურის განვითარება. ელექტრონული კომერციის დირექტივის შესაბამისად მიმდინარეობს მუშაობა საქართველოს ელექტრონული კომერციის შესახებ კანონპროექტზე. რაც შეეხება საქართველოს კანონმდებლობას ელექტრონული იდენტიფიკაციის და სანდო სერვისების შესახებ (კანონი ელექტრონული დოკუმენტისა და ელექტრონული სანდო მომსახურების შესახებ), ის ევროკავშირის (eIDAS) რეგულაციასთან შესაბამისობაში 2018 წელს მოვიდა (European..., 2019).

საინფორმაციო-სატელეკომუნიკაციო ტექნოლოგიებზე წვდომა უპირველესი წინაპირობაა ციფრულ ვაჭრობაში ჩართვისთვის. ციფრულ ინფრასტრუქტურაში ინვესტიციები ხელს უწყობს სავაჭრო დანახარჯების შემცირებას და მის განვითარებას. ეს მიმართულება განვითარებადი ქვეყნებისთვისაა აქტუალური, ხოლო განვითარებული ქვეყნები

განსაკუთრებით ზრუნავენ, რომ ისეთი რეგულაციები მოაწესრიგონ, როგორიცაა მომხმარებელთა უსაფრთხოება და მონაცემთა დაცვა.

მსოფლიო ვაჭრობის სტრუქტურულ-გეოგრაფიული ცვლილებების გავლენა სავაჭრო პოლიტიკაზე

ორმხრივი და რეგიონული თანამშრომლობის გაძლიერება არა მხოლოდ ციფრული ვაჭრობის სფეროში, არამედ საქონლითა და მომსახურებით ტრადიციულ ვაჭრობაში პოზიციების გაუმჯობესებას ისახავს მიზნად. მნიშვნელოვანი ტენდენციაა თავისუფალ ვაჭრობაზე ორიენტირებული პოლიტიკის ტრადიციული მიმართულებიდან, რაც ტარიფებისა და სავაჭრო ბარიერების მოხსნას გულისხმობს, გადასვლა კომპლექსურ მიმართულებაზე, როდესაც ვაჭრობის მრავალმხრივ დონეზე გაიოლების პარალელურად მიმდინარეობს რეგიონული თავისუფალი სავაჭრო (RTA) და საინვესტიციო შეთანხმებების გაფორმება, რომლებიც სულ უფრო მეტად ვითარდებიან „ღრმა“ ინტეგრაციის გზით. დღეს მსოფლიოში საშუალო სატარიფო განაკვეთი ყველა სახის საქონელზე გაანგარიშებით არის 7,54%. 1990 წელს ეს მაჩვენებელი 21,7% იყო. 2008-2016 წლებში საშუალო სატარიფო განაკვეთის ცვლილების დიაპაზონი 1%-ს არ აღემატებოდა, რაც ნიშნავს, ტარიფების განაკვეთები მნიშვნელოვნად არ შეცვლილა. ამდენად, საშინაო ბაზრის დაცვის ინსტრუმენტებად უმთავრესად არასატარიფო ზომები და რეგულაციები გამოიყენება. შესაბამისად, რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებები სწორედ ამ ტიპის რეგულაციების შესუსტებას ახდენენ ვაჭრობის გაიოლების მიზნით. როდრიკი (2018; გვ.5) გამოყოფს ოთხ ძირითად სფეროს, რომლებიც ექცევა „ღრმა“ ტიპის სავაჭრო შეთანხმებების რეგულირების ქვეშ: ვაჭრობასთან დაკავშირებული ინტელექტუალური საკუთრება; კაპიტალის ნაკადების რეგულაციები; საინვესტიციო დავების გადაწყვეტა და სტანდარტების ჰარმონიზაცია. გარდა ამისა, სამუშაო ძალისა და გარემოსთან დაკავშირებული პოლიტიკის ღონისძიებების ჩართვისთვის საფუძველს ქმნის ის რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებები, რომლებიც საქონელთან ერთად მომსახურებაზეც ვრცელდება.

2018 წლისთვის ვმო-ს მონაცემთა ბაზაში დაფიქსირებული ძალაში მყოფი რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებების რაოდენობა 294 აღწევს. ამ შეთანხმებების ნახევარზე მეტი (150) მოიცავს როგორც საქონლით, ასევე, მომსახურებით ვაჭრობას, ხოლო 143 შეთანხმება მოიცავს მხოლოდ საქონელს. მათგან დაახლოებით ნახევარი განვითარებად ქვეყნებს შორისაა გაფორმებული. ევროკავშირი უდიდეს რეგიონულ სავაჭრო შეთანხმებას წარმოადგენს, რომელზეც მსოფლიო ვაჭრობის ერთი მესამედი მოდის, ხოლო ევროკავშირსა და NAFTA-ს შორის ვაჭრობა რეგიონთაშორის ვაჭრობაში უდიდეს წილს იკავებს. დღესდღეობით რეგიონული ინტეგრაციის ეკონომიკური შედეგების შეფასება ტრადიციულად მიღებული ვაჭრობის შექმნისა და ვაჭრობის შეჩერების ეფექტების მიხედვით არასაკმარისია, რადგან ინტეგრაცია, როგორც ინსტიტუციური მოვლენა, მიმართულია იქითკენ, რომ ქვეყნების ეკონომიკური და ინსტიტუციური განვითარების დონეებში განსხვავებები აღმოიფხვრას (Jamagidze, 2010).

როგორც ცხრილში 3 წარმოდგენილი მონაცემებიდან ჩანს, თითოეული სავაჭრო შეთანხმება სხვადასხვა ხარისხით ასტიმულირებს შიდარეგიონულ ექსპორტს. MERCOSUR-ის, COMESA-ის და ECOWAS-ის შემთხვევაში შიდარეგიონული სავაჭრო კავშირები უფრო სუსტია, ვიდრე დანარჩენ მსოფლიოსთან მათი ვაჭრობა. სავაჭრო პარტნიორის შერჩევის შესაძლებლობა რეგიონული შთანხმების ფარგლებში ქვეყნებს გარკვეულ მოქნილობას ანიჭებს, რომ შეინარჩუნონ შედარებითი ავტონომია და მათთვის პრიორიტეტული სავაჭრო პარტნიორების მიმართ განსხვავებული სავაჭრო რეჟიმები აამოქმედონ, ასევე, ეს შეთანხმებები ეროვნული ეკონომიკური მიზნების მიღწევის ინსტრუმენტად გამოიყენონ. ამით ქვეყნები მრავალმხრივი სავაჭრო სისტემის მოუქნელობის დაძლევას ცდილობენ.

ეკონომიკური დაცემის ან შენელებული ეკონომიკური ზრდის პირობებში აქტიურდება პროტექციონისტული მიმართულებები. აღსანიშნავია, რომ დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებში სწორედ ასეთი შენელებული ზრდის ეტაპი დგას, ამასთან, პოლიტიკური პროცესების განვითარებაც პროტექციონიზმის გაძლიერებას უწყობს ხელს. მაგალითად, აშშ-ში ტრამპის არჩევის შემდეგ ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაშიც გაძლიერდა პროეტქციონიზმის ღია მხარდაჭერის ტალღა (Rising Protectionism, Challenges, threats and Opportunities for Australia, 2017). პროტექციონიზმი ერთგვარ შენიღბულ სახეს იღებს, რათა მსოფლიო სავაჭრო

ცხრილი 3. ზოგიერთი რეგიონული თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების ექსპორტი (პროცენტულად მთლიან ექსპორტში, 2016)

	EU	NAFTA	ASEAN	MERCOSUR	COMESA	ECOWAS
ექსპორტი გეოგრაფიული რეგიონის არაწევრ ქვეყნებთან	6	_	43	8	11	14
ექსპორტი რეგიონული შეთანხმების შიგნით	64	50	24	13	10	10
ექსპორტი დანარჩენ მსოფლიოში	30	50	33	79	79	78

წყარო: World Trade Statistical Review, WTO, 2018, p.74

ორგანიზაციის წესების პირდაპირი დარღვევა არ მოხდეს (Gamberoni & Newfarmer, 2017). ბევრია კონკრეტული მაგალითი, როცა გამოყენებული სავაჭრო ზომები გაუმართლებელ ბარიერებს ქმნის ვაჭრობაში. მაგალითად, ინდოენზიას იმპორტის ლიცენზირების მკაცრი მოთხოვნები აქვს და ზღუდავს იმ პორტების რაოდენობას, რომლის გავლითაც შეიძლება იმპორტი შევიდეს, ინდოეთი ამკაცრებს სტანდარტებს ჩინური სათამაშოების მიმართ, ჩინეთი ზღუდავს ესპანური რძის პროდუქტებს; აშშ-მ 2018 წელს გაამკაცრა ტარიფები ფოლადსა და ალუმინზე. რაც შეეხება ევროკავშირს, კანადას, ინდოეთსა და თურქეთს, ვმო-ს ჩარჩოში ამკაცრებენ ანტიდემპინგურ ზომებს და ცდილობენ შემოიღონ დროებითი ტარიფები დაცვითი ზომების შესახებ შეთანხმების მიხედვით. მიმდინარე სავაჭრო კონფრონტაციები არა მხოლოდ გლობალურ ვაჭრობას აფერხებს, არამედ სავაჭრო პოლიტიკასა და წესებზე ახდენენ მნიშვნელოვან გავლენას. სავაჭრო დავები ორმხრივ დონეზე მიმდინარეობს და მათი გადაწყვეტის გზების ძიებაც ორმხრივი მოლაპარაკებების გზით ხდება. ეს მიუთითებს, რომ ქვეყნები მათთვის მწვავე სავაჭრო პრობლემების მრავალმხრივ დონეზე განხილვასთან შედარებით, ორმხრივ და რეგიონულ დონეს უფრო ეფექტურად მიიჩნევენ.

დიდი ქვეყნების სავაჭრო პოლიტიკა მნიშვნელოვნად მოქმედებს საერთაშორისო ბაზრებზე და დანარჩენი ქვეყნების სავაჭრო პოლიტიკაზე. მაგალითად, აშშ-ის პროტექციონისტულმა ნაბიჯმა BRICS-ის ქვეყნები (ბრაზილია, რუსეთი, ინდოეთი, ჩინეთი, სამხრეთ აფრიკა) აიძულა, ჩამოეყალიბებინათ საერთო ხედვა და მათთვის საერთო საკითხები წარმოეჩინათ მსოფლიო სავაჭრო სისტემის დღისწესრიგში (Chandran, 2018). განვითარებული ქვეყნები საქონლის მსოფლიო ექსპორტის ნახევარს და მომსახურების ექსპორტის 2/3-ს ახორციელებენ, მაგრამ მათი შეფარდებითი წილი მსოფლიო მიწოდებაში იკლებს (UNCTAD, 2018). 2008-2016 წლებში მსოფლიო ვაჭრობის შემცირების მიუხედავად, BRICS-ის ქვეყნების იმპორტი და ექსპორტი იზრდებოდა. მსოფლიო ექსპორტში მათი წილი დაახლოებით 1/3-ს შეადგენს. მათი სავაჭრო კავშირები გაღრმავდა როგორც ურთიერთშორის, ისე სხვა მზარდ ბაზრებთან და განვითარებად ქვეყნებთან. 2018 წელს იოჰანესბურგის სამიტზე ამ ქვეყნებმა გამოთქვეს მზადყოფნა ვმო-ს მრავალმხრივი ჩარჩო-წესების შემდგომ განვითარებაში მიიღონ მონაწილეობა და განსაკუთრებული ყურადღება განვითარებადი ქვეყნების პრობლემებს დაუთმონ.

BRICS-ის ქვეყნების შესახებ ლიტერატურაში სამი ძირითადი მიმართულებაა აქტუალური: მათი როლი გლობალური სავაჭრო წესების ტრანსფორმაციაში; მათი სავაჭრო პოლიტიკა და გავლენა ვმო-ზე და BRICS-ის ქვეყნების პოლიტიკის კოორდინაცია და თანამშრომლობა. სამივე შემთხვევაში ამ ქვეყნებს აქვთ საკმარისი ძალაუფლება, რომ კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენონ არსებული სავაჭრო წესები. ბრაზილიას, ჩინეთს და ინდოეთს, მიუხედავად მათი განსხვავებული სავაჭრო ინტერესებისა, მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდათ დოჰას რაუნდის მიმდინარეობაზე (Hopewell, 2017).

ღრმა ტიპის რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებების გააქტიურებამ, შესაძლოა, შეამციროს ინსტიტუციური განსხვავებები რეგიონებს შიგნით და გაზრდოს რეგიონებს შორის. ამასთან, ახალი მოთამაშეების როლის გაძლიერება და განვითარებად ქვეყნებს შორის დიფერენციაციის ზრდა აუცილებლად საჭიროებს, რომ სავაჭრო წესებმა ასახოს გლობალური ვაჭრობის როგორც სტრუქტურული, ისე მონაწილეთა ეკონომიკური მოდელებიდან გამომდინარე მრავალფეროვნება.

დასკვნა

სავაჭრო წესები, რომლებიც, არეგულირებდა საქონლისა და მომსახურების ტრადიციულ ნაკადებს, ციფრული ვაჭრობის პირობებშიც გამოყენებადია, მაგრამ დღეს ისინი საინფორმაციო ტექნოლოგიებზე დაფუძნებულ მოქნილ ბიზნეს-მოდელებთან ადაპტაციას საჭიროებს. ეს პროცესი, ციფრული ვაჭრობის განვითარების ტემპთან შედარებით, ნელა მიმდინარეობს.

სავაჭრო პოლიტიკა სულ უფრო კომპლექსური ხდება, რადგან ის აღარ შემოიფარგლება კლასიკური სავაჭრო ინსტრუმენტების გამოყენების მიზანშეწონილობის საკითხით, არამედ მოიცავს რეგიონულ სავაჭრო და საინვესტიციო შეთანხმებების ფარგლებში ვაჭრობის რეგულირებას, სტანდარტებთან და ყველა სხვა სახის არასატარიფო ზომასთან დაკავშირებულ პოლიტიკას, მომსახურების ბაზრებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ბაზრების რეგულირებას, მდგრადი განვითარების მიზნების ხელშეწყობას და სხვა. საქმე ისაა, რომ მრავალმხრივი სავაჭრო სისტემის მოუქნელობით გამოწვეული ხარვეზების გამოსწორებას ქვეყნები ორმხრივი და რეგიონული სავაჭრო თანამშრომლობის გააქტიურებით ცდილობენ. მისი ერთ-ერთი მიმართულება რეგულაციების ჰარმონიზაციაა, რათა სტანდარტებისა და სხვა არასატარიფო ზომების, როგორც სავაჭრო ბარიერების ეფექტების მინიმიზება მოხდეს. ამ შემთხვევაში დგება ვაჭრობიდან მოგებისა და ეროვნული ეკონომიკური მიზნების დაბალანსების პრობლემა, რადგან ქვეყნების კონკურენციამ სავაჭრო რეგულაციების შემცირებაში შეიძლება მათი სხვა ეკონომიკური მიზნები დააზიანოს.

ჩინეთის, ინდოეთისა და სხვა განვითარებადი ქვეყნების როლი მსოფლიო ვაჭრობაში იზრდება, შესაბამისად, ვიღებთ მსოფლიო ბაზარს, სადაც მრავალი, ურთიერთგანსხვავებული ეკონომიკური მოდელის მქონე აქტორია წარმოდგენილი. მათი თავისებურებების გათვალისწინების გარეშე მრავალმხრივი სავაჭრო პოლიტიკა ვერ უზრუნველყოფს კოორდინირებული და წესებზე დაფუძნებული სავაჭრო წესრიგის უპირატესობების განხორციელებას (პროტექციონიზმის შემცირება, ღიაობა, პროგნოზირებადობა და სხვა).

ლიტერატურა/REFERENCES

European Commission. (2019). Association Implementation Report on Georgia. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2019_association_implementation_report_georgia_.pdf

Jamagidze, L. (2010). Transnacionaluri korporaciebis roli msoflio ekonomikis globalizaciis processhi. Tbilisi, Universali (in Georgian)

Chandran, Nyshka. (2018). The World's Major Emerging Economies Could End up Benefiting from Global Trade Tensions. https://www.cnbc.com/2018/07/25/brics-could-benefit-from-global-trade-tensions.html

Gamberoni, E., Newfarmer, R. (2017). Trade protection: Incipient but Worrisome Trends, The Collapse of Global Trade, Murky Protectionism, and the Crisis: Recommendations for the G20, Edited by R. Baldwin and Evenett

Goldberg, P. K. (2019). The Future of Trade. Policy can play a role in shaping the future of the ailing multilateral trade system. https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2019/06/pdf/the-future-of-global-trade-goldberg.pdf

Hopewell, Kristen. (2017). The BRICS-Merely a Fable? Emerging Power Alliances in Global Trade Governance. International Affairs 93(6):1377-96

International Trade Centre (2017). BRICS countries: Emerging players in global services trade. ITC, Geneva. Productivity Commision. (2017). Rising Protectionism, Challenges, threats and Opportunities for Australia, Research Paper

Rodrik, Dani. (2018). What Do Trade Agreements Really Do? Working Paper 24344 http://www.nber.org/papers/w24344

UNCTAD, (2015). Technical Notes on ICT for Development, No. 7. Geneva.http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tn_unctad_ict4d07_en.pdf

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2017): Information Economy Report: Digitalization, Trade and Development.

UNCTAD, (2016). B2C E-commerce Index.

UNCTAD. (2018), Key statistics and Trends in International Trade

World Bank. (2019). World Development Indicators

WTO. (2018). World Trade Report 2018

WTO. (2018). World Trade Statistical Review

JEL Classification: G1, G2, G21, D4, G14 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.009

BANKING CONCENTRATION IMPACT ON MARKET STRUCTURE OF POST-SOVIET AND EU MEMBER COUNTRY – ESTONIA

ILIA BOTSVADZE
PhD
International Black Sea University, Georgia
ibotsvadze@ibsu.edu.ge

Abstract. The new wave of mergers and acquisitions after the global financial crisis intensified the interest of policy makers and academics in bank concentration and competition and the role of the state in competition policies and regulations (policies and laws that affect the market structure and degree of competition). It is important to not only make sure that banking sector is competitive, transparent and efficient, but also stable. The purpose of the study was to investigate and analyze the degree of concentration in Estonian banking market and its impact on competition and market structure of financial markets over the period of 2013-2017. Both the structural and the non-structural measurement approaches of concentration and competition, along with the desk research, a case study and interviews with the financial sector professionals and an independent expert was employed to address research purpose. The findings of the study indicate that, in the Post-Soviet and nowadays EU member country – Estonia, high concentration coexist with the high and moderate competition levels and relationship between concentration and stability seems to be positive, meaning that high concentration results high stability of this banking market. The monopolistically competitive Baltic banking market is based on the contestable market equilibrium as banking sector is prone to the existence of high segmentation and product differentiation. Large banks with high share of foreign capital operate as universal banks, providing various services to the different market segments at very competitive rates, while smaller banks concentrate on a specific range of services. The Scandinavian-connected banking system of EU member Baltic country is modern and efficient, with best-regulation and high level of transparency in the region.

Estonian financial markets are bank dominated, characterized with monopolistic banking structure, with leading roles of a few universal profile banking institutions, dominating not only banking sector, but whole financial market.

KEYWORDS: BANKING, COMPETITION, CONCENTRATION, FINANCIAL MARKET, STABILITY.

For citation: Botsvadze I. (2020). Banking Concentration Impact on Market Structure of Post-Soviet and EU Member Country – Estonia. *Globalization and Business, №9,* pp. 77-85. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.009

INTRODUCTION

Both academics and policy makers perceive and underline the essence of a smoothly functioning financial system for an economy (Levine, 2004; Bodie & Merton, 2005). The structure of the banking sector has long been a subject of policy interest centered mainly around a presumed tendency towards concentration and its effects upon competition, economic efficiency, bank profitability, financial and consequently macroeconomic stability.

The degree of banking market structure that shapes out competition and performance has been a "seriously debated topic". The global financial crisis intensified the interest of policy makers and academics in bank concentration and competition and the role of the state in competition policies and regulations (policies and laws that affect the market structure and degree of competition). Some argue that increases in competition and financial innovation in markets such as subprime lending produced the financial turmoil. Others worry that the crisis and government support of the largest (big) banks raised banking concentration, correspondingly reducing competition and access to finance, and conceivably contributing to future instability as a result of moral hazard problems associated with "too big to fail" institutions.

Competition in the banking system is desirable for efficiency, effectiveness and maximization of social welfare. Nonetheless, due to its significant roles and functions, there are some properties that distinguish banking from other industries. It is important to not only make sure that banking sector is competitive, transparent and efficient, but also stable.

The outcomes of plentiful researches have resulted in the existence of various bank concentration theories in the literature. These theories could be classified into pro concentration and cons concentration theories.

The literature covering the relationship between the structure of the banking sector and level of competition and financial stability is classified according two separate views with absolutely contradictory conclusions. They are positioned according to either they back the theory that banking concentration has a destabilizing effect (concentration-fragility or competition- stability hypothesis) or either on the opposite it has a stabilizing effect (concentration-stability or competition-fragility hypothesis).

Concentration indicates the degree of control of economic activity by big companies (Sathye, 2002). The increase in concentration levels could be because of significant size enlargement of the dominant firm(s) and/ or significant size contraction of the non-dominant firm(s). Conversely, decrease in concentration levels could be because of significant size contraction of the dominant firm(s) and/ or significant size enlargement of the non-dominant firm(s) (Athanasoglou, Brissimis, & Delis, 2005).

Supporters of banking sector concentration state that, enhancing of economies of scale is main trigger of realizing bank mergers and acquisitions resulting in increasing concentration. Such increased concentration promotes efficiency improvements (Demirguc-Kunt & Levine, 2000). Based on theoretical assumptions and research results of country comparisons, low concentrated banking sector containing many small banks is deemed highly vulnerable to financial crises than highly concentrated banking sector with a several large banks. According to the "concentration-stability" and "competition-fragility" theory, high concentration in a banking sector lowers competition between banks and consequently decreases additional risk-taking incentives of those institutions, resulting low risk of default and vice-versa. Besides, they argue that larger banks are having better diversification abilities, so banking markets composed by several large banks tend to be less fragile than banking markets with many small banks (Allen & Gale, 2004).

Concentrated banking markets are mainly characterized by high profitability, which decreases fragility of the whole system. High profits act as a buffer mechanism toward adverse shocks and perils in difficult times. Besides, monitoring several large banks are easier, than many small banks and corporate control mechanism will be more effective of larger banks, resulting decreasing risks of contagion in a concentrated banking system (Beck, Demirguc-Kunt, & Levine, 2003).

According to the opposite view, high concentration in banking market increases the prices of financial services for consumers. In concentrative and less competitive environment banks charge high interest rates on loans and low interest rate on deposits, maintaining high interest rate spreads and enjoying with high profits. Also, there is an evidence connecting high concentration to reductions of credit supply and access to finance for firms.

If concentration empowers banks with ability of influence on the market, such circumstances will have impact on riskiness of bank assets and will rise both the expected rate of return on assets and the standard deviation of those returns (Beck, Demirguc-Kunt, & Levine, 2004). The rationalize of this connotation is that high power of influence of banks sourced by higher market concentration creates basis for low socio-economic welfare and, consequently, high concentration is eminently undesirable. Aside, concentrated banking market rises bank fragility incentives, due to larger banks usually are granted by support subsidies from government, based on "too big to fail" policies that small banks do not receive (Boyd & Runkle, 1993).

Supporters of the "concentration-fragility" view do not agree with the statement, that easier to monitor several large banks, than many small banks. As generally the size of such conglomerates is presented in complexity, monitoring and supervising of activities of large banks becomes much difficult than small banks. This type of relationship underlines and rises positive connection between concentration and fragility. Theoretical results highlight that financing activities of larger banks become more expensive due to their monopolistic market power increases the opportunity costs of capital (Smith, 1998). Thus, lack of proper competition in banking market negatively affects economic development.

There is a continuing dispute in academic literature on the relationships between competition, concentration and stability in the banking sector. According to the "concentration-stability" or "competition-fragility" theory, there is positive relationship between concentration and stability, but negative relationship between concentration and competition, and competition and stability. On the one hand, there are academics and policy makers who believe that more competition in banking results in greater instability and more market failures, other things being equal. This theory suggests that banks operating in a highly concentrated market (or in a market that restricts entry) will earn profits that can serve as a buffer against fragility, and as an incentive against excessive risk taking. More competition, which puts more pressure on profits, is thought to create higher incentives for banks to take greater (potentially excessive) risks, resulting in greater instability. This theory predicts that deregulation, resulting in more entry and competition, would ultimately lead to more fragility. It also holds that a more concentrated banking system might reduce the supervisory burden of regulators, thus enhancing overall stability.

The opposing view is that a more concentrated banking structure in fact results in more bank fragility, supported by concentration-fragility or competition-stability theory. According to this theory, there is negative relationship between concentration and competition and concentration and stability, but positive relationship between competition and stability. In such environment fragility of the market is increased due to banks power to boost the interest rates they charge to firms rising firms default riskiness connected to a higher probability of non-performing loans, which will result in expensive financial product and limited access to finance, consequently affecting economic processes. Besides, high concentration of larger firms is precondition for increased contagion or systematic risk. In the highly concentrated markets, huge conglomerates become very important for the sustainability of the market and is presumed that such banks will receive larger subsidies via "too big to fail" policies, thereby intensifying moral hazard problems by additional

risk-taking incentives and consequently increasing banking system fragility. This intension destroys the argument of less need for supervision of big banks in a highly concentrated market with the evidence that highly concentrated banking systems with conglomerates offering a wide array of services, makes them more complicated and difficult to monitor. On the same line high level of competition makes banking institutions behavior more transparent and conventional with increased attention to the risk management, thus ensuring sustainability of the financial system.

As shown in the recent financial turmoil, regulation affects the resilience of financial institutions to a crisis. Countries with strong regulatory and institutional frameworks have been less prone to financial distress. A well-designed regulatory framework can also help reduce the potential detrimental effects of competition on financial stability in particular by improving banks' risk-taking incentives. In other words, regulation can make banks less inclined to take on excessive risk. At the same time, ensuring transparency and equally treatments of all participants will promote high performance of overall sector and economic development.

Research Methodology and Data Analysis Instruments

The research is empirical by nature and it shaped the logic and instruments through which objective and measurable data were collected and analyzed. Intensive and comprehensive review of existing theories enabled us to formulate research questions and hypothesis, define relevant data and the tools and methods for quantitative analysis. Positivist paradigm employed in the research implies the existence of reality independently from the researcher. Based on those assumptions, objective reality observable through secondary data about levels of concentration and market structure of post-Soviet countries banking sectors is estimated. Having shown a positivist epistemology of the research based on, what can also be referred to as scientific approach (Sekaran & Bougie, 2016), we need to explain that the research is not purely quantitative, but employs qualitative research paradigm as well. Thus, through this perspective, the study follows pragmatism consideration and uses mixed methodology approach. The mixed methodology, or pragmatist approach, enabled the researcher, on the one hand to define the link between the variables through quantitative research, and on the other hand, qualitative approach gave an opportunity to study the research problem deeper and from different perspectives presenting views and interests of various stakeholders.

Considering research questions, the study utilizes quantitative and qualitative research methods. But research is mainly based on quantitative methods of analysis. Concentration ratios and Herfindahl - Hirschman index is employed to measure concentration levels. Panzar and Rosse's model is employed for measurements of competition. The "H-statistic" is computed on two stages. First stage includes, employing regression model based on of the logarithmic form of total revenues on logarithmic form measures of banks' input prices. Input prices consist of the price of deposits (commonly measured as the ratio of interest expenses to total deposits), the price of personnel (measured by the ratio of personnel expenses to assets), and the price of equipment and fixed capital (approximated by the ratio of other operating and administrative expenses to total assets). Second stage includes computation the sum of the estimated coefficients for each input price for drawing type and level of competition on the banking markets. The Z score is used for measuring stability levels of banking markets. The Z score envoys the number of standard deviations of return on assets the bank is away from bankruptcy, consequently a higher value of Z-score implies a higher banking stability. Besides, descriptive statistics and correlation analysis are used for assurance of data validation. Before conducting analysis of regression models, so called problem of multicollinearity was addressed and all independent variables with the correlation coefficients value within less than 0.8 are employed in the estimation of the regression model. The key assumption of the Panzar and Rosse's model, includes regressing the observations that are in long-run equilibrium, meaning that, the banking institutions under analysis are required to be operating in long-run equilibrium. For confirming this condition, a robustness test was carried out.

The qualitative study mainly includes desk research, case study and interviews with the financial sector professionals and independent experts for fulfilling the whole picture about the structure and levels of competition of banking sectors and draw precise recommendations.

Several variables will be researched using the secondary data. Such as: interest revenues, price of deposits (commonly measured as the ratio of interest expenses to total deposits), the price of personnel (as captured by the ratio of personnel expenses to assets), and the price of equipment and fixed capital (approximated by the ratio of other operating and administrative expenses to total assets), ROA, CAR.

Results of Analysis

Concentration Level in Estonian Banking Sector

Estonian banking sector is comparably small, highly concentrated, with high share of foreign capital. Top 3 banks currently account for 79% of assets resulting with extremely high concentration. Swedbank with 41% of assets, Seb Bank with 24% of assets and Luminor Bank with 14% of assets are leaders of banking sector (Bank of Estonia, 2018). The leading largest banks are representing Scandinavian banking groups in form of affiliates and subsidiaries. In 2017, Nordea Bank AB Estonian branch was superseded by Luminor Bank, a joint venture of Nordea and DNB, resulting increasing concentration level even more (Nordea, 2018) (see. Figure 1).

The five largest banks control 92% of the market in Estonia. The influence of other banking institutions on the market is very low, which is confirmed by HHI index showing high level of banking concentration. Numbers of active banks are stable during 5 years, resulting steady HHI index with 2550 points at the end of 2017 (see. Table 1).

Large banks in Estonia operate as universal banks,

Table 1. Concentration Level in Estonian Banking Sector

Country-Estonia	CR_3	CR_5	HHI	Number of Banks
2013y	77%	89%	2513	15
2014y	77%	89%	2488	15
2015y	77%	88%	2406	16
2016y	76%	86%	2368	16
2017y	79%	92%	2550	17

Source: Researcher's calculations

providing various services to the different market segments, while smaller banks concentrate on a specific range of services. Owning insurance, investment, brokerage and pension management firms, those conglomerates also enjoy dominant position in the rest of the financial sector. All those various types of services are offered to the customers through bank branches. In spite of extremely high concentration levels and existing of universal service providers, the supervisory authorities have not detected serious problems threatening to the competition in the banking and financial market (IMF-Estonia, 2017).

The "Scandinavian-linked" banking market of Estonia is modern and efficient, including the strongest and best-regulated banking institutions in the region, providing a full range of financial, insurance, accounting and legal services to both domestic and international clients (including Internet and telephone banking) at very competitive rates. Estonia has a highly advanced Internet banking system, where 99% of people use Internet banking services. The majority of Internet users make their daily transactions using Internet banking and smart-phone applications (PWC-Estonia, 2018).

Competition on Estonian Banking Market

According to the results of (Hausman, 1978) test by comparing the coefficients of fixed and random effects models, the random effects model was not rejected in favor of fixed effects, indicating that random effects model is appropriate in Estonian case.

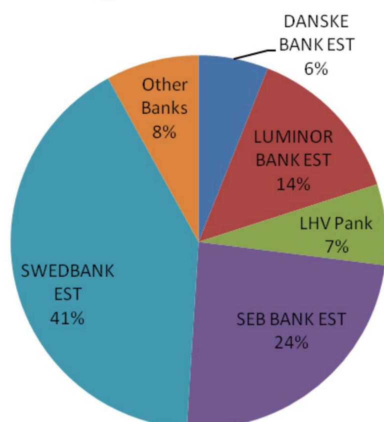

Figure 1. Asset Volume of Estonian Banking Sector
Source: Composed by Researcher; Bank of Estonia Statistics 2018

The adjusted R-squared is having high value, accounting 0.80, implying that, the independent variables in a high extent explain the dependent variable. The adjusted R-squared is reported instead of unadjusted one, due to the adjusted R-squared describes more precisely the picture of fit in case of the models consisting of many explanatory variables (Gujarati & Porter, 2009).

The independent variables: price of funds ($W1$), the cost of labor ($W2$) and the cost of capital ($W3$) are positive determinants of the dependent variable, the total revenue. The price of funds or funding rate is not the highest contributing component in banks production functions like it was in case of previous three countries. Such outcome can be explained with the argument that, Estonia is a member of European Union and euro-zone, enjoying with low interest rates on both loans and deposits. In such situation interest income is not the factor that takes huge portion in generation of banks' revenues. The positive interconnection between interest expenses and revenues is sourced by borrowing and lending rates' coordinated movements, the same findings are highlighted by (Coccorese, 2009). Both variables, the cost of labor ($W2$) and the cost of capital ($W3$) are having positive values, which can be explained by the fact that, rising in costs of production increases the revenue, but till the point where marginal cost equals marginal revenue. Cost of labor with the coefficient of 0.50 is the variable contributing most to the H- statistic, meaning that costs related to the staffing decisions have quite high impact on revenue of Estonian banks as country operates advanced technologically banking system: the majority of the population conducts their daily transactions via internet banking and smart-phone applications. All variables $W1$, $W2$, and $W3$ are statistically significant, meaning that they contribute to the H-statistic (see. Table 2).

The signs of the control variables are controversial. The equity to total assets, denoted as risk factor, has positive correlation with total revenue, which is not matched as anticipated, that lower capital ratio promotes the higher interest income. Such result can be based on fact that, top 5 banks controlling 92% of the market in Estonia are representing Scandinavian banking groups in form of affiliates and subsidiaries. Such circumstances empower those banks with additional sources of capital, resulting

Table 2. H statistics of Estonian Banking Sector

Dependent Variable: LOG(TR/TA)						
Panel Least Squares Pooled OLS				Panel EGLS (Cross-section random effects)		
Variable	**Coefficien t**	**t-Statistic**	**Prob.**	**Coefficient**	**t-Statistic**	**Prob.**
C	-1.302746	-2.261213	0.0296	-1.153201	-1.293389	0.2037
LOG (IntExp/TD)	0.207917	2.798999	0.0080	0.192719	4.315698	0.0001
LOG (PersExp/TA)	0.751952	6.068502	0.0000	0.496920	3.605155	0.0009
LOG (OthOperAdmExp/TA)	0.256784	3.261051	0.0023	0.209317	2.873961	0.0066
LOG (TC/TA)	0.110451	1.757908	0.0868	0.026592	0.620737	0.5385
LOG (NetLoans/TA)	-0.265758	-3.983317	0.0003	-0.198403	-2.002980	0.0524
LOG(TA)	0.186607	5.544576	0.0000	0.102526	1.779485	0.0832
H Statistics	Adjusted R-squared 0.929608 H=0.207917+0.751952+0.256784=**1.216653** H<1, monopolistic			Adjusted R-squared 0.799901 H=0.192719+0.496920+0.209317=**0.898956** 0<H<1, monopolistic		

Source: Researcher's calculations

minimization of risks. Finally, situation contributes positively to the revenue generation. The coefficient of net loans over total assets is anticipated to have positive sign, as expected more loans suggest more interest income, but it is negative with insignificant coefficient. Large banks in Estonia operate as universal banks, providing various services to the different market segments. Owning insurance, investment, brokerage and pension management firms, those conglomerates also enjoy dominant position in the rest of the financial sector, uncovers that income from loans are no more the bulky part of modern banks' income and biggest portion of the revenue now consists from other types of income. Total assets are positive contributor to total income as it represents source of potential future income.

The value of H-statistic is 0.90. According to the results of Wald test, the H-statistic coefficient is not equal zero or one, confirming that the banking sector is neither a monopoly nor perfectly competitive. Therefore, Estonian banking market is characterized by monopolistic competition. Obtained value of the H-statistic is positive and significant, implying that banking institutions' revenues are derived in monopolistic competition environment of the Estonian banking sector. As competition coefficient is 0.9, very close to 1, then can be concluded, that banking institutions in Estonia are operating under monopolistic market structure with high level of competition.

Stability in Estonian Banking Sector

Table 3 represents results of Z score of each individual banks and whole banking sector of Estonia. Two most stable banks are Seb Bank and Luminor Bank, the leading banks of the market, respectively with 193 and 90 Z scores as an average for 5 years period. The leader bank of the market accounts quite moderate level of stability resulting average 35 score for five years. Rest of the banks can be characterized

Table 3. Z score of Estonian Banks

N	Bank	Z score 2013	Z score 2014	Z score 2015	Z score 2016	Z score 2017	Bank Average 5 year	Forecasted Z score 2018
1	BIGBANK	66.63	74.72	74.88	73.77	73.37	**72.67**	**73.22**
2	DANSKE	14.88	10.48	63.28	91.25	14.53	**38.88**	**14.88**
3	LUMINOR BANK EST	106.09	96.80	88.15	83.65	77.85	**90.51**	**72.12**
4	EKRE	26.16	27.46	26.77	28.50	30.14	**27.81**	**30.42**
5	LHV Pank	20.13	26.22	26.68	28.64	18.31	**23.99**	**18.47**
6	VERSOBANK	17.31	13.03	13.71	22.50	15.08	**16.33**	**17.08**
7	SEB_PANK	198.19	187.30	200.00	192.62	191.36	**193.89**	**195.08**
8	SWEDBANK EST	42.09	42.38	30.30	31.84	32.08	**35.74**	**30.89**
9	ÄRIP	12.77	8.78	11.08	12.34	13.09	**11.61**	**12.52**
	Country Z score by year	**56.03**	**54.13**	**59.43**	**62.79**	**51.76**	**56.83**	**51.63**

Source: Researcher's calculations

with low stability levels ranging between 11 to 31 scores.

As Estonian banking market is dominated by foreign-owned banks, the stability of country's banking system is connected to the soundness of Scandinavian banking groups. This fact is supported with Z score maintaining steady value during fiveyear period accounting 56 scores indicating high stability.

The banks operating in Estonian market are quite well-capitalized, ensuring high protection of invested funds. High level foreign borrowing, generally from their parent institutions takes quite essential portion in Estonia's banks (IMF-Estonia, 2018). Those parent banking conglomerates do not hesitate in such supporting operations and their home supervisory authorities have also taken a supportive stance.

CONCLUSION

Banking Concentration Impact on Market Structure of Estonian Financial Market

The results show that Estonian banking market faces extremely high level of concentration with Top 3 leading bank controlling more than 79% of the market. The leading largest banks are representing Scandinavian banking groups in form of affiliates and subsidiaries. Swedbank with 41% of assets, Seb Bank with 24% of assets and Luminor Bank with 14% of assets are leaders of banking sector. The five largest banks control 92% of the market in Estonia. The influence of other banking institutions on the market is very low, which is confirmed by HHI index showing high level of banking concentration. Numbers of active banks are stable during 5 years, resulting steady HHI index with 2550 points at the end of 2017.

In contrast to the concentration, the banking sector in Estonia operates under monopolistic market structure with high level of competition. The competition measure accounts 0.90, indicating that market is evolving toward perfect competition. Estonian banking institutions' revenues are derived under conditions of monopolistic competition, in such environment any new entry will lead to the "contestable markets equilibrium", where percentage increase of revenues will always be less than percentage increase in the input prices, as the demand for banking products facing individual banks is inelastic.

Large banks with high share of foreign capital operate as universal banks, providing various services to the different market segments, offering wide array of products to both local and foreign customers, while smaller banks concentrate on a specific range of services. That monopolistic competition is optimal for Estonian banking sector, as it encourages product differentiation on the market. Banks market differentiated products based on product quality and promotion strategies. However, close substitutability of the services reduces the level of monopolistic competition. Such environment makes banks able to generate more profits due to distinctive features of their services like brand, quality and advertising. The "Scandinavian-linked" banking market of Estonia is modern and efficient, including the strongest and best-regulated banking institutions in the region, providing a full range of financial, insurance, accounting and legal services to both domestic and international clients at very competitive rates. Entering Estonian economy in euro-zone initiated deregulation of interest rates. Since 2011 interest rates on loans and deposits as well spread between them have decreasing tendency (see. Figure 2). Very low deposit rates led many depositors to look for other options for deposits alongside the commercial banks and customers started to invest savings in capital market instruments and in other non-financial sectors assets. Such circumstances increased competition between bank and capital market players. The large banking groups do not rely only on deposits and attract funds through bonds (Bank of Estonia, 2017).

The Estonian financial sector is bank-focused. Banks are

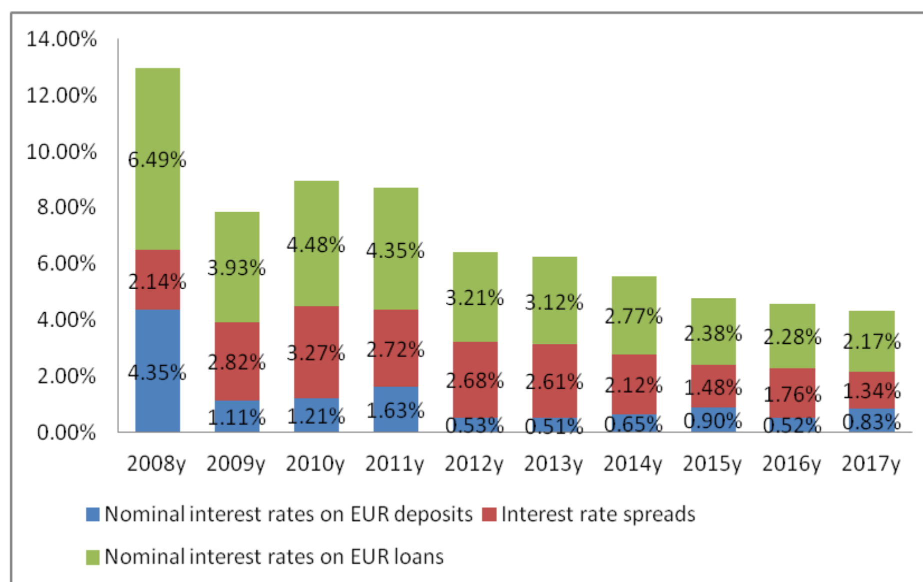

Figure 2. Interest Rates on EUR Loans and Deposits
Source: Composed by Researcher; Bank of Estonia Statistics 2018

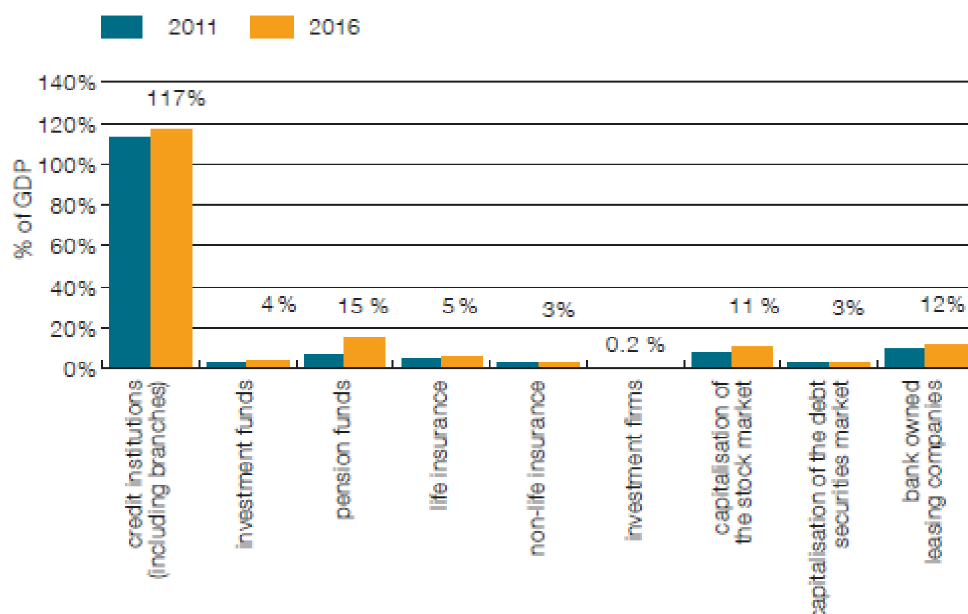

Figure 3. The Ratio of Assets of the Estonian Financial Sector to GDP
Source: Bank of Estonia 2017

the largest part of the Estonian financial sector. There were 17 credit insti¬tutions operating in Estonia at the end of 2017, seven of which were branches of foreign credit institutions. The banks had assets of 24.4 billion euro at the end of 2016, or 117% of GDP, which is below the average for the European Union (see. Figure 3). Besides, cross border banking services can also be provided in Estonia by more than 300 other financial institutions from the European Union (Bank of Estonia, 2017).

Capital market is quite developed and competes with banking market. The Estonian securities market is relatively small in size and in its number of issuers and it has only a limited impact on financial stability in Estonia. The capitalization of the stock exchange and the bond market stood at 3.5 billion euro or 15% of GDP at the end of January 2018, not comparable with banking 117%. (Bank of Estonia, 2018).

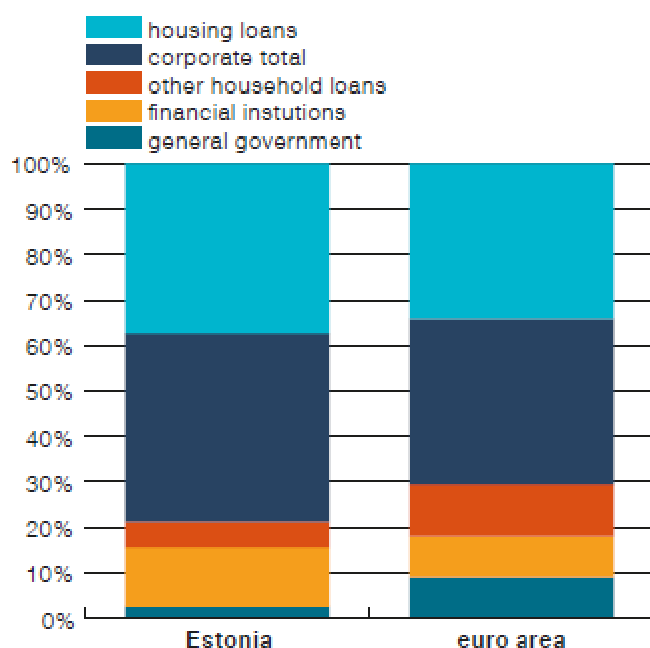

Figure 4. Loan Structure of Banks in Estonia and the Euro Area
Source: Bank of Estonia 2017

Banks are main providers of funds to the businesses in Estonia. The division of the loan portfolio of the Estonian banks is affected by the funding structure of local companies and the general shape of the residential property market. Loans to companies comprise 42% of the portfolio and loans to households 43%, while only 3% of the loans in the portfolio are to the general government and 12% to finance institutions. The share of loans to the general government is much smaller than the euro-area average because the state debt in Estonia is small. The share of corporate and housing loans is large though, as companies largely finance themselves through the banks and buying property is more popular than renting (Bank of Estonia, 2017) (see. Figure 4).

Estonian banks are intensive users of derivative financial instruments. The derivatives of the Estonian banks stood at 4.6 billion euro, or 20% of total assets, at the end of 2016. Local banks use derivatives in their normal business activities mainly for managing interest and currency risks, with 52% used for interest risks and 39% for cur¬rency risks (Bank of Estonia, 2017).

Access to finance in Estonia remains good, but the proportion of the SMEs seeking external financing is below the EU average. According to the World Bank/EBRD survey, the country is among the best performers in the EU on access to finance, with a steady improvement trend since 2008. Bank lending remains the main source of finance for SMEs in Estonia. Collateral requirements and guarantees are still considered a problem by smaller and newly created companies. Based on results, demand for credit of SMEs varies between 50 and 70%, but had need for credit and was refused/discouraged from applying 20% of firms (see. Figure

5). Estonian banks offering a full range of services without differentiation between local and foreign firms, increases the access to finance in Estonia as they do in Western European countries. Even though First North lets companies list their securities and so access capital cheaply with loose requirements, it is still relatively expensive for the smallest companies (OECD, 2017).

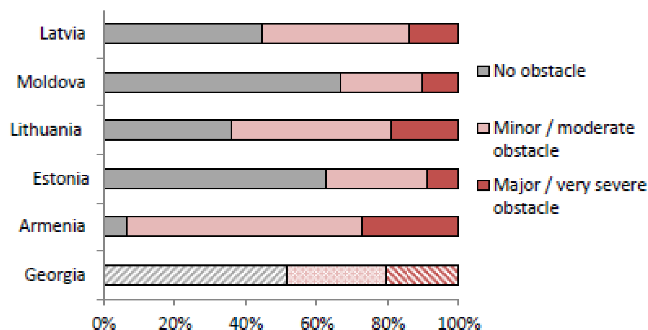

Figure 5. Access to Finance as an Obstacle for SME in Estonia
Source: OECD, 2017

Situation and the structure of Estonian banking market is consistent with the "concentration-stability" view, stating that, concentrated banking markets may result in high profitability and therefore decrease potential bank fragility. High levels of revenues in line with profits will act as a buffer toward adverse shocks and increase sustainability level of the bank, reducing incentives for bank managers to take additional risk.

The profitability of the banks was a little lower in 2017 than a year before, but was still relatively good. The return on assets of the banks fell by the end of 2017 to 1.4%. The return was affected most by dividend income and income tax expenses. Banks in Estonia between them earned more than 335 million euro in net profit in 2017 in total, which is 6% less than a year earlier (see. Figure 6). The net profit of the banks has been affected greatly in recent years by the dividends received from subsidiaries and the cost of income tax paid. Without this, the profit of the banks would have been 5% higher in 2017 than in the previous year (Bank of Estonia, 2018).

The bank power of influence, sourced from a concentrated banking market in Estonia, acts as comfort factor for shareholders and managers not to engage in highly risky operations and enables them for better customer selection, which strengthens and enhances the stability of the financial system. The creation of internationalized bank performing multiple activities based on diversification can promote financial stability, due to such banks are less sensitive to national economic conditions. Larger banks are having better diversification abilities, so banking markets composed by several large banks tend to be less fragile than banking markets with many small banks. Estonian banks owning insurance, investment, brokerage and pension management firms, also enjoy dominant position in the rest of the financial sector increasing the stability of whole market. Besides, a banking system presented with larger banking institutions could ease access to the information, reduce adverse selection and moral hazard problems. As an issue of competition, high-competitive and contestable financial markets promote innovations in finance and decrease the risk of regulatory capture, ensuring stability during normal times.

The stability measure of the Estonian banking sector seems to be on high level. As Estonian banking market

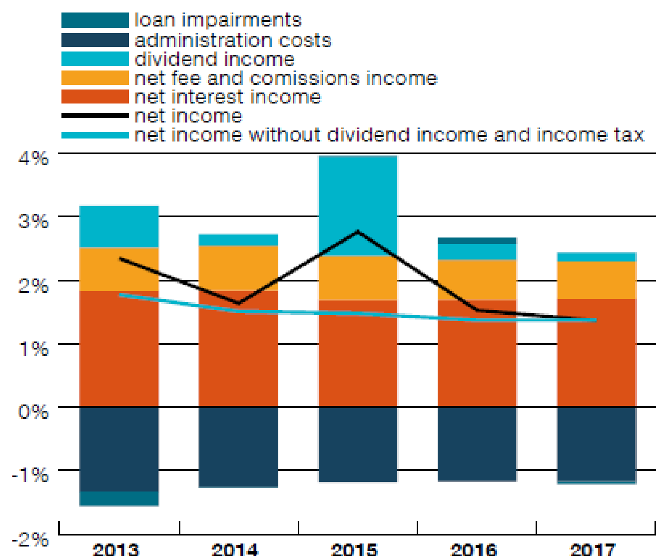

Figure 6. Profitability of Estonian Banking Sector
Source: Bank of Estonia 2018

is dominated by foreign-owned banks, the stability of country's banking system is connected to the soundness of Scandinavian banking groups. This fact is supported with Z score maintaining steady value during five-year period accounting 56 scores indicating high stability. The banks operating in Estonian market are quite well-capitalized, ensuring high protection of invested funds. High level foreign borrowing, generally from their parent institutions takes quite essential portion in Estonia's banks (IMF-Estonia, 2018). Those parent banking conglomerates do not hesitate in such supporting operations and their home supervisory authorities have also taken a supportive stance.

In spite of extremely high concentration levels and existing of universal service providers, the supervisory authorities have not detected serious problems threatening to the competition in the banking and financial market. Estonia represents the model of banking market where under specific conditions high concentration can coexist with high competition, explained by the theory of contestability (Baumol, 1982). Proving that, high concentration is not itself dangerous under prudent regulation policy and does not excludes high competition in the market like in Estonian case.

Finally, Estonian banking system is characterized with high concentration level coexisting with high competition and resulting high market stability. The leading largest banks are representing Scandinavian banking groups in form of affiliates and subsidiaries. Monopolistic market structure of Estonian banks, with very low entry barriers and high segmentation promotes increase in credit supply and provides financial services with competitive prices under fair competition

circumstances. Competition with capital market participants enables alternative sources of financing and increases access to finance of small firms. Large universal banking institutions under the Euro-standard regulation framework, with high share of foreign capital, owning insurance, investment, brokerage and pension management firms, also enjoy dominant position in the rest of the financial sector, thus ease access to the information, reduce adverse selection and moral hazard problems and increasing the stability of whole market. In spite of extremely high concentration levels and existing of universal service providers, the supervisory authorities have not detected serious problems threatening to the competition in the banking and financial market of Estonia.

REFERENCES

Allen, F., & Gale, D. (2004). Competition and Financial Stability. Journal of Money, Credit, and Banking, Vol. 36(3), 453-480.

Athanasoglou, P., Brissimis, S., & Delis, M. (2005). Bank-Specific, Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability. Bank of Greece Working Paper, No. 25.

Bank of Estonia. (2017, June). The Structure of The Estonian Financial Sector. Retrieved from Eesti Pank: https://www.eestipank.ee/sites/eestipank.ee/files/files/.../fsr_2017__eng_www.pdf

Bank of Estonia. (2018). Financial Stability Review I. Retrieved from Eesti Pank: https://www.eestipank.ee/en/publication/financial-stability-review/2018/financial-stabilty-review-12018

Bank of Estonia. (2018, May). Statistics. Retrieved from Eesti Pank: http://statistika.eestipank.ee/#/en/p/FINANTSSEKTOR/890

Baumol, W. J. (1982). Contestable markets: An uprising in the theory of industry structure. Americam Economic Review, 72, 1-15.

Beck, T., Demirguc-Kunt, A., & Levine, R. (2003). Bank Concentration and Crises. NBER Working Paper No. 9921. Retrieved from http://www.nber.org/papers/W9921

Beck, T., Demirguc-Kunt, A., & Levine, R. (2004). Bank Concentration and Fragility: Impact and Mechanics. Retrieved from http://www.nber.org/books/risk/beck-et-al12-15-04.pdf

Bikker, J. A. (2004). Competition and Efficiency in a Unified European Banking Market. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Bodie, Z., & Merton, R. (2005). Design of financial systems: towards a synthesis of functions and structure. Journal of Investment Management, Vol. 3(1), 1-23.

Boyd, J., & Runkle, D. (1993). Size and Performance of Banking Firms: Testing the Predictions of Theory. Journal of Monetary Economics(31), 47-67.

Coccorese, P. (2009). Market Power in Local Banking Monopolies. Journal of Banking and Finance, Vol. 33(7), 1196-1210.

Demirguc-Kunt, A., & Levine, R. (2000). Bank Concentration: Cross Country Evidence. Retrieved from http://www.globalpolicy.org/socecon/tncs/mergers/imfbankcons.htm

Gujarati, D., & Porter, D. (2009). Basic Econometrics (5th ed.). New York: McGraw Hill Inc.

Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. Econometrica, Vol. 46(6), 1251-1271. doi:10.2307/1913827

IMF-Estonia. (2017). Republic of Estonia. Washington, D.C.: International Monetary Fund. Retrieved from https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/01/13/Republic-of-Estonia-2016-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-44524

IMF-Estonia. (2018). Republic of Estonia. Washington, D.C.: International Monetary Fund. Retrieved from https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2018/05/24/Republic-of-Estonia-2018-Article-IV-Consultation-Press-Release-and-Staff-Report-45892

Levine, R. (2004). Finance and growth: theory and practice. NBER Working paper no. W10776. Retrieved from http://www.nber.org/books/risk/beck-et-al12-15-04.pdf

Matlack, C. (2015, May 8). Markets. Retrieved from Bloomberg: https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-05-07/did-this-28-year-old-banker-help-steal-1-billion-from-moldova-

Molyneux, P., Lloyd-Williams, D. M., & Thornton, J. (1994). Competitive conditions in european banking. Journal of Banking & Finance, Vol.18(3), 445-459.

Nordea. (2018, May). Bank Category. Retrieved from TheBanks.eu: https://thebanks.eu/banks/13017

OECD. (2017, February). Enterprise performance and SME policies in the Eastern Partner countries and peer regions. Retrieved from OECD: https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Enterprise-Performance-and-SME-Policies-in-Eastern-Partner-Countries-and-Peer-Regions.pdf

PWC-Estonia. (2018). Doing business and investing in Estonia 2018. Retrieved from pwc: https://www.pwc.com/ee/et/publications/DoingBusinessinEstonia/Doing%20Business%202018.pdf

Sathye, M. (2002). The Impact of Foreign Banks on Market Concentration: The Case of India. Applied Econometrics and International Development (AEEADE), Vol. 2(1), 7-20. Retrieved from http://www.ideas.repec.org/s/eaa/aeinde.html

Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). Research Methods for Business: A Skill-Building Approach (7th ed.). Chichester: John Wiley & Sons.

Smith, R. T. (1998). Banking Competition and Macroeconomic Performance. Journal of Money, Credit and Banking, 30, 793–815.

JEL Classification: E20, J21, J24, J64 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.010

REASONS OF WORKFORCE EMIGRATION FROM GEORGIA TO EUROPE AND EMPLOYMENT PROBLEMS

KESO SUMBADZE

PhD in business administration, Invited Assistant Professor

Business and Technologies University, Georgia

Keso.sumbadze@btu.edu.ge

Abstract. If we consider unemployment level in Georgia and Europe, multitude of problems, that is visible in this regard, won't be hard to be detected. Finding a job is a vitally important issue for a person. However, by looking at current job openings in labor market, requirements complexity and unreality will be noticed in fact. Besides, there are several problems that studying and elimination are essential for both job-seekers and employed people.

Exited severe social-economic background, high level of unemployment and unfavorable employment conditions in Georgia, promote workforce migration. The closest job market for our country's citizens is European countries, where they have to deal with too complicated situations.

The purpose to this article is to draw attention for Georgia and European countries' topical issues such as: Unemployment, jobs search and difficulties arisen it that process, workforce emigration caused by high level of unemployment, in Europe and came across employment problems. Problems, revealed as research results, and developed recommendation to solve them will be suggested in detail.

KEYWORDS: UNEMPLOYMENT, EMIGRATION AND EMPLOYMENT PROBLEMS IN EUROPE.

For citation: Sumbadze, K. (2020). Reasons of workforce emigration from Georgia to Europe and employment problems. *Globalization and Business, №9,* pp. 86-90. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.010

JEL Classification: E20, J21, J24, J64 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.010

ევროპაში საქართველოდან სამუშაო ძალის ემიგრაციის მიზეზები და დასაქმების პრობლემები

კესო სუმბაძე
ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, მიწვეული ასისტენტ-პროფესორი
ბიზნესისა და ტექნოლოგიების უნივერსიტეტი, საქართველო
Keso.sumbadze@btu.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: უმუშევრობა, ემიგრაცია და დასაქმების პრობლემები ევროპაში.

ციტირებისთვის: სუმბაძე კ. (2020). ევროპაში საქართველოდან სამუშაო ძალის ემიგრაციის მიზეზები და დასაქმების პრობლემები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 86-90. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.010

სამსახურის ძებნა და დასაქმება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი საკითხია ადამიანისთვის, თუმცა, მრავალ ქვეყანაში, მათ შორის საქართველოსა და ევროპაში, ამ მიმართულებით არსებობს მნიშვნელოვანი ხარვეზები, რომელთა გამოვლენა და აღმოფხვრა უმნიშვნელოვანესია.

ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევის მიზანი გახლდათ, შეგვესწავლა საქართველოში, შრომის ბაზარზე არსებული სიტუაცია, უმუშევრობის დონე, დასაქმებასთან დაკავშირებული პრობლემები და უმუშევრობის მიზეზით ქვეყნიდან წასული მოქალაქეების ბედი. კვლევა ჩატარდა აღწერით-ანალიტიკური მეთოდოლოგიით. გამოიკითხა საქართველოში მყოფი 93 და ევროპის ქვეყნებში ოფიციალური სამუშაო დოკუმენტებით წასული 70 ემიგრანტი. მოპოვებული ინფორმაციის დამუშავების შედეგად გამოვლინდა ძალიან მნიშვნელოვანი პრობლემები.

საქსტატის მონაცემებით, უმუშევრად ითვლება თხუთმეტი წლის და უფროსი ასაკის ადამიანი, რომელიც არ მუშაობდა გამოკითხვის მომენტში გასული შვიდი დღის მანძილზე, ეძებდა სამუშაოს ბოლო ოთხი კვირის განმავლობაში და მზად იყო მუშაობის დასაწყებად მომავალი ორი კვირის განმავლობაში. ხოლო დასაქმებულია ყველა, ვინც თუნდაც ერთი საათით მაინც იმუშავა, ნებისმიერი ტიპის სარგებლის სანაცვლოდ. უმუშევრობის დონე საქართველოში 12%-ს შეადგენს, იგი არის უმუშევართა პროცენტული წილი ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში.

დასაქმებასა და სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის დაბალი დონე კავშირშია კვალიფიკაციის მოთხოვნასთან. საქართველოში უმაღლესი განათლების მქონე სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მასზე მოთხოვნას შორის თვალშისაცემი სხვაობაა, შესაბამისად, მაღალია უმუშევართა შორის უმაღლესი განათლების მქონე პირების რაოდენობა. სამუშაოს ძებნის პროცესს ართულებს სხვადასხვა ტიპის პრობლემები, მათ შორის: ,,ცრუ“ სამუშაო ადგილები, არარეალური საკვალიფიკაციო მოთხოვნები, კონკურსანტებისადმი უყურადღებო/უპატივცემულო დამოკიდებულებები, გასაუბრების ხარვეზები, ნეპოტიზმი, უსამართლობის განცდა და სხვ.

სამუშაოს მაძიებელი მიმართავს დასაქმების წყაროებს, მიზნის მისაღწევად ორ გზას ხედავს, ან ნახოს ნაცნობი ადამიანი, რომელიც დაეხმარება სამსახურის დაწყებაში, ან დამოუკიდებლად მოიძიოს ვაკანსია და ბოლომდე იბრძოლოს დასასაქმებლად. პირველი ვარიანტი ღრმად ფესვებგადგმული ნეპოტიზმის აღიარებას, მხარდაჭერასა და მისი გავრცელების ხელშეწყობას ემსახურება, რაც ჩვენთვის მიუღებელია. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ ნაცნობის ,,ფუფუნება“ ყველას არ აქვს, შესაბამის გამოსავლად კი მეორე ვარიანტი რჩება.

დასაქმების პორტალები მრავალფეროვანია, სამუშაო მოთხოვნები კი – ერთფეროვანი. ამ მიმართულებით არსებობს სერიოზული პრობლემები, დამსაქმებელი ორგანიზაციები კონკურსანტებს არარეალურ სამუშაო გამოცდილებას და საკვალიფიკაციო მოთხოვნებს უყენებენ. ხშირ შემთხვევაში, ვაკანსიის შესახებ, დეტალური ინფორმაცია მოცემულია ელექტრონულ ბმულზე, რომელსაც ვაკანსიის შესახებ ინფორმაცია ერთვის ინგლისურ ენაზე, რაც ვფიქრობთ, არასწორია. საქართველოში მოქმედმა ორგანიზაციებმა პატივი უნდა სცენ საზოგადოებას და დასაქმების პორტალებზე ვაკანსიები განათავსონ ქართულ ენაზე. თუ კონკრეტულ სამუშაო პოზიციას უცხო ენის მაღალ დონეზე ფლობა სჭირდება, ეს უნდა მიეთითოს სავალდებულო საკვალიფიკაციო მოთხოვნებში ქართულ ენაზე.

კონკურსანტი, კონკურსში ჩართვის მიზნით, დამსაქმებელთან აგზავნის რეზიუმეს სხვა პირად ინფორმაციასთან

ერთად. დამსაქმებელი კომპანიის ადამიანური რესურსების მართვის სამსახურები გულმოწყალებით აქაც არ გამოირჩევიან და მიღებულ იმეილსაც არ უდასტურებენ კანდიდატს, რის გამოც, კონკურსანტი გაურკვეველ და უიმედო მდგომარეობაშია. მსგავს სიტუაციაში, ეს კომპანია როგორი წარმატებულიც არ უნდა იყოს ქვეყნის შიგნით თუ საერთაშორისო არენაზე, კონკურსანტის თვალში კარგავს რეპუტაციას და მას უჩნდება პირველადი დამოკიდებულება – ,,უსამართლობის მოლოდინი“. თუ გავაერთიანებთ ვაკანსიით დაინტერესებულ იმ კანდიდატებს, რომელთა მიმართაც ორგანიზაცია უყურადღებოა, საკმაოდ მაღალ რიცხვს მივიღებთ, რაც საბოლოოდ ორგანიზაციის ანტირეკლამა გამოვა.

თუ მოხდა საოცრება და კანდიდატს დაუკავშირდნენ გასაუბრებაზე მისასვლელად, არც იქ მისულს ელოდება ნაკლები მოულოდნელობა. ფართოდ გავრცელებული პრაქტიკაა, კანდიდატმა მისვლისას აღმოაჩინოს, რომ გასაუბრებაზე ყველა კონკურსანტი ერთსა და იმავე დროსაა დაბარებული მაგალითად, 12სთ-ზე – 50 კანდიდატი. ვფიქრობთ ამ შემთხვევაში ორგანიზაციის მენეჯმენტთან დროის მართვასა და გასაუბრების სტანდარტებზე საუბარი ზედმეტია. რამოდენიმე საათიანი ლოდინის შემდეგ, გასაუბრების ოთახში შესულ კანდიდატს დარგობრივი კომისია ხვდება, თუმცა კონკურსანტი არ ფლობს არანაირ ინფორმაციას კომისიის წევრების, მათი სამუშაო პოზიციების და კომპეტენციის შესახებ, რაც არასწორია. გასაუბრებაზე დასმული კითხვები არეული და არასტრუქტურირებულია. ხშირია თემატიკიდან ამოვარდნილი კითხვები და კომისიის წევრების მხრიდან ისეთი არასწორი ქცევები, როგორიცაა: გასაუბრების პარალელურად ერთმანეთში საუბარი, საინფორმაციო ქსელებით სარგებლობა, სატელეფონო საუბრები და რამდენად გასაკვირიც არ უნდა გახლდეთ, კომისიის წევრის ჩაძინებაც კი.

უმჯობესია, კანდიდატს წინასწარ ჰქონდეს ინფორმაცია გასაუბრების ტიპისა და საკონკურსო კომისიის შესახებ. ასევე გასაუბრებაზე შესულს მიესალმნენ და დაძაბულობის მოსახსნელად შეუქმნან მაქსიმალურად მშვიდი, გაწონასწორებული გარემო. აგრძნობინონ, რომ ნამდვილად აინტერესებთ დასმულ კითხვებზე პასუხები და რომ კომუნიკაცია ორმხრივია.

გასაუბრებიდან გამოსული კონკურსანტები ხშირად საუბრობენ ისეთ ნაკლოვანებებზე, როგორიცაა: კომისიის წევრების მხრიდან აგრესიული თავდასხმის ფაქტები, არშემდგარი კომუნიკაცია, როცა კანდიდატი პასუხობს დასმულ კითხვას და მხოლოდ თავად უსმენს საკუთარ ხმას. კომისიის წევრების ხშირი შესვლა/გასვლა, სატელეფონო ზარების მიღება და სხვ. კანდიდატებმა არ იციან, ვისთან იყვნენ გასაუბრებაზე. გარდა ამისა, კომისიას არ აქვს ინფორმაცია კონკურსის საბოლოო შედეგის თარიღის შესახებ. გასაუბრებიდან გამოსულ კანდიდატს შინაგანი კონფლიქტების გაძლებისა და მოლოდინის გარდა არაფერი დარჩენია.

პრობლემა ორმხრივია. ხშირად მენეჯერებსაც გააჩნიათ კონკურსანტებისადმი გარკვეული ტიპის შენიშვნები: არასწორად შედგენილი CV, საკვალიფიკაციო მოთხოვნებთან შეუსაბამობა, ძირითად მიზანს აცდენილი სამოტივაციო წერილი, გასაუბრებაზე დაგვიანებით მისული კონკურსანტები, არასწორად შერჩეული ჩაცმის სტილი და სხვა.

დაქირავების შემდეგაც არ წყდება პრობლემათა ჯაჭვი. ორგანიზაციებში პრობლემატურია ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორიცაა: ჩაკეტილი კომუნიკაციური პროცესები, არანორმირებული სამუშაო გრაფიკები, გაზრდილი სტრესები, ზეგანაკვეთური სამუშაოები, არაკომფორტული სამუშაო გარემო და კონფლიქტური სიტუაციები.

უმუშევრობის მაღალი დონე, არასასურველი სამუშაო პირობები, დაბალი ხელფასი და გადატვირთული სამუშაო გრაფიკი ის ძირითადი მიზეზებია, რომლებიც სამუშაო ძალას ევროპის ქვეყნებში გადანაცვლებისკენ უბიძგებს. სწორედ ამიტომ, შრომითი ემიგრაცია ერთ-ერთი უმწვავესი პრობლემაა საქართველოსთვის.

როგორც საქართველოში, ისე ევროპის ქვეყნებში, უმუშევრობა ერთ-ერთი მწვავე პრობლემაა. ,,Eurostat“-ის 2019 წლის ივლისის მონაცემებით ჩვენ მიერ ზემოთ ნახსენებ ევროპის ქვეყნებში, უმუშევრობის დონე ასეთია: საბერძნეთი 17,2 %, ესპანეთი13.9 %, იტალია 9.9 %, საფრანგეთი 8.5%, ხორვატია 7.1%, კვიპროსი 7%, შვედეთი 6.8%, ფინეთი 6.7%, პორტუგალია 6.5% ,ბულგარეთი 4.5%, გერმანია 3% და ჩეხეთი 2.1%

სამსახურის პოვნას ართულებს სამუშაოს ძებნის პროცესში წარმოქნილი სხვადასხვა ტიპის ნაკლოვანებები, რომლებიც საქართველოს მოქალაქეებში უსამართლობის განცდას იწვევს და მათ მდგომარეობას უფრო ართულებს.

რესპოდენტები აქტიურად საუბრობენ კონკურსანტებისადმი უყურადღებო დამოკიდებულებაზე, როცა რესპოდენტი აგზავნის საკონკურსო დოკუმენტებს, თუმცა მას უპასუხოდ ტოვებენ. პრობლემატურია კონკურსანტებისთვის წაყენებული არარეალური საკვალიფიკაციო მოთხოვნები. ერთ-ერთმა რესპოდენტმა იუმორით გვითხრა, რომ დამსაქმებელი ხშირად ეძებს ,,ხუთფეხიან ცხვარს“, რომელიც რეალურად არ არსებობს. გარდა ამისა, დასაქმების პროცესი დროში იწელება და ხშირად რამოდენიმე თვესაც კი გრძელდება.

გასაუბრების ეტაპზე ფიქსირდება დისკრიმინაციის ფაქტები, კონკურსანტებს იწუნებენ გარეგნული ნიშნის მიხედვით, რაც არასწორია. დამეთანხმებით ალბათ, რომ გარეგნული სილამაზე კვალიფიკაციასთან არაფერ კავშირშია.

დაქირავების შემთხვევაში, რესპოდენტები საუბრობენ გადატვირთულ სამუშაო გრაფიკზე. ერთ-ერთი რესპოდენტის ინფორმაციით, შრომითი ხელშეკრულებით მისი სამუშაო გრაფიკი 8 საათს მოიცავს, თუმცა მისი უფროსი 12სთ-ს ამუშავებს და ზეგანაკვეთურ ანაზღაურებას არ უხდის, ხშირია შეურაცხყოფის და დაცინვის ფაქტები.

შრომითი ხელშეკრულება ფორმდება ძირითადად სამთვიანი ვადით, რათა ადვილად გაათავისუფლონ ახალი თანამშრომელი, რაც მათში არასტაბილურობის განცდას და სტრესს იწვევს. რესპოდენტები ამბობენ, რომ სამსახურის შენარჩუნების ერთადერთი გზა დარღვევებზე თვალის დახუჭვა და პრობლემებთან შეგუებაა.

გამოკითხულთა 90% ყურადღებას ამახვილებს ისეთ სირთულეებზე, როგორიცაა: დაბალი ორგანიზაციული კულტურა, თანამშრომლებს შორის მოუწესრიგებელი ურთიერთობები, ბულინგი, ბიუროკრატია, ბედნიერების დაბალი კოეფიციენტი, დაბალი ანაზღაურება, უთანასწორობა, დემოტივაციის მრავალფეროვანი ფაქტორები, შავი საქმის კეთების იძულება, სტრესით კონტროლი, არაკომფორტული სამუშაო გარემო, არათემატური სავალდებულო სასწავლო კურსები, არანორმირებული სამუშაო გრაფიკი, კონფლიქტური სიტუაციები, დემოკრატიული მენეჯმენტის საწინააღმდეგო – ტირანული მმართველობით გამოწვეული კადრების დენადობა, ეთნიკური ნიშნით ჩაგვრა, უსამართლო პრივილეგიები, დაუფასებლობის შეგრძნება და სხვა მრავალი ფაქტორი, რომლებიც დემოტივაციას იწვევს მათში.

უცვლელად გთავაზობთ რესპოდენტთა წინადადადებებს: ,,საქმის კეთებას არ მაცდიან, ჩემს კვალიფიკაციასთან შედარებით ძალიან მარტივ სამუშაოს მავალებენ, ფაქტობრივად დამცინიან", ,,მუდმივად მემუქრებიან საბუთების გაფუჭებით და დეპორტით", ,,ყველა კონკურენტად აღმიქვამს და მიპირისპირდება", ,,ცოდნის გაზიარებას ნეგატიურად აღიქვამენ", ,,ორი თვეა ვმუშაობ და ჩემს საქმეს არ ვაკეთებ", ,,ძალიან ბევრი თამაში მიწევს, არასდროს არ ვარ ის, ვინც რეალურად ვარ", ,,ხანდახან ვფიქრობ, რომ ჯოჯოხეთში ვარ".

ემიგრანტებისთვის საკმაოდ რთულია ევროპაში თავის დამკვიდრება. პრობლემები მრავალფეროვანია. თუმცა, რესპოდენტთა უმრავლესობა, ემიგრაციის მთავარ დადებით შედეგს საკუთარი ოჯახის მატერიალურ გადარჩენაში ხედავს. ამბობენ, რომ პრობლემების მიუხედავად, მაინც იქ ურჩევიათ ყოფნა.

პრობლემების მიუხედავად, აღსანიშნავია ევროკავშირის ქვეყნების მიერ ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეებისთვის ხელშეწყობა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია სამეზობლო პოლიტიკის როლი, რომლის საბაზისო პრინციპი გახლავთ სურვილი, დაეხმაროს მეზობელ ქვეყნებს შიდა რეფორმების განხორციელებაში.

მნიშვნელოვანია, სახელმწიფომ პრობლემების მოგვარება ქვეყნის შიგნიდან დაიწყოს. სამუშაოს მაძიებელთა უფლებების დაცვის მიზნით, აუცილებელია, გამკაცრდეს დასაქმების პორტალების კონტროლი და ორგანიზაციებმა მკაცრად აგონ პასუხი ცრუ ვაკანსიების, არარეალური საკვალიფიკაციო მოთხოვნებისა და კონკურსანტებისადმი უსამართლო დამოკიდებულებისათვის.

აუცილებელია, სახელმწიფო უმკაცრესად დაუპირისპირდეს ნეპოტიზმს, მხარი დაუჭიროს სამართლიანი დასაქმების პროგრამებს. ამისთვის, შესაძლოა, შეიქმნას სახელმწიფო მონიტორინგის ჯგუფი, რომელიც აქტიურად გააკონტროლებს როგორც კერძო, ისე სახელმწიფო სექტორში დასაქმების ეტაპებს. აუცილებელია, საკონკურსო კომისიის კომპეტენტურობის და გასაუბრების პროცესის მკაცრი კონტროლი.

რაც შეეხება ევროპის ქვეყნებში ჩვენ მიერ განხილულ პრობლემებს, მათ მოსაგვარებლად აუცილებელია, სახელმწიფომ გაატაროს ეფექტიანი პოლიტიკა და დაიცვას საკუთარი მოქალაქეების უფლებები ნებისმიერ ქვეყანაში. მნიშვნელოვანია შეიქმნას ახალი სამუშაო ადგილები, რომლებიც შეამცირებს სამუშაო ძალის ემიგრაციას და უზრუნველჰყოფს, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეების დაბრუნებას.

მნიშვნელოვანია ევროპის ქვეყნებთან გაძლიერებული თანამშრომლობა, როგორც არალეგალური და იძულებითი მიგრაციის წინააღმდეგ ბრძოლის, ასევე ლეგალური გადაადგილების ხელშეწყობის მიმართულებით. აუცილებელია, მათთან აქტიური კოორდინაციით შემუშავდეს შრომითი მიგრაციის ეფექტიანი სისტემა, რომელიც ხელს შეუწყობს ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეების მშვიდობიან გადაადგილებას და დასაქმებას.

გლობალური პანდემიის ფონზე საქართველო და ევროკავშირის ქვეყნები დანარჩენ მსოფლიოსთან ერთად ახალი გამოწვევის წინაშე დგანან. არსებული რეალობა რისკების შემცველი, მომავალი კი არაპროგნოზირებადია. მკვეთრად გაიზარდა უმუშევრობის დონე და შემცირდა ეკონომიკური ზრდა. მსოფლიოს ქვეყნების მიერ სახელწიფო საზღვრების ჩაკეტვამ შეაჩერა სამუშაო ძალის გადაადგილება, რის გამოც ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეები ვერ ახერხებენ სამუშაოდ სხვა ქვეყნებში წასვლას, რაც კიდევ უფრო ამძიმებს მათ სოციალურ-ეკონომიურ მდგომარეობას. ეპიდსიტუაციის ყოველდღიურად ზრდის ფონზე რთულია მისი შედეგების განსაზღვრა, თუმცა პანდემიის დასრულების შემდეგ შემოგთავაზებთ დასაქმებასა და უმუშევრობაზე მისი გავლენის შედეგებს.

ლიტერატურა/REFERENCES

Brandolini.,(2018) Andrea Measuring employment and unemployment. Bank of Italy, Italy.
Card. D., Kluve J. and Weber., A. (2015) ,,What Works? A meta analysis of recent active labor market program evaluations, National Bureau of Economic Research.
Knotek, Edward S (2007). How useful is Okun's Law. Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City.
Messmer M., (2000) Job Hunting for Dummies, 2nd Edition USA.
Shearer, C.; Vey, J.S.; Kim, J.(2019) Where jobs are concentrating and why it matters to cities and regions (Washington, DC, Brookings Institution). Available at: https://www.brookings. edu/research/where-jobs-are-concentrating-why-it-mattersto-cities-and-regions/ [20 Dec. 2019].
National Statistics Office of Georgia. External Trade and FDI. Retrieved from http://geostat.ge/index.php?action=page&p_id=134&lang=eng on 2011-09-21
National Statistics Office of Georgia. Labor Force Statistics. Retrieved from http://geostat.ge/cms/site_images/_fi les/english/methodology/labour%20force%20statistics%20 Eng.pdf on 2011-08-01
Canadian Internationl Labour Network. Self-Employment in Transitional Economies: Entrepreneurship or Disguised Unemployment? Retrieved from http://www.ciln.mcmaster.ca/papers/seconf/transecns.pdf on 2011-09-07
I want to work, Employment Services 2020 Report. https://docs.employment.gov.au/system/files/doc/other/final_-_i_want_to_work.pdf
https://www.geostat.ge/ka
https://ec.europa.eu/info/departments/eurostat-european-statistics_en

JEL Classification: G22, G28, H60, H61 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.011

PROS AND CONS OF PENSION REFORM- GEORGIAN CASE

ZURAB MUSHKUDIANI
PhD, Associate professor,
Batumi Navigation Teaching University, Georgia
zurabi8355@gmail.com

DAVID MAMRIKISHVILI
PhD student
Georgian Technical University, Georgia
Mamrikishvilidavid@gmail.com

IRAKLI GACHECHILADZE
Master of Business Administration
Tbilisi Open University, Tbilisi City Hall, Georgia
Irakligachechiladze13@gmail.com

Abstract. The paper studies pension reform in Georgia which has been going on since the 1990s, evolving over time and taking a modern look. The axiom is that the pension system in our country needed to be upgraded. The discussion on the current issue has been going on for a long time and the topic does not lose its relevance today. The establishment of a liberal economic environment can be considered as the basis for the accumulation of «accumulated pensions» in our country. Like all recent reforms, there are supporters and opponents of the reform, but unfortunately, for a number of reasons, the public expresses distrust and views the reform as a step backward. It is clear that pensioners› reliance on the basic state pension is a heavy burden for the country›s budget.

KEYWORDS: PENSION REFORM, MONEY ACCUMULATION, STATE BUDGET.

For citation: Mushkudiani Z., Mamrikishvili D., Gachechiladze I. (2020). Prons and cons of pension reform- Georgian case. *Globalization and Business, №9,* pp. 91-95. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.011

INTRODUCTION

The pension system is one of the important contributors to the economic and social development of the country. Pension reform in Georgia has been going on since the 1990s, with time it developed and has taken a modern shape. It is the axiom that the pension system in our country required modernization. The discussion on the current issue has been going on for a long time and even today the topic does not lose its relevance. The establishment of a liberal economic environment can be considered as the basis for the introduction of the «accumulative pensions system» in our country. As with all novelties, the current reform also has its supporters and opponents, but unfortunately, for a number of reasons, the public expresses distrust to it and thinks the reform needs certain improvements. It is obvious that the dependence of pensioners on the basic state pension is a heavy burden for the country›s budget.

According to the 2011 data on state budget, expenditures exceed GEL 7 459 billion, of which about 987 million are spent on pensions, i.e. 13.23% of the budget expenditures. (See Table 1)

The current 13.23% (Table 3.1) is quite high, though it is still not enough to satisfy the needs of the pensioners, given the large number of pensioners. According to the Geostat data on the number of age pensioners in 2011, 2012, 2013

Table 1. State Budget

Year	2011	2012	2013
Total Expenditures (million lari)	7 459	7 806	8 748
Pensions (million lari)	987	1 068	1 146
Share in the total budget expenditures (%)	13,23%	13,68%	13,1%

Source: own elaboration

Table 2. The number of pensioners

Year	2011	2012	2013
Number of Age Pensioners	662 288	666 367	682 886
Share of age pensioner in total population	14.9%	14.9%	15.1%

Source: own elaboration

and their share in the total population were distributed as follows. (See Table 2)

An increase in the number of pensioners and an increase in the amount of money spent on pensions from year to year led to the obligation to introduce some novelty. Today a pensioner receives only the basic pension, and the length of his/her service is not taken into account, with the exception of data for 2012, according to which only 350 people received labour pensions. The reason that the accumulative pension system is not working today may be the events and processes taking place in the country. Both the amount of remuneration and the number of employees working under the official contracts are small. In addition, a considerable part of the country›s population is self-employed or unemployed, and another considerable part continues to work abroad.

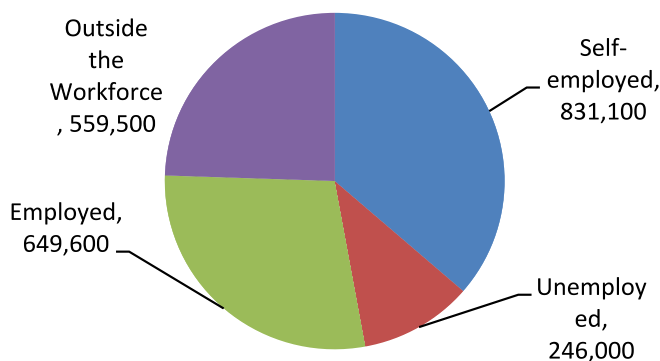

Figure 1. Working-age Population (self made approach)

It is important to raise public awareness and take a number of measures that will make it more attractive to participate in the pension scheme; for example, the introduction of tax benefits, as was the case in the Czech Republic. The current model is quite interesting but in my opinion it needs certain improvements, given that in our country prices are volatile, I think the current accumulated pension savings will not be enough to guarantee secured old age of people after retirement. Another additional problem is the constant pressure on public finances which is an additional burden on the state budget.

Introduction of the reform and turning it into reality is an important step forward, although the distrust on the part of the society is so great that people to whom the law gives the right to choose after reaching a certain age are massively leaving the compulsory pension scheme. The reform, if it continues to be renewed, can be seen as a break in the clouds for the next generation.

Challenges of the Accumulative Pension System in Georgia. The new pension system introduced in Georgia and reflected in Georgia›s Social-economic Development Strategy - Georgia 2020, should respond to current global economic processes.

When discussing the challenges, it is important to discuss the given issue in the context of economy.

Nowadays, the economic development in our country is on the decline. Tourism is one of the mechanisms to reduce poverty and it is gradually evolving. Revenues from international travels show increase from 2010 to 2018 and look as follows (See Table 3)

In order to succeed in reform, it is important that people have high-paying jobs to make it possible to invest large sums in their individual portfolios. All these are directly linked to the pension to be received in the future, and this is one of the challenges of combating the poverty. The role of the social pension and its impact are important in this regard (See Table 4). The World Bank statistical analysis for 2010 shows the impact of pensions on poverty rate. The result shows that a pension of GEL 100 reduced poverty by 15% across the country.

The public interest in the reform of the pension system is high, and before the reform was introduced and implemented, there were ongoing discussions on various

Table 4.

	A pension of GEL 100	Without a pension of GEL 100
Total poverty rate	22,9	38,1
Urban	17,7	29,5
Rural	28,2	46,9

Source: The World Bank Evaluation

Table 3. Revenues from International Travels (Thousand USD)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Total	659,245	954,908	1,410,902	1,719,700	1,787,140	1,868,479	2,110,709	2,704,340	3,222,074
I.qtr.	100,686	163,990	235,930	302,818	315,461	305,180	342,590	425,673	550,730
II.qtr.	136,565	222,250	330,827	426,525	429,690	409,470	497,441	629,854	809,969
III.qtr.	231,913	326,569	487,721	604,202	649,775	742,849	813,161	1,078,274	1,210,561
IV.qtr.	190,081	242,101	356,423	386,156	392,215	410,979	457,517	570,538	650,814

Source: The National Bank of Georgia

Table 5. Pension Systems of Georgia, Germany and the Czech Republic

№		Georgia	Germany	The Czech Republic
1	Precondition for awarding the pension	Application on a claim for a pension shall be submitted to any territorial unit of the LEPL Social Service Agency	-	-
2	Documents required for the award of a pension	List requirements here		• Applicant's passport and his/her spouse's identification code if he / she is already receiving a pension; • Document of education (certificate, credential, diploma); • Contract on Labour Relations; • Birth certificates of children; • Employer Confirmation in accordance with Law No. 582/1991; • An Extract from the Registry of Private Employers (if the person is a private entrepreneur); • Confirmation from the Labor Exchange (if the person received unemployment allowance) if necessary; • Completed Aplication;
3	The grounds for the origination of entitlement to a pension	• Retirement age – men are entitled to a pension from the attainment of the age of 65; women are entitled to a pension from the age of 60; • Identification of the disability status; • Death of a bread-winner of a family.	• Pensioners - persons reaching retirement age; • Disabled persons - Persons who have lost their ability to work in whole or in part; • Close ones of a deceased person - relatives or children of the deceased; • Seriously ill and disabled people - rehabilitation costs	• For old age; • For early retirement; • For disability; • For widows / widowers and orphans;
4	Amount of a Pension in Monetary terms	GEL 200	Monthly Pension = Pension Points (Entgeltpunkte) X Payment / In Advance Payment (Zugangsfaktor) X pension value per item (Aktueller Retenwert) X Interest factor (Rentenfaktor)	Pension = Basic Part + Labour Part + Insurance Part
5	The Source of Funding for a Pension	The State Budget of Georgia is the source of funding for pensions	• 75,07 % - Pension Contributions; • 0,12 % - Various Incomes; • 0,02 % - Property Taxes; • 0,27 % - Various Accruals from the Budget; • 24,51 % - Contributions Accrued from the Budget;	• Basic (minimum) part; • Pension Insurance (depends on the salary); • Accumulative (Savings in Pension Funds);
6	Retirement Age	Attainment of the retirement age of 65;	From 67 to 68 years old	65 for men 62-65 for women

Source: own elaboration

television channels or at private meetings. But there is still a problem of raising public awareness in this regard. Despite the active participation of NGOs, there is still no full awareness. And the goal of the reform is to better protect pensioners and ensure high retirement income for future generations, which will be directly related to the income received by them during their work years and the transfers made to the fund.

Comparative analysis of the pension systems of Georgia, Germany and the Czech Republic. When it comes to pension systems, it is important to understand that each country should have in place its own pension system that would adequately respond to the problems it faces. The current pension system in our country can be considered as a modified system. The table below shows what the Georgian pension system has in common and how it differs from the pension systems of leading European countries (See Table 5). At this stage, we observe more differences than similarities; these differences are conditioned by the different sizes of the countries, their development paths, population, levels of economic development, etc.

CONCLUSIONS

In the baseline scenario in order to create a successful pension system and reform in Georgia, it is necessary to take into account the features that are particular to the country, both in terms of economy and demography. The political environment, the participation of international financial institutions and taking into account their opinions, conducting quantitative and qualitative research and constant interaction with the public are important for the successful reform. In our opinion, since the Georgian state and its citizens want to join a large European family, this reform is a step forward. As of July 30, 2019, the State Pension Fund had 896 526 unique members, including 686 374 from the private sector and 210 152 from the public sector. As of today, a total of 161 353 unique members have left the Pension Fund, including 119 269 from the private sector and 42 084 from the public sector.

In Georgia, from the 90›s to the present day, a pensioner receives only a basic pension and does not have a working period;

There is high public interest in reforming the pension system. However, due to the volatile prices in the country, they are pessimistic about the accumulated pension system;

Until 2018, the population was not informed about the essence and significance of the accumulated pension;

In our view, as the Georgian state and its citizens want to join Europe›s large family, pension reform is one step forward.

An analysis of the Czech and German pension systems shows that the system has undergone considerable evolution. In this respect, Georgia is at the initial stage of ongoing reform;

As of today, the reform has not yielded the results that already exist in the countries under discussion, so new ways are needed.

There is a high public interest in the reform of the pension system. However, because of the volatile prices in the country, they are pessimistic about the accumulated pension system.

REFERENCES

Pension Reform of Georgia - Modification of Existing Social Pension System and Implementation of Private Pension System, Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, Report March 2016. http://www.economy.ge/uploads/meniu_publikaciebi/ouer/Goverment_Report_on_pensions_Final_GEO.pdf
Constitution of Georgia. www.parliament.ge
Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia http://www.economy.ge/
Law of Georgia on Accumulated Pension https://matsne.gov.ge/en/document/view/4280127?publication=0
National Statistics Office of Georgia https://www.geostat.ge/ka
Ministry of Finance of Georgia https://www.mof.ge/
Khurtsidze T. Shonia N. (2019). Insurance Law, Theoretical Basics and Practical Experience, Handbook, ATSU Kutaisi.
The World Bank Pension Conceptual Framework file:///D:/%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%A1/dia/The%20World%20Bank%20Pension%20(2)%20(1).pdf
OECD (2015), Pensions at a Glance 2015: OECD AND G20 INDICATORS, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/pensions-at-a-glance-2015_pension_glance-2015-en#.WdJ1w1uCzIU
Czech Republic - Old-age pensions https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1106&langId=en&intPageId=4478
Pension System In Czech Republic https://www.pensionfundsonline.co.uk/content/country-profiles/czech-republic
Czech Republic: Pension system in 2016https://www.oecd.org/els/public-pensions/PAG2017-country-profile-Czech-Republic.pdf
Ministry of Labour and Social Affairs of the Czech Republic, General information on the Act on pension insurance https://www.mpsv.cz/en/12957
PENSION REFORM IN GERMANY: THE IMPACT ON RETIREMENT DECISIONS August 2003 PDF
Pension System In Germany - https://www.pensionfundsonline.co.uk/content/country-profiles/germany
Expatica - Pensions in Germany: a guide to the German pension system (February 28, 2019)
Pension System in Germany - http://www.lm.gov.lv/upload/eng/pension_system_in_germany.pdf

German Pension System Experience and Challenges 30 May 2018 Berlin Jürgen Fodor, Willis Towers Watson - https://www.actuaries.org/IAA/Documents/CMTE_SSC/Meetings/Berlin_2018/Minutes/4_German_Pension_System.pdf
Pension Projections Exercise 2018 Country Fiche Germany (November, 2017) - https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/final_country_fiche_de.pdf
Supporting European Aviation https://www.eurocontrol.int/

JEL Classification: G21 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.012

RESPONSIBLE LENDING - RESULTS AND PROSPECTS

RAMIN TSINARIDZE
Doctor of Business management, Assistant Professor
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
ramin.tsinaridze@bsu.edu.ge

LASHA BERIDZE
Doctor of Business Administration, Associate Professor
St. Tbel Abuserisdze Teaching University, Georgia
l_beridze@mail.ru

Abstract. Research on financial sector activity is especially important for developing countries, including Georgia, as this sector is the main driving force of the country›s economy. Any economic reforms undertaken in the country have a significant impact on the general economic policy and economic growth.

Under the new regulation from January 1, 2019 the lending procedure from the financial sector has been tightened. At present time, they operate by the principle of responsible lending, which means, that a potential customer of a bank product should not be subject to a financial obligation that he or she will not be able to pay without financial difficulties.

The purpose of this study is to analyze the positive and negative effects of already existing responsible lending regulations, which is directing against indebtedness and to predict the expected future results. At the same time, the task of the research is to identify challenges, risks, results that accompany the reform based on the practices of developed and developing countries.

The study uses a combination of quantitative and qualitative methods. Also, in the research are used methods of system analysis, analogy, forecasting, synthesis, processing of statistical data and other methods. The methodological of the research is the fundamental articles of economic science. The paper widely used scientific and popular works by local and foreign authors, scientific studies, methodological publications and articles.

In the modern world any banking reform in developing and developed countries is linked to economic and political (often painful) changes, but this reform implementation is inevitable in all states, regardless of their level of development. The main reason for this is the reduction of indebtedness in the public and economic sectors, but this requires the introduction of a proper lending system that should not limit the development of the financial sector and, on the other hand, be an optimal source of replenishment of financial deficits.

Interest rate cuts are likely to have a short-term effect, which will not only help tighten lending policy by itself, and will require other macro-prudential decisions, especially when the NBG has raised its refinancing rate from 6.5% to 7%, due to inflation targeting. It implements the monetary policy transmission mechanism and negatively impacts on the interest rate on loans issued by the banking sector and on aggregate demand itself, so economic growth is likely to be adjusted again.

KEYWORDS: RESPONSIBLE LENDING, INDEBTEDNESS, CREDITWORTHINESS, HEDGE BORROWER.

For citation: Tsinaridze, R., Beridze, L. (2020). Responsible Lending - Results and Prospects. *Globalization and Business, №9,* pp. 96-103 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.012

JEL Classification: G21 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.012

პასუხისმგებლიანი დაკრედიტება – შედეგები და პერსპექტივები

რამინ ცინარიძე
ბიზნესის მართვის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი
შოთა რუსთაველის ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
ramin.tsinaridze@bsu.edu.ge

ლაშა ბერიძე
ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
წმიდა ტბელ აბუსერისძის სასწავლო უნივერსიტეტი, საქართველო
l_beridze@mail.ru

საკვანძო სიტყვები: უპასუხისმგებლიანი დაკრედიტება, ჭარბვალიანობა, კრედიტუნარიანობა, ჰეჭირებული მსესხებელი.

ციტირებისთვის: ცინარიძე რ., ბერიძე ლ. (2020). პასუხისმგებლიანი დაკრედიტება – შედეგები და პერსპექტივები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 96-103. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.012

შესავალი

საბანკო სექტორი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქვეყნის ეკონომიკისათვის. გარდამავალი თუ განვითარებადი ეკონომიკისათვის მნიშვნელოვანია რომ ფინანსურმა სექტორმა განსაკუთრებული როლი შეასრულოს მიმდინარე მოთხოვნილების დაფინანსებაში. აღნიშნული გამომდინარეობს ეკონომიკური პროცესის ლოგიკური დასკვნიდან, რამეთუ ისეთი ქვეყნისათვის, როგორიც საქართველოა, აქტიური მოსახლეობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ვერ ხერხდება საკუთარი სახსრებით, რაც ბიძგის მიმცემია საბანკო სექტორისათვის, რომ მოახერხოს ასეთი მოთხოვნილების დაკრედიტება. ნებისმიერ შემთხვევაში კომერციული ბანკის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება გამომდინარეობს საზედამხედველო ორგანოს მიერ მიღებული ნორმატიული აქტებიდან და ბანკის საკრედიტო პოლიტიკიდან, რაც საერთოა მსოფლიოს ნებისმიერი სისტემისათვის და საერთაშორისო რეგულირების სტანდარტებითაც აღიარებულია. „საბანკო-საკრედიტო სისტემა ესაა ქვეყნის ფინანსური სისტემის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი და წარმოადგენს ბანკებისა და საკრედიტო ინსტიტუტების ერთობლიობას, რომელიც ფუნქციონირებს ერთიანი ფულად-საკრედიტო მექანიზმის ფარგლებში. თანამედროვე საბანკო-საკრედიტო სისტემა ნებისმიერი სახელმწიფოს ნაციონალური ეკონომიკის უმნიშვნელოვანესი ელემენტია“ (Kovzanadze...., 2017:30).

არსებობს მრავალი განმარტება და საზომი ჭარბვალიანობის შეფასებისას. 2008 წელს ევროპულმა კომისიამ გამოიკვლია და შეაფასა განმარტებები და საზომები ჭარბვალიანობის ევროკავშირის ქვეყნებში, რის შემდეგაც იდენტიფირებული იქნა შემდეგი ოთხი ფაქტორი:

- ეკონომიკური;
- დროებითი;
- სოციალური;
- ფსიქოლოგიური.

ჭარბვალიანობის ნეგატიური ეფექტები ზეგავლენას ახდენს არამარტო ინდივიდებზე, არამედ საზოგადოებაზეც. საზოგადოების გადმოსახედიდან, ჭარბვალიანობის ეფექტი შემდეგში გამოიხატება:

- ეკონომიკური: ჭარბვალიანობა ანელებს ეკონომიკურ ზრდასა და განვითარებას, ასევე კრედიტების წვდომაზე შეზღუდვით ზეგავლენას ახდენს ბიზნეს-სუბიექტის ქცევაზე;
- სოციალური: ჭარბვალიანობა და ფულად ნაკადებზე წვდომის შემცირება ზრდის სოციალურ უთანასწორობას, რაც საბოლოო ჯამში ზრდის სიღარიბის ზრდის შესაძლებლობას;
- პოლიტიკური: რეგულატორის მიერ ჭარბვალიანობის ვერ მოთოკვამ შეიძლება გამოიწვიოს პოლიტიკური პროცესის დისკრედიტაცია თუ ჭარბვალიანობის საკითხი ხდება ფართომასშტაბიანი და პოლიტიზირებული;
- სამართლიანობის აღქმა: არაკეთილსინდისიერი კრედიტორები შეიძლება იმუნიტეტის ქვეშ აღმოჩნდნენ, მაშინ როდესაც ჭარბვალიანი კრედიტორები ვერ იღებენ დაცვას სასამართლოსაგან.

საფინანსო ინსტიტუტების საკრედიტო პოლიტიკის შემუშავებასა და ცვლილებაზე გავლენას ახდენს მრავალი

ფაქტორი, რომლის დაყოფა შესაძლებელია მიკრო და მაკრო ფაქტორებად. საკრედიტო პოლიტიკაზე მოქმედი მაკრო ფაქტორები ის ფაქტორებია, რომლებზედაც საფინანსო ინსტიტუტებს არ შეუძლიათ ზეგავლენის მოხდენა. (Basilaia, 2018: 206)

პასუხისმგებლიანი დაკრედიტების უცხოური გამოცდილება

პასუხისმგებლიანი დაკრედიტების აუცილებლობა განპირობებულია შემოსავლების გაუთვალისწინებლობით, რომელიც გამომდინარეობს ფიზიკური პირების მიმდინარე და სამომავლო მდგომარების ჭარბი შეფასებით, აღნიშნული თავისთავად დაკავშირებულია და შეუძლებელია, განხილულ იქნას ქვეყნაში მიმდინარე ეკონომიკურ ტენდენციების გაუთვალისწინებლად, მაგრამ გაუთვალისწინებელი ხარჯების მოცულობის ცვლილება რასაკვირველია განვითარებადი ქვეყნებისათვის უფრო მეტად დამახასიათებელია, ამაზე მოწმობს ქვემოთ მოყვანილი ცხრილი და აღნიშნული დამახასიათებელია საქართველოს მოქალაქეებისათვის (World Bank…, 2013:11)

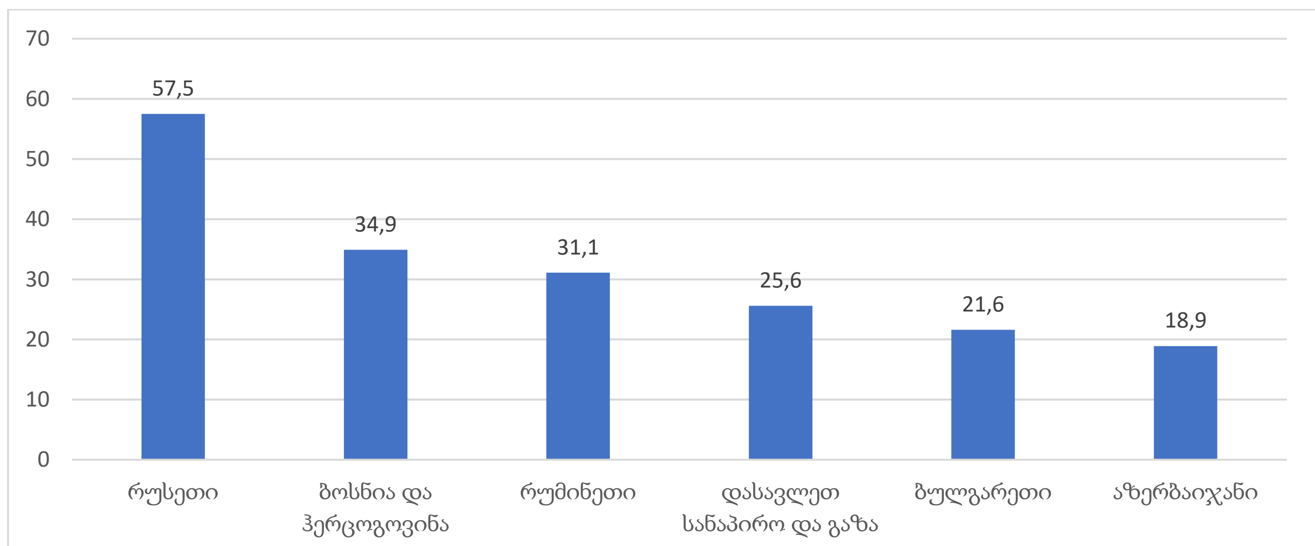
მიუხედავად იმისა, რომ პასუხისმგებლიანი დაკრედიტება შეიძლება მნიშვნელოვანი იყოს დაბალ შემოსავლიანი ქვეყნებისათვის, ის ასევე აქტუალურია მაღალ შემოსავლიანი ქვეყნებისათვისაც, ამის დასტურია 2008 წლის ფინანსური კრიზისი, როდესაც ფინანსურმა გაფართოებულმა ინკლუზიურმა პოლიტიკამ იპოთეკური სუბსტანდარტული მსესხებლების მიმართ საბოლოო ჯამში გამოიწვია ასეთი მსესხებლების უუნარობა, მომსახურებოდნენ იპოთეკურ სესხებს გრძელვადიან პერიოდში.

ამასთანავე, ხშირად მსესხებლის მიერ არ იყო კარგად გაგებული (ინფორმირებული) პროდუქციისა და რისკის შესახებ, რომელიც დაკავშირებული იყო სესხთან და რომელსაც ფარავდნენ ზედამხედველები. მსგავსად აღნიშნულისა, რამდენიმე მაღალშემოსავლიანი ქვეყნების ცენტრალური ბანკი – პოლონეთი, უნგრეთი, ხორვატია – აღმოჩნდნენ მძიმე მდგომარეობაში, როდესაც 2008 წლის კრიზისის შემდეგ მათი ვალუტა დაეცა უცხოურთან მიმართებაში და მომხმარებლები (მსესხებლები) უცებ აღმოჩნდნენ პირისპირ ახალ მდგომარეობასთან, რომელიც განპირობებული იყო ეროვნული ვალუტის გაუფასურებით უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული იპოთეკური სესხებით.

2013 წლის მსოფლიო ბანკის კვლევით – ფინანსური მომხმარებლების დაცვისათვის – უმრავლესობა ქვეყნებისა მიუთითებდა, რომ გააჩნია გარკვეული ფორმა პასუხისმგებლიანი დაკრედიტების (80 ქვეყანამ 114 ქვეყნიდან მიუთითა ასეთი პროგრამის შესახებ). ბევრ ქვეყანას აქვს კარგად დაწერილი წესები, მაგრამ ზედამხედველის უფლებამოსილება საკმაოდ ფორმალურია. მსოფლიო ბანკის კვლევის თანახმად ქვეყნების უმრავლესობას კარგად აქვს გაწერილი მომხმარებელთა დაცვის რეგულაციები, მაგრამ მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი ექვემდებარება რეალური ქმედებით შესრულებას. მაგალითად, ევროპისა და ცენტრალური აზიის მსხვილი ქვეყნები შემუშავებული აქვთ წესები შეცდომაში შემყვანი რეკლამის შესახებ, მაგრამ როდესაც მსოფლიო ბანკის კვლევის ჯგუფმა დაიწყო კვლევა, თუ როგორი საქმიანობით ივლევდა საზედამხედველო ორგანო ასეთ შემთხვევებს, აღმოჩნდა, რომ რაიმე რეგულარული ან ფორმალური ჩარჩო სამოქმედო საზედამხედველო ორგანოებს არ გააჩნდათ.

უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ პასუხისმგებლიანი დაკრედიტება განიხილება, როგორც მაკროპრუდენციული

დიაგრამა №1. ზრდასრულების წილი, რომლებმაც განაცხადეს გაუთვალისწინებელი ხარჯების შესახებ

წყარო: World Bank

პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ნაწილი და აღნიშნული აღიარებულია პილარ 3 წესებით და ზოგადად შეადგენს საერთაშორისო სტანდარტს, მაგრამ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ კონკრეტული ქვეყნის მარეგულირებელი ორგანოს გადაწყვეტილება უნდა ემსახურებოდეს მიმდინარე ეკონომიკურ პოლიტიკას და სოციალურ მდგომარეობას, მათ შორის საზოგადოების ინფორმირებულობას, ნებისმიერ შემთხვევაში, მსესხებლებისათვის მნიშვნელოვანია ყოველთვის სესხის მოცულობა, რომელიც კორექტირდება საპროცენტო განაკვეთის სიდიდით და ვალუტის ცვალებადობით, ამიტომ მიმდინარე რეგულირების ტენდენციებით ფინანსური ზედამხედველობის როლი არ შემოიფარგლება მხოლოდ წესების შემოღებით, არამედ აქტიური მონაწილეობით სესხზე საპროცენტო განაკვეთის შემცირებით და ხელმისაწვდომობით (World Bank…. 2013:26).

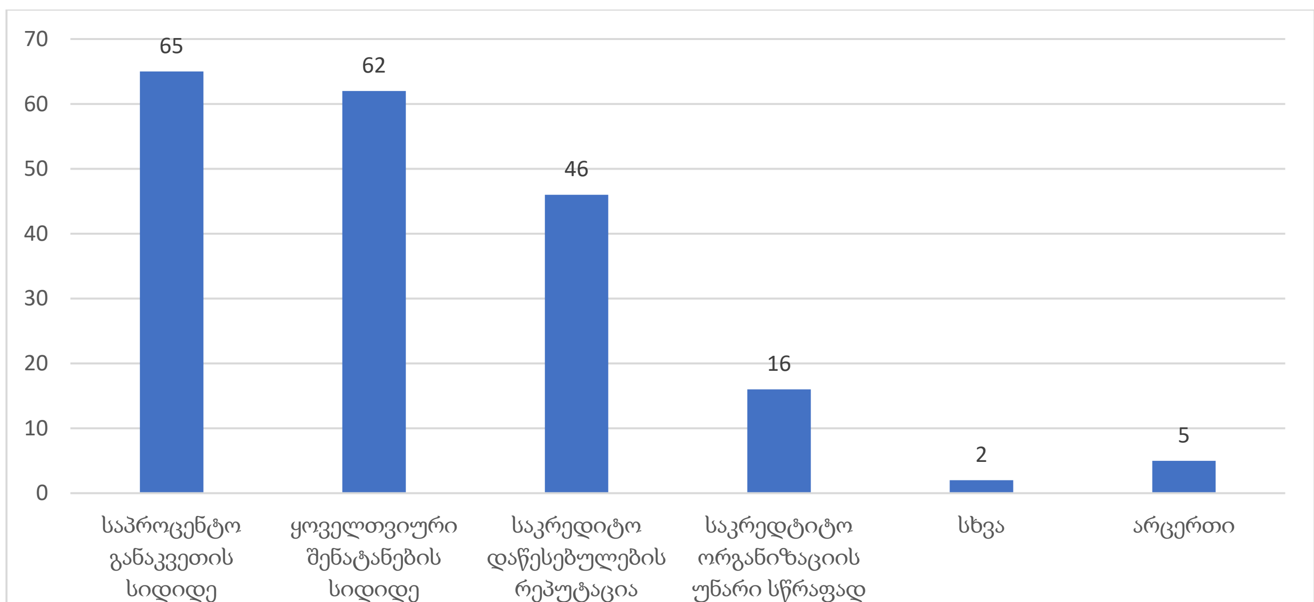
ხშირად გამსესხებლების პოლიტიკა მიმართულია შემოსავლების ვერიფიკაციაზე, რომელიც ეწინააღმდეგება სახელმწიფოს გეგმებს, ებრძოლოს ჩრდილოვან ეკონომიკასა და გადასახადებისაგან თავის არიდებას. რადგან სახელმწიფოები ებრძვიან ჩრდილოვან ეკონომიკას, ისინი ხშირად ეძებენ გზებს, რომლითაც მოტივაციის მიმცემი იქნება, მოქალაქეებისათვის წარადგინონ დეკლარაცია მათ შემოსავლებზე და გადაიხადონ გადასახადები მათ შემოსავლებზე. მაგალითად, მოლდოვაში (ერთ-ერთ ღარიბი ქვეყანა ევროპის კონტინენტზე GDP-სთან ერთ სულ მოსახლეზე თანაფარდობით – პერ კაპიტალის მოცულობით) 57% მოლდოველების არ ასახავენ სრულ შემოსავლებს შრომის მინისტრის განცხადებით.

კრედიტუნარიანობის შეფასებისას მხედველობაში მიღებული უნდა იქნას მსესხებლის უნარი, სრულად მოემსახუროს სესხს. აშშ-ში 2008 წლის კრიზისამდე, იპოთეკური სესხების უმრავლესობა გაიცემოდა თავდაპირველი (საწყისი) საპროცენტო განაკვეთების მიხედვით, რომლებიც გაცილებით დაბალი იყო ვიდრე გარკვეული ვადის შემდგომ სესხის საპროცენტო განაკვეთი (მაგალითად, მომხმარებული პირველი ორი წლის განმავლობაში გადაიხდიდა 2%, ხოლო დანარჩენი 10 წელი 7%, ამასთანავე იხდიდა მხოლოდ პროცენტზე და არა ძირითად თანხას). დღესდღეობით მრავალი ქვეყნის რეგულატორი იყენებს სხვადასხვა პირობებს მსესხებლის გადახდისუნარიანობის შეფასებისათვის სხვადასხვა ეკონომიკური სცენარების გათვალისწინებით, როგორიცაა 2%-ით მაღალი განაკვეთი ან მნიშვნელოვანი მერყეობა ეროვნული ვალუტის უცხოურ ვალუტებთან (World Bank…. 2013:25-38).

კვლევა და კვლევის შედეგები

საქართველოსთვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან და პრობლემატურ საკითხად რჩება ჭარბვალიანობა, რამეთუ ფინანსური განათლების არასახარბიელო ვითარება, ასევე მოსახლეობაში დაბალი შემოსავლები, მოსახლეობას უბიძგებს იმისკენ, რომ უკვე რამდენიმე წლის განმავლობაში ფიზიკური პირები აქტიურად და ხშირად გაუაზრებლად ახდენდნენ კრედიტის აღებას, რაც გამარტივებული დაკრედიტების მნიშვნელოვანი ეფექტიდანაც იყო ნაკარნახევი და არამარტო დაბალი ფინანსური განათლებით. შესაბამისად, ბოლო დროინდელი ცვლილებით, რომელიც მიღებულ იქნა 2018 წლის 24 დეკემბერს, 2019 წლის 01 იანვრიდან ძალაში

დიაგრამა №2. თუ გჭირდებათ სამომხმარებლო კრედიტი რომელ ფაქტორები იქნებოდა ყველაზე მნიშვნელოვანი კრედიტის აღებისთვის? (ირლანდიაში ჩატარებული კვლევის თანახმად)

წყარო: World Bank

შევიდა ფიზიკური პირის დაკრედიტების შესახებ დებულება. აღნიშნული დებულებით განისაზღვრა პასუხისმგებლიანი დაკრედიტების პრინციპები, სესხის უზრუნველყოფის კოეფიციენტების, ასევე დაანგარიშების პრინციპებისა და შემოსავლების შეფასება. აღნიშნული დებულებით გამკაცრდა მანამდე არსებული დაკრედიტების პოლიტიკა და შედეგზე ორიენტირს თუ განვიხილავთ, სწორედაც რომ აღნიშნულის მატარებელი უნდა იყოს ეს ცვლილებები, ანუ ფიზიკურ პირებზე კრედიტების გაცემის შემცირება (მეტი ვერიფიკაციის პირობებში) და შესაბამისად ჭარბვალიანობისაც.

საქართველოს ეროვნული ბანკის ერთ-ერთი და უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია ფინანსურ სექტორზე ზედამხედველობაა, რომელიც თავისთავში მოიაზრებს მომხმარებლის უფლებების დაცვას, მაგრამ ეროვნული ბანკის ასევე მნიშვნელოვანი ფუნქციაა, რომ მან ხელი უნდა შეუწყოს ქვეყანაში მდგრად ეკონომიკურ ზრდას ისე, რომ საფრთხე არ შეექმნას მისი ძირითადი ამოცანების შესრულებას. შესაბამისად, როდესაც ეროვნული ბანკის მხრიდან მიიღება ასეთი გადაწყვეტილება, საინტერესოა რამდენად ხდება ამ ორი ფუნქციის დაკავშირება და ანალიზი, რამეთუ კარგია, როდესაც მიიღება გადაწყვეტილება რომელიც ეხება ერთი სექტორის ინტერესებს, მაგრამ რამდენად მნიშვნელოვანი იქნება ის სხვა სექტორისათვის ან ზოგადად სახელმწიფოს ეკონომიკისათვის.

გაცხადებული მოსაზრებებით, აღნიშნული გამოიწვევს სამომავლოდ (პროგნოზირებით) ეკონომიკის 1%-მდე შემცირებას, მაგრამ ეს მხოლოდ ვარაუდებია და რეალური შედეგი დინამიკაში უნდა განვიხილოთ, როდესაც გვექნება კვარტალური, ნახევარ წლიანი ან წლის მონაცემი დაკრედიტების მოცულობის, საბანკო სექტორის შემოსავლების და ეკონომიკური ზრდის შესახებ. არსებული ინფორმაციით უკვე შეინიშნება გარკვეული საფრთხეები რომელიც გამოვლინდა განვადებით დაფინანსებისას, რადგან საყოფაცხოვრებო ნივთების რეალიზატორი ფირმები ცდილობენ, შეამცირონ საკუთარი (მაგ: ტექნობუმი) ფილიალების რაოდენობა შემცირებული შემოსავლების გამო, ან მოახდინონ საქონელზე ფასის შემცირება, რადგან შესაძლებელი გახდეს პოტენციური მყიდველისათვის ახალი დაკრედიტების სისტემით საქონლის განვადებით შეძენა. არსებული ვითარება რათქმაუნდა არ აისახება დადებითად იმ მეწარმეებზე, რომლის ძირითადი შემოსავლები განვადებით გაყიდვაზე მოდიოდა. ასევე მნიშვნელოვანი პრობლემების წინაშე აღმოჩნდნენ დეველოპერი კომპანიები, რომლის შემოსავლების ძირითადი ნაწილი ფიზიკური პირების იპოთეკურ სესხებზე მოდიოდა.

აღნიშნული დარგი ეკონომიკაში ერთ-ერთი ყველაზე მოცულობითია და შესაბამისად ამ დარგში გაყიდვების შემცირება გარკვეული პროპორციით მაინც გამოიწვევს ეკონომიკის ზრდის შემცირებასაც. რეალურად უკვე არსებობს პრობლემა ამ მიმართულებით და გამოსავლის ძიება საჭირო იქნება, რათა მოინახოს ბანკებს და დეველოპერებს შორის საერთო-განსაკუთრებულ პირობებზე შეთანხმება და აღნიშნული უნდა მოხდეს საზედამხედველო ორგანოს (ეროვნული ბანკის) რეგულაციით ან გარკვეული ცვლილებებით კანონმდებლობაში.

ზოგადად უნდა აღინიშნოს, რომ დაკრედიტების სისტემის გამკაცრება ნაკარნახევი შეიძლება იყოს მრავალი ფაქტორიდან, მაგრამ მისი შედეგების პროგნოზირება ყოველთვის უნდა იყოს ადეკვატური და გაანალიზებული, ანუ უნდა პასუხობდეს ქვეყანაში არსებულ სოციალურ-ეკონომიკურ გამოწვევებს. საქართველოში არსებული ფინანსური განათლების ნაკლოვანების შედეგებით მრავალი ფიზიკური პირი და ოჯახი დაზარალდა, მაგრამ გამკაცრებული პოლიტიკის შედეგი როგორ აისახება სამომავლოდ მოსახლეობაზე ან მეწარმეებზე ესეც შესაფასებელია. დამტკიცებული დებულებით 1,000 ლარამდე ყოველთვიური შემოსავლებზე არაჰეჯირებული მსესხებლისათვის სესხის მომსახურების კოეფიციენტი 20/25%-მდე, ხოლო ჰეჯირებული მსესხებლისათვის 25/35%-მდე განისაზღვრა.

ჰეჯირებულ მსესხებლად ითვლება პირი კონკრეტული

ცხრილი №1. სესხის მომსახურების მაქსიმალური კოეფიციენტი (PTI)

ყოველთვიური წმინდა შემოსავალი, ლარი	**არაჰეჯირებული მსესხებლისათის მაქსიმალური/საკონტრაქტო ვადიანობაზე**	**ჰეჯირებული მსესხებლისათვის მაქსმიმალური/საკონტრაქტო ვადიანობაზე**
<1,000	20%/25%	25%/35%
<=1,000-2000<		35%/45%
>=2,000-4,000<	25%/30%	45%/55%
>=4,000	30%/35%	50%/60%

ცხრილი №2. სესხის უზრუნველყოფის მაქსიმალური კოეფიციენტი

ლარით გაცემული სესხებისათვის	85%
უცხოური ვალუტით გაცემული სესხებისათვის	70%

წყარო: Order of the President of the National Bank of Georgia №281/04

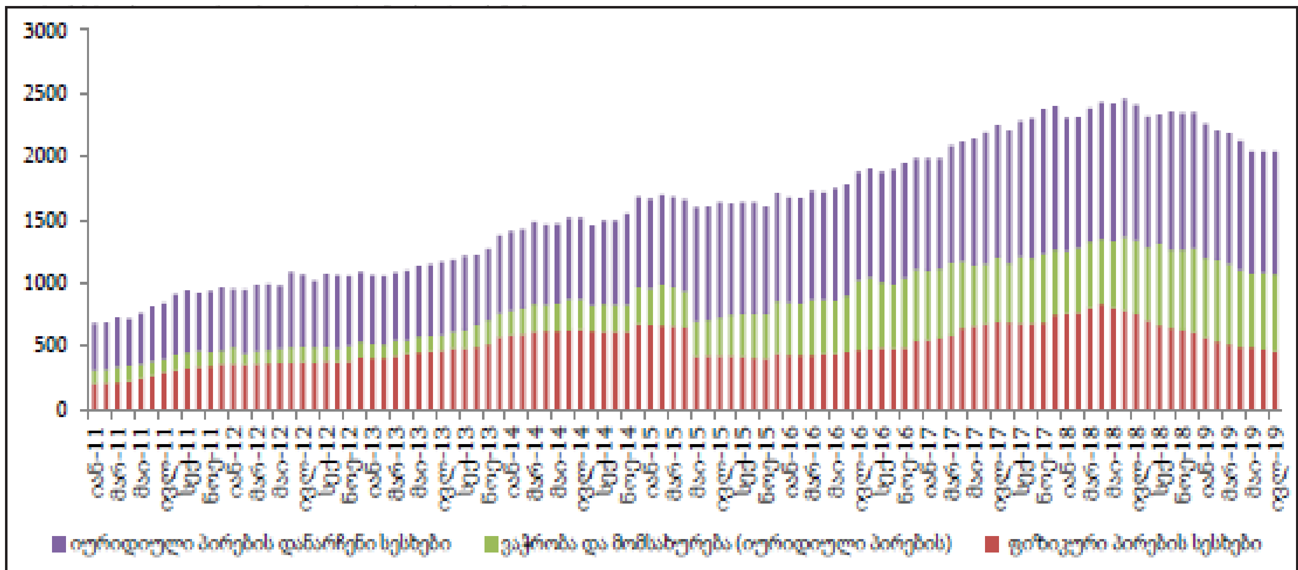
ვალუტის მიმართ, თუ მისი ყოველთვიური წმინდა შემოსავლები არანაკლებია ამავე ვალუტაში სესხის მომსახურების საჭირო წმინდა შემოსავალზე.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ აღნიშნული რეგულაციები გავრცელდა ფიზიკური პირზე გაცემულ ყველა სესხის სახეობაზე, ხოლო გამონაკლისი შემთხვევები ცალკე მუხლით განისაზღვრა. აღნიშნული დაკრედიტების მოთხოვნები ასევე არ გავრცელდა სამეწარმეო მიზნობრიობით გაცემულ სესხებზე.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ საქართველოში მოსახლეობის უმრავლესობის საშუალო ხელფასი 1,000 ლარის ფარგლებშია და შესაბამისად ასეთ პირებს ძალიან გაუჭირდებათ სესხის აღება, რაც თავისთავად მნიშვნელოვან ზეგავლენას მოახდენს ბანკების და მეწარმეების შემოსავლებზე, რამეთუ პოტენციური კლიენტების უმრავლესი ნაწილი აღნიშნული ცვლილების შემდეგ ვერ შეძლებს სესხის აღებას. აქედან გამომდინარე, უკეთესი იქნებოდა რომ ეროვნულ ბანკს შეემუშავებინა ისეთი ნორმატიული აქტი, რომლითაც გარკვეული პერიოდის შემდეგ, პერმანენტულად, გარკვეულ დონემდე მოხდებოდა დაკრედიტების გამკაცრება, ეს უფრო მეტად შეუწყობდა ხელს, როგორც მოსახლეობის, ასევე საკრედიტო ორგანიზაციების, მეწარმეებისა და დეველოპერების ადაპტაციას გამკაცრებული დაკრედიტების პოლიტიკისადმი.

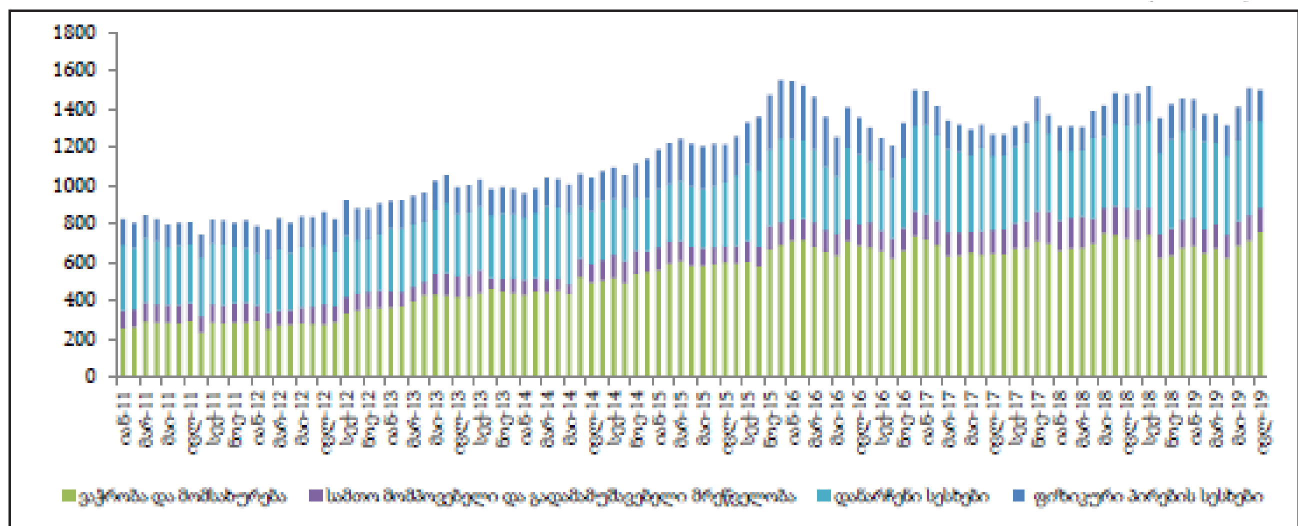
როგორც ივარაუდებოდა, ფიზიკური პირების დაკრედიტების აღნიშნული წესი მნიშვნელოვან ზეგავლენას მოახდენდა

დიაგრამა №3. მოკლევადიანი სესხები ეროვნული ვალუტით ეკონომიკური აგენტების მიხედვით **მილიონი ლარი**

წყარო: National Bank of Georgia

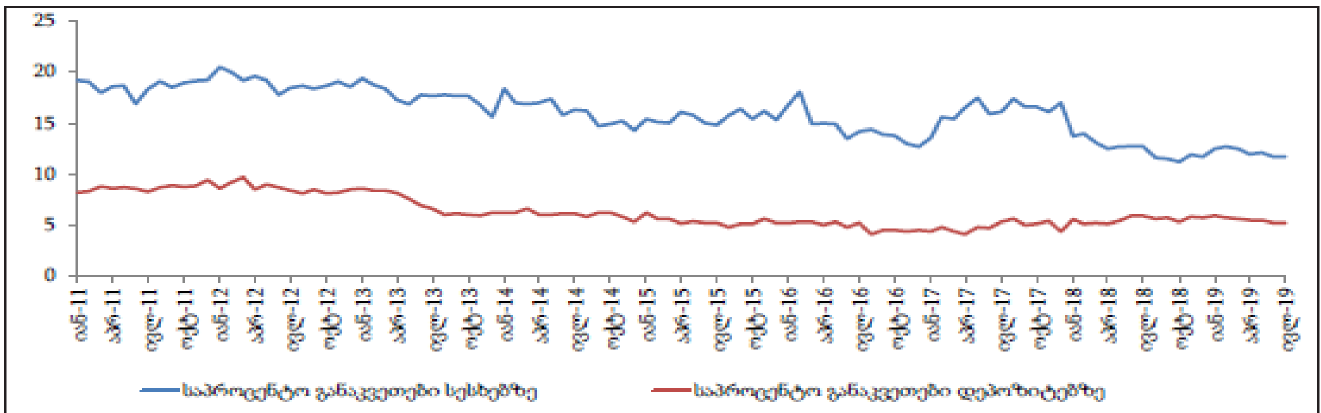
დიაგრამა №4. მოკლევადიანი სესხების მოცულობა ეკონომიკური აგენტების მიხედვით **მილიონი ლარი**

წყარო: National Bank of Georgia

დიაგრამა №5. საპროცენტო განაკვეთები თვეების მიხედვით

სესხების და დეპოზიტების საპროცენტო განაკვეთები

წყარო: National Bank of Georgia

ზოგადად სესხების გაცემის მოცულობაზე ფიზიკური პირების მიმართ და ასევე სავარაუდოდ შემცირდებოდა განვადებით მოვაჭრე პირების გაყიდვებიც, ამის მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ განსაკუთრებულად სხვადასხვა ელექტრო-ტექნიკის და მენაშენეთა გაერთიანების განცხადებები, ტექნიკის მაღაზიათა ქსელ „ელექტრონიკას" მონაცემებით, განვადებით გაყიდვებზე მოდიოდა 60-70%, ხოლო რეგულა-ციების შემდეგ გაყიდვების წილი 50% შემცირდა, ასეთივე განცხადებას ავრცელებს „ტექნო-ბუმის" დამფუძნებელი ასევე სარეალიზაციო ფასის შემცირება მოუწია ტექნიკის მაღაზიათა ქსელ „ბეკოს" გაყიდვების შემცირების თავიდან ასაცილებლად. ასევე როგორც მენაშენეთა ასოციაციაში აღნიშნავენ 10-ჯერ არის შემცირებული იპოთეკური სესხების გაცემა გასული წლის იანვართან შედარებით. (ტექნიკის… :2019)

აღნიშნულის დასადასტურებლად ასევე მნიშვნელო-ვანია იმ სტატისტიკის წარმოჩენა, რომელსაც აქვეყნებს საქართველოს ეროვნული ბანკი, ფაქტობრივად ქვემოთ წარ-მოდგენილიდან ნათლად ჩანს, რომ 2019 წლის იანვრიდან ფიზიკურ პირებზე გაცემული სესხები სისტემატურად მცირ-დება და თუ შევადარებთ 2018 წლის პირველი კვარტალის მონაცემებს, ფაქტობრივად განახევრებულია.

რაც შეეხება სესხების მოცულობას ის გაზრდილია და 30 მილიარდამდე შეადგენს, ასევე შემცირებულია საპროცენტო განაკვეთები უმნიშვნელოდ.

რაც შეეხება ბიზნეს სექტორის ბრუნვასა და პროდუქციის გამოშვებას, აქ ზრდის ტენდენცია შეინიშნება, კერძოდ ბიზნეს სექტორის ბრუნვის მოცულობა 2019 წლის II კვარტალში, გასული წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით 26.6 პროცენტით გაიზარდა და 25.2 მილიარდი ლარი შეადგინა. ზრდისტენდენციითხასიათდებაბიზნესსექტორისპროდუქციის გამოშვების მაჩვენებელიც. 2019 წლის II კვარტალში მისი მოცულობა 11.2 მილიარდი ლარით განისაზღვრა, რაც 12.0 პროცენტით აღემატება გასული წლის შესაბამისი პერიოდის მაჩვენებელს (National Statistics…….2019:21-22).

რაც შეეხება ეკონომიკურ ზრდას, ის უკვე დაკორექტირდა, მაგრამ აღნიშნულის პირდაპირ დაკავშირება დაკრედიტე-ბის გართულებასთან არასწორი იქნება, რამეთუ არ გვაქვს საკმარისი არგუმენტი, რომელიც განპირობებულია არამარტო დინამიკური ფაქტორით, არამედ სხვა შიდა ეკონომიკური და პოლიტიკური ფაქტორებითაც, ამიტომ პირდაპირ კავშირზე საუბარი ვერ იქნება.

ასევე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ ეროვნული ბანკი პასუხიმგებლიანი დაკრედიტების სამაგალითო ქვეყნე-ბად მიუთითებს რამდენიმე ქვეყანას, მათ შორისაა ესტო-ნეთიც, მაგრამ ესტონეთში აღნიშნული წესი ვრცელდება საცხოვრებელი სახლების შეძენაზე და ვადიანობაც 30 წლი-თაა განსაზღვრული, რაც თავისთავად ზრდის კრედიტზე წვდომას. ასევე შვედეთშიც აღნიშნული წესი გამოიყენება იპოთეკური სესხების მიმართ განსხვავებული საპროცენტო განაკვეთების მიხედვით.

დასკვნითი ნაწილი

ამრიგად, ყოველივე ზემოთ განხილულიდან შეიძლება, დავასკვნათ, რომ პასუხისმგებლიანი დაკრედიტება მნიშვნე-ლოვანია თავისი სოციალური და ეკონომიკური შინა-არსით, მაგრამ ყოველთვის უნდა გაიზომოს ეფექტი, რო-მელიც შეიძლება გამოიწვიოს ასეთმა რეგულაციებმა. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ უცხოური პრაქტიკით PTI (ყოველ-თვიური შენატანები) ხშირად მერყეობს 30-50% ფარგ-ლებში, ხოლო ასევე დაკრედიტების პოლიტიკაში ხში-რად აქცენტი გაკეთებულია მხოლოდ რომელიმე ერთი მომსახურების გაცემაზე (უმრავლეს შემთხვევაში ეს ეხება იპოთეკურ სესხებს). ასევე ასეთი გადაწყვეტილების მიღების პრეფაქტორია გარე და შიდა შოკები, რომლებიც გაუთვა-ლისწინებელი გარემოებებითაც შეიძლება იყოს ნაკარ-ნახევი, მაგალითად, ირლანდიის, აშშ-ს და ევროპის ბევრ ქვეყანაში იპოთეკური სესხების გაუფასურებით (შემდგომ უძრავი ქონების ფასების დაცემით), ასევე ხშირია ვალუტის

გაუფასურებასთან დაკავშირებული მოლოდინები, რომლებიც მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია საგარეო ვაჭრობაზე და უცხოურ ვალუტაზე, და აქ, რათქმაუნდა, საქართველოს შემთხვევაც პირდაპირ დასაკავშირებელია. საქართველოში მიზანშეწონილი იქნებოდა, რომ პასუხისმგებლიანი დაკრედიტების პოლიტიკის ეფექტი გადანაწილებულ ყოფილიყო დროში, სესხის მომსახურების და უზრუნველყოფის სისტემატური ზრდით, რისთვისაც მზად იქნებოდნენ, როგორც ფიზიკური პირები, ასევე ეკონომიკური აგენტები, რომლების საქმიანობაც დაკავშირებული იყო განვადებით ვაჭრობასთან, ასევე ცალკე განსახილველია იპოთეკური დაკრედიტება, რამეთუ აღნიშნული დარგი წარმოადგენს ერთ–ერთ ყველაზე სწრაფად მზარდ და სამომავლოდ ეროვნულ ბანკს დასჭირდება რეგულაციების შერბილება ამ მიმართულებით.

ასევე საპროცენტო განაკვეთების შემცირებას სავარაუდოდ ექნება მოკლევადიანი ეფექტი, რამეთუ შემცირებას მარტო დაკრედიტების პოლიტიკის გამკაცრება თავისთავად ვერ უშველის და საჭირო იქნება სხვა მაკროპრუდენციული გადაწყვეტილებების მიღება, მით უმეტეს, როდესაც მიზნობრივი ინფლაციიდან გადახრის გამო ეროვნულმა ბანკმა გაზარდა რეფინანსირების განაკვეთი 6.5%–დან 7%–მდე, აღნიშნული თავისთავად წარმოადგენს მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმს და უარყოფითად აისახება საბანკო სექტორის მიერ გაცემულ სესხების საპროცენტო განაკვეთზე და თავისთავად ერთობლივ მოთხოვნაზეც, შესაბამისად, ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებელი სავარაუდოდ კიდევ ერთხელ დაკორექტირდება.

შესაბამისად, ეროვნული ბანკის მარეგულირებელი პოლიტიკის ნაწილი ყოველთვის უნდა იყოს, რათქმაუნდა, სოციალური გამოწვევების დაძლევა, მაგრამ ეს არ უნდა აზიანებდეს ქვეყნის ფინანსურ სტაბილურობას.

ლიტერატურა/REFERENCES

Kovzanadze I., kontridze G. (2017). Modern Banking: Theory and Practice. Tbilisi (in Georgian).

Basilaia K. (2018). Banking. Tbilisi (n Georgian).

Kokiauri L (2012). Basics of Banking. Tbilisi (In Georgian).

Tsaava G., Khantadze G. (2015). Banking Management (Theory, Methods and Practice). Manual. Tbilisi (In Georgian).

Gelashvili M. (2018) Risk Management in Commercial Banks. Journal of Innovative Economics and Management, №2 (In Georgian).

Order of the President of the National Bank of Georgia №281/04. (2018) December 24. (Available: 09.09.2019) (In Georgian).

National Bank of Georgia. Review for July. (2019). (Available: 09.09.2019) (In Georgian).

National Statistics Office of Georgia, 2nd Quarter of 2019. (2019) Review. (Available: 09.09.2019) (In Georgian).

World Bank, Overview of Supervisory Regulations, October 2013. (2013) (available: 09.09.2019).

House technic stores are with microfinance organizations on a new installment scheme. (2019). (Available: 09.09.2019) (In Georgian).

JEL Classification: H20, H21, H23 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.013

IMPROVING TAX ADMINISTRATION IMPORTANT ELEMENTS

REVAZ BEGIASHVILI
PhD Student
Kutaisi University, Georgia
rezobegiashvili@yahoo.com

Abstract. The creation of an optimal tax system remains a challenge even in the developed world, and is a subject of constant debate and discussion among scholars as well as political and business circles. In this context, especially in the context of modern economic development in Georgia, it is important to identify and discuss one of the most important parts of the tax system - tax administration, ways to improve it and its effective implementation.

In order to improve tax administration, it is important at the first stage to identify the elements that are vital for improving not only tax administration but also the overall tax system. This requires a coherent policy that ultimately will make a significant contribution to the country›s economy.

Enhancing trust in tax system, constructive and trust-based dialogue, transparent procedures for conscientious (bona fide) taxpayer, as an encouragement of the “cornerstone” of the tax system, increasing efficiency of Revenue Service, developing an ascertainable and unambiguous legislation, reducing the time of tax disputes and enhancing the quality of decisions and, most importantly, raising the taxpayer’s payment culture as the part of the national self-consciousness, - this, in our opinion, is incomplete, however prioritized list of elements, that will provide a significant boost to the overall tax system and, ultimately, to the country’s economy.

Taking into account the development problems of tax administration, the competent circles’ «proper interest», and our consistent and comprehensive implementation of the stressed instruments into the system development process will play an important role in establishing tax administration as a mechanism to stimulate economic development.

KEYWORDS: TAX ADMINISTRATION, CONSCIENTIOUS PAYER, TRANSPARENT PROCEDURES, INCREASE EFFICIENCY.

For citation: Begiashvili, R. (2020). Improving tax administration Important elements. *Globalization and Business, №9,* pp. 104-110 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.013

JEL Classification: H20, H21, H23 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.013

საგადასახადო ადმინისტრირების გაუმჯობესების მნიშვნელოვანი ელემენტები

რევაზ ბეგიაშვილი
დოქტორანტი
ქუთაისის უნივერსიტეტი, საქართველო
rezobegiashvili@yahoo.com

საკვანძო სიტყვები: საგადასახადო ადმინისტრირება, კეთილსინდისიერი გადამხდელი, გამჭვირვალე პროცედურები, ეფექტიანობის ამაღლება.

ციტირებისთვის: ბეგიაშვილი რ. (2020). საგადასახადო ადმინისტრირების გაუმჯობესების მნიშვნელოვანი ელემენტები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 104-110. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.013

ოპტიმალური საგადასახადო სისტემის შექმნა მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებშიც კი დღემდე გამოწვევად რჩება და იგი, როგორც სამეცნიერო, ასევე პოლიტიკურ წრეებსა თუ ბიზნესის წარმომადგენლებს შორის მუდმივი დავისა და განხილვის საგანია. აღნიშნულიდან გამომდინარე, განსაკუთრებით თანამედროვე საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პირობებში, მნიშვნელოვანია, გამოვყოთ და ვისაუბროთ საგადასახადო სისტემის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწილზე – საგადასახადო ადმინისტრირებაზე, მისი გაუმჯობესებისა და ეფექტიანი განხორციელების გზებზე.

საგადასახადო ადმინისტრირების გაუმჯობესებისათვის, პირველ ეტაპზე მნიშვნელოვანია, მოხდეს იმ ელემენტების იდენტიფიცირება, რომელთა გაუმჯობესებასაც სასიცოცხლო მნიშვნელობა აქვს არა მარტო საგადასახადო ადმინისტრირების, არამედ მთლიანი საგადასახადო სისტემის გაჯანსაღებისათვის. ამისათვის საჭიროა თანმიმდევრული პოლიტიკის გატარება, რაც საბოლოო ჯამში მნიშვნელოვნად წაადგება ქვეყნის ეკონომიკას.

საგადასახადო სისტემის მიმართ ნდობის გაღრმავება, კონსტრუქციული და ნდობაზე დაფუძნებული დიალოგი, გამჭვირვალე პროცედურები კეთილსინდისიერი გადასახადის გადამხდელის, როგორც საგადასახადო სისტემის „ქვაკუთხედი"-ს წახალისება, შემოსავლების სამსახურის ეფექტურობის ამაღლება, განჭვრეტადი და არაორაზროვანი კანონმდებლობის ჩამოყალიბება, საგადასახადო დავების დროის შემცირება და გადაწყვეტილებების ხარისხის გაზრდა და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, გადასახადის გადამხდელის საგადამხდელო კულტურის, როგორც სახელმწიფოებრივი თვითშეგნების შემადგენელი ნაწილის ამაღლება, ჩვენი აზრით, იმ არასრული, თუმცა პრიორიტეტული ელემენტების ჩამონათვალია, რომლებიც საბოლოო ჯამში უზრუნველყოფს მთლიანად საგადასახადო სისტემის დაეს, თავის მხრივ, ქვეყნის ეკონომიკის მნიშვნელოვან გაჯანსაღებას.

საგადასახადო ადმინისტრირების განვითარების პრობლებით, საზოგადოების კომპეტენტური წრეების „სათანადოდ დაინტერესება" და ჩვენს მიერ გამოყოფილი ინტრუმენტების თანმიმდევრული და კომპლექსური დანერგვა საგადასახადო სისტემის განვითარების პროცესში მნიშვნელოვან როლს შეიტანს საგადასახადო ადმინისტრირების, როგორც ეკონომიკის განვითარების სტიმულირების ხელშემწყობი მექანიზმის ჩამოყალიბების პროცესში.

პირველი და უმთავრესი ელემენტი საგადასახადო სისტემის გაჯანსაღებისთვის, არის ამ პრობლებით შესაბამისი სტრუქტურების „სათანადოდ დაინტერესება", ბიზნეს და კომპეტენტურ სამეცნიერო წრეებთან აქტიური კომუნიკაციის შედეგად ქმედითი ღონისძიებების დაგეგმვა-განხორციელება.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია საგადასახადო სისტემის მიმართ ნდობის გაღრმავება. კონსტრუქციული და ნდობაზე დაფუძნებული დიალოგი, გამჭვირვალე პროცედურები და „მომხმარებელზე ორიენტირებული" მიდგომა გამოიწვევს კანონმორჩილებას გადასახადების გადამხდელის მხრიდან, შესაბამისად ნაკლებ დარღვევებს და დაზოგავს სახელმწიფო ხარჯებს, რითაც შესაძლებელი გახდება დაზოგილი თანხების დანაშაულის პრევენციის ან ადმინისტრირების გაუმჯობესების მიზნით გამოყენება. რაც უფრო კარგად გაერკვევა ბიზნესი საგადასახადო კოდექსში, მით უფრო დაემორჩილება მის მოთხოვნებს და კეთისლსინდისიერი გადასახადის გადამხდელების რაოდენობაც მნიშვნელოვნად მოიმატებს.

სწორედ **კეთილსინდისიერი გადასახადის გადამხდელია** ის „ქვაკუთხედი" რაზეც უნდა მოხდეს ზოგადად ეფექტური საგადასახადო სისტემის დაშენება. უნდა განხორციელდეს კეთილსინდისიერი გადამხდელების წახალისება და მათ მიმართ პარტნიორული ურთიერთობის ჩამოყა-

ლიბება. ამასთან, პარალელურად უნდა განხორციელდეს საგადასახადო ადმინისტრირების გამკაცრება განსაკუთრებულად გადასახადის გადახმდელების იმ სეგმენტზე, ვინც შეგნებულად არიდებს თავს საგადასახადო ვალდებულებების შესრულებას. საჭიროა საგადასახადო სამართალდარღვევების დროული გამოვლენა/აღკვეთა, რათა ხელი შეეწყოს კეთილსინდისიერ გადამხდელს და ჯანსაღ კონკურენციას.

გადასახადის გადამხდელს უნდა გაუჩნდეს განცდა, რომ კანონის წინაშე ყველა თანაბარია და არაკეთილსინდისიერი გადასახადის გადამხდელის მიმართ პასუხისმგებლობა გარდაუვალი.

ტრაფარეტულია ამის აღნიშვნა, მაგრამ კანონი უპირობოდ უნდა აღსრულდეს, არ აქვს მნიშვნელობა ეს ეხება საზოგადოების ყველაზე შეძლებულ თუ უკიდურესად შეჭირვებულ ფენას. დაუშვებელია გამონაკლისების დაშვება. თუ არსებული კანონი საზოგადოების რომელიმე წრისთვის შეუსაბამოა, კი არ უნდა მოხდეს ამ კანონის გვერდის ავლა ან/და შერბილება სხვადასხვა მეთოდების გამოყენებით, არამედ, იგი უნდა შეიცვალოს/დაიხვეწოს.

საგადასახადო სისტემის შეუფერხებელი ფუნქციონირებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება საგადასახადო ადმინისტრირების განმახორციელებელი ორგანოს — **შემოსავლების სამსახურის გამართულ მუშაობას.** ამისათვის მნიშვნელოვანია, განხორციელდეს შრომითი რესურსის ოპტიმიზაცია და სამსახურის მუშაობის პროდუქტიულობის გაზრდა. რაც, ჩვენი აზრით, გამოიხატება შემდეგი ელემენტების ხარისხობრივი მაჩვენებლების გაუმჯობესებაში, კერძოდ:

- ელექტრონული ტექნოლოგიების დახვეწა;
- რისკზე დაფუძნებული საგადასახადო კონტროლი;
- კადრების ოპტიმიზაცია და შრომითი რესურსების მუდმივი გადამზადება;
- კორპორატული შეგრძნების ამაღლებაზე მუდმივი ზრუნვა, რაც თავის მხრივ განაპირობებს პროფესიონალი კადრების გადინების შემცირებას;
- გაწეული სამუშაოს ხარისხის უწყვეტი კონტროლი.

ასევე საჭიროა სახელმწიფო უწყებების კოორდინირებული მუშაობა და დაინტერესებულ მხარეებთან თანამშრომლობა. ეფექტიანი საჯარო მმართველობა გულისხმობს ქვეყნის საგადასახადო სისტემის დახვეწას საბიუჯეტო სტაბილურობის დაცვისა და ბიზნესისათვის საგადასახადო გარემოს გაუმჯობესების მიზნით.

ჩვენ ვიზიარებთ ექსპერტების აზრს, რომ საგადასახადო **კანონმდებლობა საჭიროებს დახვეწას,** თუმცა აქვე შევნიშნავთ, რომ ცვლილებები არ უნდა ხორციელდებოდეს პერმანენტულ რეჟიმში, რაც, თავის მხრივ, ქმნის არასტაბილურობის განცდას. უპრიანი იქნებოდა ევროკავშირის ქვეყნებში დანერგილი პრაქტიკის მსგავსად, საგადასახადო ცვლილებები, მიუხედავად მიღების თარიღისა, ტრადიციულად წელიწადში ერთხელ ან ორჯერ ხორციელდებოდეს. ეს საკმარის დროს მისცემდა საგადასახადო ორგანოებს სპეციალური ინსტრუქციების გამოსაცემად, ხოლო ბიზნესმენს – კანონმდებლობის გასაცნობად.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გადასახადის გადამხდელების მნიშვნელოვანი ნაწილისთვის, ***საგადასახადო კოდექსი ბუნდოვანი და რთულად გასაგებია.***

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებაში ვკითხულობთ: „განჭვრეტადი და არაორაზროვანი კანონმდებლობა, ერთის მხრივ, უზრუნველყოფს პირის დაცვას სამართალშემფარდებლის თვითნებობისგან, მეორეს მხრივ კი, ადგენს გარანტიას, რომ პირმა მიიღოს მკაფიო შეტყობინება სახელმწიფოსგან, რათა მოახერხოს ნორმის სწორი აღქმა, განსაზღვროს, რომელი ქმედებაა კანონით აკრძალული და რომელ ქმედებას შეიძლება მოჰყვეს სამართლებრივი პასუხისმგებლობა. პირს უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა, განჭვრიტოს საკუთარ ქმედებაში აკრძალული ქმედების ნიშნები და წარმართოს საკუთარი ქცევა კანონმდებლობით დადგენილი წესების შესაბამისად“.

საგადასახადო კანონმდებლობის უკეთ გაგების მიზნით, თითქმის ყველა ქვეყანაში და მათ შორის საქართველოშიც, ხელისუფლება გამოსცემს სპეციალურ ინსტრუქციებს, სადაც ახსნილია, თუ როგორ უნდა შეასრულოს გადასახადის გადამხდელმა კუთვნილი საგადასახადო ვალდებულება. თუმცა, როგორც ჩანს, ჩვენი ქვეყნის რეალობიდან გამომდინარე, ეს საკმარისი არ არის. უნდა დაინერგოს მომხმარებლებზე ორიენტირებული კომუნიკაცია. ოფიციალური საგადასახადო ინსტრუქციები პრაქტიკული მაგალითების საფუძველზე უნდა განმარტავდეს საგადასახადო კოდექსის მუხლებს, აშუქებდეს ბუნდოვან საკითხებს და გასაგები ენით აღწერდეს საგადასახადო პროცესებს.

ზემოაღნიშნული პრობლემის მოსაგვარებლად, გარდა საგადასახადო კანონმდებლობის დახვეწისა და მისი ბუნდოვან, რთულად გასაგები ნაწილებზე ინსტრუქციების უფრო გასაგებ ენაზე გამოცემისა, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, გაუქმდეს მომსახურების საფასურები წინასწარ გადაწყვეტილებაზე. ასევე, შემოსავლების სამსახურის უფროსის განმარტებას საგადასახადო კანონმდებლობის გამოყენების შესახებ მოეხსნას სარეკომენდაციო სტატუსი და აღიარებულ იქნას როგორც იურიდიული ძალის მქონე დოკუმენტი.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, საგადასახადო კანონმდებლობის აღქმა მეწარმეების მნიშვნელოვანი ნაწილისათვის დაკავშირებულია გარკვეულ სირთულეებთან. აქედან გამომდინარე, ხშირია დავები მეწარმეებსა და საგადასახადო ორგანოებს შორის. ხოლო, საგადასახადო ადმინისტრირების გაუმჯობესების მიზნებიდან გამომდინარე, ***საგადასახადო დავების დროის შემცირება და გადაწყვეტილებების ხარისხის გაზრდა,*** დღემდე გამოწვევად რჩება.

აუცილებელია, ამ მიმართულებით გატარდეს დამატებითი ღონისძიებები და მოხდეს დავების განხილვის ეფექტიანი სისტემის ფორმირების უზრუნველყოფა.

სწორედ საგადასახადო დავების განხილვის განსაკუთ-

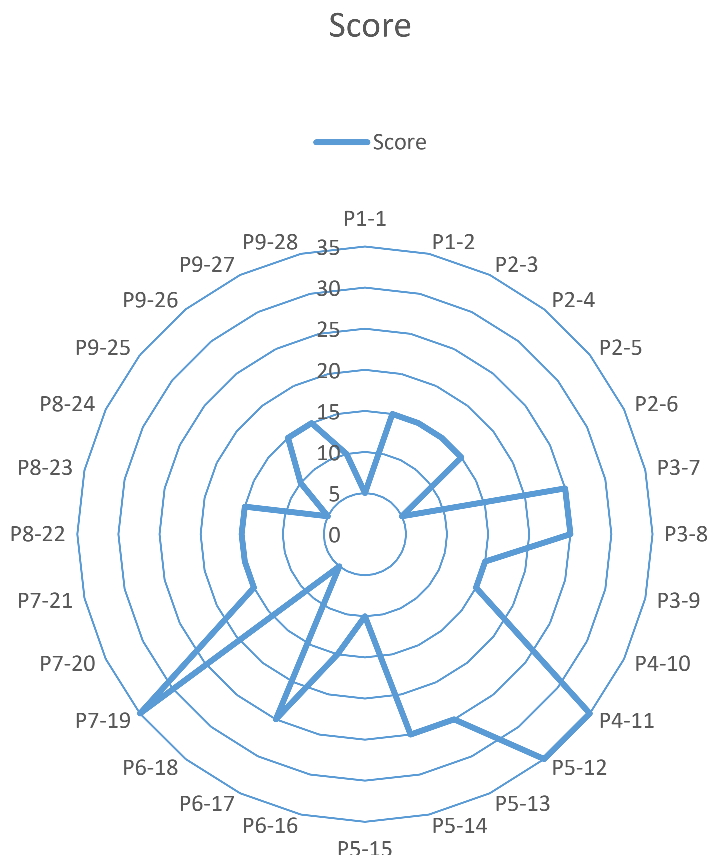
რებული მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ქვეყნები სხვადასხვაგვარად უზრუნველყოფენ ასეთი კატეგორიის დავებზე მართლმსაჯულების განხორციელებას. რიგ ქვეყნებში საგადასახადო დავებს განიხილავენ საერთო სასამართლოები, სხვა ქვეყნებში კი – სპეციალიზებული, საგადასახადო ან ფისკალური სასამართლოები. იმისათვის, რათა გაანალიზებულ იქნას საგადასახადო დავების განხილვის ეფექტიანობა სპეციალიზებულ სასამართლოებში, საჭიროა, შესწავლილ იქნას როგორც საერთო სასამართლოებში, ისე საგადასახადო სასამართლოებში საგადასახადო კატეგორიის დავების განხილვის წესი და პროცედურა და უცხოური პრაქტიკა დაინერგოს საქართველოში.

არა მარტო საგადასახადო ადმინისტრირების ეფექტიანობის ამაღლების, არამედ მთლიანად საგადასახადო სისტემის გამართული ფუნქციონირებისათვის, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება კიდევ ერთ ასპექტს, როგორიცაა – **გადასახადის გადამხდელის საგადამხდელო კულტურის, როგორც სახელმწიფოებრივი თვითშეგნების შემადგენელი ნაწილის ამაღლება.**

მიგვაჩნია, რომ საზოგადოების საგადამხდელო კულტურის, როგორც სახელმწიფოებრივი თვითშეგნების შემადგენელი ნაწილის ფორმირება უნდა დაიწყოს ბავშვობიდან, მისი ოჯახიდან და ვითარდებოდეს განათლების მიღების და პიროვნების ცხოვრების ყოველ ეტაპზე თანმიმდევრულად.

შესაბამისი ყურადღება უნდა გამახვილდეს სახელმწიფოს არსებობისათვის გადასახადებისა და ეკონომიკური ინსტიტუტების როლზე, წარმოჩენილი უნდა იქნეს გადასახადების გადახდის აუცილებლობა – სარგებლიანობის მნიშვნელობა როგორც საზოგადოების, ისე მისი თითოეული წევრის კეთილდღეობის საქმეში. აუცილებელია, ყველა პიროვნებამ გაითავისოს თავისი როლი ქვეყნის აღმშენებლობის საქმეში.

აუცილებელია, სახელმწიფოს მხრიდან შემუშავდეს ისეთი მექანიზმი, რომელიც უზრუნველყოფს საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლებას და მეწარმეებში აღძრავს

5-D, 10-D+, 15-C, 20-C+, 25-B, 30-B+, 35-A.

Indicator	Score
P1-1	5
P1-2	15
P2-3	15
P2-4	15
P2-5	15
P2-6	5
P3-7	25
P3-8	25
P3-9	15
P4-10	15
P4-11	35
P5-12	35
P5-13	25
P5-14	25
P5-15	10
P6-16	15
P6-17	25
P6-18	5
P7-19	35
P7-20	15
P7-21	15
P8-22	15
P8-23	15
P8-24	5
P9-25	10
P9-26	15
P9-27	15
P9-28	10

მაჩვენებელი	ქულა	შეფასების მოკლე განმარტება
POA1: რეგისტრირებულ გადამხდელთა მონაცემთა ბაზებში დაცული ინფორმაციისა და მონაცემების უტყუარობა		
P1-1. გადამხდელთა შესახებ უტყუარი და სანდო ინფორმაციის არსებობა	D	საქართველოს საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს მონაცემებზე დაფუძნებული გადამხდელთა რეესტრი საგადასახადო ადმინისტრირებისთვის ადექვატური არ არის.
P1-2. გადამხდელთა პოტენციური ბაზის შესახებ ინფორმაციის ფლობა.	C	დაურეგისტრირებელი გადამხდელების გამოვლენა წინასწარ დაგეგმილი საქმიანობა არ არის და არ არსებობს რეგისტრაციის გეგმის აღსრულების სისტემა.
POA 2: რისკის ეფექტური მართვა		
P2-3. გადამხდელთა კულტურის ამაღლების სფეროში არსებული რისკების გამოვლენა, შეფასება, დიფერენციაცია და განზოგადება.	C	გადამხდელთა კულტურის ამაღლების სფეროში რისკის შეფასების მიმართულებით უწყება ჯეროვნად მუშაობს, თუმდა ჯერ განვითარების ეტაპზეა და გადამხდელთა საბანკო ანგარიშებზე არსებული ნაშთის შესახებ ინფორმაციაზე წვდომის არქონა აფერხებს პროცესს.
P2-4. გადამხდელთა კულტურის ამაღლების გეგმით რისკების განეიტრალება.	C	გადამხდელთა კულტურის ამაღლების გეგმაზე არ ხდება რესურსების სრულყოფილი გამოყოფა და მონიტორინგი.
P2-5. გადამხდელთა კულტურის ამაღლების სფეროში რისკების განეიტრალების მიზნით განხორციელებული ინიციატივების მონიტორინგი და შეფასება.	C	გადამხდელთა კულტურის ამაღლების სფეროში რისკების განეიტრალების სტრატეგიის დამტკიცების მექანიზმი არსებობს, თუმცა შედეგების შეფასება არ ხდება უწყების ხელმძღვანელი რგოლის მიერ.
P2-6. უწყებრივი რისკების გამოვლენა, შეფასება და განეიტრალება.	D	არ არსებობს იმის დაოქმებული მტკიცებულება, რომ უწყებრივი რისკები გათვალისწინებულია და არ არსებობს უწყების უწყვეტი საქმიანობის გეგმა.
POA 3: კანონთან ნებაყოფლობითი შესაბამისობის ხელშეწყობა		
P3-7. ინფორმაციის არეალი, შემოდინება და წვდომა.	B	იოლად ხელმისაწვდომი არხებით ხდება მრავალფეროვანი ინფორმაციის მიღება, თუმცა საინფორმაციო სატელეფონო ცენტრის კავშირგაბმულობის ტექნიკური საშუალებები (წარმადობა) უნდა გაუმჯობესდეს.
P3-8. კანონთან შესაბამისობის მიზნით გადამხდელთა დროითი და სხვა რესურსის დანახარჯის შემცირებისკენ მიმართული ინიციატივების არეალი.	B	მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა კანონთან შესაბამისობის მიზნით გადამხდელთა დროითი და სხვა რესურსის დანახარჯის შესამცირებლად. თუმცა, ფორმალური სტრუქტურის სისტემური მიმოხილვა არ ხდება.
P3-9. უწყების მიერ უზრუნველყოფილ პროდუქტებსა და მომსახურებაზე გადამხდელთა მოსაზრებების გათვალისწინება.	C	მეტის გაკეთებაა შესაძლებელი გადამხდელთა მოსაზრებების სისტემატიური მიღების, ანალიზისა და გათვალისწინებისთვის.
POA 4: დროული დეკლარირება		
P4-10. დროული დეკლარირების მაჩვენებელი.	C	დროული დეკლარირების მაჩვენებელი დაბალია ყველა ძირითადი სახის ჭრილში.
P4-11. ელექტრონული საშუალებების გამოყენება.	A	დეკლარაციების 99 პროცენტზე მეტი ელექტრონულად ხდება გადამხდელების მიერ და მიიღება უწყების მიერ.
POA 5: გადასახადების დროული გადახდა		
P5-12. გადასახადების ელექტრონული გადახდის მექანიზმების გამოყენება.	A	ყველა გადასახადი ელექტრონულად გადაიხდევინება.
P5-13. გადასახადების ამოღების ეფექტური სისტემების გამოყენება.	B	წყაროსთან დაკავებისა და საავანსო გადახდებისთვის ეფექტური სისტემა გამოიყენება, თუმცა მესამე მხარის მიერ ანგარიშგება არ არის ოპტიმალური.
P5-14. გადასახადის გადახდის დროულობა.	B	დროული გადახდების მაჩვენებელი მაღალია დღგ დეკლარირების შემთხვევაში.
P5-15. საგადასახადო დავალიანების მოცულობა და დინამიკა.	D+	ძველი, ამოუღებელი და საურავებით დამძიმებული საგადასახადო ვალის ტვირთი მნიშვნელოვნად აკნინებს ამოღების ეფექტურობის მაჩვენებელს.

POA 6: დეკლარირებული ინფორმაციის უტყუარობის უზრუნველყოფა		
P6-16. დეკლარაციებში მითითებული მცდარი ინფორმაციის გადამოწმების და გამოვლენის არეალი.	C	საგადასახადო შემოწმებისა და დეკლარაციების გადამოწმების მიზნით განხორციელებული ქმედებები მასშტაბურია, თუმცა არ ხდება ამ საქმიანობის ჯეროვანი დაოქმებული დაგეგმვა და შეფასება.
P6-17. სწორი დეკლარირების წახალისების აქტიური ინიციატივების მასშტაბი.	B	საჯარო გადაწყვეტილებების ჯეროვანი სისტემა სწორი დეკლარირების მიზნით შეიძლება გაუმჯობესდეს მსხვილ გადამხდლებთან ურთიერთობისას თანამშრომლობისა და კულტურის ამაღლების მიდგომების შემუშავებით.
P6-18. არასწორი დეკლარირების მასშტაბის მონიტორინგი.	D	უწყება არ ახორციელებს მონიტორინგს არასწორი დეკლარირების მიზეზით საბიუჯეტო შემოსავლების დანაკლისის მოცულობაზე.
POA 7: საგადასახადო დავების ეფექტური მოგვარება		
P7-19. საგადასახადო დავების დამოუკიდებელი, ქმედითი და ეტაპობრივი მოგვარების პროცესის არსებობა.	A	საგადასახადო დავების ეტაპობრივი და დამოუკიდებელი მოგვარების მექანიზმები ფართოდ გამოიყენება.
P7-20. დავების გადაჭრის ვადები.	C	საგადასახადო დავების გადაჭრის პროცესი ძალიან ნელია.
P7-21. საგადასახადო დავების გადაწყვეტილებათა აღსრულება.	C	საგადასახადო დავების გადაწყვეტილებების აღსრულებაზე მონიტორინგი წარმოებს, თუმცა ყველა მნიშვნელოვან შედეგს არ მოჰყვება სისტემატიური ანალიზი და რეაგირება.
POA 8: საგადასახადო შემოსავლების ეფექტური მართვა		
P8-22. მთავრობაში საგადასახადო შემოსალების პროგნოზირების პროცესში მონაწილეობა.	C	უწყებაში საგადასახადო შემოსავლების მონიტორინგისა და ანალიზის პოტენციალი განვითარების ადრეულ ეტაპზეა.
P8-23. საგადასახადო შემოსავლების ადექვატური აღრიცხვიანობის სისტემა.	C	საგადასახადო შემოსავლების ავტომატიზებული აღრიცხვიანობის სისტემა არსებითი ფუნქციების მქონეა, თუმცა მთელი სისტემის აუდიტი არ განხორციელებულა.
P8-24. ზედმეტობის დაბრუნების პროცესის ადექვატურობა	D	ზედმეტობების დაბრუნების სისტემის აგებულებისა და ფუნქციონირების ფუნდამენტური ხარვეზები აკნინებს დღე ჭრილში გამოხატულ მაჩვენებლებს.
POA 9: ანგარიშვალდებულება და გამჭვირვალობა		
P9-25. შიდა აუდიტის მექანიზმები.	D+	უწყების ერთიანობის უზრუნველყოფის მექანიზმები ფრაგმენტულია, ხოლო შიდა აუდიტის ფუნქცია - დასანერგი.
P9-26. საგადასახადო ადმინისტრირების გარე აუდიტი და ზედამხედველობა.	C	გარე აუდიტი და ზედამხედველობა გარკვეული დოზით არსებობს, თუმცა უწყების რეაგირება არ არის ჯაჭვის შემკვრელი.
P9-27. საზოგადოებრივი აზრი უწყების წესიერების შესახებ.	C	დამოუკიდებელი და ფართომასშტაბიანი კვლევები საზოგადოებრივი აზრის გამოსავლენად ტარდება ოთხწლიანი ინტერვალებით (თუმცა უწყება არ გვევლინება ამ კუთხით ინიციატორად).
P9-28. საქმიანობის შედეგებისა და გეგმების გამოქვეყნება.	D+	წლიური ანგარიშის დაგვიანებული გამოქვეყნება და საქმიანობის სუსტი დაოქმებული დაგეგმვა განაპირობებს გამჭვირვალობის ნაწილში მინიჭებულ დაბალ ქულას.

მოტივაციას (მონდომებას) გადასახადის გადახდასთან დაკავშირებით. მოტივაცია ეფუძნება ყველა იმ პროცესებს, რომელიც ჩართულია ფიზიკური და ფსიქოლოგიური აქტივობების დაწყებაში.

გადასახადის გადამხდელების მიერ საგადასახადო ვალდებულებების შესრულება ეფუძნება პირდაპირ და არაპირდაპირ მოტივაციას. მაგალითად: თუ გადასახადის გადამხდელი იხდის გადასახადს იმიტომ, რომ ეს განპირობებულია ჩადენილ სამართალდარღვევაზე სახელმწიფოს მიერ დაწესებული მაღალი პასუხისმგებლობის ზომებით საურავები, ჯარიმები, იძულების ღონისძიებები, ანუ იმას კი არ აკეთებს, რაც უნდა, არამედ მისი ქმედება ეფუძნება სხვა ფაქტორებს, ეს არის არაპირდაპირი მოტივაცია. არაპირდაპირი მოტივაციისაგან განსხვავებით პირდაპირი მოტივაციის პირობებში გადასახადის გადამხდელზე დაკისრებული საგადასახადო ვალდებულების შესრულება ეფუძნება მაღალ საგადასახადო კულტურას და თვითშეგნებას, ვინაიდან, ამ შემთხვევაში, მეწარმე თვლის, რომ მის მიერ გადახდილი გადასახადი მოხმარდება საზოგადოების და მთლიანად ქვეყნის კეთილდღეობას. შესაბამისად, სახელმწიფოს მიერ

გატარებული საგადასახადო პოლიტიკა აუცილებლად უნდა ითვალისწინებდეს გადასახადის გადამხდელებში პირდაპირი მოტივაციის ამაღლებას; ასეთ შემთხვევაში იზრდება მეწარმეთა საგადასახადო კულტურა და თვითშეგნება, რომლის პარალელურად მცირდება გადასახადების ადმინისტრირებისათვის აუცილებელი სახელმწიფო ხარჯები.

ბიზნესსექტორსა და საგადასახადო ორგანოებს შორის არსებული პრობლემების პოლარიზებას განსაკუთრებით ზრდის კომუნიკაციის ნაკლებობა. ამასთანავე მესიჯი, რომელიც მუდმივად მიეწოდება საზოგადოებას არის ის, რომ გადასახადების გადაუხდელობა იწვევს შესაბამისი სანქციების გავრცელებას და იძულების ღონისძიებების გამოყენებას. ყოველივე ეს კი მიანიშნებს, რომ მეწარმეებში არაპირდაპირი მოტივაციის ხარჯზე ხდება თანხების მობილიზება ბიუჯეტში, რაც მიუღებელია, ვინაიდან გადასახადის გადამხდელებს არა აქვთ სტიმული, რათა თავი იგრძნონ ვალდებულად. შესაბამისად, შედეგი არის ის, რომ გადასახადის გადამხდელები ცდილობენ გადასახადებისაგან თავის არიდებას, როცა ამის შესაძლებლობა მიეცემათ, ამასთანავე ქვეცნობიერად იზრდება უარყოფითი დამოკიდებულება გადასახადების და გადასახადების ამკრებთა მიმართ, რათა გაამართლონ საკუთარი ქცევა გადასახადების არგადახდასთან დაკავშირებით.

ამდენად, მართლაც, მნიშვნელოვანია, რომ სახელმწიფომ განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმოს საზოგადოების მეტ ინფორმირებულობას გადასახადებზე და მისი გადახდით მიღებულ სიკეთეზე. (ამის შესახებ აღნიშნავს ბევრი ექსპერტი).

აქედან გამომდინარე, წინგადადგმულ ნაბიჯად შეიძლება ჩაითვალოს, შემოსავლების სამსახურის მიერ, **საგადასახადო ვალდებულების ნებაყოფლობით შესრულების სტრატეგიის** გამოქვეყნება და ეს სტრატეგია ასევე ასახულია შემოსავლების სამსახურის 2017–2020 წლების სტრატეგიაში, თუმცა, ვფიქრობთ, რომ ხსენებულის ეფექტიანი განხორციელება ზემოაღნიშნული წინაპირობების შესრულების გარეშე საკმარის შედეგს ვერ გამოიღებს.

ზემაღნიშნულის დასტურად შეიძლება მივიჩნიოთ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ განხორციელებული შეფასება, რომელიც მოიცავს საქართველოს შემოსავლების სამსახურის მუშაობის კრიტიკული ასპექტების ანალიზს, რომელიც აფასებს მისი მუშაობის შედეგებს საერთაშორისო საუკეთესო პრაქტიკის მიმართ.

დასკვნის სახით შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ საგადასახადო ადმინისტრირების განვითარების პრობლებით, საზოგადოების კომპეტენტური წრეების „სათანადოდ დაინტერესება" და ჩვენს მიერ გამოყოფილი ინტრუმენტების თანმიმდევრული და კომპლექსური დანერგვა საგადასახადო სისტემის განვითარების პროცესში, მნიშვნელოვან როლს შეიტანს საგადასახადო ადმინისტრირების, როგორც ეკონომიკის განვითარების სტიმულირების ხელშემწყობი მექანიზმის ჩამოყალიბების პროცესში.

ლიტერატურა/REFERENCES

Revenue Service. «Revenue Service Strategy 2017-2020»

Government of Georgia. «Socio-Economic Development Strategy of Georgia. Georgia 2020» 2013, pp. 15-16.

Constitutional Court of Georgia, Decision N2 / 2 / 516,542 of May 14, 2013. Case of Georgian citizens - Alexander Baramidze, Lasha Tugushi, Vakhtang Khmaladze and Vakhtang Maisaia v. Parliament of Georgia). P 19.

GSMEA "Effective Tax Dispute Resolution Institutions, Tax Courts and Alternative Ways" Georgian Small and Medium Enterprises Association, USAID, EAST.WEST MANAGEMENT INSTITUTE / Judicial Independence and Legal Empowerment Project, Eurasia Partnership Foundation. February 2012. p.5.

International Monetary Fund: Georgia, Technical Assessment Report-Tax Administration Diagnostic Assessment Tool - performance assessment Report (2016). Fiscal Affairs Department, p. 11.

http://www.nplg.gov.ge

http://www.rs.ge

http://www.mof.ge

მიკროეკონომიკა, ბიზნესი და სამეწარმეო საქმიანობის განვითარება

MICROECONOMICS, BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

JEL Classification: M3, M31 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.014

THE EFFECT OF INTER-DEPARTMENTAL SYNERGY ON CONSUMER PURCHASING PATTERN IN AN OMNI-CHANNEL RETAILING ENVIRONMENT IN THE GEORGIAN MARKET

ARIAN MATIN
PhD student
International Black Sea University, Georgia
arianmatin@outlook.com

Abstract. This study aims to analyse the impact of the level of synergy in a multi-channel retailer and its end results on customer purchasing behaviour. A deductive approach was adopted by reviewing the past studies on implementation and goals of synergy. It led to a quantitative research model for evaluating the effects of inter-departmental synergy in the market. In order to measure the effect of this strategy on the Georgian customers, a questionnaire was distributed among 412 retail customers. The outcome indicated that the level of synergy positively relates to the frequency and monetary value spent by customers and negatively impacts the threat of pure online retailers as substitutes. The theoretical and managerial implications of the relationship are discussed.

KEYWORDS: INTERDEPARTMENTAL SYNERGY, PURCHASE INTENTION, RETAILING, THE REPUBLIC OF GEORGIA.

For citation: Matin A. (2020). The effect of inter-departmental synergy on consumer purchasing pattern in an Omni-channel retailing environment in the Georgian market. *Globalization and Business, №9,* pp. 113-119 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.014

INTRODUCTION

Retailing industry has evolved dramatically in the past couple of decades. The introduction of the internet in the industry, led many firms to adapt their operation in the new environment. The internet impacted the retailers in two main ways, one is in the operational side, by providing a platform for firms to communicate internally and facilitate the movement of products and data between departments.

Moreover, the internet provides a new way of communication and sales to customers. Many multi-channel retailers, today, has replaced the traditional brochures and telemarketing and sales with online outlets and advertising. Consequently, the cooperation between online and offline channels within a retailer can be a significant factor in analysing customer behaviour and elevating their purchase intention.

As mentioned above, inter-departmental synergy can affect the retailer`s operations in two ways. Görsch et al. (2001) found that the synergy can impact the operations of a multi-channel retailer all along the vertical chain. On the upstream side, tracking and analysing customer data and transmitting the results back to the suppliers can reduce inventory risks and bullwhip effect. Meanwhile, it can increase efficiency on the downstream side of the market by moving products between outlets. The transfer of products between outlets assist the retailer to adjust the supply in each channel to the demand and prevent lost sales or sales markdowns.

Furthermore, Kollmann et al. (2012) discovered inter-departmental synergy can contribute to implementation of other strategies such as differentiation. His findings point out the synergy can increase customer trust in the retailers operation and help differentiate its services from competitors. Naturally, it requires a comprehensive customer relationship management team in the firm. However, the end result, which is elevating trust and purchase intention, can raise the monetary value spent by customers in each visit.

Although, Beck et al. (2015) explained a proper implementation of inter-departmental strategy is necessary for reaching the end goals of the strategy. He categorized hybrid retailers into three classifications. Multi-channel retailers are the ones with little to no integration between their outlets. The next level is cross-channel retailers with partial integration and communication between their outlets. He called a fully integrated hybrid retailer an Omni-channel retailer. In this case, an Omni-channel retailer is the one capable of implementing the changes necessary to increase the frequency and monetary value of purchases. This study follows the strategies that an Omni-channel retailer can pursue to increase the aforementioned frequency and monetary value of purchases.

LITERATURE REVIEW

Interdepartmental synergy adds value to the operation by presenting opportunities for new services within the firm. Steinfield et al. (2013) explained the new services arising from interdepartmental synergy cover the delivery of products in the online and offline channels as well as providing customers with the opportunity to pick up or return the products they purchased online to the nearest offline store.

THE PACE OF DELIVERY AND INTER-CHANNEL PICK-UP AND RETURN POLICY

The interdepartmental synergy can benefit the retailer in different aspect of their operation. Steinfield et al. (2002) revealed that the synergy can assist Omni-channel retailers in the speed and convenience of orders, added value in product and service customization and in after sale services. In an Omni-channel retailer, interdepartmental synergy assists the channels to communicate and share the routes of the products. It provides the distribution centre the knowledge of where the online orders are supposed to be delivered to. Hence, the centre can add the product purchased by online customer to the daily shipments to the nearest offline store matching the customer`s address. Thus, it can cut the time and costs of parallel logistical operation between two channels.

In order to synergize channels across the retailer`s operation most effectively, Badrinarayanan et al. (2014) suggests a horizontally spread information technology system, attribute-to-attribute approach and coordinated discount and promotion strategy is indispensable. In this case, there is a need for retailer to adjust the perception of customers and balance it across its channels. Additionally, this harmonization reduces any misconception among customers and enables the retailer to leverage all outlets simultaneously.

Hence, the retailer can reduce the delivery times for its online outlet and implement cross channel pick-up and return policy. Customers can pick-up or return defective products they purchased online to the nearest offline store. Due to inventorial and promotional synchronization across retailer`s channels, the costs of product returns and logistics reduce while the repurchase intention among customers elevates.

Meanwhile, customer satisfaction and repurchase intention can be increased by a successful interdepartmental synergy. Cao et al. (2015) proposed the opportunity to cross-sell products between the retailer`s channels and tracking consumer`s information and their conversion rate accelerates the sales and delivery process.

Tracking customer`s data assist the managers in understanding their purchasing habits across retailer`s outlets. Therefore, managers can adapt the flow of products between channels and the merchandizing mix of each channel optimally. According to Müller et al. (2018), the most effective structure for processing, alteration and flow of information is a horizontal system.

A flat structure facilitates the transmission of information and flow of products between channels. In a centralized hierarchical structure the processing and flow of information can be delayed due to bureaucratic nature of the system. As a result, Omni-channel retailers need to move toward a flat structure to accommodate the necessity of this flow of products and data across their channels.

THE FREQUENCY OF VISITS AND MONETARY VALUE SPENT BY CUSTOMERS

The purchase intention, the frequency of visits and the monetary value spent by customer can be affected by different factors. Lower prices, quality of products and services and sunk costs can all play a role in the variation in frequency and monetary value of purchases. Nevertheless, interdepartmental synergy can impact them through lowering the price of shipments and added value in pre and post sales services.

Mugaonkar et al. (2011) designed a model for increasing the monetary value spent by customers in a multi-channel retailer. They proposed that the quality of products and services and convenience of purchase can contribute to increasing the money customer is willing to spend in the store. Moreover, they discovered that quality and convenience can shift customers from competitors to the retailer`s channels.

As discussed above, interdepartmental synergy provides the retailer with a higher speed of delivery, convenient pick-up and return policy for customers and a higher quality of after-sale services. The convenience and speed that the synergy brings along can encourage more spending on the part of customers.

Another aspect of customer purchasing behaviour, as mentioned before, is the frequency of their visits to the stores. Martin et al. (2015) formulated a model for increasing the frequency of purchases and concluded that elements such as control over the purchasing process, trust and ease of use can raise the number of visits customers pay to the store.

Interdepartmental synergy provides convenience in delivery and return for the customers. In addition, it increases the level of control in the purchasing process since customers can freely move the products they purchase between channels and receive the product in the outlet of their choosing.

The segments that the retailer targets, play a significant role in a successful implementation of interdepartmental synergy. Dahana et al. (2019) recommended four different segments for targeting depending on the strategy the retailer pursues. In the case of interdepartmental synergy, the two main segments for the retailer to penetrate, especially in the introduction and early growth stage of their operation, are innovators and integrated shoppers.

Innovators are interested in new trends in shopping and the retailers with up-to-date operations appeal to this section of the market the most. Meanwhile, integrated shoppers, as the name suggests, are customers moving between offline and online outlets. for Omni-channel retailers these two segments have the most potential, offering value added services such as the pick-up and return policies discussed

earlier can increase the frequency and monetary value of their purchases in high-involvement products.

Lastly, product assortment and price are other factors that can elevate the frequency and monetary value spent by customer through interdepartmental synergy. Chen-Yu and Seock (2002) suggested that price and merchandize mix can increase the frequency of visits and the money customer is willing to spend in the store. As discussed, due to integrated logistics, Omni-channel retailers with deep level of synergy can reduce the variable costs of order processing and delivery in their online outlet and broaden the range of product assortments in their physical stores by intertwining and harmonizing the inventory systems.

There is lack of comprehensive studies in the Georgian market. However, some papers discussed the customers and their purchasing patterns in the market which can shed more light on the effectiveness of interdepartmental synergy among the Georgian customers. Khoshtaria and Matin (2019) found that price, convenience and quality of products and services affect the switching behaviour among the Georgian customers. Their findings indicate a retailer with lower costs of operation or value added products and services are more successful to attract and retain customers in the country.

The lower level of prices and control over the shipment process, as mentioned, are some of the products of interdepartmental synergy. Hence, synergizing channels across an Omni-channel retailer`s operation can result in higher market share for the retailer in the Georgian market.

On the side of the retailer, strategic planning can impact the operational efficiency and success in the market immensely. Khoshtaria (2018), researching companies in the Georgian market, concluded that a comprehensive strategic planning can lead to a higher level of performance within the organization and more accurate measurements. It emphasizes the direction this study is taking in evaluating strategic planning and establishing performance indicators from downstream side of the supply chain.

In conclusion, Interdepartmental synergy can benefit Omni-channel retailers in different aspect of their operations. It can contribute to speedy delivery for their online outlets while reducing the costs of logistics. Moreover, the synchronized inventorial and promotional system can broaden the cross and within products assortment in the physical store. These adjustments, in turn, lead to higher level of trust and purchase intention among customers. The elevated level of purchase and repurchase intention results in higher frequency of visits and the monetary value spent by customer in the store.

METHODOLOGY

This study adopted a deductive approach by reviewing the past studies, exploring interdepartmental synergy and purchase intention among customers. In order to measure the effectiveness of the strategy on customers in the Georgian market, a quantitative method was selected.

This study attempts to analyse the exact variation in the frequency of visits and the monetary value spent by customers in an Omni-channel retailer with regards to the results of interdepartmental synergy. Therefore, a qualitative research will not yield an accurate result in measuring these variations.

RESEARCH OBJECTIVES

Analysing the past studies, this study attempts to finds the impact of synergy on customer purchasing patterns and whether it reduces the conversion rate of customers to online retailers. Hence, the main objectives of this study are:

- To identify the effects of interdepartmental synergy on customer purchasing pattern;
- To analyse the impact of interdepartmental synergy on the customer`s frequency of visits to the store;
- To discover the impact of interdepartmental synergy on the monetary value spent by customer in each visit to the store;
- To evaluate the effect of interdepartmental synergy, as a defensive strategy, in countering the threat of online retailers as substitutes.

RESEARCH QUESTIONS

In order to explain the relationship between the variables discussed in the literature review, the following research questions need to be answered:

- What is the impact of interdepartmental synergy on customer purchasing behaviour?
- What is the effect of interdepartmental synergy on the frequency of visits paid by customer to the retailer?
- What is the effect of interdepartmental synergy on the monetary value spent by customer on each visit?
- Does the interdepartmental synergy impact the threat of pure online retailer as substitutes?

Formulation hypotheses:

Based on the models of previous studies and the research questions for this study, the following hypotheses are formulated:

H1: Interdepartmental synergy, in an Omni-channel retailer, positively affects the average frequency of visits paid by customers.

H2: Interdepartmental synergy, in an Omni-channel retailer, positively affects the average monetary value spent by customers in each visit.

H3: Interdepartmental synergy, in an Omni-channel retailer, negatively affects the threat of pure online retailers as substitutes.

SAMPLING

To measure the impact of the independent variable (interdepartmental synergy) on the dependent variables (the frequency and monetary value of purchases, threat of online retailers) a questionnaire was designed for the Georgian customers.

A random sampling method was employed by uploading the questionnaire online. The author then asked random customers in different shopping districts in Tbilisi to fill in the questionnaire on the tablet provided to them.

A total of 412 responses were gathered and analysed. The sample consists of 191 male and 221 female respondents. As for sample age distribution, the highest percentage of respondents was in the age range of 36 to 45 by 28.6% followed by 21.1% in the age range of 26 to 35. The next age group was 45 years or older by 18.2% and 20 years or younger with 17% and lastly 21 to 25 with 15%.

The questions were designed on a 5 level Likert scale to measure the impact of independent variable on the dependent ones. The questionnaire was first tested by five respondents before distributing it in the broader public to ensure the questions are understandable. The reliability of the questions and variables are then measured by Cronbach`s alpha. The minimum level of 0.7 Cronbach`s alpha is considered by Chaiyasoonthorn and Suksa-ngiam (2011) and Khoshtaria (2016) to ensure the variables are reliable.

RELIABILITY OF CONSTRUCT

Questionnaire section	Items	Sources
Purchase intention	Frequency and monetary value of purchases Switching to online retailers (negative relationship	Chaiyasoonthorn and Suksa-ngiam (2011) Rose (2012) Calvo-Porral (2015)
Interdepartmental synergy	Speed of delivery Pick-up and return policies	Kollmann (2012) Steinfield (2013) Badrinarayanan (2014)
Threat of online retailers as substitutes	Customers tendency to remain with the multi-channel retailer	Steinfield (2013) Machavolu and Raju (2014) Menon et al. (2018)

Hypothesis testing and findings:

The hypotheses formulated for this study attempts to measure the relationship between inter-departmental synergy (I-SYN) on the frequency of visits paid by customers (FRE) and monetary value spent by customers in the store (MV). It also hypothesized that there is a negative relationship between synergy and the threat of online retailers as substitutes (T-ONL).

For hypothesis H1:

- **H1:** Interdepartmental synergy, in an Omni-channel retailer, positively affects the average frequency of visits paid by customers.
- **Determining variables:** the independent variable is the interdepartmental synergy across an Omni-channel retailer`s outlet, measured by speed of shipments for online outlet and intertwined pick-up and return policies between channels. The dependant variable is the average of the frequency of visits paid by customers to the retailer`s store.
- **Analytical method:** in pursuance of testing the H1 hypothesis, correlation and bivariate regression analysis is utilized due to the fact that one dependent variable is present.

For hypothesis H2:

- **H2:** Interdepartmental synergy, in an Omni-channel retailer, positively affects the average monetary value spent by customers in each visit.
- **Determining variables:** the independent variable is the interdepartmental synergy across an Omni-channel retailer`s outlet, measured by speed of shipments for online outlet and intertwined pick-up and return policies between channels. The dependant variable is the average of the monetary value spent by customers in the retailer`s store.
- **Analytical method:** in pursuance of testing the H2 hypothesis, correlation and bivariate regression analysis is utilized due to the fact that one dependent variable is present.

For hypothesis H3:

- **H3:** Interdepartmental synergy, in an Omni-channel retailer, negatively affects the threat of pure online retailers as substitutes.
- **Determining variables:** the independent variable is the interdepartmental synergy across an Omni-channel retailer`s outlet, measured by speed of shipments for online outlet and intertwined pick-up and return policies between channels. The dependant variable is the threat of online retailers as substitutes measured by the average rate of conversion from Omni-channel and offline outlets to online stores.
- **Analytical method:** in pursuance of testing the H3 hypothesis, correlation and bivariate regression analysis is utilized due to the fact that one dependent variable is present.

	I-SYN	FRE	T-ONL	MV
I-SYN	1	.848**	.857**	.850**
FRE	.848**	1	.889**	.985**
T-ONL	.857**	.889**	1	.891**
MV	.850**	.985**	.891**	1

*Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). ***

As it is evident from the table above, interdepartmental synergy has significant relationships with the frequency of visits by customers (.848), the monetary value of purchases (.850) and countering the threat of online retailers as substitutes (.857).

MODEL SUMMARY OF BIVARIATE LINEAR REGRESSION ANALYSIS FOR H1, H2 AND H3

Model	Dependent	R square	F	Beta	t	Sig.
Interdepartmental Synergy (I-SYN) (***independent***)	(FRE)	.718	1047.794	.848	.007 32.370	.000
	(MV)	.723	1071.711	.850	.068 32.737	.000
	(T-ONL)	.735	1138.052	.857	4.452 33.735	.000

Dependent variables: frequency of purchases, the monetary value of purchases, the threat of online retailers.

In H1 hypothesis the F score is high and simultaneously significance is less than .005 while R square stands at .718. The results indicate that interdepartmental synergy explains the variability in the frequency of purchases by 71.8%.

The correlation between the variables is positive which reveals implementing interdepartmental synergy efficiently can elevate the frequency of purchases in the Omni-channel retailing environment.

In H2 hypothesis the F score is high and simultaneously significance is less than .005 while R square came at .723. The results indicate that interdepartmental synergy explains the variability in the monetary value of purchases by 72.3%.

The correlation between the variables is positive which reveals implementing interdepartmental synergy efficiently can elevate the monetary value of purchases in the Omni-channel retailing environment.

Finally, following the same line of calculations, in H3 hypothesis the F score is high and simultaneously significance is less than .005 while R square came at .735. The results indicate that interdepartmental synergy explains the variability in the monetary value of purchases by 73.5%.

The correlation between the variables is positive which reveals implementing interdepartmental synergy increases the tendency of customers to remain with the retailer rather than switching to online retailers. As a result, the threat of online retailers as a substitute to multi-channel retailers reduces by implementing a successful interdepartmental synergy.

RELIABILITY OF MEASURES

As discussed above, in order to confirm the reliability of the variables in the research construct, Cronbach`s alpha level of 0.7 is considered acceptable. The following is the Cronbach`s alpha for this study.

Variable	Cronbach`s alpha
Interdepartmental synergy	.842
Frequency of visits by customers	.987
Monetary value spent by customers	.984
Threat of online retailers as substitutes	.891

INTERPRETATION OF RESULTS

The end results of interdepartmental synergy vary based on the goal of the retailer and the manner in which the strategy is implemented. The strategy can bring extra fixed costs for retailer due to its requirements for successful implementation. The retailers should employ a horizontally spread customer relationship management to supervise the flow of information and products within the firm. Moreover, the information technology to connect all the data from different departments and receipts and addressed from customers may increase the initial capital investments.

In the case of a retailer seeking to increase the frequency of customers visits, harmonized inventories to keep the product assortments balanced across all channels is necessary. Rising frequency may lead to disparity in the inventories. Since customers purchase high-involvement products in specific trends such as seasonality, fashion ability and brand equity. This trend in purchases may cause one product to sell quickly while others remain in the inventories for a while. Hence, retailers need to keep track and balance their inventories in case of rising frequency of purchases.

On the other hand, if the goal is to raise the monetary value of customers only, the firm needs to elevate their products and services on quality/price curve. In this case, customer relationship management will play a significant role as well as the suppliers. Customers in this sector are willing to pay more to purchase products from high-end brands and expect a high quality of services.

The most straightforward path, for the retailers appealing to customers in this segment, is a vertical alliance with their suppliers so that integrating customer relationship management and product updates and presales can be conducted by the retailer on their offline and online outlets.

Lastly, online retailers` main characteristics which propelled them to success in the last two decades are lower prices and convenience and control over the ordering

process. Online retailers low fixed costs contributed to lower end prices for customers and the fact that they are always available for customers to place orders in at any time and any place assisted them in gaining market share.

For Omni-channel retailer with a proper interdepartmental synergy, the variables costs of order processing and deliveries reduces. It makes them competitive in the pricing for customers with pure internet retailers. Secondly, Omni-channel retailers can utilize their online outlets to solve the availability of services issue that brick-and-mortar retailers face and compete with online retailers in the ease of use and control parameters.

CONCLUSION

This study aimed to measure the impact of interdepartmental synergy for Omni-channel retailers on customer purchasing patterns and find ways for them to expand in the market. the main products of a successful implementation of interdepartmental synergy, as discussed, are faster delivery with lower costs for the online outlet and inter-channel pick-up and return policies.

These advantages, as hypothesised, can encourage customers to visit the stores more frequently and spend more money on average in each visit. The study adapted a quantitative method to measure these links in Georgia by selecting a random sampling of retail customers in Tbilisi.

The results indicated that Georgian customers are willing to visit an Omni-channel retailer and increase the monetary value of their purchases provided that faster delivery and inter-channel pick-up and return policies are practiced effectively in the store. In summary, a successful implementation of an Omni-channel operation in Georgia can encourage customers to visit the retailer and elevate their monetary value of purchases, however, it requires the retailer to increase its initial investments across channels and run a horizontal and efficient customer relationship management.

THEORETICAL AND PRACTICAL VALUES

The model designed in this study is a combination of different researches conducted previously in other markets. There is a lack of studies on the Georgian market and how customers react to different strategies. Multi-channel retailing is a new phenomenon in the country and there are no researches evaluating this type of operation in the market.

Another theoretical value of this study is in its model. The construct measures the success of the strategy from downstream side of the supply chain and trace it back to upstream. Most of traditional models analyse the impact of strategy from managers and suppliers in upstream side and extend it to customers. However, this paper measures the end results of the strategy through customer responses and then builds a path toward planning and implementation of the strategy.

On the practical side, it provides managers with a framework to implement an appropriate interdepartmental synergy towards specific goals to increase customer`s purchase intention. Since the customers in the Georgian market are the respondents, the manager`s tasks is to link their operations to the needs of customers.

Finally, through the elements explained in the study, managers can arrange their operations and allocate their resources with regards to their online and offline outlets and their distribution centres to ensure the flow of products and information between their channels.

LIMITATIONS OF THE STUDY

The main limitation of the study is that multi-channel retailing is a new phenomenon in Georgia and, hence, these types of retailers only operate in Tbilisi and few other cities. There is no wide spread use of online or multi-channel retailers in rural areas in the country. As a result, the reactions of residences in rural areas cannot be included.

Subsequently, since multi-channel retailing is in its introduction phase in Georgia, there is a lack of international retailers in the market. Global retailers are usually working with a third party to deliver their orders to the Georgian market. Therefore, respondents are not completely familiar with a fully operational Omni-channel retailer as is the case for the Western Europe or the United stated.

RECOMMENDATIONS FOR FURTHER RESEARCH

For future studies, the author recommends testing the variables on a broader target market. This research was limited to customers in Tbilisi and covering the rural areas can yield new results. Furthermore, another study that analyses the end results of other strategies in multi-channel retailing environment on customers can be useful for managers in the industry and researchers.

REFERENCES

Badrinarayanan, V., Becerra, E., & Madhavaram, S. (2014). Influence of Congruity in Store-Attribute Dimensions and Self-Image on Purchase Intentions in Online Stores of Multichannel Retailers . Journal of Retailing and Consumer Services , 21 (6), 1013-1020.

Beck, N., & Rygl, D. (2015). Categorization of multiple channel retailing in Multi-, Cross-, and Omni-Channel Retailing for retailers and retailing. Journal of Retailing and Consumer Services , 27 (1), 170-178.

Calvo Porral, C., Martínez Fernández, V., Juanatey Boga, O., & Lévy Mangín, J. (2015). Measuring the influence of customer-based store brand equity in the purchase intention. Cuadernos de Gestión , 15 (1), 93-118.

Cao, L., & Li, L. (2015). The Impact of Cross-Channel Integration on Retailers' Sales Growth. Journal of Retailing , 91 (2), 198-216.

Chaiyasoonthorn, W., & Suksa-ngiam, W. (2011). Factors Influencing Store Patronage: A Study of Modern Retailers in Bangkok Thailand . International Journal of Trade, Economics and Finance , 2 (6), 520-526.
Chen-Yu, J., & Seock, Y. (2002). Adolescents' Clothing Purchase Motivations, Information Sources, and Store Selection Criteria: A Comparison of Male/Female and Impulse/Nonimpulse Shoppers. Family and Consumer Sciences Research Journal , 31 (1), 50-77 .
Dahana, W., Miwa, Y., & Morisada, M. (2019). Linking lifestyle to customer lifetime value:An exploratory study in an online fashion retail market . Journal of Business Research , 99, 319-331.
Görsch, D. (2001). Do Hybrid Retailers Benefit from the Coordination of Electronic and Physical Channels? . 9th European Conference on Information Systems. Bled: European Conference on Information Systems.
Khoshtaria, T. (2016). Strategic Processes in Georgian Manufacturing Companies – Business-Level Strategy Perspective. Seria: Administracja i Zarządzanie , 36, 47-73.
Khoshtaria, T. (2018). The Impact of Strategic Planning on Organizational Performance Through Strategy Implementation. Globalization And Business , 5, 84-89.
Khoshtaria, T., & Matin, A. (2019). Qualitative investigation into consumer motivations and attitudes towards research shopping in the Georgian market. Administration and Management , 48, 41-52.
Kollmann, T., Kuckertz, A., & Kayser, I. (2012). Cannibalization or synergy? Consumers' channel selection in online–offline multichannel systems . Journal of Retailing and Consumer Services , 19 (1), 186–194.
Machavolu, S., & Raju, K. (2014). Showrooming: The Next Threat to Indian Retail. International Journal of Business Research , 1 (1), 1-14.
Martin, J., Mortimer, G., & Andrews, L. (2015). Re-examining online customer experience to include purchase frequency and perceived risk. Journal of Retailing and Consumer Services , 25, 81-95.
Menon, P., Barani, G., & Suganthalakshmi, T. (2018). Mapping Customer Shopping Attitude Towards Webrooming Technique. International Journal of Pure and Applied Mathematics , 119 (12), 991-1003.
Mugaonkar, P., Ananthan, P., Samal, S., & Debnath, B. (2011). A Study on Consumer Behaviour at Organized Fish Retail Outlet. Agricultural Economics Research Review , 24, 133-140.
Müller, R., Sankaran, S., Drouin, N., Vaagaasar, A., Bekker, M., & Jain, K. (2018). A theory framework for balancing vertical and horizontal leadership in projects. International Journal of Project Management , 36 (1), 83-94.
Rose, S., Clark, M., Samouel, P., & Hair, N. (2012). Online Customer Experience in e-Retailing: An empirical model of Antecedents and Outcomes. Journal Of Retailing , 88 (2), 308-322.
Steinfield, C., Adelaar, T., & Lai, Y. (2002). Integrating Brick and Mortar Locations with E-Commerce: Understanding Synergy Opportunities1. The 35th Annual Hawai'i International Conference on System Sciences (pp. 10-20). Big Island, Hawaii: The Hawai'i International Conference on System Sciences.
Steinfield, C., Bouwman, H., & Adelaar, T. (2002). The Dynamics of Click-and-Mortar Electronic Commerce: Opportunities and Management Strategies. International Journal of Electronic Commerce , 7 (1), 93-119.

JEL Classification: D04, D24, Q12, Q17 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.015

COMPETITIVENESS OF EXPORT AGRO PRODUCTS AND ECONOMIC POLICY FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS

NINO TALIKADZE
Ph.D. Student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
nino.talikadze@tsu.ge

Abstract. Agriculture plays a major role in ensuring the country›s food security, improving the balance of payments and strengthening state independence. Increasing the production of agricultural products increases the national income of the country, creates additional jobs and more. Competitive export production should play a major role in boosting agricultural production, as it has to be competitive in the international markets.

The article analyzes the competitiveness of Georgian export agro products and the export-import of agro products. It should be noted that imports of primary agricultural products over the years have significantly outstripped exports, mainly due to the low volume of production of these products and the weak competitiveness of the sector relative to foreign producers. Competitiveness should be enhanced not by imposing barriers on imports, but by enhancing the competitiveness of locally produced products. That is why has been studied the main directions of economic policy for increasing the competitiveness by the example of Israel. Israel uses the theory and principles of knowledge-based economics to increase the innovation potential of the economy and enhance its competitiveness in general.

In this study export agro products are identified by the following parameters: tendencies in export, stock reserves at the end of the year, resources, local production, average yield and self-provision coefficients. Thus, we assessed the competitiveness of corn/wine, nuts, potatoes, vegetables, wheat. Competitiveness level is calculated for selected Georgian agro products based on the received FAO data. The level of competitiveness of agro-food products was compared with each other on two markets: The European Union market (EU market) and the Commonwealth of Independent States market (CIS market). The product›s competitiveness level is calculated using the following indexes: Relative Export Advantage Index (RXA), Relative Import Penetration Index (RMP) and Relative Trade Advantage Index (RTA).

The paper concludes that a high level of competitiveness in the international trade from Georgian agro products has nuts and wine. In addition, it is interesting that on CIS markets Georgian agro-food products have higher competitiveness than on the EU market. Also, on CIS markets competitive are potatoes and vegetables. Data analysis has shown that Georgian wine has far higher competitiveness on the CIS market than on the EU market. In recent years, the volume of Georgian wine exports to Russia has increased, which has been reflected in competitiveness indices. Consequently, the competitiveness of Georgian wine is increasing in the CIS market, while maintaining relative stability in the EU market. Also, Georgian nuts has far higher competitiveness on the EU market than on the CIS market.

Conclusions are made according to the identified problems and the recommendations are offered on the directions of economic policies for increasing the competitiveness of agro-food products. It is important to identify agro-food products on the threshold of competitiveness in international trade in order to concentrate further resources and efforts on them, which will increase export volumes in the future. It is advisable to create a stable regulatory environment and increase the awareness of the Georgian agro-food product in international level.

KEYWORDS: AGRO PRODUCTS, COMPETITIVENESS, COMPETITIVENESS INDEXES, ECONOMIC POLICY OF COMPETITIVENESS.

For citation: Talikadze, N. (2020). Competitiveness of Export Agro Products and Economic Policy for Increasing the Competitiveness. *Globalization and Business, №9,* pp. 120-128 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.015

JEL Classification: D04, D24, Q12, Q17 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.015

საექსპორტო აგროსასურსათო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობა და კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ეკონომიკური პოლიტიკა

ნინო ტალიკაძე
დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
nino.talikadze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: აგროსასურსათო პროდუქტი, კონკურენტუნარიანობა, კონკურენტუნრაიანობის ინდექსები, კონკურენტუნარიანობის ეკონომიკური პოლიტიკა.

ციტირებისთვის: ტალიკაძე ნ. (2020). საექსპორტო აგროსასურსათო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობა და კონკურენტ-უნარიანობის ამაღლების ეკონომიკური პოლიტიკა. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9,* გვ. 120-128. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.015

შესავალი

სოფლის მეურნეობა დიდ როლს ასრულებს ქვეყნის სასურსათო უზრუნველყოფის, საგადამხდელო ბალანსის გაუმჯობესებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის განმტკიცების საქმეში. სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების გადიდებასთან ერთად, როგორც წესი, უმჯობესდება მოსახლეობის კვების სტრუქტურა და ხარისხი, მცირდება იმპორტული სურსათის მოცულობა, რაც, შესაბამისად, დადებითად აისახება საგადამხდელო ბალანსის დეფიციტის შემცირებაზე და ქვეყნის სასურსათო დამოუკიდებლობის ხარისხის ამაღლებაზე. ამასთან ერთად, სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების გაზრდა, ზრდის ქვეყნის ეროვნულ შემოსავალს, ქმნის დამატებით სამუშაო ადგილებს და სხვა. სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების გაზრდაში დიდი როლი კონკურენტუნარიანი საექსპორტო პროდუქციის წარმოებამ უნდა შეასრულოს, რადგან პროდუქტის საერთაშორისო ბაზრებზე გასატანად ის კონკურენტუნარიანობით უნდა გამოირჩეოდეს. ამასთან, უნდა მოხდეს იმპორტის ადგილობრივი წარმოებით ჩანაცვლება.

ძირითადი ტენდენციები სოფლის მეურნეობის სექტორში (ექსპორტ-იმპორტის კონტექსტით)

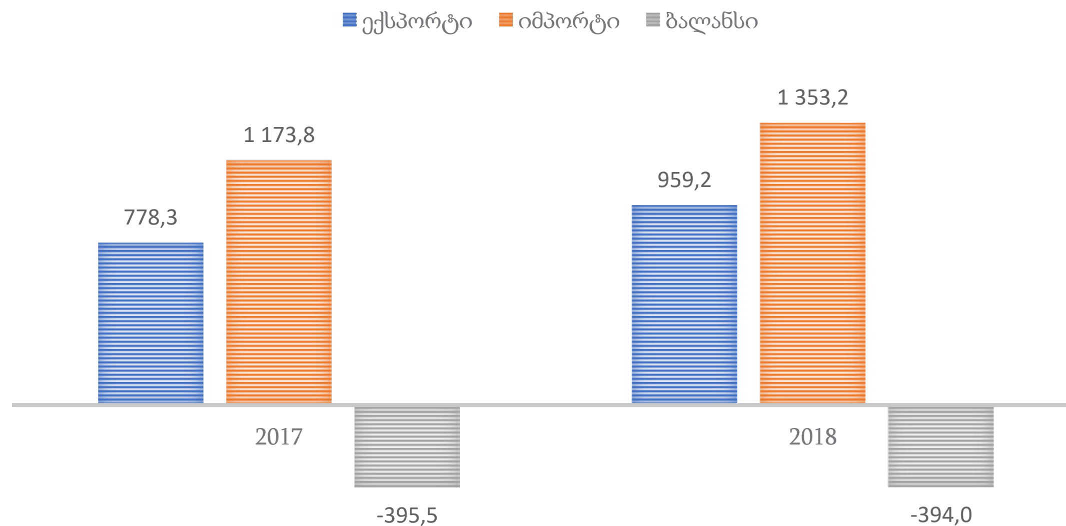
საქართველოში 2006-2018 წლებში სოფლის მეურნეობის, მეტყევეობის, ნადირობისა და თევზჭერის წილი მშპ-ში 12,8%-დან 7,7%-მდე დაეცა და კლებადი ტენდენციით ხასიათდება. 2018 წლის წინასწარი მონაცემებით აღნიშნული მაჩვენებელი წინა 2017 წელთან შედარებით შემცირებულია 0.3 პროცენტული პუნქტით.

2018 წელს 2017 წელთან შედარებით შემცირებულია უმეტესი პროდუქტების სასურსათო მოხმარების დონე (კერძოდ, სიმინდის, კარტოფილის, ბოსტნეულის, ყურძნის, ხორცის). ზოგადად, შინამეურნეობის სასურსათო ხარჯების წილი მთლიან სამომხმარებლო ხარჯებში შეადგენს დაახლოებით 41.4%-ს და ხასიათდება კლებადი ტენდენციით. ასევე, უნდა აღინიშნოს, რომ დაბალია თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებლები სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე პროდუქტებზე.

სურსათის დეფიციტის შევსება იმპორტული პროდუქციის ხარჯზე ხდება. 2018 წლის მონაცემებით სურსათის იმპორტის მოცულობა 3-ჯერ და მეტად აღემატება სურსათის ექსპორტის მოცულობას. სოფლის მეურნეობის პირველადი და კვების პროდუქტების იმპორტი წლების მანძილზე მნიშვნელოვნად აღემატება ექსპორტის მოცულობას, რაც ძირითადად განპირობებულია ამ პროდუქტების წარმოების დაბალი მოცულობით და შესაბამისი სექტორის სუსტი კონკურენტუნარიანობით უცხოელ მწარმოებლებთან შედარებით. კონკურენტუნარიანობის გაზრდა უნდა მოხდეს არა იმპორტზე ბარიერების დაწესებით, არამედ ადგილობივი წარმოების პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის ამაღლებით. ამ მიზნით შესწავლილია ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები ისრაელის მაგალითზე.

უნდა აღინიშნოს, რომ სურსათის ექსპორტის ხვედრითი

გრაფიკი 1. აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტ-იმპორტი, 2017-2018 წლებში, მლნ აშშ დოლარი

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

წილი ექსპორტის მთლიან მოცულობაში ხასიათდება კლებადი ტენდენციით. 2018 წლის წინასწარი მონაცემებით სურსათის წილი მთლიან ექსპორტში შეადგენს მხოლოდ 9.6%-ს.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის წინასწარი მონაცემებით, 2018 წელს საქართველოდან ექსპორტირებულია 959.2 მლნ აშშ დოლარის ღირებულე-ბის აგროსასურსათო პროდუქცია, რაც 23.2%-ით მეტია 2017 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელზე (2017 წელს ექსპორტი-რებული იყო 778.3 მლნ აშშ დოლარის ღირებულების აგროსასურსათო პროდუქცია).

საანგარიშო პერიოდში აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი ევროკავშირის ქვეყნებში 7.9 მლნ აშშ დოლარით (5.6%) გაიზარდა, რაც ძირითადად განაპირობა სპირტიანი სასმელების ექსპორტის ზრდამ 16.4 მლნ აშშ დოლარით (56.0%). ასევე მნიშვნელოვნად გაიზარდა ყურძნის ნატურა-ლური ღვინოების, მინერალური და მტკნარი წყლებისა და მოხალული თხილის ექსპორტი. 2018 წელს, აგროსასურსათო პროდუქციის ძირითადი საექსპორტო ბაზრებია: რუსეთი (243.6 მლნ დოლარი), აზერბაიჯანი (155.3 მლნ დოლარი), ევროკავშირი (148.0 მლნ დოლარი),

2018 წელს ძირითად საექსპორტო პროდუქტებს წარმო-ადგენდა: ყურძნის ნატურალური ღვინოები (196.9 მლნ აშშ დოლარი), სიგარეტი (148.8 მლნ აშშ დოლარი), სპირტიანი სასმელები (129.1 მლნ აშშ დოლარი), მინერალური და მტკნარი წყლები (110.2 მლნ აშშ დოლარი) და თხილი (69.7 მლნ აშშ დოლარი).

2018 წელს, ღვინის ექსპორტმა 196.9 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა და 25.6 მლნ აშშ დოლარით (14.9%) არის გაზრდილი წინა წელთან შედარებით. ძირითად საექსპორტო ბაზრებს წარმოადგენენ: რუსეთი (114.5 მლნ აშშ დოლარი), უკრაინა (21.6 მლნ აშშ დოლარი) და ჩინეთი (19.8 მლნ აშშ დოლარი). აღნიშნულ ქვეყნებში ხორციელდება ღვინის ექსპორტის 79.2%. საანგარიშო პერიოდში ღვინის ექსპორტის ზრდამ რაოდენობრივ გამოსახულებაში, ჯამურად 4.7 მლნ ლიტრი შეადგინა, ხოლო რუსეთში ექსპორტის ზრდამ – 3.1 მლნ (15.9 მლნ აშშ დოლარი, 16.2%) ლიტრი.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის წინასწარი მონაცემებით, 2018 წელს საქართველოში იმპორ-ტირებულია 1,353.2 მლნ აშშ დოლარის ღირებულების აგროსასურსათო პროდუქცია, რაც 15.3%-ით მეტია 2017 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელზე (2017 წელს იმპორტირებული იყო 1,173.8 მლნ აშშ დოლარის ღირებულების აგროსასურსათო პროდუქცია).

საანგარიშო პერიოდში მნიშვნელოვნად გაიზარდა სი-გარეტის, თხილისა და კაკლის, ხორბლისა და სპირტიანი სასმელებისა (80 მოც.% ან მეტი) იმპორტი, შესაბამისად 84.3 მლნ (82.2%), 16.8 მლნ (137.0%), 16.7 მლნ (17.0%) და 14.4 მლნ (84.4%) აშშ დოლარით.

საექსპორტო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის შეფასება

მკვლევართა უმეტესობა საექსპორტო პროდუქტების შესარჩევად შემდეგ რვა კრიტერიუმს იყენებს (Chand, 2018).

1. **ტენდენციები ექსპორტში:**

საერთაშორისო ბაზარზე აგროსასურსათო პროდუქტე-ბის გასატანად მნიშვნელოვანია პროდუქციის/პროდუქტების ჯგუფების გამოვლენა ექსპორტის ტენდენციების ანალიზით გარკვეული პერიოდის განმავლობაში. მაგალითად, 5 წლიან პერიოდში.

2. **წარმოების მოცულობა და პროდუქტის ხელ-მისაწვდომობა:**

საექსპორტოდ უნდა შეირჩეს ის პროდუქცია, რომლის-თვისაც არსებობს სათანადო წარმოების მოცულობა ქვეყა-

ნაში. მყარი მიწოდების ბაზა აუცილებელია იმის უზრუნველსაყოფად, რომ ექსპორტიორმა შეძლოს საქონლის მიწოდება უცხოელი მყიდველისთვის შეთანხმებულ ვადებში.

3. პროდუქტის ადაპტირებადობა, შეგუებადობა:

პროდუქტს შეიძლება ჰქონდეს მნიშვნელოვანი პოტენციალი ზოგადად რომელიმე ბაზარზე, მაგრამ იმავე პროდუქტს შეთავაზებულს სხვა ბაზარზე – არა. ამის მიზეზი შესაძლებელია იყოს: გარემო პირობები, ფუნქციური მოთხოვნები, კულტურული ფაქტორები, გემოვნება, ტექნიკური განვითარების დონე და სხვ. ცვლილების ეს პროცესი ცნობილია, როგორც პროდუქტის ადაპტაცია. ამდენად, პროდუქტის ადაპტაციის უნარი მნიშვნელოვანია საექსპორტო პროდუქტის შერჩევისას.

4. პოტენციურ საექსპორტო ბაზრებზე არსებული მოთხოვნა:

საექსპორტო ბაზარზე პროდუქტის მოთხოვნის დონე მნიშვნელოვანია საექსპორტო პროდუქტის შერჩევისას. პროდუქტის პოტენციალი ბაზარზე შეიძლება შეფასდეს ისეთი მონაცემების გათვალისწინებით, როგორებიცაა: დემოგრაფიული და ფიზიკური გარემო პირობები; პოლიტიკური გარემო; ეკონომიკური გარემო; სოციალური და კულტურული გარემო; ბაზარზე წვდომა; პროდუქტის პოტენციალი.

5. სავაჭრო შეზღუდვები:

ქვეყანამ შეიძლება დააწესოს შეზღუდვები სხვა ქვეყნების პროდუქციის იმპორტზე ლიცენზირების ან სხვა რაოდენობრივი შეზღუდვების სახით. თუმცა, ურუგვაის რაუნდების ფარგლებში, ქვეყნები შეთანხმდნენ, რომ არ დააწესონ იმპორტზე რაოდენობრივი შეზღუდვები. არსებობს WTO-ს წევრ ქვეყნებში ღია და ლიბერალური სავაჭრო პოლიტიკის ვალდებულება.

6. ექსპორტისთვის შეთავაზებული სტიმულები/საშუალებები:

სავსებით სავარაუდოა, რომ ქვეყანა ექსპორტიორების ხელშეწყობას ახორციელებდეს სხვადასხვა წამახალისებელი პროგრამის თუ სუბსიდირების მეშვეობით.

7. ცვალებადი ხარჯები:

პროდუქტის შეძენის ძირითადი კომპონენტია ადამიანების გემოვნება და უპირატესობები, ისევე როგორც პროდუქტის ფასი სხვა პროდუქტების ფასთან შედარებით. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია სამომხმარებლო შემოსავალი. თუ სამომხმარებლო შემოსავალი იზრდება, პროდუქტის უმრავლესობაზე მოთხოვნაც იზრდება. თუმცა, მოთხოვანა პროდუქტზე რომელიც პირველადი საჭიროებისაა, მაგალითად, საწვავი, თამბაქო, პური ან ხორცი, როგორც წესი კლებადია. ასეთი პროდუქციის ექსპორტიორებს, სავარაუდოდ, არ ექნებათ დიდი სარგებელი სხვა ქვეყნებში მომხმარებელთა შემოსავლების ზრდით. ფუფუნების საგნებზე მოთხოვნა, როგორიცაა ახალი მანქანები ან ძვირადღირებული საკვები, უფრო სწრაფად ფართოვდება. აქედან გამომდინარე, ექსპორტიორები, ზოგადად, უფრო მეტ ყურადღებას აქცევენ იმ პროდუქტებს, რომლებსაც მომხმარებლები «ფუფუნების საგნებად» მიიჩნევენ (შემოსავლების ზრდის საპასუხოდ ხარჯების გადანაწილების გამო).

8. ხარისხი და მარკეტინგული ნიშა:

ექსპორტ-იმპორტის ვაჭრობის შესახებ რამდენიმე კვლევამ დაადასტურა, რომ კომპანიები, რომლებმაც აჩვენეს განუწყვეტელი ზრდა თავიანთ გაყიდვებსა და მოგებაში, ხშირად აკეთებენ აქცენტს ხარისხზე და კონცენტრირდებოდნენ ნიშაზე.

გამომდინარე ზემოთ თქმულიდან, აგროსასურსათო პროდუქტების ბალანსებში არსებული მონაცემების საფუძველზე საექსპორტო აგროსასურსათო პროდუქტების შესაფასებლად გამოვყავით შემდეგი ძირითადი მაჩვენებლები:

- არსებული რესურსები/მარაგები;
- ნათესი ფართობი;
- წარმოების მოცულობა;
- საშუალო მოსავლიანობა;
- თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი.

2018 წლის ბოლოს არსებული მარაგების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ პირველი ხუთეული შემდეგნაირად გამოიყურება: ყურძენი (238 ათასი ტონა), სიმინდი (137 ათასი ტონა), ხორბალი (76 ათასი ტონა), ბოსტნეული (48 ათასი ტონა), კარტოფილი (34 ათასი ტონა). 2018 წელს ხელთ არსებული რესურსების მიხედვით ლიდერობს ხორბალი – 796 ათასი ტონა, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ხორბლის ასეთი დიდი რაოდენობა განპირობებულია მისი იმპორტის მოცულობით, ხორბლის რესურსების დაახლოებით 81% იმპორტირებულია საზღვარგარეთიდან, შესაბამისად, მისი თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი არის ძალიან დაბალი (15%). ამდენად, ხორბლის ექსპორტზე ფიქრი აქედანვე გამორიცხულია, შემდეგ ყურძენი – 427 ათასი ტონა (მათ შორის იმპორტირებულია 0,23%), სიმინდი – 402 ათასი ტონა (მათ შორის იმპორტირებულია 20%), კარტოფილი – 286 ათასი ტონა (მათ შორის იმპორტირებულია 8%).

2016 წლის ადგილობრივი წარმოების მონაცემების მიხედვით პროდუქტების პირველი ხუთეული შემდეგნაირია: რძე და რძის პროდუქტები – 555 ათასი ტონა, ყურძენი – 260 ათასი, ტონა, კარტოფილი – 238 ათასი ტონა, სიმინდი – 194 ათასი ტონა, ბოსტნეული – 142 ათასი ტონა.

უნდა აღინიშნოს, რომ დაბალია თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებლები სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე პროდუქტებზე.

2018 წელს თვითუზრუნველყოფის დაბალი კოეფიციენტები დაფიქსირებულია ხორბლის (15%), ფრინველის ხორცის (34%), ღორის ხორცის (45%), ხორცის (45%), და სხვათა მოხმარებაში; შედარებით უკეთესი მაჩვენებლებია სიმინდის (71%), რძისა და რძის პროდუქტების (81%), კვერცხის (99%), კარტოფილის (102%), ყურძნის (152%) და სხვათა მოხმარებაში.

2018 წლის მონაცემებით ნათესი ფართობის 26% (54,5

სქემა 1.

2018 წლის ბოლოს არსებული მარაგები	რესურსები	ადგილობრივი წარმოება	თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი	საშუალო მოსავლიანობა
• ყურძენი	• ხორბალი	• ყურძენი	• ყურძენი	• კარტოფილი
• სიმინდი	• ყურძენი	• კარტოფილი	• კარტოფილი	• ბოსტნეული
• ხორბალი	• სიმინდი	• სიმინდი	• სიმინდი	• სიმინიდი
• ბოსტნეული	• კარტოფილი	• ბოსტნეული	• ბოსტნეული	• ხორბალი

ათასი ჰა) მოდის საშემოდგომო კულტურებზე (ხორბალი, ქერი), დანარჩენი – 152,7 ათასი ჰა (74%) საგაზაფხულო კულტურებზე, მათ შორის: მარცვლოვანი და მარცვლოვან-პარკოსანი კულტურები (ხორბალი, ქერი, ჭვავი, შვრია, სიმინდი, პარკოსანი კულტურები და სხვ.) აქედან, შედარებით ყველაზე დიდი ნათესი ფართობი უკავია სიმინდს (78,8 ათასი ჰა), შემდეგ ხორბალს (43,6 ათასი ჰა), ქერს (27,3 ათასი ჰა), კარტოფილს (18,9 ათასი ჰა) და ბოსტნეულს (12,3 ათასი ჰა). საშუალო მოსავლიანობის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, 2018 წლის წინასწარი მონაცემებით, დაბალი მონაცემები აქვს ხორბალსა და სიმინდს (შესაბამისად, 2,5-2,7 ტ/ჰა), შედარებით უკეთესი მაჩვენებელი აქვს კარტოფილს (12,5 ტ/ჰა) და ბოსტნეულს (8,8 ტ/ჰა), აქედან პომიდორისა და კიტრის საშუალო მოსავლიანობა არის შესაბამისად 11,0 და 12,4 ტ/ჰა.

ზემოთ წარმოდგენილი მონაცემები დაჯგუფებულია სქემისსაშუალებით (იხ. სქემა 1).

საკვლევი აგროსასუსათო პროდუქტები გამოვლინდა შემდეგი პარამეტრების მიხედვით: ტენდენციები ექსპორტში, წლის ბოლოს არსებული მარაგები, რესურსები, ადგილობრივი წარმოება, საშუალო მოსავლიანობა და თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტები. ამგვარად, ჩვენ შევაფასეთ სიმინდის ყურძნის/ღვინის, თხილის, კარტოფილის, ბოსტნეულის, ხორბლის კონკურენტუნარიანობის დონე. ამასთან, აღნიშნული აგროსასურსათო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის დონე ერთმანეთთან შედარდა ორ ბაზარზე: ევროკავშირი და დსთ.

პროდუქტის კონკურენტუნარიანობას მოკლევადიან პერიოდში შევაფასეთ Ex-Post მეთოდით, შემდეგი შემდეგი ინდექსების საფუძველზე (Weindlmaier, 1999):

• ექსპორტის შედარებითი უპირატესობის ინდექსი (Relative Export Advantage Index-RXA)

$$RXA_{ij}= (X_{ij}/ \sum X_{ij}) / (\sum X_{kj} / \sum\sum X_{kl})$$

თუ მოყვანილი ინდექსის მნიშვნელობა 1-ზე მეტია, მაშინ სექტორი კონკურენტუნარიანია, ხოლო თუ 1-ზე ნაკლებია სექტორი არაკონკურენტუნარიანია.

• იმპორტის შედარებითი შემოღწევადობის ინდექსი (Relative Import Penetration Index-RMP)

$$RMP_{ij}= (M_{ij}/ \sum M_{ij}) / (\sum M_{kj} / \sum\sum M_{kl}) \text{ სადაც} 1, l\neq j\ k,\ k\neq i$$

RMP ინდექსის 1-ზე ნაკლები მნიშვნელობა ნიშნავს მაღალ კონკურენტუნარიანობას, ხოლო 1-ზე მეტი ნაკლებ კონკურენტუნარიონობას.

• ვაჭრობის შედარებითი უპირატესობის ინდექსი (Relative Trade Advantage Index-RTA)

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} – RMP_{ij}$$

დადებითი RTA ინდექსი მიუთითებს კონკურენტუნარიანობაზე, ხოლო უარყოფითი RTA ინდექსი კი – არაკონკურენტუნარიანობაზე.

აქვე აღვნიშნავ, რომ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გარკვეული ჯგუფისთვის (ღვინო, ალკოჰოლური სასმელები, თხილი, რძე, ხორბალი, ვაშლის წვენი) ამ ინდექსების მნიშვნელობები 1992-2008 წლებისთვის უკვე დათვლილი იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორის, ქ-ნი ეთერ ხარაიშვილის მიერ[1].

კვლევის პროცესში, ყურადღება მივაქციეთ იმ მოსაზრებას, რომ გამოყენებული მონაცემები უნდა ყოფილიყო ერთი და იგივე წყაროდან, ამიტომ დავეყრდენით FAO-ს მონაცემებს, საიდანაც ჩვენს გამოთვლებში გამოვიყენეთ ღირებულებათა მაჩვენებლები.

პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის ინდექსების დინამიკაში ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ექსპორტის შედარებითი უპირატესობის ინდექსი (RXA) დსთ ბაზარზე მნიშვნელოვნად იზრდება ღვინოსა და თხილზე. ინდექსი არასტაბილურობით გამოირჩევა კარტოფილის, ბოსტნეულისა და ხორბლის შემთხვევაში. რაც შეეხება ევროკავშირის ბაზარს აქაც მონაცემები მაღალია თხილისა და ღვინის შემთხვევაში. ხოლო დანარჩენი აგროსასურსათო პროდუქცია აღნიშნულ ბაზარზე შედარებით არაკონკურენტულია.

ამდენად, ინდექსების ანალიზმა აჩვენა, რომ შერჩეული აგროსასურსათო პროდუქტებიდან საერთაშორისო ვაჭრობაში კონკურენტუნარიანობის შედარებით მაღალი დონით გამოირჩევა თხილი და ღვინო. ხოლო კონკრეტულად დსთ-ს ქვეყნებისთვის დამატებით კარტოფილი და ბოსტნეული. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ექსპორტის შედარებითი უპირატესობის ინდექსის (RXA) დადებითი მნიშვნელობები დაფიქსირდა კვლევისათვის შერჩეულ ყველა პროდუქტზე

[1] ხარაიშვილი ე., კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის პრობლემები საქართველოს აგროსასუსათო სექტორში, თბილისი, 2011, გვ. 91.

ცხრილი 1. ღვინისა და თხილის კონკურენტუნარიანობის ინდექსები (ევროკავშირის ქვეყნები)

ინდექსი / წელი	ღვინო			თხილი		
	RXA	RMP	RTA	RXA	RMP	RTA
2002	0.22	0.01	0.21	14.63	0.01	14.62
2003	0.17	0.00	0.17	14.80	0.01	14.79
2004	0.20	0.02	0.18	15.04	0.01	15.03
2005	0.30	0.05	0.25	53.17	0.01	53.16
2006	0.60	0.04	0.56	64.99	0.02	64.96
2007	0.62	0.07	0.54	57.74	0.10	57.65
2008	1.36	0.40	0.96	33.03	7.67	25.36
2009	1.33	0.01	1.32	70.02	0.17	69.86
2010	1.31	0.03	1.28	53.00	0.15	52.85
2011	2.19	0.02	2.16	157.47	0.18	157.29
2012	1.07	0.06	1.01	29.82	0.15	29.67
2013	0.98	0.08	0.90	59.09	0.12	58.97
2014	0.99	0.08	0.91	58.76	0.13	58.64
2015	1.00	0.09	0.92	58.39	0.13	58.26
2016	1.01	0.09	0.92	58.00	0.13	57.87
2017	1.02	0.09	0.93	57.60	0.41	57.19

ცხრილი 2. ღვინისა და თხილის კონკურენტუნარიანობის ინდექსები (დსთ ქვეყნები)

ინდექსი / წელი	ღვინო			თხილი		
	RXA	RMP	RTA	RXA	RMP	RTA
2002	4.43	0.07	4.37	8.02	0.32	7.70
2003	4.52	0.13	4.39	8.52	0.58	7.93
2004	4.70	0.00	4.70	12.47	0.63	11.84
2005	5.42	0.00	5.42	17.24	0.12	17.12
2006	9.24	1.01	8.22	9.38	0.16	9.22
2007	9.15	0.06	9.09	2.77	0.06	2.71
2008	6.35	1.21	5.14	6.32	0.71	5.61
2009	5.64	0.00	5.63	5.81	0.02	5.79
2010	5.42	0.00	5.42	5.76	0.00	5.76
2011	9.44	0.04	9.39	13.51	0.04	13.48
2012	22.78	0.02	22.76	15.93	0.01	15.92
2013	21.41	0.07	21.34	10.77	0.27	10.50
2014	23.22	0.07	23.15	11.21	0.29	10.92
2015	25.09	0.08	25.02	11.21	0.29	10.93
2016	27.04	0.08	26.96	11.22	0.29	10.93
2017	29.06	0.08	28.98	11.23	0.29	10.94

ორივე ბაზარზე. ცალკეულ შემთხვევაში დსთ–ს ბაზრებზე ქართულ აგროსასურსათო პროდუქტებს გააჩნიათ უფრო მაღალი კონკურენტუნარიანობა, ვიდრე ევროკავშირის ბაზარზე. მონაცემების ანალიზმა, ასევე, გამოავლინა, რომ ქართულ თხილს ბევრად მაღალი კონკურენტუნარიანობა გააჩნია ევროკავშირის ბაზარზე დსთ–თან შედარებით. ხოლო ღვინის შემთხვევაში პირიქით, მას ბევრად მაღალი კონკურენტუნარიანობა გააჩნია დსთ–ს ბაზარზე, ვიდრე ევროკავშირის საერთო ჯამში არაკონკურენტუნარიანია ხორბალი, სიმინდი (იხ, ცხრილები 1 და 2).

ბოლო წლების მიხედვით ქართული ღვინის ექსპორტის მოცულობა გაზრდილია რუსეთის მიმართულებით, რაც კონკურენტუნარიანობის ინდექსებშიც აისახა. შესაბამისად, ქართული ღვინის კონკურენტუნარიანობა ზრდადია დსთ–ს

ბაზარზე, ხოლო ევროკავშირის ბაზარზე შედარებით სტაბილურობას ინარჩუნებს. ეს განპირობებულია ძირითადად ორი მიზეზით: 1. 2013 წელს იუნესკომ ღვინის ქვევრით დაყენების მეთოდს არამატერიალური კულტურული ძეგლის სტატუსი მიანიჭა; 2. ქართულ ღვინოზე გაუქმდა რუსული ემბარგო.

კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ეკონომიკური პოლიტიკა ისრაელში

ერი ან რეგიონი არის კონკურენტუნარიანი, თუ იქ მოქმედი ფირმები წარმატებით ფუნქციონირებენ ეროვნულ და გლობალურ ეკონომიკაში, ამასთან უმჯობესდება თითოეული მოქალაქის ხელფასი და ცხოვრების საშუალო მაჩვენებელი.

2018 წლის გლობალური კონკურენტუნარიანობის ანგარიშის მიხედვით ისრაელს, როგორც პირველ წარმომადგენელს ახლო აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთ აფრიკის რეგიონიდან, 140 ქვეყნიდან უკავია მე-20 ადგილი (76,6 ქულა), ხოლო საქართველოს 66-ე (60,9 ქულა) (World...,2018). აღსანიშნავია, რომ ისრაელი მოწინავე ადგილზე იმყოფება სხვადასხვა მაჩვენებლის მიხედვით. ქვეყანა ძალიან ძლიერი ინოვაციური ეკოსისტემის წყალობით მსოფლიოს ერთ-ერთ ინოვაციურ ცენტრად მოიხსენიება (მსოფლიოში მე-10 საუკეთესო). ამასთან, სხვა ქვეყნებთან შედარებით მეტს ხარჯავს R&D ინდექსის გაუმჯობესებაზე (GDP-ის 4,3%), შესაბამისად ქვეყანაში ყველაზე სწრაფად ინოვაციური კომპანიები იზრდებიან. ქვეყანაში უკიდურესად განათლებული სამუშაო ძალაა (საშუალო სწავლების 13 წელი), სკოლებში ადამიანები იძენენ იმ საჭირო უნარჩვევებს, რომელიც ფართოდ მოთხოვნადია დამსაქმებლების მიერ. ტალანტების ეს რეზერვი კარგად არის ინტეგრირებული შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალაზე დაბალი საგადასახადო განაკვეთისა (კომპანიის მოგების 5.9%) და ქალების თანაბარი მონაწილეობის წყალობით. კარგად განვითარებული ფინანსური სექტორისა (22-ე მსოფლიოში) და მსოფლიოს მასშტაბით ხელმისაწვდომობის მიხედვით მეორე ადგილზე მყოფი ვენჩურული კაპიტალის წყალობით ქვეყანა მხარს უჭერს ინოვაციურ კერძო სექტორს. შეიძლება ითქვას, რომ ისრაელი ეკონომიკის ინოვაციური პოტენციალის გაზრდისა და ზოგადად მისი კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისთვის იყენებს ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკის თეორიასა და პრინციპებს.

ისრაელის მთავრობა ყოველწლიურად უზრუნველყოფს სოფლის მეურნეობის სექტორს დაახლოებით 350 მლნ აშშ დოლარის სახსრებით. ქვეყანაში სასოფლო-სამეურნეო სექტორში კვლევები აღიარებულია ეროვნულ მისიად, შესაბამისად მნიშვნელოვანი ძალისხმევა და თანხებია მიმართული მისკენ. მცირე სახნავი მიწა, წყლის რესურსების დეფიციტი, მზარდი მოსახლეობა მოითხოვს ინოვაციურ მიდგომებს სოფლის მეურნეობის განვითარებისთვის. ამჟამად ისრაელში ფუნქციონირებს არაერთი კვლევითი ინსტიტუტი, რომლებიც მუშაობენ სოფლის მეურნეობის საკითხების ირგვლივ. აღსანიშნავია, რომ სასოფლო-სამეურნეო კვლევების დაახლოებით 75% ჩატარდა სოფლის მეურნეობის კვლევის ორგანიზაციაში (ARO). აღნიშნული გამოკვლევების საფუძველზე შექმნილი ტექნოლოგიების წყალობით გაიზარდა ქვეყანაში პროდუქციის რაოდენობა და ხარისხი (Eurasian..., 2017). ამ წარმატების გასაღები არის მკვლევარებსა და ფერმერებს შორის არსებული ინფორმაციის ორმხრივი ნაკადი. ინფორმაციის/ცოდნის გადაცემის სამსახურების ქსელის მეშვეობით (და ფერმერების აქტიური მონაწილეობით კვლევისა და განვითარების ყველა ეტაპზე) ამ სექტორში არსებული პრობლემები პირდაპირ გადაეცემა მკვლევარს გადასაჭრელად, ხოლო სამეცნიერო შედეგები სწრაფადვე ბრუნდება უკან საველე საცდელი ადაპტაციისა და განხორციელებისათვის. ამდენად, კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებად ინოვაციური მეწარმეობის წახალისება და მხარდაჭერა მიიჩნევა.

საქართველოში ბიზნესის მიერ ინოვაციების გამოყენების შესაძლებლობები საკმაოდ შეზღუდულია. 2018 წლის მონაცემებით, ქვეყანას ინოვაციების გლობალურ ინდექსში 100 ქულიდან მინიჭებული აქვს 35,05 ქულა (Cornell..., 2018), რაც აღემატება 2016 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს (33,9 ქულა) და 126 ქვეყანას შორის უკავია 59-ე ადგილი.

დიაგრამა 2. იერუსალიმის ზრდის დღის წესრიგი (დაფუძნებული კლასტერულ მიდგომაზე: Porter, 2015)

ინოვაციური პროდუქციის გამოშვების კრიტერიუმით საქართველოს 25,65 ქულით 62-ე ადგილი უკავია. ისეთი მაჩვენებლების მიხედვით როგორებიცაა ინფრასტრუქტურა, ადამიანისეული კაპიტალი და კვლევები, ბაზრებისა და ბიზნესის განვითარებულობა, ცოდნა და ტექნოლოგიები, საქართველო რეიტინგის მხოლოდ მეორე ნახევარში ხვდება. ამდენად, მართალია, რომ საქართველოს ესაჭიროება კვლევებისა და ინოვაციების წახალისება, განათლებაში ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა, კერძო სექტორის გააქტიურება ინოვაციების დანერგვასა და შექმნაში, ინოვაციური პროდუქტების შექმნის/წარმოების წახალისება (Kharaishvili, 2018).

დასკვნა და რეკომენდაციები

საქართველოს აქვს პოტენციალი, გახდეს კონკურენტუნარიანი ღვინისა და თხილის წარმოების მიხედვით ევროკავშირის ბაზარზე. კონკურენტუნარიანი პროდუქტების წარმოება გამოიწვევს ეროვნული რესურსების ეფექტიან გამოყენებას, მოსახლეობის კვების სტრუქტურისა და ხარისხის გაუმჯობესებას, შიდა და საერთაშორისო ბაზარზე წილების მოპოვებას, საგადამხდელო ბალანსის დეფიციტის შემცირებას, ქვეყნის სასურსათო დამოუკიდებლობის ხარისხის გაზრდას.

ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის ზრდისა და წარმოების მდგრადი განვითარების მნიშვნელოვანი წინაპირობაა ამ მიმართულებით კვლევების გაძლიერება და საერთაშორისო ვაჭრობაში კონკურენტუნარიანობის ზღვარზე მყოფი აგროსასურსათო პროდუქტების გამოვლენა, რათა მოხდეს მათზე შემდგომი რესურსებისა და ძალისხმევის კონცენტრაცია, რაც მომავალში გაზრდის ექსპორტის მოცულობას. ასევე, მნიშვნელოვანია საერთაშორისო სტანდარტებისა და ნორმების ჰარმონიზაცია, რაშიც იგულისხმება DCFTA-ის გეგმით გათვალისწინებულ ევროკავშირის შესაბამის კანონმდებლობასთან დაახლოებისთვის სურსათის უვნებლობის, ვეტერინარიისა და ფიტოსანიტარიის სფეროებში შესაბამისი ღონისძიებების დაგეგმვა და განხორციელება. ეს შემდგომში გამოიწვევს შიდა ბაზარზე ევროპული სტანდარტების დამკვიდრებასა და აგროსასურსათო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობისა და საექსპორტო პოტენციალის ზრდას, რაც მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაშიც. მიზანშეწონილია სტაბილური მარეგულირებელი გარემოს შექმნა და ქართული პროდუქტის ცნობადობის გაზრდა, როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო ბაზებზე. ვფიქრობ, ზემოთ ჩამოთვლილი ღონისძიებები დაგვეხმარება საიმედო სავაჭრო პარტნიორის, იმიჯის დამკვიდრებაში.

ამ ეტაპზე შემუშავებულია შემდეგი რეკომენდაციები:

- ღვინო ერთ-ერთი მთავარი კონკურენტუნარიანი აგროსასურსათო პროდუქტია. დსთ-ს ბაზრებზე ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით კონკურენტუნარიანობით გამოირჩევა. თუმცა, გასათვალისწინებელია ზრდადი ევროკავშირის ბაზარიც და სასურველია ამ მიმართულებით რესურსების კონცენტრაცია და ახალი ბაზრების მოძიება, რათა კიდევ უფრო გაიზარდოს ექსპორტის მოცულობა. ეს, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს მოსახლეობის კეთილდღეობის ზრდას;
- აუცილებელია კონკურენციის და კონკურენტუნარიანობის (პროდუქტის, სექტორის, დარგის) პრობლემების ფუნდამენტური მეცნიერული კვლევების გაფართოება;
- ინდექსებით გათვლილი კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებლები საკმარისი არ არის კონკურენტუნარიანობის დონის შესაფასებლად. მნიშვნელოვანია არსებული რესურსების ოპტიმალური გამოყენების პირობებში აგროსასურსათო პროდუქტების ფარდობითი უპირატესობის შესწავლა;
- საჭიროა საექსპორტო კონკურენტუნარიანი პროდუქტების გამოვლენა და შერჩევა საერთაშორისო გამოცდილების მაგალითებისა და არსებული თეორიული მიდგომების საფუძველზე. ამასთან, მნიშვნელოვანია საექსპორტო ბაზრების საფუძვლიანი შესწავლა;
- კონკურენტუნარიანობის ამაღლებაში მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს საერთაშორისო და სამეცნიერო ტექნოლოგიური სიახლეების დანერგვა და ფერმერთა დატრენინგება-სწავლება (მათთან კონსულტაციები, ინფორმაციის მიწოდება საერთაშორისო ბაზრებზე არსებული მოთხოვნის თუ აუცილებელი სტანდარტების შესახებ);
- კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი უნდა გახდეს ექსპორტის ხელშემწყობი ღონისძიებების გატარება (მაგალითად, აგროსასურსათო პროდუქციის პოპულარიზაცია საერთაშორისო გამოფენებში მონაწილეობით, სწორი მარკეტინგული კამპანიით და სხვ.).

ლიტერატურა/REFERENCES

Chand S. (2018). 8 Factors Influencing the Value of a Country's Exports and Imports. URL: http://www.yourarticlelibrary.com/economics/8-factors-influencing-the-value-of-a-countrys-exports-and-imports/32931

Weindlmaier H. (1999). The competitiveness of the German food industry: methodological starting points for measurement and empirical results. Presentation. Fortieth Annual Meeting of the Society for Economic and Social Sciences in Agriculture e. V. from October 4 to 6, 1999 in Kiel.

World Economic Forum. (2018). The Global Competitiveness Report 2018. URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf

Porter M.E. (2015). Building a Competitive Jerusalem. Jerusalem Competitiveness Initiative – Growth Agenda Launch Event, Jerusalem, Israel, May 10, 2015. URL: https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/20150510%20-%20Jerusalem%20Competitiveness%20Presentation%20FINAL_f71a3579-5bd3-42af-b66b-ef0b8a99a24a.pdf

Eurasian Economic Commission (2017). State Support for Agriculture, developed and developing countries.

URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/prom_i_agroprom/dep_agroprom/sxs/Documents/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B0%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%BA%D0%B0%20%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%85%D0%BE%D0%B7%D1%8F%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%20%D0%B2%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D1%8B%D1%85%20%D0%B8%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%8E%D1%89%D0%B8%D1%85%D1%81%D1%8F%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%85%20(2017).pdf

Cornell University, INSEAD, World Intellectual Property Organization (WIPO). (2018). Global Innovation Index 2018. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf

Kharaishvili E. (2018). Agricultural Development Priorities in Georgia and Israel: Innovative Approaches and Models, Student Scientific-Practical Journal, Student Studies and Projects, # 1-2.

National Statistics Office (2019) URL: https://www.geostat.ge/ka-

JEL Classification: F1, F15, F17 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.016

SHORT-RUN CONTRACTS ON EUROPEAN UNION MARKET AND GOOD FAITH PRINCIPLE IN THE REALITY OF GEORGIAN ECONOMY

NINO MELITAURI

PhD student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

melitaurinina@gmail.com

Abstract. How are transactions conducted on Georgian consumption market and the European Union internal market? During exportation of some agro products from Georgia to the EU it was found out that relevant trade habits in making a deal varies greatly for the 'two Economies' and the difference is significant. Apparently, this makes an issue for present-day commerce and, presumably, the disparities, which have just been noted, risk to pose a serious threat to trade relationships between the two economic Units. Therefore, this Article aims at looking around the differences. I will attempt to explain the flexibility of the contemporary 'simplified-type transactions' conducted in the EU, characterized by disappearance of traditional formal stages of contracting (negotiations, contract-signing, etc.). In this Article, I will also show out that these relationship-building (stemming from the 'brand-new transactions') is more consecutive, logical and dynamic, leaving less room for the breach of a contract or principle of good faith.

KEYWORDS: DCFTA, PRINCIPLE OF GOOD FAITH, EU-GEORGIA TRANSNATIONAL COMMERCE, TRADE DEALS.

For citation: Melitauri N. (2020), Short-Run Contracts on European Union Market and Good Faith Principle in the Reality of Georgian Economy. *Globalization and Business, №9,* pp. 129-134 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.016

JEL Classification: F1, F15, F17 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.016

ევროკავშირის ბაზარზე გრძელვადიანი ხელშეკრულებების არარსებობა და კეთილსინდისიერების (GOOD FAITH) პრინციპი ქართული ეკონომიკის რეალობაში

ნინო მელითაური
დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
melitaurinina@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: DCFTA, კეთილსინდისიერების (GOOD FAITH) პრინციპი, საქართველო-ევროკავშირს შორის საერთაშორისო ვაჭრობა, სავაჭრო გარიგებები.

ციტირებისთვის: მელითაური ნ. (2020). ევროკავშირის ბაზარზე გრძელვადიანი ხელშეკრულებების არარსებობა და კეთილსინდისიერების (good faith) პრინციპი ქართული ეკონომიკის რეალობაში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 129-134. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.016

შესავალი

2014 წლის 27 ივნისს საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ხელი მოეწერა ასოცირების შესახებ შეთანხმებას[1]. ამ შეთანხმებისა და, კერძოდ, მისი IV კარის (ეს კარი შეეხება ვაჭრობას და ვაჭრობასთან დაკავშირებულ საკითხებს და აყალიბებს ღრმა და ყოვლისმომცველ თავისუფალ სავაჭრო სივრცეს [Deep and Comprehensive Free Trade Area – DCFTA]) ზეგავლენით თანამედროვე ქართული ბაზრის სტრუქტურის ფორმირება და, ზოგადად, ბაზრის განვითარების ვექტორების პროექცია მნიშვნელოვნად დამოკიდებული გახდა ევროკავშირში მიმდინარე საბაზრო პროცესებზე. შესაბამისად, თანამედროვე ქართული საბაზრო ვითარების მიმოხილვა ევროკავშირის ბაზრის თავისებურებებთან კავშირში კარგად წარმოაჩენს ქართული საბაზრო მოწყობის ტენდენციებს, ხარვეზებსა და თავისებურებს. თუმცა, წინამდებარე სტატიაში არ არის წარმოდგენილი შედარებითი ანალიზი, რამდენადაც ეს უკანასკნელი გულისხმობს თანაზიარ, ორმხრივ ანალიზს ევროკავშირის ბაზრისა საქართველოს ბაზართან, და პირიქით. ამ შემთხვევაში, შევეცადეთ გამოგვესახა ქართული ბაზრის განვითარების ტენდენციები, რომელიც ამ ეტაპზე მჭიდრო ბმაშია ევროკავშირის საბაზრო კონცეფციებთან.

რა ხდება ევროკავშირის ბაზარზე ხელშეკრულებების დადების ფორმის მხრივ? მათი არგაფორმება პასუხობს თუ არა კანონიერი ნდობის საჭირო სტანდარტს? როგორ განისაზღვრება სახელშეკრულებო პირობები?

წინამდებარე სტატიაზე მუშაობისას ჩატარებული კვლევისა და ანალიზის საფუძველზე შესაძლებლობა მოგვეცა, შეგვეფასებინა და განგვესაზღვრა საქართველოსა და ევროკავშირს შორის სავაჭრო ურთიერთობების პრობლემატიკის ზოგადი ჩარჩო, აგრეთვე, ის აცდენა, რომელიც არსებობს ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ შესაძლებლობებსა და მათ რეალურ გამოყენებას შორის. შედეგად, მივედით დასკვნამდე, რომ, საკანონმდებლო რეგულირების პარალელურად, აუცილებელია, გაჩნდეს პრაქტიკაში მათი დანერგვის მექანიზმი, რაც შესაძლებელია განხორციელდეს DCFTA-ით გათვალისწინებული სტანდარტების ეკონომიკურ აგენტთათვის გაცნობის გზით და, შესაბამისად, რეალიზდეს გაცნობის საჭირო ფორმების ძიებით.

აღსანიშნავია, რომ კეთილსინდისიერების პრინციპი[2], როგორც ევროკავშირის, ისე ქართული საბაზრო საკანონმდებლო რეგულირების უმნიშვნელოვანესი და ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპიც არის. თუმცა, მიუხედავად ამგვარი სიმეტრიისა ქართულ და ევროპულ ბაზრებს შორის, ევროკავშირთან ვაჭრობის პროცესს ქართველი მეწარმეებისთვის აბრკოლებს აღნიშნული ურთიერთობების რეა-

[1] ასოცირების შესახებ შეთანხმება ერთი მხრივ, საქართველოსა და მეორე მხრივ, ევროკავშირსა და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის, სრულად ძალაში შევიდა 2016 წლის 1 ივლისიდან.

[2] ე.წ. 'good faith' პრინციპი ბუნებით სამართლის პრინციპია და მოქმედებს დასავლურ ცივილიზაციაში.

ლური არცოდნა და ევროპულ ბაზარზე არსებული ინსტრუ-მენტების აუთვისებლობა. საქმე ისაა, რომ ქართველ ეკონომიკურ აგენტს მოლოდინი აქვს, რომ ევროპელ პარტნიორთან უნდა გააფორმოს გრძელვადიანი კონტრაქტი და განსაზღვროს შესაბამისი პირობები, რაც ევროპელი ეკონომიკური ოპერატორისთვის სრულიად მიუღებელია, თუ გავითვალისწინებთ ევროკავშირის სამომხმარებლო ბაზარზე არსებულ საფონდო ბირჟის პრინციპების ბუმს[3].

კეთილსინდისიერების პრინციპის არსი, ზოგადი მიმოხილვა

კეთილსინდისიერების პრინციპი საბაზრო რეგულირების ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპია. ზოგადად, იგი ძალიან ფართო კონცეპტია და ბევრი მხარე გააჩნია. საერთაშორისო დონეზე ამ პრინციპს ყველაზე უფრო ფუნდამენტურად გაეროს წესდების 2(2) მუხლი მოიცავს, თუმცა ამავდროულად იგი ისეთ განსხვავებულ საერთაშორისო კონვენციებშიც არის შესული, როგორიცაა საქონლით ვაჭრობის შესახებ გაეროს კონვენცია. [Zeitler, 2005:740] საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ზოგად ნაწილში *[საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე]*[4], რომელიც არეგულირებს პირთა თანასწორობაზე დამყარებულ კერძო ხასიათის ქონებრივ, საოჯახო და პირად ურთიერთობებს, მრავალჯერადად ფიგურირებს მითითება კეთილსინდისიერების პრინციპზე. ყოველივე აღნიშნული ცალსახად უსვამს ხაზს მის მნიშვნელოვნებას კერძო ხასიათის ურთიერთობებში.

კეთილსინდისიერების დოქტრინის თანამედროვე ინტერ-პრეტაცია იმგვარია, რომ მისი გამოყენებით არ არის წახა-ლისებული შეთანხმების მხარის მიერ ნამდვილი ინტერესების ოფიციალური დაცვა, რაც გამართლებულია კეთილსინდი-სიერებისადმი არსებული ეკონომიკური მიდგომით. რობერტ სამერსმა მოახდინა ამ მიდგომის კონცეპტუალიზაცია და მას მოიხსენიებენ, როგორც „გამყოფ ანალიზს“. იგი გულისხმობს კეთილსინდისიერების გარჩევას არაკეთილ-სინდისიერი ქცევისგან. აღსანიშნავია, რომ საბაზრო ეკონომიკის სისტემა ირჩევს მიდგომას, რომელშიც კეთილ-სინდისიერების დოქტრინა გარკვეულ ცვლილებას განიცდის. იგი ეწინააღმდეგება პირობას, რომ ინდივიდებს შეუძლიათ ობიექტურად აწონონ ან გაზომონ მოქმედებათა ხარჯები და სარგებელი, რაც თავისუფალი იქნება კულტურული ზე-გავლენისაგან. შესაბამისად, თანამედროვე ეკონომიკური მოძრაობის მიერ „გამყოფი“ მიდგომა გამიჯნავს, ერთის მხრივ, ზოგად კულტურულ მიდრეკილებებსა და, მეორეს მხრივ, ხელშეკრულების ფორმირებასთან სპეციფიურად დაკავშირებულ და მისგან წარმოშობილ ვალდებულებებსა თუ თანმდევ სარგებელთან დაკავშირებულ ქმედებებს. ანუ, ეს მიდგომა, ახდენს ობიექტივიზაციას და გამორიცხავს კულტურულ რელატივიზმს. ეს მოძრაობა ცალსახა თანხმო-ბაშია თანასწორობის არსებით და ექსპანსიურ ცნებებთან. [Houh, 2003:1029].

ეს პრინციპი ფაქტობრივად არის ლიბერალური ბაზრის ამოსავალი, საბაზრო მოწყობის იდეოლოგიურ საფუძველი; ის მოქმედებს განვითარებულ ეკონომიკებში და მისი არსებობა მოიაზრება ნებისმიერ კერძო სამართლებრივ გარიგებაში. სრულიად ბუნებრივია, რომ კონკურენციული საბაზრო მოწყო-ბის ისეთი სისტემის რეგულირება, როგორიცაა, მაგალითად, ევროკავშირის ბაზარი, სადაც მაქსიმალურად მოქნილი პირობები შეჯერებულია უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის საჭიროებებთან, ეფუძნება ამ პრინციპის მუშაობას. მისი ერთ-ერთი შედეგია ის ფაქტი, რომ ევროკავშირის სამომხმარებლო ბაზარზე მოქმედი ოპერატორები გარიგებებების დადებისას ოფიციალური ხელმოწერებით და ბეჭდით ხელშეკრულე-ბებს აღარ აფორმებენ და შემოიფარგლებიან შესყიდვის ორდერებით. თუმცა ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ მათ შორის სავაჭრო პირობების ჩარჩო გაწერილი და დარეგულირებული არ არის – ინდივიდუალური ურთიერთობები განმტკიცებულია კეთილსინდისიერების პრინციპით. ევროკავშირის სავაჭრო ურთიერთობები ფაქტობრივად წარიმართება საფონდო ბირჟის პრინციპით, სადაც მიმდინარეობს უსწრაფესი ტრან-ზაქციები. ხელშეკრულებები რეალურად არ ფორმდება, არა-მედ იდება შესყიდვის ორდერის მეშვეობით.

ევროკავშირის საბაზრო რეგულირების ტრანსპოზიცია ქართულ ბაზარზე

1947 წლის ტარიფებისა და ვაჭრობის გენერალური შე-თანხმების გამოჩენიდან მოყოლებული, თანდათანობით (და არა სწორხაზოვნად) დაინერგა იდეა იმისა, რომ სატარიფო და არა-სატარიფო ბარიერები უნდა შემცირდეს, რათა წინ წავიდეს გლობალური ეკონომიკური კეთილდღეობა. [Bhala,1997:190].

ზოგადად ნებისმიერი პროცესი, რომელიც საბაზრო ინტეგრაციის მიმართულებით ვითარდება, ტრადიციულად თავს იყრის მიწოდების მხარისა და ფირმების მიერ ბაზარზე წვდომის, ისევე როგორც მათ შორის კონკურენციის, გარ-შემო. [Moloney, 2004:11].

საქართველოსა და ევროკავშირის ბაზრების ინტეგრა-ციული პროცესების ფონზე არსებული საბაზრო რეალობა ასახავს შეუთავსებლობას კანონსა და პრაქტიკას შორის. საქართველოს ეკონომიკურ მოდელში გვაქვს რეალობა, რო-მელშიც არ არსებობს ევროკავშირთან ვაჭრობის აქტიური კულტურა, რაც თავისთავად განაპირობებს თეორიული რეგულირებების დატესტვის სირთულეს პრაქტიკაში. ამდე-ნად, რეალურად მნიშვნელოვან სირთულეს წარმოადგენს რეგულირების ზეგავლენის შეფასების კვლევა.

ევროკავშირის სამართალში მოქმედი ე.წ. „დინამი-ურობის პრინციპი“ მიუთითებს ევროკავშირის შიდა ბაზრის

[3] სტატიაში განხილული საკითხების სამართლებრივი სისწორე უზრუნველყოფილია ევროკავშირის სამართლის ექსპერტის თეონა მელითაურის მიერ.

[4] საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, https://matsne.gov.ge/ ნანახია 09.01.2020

ფუნქციონირების თავისებურებებზე. სავაჭრო და სხვა კერძო ხასიათის ეკონომიკური გარიგებების სიხშირე მოითხოვს ბაზრის ისეთი რეგულირების ტიპს, რომელიც ეფექტიანად უპასუხებს შესაბამის გამოწვევებს. მთავარი გამოწვევაა მაქსიმალურად მოქნილი პირობების შეჯერება უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის საჭიროებებთან.

სახელშეკრულებო სამართლის სფეროში ევროკავშირში არსებული თანამედროვე მიდგომის თანახმად, ნებისმიერი ხელშეკრულება, როგორც ასეთი, პოტენციურად ზღუდავს ვაჭრობას, თუმცა საბოლოოდ ამგვარი ლიტერალური მიდგომა უარყოფილი იქნა. არსებული მიდგომის თანახმად, მხოლოდ ისეთი შეთანხმებები შეიძლება იქნეს ბათილად ცნობილი, რომლებიც არაგონივრულად შეზღუდავდნენ ვაჭრობას. გონივრულობის წესის თანახმად, საჭიროა, რომ ინდივიდუალურ საფუძველზე შეფასდეს ყველა გარიგება, რომელიც გარკვეულ ეჭვს იწვევს. მიუხედავად ამგვარი ინდივიდუალური მიდგომისა, არსებობს ასევე "short-cut"-ები, რომლებიც ევროკავშირის საბაზრო რეგულირების საყრდენებს წარმოადგენენ. მაგალითად, ყველაზე უფრო მყარი და ცნობილი "short-cut" წესი არაკონკურენტულად მოიაზრებს ჰორიზონტალურ დონეზე ფასის დადგენის ისეთ შემთხვევებს, რომლებშიც ერთმანეთთან არადაკავშირებული კონკურენტები შეთანხმებულად მოქმედებენ. ამ შემთხვევაში არადაკავშირებულ კონკურენტებში მოიაზრება ეკონომიკური აქტორები, რომელთაც არ გააჩნიათ საერთო აქტივები, კაპიტალი და ა.შ. შესაბამისად, სტაბილური ხელშეკრულებების ტრადიციული მამოძრავებელი ძალა საბაზრო და რეგულაციურ განვითარებათა ვარიაციებშია.

ევროკავშირში მიწოდების სტაბილურობის ხერხემალს ათწლეულების განმავლობაში გრძელვადიანი სასაქონლო კონტრაქტები წარმოადგენდა. მეწარმეებისა და ევროკავშირში არსებული შემსყიდველების მიერ ამგვარი ხელშეკრულებები მიღებულია, როგორც modus operandi (ფუნქციონირების მექანიზმი). ტრადიციული შეხედულებების თანახმად, სტაბილური ხელშეკრულებები უზრუნველყოფს მოთხოვნის სტაბილურობას (უწყვეტობას) მეწარმისთვის და მიწოდების სტაბილურობას (უწყვეტობას) შემსყიდველისთვის. აქედან გამომდინარე, მეწარმეს აქვს ნდობა მოთხოვნის მიმართ და შეუძლია დაგეგმოს საჭირო ინვესტიციები გრძელვადიან პერსპექტივაში; მეორე მხრივ, შემსყიდველსაც უჩნდება ნდობა მიწოდების მიმართ და, შესაბამისად, იღებს გადაწყვეტილებებს გრძელვადიანი სტრატეგიის დაგეგმვასთან დაკავშირებით.

თუმცა, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, არსებულ ვითარებაში ევროკავშირში იცვლება ტრადიციული განაწესი. ევროკავშირში დაფუძნებული თანამედროვე ბიზნესის პორტფელი ბევრად უფრო მოქნილია, რაც მნიშვნელობას უკარგავს სტაბილურ კონტრაქტებზე დამოკიდებულებას იმ რაოდენობებისთვის, რაც საჭიროა მოთხოვნებზე სრულად საპასუხოდ.

უფრო დეტალურად გავშალოთ მსჯელობა ევროკავშირის საბაზრო რეგულირების თაობაზე. ევროკავშირის სადამფუძნებლო ხელშეკრულებები (ევროკავშირის შესახებ ხელშეკრულება და ევროკავშირის ფუნქციონირების შესახებ ხელშეკრულება)[5] განსაზღვრავენ ევროკავშირის შიდა ბაზრის სოციალური და კონკურენციული მოწყობის მოდელებს. ეს გულისხმობს, რომ ევროკავშირის საერთო ბაზარი არის კონკურენციული მოწყობის ბაზარი. ევროკავშირის ფუნქციონირების შესახებ ხელშეკრულების 101-ე მუხლის პირველი პარაგრაფი ნებისმიერი აქტორის მხრიდან კრძალავს ყველა ისეთ ღონისძიებას, რომელიც ზღუდავს კონკურენციას. ეს მუხლი წარმოადგენს ერთ-ერთ ძირითად დებულებას მთლიანად სადამფუძნებლო ხელშეკრულებისა, რომელიც ასახავს ბაზრის ფუნქციონირების მექანიზმს; შესაბამისად, მას ბაზრის ფუნქციონირების მექანიზმის ძირითადი დებულების როლი აკისრია. ერთადერთ გამონაკლისს ამ წესიდან შეიცავს ამავე მუხლის მე-3 პარაგრაფის დებულება, რომელიც აცხადებს, რომ კონკურენციის შეზღუდვის აკრძალვიდან გადახვევა დასაშვებია მხოლოდ ისეთი ღონისძიების შემთხვევაში, რომელიც შედეგად გვაძლევს ინოვაციურ პროდუქტს და აუმჯობესებს სოციალური კეთილდღეობის დონეს. *[ევროკავშირის ფუნქციონირების შესახებ ხელშეკრულება]*.

ევროკავშირის საბაზრო რეგულირება მოიცავს ასევე აღნიშნული სადამფუძნებლო ხელშეკრულებებიდან გამომავალ არაერთ სამართლებრივ აქტს. კერძოდ, რეგულაციები და დირექტივები, რომლებიც მიღებულია ევროკავშირის დონეზე მოქმედი ინსტიტუციების მიერ, უზრუნველყოფენ ევროკავშირის შიდა ბაზრის გამართულ ფუნქციონირებას.

ევროკავშირის შიდა ბაზრის მიმოხილვა

ექსკლუზიური კომპეტენცია. ევროკავშირის შიდა ბაზრის რეგულირება უზრუნველყოფს ევროკავშირის საერთო ბაზრის ჩამოყალიბებას, ე.ი. ბაზრის სრულყოფილ ინტეგრაციას ჰარმონიზაციის გზით. ეს გულისხმობს კონკურენციაზე დაფუძნებულ თამაშის საერთო წესებს ეკონომიკური ოპერატორებისთვის.

სწორედ ამიტომ კონკურენცია ევროკავშირის ექსკლუზიურ კომპეტენციას განეკუთვნება. ევროკავშირს გააჩნია აბსოლუტური უფლებამოსილება ყველა იმ საკითხთან დაკავშირებით, რომელსაც შეიძლება ზეგავლენა ჰქონდეს კონკურენციულ საბაზრო სტრუქტურაზე. შესაბამისად, ამ სფეროში ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოები მოკლებულნი არიან რეგულირების შესაძლებლობას.

ევროკავშირის შიდა ბაზრის რეგულირების ეს ტიპი უზრუნველყოფს ბაზრის გამართულ და დაუბრკოლებელ ფუნქციონირებას, როგორც შიგა, ისე საგარეო ვაჭრობის თვალსაზრისით. შესაბამისად, ამ ეტაპზე აპრიორი გამოირიცხება და არ ვხვდებით საკანონმდებლო „სირთულეებს",

5 ევროკავშირის ოფიციალური ჟურნალი. https://eur-lex.europa.eu/oj/direct-access.html 08.01.2020.

რაც შესაძლებელია წარმოიშვას რეგულაციათა კოლიზიის შედეგად. მეორეს მხრივ, არსებული რეგულირება ფაქტობრივად არ ტოვებს საკანონმდებლო ხარვეზებს, ე.წ. „გაპებს“. აქ რეგულირება მოიცავს იერარქიულად დაქვემდებარებულ შესასრულებლად სავალდებულო აქტებს, რომელთა უმრავლესობა უშუალოდ მოქმედებს წევრ სახელმწიფოებში და განაპირობებს ადგილობრივი ბაზრების ერთგვაროვნებას, მათ ურთიერთდა-მოკიდებულებას და სრულ პრაქტიკულ ინტეგრაციას. ეს მიზანი რეალიზებულია ევროკავშირის ფუნდამენტურ სადამფუძნებლო აქტებში – ევროკავშირის შესახებ ხელშეკრულებასა და ევროკავშირის ფუნქციონირების შესახებ ხელშეკრულებაში.

ამგვარი რეგულირების ეფექტიანობას განაპირობებს სანქცირების საკმაოდ თავისებური ხასიათი. კერძოდ, ევროკავშირის კომისია უფლებამოსილია, უპასუხოს ნებისმიერ შემთხვევას და აუკრძალოს ნებისმიერ ეკონომიკურ აქტორს ანტიკონკურენციული ღონისძიების ან ღონისძიებათა ჯაჭვის განხორციელება.

აქედან გამომდინარე, საგარეო სავაჭრო ურთიერთობებში ევროკავშირისთვის ფაქტობრივად არ ჩნდება გლობალურად დამაბრკოლებელი ფაქტორი და, შესაბამისად, საგარეო პერსპექტივით ამ დონეზე არ განვიხილავთ ვაჭრობის დამაბრკოლებელი ფაქტორების ზემოქმედებას.

გაზიარებული კომპეტენცია. ევროკავშირის ექსკლუზიურ კომპეტენციას მიკუთვნებულ სფეროების გარდა ისეთებიც არსებობს, რომელშიც ევროკავშირი მარეგულირებლის უფლებამოსილებებს „იზიარებს“ წევრ სახელმწიფოებთან (მაგალითისთვის, ასეთ სფეროებს განეკუთვნება სანიტარიული და ფიტოსანიტარიული კონტროლი). მსგავს სფეროებში წევრ სახელმწიფოებს შორის ვერ გამოირიცხება გარკვეული უთანაბრობების არსებობა რეგულაციურ მოთხოვნებში.

აღნიშნული რეგულაციური არაერთგვაროვნების მიუხედავად, შეიძლება ითქვას, რომ ამ ეტაპზე არ დგება რეგულაციური „გაპების“ შეფასების საკითხი. ევროკავშირის კანონმდებლობის სუბსიდიური ფუნქცია ავსებს პოტენციურ საკანონმდებლო ხარვეზებს, რამდენადაც ეს საჭიროა ჰარმონიზაციის უზრუნველსაყოფად. რეგულირების ეს დონეც არ მონაწილეობს ვაჭრობის დამაბრკოლებელი ინდექსის განსაზღვრაში.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, უნდა დავასკვნათ, რომ ევროკავშირის საბაზრო რეგულირების სპეციფიკა არ განაპირობებს საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ვაჭრობის შეუფერხებლობის ინდექსის ცვლილებას.

1985 წლიდან ტექნიკური რეგულაციებისადმი ევროკავშირში მოქმედებს ე.წ. „ახალი მიდგომა“, რომელიც უფრო მოგვიანებით ჩამოყალიბებული WTO-ს მიდგომის ანალოგიურია. იგი წარმოადგენს გამიჯვნას „ძველი მიდგომისგან“, რომლის მიხედვით 1970-1985 წლებში ევროპული თანამეგობრობა საერთო ბაზრის ფარგლებში ტექნიკური რეგულაციების უნიფიცირებას ცდილობდა. მიზანი აქაც იგივე იყო, რაც WTO-ს შემთხვევაში – ტექნიკური ბარიერების აღმოფხვრა საერთო ბაზარზე – ცხადია, ამ შემთხვევაში იგულისხმებოდა მხოლოდ თანამეგობრობის შიდა ბაზარი. რეგულაციების უნიფიცირებისთვის „ძველი მიდგომა“ ითვალისწინებდა ყოველი პროდუქტისთვის ერთიანი ევროპული ტექნიკური მოთხოვნების შემუშავებას, რომლის გამკაცრება (რეგულაციით დადგენილზე მეტის მოთხოვნა) ქვეყნებს აეკრძალებოდათ[6]. *ამ მიდგომის უკან ის რაციონალური აზრი იდგა, რომ განხორციელებულიყო საერთო ბაზრის სტრუქტურულად ერთიან ბაზრად ჩამოყალიბება, რისთვისაც აუცილებელი იყო სატარიფო და არასატარიფო ხასიათის ბარიერების აღმოფხვრა.*

ცნობილია, რომ სატარიფო ბარიერებთან შედარებით სხვა ბარიერებს, განსაკუთრებით ტექნიკურ ბარიერებსა და არასატარიფო დაბრკოლებებს, უფრო მეტი გავლენა აქვთ ვაჭრობის მოცულობაზე. ხშირ შემთხვევაში სავაჭრო საქონელი ექვემდებარება ისეთ არასატარიფო რეგულაციებს, როგორებიცაა, მაგალითად, იმპორტის ლიცენზია და ნებართვა, მოთხოვნები ხარისხის სფეროში, ზედამხედ-ველობა და ფასების კონტროლი და ა.შ. ისინი ჰეტეროგენული და კომპლექსურია. სხვადასხვა პროდუქტი სხვადასხვა ტიპის რეგულაციებს შეიძლება დაექვემდებაროს, რომლებიც ხშირად იცვლება. და ეს კიდევ არასრული ჩამონათვალია.

ცხადია, რომ არასატარიფო ბარიერები შესაძლოა ვაჭრობის მნიშვნელოვან დაბრკოლებად მოგვევლინოს. საბაჟო ტარიფებისაგან განსხვავებით, რომელთა სავაჭრო ხარჯების შეფასება/გამოთვლა შედარებით იოლია, არასატარიფო ზომების პირდაპირი ზემოქმედების შეფასება დიდ სირთულეებთან შეიძლება იყოს დაკავშირებული.

აღნიშნული სირთულეების გადალახვა შესაძლებელი იქნებოდა პროდუქტებზე ერთიანი სტანდარტების დაწესებით. ამიტომ სტანდარტების დაკმაყოფილება ის ერთ-ერთი ძირითადი ინსტრუმენტია, რომელიც ზემოთ აღწერილი ბარიერების არსებობას აზრს დაუკარგავდა და განაპირობებდა საქონლის თავისუფალ მიმოქცევას მთელი ევროკავშირის შიდა ბაზრის მასშტაბით.

კლასიკურ სახელშეკრულებო ურთიერთობებში გარიგების დადების მთავარი ელემენტია შეთანხმება ხელშეკრულების არსებით პირობებზე, როგორიც არის ხელშეკრულების საგნის თვისებები, რაოდენობა და ა.შ. შეიძლება ითქვას, რომ ევროკავშირის ბაზრის იმ ნიშნებიდან გამომდინარე, რომლის მიხედვითაც იგნორირებულია ფორმალიზმის ბევრი ელემენტი, მათ შორის ხელშეკრულების გაფორმება, ქართველი მომხმარებლისთვის ლოგიკურად იბადება კითხვა: „რა რეგულაციური მექანიზმი უზრუნველყოფს გარიგების მონაწილის გარანტიას?“ *ევროკავშირის კანონმდებლობით დადგენილი სტანდარტები უზრუნველყოფს სწორედ ურთიერთობის ამ კომპონენტის დარეგულირებას, ანუ გარიგების საგნის თვისებებზე შეთანხმებას. შესაბამისად, სტანდარტი საერთოა ყველა ეკონომიკური ოპერატორისათვის.*

[6] http://asocireba.ge/files/file_2864583.pdf. ნანახია 06.10.2019.

ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ გარიგების საგანი არ დააკმაყოფილებს აღნიშნულ სტანდარტს, ხელშეკრულების მხარე უფლებამოსილია უარი თქვას სავალდებულო საპასუხო შესრულებაზე. შესაბამისად, ამგვარი ერთიანი სტანდარტიზაცია და რეგულირება ევროკავშირის დონეზე თავიდან არიდებს ეკონომიკურ ოპერატორებს დავას ხელშეკრულების საგნის ძირითად ასპექტზე და მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს შიდა ბაზრის დაუბრკოლებლად მუშაობაში იმით, რომ პოტენციური კონფლიქტების წარმოშობას საფუძველშივე ბლოკავს.

როგორც ჩანს, საქართველოს სახელმწიფო სტრუქტურულ ორგანოებში შესყიდვის ორდერით დადებული ხელშეკრულებების მიმართ ნდობის მაჩვენებელი დაბალია. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი დღემდე არ ითვალისწინებს წარმოშობის სერთიფიკატის გაცემას შესყიდვის ორდერის წარდგენის საფუძველზე და იმპერატიულად მოითხოვს ქართველ და ევროპელ ეკონომიკურ ოპერატორებს შორის განსაზღვრული ფორმით გაფორმებული ხელშეკრულების წარდგენას იმგვარად, რომ მითითებული იქნეს ხელშეკულების რეკვიზიტები. ეს იმ პირობებში, როდესაც შესყიდვის ორდერითა და შესყიდვის დადასტურების მეშვეობით დადებული გარიგება მოცავს სახელშეკრულებო სამართლით დადგენილ ყველა საჭირო ელემენტს, კერძოდ, განსაზღვრავს მხარეებს, ხელშეკრულების საგანს, საქონლის ფასს, რაოდენობას, თარიღს და ა.შ. ხელშეკრულების გაფორმების მოთხოვნის შესახებ იმპერატიული ჩანაწერი საგადასახადო კოდექსში მიუთითებს ქართული ბაზრის არასაკმარის ინტეგრაციაზე ევროკავშირის ბაზარსა და WTO–ს სავაჭრო პრაქტიკასთან.

მიზეზი იმისა, თუ რატომ ითხოვს ქართველი ეკონომიკური ოპერატორი და კანონმდებელი ხელშეკრულების გაფორმებას, არის ის, რომ ყოველ პირობაზე შეთანხმება და მისი წერილობითი სახით დოკუმენტალურად ასახვა შემდგომში არ დაუშვებს გარიგებასთან დაკავშირებული პირობების დარღვევას. ევროკავშირში მოქმედი აგენტისთვის ხელშეკრულების ამგვარი დეტალიზაციის საჭიროებას გამორიცხავს თავად ევროკავშირის საბაზრო–ეკონომიკური რეგულირების მოდელი.

სამართლებრივ დონეზე არსებობს გარკვეული იურიდიული აქტები, რომლებიც უზრუნველყოფენ მხარეთა მიერ პირობების დაცვას. კერძოდ, ევროკავშირის acquis[7] სავალდებულო წესით განსაზღვრავს იმ პირობებს, რომლებიც სხვა შემთხვევაში კერძო ხელშეკრულებით იქნებოდა დარეგულირებული. შესაბამისად, კერძო ეკონომიკურ აგენტებს ისღა დარჩენიათ, წერილობით მხოლოდ მინიმალისტურად ასახონ გარიგების ელემენტები, რადგან ევროკავშირის საკანონმდებლო რეგულირება თავად აყალიბებს შესაბამის „საერთო სახელშეკრულებო მოდელს“.

დასკვნა

ქართული ბაზრის ეკონომიკური ოპერატორების მხრიდან ხელშეკრულებების მიმართ არსებული „მკაცრი“ დამოკიდებულება ევროკავშირთან მიმართებაში რელევანტური არ არის. ბაზრების დაახლოებისთვის ერთ–ერთი აუცილებელი და მნიშვნელოვანი მომენტია ევროკავშირის ბაზრის საერთო სახელშეკრულებო მოდელის გაზიარება. საერთო სახელშეკრულებო მოდელის არსებობა ხელს უწყობს ტრანზაქციების სისწრაფეს, საჭირო საბაზრო პარამეტრების დაცვას (როგორიცაა საქონლის ხარისხი, ჰიგიენის წესები, სანიტარული და ფიტოსანიტარული სტანდარტები, სასოფლო–სამეურნეო სფეროში სასაქონლო სახეობების მიხედვით დეტალური რეგულირებები) და განაპირობებს საქართველო–ევროკავშირს შორის ვაჭრობის დაუბრკოლებელ განხორციელებას, იმავე პრიციპით, როგორითაც ევროკავშირში არსებული საერთო სახელშეკრულებო მოდელი განაპირობებს კონკურენციული ბაზრის დაუბრკოლებელ ფუნქციონირებას.

[7] ევროკავშირის acquis არის რეგულირების მთლიანი სისტემა, რომელიც მოიცავს არა მხოლოდ სამართლებრივ აქტებს, არამედ ვაჭრობასთან და სტანდარტებთან დაკავშირებულ ყველა რელევანტურ დოკუმენტაციას.

ლიტერატურა/REFERENCES

Bhala, R. (1997). Hegelian Reflections on Unilateral Action in the World Trading. 15 Berkeley Journal of International Economic Law 159, pp. 159-244.

Houh, E. M. (2003). Critical Interventions: Toward an Expansive Equality Approach to the Doctrine of Good Faith in Contract Law'. Cornell Law Review, Vol. 88, pp. 1025-1098.

Niamh Moloney. (2005). Building a Retail Investment Culture through Law: The 2004 Markets in Financial Instruments Directive. European Business Organization Law Review, Vol. 6, No. 3, pp. 341-422.

Zeitler, H. E. (September 2005). 'Good Faith' in the WTO Jurisprudence – Necessary Balancing Element or an Open Door to Judicial Activism?. Journal of International Economic Law, Volume 8, Issue 3, Pages 721–758.

The Impact of the Association Agreement and the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement on Georgian consumers (October 6, 2019).http://asocireba.ge/files/file_2864583.

Access to the Official Journal. https://eur- lex.europa.eu/oj/direct-access.html

Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_2&format=PDF.

The Legislative Herald of Georgia. https://matsne.gov.ge/

JEL Classification: D04, d22 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.017

TO IMPROVE THE ANALYSIS OF THE FINANCIAL SECURITY OF THE BUSINESS IN GEORGIAN ENTERPRISES

IZOLDA CHILADZE
Doctor of Economics,
Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
izolda.chiladze@tsu.ge

Abstract. The purpose of this paper is to improve the analysis of the financial stability of enterprises and to identify the key factors affecting the establishment of the sustainable growth trend of enterprises (except the financial sector) in Georgia. Answering the question: what financial challenges do enterprises in Georgia face today and be designed consequently, recommendations for strengthening the financial stability of enterprises should be developed in Georgia, increasing solvency and mitigating bankruptcy risks? The necessity for the financial stability of enterprises is becoming increasingly important both for sustainable business growth and for the stability of the international financial market.

The subject of the study is the financial positions and financial results of the analytical enterprises. The first and second categories of joint-stock companies of Georgia and limited liability companies were selected as the research objects. Ten enterprises in total. The research methodology includes methods of economic and statistical analysis, factor analysis, vertical, horizontal, proportional and ratio analysis.

In order to improve financial management and control, the paper presents multi-factor models of several indicators created by the author. These are: the tree-factor model the coefficient of the organic structure of capital, an eight-factor model of profitability and a six-factor model of the Financial leverage.

The paper conducts practical research on the example of ten Georgian companies and concludes that the main challenges in today›s Georgia are the dangers of losing financial stability and bankruptcy. The reason for such a tense financial situation is not a «Corona-19».

According to the author, the main reasons for the instability of enterprises in Georgia are: The Irresponsibility of business owners and management, low management professionalism and hidden flows of cash resources.

KEYWORDS: FINANCIAL STABILITY, SUSTAINABLE GROWTH, SOLVENCY, PROFITABILITY, FINANCIAL RISKS.

For citation: Chiladze I. (2020). To Improve of Analysis of the Financial Security of the Business in Georgian Enterprises. *Globalization and Business, №9,* pp. 135-147 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.017

JEL Classification: D04, D22 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.017

ბიზნესის ფინანსური სტაბილურობის თანამედროვე გამოწვევები საქართველოს საწარმოებში

იზოლდა ჭილაძე
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
izolda.chiladze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: ფინანსური სტაბილურობა, მდგრადი ზრდა, გადახდისუნარიანობა, მომგებიანობა, ფინანსური რისკები.

ციტირებისთვის: ჭილაძე ი. (2020). ბიზნესის ფინანსური სტაბილურობის თანამედროვე გამოწვევები საქართველოს საწარმოებში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9,* გვ. 135-147. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.017

შესავალი

საწარმოთა ფინანსური სტაბილურობის აუცილებლობა სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება როგორც საკუთრივ საწარმოთა მდგრადი ზრდის, ასევე საერთაშორისო ფინანსური ბაზრის სტაბილურობის მიზნებისათვის.

განასხვავებენ ფინანსურ სტაბილურობას მაკრო და მიკროეკონომიკურ დონეზე. მეცნიერ–ეკონომისტები წერენ, რომ მაკროეკონომიკურ დონეზე „სამწუხაროდ არ არსებობს ფინანსური სტაბილურობის საყოველთაოდ მიღებული ერთი განსაზღვრება. ავტორთა უმრავლესობას ურჩევნია ფინანსური არასტაბილურობის განსაზღვრება გააკეთოს, ვიდრე ფინანსური სტაბილურობის [Garry J. Schinasi. გვ.3–13.]. „მიკროეკონომიკური თვალსაზრისით, მდგრადი ზრდა უკავშირდება ინდივიდუალურ საწარმოს, რომელიც დაფუძნებულია ფინანსურ სტაბილურობაზე" [Jaket Pera. 2017. გვ. 50]. მაშასადამე, ფინანსური სტაბილურობა უნდა უზრუნველყოფდეს საწარმოს მდგრად ანუ პერმანენტულ ზრდას. წინამდებარე სტატიაში არ ვიხილავთ მაკროეკონომიკური სტაბილურობის საკითხებს, თუმცა, ისინი ერთმანეთზე ურთიერთზემოქმედებენ. როგორ გავლენას ახდენს მაკროეკონომკური სტაბილურობა საწარმოთა ფინანსურ სტაბილურობაზე, ეს კვლევის ცალკე მიმართულებაა და წინამდებარე შრომაში მას არ ვეხებით.

ჩვენი აზრით, უნდა განვასხვავოთ საწარმოს საოპერაციო და ფინანსური სტაბილურობა. **საოპერაციო სტაბილურობა** გულისხმობს საწარმოს უნარს, ერთი მხრივ, წარმოადგინოს თავისი პროდუქტი ან მომსახურება და განახორციელოს ნედლეულის შესყიდვების პროცედურები, გამოიყენოს წარმოების საუკეთესო პრაქტიკა და, მეორეს მხრივ, შექმნას თანამედროვე განაწილების სისტემები. **ფინანსური სტაბილურობა კი** გულისხმობს საწარმოს უნარს, ფულად–საანგარიშსწორებო ურთიერთობებში მოქმედებდეს უწყვეტად (დაბრკოლებების გარეშე), შეუძლია გაუძლოს პრობლემებს, უახლოეს ხუთ წელიწადში არ გააჩნია ფინანსური ლიკვიდობის ან გადახდისუნარიანობის დაკარგვის შიში, მოქმედებს დინამიური და სტაბილური ბალანსის პირობებში, ოპერატიულად რეაგირებს გარემო პირობებზე.

ფინანსური სტაბილურობის შესანარჩუნებლად, ორგანიზაციას უნდა ჰქონდეს თვითკონტროლის ეფექტური სისტემა, დაფუძნებული გამაფრთხილებელი სისტემის საფუძველზე, რომელიც საკმარისად ადრეულ ეტაპზე (შესაბამისი ნაბიჯების გადადგმისთვის) გამოავლენს მიღებულ სტანდარტებზე გადახრების სიგნალებს, მათ შორის ფინანსური სტაბილურობის საჭირო დონეს. მხოლოდ ამის შემდეგ იქნებოდა საწარმოს ოპერაციების დაფუძნება მყარ საფუძვლებზე, რითაც უზრუნველყოფს მდგრად ზრდას.

ფინანსური სტაბილურობის მთავარი და საბოლოო მიზანია, უზრუნველყოს საწარმოს მდგრადი ზრდა. ამ ნაშრომის მიზანია გაანალიზოს ფინანსური სტაბილურობის ძირითადი ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენენ საწარმოთა მდგრად ზრდაზე და ორიენტირებულია ზრდის ოპტიმიზაციაზე. ამ პროცესში ასევე არსებით როლს თამაშობს რისკი, როგორც მდგრადი ზრდის იდეის შესაძლო დაბრკოლება.

საწარმოთა ფინანსური სტაბილურობა უწყვეტი პროცესია და არა სტატიკური. ამიტომ, მას გარკვეული პრინციპები ახასიათებს. ესენია: დადებითი ფინანსური პოზიციები;

გადახდისუნარიანობა; მომგებიანობა; ზომიერი ფინანსური ლევერიჯი; საწარმოთა სტაბილურობის ჩამოთვლილი კომპონენტები ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში არიან და ერთმანეთზე ზემოქმედებენ. წინამდებარე სტატიაში შესწავლილია საანალიზო საწარმოების ფინანსური სტაბილურობის პარამეტრები სწორედ ყველა ამ დასახელებული მიმართულებით და შეძლებისადაგვარად ახსნილია მათზე მოქმედი ფაქტორების ბუნება და დადგენილია საწარმოთა წინაშე არსებული გამოწვევები დღევანდელ საქართველოში.

1. საანალიზო საწარმოთა ფინანსური სტაბილურობის პარამეტრები და ტენდენციები

საწარმოს ფინანსური სტაბილურობის ანალიზის მიმართულებებია მისი ფინანსური დამოუკიდებლობისა და ფინანსური პოზიციების ხარისხის განსაზღვრა; გადახდისუნარიანობის, მომგებიანობის და ფინანსური რისკების გამოკვლევა.

საწარმოს ფინანსური სტაბილურობა არის მისი ფინანსური რესურსების ისეთი მდგომარეობა, გამოყენება და განაწილება, რომელიც უზრუნველყოფს საწარმოს განვითარებას მოგებისა და კაპიტალის ზრდის საფუძველზე, გადახდისუნარიანობის და კრედიტუნარიანობის შენარჩუნების პირობებში.

ფინანსური სტაბილურობის შესაფასებლად მრავალი მაჩვენებელი გამოიყენება. შრომაში განვიხილავთ მხოლოდ მთავარ მაჩვენებლებს, როგორიცაა:

ფინანსური დამოუკიდებლობის კოეფიციენტი = საკუთარი კაპიტალი/აქტივების ჯამი

ფინანსური დამოუკიდებლობის კოეფიციენტი ახასიათებს საკუთარი კაპიტალის წილს აქტივებში. იგი აჩვენებს საკუთარი კაპიტალის ხარჯზე შეძენილი რესურსების სიდიდეს. დადებითად ითვლება თუ ეს კოეფიციენტი 0,5 –ს აღემატება. რაც უფრო ახლოსაა ერთთან, საწარმო ფიანანსურად მით უფრო დამოუკიდებელია. 0.5–ის ქვემოთ, საწარმო დამოკიდებული ხდება სხვებზე (კრედიტორებზე).

კაპიტალის ორგანული სტრუქტურა = საკუთარი კაპიტალი/ვადებულებები

ეს კოეფიციენტი ერთზე მეტი უნდა იყოს. რაც უფრო მაღალია ერთზე, მით უფრო მაღალი დადებითი ფინანსური პოზიციები გააჩნია კომპანიას. მით უფრო მცირდება ფინანსური რისკები

მოზიდული და საკუთარი კაპიტალის თანაფარდობა = ვალდებულებები/(საკუთარი კაპიტალი)

ეს კოეფიციენტი ერთზე მეტი არ უნდა იყოს.

კაპიტალის უსაფრთხოების (შენარჩუნების) კოეფიციენტი =

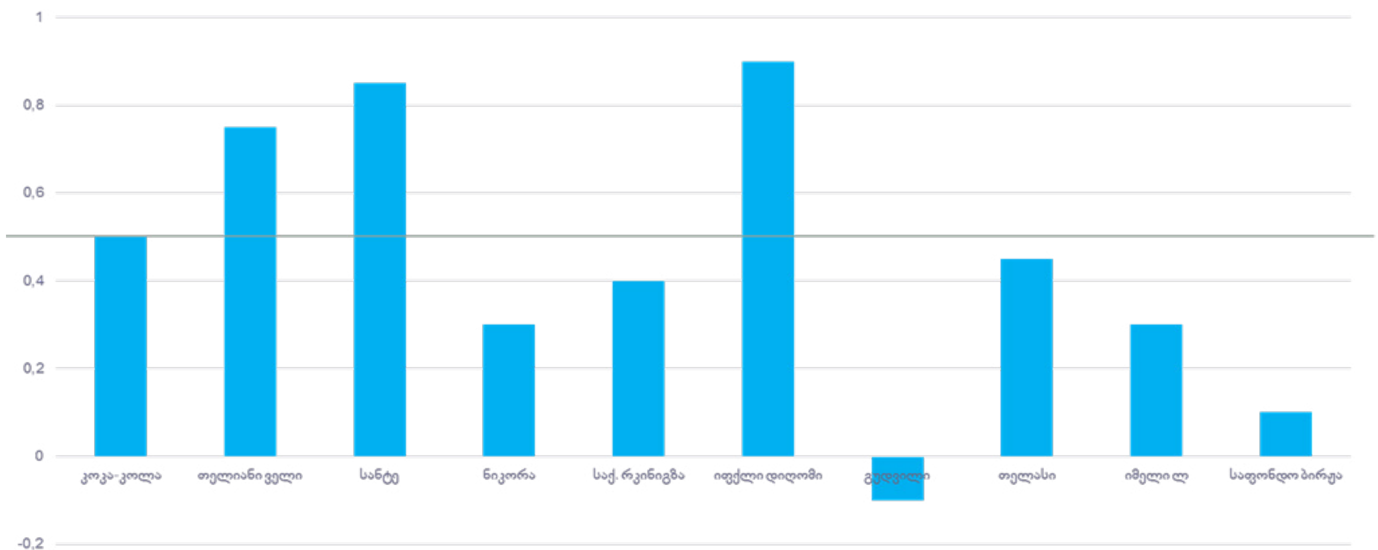
= საკუთარ კაპიტალი საანგარიშო პერიოდის ბოლოს / საკუთარი კაპიტალი საანგარიშო პერიოდის დასაწყისში

ცხრილი 1.1. ფინანსური სტაბილურობის კოეფიციენტები 2017–2018 წწ

საწარმოები	2017			2018		
	ფინანსური დამოუკიდ. კოეფიც. (უნდა იყოს 0.5-ზე მეტი)	კაპიტალის ორგანული სტრუქტურა (უნდა იყოს 1-ზე მეტი	კაპიტალის შენარჩუნების კოეფიციენტი (უნდა იყო 1-ზე მეტი)	ფინანსური დამოუკიდ ბის კოეფიც. (უნდა იყოს 0.5-ზე მეტი)	კაპიტალის ორგანული სტრუქტურა (უნდა იყოს 1-ზე მეტი)	კაპიტალის შენარჩუნების კოეფიციენტი (უნდა იყო 1-ზე მეტი)
1. სს „კოკა კოლა“	0.40 *	0.667 *	1.07	0.44 *	0.794 *	1.22
2. სს„თელიანი ველი“	0.85	5.689	2.18	0.84	5.11	1.10
3. შპს „სანტე“	0,79	3.751	1.21	0.83	4.79	1.13
4. სს ,,ნიკორა“	0,17 *	0.621 *	0,37 *	0.56	1.30	1.01
5. სს „საქართველოს რკინიგზა“	0.42 *	0.77 *	0.76 *	0.23 *	0.31 *	0.43 *
6. შპს „იფქლი დიღომი“	0,85	5.68	0.96 *	0.73	2.65	1.09
7. სს „გუდვილი“	(0.61) *	(0.49) *	0.99 *	0 *	(0.49) *	0 *
8. სს „თელასი“	0.48 *	0.92 *	1.12	0.53	1.13	1.18
9. სს „იმედი L“	0.21 *	0.26 *	0.80 *	0.36 *	0.57 *	2.22
10. სს „საფონდო ბირჟა“	0,86	29.4	0,96 *	0.94	16.36	0.69 *

** ვარსკვლავით მინიშნებულია არასასურველი შედეგები*

წყარო. ფინანსური ანგარიშგების პორტალი (reportal.ge)

ეს კოეფიციენტი 1–ზე მეტი უნდა იყოს და საწარმოს ზრდას ახასიათებს. ეს ზრდა უნდა იყო მდგრადი, პერმანენტულად დადებით. შეიძლება აგრეთვე გამოთვლილ იქნეს საკუთარი კაპიტალის ცვლილების ფარდობით წინა წლის საკუთარ კაპიტალთან.

მიმდინარე აქტივების უზრუნველყოფა საკუთარ საბრუნავი საშუალებებით =

= საკუთარი საბრუნავი საშუალებები(სსს) / მიმდინარე აქტივები

ეს კოეფიციენტი აჩვენებს, მიმდინარე აქტივების იმ ნაწილს, რომელიც დაფინანსებულია საკუთარი კაპიტალით. მისი ინტერვალი საუკეთესოა 0.4–სა 0.5–ს შორის. ანუ მიმდინარე აქტივების მინიმუმ 40–50% საკუთარი კაპიტალით უნდა იყოს დაფინანსებული. თუ მიმდინარე აქტივები ნაკლებია მიმდინარე ვალდებულებებზე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მიმდინარე ვალდებულების ნაწილი გრძელვადიან აქტივებშია დაბანდებული, რაც არეფექტიანია.

ფინანსური სტაბილურობის ზოგიერთი მაჩვენებელი წარმოდგენილია პირველ ცხრილში, საანალიზო საწარმოების მაგალითზე.

გამოთვლების შედეგად აღმოჩნდა (იხ.ცხრილი 1.1), რომ ფინანსური დამოუკიდებლობის კოეფიციენტი 2017 წელს, ნორმაზე დაბალი იყო შემდეგ საწარმოებში: „კოკა–კოლა“, „ნიკორა“, „საქართველოს რკინიგზა“, „გუდვილი“, „თელასი“, „იმედი L“. შესაბამისად, მაღალია ამავე საწარმოების კრედიტორებზე ფინანსური დამოკიდებულების ხარისხი. მსგავსი ტენდენციაა დანარჩენი კოეფიციენტების მიხედვით გარდა თელიანი ველის, იფქლი დიღომისა და თელასისა. თუმცა, ამ კომპანიებშიც, ფინანსური პოზიციების წარმოდგენილი მაჩვენებლები 2018 წელს შემცირებულია წინა წელთან შედარებით. ხოლო, „გუდვილსა“ და „საქართველოს რკინიგზა“–ში, პერმანენტულად ნეგატიური შედეგებია.

საწარმოს ფინანსური სტაბილურობის ერთ–ერთი მთა–ვარი მაჩვენებელია კაპიტალის ორგანული (ძირითადი) სტრუქტურის კოეფიციენტი, **საკუთარი კაპიტალისა და ვალდებულებების ფარდობა, რომელიც ერთზე მეტი უნდა იყოს.** რაც უფრო მაღალია ერთზე ნიშნავს, რომ დაფინანსების წყაროებში იზრდება საკუთარი კაპიტალის წილი და მაშა–სადამე, სხვა თანაბარ პირობებში, საწარმო ფინანსურად სულ უფრო დამოუკიდებელი და სტაბილური ხდება. როცა კოეფციენტი ერთის ტოლია, იგი ფინანსური საფრთხეების ზღვარზე იმყოფება. თუ ეს კოეფიციენტი ერთზე ნაკლებია, ეს საწარმოს ფინანსური სირთულეების დასაწყისია.

ვინაიდან კაპიტალის ორგანული სტრუქტურა სტაბილუ–რობის ერთ–ერთი ძირითადი მაჩვენებელია, **ჩვენ შევქმენით კაპიტალის ძირითადი სტრუქტურის ცვლილებაზე მოქ–მედი სამ ფაქტორიანი მოდელი ანუ ფაქტორთა მწკრივი, რომელსაც შემდეგი სახე აქვს:**

$$\frac{\text{საკუთარი .კაპიტ.}}{\text{ვალდებულებები}} = \frac{\text{საკუთ.კაპ.}}{\text{მოგება დაბეგვრამდე}} *$$

$$* \frac{\text{მოგება დაბეგვრამდე}}{\text{აქტივები სულ}} * \frac{\text{აქტივები სულ}}{\text{ვალდებულებები}} \qquad \text{(I)}$$

საბალანსო მუხლები შეიძლება აღებულ იქნეს წლის ბოლოს არსებული რიცხვითი მნიშვნელობებით ან საშუალო წლიური. ეს ფაქტორებია:

1. საკუთარი კაპიტალის ფარდობა წლიურ მოგებასთან (მას შეიძლება ვუწოდოთ მოგების კაპიტალტევადობა) – რაც უფრო მაღალია, მით უფრო მაღალია საკუთარი კაპიტალის

ცხრილი 1.2. სს „კოკა-კოლას“ კაპიტალის ორგანული შედგენილობის კოეფიციენტის

მაჩვენებლები	2016	2017		2018	
		კოეფ.	გადახრა 2016წ-დან	კოეფ.	გადახრა 2017წ-დან
-კაპიტალის ორგანული შედგენილობა (საკუთარი კაპიტალის ფარდობა ვალდებულებებთან)	0.602	0.667	+ 0.065	0.794	+0.127
მოქმედი ფაქტორები:					
1.საკუთარი კაპიტ. ფარდობა მოგებასთან	4.4475	12.2028	+7.7553	5.6147	-6.5881
2. აქტივების მომგებიანობა	0.0912	0.0329	-0.0583	0.0788	+0.0459
3. აქტივების ფარდობა ვალდებულებებთნ	1.4841	1.6614	+0.1773	1.7944	+0.133
მოქმედ ფაქტორთა გავლენა:					
პირველი ფაქტორის გავლენა			+1.0497		-6.5881
მეორე ფაქტორის გავლნა			-1.0558		+0.0459
მესამე ფაქტორის გავლენა			+ 0.0711		+0.0588
------------------			-----------		--------
ჯამი			+ 0.065		+0.1269

წილი მოგების ფორმირებაში და მცირდება ფინანსური რისკები;

2. წლიური მოგების ფარდობა აქტივებთან (აქტივების მომგებიანობა) – ამ მაჩვენებლის ზრდა ნიშნავს აქტივების მომგებიანობის ზრდას. ე.ი. აქტივები სულ უფრო მაღალი ეფექტით გამოიყენება, რაც აძლიერებს საწარმოს ფინან-სურ პოზიციებს და ამაღლებს კაპიტალის ორგანული შედგე-ნილობის ხარისხს.

3. აქტივების ფარდობა ვალდებულებებთან – მისი ზრდა ნიშნავს რომ აქტივების ზრდის ტემპი აღემატება ვალდე-ბულების ზრდის ტემპს. მაშასადამე, იზრდება საკუთარი კაპიტალით დაფინანსებული აქტივების მოცულობა და შესა-ბამისად, მცირდება ფინანსური რისკები.

შრომაში, ფაქტორული ანალიზის მეთოდიკის დემონ-სტრირების მიზნით, გამოყენებულია სს „კოკა-კოლას“ ფინან-სური ანგარიშგების ინფორმაცია (იხ. ცხრილი 1.2).

ფაქტორთა მწკრივში წარმოდგენილი სამი ფაქტორის გავლენის გაზომვა ხდება კარგად ცნობილი, **აბსოლუტური სხვაობის ხერხით. ამ ხერხის მიხედვით მოცემული ფაქტორის გავლენა უდრის ამ ფაქტორის გადახრა გამრავლებული, ფაქტორთა მწკრივში, მის წინ მდგომი ფაქტორის მიმდინარე და შემდგომი ფაქტორის საბაზისო მნიშვნელობებზე.**

როგორც იმავე 1.2. ცხრილიდან ჩანს, კაპიტალის ორგანული შედგენილობა 2017 წელს, წინა წელთან შედარებით 0.065 პუნქტით გაიზარდა ანუ ფინანსური პოზიციები გაუმჯობესდა, თუმცა კვლავ ერთზე ნაკლები რჩება. მის გადახრაზე მოქმედი სამი ფაქტორის გავლენა, აბსოლუტური სხვაობის ხერხით შემდგენაირად გამო-ითვლება:

(+7.7553) * 0.0912 * 1.4841 = + 1.0497
12.2028 * (–0.0583) * 1.4841 = – 1.0558
12.2028 * 0.0329 * (+0.1773) = + 0.0711
——————————————
ჯამი +0.065

ამრიგად, 2017 წელს, წინა წელთან შედარებით, კაპიტალის ორგანული შედგენილობის ცვლილებაზე პირ-ველმა და მეორე ფაქტორმა დადებითი გავლენა მოახდინა. მეორე ფაქტორი – აქტივების მომგებიანობა კი 2017 წელს, წინა წელთან შედარებით დაეცა, რამაც კაპიტალის ორგანული შედგენილობა (კაპიტალის ხარისხი) ანუ საწარმოს ფინანსური პოზიციები 1.0558 პუნქტით გააუარესა, რის შედეგადაც დაახლოებით 208 ათ.ლ მოგება დაიკარგა. მაშასადამე, მენეჯმენტმა განსაკუთრებით უნდა გამოიკვლიოს, რატომ შემცირდა აქტივების მომგებიანობა.

2018 წელს კი, წინა წელთან შედარებით, დადებითი გავლენა მოახდინა მეორე და მესამე ფატქორმა. პირველმა ფაქტორმა კი უარყოფითი გავლენა მოახდინა ანუ დაეცა საკუთარი კაპიტალის წილი მოგების ფორმირებაში. ამდენად ფინანსური რისკები გაიზარდა.

2. საწარმოს გადახდისუნარიანობა და სტაბილურობა

საწარმოთა ფინანსურ სტაბილურობაზე ასევე, გავლენას ახდენს, მისი გადახდისუნარიანობა ანუ აქვს თუ არა საწარმოს საკმარისი ფულადი თახები ვალდებულებების დასაფარავად. მოცემულ შრომაში შესწავლილია მხოლოდ ლიკვიდურობის კოეფიციენტები და ფულის ზოგიერთი მაჩვენებელი. კერძოდ:

აბსოლუტური ლიკვიდობის კოეფიციენტი:

$$K = \frac{\text{ფულადი სახსრები და ფულადი სახსრების ექვივალენტები}}{\text{მიმდინარე ვალდებულებები}}$$

აბსოლუტური ლიკვიდურობის კოეფიციენტი 0.20 ნაკლები არ უნდა იყოს.

სწრაფი ლიკვიდობის კოეფიციენტი:

$$K = \frac{\text{ფულადი სახსრები+ დებიტორული დავალიანება}}{\text{მიმდინარე ვალდებულებები}}$$

სწრაფი ლიკვიდურობის კოეფიციენტი იდეალურ დონედ ითვლება 1. იგი ერთზე ნაკლები არ ინდა იყოს.

საერთო ლიკვიდურობის კოეფიციენტი ორსა და სამს შორის უნდა იმყოფებოდეს.

$$K = \frac{\text{მიმდინარე აქტივები}}{\text{მიმდინარე ვალდებულებები}}$$

ლიკვიდურობის ანუ საწარმოს გადახდისუნარიანობის ჩამოთვლილი კოეფიციენტები განხილულია ყველა საანალიზო საწარმოს მაგალითზე (იხ. ცხრილი 2.1.). როგორც ცხრილიდან ჩანს, აბსოლუტური ლიკვიდობა, საანალიზო საწარმოებში, „საფონდო ბირჟის" გარდა, ნორმის ფარგლებში არ არის, რაც იმას ნიშნავს, რომ აღნიშნულ საწარმოებს მიმდინარე ვალდებულებების დასაფარად საკუთარი ფულადი სახსრები არ გააჩნიათ.

აბსოლუტური ლიკვიდურობა, საანალიზო საწარმოებში დასაშვები ნორმის ფარგლებში 2016-2018 წლებში აქვთ საწარმოებს: თელიან ველს, საფონდო ბირჟას, სანტეს, იფქლი დიღომს და სფონდო ბირჟას. საერთო ლიკვიდურობის ანუ საერთო გადახდისუნარიანობის დონე კი სამივე წელს ათივე საკვლევ საწარმოში საშიშ დიაპაზონშია. ეს კიდევ უფრო აძლიერებს საწარმოთა ფინანსური არასტაბილურობის ხარისხს. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ამ საწარმოებს არც მენეჯმენტი და არც მესაკუთრეები არ ჰყავთ. ასეთი გულგრილობა მათი მხრიდან მაღალი არაპროფესიონალიზმისა და უპასუხისმგებლობის ნიშანია. ვითარება ნაჩვენებია 2.1 დიაგრამაზეც.

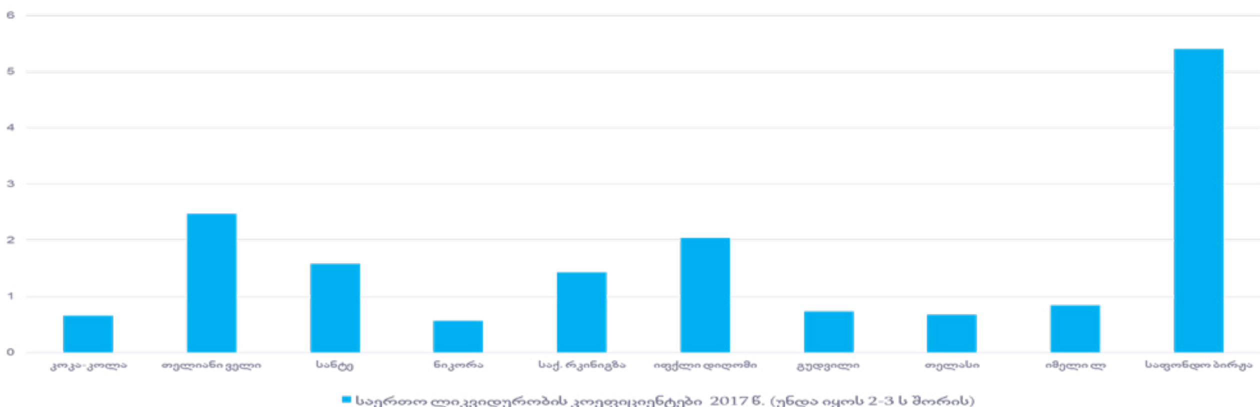
საწარმოთა ფინანსურ სტაბილურობაზე აგრეთვე გავლენას ახდენს ფულის კოეფიციენტები, როგორიცაა:

ცხრილი 2.1 საანალიზო საწარმოების ლიკვიდურობის კოეფიციენტები 2016-2018 წწ.

საწარმოები	აბსოლუტური ლიკვიდურობა (არ უნდა იყოს 0.20-ზე ნაკლები)			საერთო ლიკვიდურობა (უნდა იყოს 2-ზე მეტი და 3-ზე ნაკლები)		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
სს კოკა-კოლა	0,0289 *	0,0605 *	0.003 *	0,4428 *	0,6564 *	0.77 *
სს თელიანი ველი	0,6789	0,7260	0.47	2,6291	2,4648	0.99 *
შპს სანტე	0,3870	0,3923	0.25	1,7237 *	1,5820 *	1.84 *
სს ნიკორა	0,0405 *	0,1466 *	0.13 *	0,5238 *	0,5630 *	0.34 *
სს საქართველოს რკინიგზა	1,2709	1,0718 *	0.0004*	1,8904 *	1,4326 *	0.91 *
შპს იფქლი დიღომი	0,7566	0,1770 *	2.40	6,2382 *	2,0368	6.13 *
სს გუდვილი	0,0982 *	0,1216 *	0.10 *	0,8706 *	0,7348 *	0.70 *
სს თელასი	0,1805 *	0,1501 *	0.07 *	0,7233 *	0,6705 *	0.63 *
სს საფონდო ბირჟა	4,7507	4,9249	3.46	5,1618 *	5,4033 *	6.83 *
სს იმედი L	0,0908 *	0,0369 *	0.06 *	0,8694 *	0,8433 *	1.36 *

** ვარსკვლავით აღნიშნულია ნორმაზე დაბალი შედეგები.*

წყარო: საწარმოთა ფინანსურ ანგარიშგების პორტალი. Reportal.ge

დიაგრამა 2.1. საერთო ლიკიდურობის კოეფიციენტი

ცხრილი 2.2. ფულით უზრუნველყოფის კოეფიციენტები 2018 წელს

საწარმოები	ფულის ბრუნვის რიცხვი ჯერებში	ფულადი უსაფ-რთხოების ინტე-რვალი (დღ)	დივიდენდის დაფარვის კოეფიციენტი	რეინვესტი-რების კო-ეფიციენტი
1. სს „კოკა-კოლა“	144.41	5.03	4.56	-0.003 *
2. სს „თელიანი ველი“	5.59	97.4	0.60	0.39
3. შპს „ სანტე“	20.76	15.76	1	0.51
4. სს „ნიკორა“	163.5	0.04	1.56	-0.001 *
5. სს „საქ. რკინიგზა	1.75	135.6	1	- 1.28 *
6. სს „გუდვილი“	35.87	8.01	1.07	-3.29 *
7. შპს „იფქლი დიღომი“	153.22	31.77	1	-6.02 *
8. სს „თელასი“	37.16	7.83	1.09	-0.34 *
9. სს „საფონდო ბირჟა“	0.55	423	0	-1.61 *
10. სს „იმედი L“	36.39	13.77	1.14	0.12

წყარო: საწარმოთა ფინანსური ანგარიშგება, reportal.ge

წმინდა ფულადი ნაკადით უზრუნველყოფა=
= (წლიური წმინდა ფულადი ნაკადი)/(გადახდილი სესხები და პროცენტები+მატერ.მარაგების ზრდა+დარი–ცხული დივიდენდი)

ფულადი უსაფრთხოების ინტერვალი =
= ფულის ნაშთი წლის ბოლოს / დღიური ხარჯები

რეინვესტირების კოეფიციენტი = (საერთო წლიური წმინდა ფულადი ნაკადი — დარიცხული დივიდენდი) / გრძელვადიანი აქტივების ზრდა

ეს კოეფიციენტი უნდა იყოს დადებითი და რაც უფრო შორსაა ნულიდან, მით უფრო სტაბლურად ვითარდება და იზრდება საწარმო.

დივიდენდის დაფარვის დონე = (საოპერაციო საქმიანობიდან მიღებული წმინდა

ფულადი ნაკადი – მოგების გადასახადი) / იგივე წმინდა ფულადი ნაკადი დივიდენდის გადახდამდე

(ანუ, წმინდა ფულად ნაკადს არასაოპერაციო საქმიანობიდან უნდა გამოაკლდეს მოგების გადასახადი და საპროცენტო ხარჯები)

ფულის ბრუნვის რიცხვი = წლიური შემოსავალი რეალიზაციიდან / ფულის საშუალო ნაშთი

საანალიზო საწარმოების მაგალითზე ფულის გამოყე–ნების რამდენიმე კოფიციენტი იქნა შესწავლილი (იხ.ცხრილი 2.2.). როგორც ცხრილიდან ჩანს, საანლიზო საწარმოებში ფულის კოეიფიცნეტებიც დიდი მერყეობით ხასიათდებობოდა, რაც საწარმოთა ფინანსურ არასტაბილურობას უწყობს ხელს. იმავე ცხრილიდან ჩანს, რომ რეინვესტირების კოეიფიციენტი ზოგიერთ საწარმოში უარყოფითი რიცხვია, რაც წარმოების შეკვეცაზე მიუთითებს.

როგორც ცხრილიდან ჩანს, ფულის ბრუნვის რიცხვი ზოგიერთ კომპანიაში ძალიან მაღალია, რაც სასურველ მოვლენად არ ითვლება. მას „გადახურებულ ფულს“ უწო–დებენ, რადგან ფულადი რესურსი ისე სწრაფად მოძრაობს, რომ ანგარიშებზე ვერ ჩერდება. მაშასადამე, არსებობს ფულის უკმარისობის პრობლემა. რეინვესტირების კეიფიციენტი შვიდ საანალიზო საწარმოში უარყოფითია, რაც იმაზე მეტყვე–ლებს, რომ წარმოება ზრდის ნაცვლად შეიკვეცა. ასეთი ვითა–რება თუ 2019-2020 წლებში გაგრძელდა, საწარმოებიდან პერსონალის მასობრივი გათავისუფლება შეიძლება დაიწყოს.

3. საწარმოს მომგებიანობა და ფინანსური სტაბილურობა

საწარმოთა ფინანსური სტაბილურობის ერთ–ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი აგრეთვე არის საქმიანობის ეფექ–ტიანობა, რომელიც მომგებიანობით იზომება. მომგებია–ნობა გულისხმობს, რომ შემოსავლები უნდა აღემატებოდეს ხარჯებს. ამასთან, შემოსავლები უფრო მაღალი ტემპით უნდა იზრდებოდეს, ვიდრე ხარჯები.

მომგებიანობა, ყველა საწარმოს მენეჯმენტის მთავარი საბოლოო ფინანსური მიზანია. მართალია, ახლა ვერ ვიტყვით როგორი ეკონომიკური ურთიერთობები იარსებებს და რა მოხდება სამი და მეტი საუკუნის შემდეგ, მაგრამ, დღეს რესურსების ეფექტიანად (მომგებიანად) გამოყენების გარეშე, ბიზნესის არსებობა, განვითარება და გაფართოება შეუძლებელია. ამიტომ, მომგებიანობის ამაღლების ღონის–ძიებების შემუშავება და დანერგვა, საწარმოთა ფინანსური მენეჯმენტის ერთ–ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქციაა.

მომგებიანობა, როგორც წესი, სხვადასხვა დონეზე

ცხრილი 3.1. საკვლევი საწარმოების აქტივების მომგებიანობა 2016-2018 წლებში

საწარმოები	წლები		
	2016	2017	2018
სს კოკა-კოლა	(0.0027)	0.0329	0.0828
სს თელიანი ველი	0.0409	0.0739	0.0339
შპს სანტე	-	0.1497	0.1028
სს ნიკორა	(0.095)	0.044	0.1589
სს საქართველოს რკინიგზა		(0.1247)	(0.2516)
შპს იფქლი დიღომი	0.7218	0.5472	0.4745
გუდვილი	-	0.0041	0.0725
სს თელასი	0.1234	0.0804	0.0835
საფონდო ბირჟა	(0.0772)	(0.0349)	(0.1541)
იმედი ლ	(0. 0764)	(0.0449)	0.0607

წყარო: საწარმოთა ფინანსური ანგარიშგება, reportal.ge

გამოითვლება და მისი მაჩვენებლები სამ ჯგუფად იყოფა: ეკონომიკური, ფინანსური და პროდუქციის მომგებიანობა. წინამდებარე შრომაში, კვლევის ინტერსს აქტივების საერთო ეკონომიკური მომგებიანობის მაჩვენებელი წარმოადგენს, რომელიც არის წლიური მოგების (მოგება დაბეგვრამდე) ფარდობა აქტივების საშუალო წლიურ ნაშთთან.

ცხრილში 3.1. წარმოდგენილია საანალიზო საწარმოების აქტივების მომგებიანობის მაჩვენებლები. ფრჩხილებში ჩასმული რიცხვები ზარალიანობას აჩვენებს. „საქართველოს რკინიგზა" და „საფონდო ბირჟა" ზარალიანია. დანარჩენი კომპანიები მართალია მომგებიანია, თუმცა არასტაბილურად. ამასთან, როგორც უკვე ვაჩვენეთ, 2018 წელს არცერთ საწარმოში გადახდისუნარიანობის მაჩვენებელი ნორმის ფარგლებში არ იყო. ე.ი. კომპანიები მომგებიანია, მაგრამ არცერთი გადახდისუნარიანი არაა.

ამის შემდეგ, აუცილებელია მომგებიანობის ცვლილების ფაქტორული ანალიზის ჩატარება. ჩვენს მიერ შექმნილია აქტივების ეკონომიკური მომგებიანობის (PTA) რვა ფაქტორიანი მოდელი (Chilaze Izolda. 2019, p:14.), რომელსაც შემდეგი სახე აქვს:

ფარდობა საოპერაციო მოგებასთან – ეს კოეფიციენტი რაც უფრო ახლოსაა ერთთან, მით დაბალია მოგების გადასახდის ტვირთი და სხვა თანაბარ პირობებში ანუ დანარჩენი ფაქტორების უცვლელობის პირობებში, ზრდის საწარმოს საერთო ეკონომიკურ მომგებიანობას.

II. OP/PS – საოპერაციო მოგების ფარდობა რეალიზაციიდან მიღებულ მოგებასთან – ასევე, ეს კოეფიციენტი რაც უფრო ახლოსაა ერთთან, მით უფრო მაღალია მართვისა და მომსახურების ხარჯების ეფექტიანობა, დაბალია საოპერაციო რისკი და მაშასადამე, იზრდება მოგება.

III. PS / S – რეალიზაციიდან მიღებული მოგების ფარდობა რეალიზაციიდან მიღებულ შემოსავალთან – იგი არის მოგების მარჟა ანუ მოგების ნორმა და მისი ზრდა აქტივების მომგებიანობის ზრდას იწვევს.

IV. S / CS – რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავლის ფარდობა რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულებასთან – იგი ახასიათებს რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულების ერთეულზე მიღებული შემოსავლის დონეს ანუ საწარმოოხარჯების უკუგებას. მისი ზრდა, სხვა თანაბარ პირობებში იწვევს საერთო მომგებიანობის ზრდას.

$$PTA = \frac{P}{TA} = \frac{P}{OP} * \frac{OP}{PS} * \frac{PS}{S} * \frac{S}{CS} * \frac{CS}{OEx} * \frac{OEx}{(TA+CA)} * \frac{(TA+CA)}{Ow.C} * \frac{Ow.C}{TA} \quad \text{(II)}$$

სადაც,

PTA = P/TA – არის მთლიანი აქტივების მომგებიანობა ანუ წლიური მოგების (მოგება

დაბეგვრამდე) ფარდობა მთლიანი აქტივების საშუალო წლიურ ჯამთან

მასზე მოქმედი ფაქტორ-მაჩვენებლებია:

I. P/OP – წლიური მოგების (ანუ მოგება დაგეგვრამდე)

V. CS / OEx – რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულების ფარდობა საოპერაციო ხარჯებთან – იგი ახასიათებს საწარმოო ხარჯების წილს საოპერაციო ხარჯებში. მისი ზრდა, წარმოების მოცულობის ზრდაზე მიუთითებს და სხვა თანაბარ პირობებში მოგებასა და მომგებიანობის მოსალოდნელ სიდიდეს ზრდის. ხოლო, მისი შემცირება საოპერაციო რისკების ზრდაზე მიანიშნებს.

VI. OEx / (TA + CA) — საოპერაციო ხარჯების ფარდობა ძირითადი საშუალებებისა და მიმდინარე აქტივების საშუალო ჯამთან – იგი არის რესურსებში ავანსირებული ღირებულების ბრუნვადობის ანუ ბიზნესის აქტივობის მაჩვენებელი. რაც უფრო დროულად დაიხარჯება რესურსები და არ შეფერხდება მათი ბრუნვა, ეს კოეფიციენტი მით უფრო მაღალი იქნება და მით უფრო გაზრდის მომგებიანობის მოსალოდნელ დონეს.

VII. (TA + CA) / Ow.C — ძირითადი საშუალებებისა და მიმდინარე აქტივების საშუალო ჯამის ფარდობა საკუთარი კაპიტალის საშუალო ჯამთან – იგი ახასიათებს რესურსებში ავანსირებული ღირებულების დონეს საკუთარი კაპიტალის ერთ ლარზე. ეს კოეფიციენტი რაც უფრო გაიზრდება, მით უფრო აქტიურია საკუთარი კაპიტალი და მაშასადამე, ზრდის მომგებიანობის მოსალოდნელ სიდიდეს.

VIII. Ow.C / A — საკუთარი კაპიტალის (გადაფასების რეზერვის გარეშე) ფარდობა აქტივების საშუალო ჯამთან – არის საკუთარი კაპიტალის წილის კოეფიციენტი აქტივებში. მისი ზრდა მიანიშნებს, რომ საწარმოს აქტივების დაფინანსების წყაროებში მცირდება სესხების წილი და შესაბამისად საპროცენტო ხარჯების მოცულობაც, რაც ხელს უწყობს როგორც მოგების, ასევე აქტივების მომგებიანობის დონის ზრდას.

ფაქტორული ანალიზის დროს გამოიყენება აბსოლუტური სხვაობის ხერხი, რომლის არსი და გამოთვლის ტექნიკა უკვე განხილულ იქნა კაპიტალის ორგანული სტრუქტურის კოეფიციენტის ფაქტორული ანალიზის დროს. ჩვენს მიერ ჩატარებული გაანგარიშებების შედეგად, 2018 წელს, წინა წელთან შედარებით, მომგებიანობის გადახრაზე უარყოფითი გავლენა მოახდინა ავანსირებული ღირებულების ბრუნვადობის შენელებამ და აქტივებში საკუთარი კაპიტალის წილის შემცირებამ.

4. საწარმოს ფინანსური რისკები და სტაბილურობა

ფინანსური რისკები ნიშნავს საწარმოს ვალების ტვირთის ხარისხს. ფინანსური რისკის გავრცელებული მაჩვენებელია **ფინანსური ლევერიჯი**. იგი იკვლევს საწარმოს სესხებსა და სააქციო კაპიტალს შორის თანაფარდობის კავშირს მოგების ცვლილებასთან. **დაფინანსების წყაროების სტრუქტურის ოპტიმიზაციას მოგების გადიდების მიზნით, ფინანსური ლევერიჯის კონცეფციას უწოდებენ.**

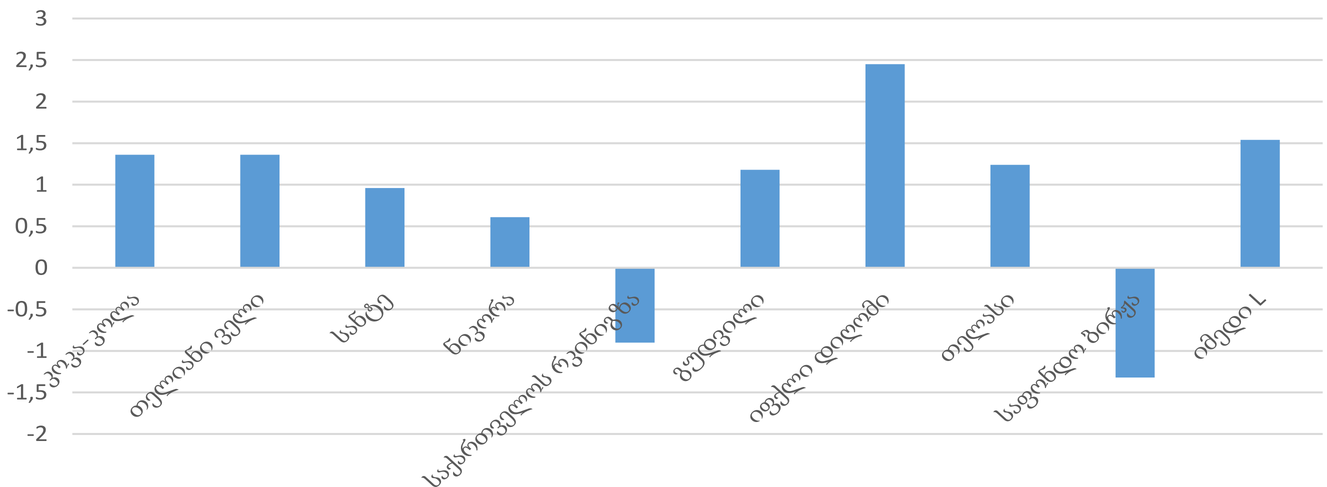
ფინანსური ლევერიჯი დამოკიდებულია საწარმოს მმართველობის არჩევანზე, დაფინასებისათვის გამოიყენოს აღებული სესხები, თუ გამოუშვას პრივილეგირებული ან ჩვეულებრივი აქციები. როცა კომპანია იყენებს სესხებს ან უშვებს პრივილეგირებულ აქციებს, მათ ყოველთვის გააჩნიათ ფინანსური ლევერიჯი, ვინაიდან წარმოიშობა მოზიდული სახსრების გადასახდელი მუდმივი სარგებელი, რაც კომპანიისათვის საპროცენტო ხარჯებია. ამასთან, გამოშვებული პრივილეგირებული აქციები, მართალია, სესხი არაა, მაგრამ მათ აქვთ გარანტირებული დივიდენდი და კომპანიას გააჩნია ვალდებულება, პრივილეგირებულ აქციებზე აუცილებლად გასცეს დივიდენდი უცვლელი საპროცენტო განაკვეთით და მხოლოდ ამის შემდეგ გაიცემა დივიდენდები ჩვეულებრივ აქციებზე. ამდენად, ფინანსური ლევერიჯის რეგულირება მენეჯმენტის მიერ გამოიყენება ჩვეულებრივი აქციების შემოსავლიანობის გაზრდის მიზნით,

ცხრილი 4.1. საანალიზო საწარმოების ფინანსური ლევერიჯის კოეფიციენტი 2016–2018 წლებში
(ცხრილში ვარსკვლავით მითითებულია განსაკუთრებით სახიფათო შედეგები)

კ ო მ პ ა ნ ი ე ბ ი	აქტივების ფარდობა საკუთარ კაპიტალთან (არ უნდა იყოს 2-ზე მეტი)			პროცენტის საერთო ლევერიჯი (არ უნდა იყოს 1-ზე მეტი)			მოგების ლევერი-ჯი.(1-ის ზემოთ იწყება რისკები)	
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2017	2018
1. სს კოკა-კოლა	2.663	2.499	2.142	1.202	0.823	0.327	2.90	1.36
2. სს თელიანი ველი	1.372	1.176	1.196	0.326	0.176	0.204	0.95	1.36
3. შპს სანტე	1,223	1.268	1.207	-0.336	0.008	0.062	0.95	0.96
4. შპს ნიკორა	13.23	5.963	1.787	5.804	0.451	0.493	0,78	0.61
5. სს საქართველოს რკინიგზა	2.017	2.71	4.278	0.986	-0.356	-0.1318	(0.79) *	(0.90) *
6. სს გუდვილი	(1,47) *	(34.5)	(1.023) *	-	(1.449) *	0.159	0.99	1.18 *
7. შპს იფქლი დიღომი	1.061	1.176	1.338	0.007	0.01	0.023	1.0	2.45
8. სს თელასი	1.911	2.078	1.886	0.033	1.377	0.200	1.29	1.24
9. საფონდო ბირჟა	1.159	1.15	1.16	0	0.	0	(1.50) *	(1.32) *
10. იმედი L	4.634	4.875	2.7451	-0.188	-0.543	-0.336	(0.73) *	1.54 *

წყარო: საწარმოთა ფინანსური ანგარიშგება, reportal.ge

დიაგრამა 4.1. ფინანსური რისკის კოეფიციენტი: მოგების ლევერიჯი . 2018 წ. (რაც უფრო მაღალია 1-ზე, მით მაღალია რისკები)

რადგან ლევერიჯის არსებობას გააჩნია პირდაპირი ეფექტი ჩვეულებრივი აქციონერების უკუგების ცვალებადობაზე.

ფინანსური ლევერიჯის მრავალი კოეფიციენტია ცნობილი [ჭილაძე, 2019. მონოგრაფია]. წინამდებარე სტატიაში გამოკვლეულია მხოლოდ, კაპიტალის (აქტივების ფარდობა საკუთარი კაპიტალთან), პროცენტის (სესხის პროცენტისა და პრივილეგირებული აქციების დივიდენდის ჯამის ფარდობა საოპერაციო მოგებასთან) მოგების ლევერიჯის (საოპერაციო მოგების ფარდობა წმინდა მოგებასთან) კოეფიციენტები (იხ. ცხრილი 4.1).

როგორც 4.1. ცხრილიდან ჩანს, ფინანსური ლევერიჯის კოეფიციენტი (აქტივების ფარდობა საკუთარ კაპიტალთან) ყველა საწარმოში ერთზე მაღალია, მაგრამ საშიშია „კოკა-კოლაში“, „ნიკორაში“, „საქართველოს რკინიგზასა“ და „იმედი L-ში“. ჩანს, რომ საანალიზო საწარმოების ფინანსური რისკები ძალიან მერყევია. პროცენტის ლევერიჯი აჩვენებს, რომ ზოგიერთ საანალიზო საწარმოს გადახდის უნარი დაკარგული აქვს და გაკოტრებისაკენ მიექანება. შეიძლება ითქვას, რომ „გუდვილი“, „საქართველოს რკინიგზა“ და „საფონდო ბირჟა“ თითქმის გაკოტრებულია.

ფინანსური ლევერიჯის არსებული კოეფიციენტებიდან, ყველაზე ზოგად მაჩვენებელად მიგვაჩნია **მოგების ლევერიჯი – საოპერაციო მოგების ფარდობა წმინდა მოგებასთან (OP/NP).** ჩვენს მიერ შემუშავებულია ფინანსური ლევერიჯის ამ ზოგადი მაჩვენებლის ექვს-ფაქტორიანი მოდელი [Chiladze Izolda. 2019. p. 46; ჭილაძე ი. 2019. მონოგრაფია. გვ.84]:

$$\frac{OP}{NP} = \frac{OP}{S} * \frac{S}{PS} * \frac{PS}{A} * \frac{A}{OwC} * \frac{OwC}{P} * \frac{P}{NP}$$ სადაც,

OP/NP – საოპერაციო მოგების ფარდობა წმინდა მოგებასთან.

I. OP/S – საოპერაციო მოგებისა და ამონაგების ფარდობა – რაც უფრო მაღალია ეს კოფიციენტი, ნიშნავს, რომ იზრდება გაყიდვების რისკები.

II. S/PS – ამონაგებისა და რეალიზაციიდან მიღებული მოგების ფარდობა – მისი ზრდა საწარმოო დანახარჯების ნაკლებ ეფეტიანად გამოყენების რისკებზე მიანიშნებს. ანუ იზრდება საოპერაციო რისკი.

III. PS/A – რეალიზაციიდან მიღებული მოგების ფარდობა აქტივების საშუალო წლიურ ნაშთთან. მისი ზრდა აქტივების დაძველების რისკებზე მიუთითებს.

IV. A/OwC – აქტივების საშუალო წიური ნაშთის ფარდობა საკუთარი კაპიტალის საშუალო წლიურ ნაშთთან – მისი ზრდა მიუთითებს საკრედიტო და საპროცენტო რისკებზე.

V. OwC/P – საკუთარი კაპიტალისა და დაბეგვრამდე მოგების ფარდობა – მისი ზრდა

ნიშნავს, რომ ფინანსური რისკი იზრდება დივიდენდის დაფარვის რისკების ზრდის გამო. ე.ი. შესაძლოა მოგება საკმარისი არ აღმოჩნდეს დივიდენდების დასაფარავად.

VI. P/NP – წლიური მოგების (მოგება დაბეგვრამდე) ფარდობა წმინდა მოგებასთან ახასიათებს საგადასახადო ტვირთით წარმოშობილ რისკებს. მისი ზრდა საგადასახადო რისკის ზრდას ნიშნავს.

ცხრილში 4.2. წარმოდგენილია ფინანსური ლევერიჯის კოეფიციენტის გადახრაზე მოქმედი ფაქტორების გავლენები 2018 წელს, წინა წელთნ შედარებთ. გამოთვლებს აქვს შემდეგი სახე.

ამრიგად, მოცემული გაანგარიშებებით, აბსოლუტური სხვაობის ხერხით გაზომილია 2017 წლის ფინანსური ლევერიჯის, 2016 წლიდან გადახრაზე მოქმედი ფაქტორების გავლენა. ანალოგიური გამოთვლები გაკეთდება 2018 წლის ფინანსური ლევერიჯის 2017 წლიდან გადახრაზე მოქმედი ფაქტორების გავლენების გასაზომად. როგორც 4.2. ცხრილიდან ჩანს ფაქტორთა უმრავლესობა ზრდის რისკებს.

2018 წელს, წინა წელთან შედარებით, შემცირდა საოპერაციო მოგების ფარდობა შემოსავალთან, რაც ნიშნავს, რომ გაყიდვებში რისკები შემცირდა. მეორე ფაქტორი –

ცხრილი 4.2. ფინანსური ლევერიჯის ფაქტორული ანალიზი სს „კოკა-კოლას“ მაგალითზე

მაჩვენებლები	2016	2017		2018	
		კოეფიცი-ენტები	გადახრა 2016 წ-დან	კოეფიცი-ენტები	გადახრა 2017 წ-დან
ა	1	2	3	4	5
ფინანსური ლევერიჯი (OP/NP)	**0.71**	**2.90**	**+2.19**	**1.36**	**-1.54**
მოქმედი ფაქტორები:	-	-	-	-	-
I. OP/S	0.0936	0.1323	+0.0387	0.1318	- 0.0005
II. S/PS	3.1657	2.9998	-0.1659	3.1714	+ 0.1716
III. PS/A	0.2177	0.2403	+0.0226	0.2441	+ 0.0038
IV. A/OwC	2.7806	2.1290	-0.6516	2.3670	+ 0.238
V. OwC/P	3.9474	10.4919	+6.5445	5.1042	- 5.3877
VI. P/NP	1.0	1.3607	+0.3607	1.1026	- 0.2581
ფაქტორების გავლენა ფინანსური ლევერიჯი გადახრაზე:			-		-
			-		-
I ფაქტორის გავლენა			+0.2927		- 0.011
II ფაქტორის გავლენა			-0.0524		+ 0.1652
III ფაქტორის გავლენა			+0.0984		+ 0.0483
IV ფაქტორის გავლენა			-0.2453		+ 0.3467
V ფაქტორის გავლენა			+1.3288		- 1.7705
VI ფაქტორის გავლენა			+0.7684		+ 0.3181
ჯამი			+ 2.19		- 1.54

ამონაგების ფარდობა რეალიზაციდან მიღებულელ მოგებასთან გაიზარდა, რაც ნიშნავდა, რომ საწარმოო დანახარჯები ნაკლები ეფექტიანობით არის გამოყენებული, რამაც ფინანსური რისკი გაზარდა; მესამე ფაქტორი – რეალიზაციიდან მიღებული მოგების ტემპი უფრო გაიზარდა, ვიდრე აქტივების, რამაც აქტივების დაძველების რისკი წარმოშვა და ფინანსური რისკები გაიზარდა; მეოთხე ფაქტორი – აქტივების საშუალო წლიური ნაშთის ფარდობა საკუთარ კაპიტალთან, მისი ზრდა ნიშნავს საკრედიტო და საპროცენტო რისკების ზრდას; მეხუთე ფაქტორი – საკუთარი კაპიტალის ფარდობა წლიურ მოგებასთან შემცირდა, რაც მიუთითებს რომ მოგება უფრო გაიზარდა ვიდრე საკუთარი კაპიტალი და ფინანსური რისკები შემცირდა. მეექვსე ფაქტორი – წლიური მოგების ფარდობა წმინდა მოგებასთან – გაიზარდა, რაც საგადასახდო ტვირთის ზრდას ნიშნავს და ფინანსური რისკიც გაიზარდა.

ამრიგად, ფინანსური ლევერიჯის წარმოდგენილი ფაქტორული მოდელის ანალიზი საწარმოთა ფინანსურ მენეჯმენტს დაეხმარება მრავალწახნაგოვანი თვალსაზრისით მართოს და აკონტროლოს ფინანსური რისკები.

ფინანსური სტაბილურობის მართვის მიზნებისათვის, ასევე მენჯმენტმა აუცილებელია, საწარმოს გაკოტრების რისკების პროგნოზირების მოდელები გამოიყენოს. ჩვენ გამოვიკვლიეთ ალთმანის მოდელი, რომელიც საერთაშორისოდ აღიარებულია და მასთან ერთად სპრინგეითის მოდელიც გამოვიყენეთ.

1. კერძო საწარმოთა გაკოტრების პროგნოზირების ალთმანის მოდიფიცირებული მოდელი:

Altman Z-Ccore = 0,717 A + 0,847 B + 3,107 C + 0,42 D + 0,998 E; სადაც,

A – არის წმინდა საბრუნავი საშუალებები (იგივე სსს) ფარდობა აქტივებთან (Working Capital / Total Assets)

B – მოგებიდან შექმნილი რეზერვების და გაუნაწილებელი მოგების (ზარალის) ჯამის ფარდობა აქტივებთან (Retained Earnings / Total Assets)

C – საოპერაციო მოგების (ზარალის) ფარდობა აქტივებთან (Earnings before Inteest and Tax / Total Assets)

D – საკუთარი კაპიტალის (გადაფასების რეზერვის გარეშე) ფარდობა ვალდებულებებთან (Book Value of equity / Total Assets)

E – ამონაგების ფარდობა აქტივებთან (Sales / Total Assets)

ალთმანის მოდელით, როცა:

Z > 3 – არსებობს უსაფრთხოების ზონა;

1,23 < Z < 2,99 – ასეთ შემთხვევაში გაურკვევლობის არეა. ავტორი მას „ნაცრისფერ ზონას“ უწოდებს. გაკოტრების ალბათობა არის ზომიერი. მენეჯმენტმა უნდა იმუშაოს ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე. თუ Z < 1,23 – არსებობს გაკოტრების დიდი ალბათობა.

სპრინგეითის მოდელი (Springate model) ალთმანის მოდელის გაგრძელებას წარმოადგენს, მაგრამ ალთმანის მოდელი უფრო ხშირად გამოიყენება. ეს მოდელი 1978 წელს შეიქმნა გორდონ ლ.ვ. სპრინგეითის მიერ. მისი კოეფიციენტების გამოსათვლელად საჭიროა ბუღალტრული ბალანსისა და მოგება/ზარალის ანგარიშგების ინფორმაცია.

სპრინგეითის მოდელი = 1,03 Y1 + 3,07 Y2 + 0,66 Y3 + 0,4 Y4
Y1 = სსს / მთლიანი აქტივები (წლის ბოლოს მდგომარეობით)
Y2 = მოგება %-ისა და გადასახადის გადახდამდე (EBIT) / მთლიანი აქტივები (საშ.წლ.)
Y3 = მოგება დაბეგვრამდე / მიმდინარე ვალდებულებები (საშუალო წლ.)
Y4 = შემოსავალი რეალიზაციიდან / მთლიანი აქტივები (საშ.წლ.)

ეს კოეფიციენტი უსაფრთხოდ ითვლება 0,9-ის ზემოთ.

საანალიზო საწარმოების მაგალითზე შესწავლილ იქნა გაკოტრების დასახელებული მოდელები (იხ. ცხრილები 7.4.1).

ამრიგად, საწარმოთა უმრავლესობა გაკოტრების ზონაში იმყოფება და ეს წლებია, გრძელდება. ისმება კითხვა, რას ელოდება მენეჯმენტი და კომპანიების მფლობელები? ასეთი ნეგატიური შედეგების მიზეზები შეიძლება იყოს: მფლობელების უპასუხისმგებლობა, მენეჯმენტის დაბალი პროფესიონალიზმი, რაშიც ეჭვი გვეპარება და გარე კანონგარეშე ფარული გავლენები. მაგალითად, „საქართველოს რკინიგზა" რეალურად გაკოტრებულია. ის სახელმწიფო კომპანიაა და გვიჩნდება ეჭვს, რომ მასზე მთავრობის მხრიდან არაადეკვატური ზეწოლები მიმდინარეობს.

ცხრილი 7.4.1. საწარმოთა გაკოტრების პროგნოზირების მოდელების შედეგები
(* ვარსკვლავით აღნიშნულია გაკოტრების დამდგარი რისკების შემთხვევები)

ს ა წ ა რ მ ო ე ბ ი	2016		2017		2018	
	ალთმანი უსაფრთხოა Z > 3	სპრინგეითი უსაფრთხოა Z > 0.9	ალთმანი უსაფრთხოა Z > 3	სპრინგეითი უსაფრთხოა Z > 0.9	ალთმანი უსაფრთხოა Z > 3	სპრინგეითი უსაფრთხოა Z > 0.9
1. „კოკა-კოლა"	2.0771 *	0.2578 *	1.6516 *	0.6963 *	1.7288 *	0.886 *
2. „თელიანი ველი"	1.6987 *	0.994 *	2.8927 *	0.7758 *	2.6294 *	0.5969 *
3. „სანტე"	1.1818 *	1.5141	4.0188	1.8508	3.648	1.3073
4. „ნიკორა"	2.4489 *	0.7515 *	2.7342 *	1.0805	0.8651 *	0.2318 *
5. „საქ. რკინიგზა"	0.8863 *	0.4071 *	0.8588 *	(1.3847) *	(0.8090) *	(2.0621)*
6. „გუდვილი"	2.2262 *	0.5267 *	4.0945	1.1445	3.9964	2.0433
7. „იფქლი დიღომი"	12.608	11.4403	5.4118	6.8746	7.7564	5.1532
8. „თელასი"	2.1407 *	1.0158 *	1.5171 *	0.8037 *	2.0487 *	0.8667*
9. „საფონდო ბირჟა"	1.6089 *	0.8981	4.7827	0.7526 *	(0.2396)*	(0.3177) *
10. „იმედი L"	2.6776 *	0.0929 *	1.6844 *	0.9616	1.8996 *	0.8837*

წყარო: საწარმოთა ფინანსური ანგარიშგების პორტალი, Reportal.ge

დასკვნა

ამრიგად, წინამდებარე შრომაში, შერჩეული საწარმოების მაგალითზე გადმოცემულია ფინანსური სტაბილურობის ანალიზის მეთოდიკა და გაკეთებულია დასკვნების საწარმოთა წინაშე არსებული გამოწვევების შესახებ. ფინანსური სტაბილურობა შესწავლილ იქნა ძირითადად მსხვილი (პირველი და მეორე კატეგორიის) საწარმოების მაგალითზე, შემდეგი მიმართულებებით: ფინანსური პოზიციები, გადახდისუნარიანობა, მომგებიანობა და ფინანსური რისკები.

ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ ათივე საანალიზო საწარმოს ფინანსური მდგომარეობა არასტაბილურია. კერძოდ:

ფინანსური დამოუკიდებლობა საკვლევი საწარმოების 50%-ს დაკარგული აქვს;

საერთო გადახდისუნარიანობის კოეფიციენტი 2017 წელს ნორმის ფარგლებში მხოლოდ „თელიანი ველსა" და „იფქლი დიღომში" იყო. 2018 წელს კი არცერთ საწარმოში დასაშვებ საზღვრებში აღარაა. მაშასადამე, სტაბილური გადახდისუნარიანობის უნარი თითქმის დაკარგულია. საწარმოებში ხშირია ფულის დეფიციტის შემთხვევები;

კაპიტალის შენარჩუნების კოეფიციენეტის ანალიზმა აჩვენა, რომ არცერთ საკვლევ საწარმოში არ არსებობს მდგრადი ზრდის ტენდენცია;

დაბალია საწარმოთა მომგებიანობა. „საქართველოს რკინიგზა" და „საფონდო ბირჟა", ბოლო სამი წელი ზარალიანია;

რეინვესტირების კეიფიციენტი შვიდ საანალიზო საწარმოში უარყოფითია, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ წარმოება ზრდის ნაცვლად შეიკვეცა. ასეთი ვითარება თუ 2019-2020 წლებში გაგრძელდა, საწარმოებიდან პერსონალის მასობრივი გათავისუფლება დაიწყება;

საერთაშორისო დონეზე გავრცელებული, საწარმოთა გაკოტრების პროგნოზირების ალთმანისა და სპრინგეითის მოდელების ანალიზმა კი აჩვენა, რომ არსებობს საწარმოთა გაკოტრების რეალური საფრთხეები.

მაშასადამე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ დღევანდელ საქართველოში არცთუ ისე მცირე რაოდენობის საწარმოების წინაშე მდგარი მთავარი გამოწვევებია ფინანსური სტაბილურობის დაკარგვის და მოსალოდნელი გაკოტრების საფრთხეები;

არსებული საშიში ვითარების მიზეზები შეიძლება იყოს საწარმოთა მფლობელებისა და მენეჯმენტის დიდი უპასუხისმგებლობა, მენეჯმენტის დაბალი დონე ან ფარული ზეწოლა გარედან, ფულადი რესურსების კანონგარეშედ გადინების მიზნით. ყოველივე ეს აგრთვე წარმოაგენს სერიოზულ გამოწვევებს საქართველოში საწარმოთა მდგადი სტაბილურობისა და ეკონომიკური ზრდის დამკვიდრების გზაზე.

ჩატარებული კვლევის შედეგად შემუშავებულ იქნა შემდეგი რეკომენდაციები:

მენეჯმენტის მიერ ფინანსური ანალიზის სრულყოფილი და რეგულარული ჩატარება, რაც შესაძლებელს გახდის საწარმოებში არსებული ფინანსური პრობლემების დროულად გამოვლენასა და გადაწყვეტას;

- რისკების შერბილებისა და ეფექტური მართვის მიზნით, საწარმოთა მენეჯმენტის მიერ რეგულარულად იქნეს გამოყენებული შრომაში წარმოდგენილი ფინანსური სტაბილურობის მაჩვენებლების ფაქტორული მოდელები;

საქართველოში ეკონომიკურ მეცნიერებასა და ბიზნესს შორის დამკვიდრდეს ურთიერთთანამშრომლობის ტრადიცია ერთობლივი პრაქტიკული კონფერენციების, სემინარების და სტუდენტების პრაქტიკის განვითარების საშუალებებით. ყოველივე ეს მოიტანს ეკონომიკის განვითარებას ერთი მხრივ და თვით ეკონომიკური აზრის განვითარებას, მეორე მხრივ;

საწარმოებმა არაფინანსურ ანგარიშგებაში უნდა გაასაჯაროვონ ინფორმაცია არასაწარმოო მიზნებისათვის (საარჩევნო და სხვა ფონდებში) ფულის გადარიცხვების შესახებ;

მიზანშეწონილად ვთვლით, მიღებულ იქნეს სახელმწიფო კანონი იმის შესახებ, რომ ამა თუ იმ კვლევაში გაკეთებული დასკვნები და ვარაუდები საწარმოთა საქმიანობის შედეგების შესახებ, გამოსწორდეს გამოქვეყნებიდან მაქსიმუმ ორი წლის განმავლობაში და ამ ვადის გასვლამდე კვლევა არ იქნება რაიმე სამართლებრივი დევნის მიზნით გამოყენებული.

რეკომენდაციების დანერგვას მოჰყვება შემდეგი დადებითი შედეგები:

წარმოების ეფექტიანობის, ფინანსური სტაბილურობის და უსაფრთხოების გამტკიცება; ბიზნესის ეკონომიკური ზრდა; შეუქცევადი გახდება ყველა საწარმოს მენეჯმენტის პროფესიონალიზმისა და ბიზნესის კულტურის ამაღლების პროცესი; მიღწეული იქნება დასაქმების ზრდა და მოსახლეობის სოციალური ცხოვრების მაღალ დონე.

ლიტერატურა/REFERENCES

Altman Z Ccore Model Guide. (1968). https://www.cleverism.com/altman-z-score-model-guide-examples/

Brigman, Eugene F., Fundamentals of financial Manajemnt, 2011

Chiladze, I. (2017). Factor Analysis Aspects of the Enterprise's Operating Leverage. doi:10.11114/afa.v3i1. 2050

Chiladze, I. (2018).Theoretical and Practical Aspects of Profitability Factorial Analysis. 11th International Scientific Conference: Accounting and Finance: Science, Business and Public Sector Partnership. and Studies of Accounting and Finance: Problems and Perspectives, Volume 12, Number 1, pp. 12-18. DOI:https://doi.org/10.15544/ssaf.2018.02 http://erd.asu.lt/ssaf/article/view/269/215

Chiladze Izolda (2019), Factorial Analysis of the Financial Leverage of the Enterprise, Journal: Applied Finance and Accounting Vol. 5, No. 1, February 2019 ISSN 2374-2410E-ISSN 2374-2429 Published by Redfame Publishing URL: pp. 42-48. http://afa.redfame.com doi:10.11114/afa.v

Chiladze Izolda (2020), Improvement of the Method for the Enterprise`s Leverage Analysis. (in Georgian). Monografia. gamomcemloba „mwignobary". https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/leverij.pdf DuPont model. https://en.wikipedia.org/wiki/DuPont_analysis

Garry J. Schinasi (2004) Defining Financial Stability. https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04187.pdf

Ghosh, D. K., Prakashb, A. J.,& Ghosh, D. (2010). Leverage and Asset Allocation under Capital Market Distortion. International Journal of Business, 459-471.

http://www.craig.csufresno.edu/ijb/Volumes/Volume%2015/V154-7.pdf

Ivo, W. (2014).Corporate Finance (3td Edition), Prentice Hall.http://www.afajof.org/SpringboardWebApp/userfiles/afa/file/Free%20Textbooks/Welch-ed1.pdf

Jacek Pera (2917). An enterprise's financial stability and its sustainable growth. A risk-based Perspective. file:///C:/Users/G%20comp%20service/Desktop/1196-3937-1-PB.pdf

James C., Van Horn, J., &Wachowicz, M.(2008). Fundamentals of Financial Management. Thirteenth edition, Prentice Hall. https://b-ok.asia/book/1218272/03fb95?regionChanged=&redirect=2102656

Jonathan RerK, Peter Denarzo, Corporate Finance, 2013

Kheder, A. (2012) Operating leverage and systematic risk, Journal of business Management, 6(3), 1095-1099.http://www.academicjournals.org/article/article1380703058_Alaghi.pdf

Sanjay B. (2011).Operating Leverage and Degree of Operating Leverage.http://www.investopedia.com/terms/d/degreeofoperatingleverage.asp Springate Score Model. (1978). https://ycharts.com/glossary/terms/springate_score.

Subramanyam, K. R.,&Joan J. Wild, (2009). Financial Statement Analys (10td Edition). https://madnanarshad.files.wordpress.com/2014/02/fsa-by-john-j-wild-10th-wdition.pdf

განათლება, მეცნიერება, ტექნოლოგიები და ტურიზმი გლობალიზაციის პირობებში

EDUCATION, SCIENCE, TECHNOLOGIES AND TOURISM IN TERMS OF GLOBALIZATION

JEL Classification: A2, H75, I2, I21 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.018

EDUCATION POLICY AND EFFECTIVENESS OF THE PLAGIARISM DETECTION SYSTEM

VANO TSERTSVADZE
PhD, Professor
Georgian Institute of Public Affairs (GIPA), Georgia
v.tsertsvadze@gipa.ge

LALI KHURTSIA
Doctor of Economics, Assistant Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
lali.khurtsia@tsu.ge

Abstract. In 2018, 13 Georgian Universities have implemented Plagiarism Detection and Prevention Program (PDPP) within the framework of the EU-supported project. This process establishes favorable conditions for the study of students' behavior, incentives and the use of plagiarism in pre-PDPP era and after its implementation. To prove the significance impact of the PDPP on academic honesty and to assess the system for effectiveness we use statistical tests. The experience observed in western universities confirms that the existence of PDPP is correlated with the reduction of plagiarism. Though, the effective application of PDPP entirely depends on the efforts of Georgian universities to pursue anti-plagiary policy. Along with the policy analysis, plagiarism perceptions and attitudes have been studied in accordance with historical and cultural environment. The research also analyses the study in the paradigm of risk and benefit from students point of a view as a decision-making process (weighing probability of detection and penalty size and positive mark).

KEYWORDS: PLAGIARISM, ACADEMIC HONESTY, TURNITIN, CHEATING, CITING, UNIVERSITY, ACADEMIC WRITING, RISK, BENEFIT

For citation: Tsertsvadze, V., Khurtsia, L. (2020), Education policy and effectiveness of the plagiarism detection system. *Globalization and Business, №9,* pp. 151-155 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.018

INTRODUCTION

The problem of plagiarism is quite serious in the education system of the modern world. The countries with great scientific traditions are successfully using information technologies to solve this problem. In 2018, piloting of the Plagiarism Detection and Prevention Program was launched in the high educational institutions of Georgia with the EU support.

Unfortunately, there have been almost no studies in this field in Georgia so far and, therefore, research-based discussions on plagiarism are quite rare in Georgian scientific literature. In practice, there are only a few cases of the court proceedings regarding copyright, which have financial grounds.

Currently, there are 52 accredited high educational institutions in Georgia, at which about 100,000 Bachelor, Master and Doctoral students are studying every year, approximately 17000 persons graduate from the high educational institutions and defend their academic degree with the relevant quantity of topics. Due to the absence of the data on plagiarism and the plagiarism detection systems in Georgia before 2018, checking these papers for authenticity was a very time-consuming task, as it required a great deal of time and human resources. Nonexistence of the plagiarism detection system had negative impact on the quality of learning process and its outcomes.

Our goal is to study the use of plagiarism in the Georgian education system, to identify the motives thereof and the expectations, methods and ways applied by the students in the process of working on their papers. The results of the study will enable us to determine a preventive policy approach in general, which will reduce the use of plagiarism and raise the level of scientific studies in the country.

LITERATURE ANALYSIS

In the literature analysis, we tried to discuss the problem of plagiarism as the risk/benefit decision-making process, taking into consideration the cultural and historical factors affecting it.

In a broad sense, plagiarism is the use of other author›s opinions and/or ideas without the reference to the author. There are four different types of student plagiarism: taking the material from various sources, including by purchasing the prepared paper from the appropriate service provider (1),

total appropriation of the work written by another person (2), copying different parts of other works in the own work (3), paraphrasing without the reference to the respective source (4). (Park 2003). In our study, we took into consideration all the above-mentioned types of student plagiarism and examined the cases of purchasing the prepared papers and the wrongful use of others' opinions.

Earlier studies of student plagiarism were carried out in English-speaking countries. A large-scale study carried out in 1964, in which 5000 students from different universities of the USA participated, established that 75% of students had at least once used plagiarism in their papers (Bowers, 1964). This study became the basis for many other studies in the field of plagiarism. Modern studies are increasingly focused on the aspects of plagiarism, such as the influence of stimulating, motivating ((Stevens and Stevens. 1987), (Davis at all. 1992), (Love and Simmons. 1998), (Park 2003), (Owens and White. 2013)) and institutional factors on the student's decision to use plagiarism ((McCabe 1992), (McCabe and Trevino 1993, 1997, 2001)).

Stimulating factors include the motives, such as, on the one hand, unintentional plagiarism (e.g. lack of knowledge of citation rules) and, on the other hand, intentional stimulating factors, such as getting a better score, an uninteresting course, pressure from the peers or parents, disobedience or disrespect to administration. Institutional factors include the existence of the regulating rules, which determine sanctions for the dishonest preparation of papers, and the seriousness of the penalty for academic fraud. In this regard, it is noteworthy that the study performed with the participation of 6000 students of high educational institutions has established that the existence of university regulations in the area of plagiarism significantly affect the frequency of academic frauds in the teaching process (McCabe, and Trevino. 1993).

Since the 1990s, several studies were carried out in different countries on the issue of attitude to risks in the cultural context ((Davis et all 1994), (Waugh et all 1995), (Burns et all 1998), (Lim, and Sean 2001)).

These studies proved that the students› attitude towards plagiarism in the cultural context significantly varies depending on their nationality and cultural background. In this respect, the comparison of the results of only western studies with the Georgian environment would represent only one side of the problem. In this regard, it is important and noteworthy that geographically Georgia is located on the border of European and Islamic cultures. Historically, this location has significantly shaped Georgian culture and character, including the attitude towards the use of plagiarism. According to the modern western culture, a human is a source of knowledge. A human is the rightful owner of his/her knowledge and he/she has a complete right to earn financial benefit from that knowledge (Stearns, 1999). As for the eastern, namely Islamic world, it is considered that knowledge is the blessing gifted by the God, thus, it must be shared and not monopolized. Muslim scholars acquire knowledge in a verbal form and then pass that knowledge to others, adding their own interpretations. In addition, appreciation is given to the initial source of knowledge. In such an environment, the issue of recognition of plagiarism is not raised (Moten. 2014). It is an inherent feature for the eastern culture that people copy the papers of their friends and the authors they know. Due to those relations, such action is not considered as plagiarism (Tayraukham 2009).

It should be mentioned that Georgian culture partially shares that eastern influence. Persian and Greek myths and legends were an important source of Georgian folklore. One of the most ancient and popular legends of them is the legend of Amirani, the Georgian Prometheus. (Gugunava 2012).

Persian literature has also greatly influenced Georgian literature. Ivane Javakhishvili, a Georgian historian, notes that although 'Shahnameh' (Rostomiani) by Ferdowsi, 'Visramiani', 'Kalila and Demna', 'Layla and Majnun' were written by Persian Muslim poets, they were read by Christian Georgians with great affection, as those works were valuable treasure of literature for them. Besides, Georgian secular poetry was revived by the influence of Persian literature. (Javakhishvili, 1965, pp. 305-306).

In the literature review, we should also consider the nearest historical context, which influences the attitude towards various issues, including plagiarism, in Georgia. The fact that Post-Soviet states face similar problems is proved by the studies, carried out in the former Soviet republics, most part of which is dedicated to the corruption at higher educational institutions of the Post-Soviet region ((Antonovich and Merezhko. 2006), (Osipian, 2009), (Osipian, 2010). (Podolyan 2006), (Taksanov, 2003)).

The corruption systems existing in the higher educational institutions of the Post-Soviet states led to the formation of informal businesses, which offer students, for a certain fee, the prepared papers for obtaining Bachelor's, Master›s and doctoral degrees.

The demand on that informal market is produced by the Bachelor's and Master's degree students, who buy course works and theses, and the supply is provided by different companies offering respective services to the students in the form of prepared papers.

Such an informal market exists in Georgia as well, where students are able to find and purchase prepared course works and theses from the appropriate agents. Since there is a demand, there is always a supply, and in Georgian internet sources there are the websites, through which the students' papers are sold.

In 2016, the only study on plagiarism was carried out in Georgia, the purpose of which was to examine the policy and practice related to and the attitudes towards plagiarism in Georgia, which revealed the motivational and institutional factors of the problem (Ghlonti et al., 2016).

Despite the lack of such studies in Georgia, in order to reduce the magnitude of academic fraud, in 2018 the pilot Turnitin programme for the detection and prevention of plagiarism was launched in Georgia. So far, a little time has elapsed from the introduction of the programme and, thus, there are not any reliable data on whether these preventive measures had any impact on reducing plagiarism or not. We are keeping an eye on that issue and we are currently collecting the data. In the present study, we focus on the demand/supply

sides of the informal market in Georgian education system and the main operating impulses on that market.

RESEARCH METHODOLOGY

The study consisted of the surveys carried out in several target groups.

The first of them included students. This group determines demand and represents the client of the supply side. A study was carried out with this group, which comprised the students of the Bachelor's and Master's programmes of the Georgian Institute of Public Affairs and Tbilisi State University (n=120).

Within the scope of our study, we needed an additional **target group** survey, as the research process required an additional answer to the question: 'Does the problem of plagiarism have cultural roots in Georgia?' In order to answer the question, we interviewed the professors engaged in the university processes. One focus group was organised, in which the representatives of different universities, the professors of humanities and technical fields, and the psychologists took part. The goal of the focus group was to determine whether there is any connection between the Soviet era education system and the learning process of the education system of modern Georgia.

RESEARCH RESULTS

60% of respondents (72 students) stated that they had at least once 'borrowed' another person's text without making-reference to the source of the text, or used the paper written by another person. 2.5% of them stated that they have applied to another person to write their papers.

As we asked students about their personal involvement in the process of plagiarism, we were also interested to what extent and how often are their peers involved in the process of plagiarism. The data obtained, i.e. other information about other students' involvement in the academic fraud, was consistent with and even slightly exceeded the students› responses, which were based on their personal experience. 62% of respondents stated that the people around them often use plagiarism (often means using plagiarism at least once during the semester), 33% of the respondents stated that the people around them permanently use plagiarism (permanently means that most part of the writing assignments are performed with the use of plagiarism).

The interviews showed that, in most cases, students deliberately tried to use other authors' papers as their own. The answers to the question: 'What was a key motivating factor for you?' were distributed as follows (out of the answers of those 72 respondents who stated that they had committed academic fraud at least once): when during the studies the student committed academic fraud: 'What was a motivating factor for you when you were working on your paper with this method?' the answers of 60 respondents were distributed as follows: 20% of respondents (14 out of 72 students) – they did so in order to get a good evaluation, 60% of them (43 students) found it easy to use plagiarism – using plagiarism was easier, 18% (13 students) was not interested in the subject, and 2 students stated that they used plagiarism because their parents expected them to get good evaluation (2%).

In addition, the results of the interviews appear to support our hypothesis on the impact of the risk of detection and seriousness of penalties on using plagiarism; as for the motive, we additionally asked the students to evaluate the chance of detection of the 'borrowing' and the measure of punishment for such an action. In this regard, absolutely all respondents answered that the cases of detection of plagiarism and the sanctions imposed on them are so insignificant that it may even be a certain motivating factor for using plagiarism. All the persons, except for one, who have ever used such method for preparing their papers, stated that the violation had never been detected.

We asked the students, who were caught in plagiarism, about the sanctions that were imposed on them for the violation. The answer was that the students were required to write the paper again.

The main decisive factor in this case is the low detection rate in the total number of papers, which is caused by the fact that universities have not used the plagiarism detection system so far. In most cases, universities used so-called 'googling', i.e. the Google search engine to check the originality of a student's paper. This method is ineffective when students use texts translated from a foreign language and when students copy the text from the materials, which are not available online. Thus, one of the main findings of our study is that even in those rare cases when plagiarism was detected, the students had to write their papers again or to retake the exam. The respondents stated that the absence of the specialized plagiarism detection system and the penalties of inappropriate severity in the case of fraud create an additional stimulating factor for fraud.

FOCUS GROUP AND DISCUSSION

In order to explain this phenomenon, we additionally addressed a focus group comprising the lecturers of different subjects and the psychologists. Our main goal was to find out if the problem of plagiarism has cultural and historical grounds in Georgia.

The focus group noted that, at present, the problem of plagiarism starts from the school years. Secondary school students copy assignments from one another. In order to cover up an attempt to copy, they rearrange the issues included in the text. It is quite a common method. So-called 'cheat sheets' are actively used as well. Thus, the behaviour of falsifying one›s own work develops at a school age.

Such behaviour may be caused by the fact that avoiding fulfillment of assignments fairly and avoiding the teaching rules is some kind of fashion. Rules, teachers, lecturers are the boundaries for the pupils and students that must be overstepped. For many pupils disregarding rules is a subject of excitement of their peers, which may be one of the motivating factors for such a behaviour.

In this case, the learning process is considered by pupils

(and not only by pupils, teachers may have the same attitude as well) as the confrontation between two antagonistic parties. One party is the administration of a school or university, which establishes the rules of conduct for the second party, pupils and students. Historically, such attitude may be traced back in the past. From the Middle Ages to the end of the 20th century, as a result of enemy invasions Georgia was governed by the rules of people who were different in terms of tribes and culture. Constant resistance to foreign laws was the only means for maintaining national image. There are many examples in the history of Georgia on heroic disobedience and on persevering fight against the enemy. These examples were first used verbally and then in writing, and, at present, they are the most enjoyable stories for Georgian children. Thus, disobedience is an inherent feature of Georgian consciousness that is formed from the early childhood.

After the annexation of Georgia by Russia in 1801, disobedience continued. In the conditions of Communist ideology, that resistance moved to the area of education as well. The case is that Communist education system was much ideologized. Almost all subjects, except for technical subjects, were full of the materials of meetings of the Communist Party and Lenin's quotes. The exams in such subjects were passed by bribing lecturers or by falsification of the papers.

It would be interesting to review the findings from the standpoint of crime economics. When do people commit crime? People commit crime when the benefits of crime are higher than the risks of being caught or found guilty. Plagiarism can also be explained from this standpoint. If a student feels that the risk of being caught is close to zero and his/her paper will not be caught in fraud, he/she uses plagiarism.

However, at the same time, besides the likelihood of detection of an academic offence, a student also takes into account the severity of the punishment that may be imposed on him/her if he/she is caught. The decision dilemma is as follows: What will be the follow-up measures if plagiarism is confirmed in his/her paper? Will he/she have to write the paper again or retake the exam, or will he/she be immediately expelled from university? If the punishment is too low, the student will still have the motive to use plagiarism.

The results of our study showed that 60% of the interviewed students uses plagiarism, and the plagiarism was detected only in one case, the punishment for which was that the student had to write the paper again.

CONCLUSION

Based on the presented analysis, the following deductions may be made:

The problem of plagiarism in Georgia may be of cultural and mental nature.

The perceptions of plagiarism in students is contradictory, on the one hand, they use plagiarism and, on the other hand, they realize that plagiarism is unethical and illegal.

In our opinion, removing the barriers that still exist between the lecturer and the student in the education system, and the understanding of the principles of fair learning process among the pupils and students should be the main task of these past years.

In the case of plagiarism, students analyze the problem of making-decision between the expected benefits and the likelihood of possible sanctions.

REFERENCES

Park, Chris. (2003). "In Other (People's) Words: Plagiarism by University Students – Literature and Lessons." Assessment and Evaluation in Higher Education 28(5): 471–488.

Bowers, William J. (1964). Student Dishonesty and its Control in College. New York: Columbia University

Stevens, George E., and Faith W. Stevens. (1987). "Ethical Inclinations of Tomorrow's Managers Revisited: How and Why Students Cheat." Journal of Education for Business 63(1): 24–29.

Davis, Stephen F., Cathy A. Grover, Angela H. Becker, and Loretta N. McGregor. (1992). "Academic Dishonesty: Prevalence, Determinants, Techniques, and Punishments." Teaching of Psychology 19(1): 16–20.

Love, Patrick G., and Janice Simmons. (1998). "Factors Influencing Cheating and Plagiarism Among Graduate Students in a College of Education." College Student Journal 32(4): 539–550.

Park, Chris. (2003). "In Other (People's) Words: Plagiarism by University Students – Literature and Lessons." Assessment and Evaluation in Higher Education 28(5): 471–488.

Owens, Caleb, and Fiona A. White. (2013). "A 5-year Systematic Strategy to Reduce Plagiarism Among First-Year Psychology University Students." Australian Journal of Psychology 65(1): 14–21.

McCabe, and Donald L. (1992). "The Influence of Situational Ethics on Cheating Among College Students." Sociological Inquiry 62(3): 365–374.

McCabe, Donald L., and Linda K. Trevino. (1993). "Academic Dishonesty: Honor Codes and Other Contextual Influences." The Journal of Higher Education 64(5): 522.

McCabe, Donald L., and Linda K. Trevino. (1997). "Individual and Contextual Influences on Academic Dishonesty: A Multicampus Investigation." Research in Higher Education 38(3): 379–396.

McCabe, Donald L., Linda K. Trevino, and Kenneth D. Butterfield. (2001). "Cheating in Academic Institutions: A Decade of Research." Ethics and Behavior 11(3): 219–232.

Davis, Stephen F., Linda M. Noble, Elizabeth N. Zak, and Kristen K. Dreyer. (1994). “A Comparison of Cheating and Learning/ Grade Orientation in American and Australian College Students.” College Student Journal 28: 353–356.

Waugh, Russell. F., John R. Godfrey, Ellis D. Evans, and Delores Craig. (1995). “Measuring Students’ Perceptions about Cheating in Six Countries.” Australian Journal of Psychology 47: 73–80.

Burns, Susan R., Stephen F. Davis, Janice Hoshino, and Richard L. Miller. (1998). “Academic Dishonesty: A Delineation of Cross-Cultural Patterns.” College Student Journal 32: 590–596.

Lim, Vivien K. G., and Sean K. B. See, (2001). “Attitudes Toward, and Intentions to Report, Academic Cheating Among Students in Singapore.” Ethics and Behavior 11(3): 261–274.

Abdul Rashid Moten. Academic dishonesty and misconduct: Curbing plagiarism in the Muslim world. Intellectual Discourse, 22:2 (2014) 167-18, Copyright © IIUM Press ISSN 0128-4878 (Print); ISSN 2289-5639 (Online).

Tayraukham, S. (2009). Academic ethics in research methodology. The Social Sciences, 4(6), 573-577.

Maia Gugunava. Translations from Georgian into Spanish, from 1970 to the present. (2012). https://www.google.ge/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwibwrqbjdvLAhXGuRQKHca4CuMQFggvMAM&url=http%3A%2F%2Fwww.bookplatform.org%2Fimages%2Factivities%2F364%2Fgeorgiantospanishtranslationsstudy_ge1.doc&usg=AFQjCNHcY2M3yT4gorwzaJPfkz9jPaP58Q (In Georgian)

Antonovich, Miroslava, and Oleksandr Merezhko. (2006). “Yak podolati koruptsiju” [in Ukrainian]. October 27. http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/yak_podolati_koruptsiyu.html. (Accessed December 29, 2016).

Osipian, Ararat. (2009). “Corruption and Reform in Higher Education in Ukraine.” Canadian and International Education 38(2): 104-122.

Osipian, Ararat. (2010). “Dissertations for Sale: Corruption in Russia’s Doctoral Education.” Presented at the Annual Meeting of the American Economic Association, Atlanta. https://www.aeaweb.org/conference/2010/retrieve.php?pdfid=88. (Accessed December 29, 2016).

Podolyan, Lidia. (2006). “Chi mozhlivij ukrains’kij ekvivalent PhD, abo yak unemozhliviti kupivlju disertatsii” [in Ukrainian]. Dzerkalo tyzhnya, October 19. http://www.osvita.org.ua/articles/138.html. (Accessed December 29, 2016).

Taksanov, Alisher. (2003). “Yavlenie korruptsii v Uzbekistane” [in Russian]. CentrAziya, May 3.

V Tsertsvadze, L Khurtsia, Y Krylova. (2017). Student Plagiarism in Georgia› Higher Education. Ongoing Issues in Georgian Policy and Public Administration, 79-94

JEL Classification: O31, O38 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.019

SCIENCE, TECHNOLOGIES AND INNOVATION IN GEORGIA IN THE DIMENSION OF GLOBAL EVALUATIONS: TRENDS AND CHALLENGES

ELENE PITSKHELAURI

PhD Student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

elene.pitskhelauri.12@gmail.com

Abstract. The paper explores the development of science, technology and innovation in Georgia over the last decade, reveals main tendencies, strengths and weaknesses. In a modern world, complex indexes are effectively utilized in order to evaluate the development of ST&I, perform a comparative analysis and ranking countries. This itself supports the definition of economic strategies in the countries for increasing the productivity and long-term development. The goal of study was to evaluate the tendencies of ST&I in Georgia for the time period of 2009-2019. A comparative analysis of progress has been carried out using Global Index of Innovation (GII) and the Global Competitiveness Index. According to the Global Innovation Index, the position of Georgia has significantly improved during the last 10 years and especially in the past 2 years. In comparison to 2015, Georgia improved its position in world ranking by 25 positions and by 50 positions - in comparison to 2009. In the report 2019 of Georgia›s Innovation and Technology Agency, it is highlighted that Georgia is innovatively better in comparison to its GDP (Cornell University & INSEAD & WIPO, 2019: 20). Georgia has the highest ranking in the following pillars of the index: institutional structure (score – 74,3 and ranking -26) and market sophistication (score – 62.1 and ranking -15). In other pillars the country ranking range varies between 58-72 and score between 22.5-44.7. During 2011-2019, among all pillars of the index the following areas reached the highest scores in 2019: institutions, infrastructure and market sophistication. During the last decade all pillars of the index are progressing except knolwedge and technology outputs. In these the position and rating of Georgia has even become worse; in comparison to 2011 the ranking of Georgia in this group dropped and went down 25 positions. In 2019 Georgia's Innovation and Technology Agency defined the strongest 10 indicators out of 98 indicators of sub-pillars; among these there are categories where Georgia has not progressed during 2011-2019. These are: Human resources and research, knowledge and technology and creative outputs. However, it has to be mentioned that the following sub-pillars are considered as the weakness of Georgia and consequently have a lower rating: ecological sustainability (score 91), knowledge diffusion (score 86), knowledge workers (score 81), trade, competition and market scale (score 79), knowledge absorbation (78), reasearch and development (75) (Cornell University, INSEAD, and WIPO, 2019: 258). According to Global Competetiveness Index and similar to Global Innovation Index the position of Georgia during 2009-2018 has significantly improved. In comparison to 2009, Georgia went up 24 positions. The data show that the group of innovation capability is the greatest challenge for achieving a high score on a global scale. Despite the fact that GII in Georgia is characterized by improving tendency during 2009-2019, the analysis of indexes confirms that the hindering factors for achieving high score on a global scale and becoming a competetive country for Georgia are: knowledge and technology, research and development, creativity and innovation capabilities; this reconfirms that the development of science, technology and innovation remains one of the major challenges for Georgia.

KEYWORDS: SCIENCE, TECHNOLOGY, INNOVATION, GLOBALIZATION, GLOBAL INDEXES, STATISTICAL TRENDS.

For citation: Pitskhelauri E. (2020). Science, Technologies and Innovation in Georgia in the Dimension of Global Evaluations: Trends and Challenges. *Globalization and Business, №9,* pp. 156-162 (In Georgian).
https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.019

JEL Classification: O31, O38 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.019

საქართველოს მეცნიერება, ტექნოლოგიები და ინოვაციები გლობალურ შეფასებათა განზომილებაში: ტენდენციები და გამოწვევები

ელენე ფიცხელაური
დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
elene.pitskhelauri.12@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: მეცნიერება, ტექნოლოგიები, ინოვაცია, გლობალიზაცია, გლობალური ინდექსები, სტატისტიკური ტენდენციები.

ციტირებისთვის: ფიცხელაური ე. (2020). საქართველოს მეცნიერება, ტექნოლოგიები და ინოვაციები გლობალურ შეფასებათა განზომილებაში: ტენდენციები და გამოწვევები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 156-162.
https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.019

მე–20 საუკუნის მეორე ნახევარში მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების პოლიტიკის საკითხებთან მეცნიერულ შესწავლასთან დაკავშირებულმა ახალმა გამოწვევებმა დღის წესრიგში დააყენა მიმდინარე პროცესების ფაქტობრივ მასალაზე დაფუძნებული მეცნიერული შესწავლა–ანალიზის საჭიროება. ეს კი აუცილებლად საჭიროებს თანამედროვე, საიმედო და ყოვლისმომცველ სტატისტიკურ მაჩვენებელთა სისტემის ჩამოყალიბებას. ამ გარემოებამ სისტემის კონცეპტუალურ განვითარებასთან ერთად გავლენა იქონია სტატისტიკის სრულიად ახალი მიმართულების, კერძოდ, მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების სტატისტიკის ჩამოყალიბებაზე (Inzelt, 2008: 9).

გლობალიზაციის ფონზე სტატისტიკურ მაჩვენებელთა სისტემამ დამატებითი ბიძგი მიიღო შემდგომი განვითარებისა და სრულყოფისათვის (OECD, 1997: 38). კვლავ წარმოიქმნა გლობალიზაციასთან დაკავშირებული ახალი მონაცემების (მაგალითად, კვლევების, განვითარებისა და ინოვაციების გლობალიზაცია; მაღალკვალიფიციური პერსონალის ტრანსსასაზღვრო მობილობა და მისი გავლენა ცოდნის ნაკადზე, ტრანსსასაზღვრო თანამშრომლობა კვლევების, განვითარებისა და ინოვაციების სფეროში და სხვა) მოპოვების და მათი ანალიზის საჭიროება.

მიმდინარე ცვლილებებმა გავლენა იქონია ეროვნულ ანგარიშთა სისტემაზეც, რომლის 2008 წლის მოდერნიზებულ ვერსიაში კვლევასა და განვითარებაზე გაწეული დანახარჯი მიეკუთვნა ცოდნაში ჩადებულ ინვესტიციას (Lequiller & Blades, 2014: 5).

მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების სტატისტიკურ მაჩვენებელთა სისტემის წარმოების ერთ–ერთ სირთულეს წარმოადგენს მომხმარებელთა მრავალფეროვნება და მათი მიზნების განსხვავებულობა. მაჩვენებელთა სისტემის კიდევ ერთ მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს უშუალოდ ინოვაციური სისტემების ცვალებადი ხასიათი და სწრაფი ტემპი (National Research Council, 2014: 11).

მიუხედავად არსებული მეთოდოლოგიური სირთულეებისა, თანამედროვე ეტაპზე ეფექტურად გამოიყენება საკმაოდ რთული კონფიგურაციის ინდექსები ქვეყნებში მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების განვითარების შეფასებისთვის, შედარებითი ანალიზისა და რანჟირებისათვის, რომლებიც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ქვეყნებში ეკონომიკური სტრატეგიების ჩამოყალიბებას და დაინტერესებული მხარეებისთვის საჭირო მიმართულებების განსაზღვრას პროდუქტიულობის გაზრდისა და გრძელვადიანი განვითარებისათვის.

ჩვენი კვლევის მიზანს წარმოადგენს 2009–2019 წლების პერიოდისათვის საქართველოს მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების დონისა და ტენდენციების შესწავლა.

ბოლო დეკადის განმავლობაში საქართველოს მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების განვითარების დონის ამსახველი მსოფლიო რანჟირების სისტემაში არსებული ტენდენციების შეფასების მიზნით, ორი კომპლექსური ინდექსი გამოვიყენეთ: პირველი, ინოვაციის გლობალური ინდექსი (GII), რომელიც წარმოადგენს კორნელის უნივერსიტეტის ბიზნესის სკოლის კვლევითი პროექტის მეტად ეფექტიან შედეგს. ეს ინდექსი შემუშავებული იქნა 2007 წელს (INSEAD, 2010: 7); მეორე, გლობალური კონკურენტურიანობის

ცხრილი №1 საქართველოს გლობალური ინოვაციის ინდექსი, 2009-2019 წლები

წელი	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ქვეყნების რაოდენობა	130	132	125	141	142	143	141	128	127	126	129
GII რეიტინგი	**98**	**84**	**73**	**71**	**59**	**71**	**73**	**64**	**68**	**59**	**48**

წყარო: Cornell University, INSEAD, and WIPO, 2019

ინდექსი, რომელიც 1979 წლიდან გამოიყენება მსოფლიო ეკო-ნომიკური ფორუმის მიერ მომზადებულ წლიურ ანგარიშებში (Schwab, 2018: 1).

ინოვაციის გლობალური ინდექსი შემუშავდა ჰოლისტურ მიდგომაზე დაფუძნებით და ის, თავის მხრივ, 7 ჯგუფში (მათ შორის, ცოდნისა და ტექნოლოგიების, ადამიანური კაპიტალისა და კვლევების ჯგუფები) გაერთიანებული 80 ინდიკატორისგან შედგება. ხოლო გლობალური კონ-კურენტურიანობის ინდექსის გაანგარიშება კი ეფუძნება 12 ჯგუფში გაერთიანებული 98 ინდიკატორის გამოყენებას, მათ შორის არის მეცნიერებასთან, ტექნოლოგიებთან და ინოვაციებთან დაკავშირებული ისეთი მაჩვენებლები, როგორიცაა: დანახარჯები კვლევასა და განვითარებაზე, სამეცნიერო პუბლიკაციების რაოდენობა, საერთაშორისო ერთობლივი გამოგონებები, საპატენტო განაცხადები და ა. შ.

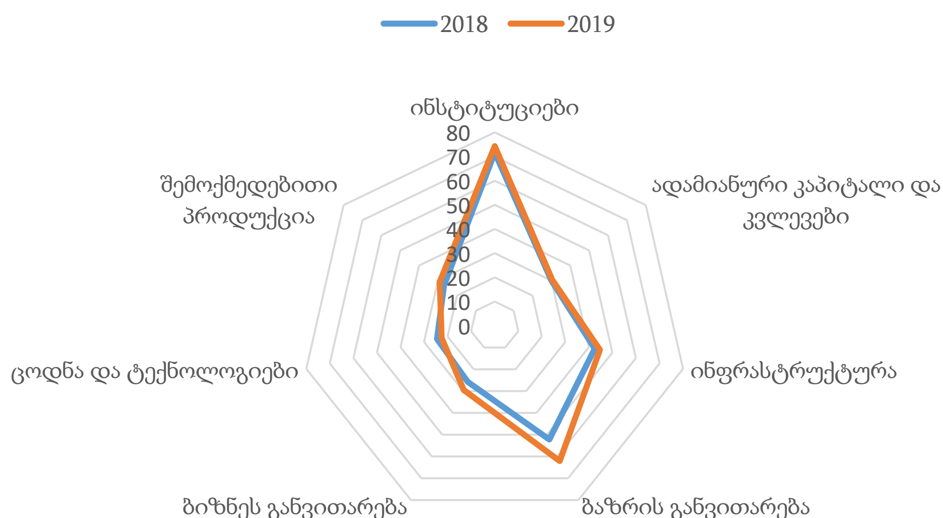
ბოლო 10 წელიწადში საქართველოს პოზიცია გლობა-ლური ინოვაციის ინდექსის (GII) მიხედვით მნიშვნელოვნად არის გაუმჯობესებული (იხ. ცხრილი №1).

2009-2019 წლებში ინდექსის დინამიკის ანალიზი გვი-ჩვენებს, რომ დეკადის განმავლობაში საქართველოს პოზი-ცია რამდენჯერმე გაუარესდა წინა წელთან შედარებით, მაგალითად, 2014 წელს 12 პოზიციით, 2015 წელს – 2 პოზიციით, ხოლო 2017 წელს– 4 პოზიციით. მიუხედავად ამისა, ბოლო ორი წლის განმავლობაში მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა და 2019 წელს საქართველოს ადგილი მსოფლიო რანჟირებაში, მაგალითად 2015 წელთან შედარებით, გაუმჯობესებდა 25 პოზიციით, ხოლო 2009 წელთან შედარებით – 50 პოზიციით.

საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტოს 2019 წლის ანგარიშში აღნიშნულია, რომ საქართველო ,,ინოვაციურად უკეთესია'' მის მშპ-სთან შედარებით და ქვეყნის პროგრესი ინოვაციების ლიდერი ქვეყნებისაკენ, მისი ჯგუფის ქვეყნებთან შედარებით, უფრო სწრაფია (Cornell University & INSEAD & WIPO, 2019: 20).

2019 წელს ქვეყნის ძლიერ მხარეებად არის შეფასებული შემდეგი ინდიკატორები: ინსტიტუციების ჯგუფში – სამუშაო ძალის შემცირებასთან დაკავშირებული ხარჯები და ბიზნესის დაწყების სიმარტივე; ადამიანური კაპიტალისა და კვლევების ჯგუფში – მოსწავლისა და მასწავლებლის თანაფარდობა; ინფრასტრუქტურის ჯგუფში – მთლიანი კაპიტალის ფორმირება; ბაზრის განვითარების ჯგუფში – კრედიტის მიღების სიმარტივე, მცირე აქციონერთა ინტერესების დაცვა, გამოყენებული საშუალო შეწონილი ტარიფი, ბიზნესის განვითარების ჯგუფში –წმინდა პირდაპირი

სქემა№1. გლობალური ინოვაციის ინდექსის კომპონენტები, 2018-2019 წწ.

ცხრილი №2. საქართველოს გლობალური ინოვაციის ინდექსი შემადგენელი კომპონენტების მიხედვით, 2011-2019 წლები

კომპონენტები, მათი რეიტინგი და ქულა	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
GII რეიტინგი	**73**	**71**	**59**	**71**	**73**	**64**	**68**	**59**	**48**
ინსტიტუციები	45	51	47	46	51	44	47	39	36
	72,4	65,2	69,4	69,7	68,2	69,2	68,6	71,7	74,3
ადამიანური კაპიტალი და კვლევები	83	95	97	90	91	91	89	67	63
	32,6	29,6	24,9	23,5	23,6	23,2	23,6	30,0	30,5
ინფრასტრუქტურა	111	87	72	82	79	69	74	71	72
	20,2	29,4	31,2	33,3	36,6	41,7	43,8	42,5	44,7
ბაზრის განვითარება	58	31	34	37	42	55	53	39	15
	41,1	50,3	54,5	55,2	52,8	44,3	49,2	52,2	62,1
ბიზნესის განვითარება	103	96	95	119	105	90	101	91	70
	26,4	34,0	28,0	23,9	28,0	26,5	25,6	25,7	29,5
ცოდნა და ტექნოლოგიები	37	57	63	58	67	56	54	57	62
	30,6	29,5	27,0	30,0	26,6	26,8	23,9	24,5	22,5
შემოქმედებითი პროდუქცია	114	105	95	99	99	76	69	73	58
	19,8	24,2	32,0	25,9	25,0	26,6	29,3	26,8	29,1

წელი	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

წყარო: Cornell University, INSEAD, and WIPO, 2019

უცხოური ინვესტიციები; ცოდნისა და ტექნოლოგიების ჯგუფში -ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის ტემპი, გაანგარიშებული რეალური მსყიდველუნარიანობის მიხედვით; შემოქმედებითი პროდუქციის ჯგუფში – საწარმოო დიზაინი წარმოშობის მიხედვით/მთლიანი შიდა პროდუქტი რეალური მსყიდველუნარიანობის მიხედვით.

ყველაზე მაღალი შეფასება და რანჟირება საქართველოს აქვს ინსტიტუციური მოწყობის (ქულა – 74,3 და პოზიცია – 36) და ბაზრის განვითარების ჯგუფში (ქულა – 62,1 და პოზიცია – 15). დანარჩენ ჯგუფებში პოზიციის დიაპაზონი მერყეობს 58-დან 72-მდე, ხოლო ქულების – 22,5-დან 44,7-მდე.

2011 წელს გლობალური ინოვაციის ინდექსის მეთოდოლოგიამ ცვლილება განიცადა 2011; განახლდა მაჩვენებლების კატეგორიები და ინდიკატორები, ამდენად ცხრილში №2 ინდექსის დინამიკა შემადგენელი კომპონენტების მიხედვით წარმოდგენილია 2011-2019 წლებში.

2011-2019 წლების განმავლობაში ინდექსის შემადგენელი ჯგუფებიდან ყველაზე მაღალ ნიშნულს 2019 წელს მიაღწია სამმა ჯგუფმა: ინსტიტუციებმა, ინფრასტრუქტურამ და ბაზრის განვითარებამ, ხოლო დანარჩენ ოთხ ჯგუფს ყველაზე მაღალი შეფასება მიღებული ჰქონდა 2011-2013 წლებში და შემდგომ წლებში კი ქულების კლების ტენდენცია აღინიშნება.

დეკადის განმავლობაში პროგრესი აღინიშნება ინდექსის ყველა ჯგუფში (გარდა ცოდნისა და ტექნოლოგიების ჯგუფისა), რომელშიც არც პოზიციის და არც რეიტინგის მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება არ ფიქსირდება. უფრო მეტიც, 2019 წელს 2011 წელთან შედარებით ამ ჯგუფის რეიტინგი გაუარესდა 25 პოზიციით.

2019 წელს საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტოს მიერ 98 ინდიკატორიდან ძლიერ მხარედ შეფასებულია 10 ინდიკატორი, მათ შორის თითო ინდიკატორი იმ ჯგუფებს განეკუთვნება, რომელშიც 2011-2019 წლებში გაუმჯობესების ტენდენცია არ გამოიხატება. ესენია: ადამიანური კაპიტალი და კვლევები; ცოდნა და ტექნოლოგიები და შემოქმედებითი პროდუქცია.

თუმცა, ზოგადად სუსტ მხარედ ტრადიციულად შეფასებულია და დაბალი რეიტინგი აქვს ქვეჯგუფებს: ეკოლოგიური მდგრადობა (რეიტინგი 91), ცოდნის გავრცელება (რეიტინგი 86), დასაქმებულთა ცოდნა (რეიტინგი 81), ვაჭრობა, კონკურენცია და ბაზრის მასშტაბები (რეიტინგი 79), ცოდნის აბსორბცია (რეიტინგი 78), კვლევა და განვითარება (რეიტინგი 75) (Cornell University, INSEAD, and WIPO, 2019: 258).

როგორც მონაცემთა დინამიკა გვიჩვენებს, 100-დან მხოლოდ 30-ქულამდე ფარგლებშია შეფასებული გლობალური ინოვაციის ინდექსის შემდეგი შემადგენელი ჯგუფები: ადამიანური კაპიტალი და კვლევები, ბიზნესის განვითარება, ცოდნა და ტექნოლოგიები და შემოქმედებითი პროდუქცია. აღნიშნული მიმართულებები წარმოადგენს ქვეყნის გლობალურ დონეზე მაღალი რეიტინგის მიღწევის ხელშემშლელ ფაქტორებს.

გლობალური კონკურენტურიანობის ინდექსის მიხედვით, ყველაზე კონკურენტუნარიანად შეფასებულია იმ ქვეყნის ეკონომიკა, რომელიც დინამიკაში სწრაფად ვითარდება (World Economic Forum, 2019: 235).

2009-2018 წლებში საქართველოს პოზიცია გლობა-

ცხრილი №3. საქართველოს გლობალური კონკურენტურიანობის ინდექსი (GCI), 2009-2019 წლები

ქვეყნების რაოდენობა	133	139	142	144	148	144	140	138	137	140	140
GCI რეიტინგი	**90**	**93**	**88**	**77**	**72**	**69**	**66**	**59**	**67**	**66**	*

*წყარო: WEF, 2009-2018; *2019 წლის ინდექსი ჯერ არ არის გამოქვეყნებული*

ლური კონკურენტურიანობის ინდექსის მიხედვით გლო-ბალური ინოვაციის ინდექსის მსგავსად მნიშვნელოვნად გაუმჯობესებდა (იხ. ცხრილი №3).

2009-2018 წლებში ინდექსის დინამიკის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დეკადის განმავლობაში საქართველოს პოზიცია რამდენჯერმე გაუარესდა წინა წელთან შედარებით: 2010 წელს – 3 პოზიციით და 2017 წელს – 8 პოზიციით. თუმცა, 2010-2017 წლებში გლობალური კონკურენტურიანობის ინდექსს დადებითი ტენდენცია ახასიათებს და 2018 წელს საქართველოს პოზიცია წინა წელთან შედარებით კვლავ გაუმჯობესდა, ხოლო 2009 წელთან შედარებით რეიტინგი 24 პოზიციით უკეთესია.

2018 წელს გლობალური კონკურენტურიანობის ინდექსის მეთოდოლოგიამ მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა, განახლდა მაჩვენებლების ჩამონათვალი, კატეგორიები, შეიცვალა შეფასების შკალა. ამდენად, ინდექსის შემადგენელი ინდიკატორების განვითარების ტენდენციის გამოსავლენად შესწავლილი იქნა 2009-2017 წლები, ხოლო 2018 წელი გაანალიზდა დამოუკიდებლად.

2009-2017 წლებში ინდექსის შემადგენელი ინდიკა-ტორების შესწავლამ აჩვენა, რომ დაკვირვების პერიოდში საუკეთესო რეიტინგი მიღწეული იქნა 2016 წელს შემდეგ ხუთ ჯგუფში: 1) მაკროეკონომიკური გარემო, 2) სასაქონლო ბაზრის ეფექტიანობა, 3) ფინანსური ბაზრის განვითარება, 4)

ცხრილი №4. გლობალური კონკურენტურიანობის ინდექსი, საქართველო, 2008-2018 წლები

წელი	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ქვეყნების რაოდენობა	133	139	142	144	148	144	140	138	137
რეიტინგი	90	93	88	77	72	69	66	59	67
ქულა	3,8	3,9	4,0	4,1	4,2	4,2	4,2	4,3	4,3
ინდიკატორები									
ინსტიტუციები	72	69	60	61	64	48	40 ★	43	50
ინფრასტრუქტურა	72	73	68	53 ★	56	59	61	65	69
მაკროეკონომიკური გარემო	117	130 ☆	137 ☆	88	61	48	51	40 ★	48
ჯანმრთელობა, დაწყებითი განათლება	78	73	67	61 ★	70	63	65	64	69
უმაღლესი განათლება და ტრენინგი	84 ★	90	88	93	92	92	87	89	87
სასაქონლო ბაზრისეფექტიანობა	74	64	74	82	67	60	48	46 ★	50
შრომის ბაზრის ეფექტიანობა	17 ★	31	32	35	40	41	32	43	53
ფინანსური ბაზრისგანვითარება	95	108	99	93	75	76	68	58 ★	63
ტექნოლოგიური მზაობა	100	98	100	76	68	67	72	65 ★	70
ბაზრის მოცულობა	101	107	106	99 ★	103	103	99 ★	101	100
ბიზნესის განვითარება	113	111	111	113	120	113	112	102	99 ★
ინოვაციები	119 ☆	125	118	126 ☆	126 ☆	121 ☆	123 ☆	116 ★	118 ☆

წყარო: WEF, 2009 – 2017 წლების ანგარიშები[1]

★ 2009-2017 წლებში საუკეთესო რეიტინგი;
☆ შესაბამის წელს ყველაზე დაბალი რეიტინგი

[1] 2018 წელს ინდექსების სტრუქტურა და სარეიტინგო ქულების წონა შეცვლილია.

ცხრილი №5. საქართველოს გლობალური კონკურენტურიანობის ინდექსის შემადგენელი ინდიკატორების რეიტინგი, 2018 წელი

GCI რეიტინგი			2018 წლის რეიტინგი-66		
ინსტიტუციები	**40**	+10	პროდუქციის ბაზარი	42	+8
ინფრასტრუქტურა	**72**	-3	შრომის ბაზარი	31	+22
ICT მიღებისმზაობა	**45**	+25	ფინანსური სისტემები	88	-25
მაკროეკონომიკურისტაბილურობა	72	-24	ბაზრის მოცულობა	102	-2
ჯანმრთელობა	80	-	ბიზნესისდინამიურობა	53	+46
უნარები	45	-	ინოვაციურიუნარ-ჩვევები	85	-

წყარო: WEF, 2018

ტექნოლოგიური მზაობა და 5) ინოვაციები. თუმცა, მომდევნო წელს ხუთივე ჯგუფის რეიტინგი გაუარესდა და გაუმჯობესდა მხოლოდ ბიზნესის განვითარების ჯგუფის რეიტინგი. 2009 წლიდან 2017 წლის ჩათვლით პერიოდში ვერ გაუმჯობესდა ორი ჯგუფის რეიტინგი. ესენია: უმაღლესი განათლება და ტრენინგი, შრომის ბაზრის ეფექტიანობა. ჯგუფში – ჯანმრთელობა და დაწყებითი განათლება – საუკეთესო რეიტინგი დაფიქსირდა 2012 წელს, ხოლო მომდევნო წლებში, 2017 წლის ჩათვლით, რეიტინგი ვერ გაუმჯობესდა. 2009 წელს და 2012-2017 წლებში ყველაზე სუსტ რგოლად ინდიკატორებს შორის ფიქსირდება და საქართველოს ყველაზე დაბალი რეიტინგი ჰქონდა ინოვაციების ჯგუფში, ხოლო 2010-2011 წლებში –მაკროეკონომიკური გარემოს ჯგუფში.

2018 წლის მონაცემების მიხედვით, გაუმჯობესდა ინსტიტუციების ჯგუფის რეიტინგი 10 პოზიციით, შრომის ბაზრის ჯგუფი – 22 პოზიციით, პროდუქციის ბაზრის ჯგუფი 8 პოზიციით, ტექნოლოგიური მზაობის ჯგუფი – 25 პოზიციით, ბიზნესის დინამიურობის ჯგუფი – 46 პოზიციით, ხოლო გაუარესდა ინფრასტრუქტურის ჯგუფის რეიტინგი 3 პოზიციით, მაკროეკონომიკური გარემოს ჯგუფის – 24 პოზიციით, ბაზრის მოცულობა 2 პოზიციით, ფინანსური ბაზრის განვითარება – 25 პოზიციით. კარდინალურად შეიცვალა სამი ჯგუფის სტრუქტურა, შესაბამისად ჯგუფების მიხედვით მათი შედარება წინა წლების მაჩვენებლებთან და ტენდენციების შესწავლა მეთოდოლოგიურად შეუძლებელი გახდა. თუმცა, შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ უნარების ჯგუფის რეიტინგით ქვეყანა ტოპ-50 ქვეყნების რიცხვშია (რეიტინგია 45), ხოლო ჯანმრთელობისა და უნარ-ჩვევების ჯგუფის მიხედვით, საქართველოს არასახარბიელო პოზიციაშია და რეიტინგები შესაბამისად 80 და 85 აქვს.

გარკვეულწილად პარადოქსულად ჩანს, რომ გლობალური კონკურენტურიანობის ინდექსის შემადგენელი კომპონენტიდან სწორედ ინოვაციის/ინოვაციური უნარ-ჩვევების ჯგუფია ყველაზე პრობლემური ჯგუფი და ამ ტენდენციის პარალელურად, 2019 წელს საქართველოს რეიტინგი გლობალური ინოვაციის ინდექსის მიხედვით მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა.

როგორც მონაცემთა დინამიკა აჩვენებს, ინოვაციის/ინოვაციური უნარ-ჩვევების ჯგუფი წარმოადგენს ქვეყნის გლობალურ დონეზე მაღალი რეიტინგის მიღწევის ყველაზე მნიშვნელოვან ხელშემშლელ ფაქტორს, თუმცა, შეუძლებელია ამასთან ერთად არ გამოვყოთ სხვა ფაქტორები, როგორიცაა: მაკროეკონომიკური გარემო, ფინანსური სისტემების მდგრადობა და დაბალი რეიტინგის მქონე სხვა ჯგუფები. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ერთი საყურადღებო მომენტის შესახებ: ,,ტექნოლოგიური ინოვაციების გამოყენებისგან მნიშვნელოვან სარგებელს ძირითადად ფიზიკური და ინტელექტუალური კაპიტალის პატრონები იღებენ. ეს იწვევს მათსა და შრომის ბაზარზე დამოკიდებულ მოსახლეობას შორის ფინანსური განსხვავების ზრდას. მაშასადამე, უმეტესწილად სწორედ ინოვაციური ტექნოლოგიის გამოყენების შედეგია, რომ ეკონომიკურად მაღალგანვითარებული ქვეყნების მოსახლეობის შემოსავლის სიდიდე საგრძნობლად არ იზრდება" (Gelashvili, 2018: 71).

დასკვნა

მიუხედავად იმისა, რომ 2009-2019 წლებში გლობალური ინოვაციის და გლობალური კონკურენტურიანობის ინდექსებს ახასიათებს გაუმჯობესების ტენდენცია, ინდექსების შემადგენელი ინდიკატორების ანალიზი ადასტურებს, რომ გლობალურ დონეზე მაღალი რეიტინგის მიღწევას და კონკურენტუნარიან ქვეყნად ჩამოყალიბებას სხვა ფაქტორებთან ერთად, აბრკოლებს პროგრესი ისეთ მიმართულებებში, როგორიცაა: ცოდნა და ტექნოლოგიები, კვლევა და განვითარება, შემოქმედებითობა და ინოვაციური შესაძლებლობები, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმას, რომ მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების განვითარება ჯერ კიდევ საქართველოს მნიშვნელოვან გამოწვევად რჩება.

ლიტერატურა/REFERENCES

Cornell University, INSEAD, and WIPO (2019); The Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives - The Future of Medical Innovation, Ithaca, Fontainebleau, and Geneva.

Gelashvili S. (2018). The Interconnection of the use of Human Physical Abilities and Global Technological Progress. Journal ,,Globalization & Business", №6, 2018, p. 67-72.

Inzelt, A .(2008). Emergence of new branches of statistics Science, technology and innovation statistics. In: Péter Kovács Katalin, Szép Tamás Katona. Challenges for Analysis of the Economy, the Businesses and Social Progress. Universitas Szeged Press.

Lequiller, F. and D. Blades (2014). Understanding National Accounts: Second Edition, OECD Publishing.

National Research Council (2014).Capturing Change in Science, Technology and Innovation: Improving Indicators to Inform Policy. Panel on Developing Science, Technology and Innovation Indicators for the Future. R.E. Litan, A.W. Wyckoff and K.H. Fealing, Editors. Committeeon National Statistics, Division of Behavioral and Social Sciences and Education.

Technology and Economic Policy. Division of Policy and Global Affairs.Washington, DC: The National Academies Press.

OECD (1997). National Innovation Systems. OECD Publishing, Paris.

Schwab, K. (2019). The Global Competitiveness Report 2018. World Economic Forum.

JEL Classification: H52, I21, I28 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.020

MAIN CHALLENGES OF STATE POLICY OF HIGHER EDUCATION IN GEORGIA

GIULI GIGUASHVILI
Academic Doctor of Economics, Professor
Gori State Teaching University, Georgia
giuligiguashvili@gmail.com

TAMAR MAKASARASHVILI
Academic Doctor of Economics, Professor
Gori State Teaching University, Georgia
tmakasarashvili@gmail.com

Abstract. The proper education policy of the state and the efficiency of investment invested in the education system will ensure the success of the education system. Reforms in Georgia are going on as a continuous process. Despite some positive results, the state failed to provide sustainable development of the system under poor financing.

The research aims to study the problems related to the quality of education, its financing and availability. Evaluation of the main directions of the state policy of education and elaboration of certain recommendations for the improvement of the system.

In the paper opinions are expressed on higher education budgeting, promotion of education financing as part of social responsibility of business, main challenges of the new government initiative - ,,Education - Road to Freedom'' are discussed.

KEYWORDS: EDUCATION POLICY, HIGHER EDUCATION FINANCING.

For citation: Giguashvili, G., Makasarashvili, T. (2020). Main Challenges of State Policy of Higher Education in Georgia. *Globalization and Business, №9,* pp. 163-170 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.020

JEL Classification: H52, I21, I28 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.020

უმაღლესი განათლების სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითადი გამოწვევები საქართველოში

გიული გიგუაშვილი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, პროფესორი.
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, საქართველო
giuligiguashvili@gmail.com

თამარ მაკასარაშვილი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, პროფესორი.
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, საქართველო
tmakasarashvili@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: განათლების პოლიტიკა, უმაღლესი განათლების დაფინანსება.

ციტირებისთვის: გიგუაშვილი, გ., მაკასარაშვილი, თ. (2020). უმაღლესი განათლების სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითადი გამოწვევები საქართველოში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 164-170.
https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.020

საქართველოს მდგრადი განვითარების, ეკონომიკის სწრაფი ზრდის უზრუნველყოფის და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების მიზნით განსახორციელებელი რეფორმების ნუსხაში მთავრობამ განსაკუთრებული ადგილი მიუჩინა ადამიანური კაპიტალის სრულყოფას და მისი როლის ზრდას ეკონომიკის განვითარებაში. ქვეყნის უმნიშვნელოვანესი პრიორიტეტის – განათლების რეფორმის ახალ ეტაპზე (2019–2022წწ) დაგეგმილია ისეთი საგანმანათლებლო სისტემის შექმნა, რომელიც მდგრადი განვითარების მიზნების შესაბამისად, სამიზნე ჯგუფების სათანადო თეორიული ცოდნით აღჭურვისა და პრაქტიკული უნარების გამომუშავებასთან ერთად, უზრუნველყოფს ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების სიღრმისეულად გააზრებას, მათი სამოქალაქო ცნობიერების ამაღლებას, კონკურენტუნარიანობის გაზრდას, განათლებისა და მეცნიერების კავშირის გაძლიერებას. (https://mof.ge/5187)

ადამიანური კაპიტალის განვითარება ერთმნიშვნელოვნად განიხილება როგორც ქვეყნის გრძელვადიანი ეკონომიკური და საზოგადოებრივი წინსვლის უმთავრესი წინაპირობა. აღნიშნული რეფორმის კომპლექსურობისა და მნიშვნელობის გათვალისწინებით, მისი წარმატებით განხორციელება საჭიროებს განათლებაზე მიმართული რესურსების ზრდას. არსებული ხედვის თანახმად, სამთავრობო პროგრამაში „თავისუფლება, სწრაფი განვითარება, კეთილდღეობა" უმთავრესი პრიორიტეტი მიენიჭა განათლების სისტემის ფუნდამენტურ რეფორმას და მასშტაბურ ინვესტიციებს განათლების სფეროში, დაიგეგმა ეტაპობრივად ამ მიმართულებაზე გაწეული ხარჯების ზრდა და კერძო სექტორთან ერთად განათლების დაფინანსება მშპ–თან მიმართებაში ორნიშნა მაჩვენებლის ფარგლებში. (https://mof.ge/5187, pp. 36)

მთავრობის ახალი ინიციატივით – „განათლება – გზა თავისუფლებისკენ", დაგეგმილია განათლების სექტორის დაფინანსების მნიშვნელოვანი ზრდა. ინიციატივის მიხედვით, „2019 წლის ბიუჯეტში გათვალისწინებული მილიარდ 485 მილიონი ლარის ნაცვლად მიმდინარე წელს განათლების სექტორზე 1, 6 მილიარდი გამოიყოფა, 2020 წელს – 2 მილიარდი, 2021 წელს – 2,5 მილიარდი, ხოლო 2022 წელს ის გაუტოლდება მთლიანი სამამულო პროდუქტის (GDP) 6 პროცენტს, ანუ 3,4 მილიარდ ლარს. რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ფინეთთან, ნორვეგიასთან და სინგაპურთან ერთად, საქართველო გახდება მსოფლიოს მეოთხე ქვეყანა, რომლის უმთავრესი პრიორიტეტი განათლებაა." (https://commersant.ge/)

უმაღლესი განათლების სისტემის სრულყოფაში განსაკუთრებული როლი აკისრია სახელმწიფოს მიერ სწორად განსაზღვრულ საგანმანათლებლო პოლიტიკას, უმაღლესი განათლების ინტერნაციონალიზაციას და ადამიანურ კაპიტალში ჩადებულ ინვესტიციებს. (Law, 2011) საბაზრო ეკონომიკის კანონზომიერებების დანერგვის დღიდან, განათლების სისტემაში მიმდინარე რეფორმების მიუხედავად სისტემა კვლავ მრავალი პრობლემის წინაშე დგას: ეკონომიკური ზრდის დაბალი ტემპების, უმუშევრობის მაღალი დონისა და სიღარიბის სავალალო მაჩვენებლების პირობებში, კიდევ უფრო გამწვავდა უმაღლესი განათლების ხარისხის სრულყოფისა და ხელმისაწვდომობის პრობლემა. საჭიროა რადიკალური ცვლილებების განხორციელება

კონკურენტუნარიანი უმაღლესი განათლების, არსებული ფინანსური და მატერიალური რესურსების რაციონალური და მიზნობრივი გამოყენების, დაფინანსების ალტერნატიული წყაროების მოძიების მიმართულებით (Giguashvili, 2016).

სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი ფუნქციაა, უზრუნველყოს საქართველოს კონსტიტუციით განსაზღვრული განათლების მიღების და მისი ფორმის შერჩევის თანაბარი უფლება ყველა მოქალაქისათვის, ასევე ქვეყნის საგანმანათლებლო სისტემის ჰარმონიზაცია საერთაშორისო საგანმანათლებლო სივრცეში. (https://matsne.gov.ge/) მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს როლი განათლების სისტემის ინსტიტუციური მოწყობის, პიროვნების ინტერესებისა და შესაძლებლობების შესატყვისი უმაღლესი განათლების მიღების, კვალიფიკაციის ამაღლებისა და გადამზადების მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების პროცესში.

ისტორიულად, სახელმწიფოს ყოველთვის ეკავა განსაზღვრული როლი განათლების სიტემის განვითარებაში, თუმცა მეცნიერთა მოსაზრებები ხშირად რადიკალურად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან (Giguashvili 2016). კლასიკური ეკონომიკური თეორიის ფუძემდებელი ადამ სმითი ჯერ კიდევ 1776 წელს ნაშრომში „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“ მიუთითებდა რომ შრომის დანაწილებას გააჩნია ზოგიერთი არასასურველი თანამდევი ეფექტი, რომელიც შეძლება გაანეიტრალოს განათლების სახელმწიფო სისტემამ, ის ფიქრობდა, რომ უმაღლეს განათლებაში ანაზღაურება უნდა ხდებოდეს შედეგების მიხედვით... ინგლისში მრავალი სკოლა და კოლეჯი ფინანსდებოდა შეწირულობებით, ადამ სმიტმა სწორედ შეწირულობების ეს სისტემა გააკრიტიკა. მისი აზრით, სახელმწიფოს მხარადაჭერა განათლებაში უნდა გამოხატულიყო შენობებისა და ნაგებობების გადაცემით განათლების მესვეურთათვის, ამასთან, მასწავლებლების შრომის ანაზღაურება უნდა ყოფილიყო დიფერენცირებული. (Sartania, 2001:96)

ბრიტანელი ფილოსოფოსი, ეკონომისტი და საზოგადო მოღვაწე – ჯონ სტიუარტ მილი (John Stewart Mill) 1848 წელს ნაშრომში „პოლიტიკური ეკონომიის პრინციპები“, განათლების სისტემაში საბაზრო მექანიზმის დამკვიდრებას არაეფექტიანად მიიჩნევდა. მისი აზრით, მხოლოდ ხანგრძლივი გამოცდილებით შეიძლება განათლების ხარისხის შეფასება, ამიტომ მის მყიდველს წინასწარ არ შეუძლია იცოდეს რას ყიდულობს იგი და რა ხარისხისაა ეს საქონელი. მილი მიზანშეწონილად მიიჩნევდა ღარიბთა ფენებისათვის სოციალური დოტაციების გაცემასა და სახელმწიფო სკოლების არსებობას ქვეყნის შორეულ რაიონებში. განათლების სისტემის სრულყოფის პასუხისმგებლობას იგი სახელმწიფოს ანიჭებდა და თვლიდა, რომ სახელმწიფოს უნდა უზრუნველეყო დაწყებითი სკოლების განვითარება ფინანსური მხარდაჭერის გზით. (Sartania, 2001:97)

ისტორიული მიდგომების მსგავსად, დღესაც გრძელდება დისკუსია განათლების სისტემის ინსტიტუციონალური მოწყობის, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების დაფინანსების, განათლების სისტემის რეგულირების ფორმებისა და მეთოდების შესახებ.

ამერიკელი მეცნიერი, „ეკონომიკის პრინციპები“-ს სახელმძღვანელოს ავტორი გრეგორი მენქიუ დამაჯერებლად ასაბუთებს უმაღლესი განათლების სახელმწიფო დაფინანსების მთავარ მოტივს. იგი განათლებას განიხილავს დადებითი გარეგანი ეფექტების საუკეთესო მაგალითად და აღნიშნავს, რომ „საზოგადოდ, განათლების სარგებლობა უფრო პირადულია, განათლებული ადამიანი უფრო ნაყოფიერად მუშაობს და ამის გამო უფრო მაღალ ხელფასსაც იღებს. თუმცა, ამ პირადი სარგებლობის გარდა, განათლებას დადებითი გარეგანი ეფექტებიც მოჰყვება. ერთი დადებითი ეფექტი ისაა, რომ უფრო მცოდნე მოსახლეობა ნიშნავს მეტად ინფორმირებულ ამომრჩეველს, რაც ყველასთვის უკეთესი მთავრობის არჩევას გულისხმობს. მეორე დადებითი ეფექტი ისაა, რომ უფრო მცოდნე საზოგადოება აუმჯობესებს კრიმინოგენურ სიტუაციას. მესამე დადებითი ეფექტი ის არის, რომ უფრო განათლებული საზოგადოება ხელს უწყობს განვითარებას და ტექნოლოგიური მიღწევების გავრცელებას, შრომის ნაყოფიერებისა და ხელფასის დონის ამაღლებას. სწორედ ამ სამი დადებითი გარეგანი ეფექტის გამო ახდენს მთავრობა განათლების სფეროს სუბსიდირებას.“ (Mankiw, 2008:225)

ქართველი ეკონომისტი ვახტან სართანია ნაშრომში – „განათლების ეკონომიკა (ისტორია, თეორია, პერსპექტივა)“ განიხილავს რა განათლების განვითარებში სახელმწიფოს როლთან დაკავშირებულ საკითხებს, გამოთქვამს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ „დაწყებითი და საშუალო განათლება არის სწავლება საბაზისო განათლების მისაღებად და იგი უზრუნველყოფს უფრო მეტად სოციალურ სარგებელს... უმაღლეს განათლებაში სახელმწიფოს მხარდაჭერა ხშირად მოტივირებულია გარე ეფექტების მოქმედებით და ფინანსური უზრუნველყოფა ხორციელდება მაშინ, როცა გარე ეფექტების ცვლილებები მნიშვნელოვანია საზოგადოებისათვის“. მისივე შეფასებით, უმაღლესი განათლება უზრუნველყოფს ლიდერობას დემოკრატიული საზოგადოებისათვის, ხოლო განათლების ლიბერალური ხელოვნება უზრუნველყოფს მეცნიერების, ლიტერატურის, ხელოვნების მრავალი ასპექტის ფართო გაგებას და ეხმარება ისეთი ადამიანების ფორმირებას, რომლებიც მზად იქნებიან დემოკრატიის გადასარჩენად და განსავითარებლად. ხელისუფლება მხარს უჭერს და უზრუნველყოფს სისტემურ განათლებას, როგორც დემოკრატიის გაძლიერების საშუალებას. ხელისუფლების ჩარევით იზრდება განათლების ინვესტირება, ხელს უწყობს პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობის დამყარებას, მაგრამ მეცნიერის აზრით, ყოველივე ეს არ ნიშნავს, რომ სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს განათლების სისტემის ყველა ნიუანსი. (Sartania, 2001:103)

დღეისათვის განვითარებული ქვეყნების უმრავლესობაში უმაღლესი განათლების ფინანსური უზრუნველყოფა სახელმწიფოს პრიორიტეტს წარმოადგენს. (Welch, 2017). ზოგადად, სახელმწიფო დანახარჯების სტრუქტურას განსაზღვრავს საჯარო სერვისები, რაც თავის მხრივ კეთილდღეობის მოდელებთანაა დაკავშირებული. ცნობილი დანიელი მეცნიერი გოსტა ესპინგ–ანდერსენი გვთავაზობს კეთილდღეობის სამ მოდელს: ნორდიკულ, კონსერვატიულ და ლიბერალურს. (Khundadze, 2017) ნორდიკულ (ანუ იგივე სოციალ–დემორატიულ) მოდელში სახელმწიფო დანახარჯები სხვა მოდელებთან შედარებით მაღალია, რადგან სახელმწიფო წარმოადგენს საჯარო სერვისების უმთავრეს მიმწოდებელს. მეცნიერთა აზრით, ფუნდამენტური მეცნიერებების განვითარებიდან მიღებული ცოდნა საჯარო სიკეთეს წარმოადგენს. ბიზნესისთვის ნაკლებად მიმზიდველია ინვესტიციები ამ მიმართულებით, რადგან პირდაპირი სარგებლის მიღების პერსპექტივა ბუნდოვანია, ამასთან ერთად, შექმნილი ცოდნით ისარგებლებს არა მხოლოდ უშუალოდ ინვესტორი, არამედ სხვა კონკურენტი ფირმებიც, რაც თავის მხრივ გამოიწვევს კერძო ხარჯების გაზრდას და მიღებული სიკეთეების სოციალიზაციას. ეს, ბუნებრივია, არ ჯდება მოგებაზე ორიენტირებული ფირმის ინტერესებში. შესაბამისად, აქ იკვეთება სახელმწიფოს როლი, რომელიც ინვესტირებას აკეთებს ცოდნის წარმოებაში. ეს თავისთავად ქმნის საჯარო სიკეთეს, რისი მოსარგებლეებიც არიან როგორც ინდივიდები, ასევე კერძო ბიზნესიც. ამიტომაცაა, რომ ევროკავშირის ქვეყნების უმრავლესობაში უმაღლესი განათლებისა და კვლევის დაფინანსება სახელმწიფო პრიორიტეტს წარმოადგენს. (Marginson, 1993) საკმაოდ მაღალია სახელმწიფო დანახარჯების და მათ შორის განათლებაზე გაწეული ხარჯების წილი GDP–ში. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ 2006–2016 წლებში ევროკავშირში სახელმწიფო დანახარჯების წილი GDP–ში შეადგენდა 47%–ს. OECD–ის ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი 41.9%–ს აღწევს. (Khundadze, 2017) აღსანიშნავია, რომ დიდ ბრიტანეთში სწავლებისა და კვლევისთვის დაფინანსების 80%–ზე მეტი სახელმწიფოზე მოდის (Barbara, 2011).

განსხვავებით ევროკავშირის ქვეყნებისგან, საქართველოში სახელმწიფო დანახარჯების წილი GDP–ში საშუალოდ 31 პროცენტს შედგენს. GDP–სთან მიმართებაში ევროკავშირში განათლებაზე დანახარჯები 4,9%–ია (2016წ), საქართველოში კი – 3%. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ევროკავშირში განათლებაზე გაწეული ხარჯი ბიუჯეტის 10,3%–ია, საქართველოში ეს მაჩვენებელი შეადგენს 10,9%. შედარებით სოლიდურად გამოიყურება განათლებაზე გაწეული საბიუჯეტო ხარჯები ბალტიისპირეთის ქვეყნებში: ლიტვა (15.4%), ლატვია (16.2%) და ესტონეთი (15.1%). (Khundadze, 2017)

რაც შეეხება უმაღლეს განათლებას, ევროპული ქვეყნების უმრავლესობაში უმაღლესი განათლების დაფინანსების ხარჯების უდიდესი წილი სახელმწიფო ბიუჯეტზე მოდის. საშუალოდ ევროკავშირის ქვეყნებში მთლიანად უმაღლეს განათლებაზე გაღებული დანახარჯების 79,9% სახელმწიფო ბიუჯეტზე მოდის, სკანდინავიურ ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი 90%–ს აღემატება, ყოფილი კომუნისტური ბლოკის ქვეყნებში (პოლონეთი, ლიტვა, ბულგარეთი, ლატვია) კი 70%–ზე დაბალია. ევროპულ ქვეყნებთან შედარებით, შეერთებულ შტატებში, გაერთიანებულ სამეფოსა და კორეაში უმაღლეს განათლებაზე გაღებული დანახარჯები მთლიანი დანახარჯების მხოლოდ მესამედს, ან მეოთხედს შეადგენს. (Chakhaia, 2013)

უმაღლესი განათლების დაფინანსების წყაროებში, სახელმწიფოსთან ერთად, მნიშვნელოვან როლს ასრულებს შინამეურნეობების/ინდივიდების მიერ გაწეული ხარჯები და სხვა კერძო წყაროების მხრიდან დაფინანსება. ამ უკანასკნელზე განვითარებულ ქვეყნებში საკმაოდ მაღალი წილი მოდის (შეერთებულ შტატებში–15,9%, გაერთიანებულ სამეფოში – 18,7% და კორეაში – 25,6%), განსაკუთრებით დიდია დაფინანსება ბიზნესებისა და ბანკების მხრიდან. საქართველოში, სამწუხაროდ, ეს პრაქტიკა არ გვაქვს, 2012 წლის მონაცემებით, უმაღლესი განათლების დაფინანსების 36% საჯარო სექტორზე მოდიოდა, დანარჩენი 64% კი შინამეურნეობების დანახარჯებს წარმოადგენდა. (Chakhaia, 2013) ვფიქრობთ, საზოგადოების მხრიდან განსაკუთრებული ძალისხმევაა საჭირო, რათა ამ მიმართულებით განვითარდეთ და ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის შემადგენელ ნაწილად ვაქციოთ განათლების დაფინანსების ხელშეწყობა.

ჯერ კიდევ 2015 წელს სახელმწიფოს მიერ განათლებისა და მეცნიერების პრიორიტეტად აღიარების შემდეგ საქართველოში გაიზარდა განათლების სამინისტროს დაფინანსების

ცხრილი 1. განათლების სამინისტრო დაფინანსება (მილიონი ლარი)

	2012წ.	2013წ.	2014წ.	2015წ.	2016წ.	2017წ.	2018წ.	2019წ.
განათლების სამინისტროს დაფინანსება (მილიონი ლარი)	626,8	675,9	741,1	840,8	975,2	1 172.5	1236.6	1,485,0
% ბიუჯეტის მთლიან გადასახდელებთან	8,0	8,3	8,2	8,7	9,6	10,9	12,9	11,3

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო– https://mof.ge

ცხრილი 2. საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ასიგნებები (ათას ლარებში)

კოდი	დასახელება	2017 წლის ფაქტი	2018 წლის გეგმა	2019 წლის გეგმა			
				სულ ჯამი	საბიუჯეტო სახსრები	გრანტი	კრედიტი
00 00	სულ ჯამი	11,764,835.4	12,459,500.0	13,090,000.0	11,696,250.0	92,700.0	1,301,050.0
32 00	საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტრო	1,397,210.7	1,461,270.0	1,508,500.0	1,469,600.0	38,900.0	0.0
32 04	უმაღლესი განათლება	135,865.4	148,505.0	168,960.0	168,960.0	0.0	0.0
32 04 03	უმაღლესი განათლების ხელშეწყობა	151.3	150.0	170.0	170.0	0.0	0.0
32 04 04	საზღვარგარეთ განათლების მიღების ხელშეწყობა	6,771.4	6,910.0	6,910.0	6,910.0	0.0	0.0
32 04 05	ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მცხოვრები მოსახლეობის მიერ უმაღლესი განათლების მიღების ხელშეწყობა	0.0	0.0	200.0	200.0	0.0	0.0
32 04 06	უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების ხელშეწყობა	24,246.1	16,015.0	14,560.0	14,560.0	0.0	0.0
32 05	მეცნიერებისა და სამეცნიერო კვლევების ხელშეწყობა	61,421.6	65,600.0	65,470.0	65,470.0	0.0	0.0

წყარო: https://matsne.gov.ge/

მოცულობა. (იხ. ცხრილი 1) 2015 წელს, წინა წელთან შედარებით, განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს დაფინანსება გაიზარდა 99.6 მილიონი ლარით. 2016 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტში 2015 წელთან შედარებით განათლების და მეცნიერების დაფინანსება 15.98%-ით გაიზარა 134.3 მლნ. ლარი შეადგინა. განათლების სფეროს დაფინანსების ზრდის ტენდენცია გაგრძელდა მომდევნო წლებშიც – 2017 წელს შეადგინა 1 172.5 მლნ. ლარი, 2018 წელს – 1 236.6 მლნ. ლარი, 2019 წლის ბიუჯეტის პროექტში გათვალისწინებული იქნა მილიარდ 485 მლნ ლარი.

აღსანიშნავია, რომ 2019 წლის ბიუჯეტში მნიშვნელოვანი ცვლილებაა ბიუჯეტის ხარჯების GDP-ს მიმართ 30%-იანი ზღვრის გაუქმება, რაც 2019-2025 წლებში დაგეგმილი განათლების სისტემის რეფორმის განხორციელების შესაძლებლობას ზრდის. 2019 წლის ბიუჯეტის პროექტში უმაღლესი განათლების სუბსიდირება წინა 2018 წელთან შედარებით 20 მლნ ლარითაა გაზრდილი და 169 მლნ ლარს შეადგენს. (იხ. ცხრილი2) 48 მლნ ლარითაა გაზრდილი საგანმანათლებლო ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე გამოყოფილი სახსრები (2018წ – 91 მლნ ლარი, 2019წ – 139 მლნ ლარი. (https://www.transparency.ge/)

საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს დაფინანსების ზრდასთან ერთად საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით (http://www.geostat.ge/) ყოველწლიურად იზრდება სტუდენტთა და დოქტორანტთა რიცხვი (იხ. ცხრილი 3), მიუხედავად ამისა, მიმდინარე წელს უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებებისა და მეცნიერებისა და სამეცნიერო კვლევების ხელშეწყობისთვის გამოყოფილი თანხები 2018 წელთან შედარებით შემცირებულია (იხ. ცხრილი 2), რაც გაუმართლებლად მიგვაჩნია.

საქართველო არის უმაღლესი განათლებისა და კვლევის ერთიანი ევროპული სივრცის წევრი და ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ღირსეული ადგილის დამკვიდრება ამ საერთო ევროპულ სივრცეში. ქართველი ექსპერტების დიდი ნაწილის აზრით, საქართველოსთვის სასურველი მოდელი სწორედ წარმატებული ევროპული საგანმანათლებლო სისტემების გამოცდილებას უნდა ეფუძნებოდეს. აღსანიშნავია, რომ უნივერსიტეტების მხრიდან საჯარო დაფინანსების მისაღებად ევროპაში ორი ძირითადი წესი მოქმედებს: ბლოკ გრანტების მიღება და მუხლობრივი დაფინანსება. მუხლობრივი დაფინანსების დროს უნივერსიტეტებს თანხა გადაეცემათ კონკრე-

ცხრილი 3.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
სტუდენტთა რიცხოვნობა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში, ათასი	109.5	117.7	124.2	132.9	140.3	143.8	147.7
დოქტორანტების რაოდენობა, ერთეული	3040	3213	3410	3765	4076	3977	3512

წყარო: http://www.geostat.ge/?action=page&p_id=205&lang=geo

ტული დანიშნულებით, ბლოკ გრანტების შემთხვევაში კი უნივერსიტეტები თვითონ იღებენ გადაწყვეტილებებს როგორ გაანაწილონ დაფინანსება. (Chakhaia, 2013)

ჯერ კიდევ 2013 წელს, საქართველოს განათლების პოლიტიკის, დაგეგმვისა და მართვის საერთაშორისო ინსტიტუტმა (EPPM – The International Institute for Education) შემოგვთავაზა უმაღლესი განათლებისა და მეცნიერების სტრატეგიული განვითარების ჰიპოთეტური მოდელი, რომლის მიხედვით, საქართველოსთვის ოპტიმალურადაა მიჩნეული დაფინანსების არსებული მოდელის მოდიფიცირება ისე, რომ შენარჩუნებული იქნას ვაუჩერული დაფინანსების ელემენტი, მაგრამ ამასთანავე შემოღებულ იქნას უნივერსიტეტების ბლოკ-გრანტების გზით დაფინანსების მექანიზმი დაფინანსების ფორმულის მეშვეობით. ჩვენი აზრით, მისაღებია ექსპერტთა გარკვეული ნაწილის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ დაფინანსების ფორმულაში ტრადიციულ კომპონენტებთან ერთად, როგორიცაა უნივერსიტეტებში დარეგისტრირებული სტუდენტების რაოდენობა, უნივერსიტეტების შენობების ექსპლუატაციის ხარჯები, პერსონალის რაოდენობა და ა.შ., მნიშვნელოვანია, დავამკვიდროთ და პრაქტიკულად გამოვიყენოთ ევროპაში საკმაოდ პოპულარული ახალი კომპონენტი – შესრულების/პროგრესის ინდიკატორი, რომელიც მოიცავს სტუდენტების მიერ დაგროვილი კრედიტების რაოდენობას, აკადემიური პერსონალის კვალიფიკაციის ინდიკატორებს, იმ სტუდენტთა რაოდენობას, ვინც შესაბამისი პროგრამების სრული კურსი გაიარეს. (Chakhaia, 2013)

უმაღლესი განათლების ფინანსურ ხელმისაწვდომობას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს სწავლის საფასურის ოდენობა და სტუდენტთა დახმარების მექანიზმები. საქართველოში ამჟამად არსებული კანონმდებლობით, სახელმწიფო გასცემს დაფინანსებას ერთიან ეროვნულ გამოცდებზე წარმატებულ სტუდენტთა რაოდენობის მიხედვით. უმაღლესი განათლების დაფინანსების ტვირთი ძირითადად სტუდენტებსა და მათ ოჯახებს აწევთ. რაც ამწვავებს უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობის პრობლემას, განსაკუთრებით სოციალურად დაუცველი ფენისათვის. შედეგი კი სტატუსშეჩერებულ სტუდენტთა სტატისტიკის სავალალო მატებაა. ამ შემთხვევაში გამოსავალი სოციალური გრანტების პროგრამის გაძლიერებასა და სტუდენტური სესხების განვითარებაში შეიძლება ვეძიოთ.

საქართველოს მთავრობის განათლების პოლიტიკის მთავარი გამოწვევები ასახულია „ქვეყნის ძირითადი მონაცემების და მიმართულებების დოკუმენტში 2019-2022 წლებისათვის. (https://mof.ge/5187) დოკუმენტის თანახმად, განათლების რეფორმა უნდა განხორციელდეს განათლების სისტემის ყველა საფეხურზე. ყურადღებაა გამახვილებული უმაღლეს განათლებასა და მეცნიერებაზე. სახელმწიფო მხარდაჭერას უცხადებს ქვეყნის გაწევრიანებას ევროპული კვლევებისა და ტექნოლოგიების თანამშრომლობის ორგანიზაციაში (COST), ევროპის აკადემიაში (Academia Europea). დაგეგმილია საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი უმაღლესი განათლების ხარისხის მართვის ეფექტიანი მოდელების დანერგვა; ხარისხის გაუმჯობესების მიზნით ხარისხის უზრუნველყოფის სისტემის რეფორმის განხორციელება; უმაღლესი განათლების ხარისხის შეფასების მექანიზმების სრულყოფა; დაწესებულებების ინსტიტუციური გაძლიერების ხელშეწყობა; ევროპის საბჭოს სტანდარტებსა და რეკომენდაციებთან (ESG) თავსებადი ავტორიზაციისა და აკრედიტაციის სტანდარტების ამოქმედება, რაც შედეგად მოგვცემს განვითარებაზე ორიენტირებულ ინსტიტუციებს და მკვეთრად გაუმჯობესებული ხარისხის, შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამის პროგრამებს. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა წარმატებული ქვეყნების გამოცდილების გაზიარებას, საერთაშორისო აკრედიტაციების მექანიზმების განვითარებას. პრიორიტეტი ენიჭება უმაღლესი განათლებისა და მეცნიერული კვლევების ინტეგრაციას. მნიშვნელოვანია “Erasmus +”-ის პროგრამის ფარგლებში ევროკავშირთან თანამშრომლობის გაძლიერება ახალგაზრდობის მობილობის, მათი ინოვაციური უნარების განვითარებისა და პოლიტიკის რეფორმების მიმართულებებით. ევროკავშირის EU4-Youth პროგრამის ფარგლებში კი განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება ახალგაზრდებში დასაქმებისათვის საჭირო უნარ-ჩვევების განვითარებაზე.

ვფიქრობთ, უახლოეს პერიოდში ყურადღება უნდა გამახვილდეს უმაღლესი განათლების დაფინანსების ახალი, ეფექტიანი მოდელების შემუშავებაზე. მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში ქვეყნის მასშტაბით თვალსაჩინოა უნივერსიტეტების ინფრასტრუქტურის სრულყოფისა და მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაუმჯობესების მიზნით განხორციელებული ღონისძიებები, განსაკუთრებული ხელშეწყობაა საჭირო სახელმწიფოს მხრიდან უმაღლესი განათლების პროცესში თანამედროვე ტექნოლოგიების დასანერგად. გარდა ამისა, გასათვალისწინებელია საქართველოში არსებული რეალობა (ოკუპირებული ტერიტორიები, რეგიონებიდან ახალგაზრდების გადინება) და ამ რეალობიდან გამომდინარე, განსაკუთრებული ხელშეწყობაა საჭირო სახელმწიფოს მხრიდან რეგიონებში, განსაკუთრებით კი – საზღვრისპირა და ოკუპირებული ტერიტორიების სიახლოვეს მოქმედი სასწავლო დაწესებულებების განვითარებისათვის.

უნივერსიტეტების კერძო დაფინანსების მნიშვნელოვან წყაროს უცხოელი სტუდენტები წარმოადგენენ. მათ მოსაზიდად კი აუცილებელია უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების და განსაკუთრებით რეგიონული უნივერსიტეტების საერთაშორისო ცნობადობის ამაღლება, დისტანციური სწავლების აქტიურად დანერგვა, ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელება: სტუდენტთა საერთო საცხოვრებლებით, კვების ობიექტებით, სატრანსპორტო, სპორტულ-განმაჯანსაღებელი მომსახურებით უზრუნველყოფა.

საქართველოს ძლიერ, რეგიონალურ სამეცნიერო ცენტრად გადაქცევისთვის მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს

მხარდამჭერი უმაღლესი განათლების პოლიტიკის გააქტიურება. ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისათვის აუცილებელია სტუდენტების სამეცნიერო კვლევებში ჩართულობის გაძლიერება, საერთაშორისო სასწავლო და სამეცნიერო გაცვლითი პროგრამების განხორციელება, სხვადასხვა სამეცნიერო ცენტრებსა და უნივერსიტეტებთან სამეცნიერო თანამშრომლობის გაძლიერება.

ეკონომიკის განვითარებაში ახალი კურსდამთავრებულების, დამწყები მეწარმეების მიერ ინოვაციური მიდგომებისა და უახლესი ტექნოლოგიების დანერგვის მოტივირება და სტარტაპების ხელშემწყობი გარემოს შექმნა გრძელვადიანი მდგრადი ეკონომიკური ზრდის წინაპირობას წარმოადგენს. ბოლო წლებში უნივერსიტეტებთან შექმნილი ინოვაციების ლაბორატორიები ორიენტირებულია, ხელი შეუწყოს ინოვაციებზე და ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული სტარტაპების შექმნას. ისინი წარმოადგენენ სამუშაო სივრცეს დამწყები კომპანიებისთვის და დამატებით ინვესტიციას სტარტაპ ეკოსისტემის ფორმირების პროცესში. (Giguashvili,.2018) საქართველოში უნივერსიტეტების ბაზაზე მთავრობის მიერ დაგეგმილი პრეაქსელერატორების მოწყობა, რომლებიც უზრუნველყოფს სტუდენტებში იდეების გენერაციას, მათ დახვეწასა და სტარტაპპროდუქტებად გარდაქმნას, მნიშვნელოვანი წინგდადგმული ნაბიჯი იქნება ტექნოლოგიებზე ხელმისაწვდომობის ზრდის, უმაღლესი განათლების ეკონომიკის საჭიროებებსა და მოთხოვნებთან კოორდინაციის მიმართულებით. (https://mof.ge/5187)

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს მიერ მხარდაჭერა ევროკომისიის კვლევისა და ინოვაციის პროგრამის ,,Horizon-2020“, რომელიც საერთაშორისო თანამშრომლობისა და დაფინანსების ახალ პერსპექტივებს სთავაზობს ქართველ მეცნიერებს, კვლევაზე ორიენტირებულ კომპანიებს, ინოვაციურ მცირე და საშუალო ბიზნესის წარმომადგენლებს და სხვა დაინტერესებულ მხარეებს.

საბოლოოდ, დასკვნის სახით შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ თუ ერის მიზანი ეკონომიკური კეთილდღეობის ზრდაა, ხოლო განათლების და, მათ შორის, უმაღლესი განათლების მაღალი დონე უპირობოდ უზრუნველყოფს ეკონომიკურ ზრდას, მაშინ სახელმწიფოს ჩარევა განათლების სიტემის ფუნქციონირებაში მიზანშეწონილია, მაგრამ დამეთანხმებით, რომ ეს არ გულისხმობს განათლების სისტემაზე ტოტალურ კონტროლს. განათლების მენეჯმენტის აუცილებელ კომპონენტს საგანმანათლებლო დაწესებულებების ავტონომიურობის, აკადემიური თავისუფლების უზრუნველყოფა წარმოადგენს.

არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ ექსპერტთა დიდი ნაწილის მოსაზრებას იმასთან დაკავშირებით, რომ ცოდნის შექმნა, დაგროვება და გადაცემა, რაც უმაღლესი განათლების უპირველესი მოვალეობაა, მხოლოდ სწავლისა და კვლევის ერთიანობითაა შესაძლებელი. (http://www.mes.gov.ge/) სისტემის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, განმსაზღვრელი ფინანსური უზრუნველყოფაა. საქართველოს უმაღლესი განათლების სივრცეში კერძო დაფინანსებას საკმაოდ მაღალი წილი უკავია. ვფიქრობთ, ოპტიმალური იქნება, თუ ამ დანახარჯების მნიშვნელოვან ნაწილს სახელმწიფო თავის თავზე აიღებს. საჭიროა, დაინერგოს საგანმანათლებლო დაწესებულებათა შედეგზე დაფუძნებული ინსტიტუციური დაფინანსების მექანიზმები. ასევე, მნიშვნელოვანია უმაღლესი განათლების დაფინანსების ალტერნატიული წყაროების მოძიება. ვიმედოვნებთ, რომ ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური ზრდის პირობებში, შესაბამისად გაიზრდება განათლების სისტემის და, მათ შორის, უმაღლესი განათლების დაფინანსების წილი მთლიან დანახარჯებში; ევროპულ გამოცდილებაზე დაყრდნობით უმაღლესი განათლების ფინანსური მართვის ოპტიმალური მოდელის შერჩევა კი უზრუნველყოფს განათლების სისტემის მდგრად განვითარებას.

ლიტერატურა/REFERENCES

Giguashvili G. (2016). Financial Aspects of the Management of Higher Education in Georgia. International Scientific Conference - «Education Management: Current Challenges and Development Perspectives» November 18-19, 2016. Gori State Teaching University. 2017. pp. 172. (In Georgian)

Giguashvili G., Makasarashvili T. (2018). Peculiarities of Innovation Infrastructure Formation in Georgia, The Eleventh International Scientific Conference «Education and Science in the XXI Century: Reality, Challenges, Perspectives», Gori State Teaching University, November 16-17, 2018, Gori, Georgia. (In Georgian)

N. Gregory Mankiw (2008), Principles of Economics

Sartania V. (2001). Economics of Education (History, Theory, Perspective); Tb. 2001(In Georgian)

Chakhaia L. (2013). Higher Education and Research Funding and Financial Management. URL: https://www.tsu.ge/data/file_db/xarisxis_martvis_dep/ganatlebis-politika-2.pdf. (In Georgian)

Khundadze T. (2017). Government Expenditures in Georgia and the European Union, URL: https://1tv.ge/analytics/sakhelmwifo-danakharjebi-saqartvelosa-da-evrokavshirshi/ -16.08.2017 (In Georgian) https://mof.ge/5187: Ministry of Finance of Georgia, Document of Basic Data and Directions of the Country for 2019-2022. (In Georgian) https://commersant.ge/: URL: https://commersant.ge/ge/post/premieri-2019-wlis-biudjetshi-ganatlebis-seqtorze-1-6-miliardi-

lari-iqneba-gatvaliswinebuli-2022-wels-ki-mshp-s-6-s-gautoldeba, 2009-03-08 (In Georgian) https://matsne.gov.ge/: The Legislative Herald of Georgia, Constitution of Georgia, https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346 (In Georgian) https://www.transparency.ge/ - 2019 Draft State Budget of Georgia: Analysis and Recommendations, URL: https://www.transparency.ge/ge/blog/sakartvelos-2019-clis-saxelmcipo-biujetis-proektis-analizi-da-rekomendaciebi,October 18, 2018 (In Georgian) https://matsne.gov.ge/ - The Legislative Herald of Georgia, Law of Georgia, The State Budget of Georgia for 2019. (In Georgian) URL: https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4419670?publication=0 http://www.geostat.ge/ - National Statistics Office of Georgia, URL: http://www.geostat.ge/?action=page&p_id=205&lang=geo (In Georgian) http://www.mes.gov.ge/ - Ministry of Education, Science, Culture and Sport of Georgia, Strategic Directions of the Education and Science System Development, URL: http://www.mes.gov.ge/uploads/strategia..pdf (In Georgian)

Law, J., & Van-Cauter, K. (2011). Internationalising Higher Education: The Role of the British Council. In P. Lane & M. Fraser (Eds.), Franco-British Academic Partnerships: The Next Chapter (pp. 166-176). Liverpool University Press. doi:10.5949/UPO9781846316777.024

Welch, A. (2017). Higher Education and the Developmental State. In T. Carroll & D. Jarvis (Eds.), Asia after the Developmental State: Disembedding Autonomy (Cambridge Studies in Comparative Public Policy, pp. 359-387). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316480502.015

Marginson, S. (1993). Economic policies in higher education. In Education and Public Policy in Australia (pp. 122-142). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511559389.007

Barbara J. Gabrys, Jane A. Langdale (2011). The higher education system. Cambridge University Press. Book: How to Succeed as a Scientist. 2011, pp 202-207. DOI:https://doi.org/10.1017/CBO9781139015561

JEL Classification: L83 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.021

GREEN TOURISM - A CONTRIBUTING FACTOR TO THE DEVELOPMENT OF THE GREEN ECONOMY

DAVID LOLUA
Associate Professor
European University, Georgia
lolua.d@gmail.com

MANANA ALADASHVILI
Associate Professor
European University, Georgia
manana.aladashvili@gmail.com

Abstract. The article discusses green tourism and notes that green tourism in the regions of Georgia is at an early stage of development, with the potential and desire of the local population as a major user of green services. The proposed system of indicators may be universal for express-evaluation of the state at the regional level. The existing system of green tourism has shown that the state has to change its approaches to the formation of green tourism products (lack of green certification, etc.). The study identified trends in the growth of domestic tourism flows that can be proposed as effective promotion of regional tourism. For the further successful development of green tourism, it is first and foremost necessary to educate the public on a clear understanding of the increase in the price of these tours. One must realize and be aware that the money he or she pays to achieve a high quality of tourism is to serve specific ecological measures, one must feel the result of their implementation. Directions for improving green tourism include management system, ecotourism transport support, infrastructure development and provision of a wide range of services to the population that do not harm the ecological condition of the area, enhances the general ecological culture of the population, introduces new technologies for resource consumption and for waste recycling.

KEYWORDS: GREEN TOURISM, GREEN ECONOMY, SUSTAINABLE DEVELOPMENT.

For citation: Lolua, D., Aladashvili, M. (2020). Green tourism - a contributing factor to the development of the green economy. *Globalization and Business, №9,* pp. 171-178 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.021

JEL Classification: L83 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.021

მწვანე ტურიზმი – მწვანე ეკონომიკის განვითარების ხელშემწყობი ფაქტორი

დავით ლოლუა
ასოცირებული პროფესორი,
ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო
lolua.d@gmail.com

მანანა ალადაშვილი
ასოცირებული პროფესორი
ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო
manana.aladashvili@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: მწვანე ტურიზმი, მწვანე ეკონომიკა, მდგრადი განვითარება.

ციტირებისთვის: ლოლუა ,დ., ალადაშვილი მ. (2020). მწვანე ტურიზმი – მწვანე ეკონომიკის განვითარების ხელშემწყობი ფაქტორი. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9,* გვ. 171-178. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.021

საქართველო, ისევე როგორც მთლიანად მთელი მსოფლიო, განვითარებისა და ტექნოლოგიური პროცესების აღმავლობის ფონზე ეკოლოგიური და გარემოსდაცვითი პრობლემისა და გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. მსოფლიოს გლობალურმა ეკოლოგიურმა კატასტროფებმა, რაც გამოხატულია კლიმატის ცვლილებით, გამოიწვია ჰაბიტატების დეგრადაცია, წყლისა და ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურება, რაც მნიშვნელოვნად მოქმედებს ადამიანის სამეურნეო და სამრეწველო საქმიანობაზე. საქართველოს გააჩნია სწრაფი ეკონომიკური ზრდის გამოკვეთილი ინტერესი, თუმცა ბოლოდროინდელმა მიმდინარე პროცესებმა, რომელშიც გამოიკვეთა ტურიზმის ბიზნესის როლი, მნიშვნელოვანია მდგრადი ტურიზმის განვითარების მიზნების მიღწევა.

მწვანე ტურიზმი, დასვენების შედარებით ახალგაზრდა სფეროა და მდგრადი ტურიზმის განვითარების საფუძველია, თუმცა დიდი როლი დაიმკვიდრა თანამედროვე ადამიანების ცხოვრებაში, სადაც არამარტო დასვენება, ძალების აღდგენა, არამედ სიმშვიდისა და წონასწორობის პოვნაა შესაძლებელი.

მწვანე ტურიზმის ტურისტული პროდუქტი ბუნება და მასთან მაქსიმალური სიახლოვეა, პარალელურად შეისწავლის ქვეყნის ან ტერიტორიის მახასიათებლებს, რომლის გასწვრივ არის დაგეგმილი ტურისტული მარშრუტი.

ბუნების წიაღში მოგზაურობის ტრადიცია წარმოიშვა ძველ რომში. ახლა ეს მიმართულება ფართოდაა გავრცელებული ევროპის მთელ ტერიტორიაზე. მწვანე ტურიზმი არა მხოლოდ საშუალებას იძლევა, მნიშვნელოვნად დაიზოგოს ბიუჯეტი, არამედ მიანიჭოს ბუნების დიდი სილამაზე.

მწვანე ტურიზმი განვითარებულია ისეთ ქვეყნებში, რომლებიც ცნობილია მათი ლამაზი ბუნებით, ლანდშაფტებით და პეიზაჟებით. ამ ქვეყნებში შედის ესპანეთი, იტალია, საფრანგეთი და ინგლისი. თითოეულ ქვეყანას გააჩნია მწვანე ტურიზმის საკუთარი უნიკალური ნიში. მაგალითად, საფრანგეთის ტური საშუალებას მოგცემთ დააფასოთ ღვინო და გასტრონომიული სიამოვნება ბუნების წიაღში. შუა საუკუნეების ქვის ღვინის მარნები და დახვეწილი ვენახები არ დატოვებს მნახველს გულგრილს, ასევე მნიშვნელოვანია სოფლების – ალტა როკასა და ნიცის ღირსშესანიშნაობები. მწვანე ტურიზმი იტალიისა და ესპანეთის უდაბნოში საშუალებას მოგცემთ, დააფასოთ ადგილობრივი ბუნების უნიკალური სილამაზე, გაეცნოთ უძველეს არქიტექტურას და ასევე მოინახულოთ ადგილობრივი კურორტები. რაც შეეხება ადგილობრივი მოსახლეობის სტუმართმოყვარეობას და ემოციურობას, ამ ორი მზიანი ქვეყნის მონახულება საშუალებას მოგცემთ, გაეცნოთ ცხოვრების დღესასწაულს ადრე უცნობ კულტურაში.

მწვანე ტურიზმის შეფასების ინდიკატორები

ამჟამად, გადაუდებელი ამოცანაა, შეიქმნას ინდიკატორების მთელი რიგი, რომელიც შეაფასებს ტურიზმის განვითარებას ფედერალურ, რეგიონულ, ადგილობრივ დონეზე. ვიწრო გაგებით მწვანე ტურიზმის შესაფასებლად ინდიკატორების ფორმირების ფარგლებში, იგი ხშირად გულისხმობს ეკოლოგიურ ტურიზმს, როგორც მდგრადი ტურიზმის ფორმას, რომელიც ფოკუსირებულია შედარებით ხელუხლებელ ბუნებრივ ტერიტორიებზე ვიზიტებისას ანთროპოგენული ზემოქმედების გარეშე.

აქ მთავარი მაჩვენებელია ტურისტთა რაოდენობა, რომლებიც სპეციალურად დაცულ ბუნებრივ ადგილებში (SPNA) სტუმრობენ. სტატისტიკის თანახმად, 2017 წელს მსოფლიო ტურისტების 65%-მა მოინახულა დაცულ ტერიტორიები.

საერთაშორისო საიტების მასალების მიხედვით შედგენილია მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების ეროვნულ პარკებში ვიზიტების სტრუქტურა. ავსტრალიაში შედის 26%, აშშ – 18%, კანადა, ნორვეგია – 11%, რუსეთის ფედერაცია – 1%. შეერთებულმა შტატებმა ყველაზე მეტი შემოსავალი მიიღო წელიწადში ეკო-ტურიზმიდან – 14,000 მილიონი აშშ დოლარი, ავსტრალიამ – 3500 მილიონი აშშ დოლარი, რუსეთმა კი 12 მილიონი აშშ დოლარი.

მწვანე ტურიზმის, როგორც ეკონომიკის უმნიშვნელოვანესი სექტორის განხილვისას, რომელიც მოქმედებს მდგრადი ტურიზმის, რაციონალური გარემოსდაცვითი მენეჯმენტის, სოციალური სამართლიანობისა და ეკონომიკური ეფექტურობის მიღწევის პრინციპებზე, ინდიკატორების კომპლექტი უფრო ფართოვდება. სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაცია გთავაზობთ მრავალფეროვან ინდიკატორებს, რომლებიც ასახავს როგორც პირდაპირ, ასევე არაპირდაპირი გზით მწვანე ტურიზმის განვითარებას.

ტურიზმის მსოფლიო ორგანიზაციის მიერ მდგრადი ტურიზმის განვითარების ინდიკატორების შეფასების ყველაზე განვითარებული მეთოდიკა, სადაც ინდიკატორები გამოვლენილია სფეროების ხუთი ჯგუფისთვის: ტურიზმი და მენეჯმენტი; ეკონომიკური შესრულება, ინვესტიცია და კონკურენცია; დასაქმება, ღირსეული სამუშაო და ადამიანური კაპიტალი; სიღარიბის შემცირება და სოციალური ჩართულობა; ბუნებრივი და კულტურული გარემოს მდგრადობა.

პასუხისმგებელი ტურიზმის მსოფლიო საბჭომ (GSTC) შეიმუშავა მიმართულებების მდგრადი ტურიზმის გლობალური კრიტერიუმები, რომელიც მოიცავს ოთხ მთავარ მიზანს / ინდიკატორს: მდგრადი მართვის დემონსტრირება; ადგილობრივი თემებისთვის სოციალური და ეკონომიკური სარგებლის მაქსიმალური გაზრდა და უარყოფითი გავლენის შემცირება; მინიმალური გავლენის მქონე ადგილობრივი თემებისთვის, ვიზიტორებისთვის და კულტურული ადგილებზე სარგებლის მაქსიმალური გამოყენებით; გარემოსდაცვითი სარგებლის მაქსიმალური გამოყენება და უარყოფითი გავლენის შემცირება.

UNWTO-ს მიერ ტურიზმის მდგრადი განვითარების ინდიკატორების შეფასების საფუძველზე ევროკომისიამ მწვანე ეკონომიკის პოზიციიდან ჩამოაყალიბა ტურიზმის განვითარების შესაფასების ინდიკატორების ნაკრები ევროპული დესტინაციებისათვის „ევროპული ტურიზმის მაჩვენებელთა სისტემა". იგი განსაზღვრავს შეფასების ინდიკატორების ოთხ ბლოკს მწვანე ტურიზმის პერსპექტივიდან: მდგრადი ტურიზმის მენეჯმენტი; ეკონომიკური; სოციალურ-კულტურული განვითარება და გარემოზე გავლენა. ეს მიდგომა გთავაზობთ 43 ინდიკატორის შეფასებას. სუსტი სტატისტიკის პირობებში, შეუძლებელია მწვანე ტურიზმის ეფექტურობის შეფასება, ასეთი დიდი რაოდენობის ინდიკატორების გამოყენებით, განსაკუთრებით რამდენიმე წლის განმავლობაში.

სოციოლოგიური კვლევის შედეგები

ტურისტების მხრიდან დიდი ინტერესი გამოიწვია საქართველოს ბუნებრივმა ობიექტებმა, მთის, ტყის და წყლის ეკოსისტემებმა. ქვეყანას გააჩნია უნიკალური ბუნებრივი ტერიტორიები, რომელთა შემადგენლობაში შედის ტყეები, 19 დაცული ტერიტორია და 12 000 კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლი, არქეოლოგიური ძეგლები (პალეოლითის ძეგლი, ძველი ხალხების მამოთების, გამოქვაბულების და სალოცავების სასაფლაოები). ამ ობიექტების გარდა, ტურისტებსა და დაცული ტერიტორიების დამსვენებლებს იზიდავს სხვადასხვა რეგიონები და მათი უამრავი ბუნებრივი ძეგლი, თუ ცნობილი რეკრეაციული დესტინაცია: სვანეთი, თუშეთი აჭარის მთა და ზღვის კურორტები და ა.შ. რეგიონისთვის ეკოტურიზმის განვითარება ძალზე მნიშვნელოვანია. ამასთან დაკავშირებით ჩავატარეთ ქვეყნის მოსახლეობის სოციოლოგიური გამოკითხვა, რომლის მთავარი მიზანი იყო მომსახურების ტიპის მიხედვით შეღავათების დადგენა, ტურისტული შვებულების და უქმეების მომსახურების ფასები. სოციოლოგიურმა გამოკითხვამ რეგიონის მაცხოვრებლები 604 ადამიანი შეადგინა (რაც წარმომადგენლობითია), სადაც ქალაქის მოსახლეობის წილი 83% იყო. კითხვარების დამუშავება განხორციელდა SPSS Statistiks პროგრამის გამოყენებით; შერჩევის ცდომილება 3.7% იყო.

პირობითად ასაკობრივი ჯგუფები დაიყო ოთხ კატეგორიად: 20-25 წლამდე (42%); 26-34 (15%); 35-50 (26%) და 50 წელზე უფროსი ასაკის (17%). დასვენების ტიპებზე მათი უპირატესობების არჩევისას, შემოთავაზებულ იქნა, რომ გაითვალისწინოთ რამდენიმე ვარიანტი, რომლებიც ყველაზე ახლოსაა ცხოვრების წესთან. როგორც მომსახურების დამატებითი სახეები, რესპონდენტებმა შესთავაზეს ბავშვთა დასვენების ორგანიზება, დასვენების ადგილების გაფართოება, მთელი ოჯახის დანარჩენ წევრებზე მომსახურების მიწოდებით, ორიენტაციით; ზამთრის დასვენების სახეობები – სნოუ ბორდებით დაშვება, თოვლის ბილიკი, ზამთრის გასართობები. დამატებითი სერვისების სპექტრი ასაკობრივი კატეგორიებით განსხვავდება შემდეგი ფორმით: თუ ახალგაზრდა ჯგუფმა (20-25 წლის) მოისურვა სპორტული მიმართულება (ფოტოგრაფია, საღამოს სპორტული საქმიანობის ორგანიზება, სპეციალური ტრენინგი ტურიზმში, ველოსიპედის დაქირავება და ა.შ.), შემდეგი უფრო ასაკობრივი ჯგუფი (26-50 წლის) – ბავშვების დასვენების ანიმაცია და ორგანიზება, ორიენტაცია, ექსტრემალური დასვენება. მოსახლეობის ყველაზე ასაკობრივ კატეგორიას (50 წლის და უფროსი ასაკის) არ უწევს დამატებითი მომსახურება. აქვე

უნდა აღინიშნოს, რომ რესპოდენტებიდან ზოგიერთი მზად არის დამოუკიდებელი დასვენებისთვის, თანმხლების გარეშე, არ სჭირდება მომსახურება, აქვს გამოცდილება ტურების, აღჭურვილობისა და რეგიონის ტერიტორიის ცოდნის შესახებ. შვებულების ორგანიზების მიზნით გამოკითხულთა ხარჯები სასურველია ჩაეტიოს 80-120 ლარი / პერსონა / დღეში. ამასთან, გამოკითხულთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა გამოავლინა მათი ხარჯები შემდეგნაირად: 50 ლარამდე / პერსონაზე. (22%), 50 ლარი / ადამიანი (37%) და 2-5 80-120 ლარი/ ადამიანი (30%).

გამოკითხულთა მაღალი პროცენტი (67%), რომელთაც სურთ გადაიხადონ შაბათ-კვირის დასვენება 100-200 ლარი / ადამიანი / დღეში, მოითხოვს მომსახურებას შედარებით მაღალი დონის ხარისხით და ასევე მომსახურების ფართო სპექტრს. ამჟამად, ეკოლოგიური ტურიზმი აღიქმება როგორც შვებულება ფიზიკურად მომზადებული, ხშირად ახალგაზრდა ასაკის ჯგუფისთვის. უფრო მეტიც, სოფლის მოსახლეობა აღიქვამს დასვენებას „ბუნებაში", როგორც ოჯახის სარგებელს / ეკონომიკურ სარგებელს, ვიდრე ესთეტიკური სიამოვნებას. ადგილობრივი მოსახლეობა ჯერ კიდევ არ არის მზად გადაიხადოს ბევრად უფრო ძვირი მწვანე ტურიზმისთვის, რაც გულისხმობს განახლებადი ენერგიის დაზოგვის ტექნოლოგიების დანერგვას, ნარჩენების მართვას; კომფორტულ პირობებს მოსახლეობის ყველა სეგმენტისთვის. მოსახლეობას ჯერ კიდევ არ ესმის განსხვავება მდგრადი, ეკოლოგიური, ბუნებრივი თუ მწვანე ტურიზმის მიმართულებებს შორის, რაც ყოველგვარ კავშირშია „ბუნებაში" დასვენებასთან. დასვენების კომფორტული პირობები ნიშნავს გარანტირებულ უსაფრთხოებას, დასასვენებელი ობიექტების ტრანსპორტირების ხელმისაწვდომობას, ინფორმაციის ობიექტურობას. ამჟამად, აუცილებლად საჭიროა მწვანე ტურიზმის სპეციფიკის სფეროში, გარემოსდაცვითი განათლება, მომავალი თაობებისთვის შეღავათების, ღირებულების, დაუცველობის, უნიკალურობისა და ბუნების სპეციფიკურობის საკითხებში მოსახლეობის ყველა სეგმენტისათვის.

რეკრეაციული სერვისების ეკონომიკური შეფასება

მწვანე ეკონომიკაში ეკოსისტემური სერვისების როლის აღიარება, გადააქცევს ეკოტურისტული მომსახურების ძირითადი ობიექტების სოციალურ, კულტურულ და ეკონომიკურ სივრცედ, მნიშვნელოვან ბუნებისდაცვითი სტატუსით და ამავდროულად ინარჩუნებს ყველაზე მნიშვნელოვან საკონსერვაციო სტატუსს. ეს გულისხმობს მნიშვნელოვან ცვლილებებს მათი განვითარების მენეჯმენტსა და დაგეგმვაში მრავალფუნქციური განვითარების გათვალისწინებით. ამ კონცეფციის მთავარი იდეაა ბუნებრივი კაპიტალის - რესურსის, მარეგულირებელი და კულტურული ფუნქციების გათვალისწინება. სარეკრეაციო პოტენციალის (დასვენება და ტურიზმი) შესაფასებლად გამოიყენება სატრანსპორტო და სამგზავრო ხარჯების მეთოდი, რომელიც მოიცავს რეკრეატორთა ყველა ხარჯს: ტრანსპორტირების ხარჯები (ჩვეულებრივ, მოგზაურობის ხარჯები), დასვენება (ტურიზმის შემთხვევაში - ტურის ღირებულების ან დამხმარე და კვების ობიექტების ღირებულება) და ხარჯები დასვენების დროს (სუვენირები, ველური მცენარეები, თაფლი, სამკურნალო მცენარეები, CD, სახელმძღვანელო, წიგნები და ა.შ.). ეს მეთოდი ხელსაყრელად განასხვავებს, ერთმანეთისაგან, ტურის გამართვისათვის გაწეულ საერთო სპეციფიკური ხარჯების შეფასებას. ასევე ითვალისწინებს კომპლექსურ ხარჯებს და ამით გაანგარიშების გზით, უზრუნველყოფს ტერიტორიის მიმზიდველობის მახასიათებლების შეფასებას, ბუნებრივი, ესთეტიკური, სულიერი ფაქტორების თვალსაზრისით. მსგავსი კვლევები ჩატარდა მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში - აშშ-ში, ევროპაში, ავსტრალიაში და განვითარებად ქვეყნებში, რომლებიც დაინტერესებულნი არიან ტურიზმის განვითარებით, ბიომრავალფეროვნებისა და ველური ბუნების დაცვით. ამ კვლევების მთავარი მიზანია ინფორმაციის მოპოვება, შესასვლელი ბილეთები ხარჯის დასაანგარიშებლად, მაგალითად, რეკრეაციული ტერიტორიის შენარჩუნებისა და მასზე ზრუნვის ხარჯების დასაფარად. ქვეყნებში, რომლებსაც უკვე გააჩნიათ დაცული ტერიტორიები, ტურიზმისათვის (მაგალითად, აფრიკის საჰარას რეგიონში), ან დღევანდელ დღეს უწევენ ორგანიზაციას, სატრანსპორტო-საგზაო ხარჯების მეთოდი შეიძლება სასარგებლო იყოს რესურსების ამოღების ინტენსივობის მისაღები დონის ან უცხოელი ვიზიტორებისთვის შემოსატანი საფასურის დასადგენად.

საქართველოში ბუნებრივი ტურიზმის მონახულების ძირითადი ობიექტები ეროვნული პარკია, ნაკრძალი, რიგი რეზერვები და რეგიონის სხვა გამაჯანსაღებელი ზონები. ბოლო წლების განმავლობაში ვიზიტორთა საშუალო წლიური ნაკადი (2015-2019) ემყარება შიდა ტურიზმის მონიტორინგის მაჩვენებლებს.

მწვანე ტურები, ეროვნულ პარებკში, ნაკრძალებში და დასასვენებელი ტერიტორიების ობიექტებზე იმართება რამდენიმე დღით. ტურისტებისთვის კვების პროდუქტის ღირებულებება შეადგენს 20-35 ლარს / პირი / დღეში.

ტურიზმის ობიექტამდე ტრანსპორტირების ხარჯები (და პირიქით) განსხვავდება საჰაერო, სარკინიგზო და საგზაო ტრანსპორტისა და აეროპორტის მდებარეობის მიხედვით.

სასტუმროში განთავსება უცხოელ მოქალაქეებსა და ქალაქების მცხოვრებთათვის განისაზღვრება საშუალო ფასებით.

მწვანე ტურიზმი მდგრადი ტურიზმის ძირითადი საფუძველია, რომელსაც 5 მახასიათებელი გაჩნია:

1. ეკონომიკური განვითარების სარგებელი;
2. უზრუნველყოფს ტურიზმისა და გარემოს განვითარების უპირატესობებს;
3. სიცოცხლისუნარიანობა და მომგებიანობა;
4. ხდება ადგილობრივი კულტურის ნაწილი;

5. ინვესტიციების მოზიდვა რეგიონებში.

21-ე საუკუნეში მთელი მსოფლიოს ყურადღება მიპყრობილია ეკონომიკის ეკოლოგიზაციისაკენ, რომელიც მდგრადი განვითარების საფუძველია. მწვანე ეკონომიკის დირექტივებში აღნიშნულია, რომ „ეკონომიკურად მომგებიანია ის, რაც ეკოლოგიურად უსაფრთხოა", ასევე ირწმუნება, რომ გადასვლა მწვანე გლობალურ ეკონომიკაზე მსოფლიოს საზოგადოებამ დაიწყო 2012 წელს და პიკური მაჩვენებელს მიაღწევს 2050 წლებში. საჭიროა ინვესტიციების 2% განხორციელდეს ეკონომიკის 10 ძირითად საკვანძო მიმართულებებზე: ტურიზმი, თევზჭერა, სატყეო მეურნეობა, ტრანსპორტი, წყლის რესურსების მართვა, წყლის გამოყენება, უტილიზაცია და ნარჩენების გადამუშავება, ენერგეტიკა, აგრობიზნესი. თანამედროვე, ახალი ეკონომიკის განვითარების პირობებში მწვანე კომპონენტებმა უნდა შეასრულოს მნიშვნელოვანი როლი.

გაერომ მდგრადი განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორად აღიარა მწვანე ზრდა, რომელიც ასახა „მდგრადი განვითარების მიზნებში". 2015 წელს საქართველოს მთავრობამ პრიორიტეტი მიანიჭა მწვანე ეკონომიკას, რომლის მთავარი ქვაკუთხედია მწვანე ტურიზმი. საქართველოს მთავრობის მიერ აღიარებულია სუფთა წარმოების, ეკოსისტემების სერვისების, გარემოსდაცვითი განათლებისა და მწვანე სამუშაო ადგილების პრიორიტეტები.

მწვანე ეკონომიკა ეკონომიკური განვითარების განსაკუთრებული მოდელია – „რესურსებზე ინტენსიური ეკონომიკის მოდელი", რომელიც იწვევს მაღალ ხარჯებს და პროდუქტიულობის შემცირებას. კრიზისი კვლავ მიმდინარეობს ამ მოდელის ინდიკატორად და, საბოლოოდ, ქმნის „მწვანე ეკონომიკის" ახალი მოდელის შექმნის იდეას, უზრუნველყოფილია გარემოსდაცვითი რისკებით და მატერიალური დოვლათი არ იქმება გარემოს დეფიციტის და ეკოლოგიური უთანასწორობის გაზრდის გამო.

გაეროს მდგრადი განვითარების კონფერენცია რიო + 20 კონფერენციის ფარგლებში, სახელმწიფოები შეთანხმდნენ, რომ შექმნან მწვანე ეკონომიკის კონცეფცია, როგორც მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი მდგრადი განვითარებისათვის.

მწვანე ეკონომიკის კონცეფცია არის მოდელი, რომელიც იწვევს ადამიანების ჯანმრთელობისა და სოციალური სამართლიანობის გაუმჯობესებას, ასევე საშიში ნივთიერებების გარემოზე ზემოქმედების მნიშვნელოვან შემცირებას და გარემოს დეფიციტის გაუმჯობესებას. ამრიგად, მწვანე ეკონომიკა, მისი უმარტივესი ფორმით, შეიძლება ჩაითვალოს ეკონომიკაში დაბალი ნახშირბადის გამო, რესურსების დაზოგვის და სოციალურ-ინკლუზიურ მოდელად.

მწვანე ეკონომიკის კონცეფცია არ ცვლის მდგრადი განვითარების კონცეფციას, მაგრამ ფართოდ არის აღიარებული, რომ მდგრადობის მიღწევა თითქმის მთლიანად ემყარება ეკონომიკური კანონის მიღებას.

გაეროს (გარემოსდაცვითი პროგრამა UNEP, აზიის და წყნარი ოკეანის ეკონომიკური და სოციალური კომისია, ESCAP და ა.შ.), საერთაშორისო ორგანიზაციები, როგორიცაა გლობალური ზრდის ინსტიტუტი (GGGI) და მრავალი სხვა, აქტიურ როლს თამაშობს მწვანე ზრდის სტრატეგიის შემუშავებაში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მთელი საერთაშორისო საზოგადოება ობიექტურად იძულებულია, მოძებნოს «მწვანე ეკონომიკაზე» გადასვლის გზები – ეკონომიკა, რომელიც ეყრდნობა რესურსების დაზოგვასა და ეკოლოგიურ ინდუსტრიებს, ზრდის ხალხის კეთილდღეობას და ამცირებს გარემოს რისკებს. „მწვანე ეკონომიკა" ხვალინდელი ეკონომიკაა და ის 21-ე საუკუნის ეკონომიკური განვითარების მამოძრავებელი ძალაა.

გაეროს გარემოსდაცვითი პროგრამა (UNEP), გარემოს დაცვის მიზნით შექმნილი სპეციალური დახმარების ფონდი, განსაზღვრავს მწვანე ეკონომიკას, როგორც ინსტრუმენტს, რომელიც აძლიერებს ადამიანის კეთილდღეობას და სოციალურ თანასწორობას, მნიშვნელოვნად ამცირებს გარემოზე ზემოქმედებას და გარემოს დეგრადაციის რისკებს.

UNEP მწვანე ეკონომიკის ძირითადი საფუძველია:

- მდგრადი განვითარების პრინციპებთან შესაბამისობა;
- პროფილაქტიკური მიდგომა სოციალურ და გარემოზე ზემოქმედების მიმართ;
- ბუნებრივი და სოციალური კაპიტალის შეფასება, მაგალითად, საგარეო ხარჯების ინტერნაციონალიზაცია, მენეჯმენტის გაუმჯობესება; რესურსების მდგრადი და ეფექტური გამოყენება, მოხმარება და წარმოება; აუცილებელი მაკროეკონომიკური მიზნების მისაღწევად, მწვანე სამუშაოების შექმნით, სიღარიბის აღმოფხვრა, კონკურენტუნარიანობის გაზრდა და ეკონომიკის ძირითადი სექტორების ზრდა.

პრაქტიკული გამოყენების თვალსაზრისით, მწვანე ეკონომიკაში სხვადასხვა ინსტრუმენტები გამოიყენება. უფრო მეტიც, გარემოსდაცვითი მენეჯმენტის და გარემოსდაცვითი პრობლემებიც კი სხვადასხვაგვარად არის განმარტებული მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის ეროვნულ პოლიტიკასა და განვითარების სტრატეგიებში.

მიუხედავად ამისა, იზრდება გარემოსდაცვითი მენეჯმენტისა და გარემოსდაცვითი უსაფრთხოების საკითხები, «მწვანე» ზრდის აუცილებლობა, მათ შორის ყველაზე მაღალ დონეზე. ამავე დროს, დასაბუთებულია თეზისი, რომ „მწვანე ეკონომიკა" არის მნიშვნელოვანი საშუალება მდგრადი განვითარების მისაღწევად და სიღარიბის აღმოსაფხვრელად. „მწვანე ეკონომიკაზე" გადასვლა გულისხმობს ქვეყნის რეგიონებში გატარებული ღონისძიებების სირთულესა და ურთიერთდაკავშირებას, რომელიც წარმოდგენილია ინდივიდუალური გეგმის სახით, რომელიც მოიცავს როგორც პოტენციურ, ისე მოსალოდნელ სოციალურ-ეკონომიკურ ეფექტებს.

გაეროს განვითარების პროგრამის ექსპერტების მიერ გამოვლენილი იქნა პრიორიტეტული სექტორები მწვანე ეკონომიკაზე გადასვლის კონცეფციის განსახორციელებლად.

პირველ რიგში, ეს არის ენერგია (ელექტროენერგია, სითბო, ნავთობი და გაზი). აუცილებელია მავნე ზემოქმედების შემცირება და ენერგიის წარმოების ალტერნატიული მეთოდების ფართო გამოყენებაზე გადასვლა. მეორეც, ეს წყალია. სახელმწიფო ცდილობს შეამციროს წყლის მოხმარება 2020 წლისთვის. მესამე, ეს არის ნარჩენების პრობლემა. მთავრობამ დაადგინა მიზანი, რომ 2020 წლისთვის ნარჩენების მართვის ამჟამინდელი დონე 70% –მდე გაიზარდოს. მეოთხე, ეს არის სოფლის მეურნეობისა და მეტყევეობის საკითხები. აქ მთავარი ამოცანაა წარმოების გაზრდა ნიადაგის ნაყოფიერებისა და მთლიანობაში გარემოს კომპრომისის გარეშე. მეხუთე, ეს არის ტრანსპორტი. ტრანსპორტირების უმეტესი ნაწილი ხორციელდება დიზელზე / ბენზინზე, რაც მოითხოვს ალტერნატიული საწვავის გამოყენებასთან დაკავშირებული ალტერნატიული „მწვანე“ მიდგომების განვითარებას სავაჭრო პოტენციალის გასაზრდელად; ტურიზმის გადასვლა მწვანე ტურიზმზე, რაც საგრძნობლად შეამცირებს გარემოზე ადამიანის ზემოქმედებას.

მდგრადი განვითარების კონცეფციის ზოგადი იდეოლოგიიდან გამომდინარე, თანამედროვე ეკონომიკური განვითარების გრძელვადიანი სოციალური და ეკოლოგიური შედეგების განსაზღვრის საკითხები ფუნდამენტურია, ხოლო ეკონომიკის მოდერნიზაციისა და ენერგოეფექტურობის მოდერნიზაციის იდეების განხორციელების წარმატება დამოკიდებულია სახელმწიფო და რეგიონალური ორგანოების აქტიურ მდგომარეობაზე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მდგრადი განვითარების გზაზე გადასვლისთვის საჭიროა ეკონომიკის ყველა სფეროში ფრთხილი კოორდინირებული მოქმედებები. იგი მოითხოვს ორგანიზაციული და ეკონომიკური მექანიზმის მოდელს, რომელიც უზრუნველყოფს მწვანე ეკონომიკაზე გადასვლას, ეკონომიკური, გარემოსდაცვითი და სოციალური ინსტიტუტების რეორიენტაციას პრიორიტეტულ სფეროებში. ამ დროისთვის ყველა მტკიცებულებით აუცილებელია, მოხდეს ეკონომიკურ მოდელზე გადასვლა, რაც გაზრდის ადამიანის კეთილდღეობას, რათა მომავალმა თაობებმა ისარგებლონ ჯანსაღი გარემოთი.

ეფექტური გარემოსდაცვითი პოლიტიკის გასატარებლად და „მწვანე“ ზრდის ეფექტურობის ყოვლისმომცველი შეფასებისთვის შემოთავაზებულია, შემუშავდეს «მწვანე ეკონომიკაში» გადასვლის უზრუნველსაყოფად მექანიზმის მოდელი, რომელიც საშუალებას მოგვცემს გავიგოთ მიღებული ზომების დონე, მათი გავლენის მასშტაბები და საზღვრები, დამუშავდეს ყველაზე სრულყოფილი ინფორმაცია შესაძლო პროგნოზირებული რისკებისა და შესაძლო უარყოფითი შედეგების (დაბინძურება, ეკოსისტემის დეგრადაცია) შესახებ.

საქართველოს ეკონომიკის განვითარება მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული, ქვეყნის ბუნებრივი რესურსების და მისი ეკოსისტემების გამოყენებაზე. საქართველოს იმ რეგიონებში, სადაც არა არის წარმოება განვითარებული და მხოლოდ ტურიზმის სექტორია რეგიონული ეკონომიკის სექტორში ჩართული, გამოირჩევა რესუსრების გამოყენების დიდი მაჩვენებელით, რომელიც 2,5–ჯერ აღემატება ევროპის ქვეყნების მაჩვენებელს, ამიტომ საქართველოს მთავრობა დიდ როლს ანიჭებს მწვანე ეკონომიკის განვითარებას.

საქართველომ 2014 წელს მოაწერა ხელი ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულებას. ეს არის ერთგვარი განაცხადი და ამავე დროს სამოქმედო გეგმა, რომელიც განსაზღვრავს საქართველოს ევროკავშირში ინტეგრაციის პერსპექტივებს. ამ პირობებში ქართული საზოგადოებისთვის ერთობ მნიშვნელოვანი უნდა იყოს იმ გამოწვევებისა თუ პრობლემების ცოდნა, რომლის წინაშეც დგას თანამედროვე ევროპა. მაშინ, როცა ევროპულ სივრცეში აქტიურად მიმდინარეობს დისკუსია ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა ფინანსური ბაზრის რეფორმირება, სისტემური უთანასწორობის აღმოფხვრა, მწვანე და მდგრადი ეკონომიკის განვითარების პერსპექტივები.

საქართველოს ეთნოგრაფიულ მუზეუმში, ევროკავშირის, შვედეთის და ავსტრიის წარმომადგენლებმა ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას პროექტის – „მწვანე ეკონომიკა: მდგრადი მთის ტურიზმი და ორგანული სოფლის მეურნეობა“ დასაწყებად. პროექტი ითვალისწინებს საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობას, მათი პროფესიონალიზმის ამაღლების და მასშტაბების გაზრდის მიზნით. პროექტი ასევე მიზნად ისახავს ბიზნესგარემოს გაუმჯობესების ხელშეწყობას და დამატებითი შემოსავლის შექმნის შესაძლებლობის გაზრდას საქართველოს ეკონომიკისთვის ორ ისეთ მნიშვნელოვან სექტორში, როგორიცაა მწვანე ტურიზმი და სოფლის მეურნეობა. პროექტის შემუშავება მოხდა გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს, ეკონომიკის და მდგრადი განვითარების სამინისტროს და საქართველოს ტურიზმის ეროვნულ ადმინისტრაციასთან მჭიდრო თანამშრომლობის ფარგლებში. 4 წლიანი პროექტი 2019 წელს დაიწყო და დაფინანსებულია ევროკომისიის (3 მილიონი ევრო), შვედეთის (2.8 მილიონი ევრო) და ავსტრიის განვითარების თანამშრომლობით (1 მილიონი ევრო). პროექტს ავსტრიის განვითარების სააგენტო განახორციელებს 9 კაციანი გუნდის საშუალებით, რომელიც მუდმივად იქნება განთავსებული მესტიასა და თბილისში.

მწვანე ტურიზმს საფუძვლად უდევს სამთო ტურიზმი, ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობის მიზნით პროექტი ითვალისწინებს სხვადასხვა ღონისძიებების განხორცილებას. მათ შორის, ადგილობრივი მიმწოდებლებისთვის ტურისტული სერვისების მიწოდების ეროვნული ხარისხის სტანდარტებისა და კონტროლის სისტემის ჩამოყალიბებას. შემუშავებული სტანდარტების საფუძველზე სასტუმროებისა და სამთო/სამოგზაურო გიდების სერტიფიცირებას. პროექტის ფარგლებში ასევე მოხდება გამოცდილების გაზიარება ეროვნულ და საერთაშორისო დონეებზე, სამთო/სამოგზაურო

გიდების და სასტუმროების მესაკუთრეების შესაძლებლობების განვითარება, სასწავლო მიზნებისთვის საჩვენებელი სამთო სასტუმროს შექმნა.

საქართველოში მწვანე ეკონომიკის წახალისების მიზ–ნით ინერგება გარემოსდაცვითი ინტეგრირებული სანე–ბართვო სისტემა, რომელიც საწარმოებს ტექნოლოგიური ციკლის თანამედროვე ტექნოლოგიებით მაქსიმალურად მოკლე ვადაში ჩანაცვლებას დაავალდებულებს. მწვანე ინიციატივების წახალისებისთვის მნიშვნელოვანია აგრეთვე დაინერგოს ეკომარკირების ინსტრუმენტი, რაც გულისხმობს პროდუქციის წარმოებაში ეკოლოგიურად სუფთა ტექნო–ლოგიების წახალისებას და მწვანე ეკონომიკის ხელშეწყობას.

როდესაც მწვანე ეკონომიკაზე ვსაუბრობთ, მნიშვნელო–ვანია, რომ სოფლის მეურნეობასთან ერთად პრიორიტეტული მწვანე ტურიზმიც უნდა იყოს. მნიშვნელოვანია, რომ საქართველო უნდა გახდეს ძალიან მაღალი ხარისხის, ეკო–ლოგიურად სუფთა, ე.წ ბიოპროდუქტის მწარმოებელი ქვეყანა, რაც ტურიზმისათვის ხელისშემწყობი ფაქტორია.

მნიშვნელოვანია ენერგოდამზოგავი პოლიტიკა, რაც ხელისშემწყობი იქნება მწვანე ტურიზმის განვითარებისა–თვისაც, ორივე ერთად კი ხელს შეუწყობს ახალი ალტერნა–ტიული, მოდერნიზებული მწვანე ეკონომიკის განვითარებას.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ახალი, მწვანე, რეკრეაციული სივრცეების შექმნას ქალაქებში, ისევე როგორც არსებულის მოვლას და განახლებას. ამავე დროს, ძალიან მნიშვნელოვანი ინვესტიციები იდება დაცული ტერი–ტორიებისა და ყველა ბუნებრივი და ადამიანის მიერ შექმნილი ხელოვნური ეკოსისტემების განვითარებაში.

საჭიროა, შეიქმნას ეკოსოფლები, სადაც მაღალ დონე–ზე განვითარდება მწვანე ტურიზმი. მწვანე სოფლებში ენერგეტიკის უარყოფითი ზემოქმედება გარემოზე უნდა შე–იზღუდოს მინიმალურ დასაშვებ სპეციალურ დონემდე. უნდა მოქმედებდეს ეკონომიკური მექანიზმები, რომლებიც რეალუ–რად უზრუნველყოფენ საცხოვრებელი გარემოს ხარისხსა და მოსახლეობის სოციალურ–ეკონომიკურ პირობებს შორის კომპრომისს. სოციალურად მისაღები რისკი დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე, კერძოდ, ენერგეტიკული ობიექტების განსაკუთრებულობაზე.

სოფელი აღჭურვილი იქნება ალტერნატიული და ენერგო–დამზოგავი ტექნოლოგიებით. ასეთი სოფლები აყვანილი უნდა იქნეს „მწვანე" სოფლების რანგში. გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია მდგრადი განვითარების მიზნით გეგმავს 2030 წლისათვის ეკოსოფლების ქსელის ჩამოყალიბებას, სადაც გამოყენებული იქნება ენერგიის განახლებადი სისტემები, კერძოდ მზის ენერგეტიკა.

ეკოსოფლები აღჭურვილი უნდა იქნეს ეკოსახლებით. ეკოსახლში ენერგოეფექტურობის გასაზრდელად გათბობა–ცხელწყალმომარაგებისათვის გამოიყენება ეკოლოგიურად სუფთა და ბიომომუშავე წყლის გამათბობელი ავზები, რომელიც იტევს 150–დან 2000 ლიტრამდე წყლის მოცულობას და სითბოს იღებს კოლექტორიდან, რომელიც შთანთქავს მზის ენერგიას. შესაძლე-ბელია ტემპერატურის ხელით დარეგულირებაც, მხოლოდ მას შემდეგ, როცა ავზში იქნება საჭირო რაოდენობის ენერგია.

წელიწადში ერთი ასეთი ეკოსახლის (ექვსადგილიანი) მიერ მოხმარებული ელექტროენერგია ცხელი წყლის მისა–ღებად შეადგენს 2500–3000 კვტ.სთ–ს, 4მ2 ფართის მზის კოლექტორის საშუალებით დღეში მიიღება 240–300 ლიტრი ცხელი წყალი, რაც აკმაყოფილებს მის მთლიან მოთხოვნას წლის 9 თვის განმავლობაში, ხოლო ნაწილობრივ, ზამთრის თვეებშიც. მზის ენერგიაზე მომუშავე წყლის გამაცხელებლის გამოყენება დენზე მომუშავე ბოილერთან შედარებით, მომხმარებელს საშუალებას აძლევს, დაზოგოს 3200 კვტ.სთ/წელი, ანუ 544 ლარი/წელი, ე.ი. (2ლარი/დღეში).

მნიშვნელოვანია, მწვანე ტურიზმის ხელისშეწყობის მიზნით, ბუნებაში შეიქმნას ნაგავისგადაამუშავებელი ტექნო–ლოგიები, კერძოდ, ჩამოცვენილი ფოთლებისაგან ბიოსა–წვავი ბრიკეტების დამზადება,რომელიც ევროპაში ცნობილია „ევრობრიკეტის" სახელწდებით.

დამოუკიდებელმა ტესტებმა აჩვენა, რომ „ეკოხე» ერთ კილოგრამზე გამოყოფს 27. 84 მეგაჯოულ ენერგიას, ხოლო კალორიულობა თითქმის იგვეა, რაც იმავე წონის მაღალი ხარისხის ნახშირისა ან ხის დაწვის შემთხვევაში. აღსანიშნავია, რომ ერთი ასეთი „ფოთლის ეკო" ბრიკეტი უწყვეტად იწვის 2–3 საათის განმავლობაში, რაც სამჯერ მეტია, ვიდრე, იგივე რაოდენობის შეშის დაწვისას. და ასევე, ამ „მწვანე შეშის" მავნე გამონაბოლქვი შესამჩნევად მცირეა.

ათი ასეთი პაკეტის ღირებულება 35 ფუნტია (56 აშშ დოლარი), რაც უტოლდება, მსგავსი დანიშნულების, ნახერ–ხისგან დამზადებულ კონკურენტ ეკოპროდუქტს – „სინთეზურ შეშას" (დამზადებულია ცვილის გამოყენებით).

მაგრამ ზოგიერთი ჩამოცვენილ ფოთლებს ახასიათებს სრულიად განსხვავებული კუთხით: მათთვის ეს არის შემო–სავლის წყარო, ბიზნესის საფუძველი, რომელიც დაეხმა–რება გარემოს ეკოლოგიურ გაჯანსაღებას და იმოქმედებს გლობალური დათბობის წინააღმდეგ.

მხოლოდ შემოდგომაზე ჩამოცვენილი ფოთლების წონა დაახლოებით მილიონობით ტონას შეადგენს (50 ათასი ფოთოლი ერთ დიდ ხეზე). ყველა მათგანის შეგროვება, რა თქმა უნდა, არარეალურია, მაგრამ ამ უფასო წყაროს გამოყენება მნიშვნელოვან გავლენას მოახდენს წიაღისეული ნახშირწყალბადების დაწვის შემცირებაში.

როგორც ცნობილია, შეშის მასიური დამზადება (ეს არსებობს საკმაოდ განვითარებულ ქვეყნებშიც) ნიშნავს ტყის განადგურებას, ყველა მისგან გამომდინარე შედეგით. მაგრამ მრავალი ადამიანისათვის, უარი თქვას მყუდრო სააგარაკო ან საცხოვრებელ სახლში ბუხრის ანთებაზე, ან მასში ბუნებ–რივი აირის, ან წიაღისეული საწვავის დაწვა, დღეისათვის საერთოდ მიუღებელია. დიახ, ეს ნამდვილად არ არის საუკეთესო გამოსავალი.

ამავდროულად, აღსანიშნავია, რომ ნაგავსაყრელზე მოხვედრილი, დასალპობად გამიზნული ფოთლები, დაშლის დროს, ატმოსფეროში, გამოყოფენ მეთანს, რომელიც ოცჯერ უფრო ძლიერი სათბურის აირია, ვიდრე ნახშირჟანგი.

ეს უკანასკნელი, ფოთლების ბუხარში სრული დაწვის შემთხვევაში, ატმოსფეროში გამოყოფს იმ ნახშირორჟანგს, რომელიც ჰაერისგან მიიღო ხემ წინა ზაფხულს. როგორც ვხედავთ, ჩამოცვენილი ფოთლების გამოყენებას საწვავად, გარემოსთვის გაჩნია ორმაგი დადებითი ეკოლოგიური ეფექტი.

სწორედ ამ ეფექტის მისაღებად განვითარებულ ქვეყნებში დაიწყო ასეთი „მწვანე საწვავის“ ბრიკეტების წარმოება.

ფოთლების ბრიკეტის უპირატესობები:

1. ბრიკეტი, ჩამოცვენილი ფოთლებიდან (უფასო ნედლეული);

2. ტყეების დაცვა განადგურებისაგან;

3. დაპრესილი ფოთლების, მაღალი სითბოტევადობა და თბოუნარიანობა;

4. წარმოების მარტივი ტექნოლოგია;

5. თვითწარმოების შესაძლებლობა;

5. ეკონომიური ტრანსპორტირება (ორჯერ მსუბუქი და კომპაქტურია მერქანზე);

6. ეკოლოგიური უსაფრთხოება (გამოყოფს 4-ჯერ ნალებ კვამლს, მავნე ნივთიერებებით);

7. ჰიპოალერგიულობა (შენახვისა და წვის დროს არ გამოყოფენ ალერგენებს).

„გადამუშავებული ფოთლები 10 ჯერ იაფია, ვიდრე ჩვეულებრივი ქარხნის საწვავი, ამიტომ მათზე მოთხოვნილება მუდმივად იქნება.“

მრავალი წამყვანი ეკონომისტის მოსაზრებით, 21 - საუკუნეში მწვანე ტურიზმი არის მწვანე ეკონომიკის სტრატეგიის ერთ-ერთი მძლავრი საშუალება, მწვანე სტრატეგიის იმპლემენტაციის გზაზე მწვანე ეკონომიკას აქვს ყველაზე მაღალი კაპიტალიზაციის მოტანის საშუალება. ჩვენი მცირე ეკონომიკისთვის ეს არის უზარმაზარი შესაძლებლობა, რომელიც უზრუნველყოფს, რომ საქართველო იყოს განვითარებული ეკონომიკის, ნამდვილი ევროპული ინსტიტუტების მქონე ქვეყანა.

აღნიშნული ეკოპროდუქტი „ფოთლის შეშა“ არა მხოლოდ ეკოლოგიურ პრიორიტეტს წარმოადგენს, არამედ მას დიდი სამსახური შეუძლია გაუწიოს მწვანე ტურისტული ინდუსტრიის ბიზნესსაც.

ლიტერატურა/REFERENCES

Nolan, E. (2018). Green Events and Green Tourism. London. eBook ISBN9780429445125, Pages196

Susan L. Slocum, Abena Aidoo, Kelly McMahon (2019). The Business of Sustainable Tourism Development and Management.Berlin eBook ISBN9781351031066, 346 pages

Edgell, D., L. (2019). Managing Sustainable Tourism. Warsawa, eBook ISBN9780429318122, 304 pages

Edgell, D. L., Allen, M. D., Smith, G., Swanson, J. (2018). Tourism Policy and Planning. london. eBook ISBN9781351033541, 348 pages

Business planning for specially protected natural areas: methodological guide (2014). Syktyvkar (In Russian)

Bobylev, S.N. (2012). Green economy and modernization. Ecological and economic foundations of sustainable development. Towards sustainable development of Russia. (In Russian).

http://recp.ge/wp-content/uploads/2018/01/Green-economy-newsletter-GE-1.pdf

http://www.mrdi.gov.ge/sites/default/files/1_sakartvelos_socialur-ekonomikuri_ganvitarebis_strategiis_-_sakartvelo_2020.pdf

http://moe.gov.ge/res/images/file-manager/strategiuli-dokumentebi/strategiebi-gegmebi/2017-2021-.pdf

http://european.ge/mwvane-ekonomikuri-doqtrinistvis-tezisebi/

https://www.facebook.com/bakhtadzemamuka/posts/301440800591996/

JEL Classification: O31, O38 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.022

SCIENCE AND ECONOMIC POLICY

TAMAR DOLIDZE

PhD student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

tamarduta@gmail.com

Abstract. In modern society human existence depends largely on scientific knowledge. Moreover, the world of our surroundings, events and the things we need are partly the result of scientific knowledge.

Science is a multifaceted social phenomenon. It is important to list some of the key science facets:

• vision function;

• Economic function of science;

• Science is also an element of culture.

In postindustrial society the fact that science and technology are intertwined is of particular importance since the development of technology without scientific knowledge is difficult to imagine. It should also be noted that science is at the core of everything in general: technology development, education, knowledge-based economics and human capital, published researches, published scientific articles, number of triad patents, innovations.

In view of the foregoing, the issue is of very urgent and pragmatic importance. It is therefore advisable to discuss Holden and Russell›s views on science.

Using the comparative analysis method, we will generalize three basic theories about science:

• The theory of evolutionary development of scientific knowledge (cumulative theory);

• The theory of revolutionary development of scientific knowledge;

• Conciliatory concept.

Using the comparative analysis method, we will identify one optimal theory and discuss it in the context of economic policy.

The context of the relationship between science and economic policy implies many problems. In this article, we will discuss the main problems of science field and find ways to solve them using economic policy.

We will analyze which economic policy approaches will be most optimal for solving problems in science (positive economics; normative economics; political economics;).

In our opinion, it is important to consider whether it is appropriate to include education and science in the third sector of the economy.

In the example of different countries of America we will analyze the statistics for 2010-2016. Specifically, what percentages of gross domestic product from the state budget are used to finance science and technology? Using the method of comparative analysis, we determine the trend formed in the given time series.

KEYWORDS: SCIENCE, ECONOMIC POLICY,FOURTH, FIFTH SECTOR OF ECONOMY, TRIAD PATENTS.

For citation: Dolidze, T. (2020). Science and Economic Policy. *Globalization and Business, №9,* pp. 179-186 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.022

JEL Classification: O31, O38 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.022

მეცნიერება და ეკონომიკური პოლიტიკა

თამარ დოლიძე
დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
tamarduta@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: მეცნიერება, ეკონომიკური პოლიტიკა, ეკონომიკის მეოთხე, მეხუთე სექტორი,ტრიადული პატენტები.

ციტირებისთვის: დოლიძე, თ. (2020). მეცნიერება და ეკონომიკური პოლიტიკა. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 179-186. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.022

შესავალი

ეკონომიკური პროცესები უმთავრესად დაფუძნებულია მეცნიერული ცოდნის ერთიან სისტემაზე. ამდენად საკითხის შესწავლა აქტუალურია.

სტატიაში განვიხილავთ მეცნიერების ძირითად პრობლემებს და მათი გადაწყვეტის რეალურ შესაძლებლობებს.

მსოფლიო პრაქტიკიდან ცნობილია, რომ ეკონომიკური პოლიტიკა შეიძლება იყოს ავანტიურისტული, ვოლუნტარისტული,პოპულისტური, რეალისტური.

სტატიის მიზანი იმაში მდგომარეობს, რომ არსებული პრობლემატიკის გაანალიზების შედეგად შესაძლებელი გახდეს იმგვარი ეკონომიკური პოლიტიკის მოდელის შემუშავება, სადაც მინიმიზებული იქნება ავანტიურისტული, ვოლუნტარისტული, პოპულისტური კომპონენტები. ამგვარი ეკონომიკური მოდელის შემუშავება შესაძლებელი იქნება მხოლოდ მეცნიერულ ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებით.

სახელმწიფო პოლიტიკის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია ეკონომიკური პოლიტიკა. ობიექტური სინამდვილის სამეცნიერო მეთოდებით შესწავლისა და გაანალიზების შედეგად დღის წესრიგში დადგება მეცნიერული ცოდნის მასშტაბური გამოყენების აუცილებლობის საკითხი ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავების პროცესში. მხოლოდ აღნიშნული ეფექტიანი მექანიზმის გამოყენების შემთხვევაში შეძლებს სახელმწიფო, დადებითი ზეგავლენა მოახდინოს სამეურნეო პროცესებზე და შეძლოს, ხელი შეუწყოს საზოგადოებას უმნიშვნელოვანესი პრობლემების გადაწყვეტაში და მიზნების მიღწევაში.

კვლევის თეორიული საფუძვლები

მეცნიერება ადამიანის გონითი მოღვაწეობის პროდუქტია, რომელიც წარმოიშვა, როგორც გარკვეული საშუალება საზოგადოებაში არსებული პრობლემებისა და პრაქტიკული საკითხების გადაწყვეტის მიზნით. ზუსტად არავინ იცის, როდის წარმოიშვა მეცნიერება, თუმცა ერთი რამ ცხადია, როდესაც პრაქტიკულმა საჭიროებამ დღის წესრიგში დააყენა რიგი საკითხების პოზიტიური გადაწყვეტა, ცოდნის გარკვეული დარგიც გაჩნდა. მეცნიერება კაცობრიობის გონებრივი განვითარების ხანგრძლივი ევოლუციის შედეგია. ურთიერთგადაჯაჭვულია ის კავშირურთიერთობები, რომელიც ახასიათებს საზოგადოებისა და მეცნიერების ურთიერთდამოკიდებულებას. იმისათვის, რომ უფრო ნათლად განვსაზღვროთ დღეს არსებული მდგომარეობა კარგი იქნებოდა ვიცოდეთ, როგორ მოქმედებდა წარსულში მეცნიერებაზე საზოგადოებრივი ფორმაციების ცვლა და, თავის მხრივ, თვითონ როგორ უწყობდა ამას ხელს.(Bernal, 1956 :17).

მეცნიერების ისტორიიდან ცნობილია, რომ ის მისი წარმოშობიდან დღემდე ყოველთვის იცვლებოდა. მეცნიერება დამოუკიდებელი მხოლოდ XVII–XVIII–ში იყო, მაგრამ ესეც დროებითი ხასიათის მოვლენა გახლდათ.

მეცნიერებამ თავისი წარმოშობის დღიდანვე შეაღწია საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში და პოსტ-ინდუსტრიალიზებულ პერიოდში ეს პროცესი უფრო ღრმა და ფართომასშტაბებს იღებს.

მეცნიერება, როგორც ცოდნის სისტემა ბუნებრივ კავშირ-ურთიერთობაშია პოლიტიკის სფეროსთან, რაც რამდენიმე ეპოქად შეიძლება წარმოვიდგინოთ, კერძოდ;

- XVII საუკუნე – სამეცნიერო რევოლუციები, სოციალური ფუნქციების წამოწევა;
- XVIII საუკუნე – მეცნიერებისა და ტექნიკის კავშირი, ფრენსის ბეკონი და რენე დეკარტი, პოლიტიკური და სამეცნიერო რევოლუციები;
- XIX საუკუნე – მეცნიერება თანდათანობით ვითარდება, იგი უზოგადესი თეორია ხდება, განიცდის პროგრესს, ვიდრე პირველ მსოფლიო ომამდე, სანამ მეცნიერული

პოლიტიკის წარმოება მთლიანად სახელმწიფოს ხელში არ გადავა.

- XX საუკუნე – მეცნიერი ხელისუფლების აპოლოგიას ეწევა, ხელისუფლება კი მეცნიერს თავისი მიზნებისათვის იყენებს, ყველა სხვა ურთიერთობაში იგი მის მიმართ გულგრილი ხდება.(Kukania, 2006:.73).

მეცნიერებისა და პოლიტიკის ურთიერთდამოკიდებულების ისტორიული კონტექსტიდან ორი ძირითადი პრობლემა იკვეთება;

- მეცნიერების ადგილი სოციალურ ღირებულებათა სისტემაში;
- მეცნიერების პროგრესის მდგომარეობა მოცემულ ეტაპზე.

აქ აღნიშნულ პრობლემას მრავალი პრობლემა ემატება, რაც კიდევ უფრო აქტუალურს ხდის აღნიშნული საკითხის შესწავლას.

მნიშვნელოვანია, შევეხოთ მეცნიერების მსოფლმხედველობით ფუნქციას, რომელსაც უმეტესწილად ფილოსოფიური დატვირთვა აქვს.

ანტიკურ ეპოქაში მეცნიერება ფილოსოფიის შემადგენელ ნაწილად განიხილებოდა. ფილოსოფიისა და მეცნიერების ცალკეული დარგების შესახებ საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული პლატონს ნაშრომში „სახელმწიფო“. პლატონის მიხედვით, ფილოსოფია სიბრძნეა, რომლის მიზანი მარადიული და უცვლელი ყოფიერების წვდომაა, მეცნიერული ცოდნა კი იმას ეხება, რაც ცვალებადია, ანუ ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებას, რაც უშუალოდ მოცემულია. მეცნიერების ყოველი დარგი ადამიანს ყოველდღიურ ცხოვრებაში ორიენტირებაში უნდა დაეხმაროს. ამდენად, მეცნიერება ფილოსოფიასთან შედარებით მეორეხარისხოვანია, თუმცა აუცილებელი(Platoni, 2013: 291). პლატონის აღნიშნული მოსაზრება დღემდე სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა, რამდენადაც ფილოსოფია სპეციალურ მეცნიერებათათვის მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს.

არისტოტელეს მოსაზრებით კი მეცნიერებას აინტერესებს პასუხი კითხვაზე რატომ? ამდენად, მისი აზრით, მეცნიერების მიზანი იმ მიზეზების გამოკვლევაა, რომლებიც სამყაროში მოვლენათა ცვალებადობას განაპირობებენ. პლატონისაგან განსხვავებით, არისტოტელესთან ფილოსოფიაც მეცნიერებაა, ხოლო მეცნიერება ფილოსოფიურია. მათი საერთო მიზანი მიზეზების კვლევაა. მათ შორის განსხვავებას კი განსხვავებული მიზეზების კვლევა იწვევს. არისტოტელე ერთმანეთისაგან აცალკევებს არაპრაქტიკულ და პრაქტიკულ ცოდნას. შესაბამისად ერთმანეთისაგან სამი ტიპის მეცნიერებას ასხვავებს: გონება–ჭვრეტითს (მეტაფიზიკა, ფიზიკა, მათემატიკა), პრაქტიკულს (პოლიტიკა, ეთიკა) და შემოქმედებითს (პოეტიკა). ამ შემთხვევაში პრაქტიკული მეცნიერება არისტოტელისეული გაგებით, ქცევის, საზოგადოებრივი საქმიანობის შემსწავლელი მეცნიერებაა (Angioni,2016:13-18).

ასეთი იყო ზოგადად მეცნიერების ანტიკური გაგება. შუა საუკუნეებში აზროვნების მწვერვალები რელიგიამ დაიკავა და მეცნიერების მიზანი საბოლოო მიზეზების კვლევას დაუკავშირდა.

აღორძინების ეპოქამ აზროვნება მიწიერი პრობლემებისაკენ შემოაბრუნა. მეცნიერული ცოდნა ადამიანით, მისი ინტერესებითა და მისწრაფებებით დაინტერესდა. თანამედროვე გაგებით მეცნიერების ჩამოყალიბება დაიწყო.

მეცნიერების თანამედროვე გაგება შორს დგას იმ ღირებულებათა სისტემიდან, რომელიც კაცობრიობამ აქამდე შექმნა. თანამედროვე მეცნიერების მსოფლმხედველობა პრაგმატულ–კომერციულია.

ამგვარად, მეცნიერული ცოდნის აუცილებელ კომპონენტს მსოფლმხედველობა ქმნის, რომელიც მის ფილოსოფიურ საფუძველს წარმოადგენს. მეცნიერება ადამიანის საქმიანობის ისეთი სფეროა, რომლის მიზანი გარემომცველი სამყაროს შესახებ ობიექტური ცოდნის მიღება, დამუშავება და სისტემატიზაციაა. მეცნიერული ცოდნის დაგროვება ხდება ბუნების, საზოგადოების ან სხვა ობიექტების სამეცნიერო მეთოდის საშუალებით შესწავლის შედეგად. ამავე დროს მეცნიერება საზოგადოებრივი ცნობიერების ერთ–ერთ ფორმას და საზოგადოების სულიერი ცხოვრების ფენომენს წარმოადგენს.

სამეცნიერო–ტექნიკური რევოლუციის შედეგად ჩამოყალიბდა ერთიანი სისტემა „მეცნიერება–ტექნიკა–წარმოება“, რომელშიც წამყვან როლს მეცნიერება ასრულებს.

ისტორიული მატერიალიზმის თანახმად მთელი საზოგადოების, მათ შორის მეცნიერების, როგორც საზოგადოებრივი ცნობიერების ერთ–ერთი ძირითადი ფორმის წარმოშობის საფუძველია მატერიალური წარმოება. ეს დებულება მოვიყვანეთ იმ გარემოების გამო, რაც დღევანდელ დღეს ხდება. თანამედროვე ეპოქაში მეცნიერება უშუალო საწარმოო ძალად გადაიქცა და მეცნიერულ–ტექნიკური პროგრესის მძლავრი ბირთვი გახდა. XVII საუკუნეში ბურჟუაზიამ მოახერხა „ექსპერიმენტული მეცნიერების შექმნა, რომელმაც პრაქტიკული დახმარება აღმოუჩინა ზღვაოსნობას, ადამიანებმა დაიწყეს ტექნიკის ხერხების დაუფლება და ბუნების მეცნიერული შესწავლა, ექსპერიმენტული და მათემატიკური ანალიზის ახალი მეთოდების დამუშავება და იმ ტექნიკურ–მეცნიერული პრობლემების გადაჭრა, რასაც მომდევნო საუკუნეებში მდიდარი შედეგები უნდა მოეტანა. (Bernal, 1956: 204).

მეცნიერების ეკონომიკური ფუნქცია თავისთავში მოიაზრებს, როგორც ექსტერნალიზმს ისე ინტერნალიზმს. უმთავრესი კი გახლავთ ფუნდამენტური მეცნიერებების განვითარების დონე, რომელიც პირდაპირპროპორციულად განსაზღვრავს მეცნიერების ეკონომიკურ ფუნქციას.

თანამედროვე ატომური ტექნიკა და კოსმონავტიკა, უწინარეს ყოვლისა, საბუნებისმეტყველო და ტექნიკურმა მეცნიერებებმა შექმნეს. მაგრამ ისიც უდავოა, რომ ვერც ერთი საბუნებისმეტყველო და ტექნიკური მეცნიერება ვერ განვითარდება ეპოქის სულიერი კულტურის გარკვეული

დონის გარეშე. მეცნიერებისა და კულტურის საკითხზე მსჯელობისას გვერდს ვერ ავუვლით რუსოს ტრაქტატს „მსჯელობა მეცნიერებისა და ხელოვნების შესახებ". აღნიშნულ ტრაქტატში რუსო ასეთ დასკვნამდე მიდის „ადამიანის სული ირყვნებოდა იმის შესაბამისად, თუ რაოდენ ვითარდებოდა მეცნიერება და ხელოვნება"(Russo,1969: 14).

რუსოს მიერ ტრაქტატში განვითარებულ მოსაზრებათა უმრავლესობა მცდარია, რადგან ადამიანი არ არის მხოლოდ ბუნებრივი არსება, მხოლოდ ბუნების პროდუქტი. ადამიანი არის სოციალური არსება. ადამიანთა საზოგადოების არსებობა შეუძლებელია შრომის, წარმოების გარეშე. ადამიანი, როგორც მწარმოებელი არსება, სოციალურია და ის ამდენად წარმოების პროცესში იმავდროულად ქმნის კულტურასაც.

მეცნიერების ისტორიკოსები, თეორეტიკოსები და სხვა პროფილის მკვლევრები აღიარებენ მეცნიერების სოციალურ-ეკონომიკურ მხარეს. აღნიშნული თვალსაზრისით საინტერესოა განვიხილოთ ძირითადი ასპექტები ჰოლდეინისა და რასელის მსჯელობებიდან. დისკუსია ჰოლდეინმა გახსნა თავისი ცნობილი ლექციით „დედალოსი, ანუ მეცნიერება და მომავალი", რომელშიც იგი მეცნიერების მომავალს სოციალური ასპექტით ოპტიმისტურად აფასებდა. ჰოლდეინის მთავარი დებულების თანახმად მეცნიერული ცოდნის წარმოებაში დანერგვა ადამიანს რუტინული შრომისაგან გაათავისუფლებს. მეცნიერება ჩადგება საზოგადოების კეთილდღეობის სამსახურში: კერძოდ; მეცნიერება დაამარცხებს ბევრ დაავადებას და გაზრდის სიცოცხლის ხანგრძლივობას; მეცნიერული მიღწევები დაეხმარება ადამიანს დროისა და სივრცის გადალახვაში. ჰოლდეინმა მეცნიერების სიმბოლოდ „დედალოსი" მიიჩნია თავისი გამომგონებლობითა და მაძიებელი გონებით.(Haldane,1923:16-26).

ჰოლდეინის საპირისპირო მოსაზრებებს ავითარებდა ცნობილი ფილოსოფოსი ბერტრან რასელი. მისი აზრით, მეცნიერება სოციალური კეთილდღეობის კი არა, საზოგადოებაში გაბატონებული ჯგუფის ძალაუფლების გაძლიერების სამსახურში ჩადგება. თავისი პოლემიკური პასუხი რასელმა ასე დაასათაურა „იკაროსი, ანუ მეცნიერების მომავალი". მითოსური „იკაროსი" მას შემდეგ, რაც მამისაგან – „დედალოსისაგან" ფრენას ისწავლის იღუპება. ბერტრან რასელი წერს „მეშინია, რომ მსგავსი ბედი არ ეწიოთ იმ ხალხებს, რომელთაც მეცნიერებამ ფრენა ასწავლა"(Russell,1994:7-12). საინტერესოა ამ კონტექსტში განვიხილოთ ამერიკელი მკვლევრის ბ. ბარბერის მოსაზრება, რომელიც აღნიშნავს: „დღეს უკვე მეცნიერება ისეთივე პრობლემა გახდა, როგორიცაა სიღარიბე, შიმშილი, ბავშვთა დანაშაული და სხვ"(Barber,1994:.38-42).

პოსტმოდერნისტი ეკონომისტებისა (რობინს ლ; მარშალ ა; ბეკერ გ; ბელ დ; ტოფლერ ა; დრუკერ პ; პიორე მ; საბელ ს; მილ დ; ბენტამ ი) და სოციოლოგების აზრით, (გიდენს ე; ალეკსანდერა დ; კასტელს მ; კოულმენ დ; ბურდიე პ; ფუკო მ.) მეცნიერებამ კაცობრიობას ბედნიერება კი არა, უბედურება მოუტანა. მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა ადამიანი მანქანის უბრალო დანამატად აქცია და გააუცხოვა. აქედან გამომდინარე კიდევ უფრო აქტუალური გახდა საკითხი მეცნიერული ცოდნისადმი ნდობის შესახებ. ერთი რამ ფაქტია, კარგია ეს თუ ცუდი, კაცობრიობის მომავალი დიდწილად მეცნიერებაზეა დამოკიდებული.

პოსტინდუსტრიალურ საზოგადოებამდე კაცობრიობამ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის საშუალებით გაიარა ორი ძირითადი მსოფლმხედველობრივი კონცეფცია მექანისტური და ნეომექანისტური. დღევანდელ დღეს მეტად აქტუალურია სოლიფსიზმის კონცეფცია და „მანქანური აზროვნების" თეორია. აღნიშნულ საკითხებზე მიმდინარეობს ცხარე დისკურსი მეცნიერთა შორის. მრავალი სამეცნიერო გამოკვლევა ეძღვნება ხელოვნური ინტელექტის საკითხს. სხვადასხვა დარგის მეცნიერები ბჭობენ თუ რამდენადაა შესაძლებელი შეიქმნას ადამიანისეული გონის ზუსტი ანალოგი ხელოვნური ინტელექტის სახით. მეცნიერთა ერთი ჯგუფი მიიჩნევს, რომ მანქანას არა აქვს და არც შეიძლება ჰქონდეს სოციალური აზროვნება და საერთოდ, აზროვნება, ვინაიდან ეს უკანასკნელი ყოველთვის სოციალურია. „მანქანური აზროვნების" წინააღმდეგ მთავარი არგუმენტი არის ის, რომ აზროვნება ცნობიერების უმაღლესი ფორმაა. ის თავისი ბუნებით ინტენციონალურია, აქვს რეფლექსიის უნარი. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს თვითცნობიერებასთან, რომლის გარეშეც არ არსებობს სუბიექტი, არ არსებობს პიროვნება. მანქანას არ შეიძლება ჰქონდეს რეფლექსიის უნარი, თვითცნობიერება. მანქანა არ შეიძლება იყოს მოაზროვნე სუბიექტი. თვით ყველაზე მძლავრად „მოაზროვნე მანქანა" ყოველთვის ობიექტად რჩება და იგი თვითცნობიერებას ვერასოდეს ვერ შეიძენს. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მანქანა არ არის ადამიანის კონკურენტი. მანქანამ არ შეიძლება შეცვალოს ადამიანი ყველა მის სფეროში, ვინაიდან თვითონ წარმოადგენს ადამიანის პროდუქტს და მას ადამიანის გარეშე არა მარტო წარმოშობა, არამედ არსებობის შენარჩუნებაც კი არ შეუძლია. მანქანას ისევე როგორც დედამიწის თანამგზავრ მთვარეს, საკუთარი სინათლე არა აქვს; მანქანა ბრწყინავს ადამიანის გონების მიერ არეკლილი სხივით. (Novik,1963:136).

ზემოთაღნიშნული მსჯელობიდან გამომდინარე შეგვიძლია განსახილველად შემოგთავაზოთ დებულება, რომელიც დიდი ხანია გაზიარებულია სამეცნიერო საზოგადოების მიერ. სინამდვილის უნივერსალურ კანონზომიერებას მხოლოდ და მხოლოდ ფილოსოფია იკვლევს და არა სპეციალური მეცნიერებანი. სპეციალური მეცნიერებანი იკვლევენ დარგობრივ და დარგთაშორის პრობლემებს, ადგენენ დარგობრივ კანონზომიერებებს. ზოგადად მეცნიერებისათვის, როგორც თვისებრივი ისე რაოდენობრივი თვალსაზრისით კარგი იქნებოდა დარგობრივი სამეცნიერო პრობლემები განეხილათ სინამდვილის უნივერსალურ კანონზომიერებასთან ერთიან კონტექსტში.

მნიშვნელოვანია, განვიხილოთ მეცნიერების შესახებ

არსებული სამი ძირითადი თეორია, რადგან შედარებითი ანალიზის მეთოდის გამოყენებით გამოვყოთ ერთი ოპტიმალური თეორია.

მეცნიერების შესახებ არსებული თეორიების შესახებ მსჯელობაში ჩვენი დებულება შემდეგნაირი გახლავთ: მეცნიერება არის ადამიანის გონითი მოღვაწეობის მარად განვითარებადი ფენომენი, რომელიც თავისთავში ბუნებრივად მოიცავს ევოლუციურ, რევოლუციურ და შემრიგებლურ კონცეფციებს.

მეცნიერული ცოდნის ევოლუციური განვითარების თეორია არის მეცნიერული ცოდნის განვითარების მეტაფიზიკური მოდელი. ამ თეორიის თანახმად მეცნიერული ცოდნა აბსოლუტური ჭეშმარიტების მარცვლებისაგან შედგება, რომელიც თანდათან იზრდება, გროვდება, ე.ი. ცოდნას ცოდნა ემატება და არ არსებობს არავითარი ნახტომი, რევოლუცია მეცნიერების განვითარებაში. მეცნიერების შენობა აგურ-აგურ (ე.ი.თანდათანობით) აიგება, ე.ი.მეცნიერული ცოდნის განვითარებას, ანუ მის ზრდას ევოლუციური ხასიათი აქვს. (Avaliani,1986:40).

მეცნიერული ცოდნის რევოლუციური განვითარების თეორია ეფუძნება მეცნიერული ცოდნის პარადიგმატულ მოდელს. პარადიგმების ცვლილება იწვევს რევოლუციურ ძვრებს მეცნიერული ცოდნის სისტემაში. პარადიგმის ქვეშ ვგულისხმობთ ყველას მიერ აღიარებულ მეცნიერულ მიღწევებს, რომლებიც განსაზღვრული დროის მანძილზე მეცნიერულ საზოგადოებრიობას აწოდებენ პრობლემათა დაყენებისა და მათი გადაწყვეტის მოდელს. (Kuhn, 1977:11).

მეცნიერულ ცოდნას კუნი ორ ნაწილად ყოფს „ნორმალურ მეცნიერებად" და „დიდ მეცნიერებად". კუნი გადაჭრით უარყოფს კუმულაციურ თეორიას, მაგრამ მას იგი მისაღებად მიაჩნია ნორმალური მეცნიერების ჩარჩოებში, თუმც ახალი საწინააღმდეგო ფაქტების დაგროვების შედეგად იქმნება კრიზისი ნორმალურ მეცნიერებაში, რაც საბოლოოდ მეცნიერულ რევოლუციას იწვევს.

საინტერესოა განვიხილოთ შემრიგებლური კონცეფცია, რომელიც არ უარყოფს არც მეცნიერული რევოლუციების ცნებას და არც ევოლუციურ (კუმულაციურ) თეორიას. შემრიგებლური კონცეფცია მეცნიერების ევოლუციური და რევოლუციური თეორიების მორიგებას ცდილობს და ორივე მათგანის ელემენტებს აერთიანებს. (Moiseev,1979:50).

შედარებითი ანალიზის მეთოდის გამოყენებით შესაძლებელია ზემოთაღნიშნული თეორიებიდან გამოვყოთ ძირითადი არგუმენტები და მათი სამეცნიერო მეთოდით გაანალიზების შედეგად შევიმუშაოთ მეცნიერების შესახებ ადეკვატური სინთეზური თეორია, რომელშიც წარმოდგენილი იქნება აღნიშნული თეორიებიდან ძირითადი პოსტულატები.

კვლევის შედეგად შესწავლილ იქნა სამეცნიერო სტატიები, მონოგრაფიები, გამოკვლევები და გამოვლინდა რომ თითქმის შეუსწავლელია საკითხი მეცნიერება და ეკონომიკური პოლიტიკა.

ჩვენს მიერ ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ საკუთრივ მეცნიერების შესახებ არ არსებობს ერთი მეინსტრიმული თეორია. არსებობს სხვადასხვა სკოლები, მიმდინარეობები, კონცეფციები და მსოფლმხედველობა. მნიშვნელოვანია პოზიტივიზმის, ნეოპოზიტივიზმის და პოსტპოზიტივისტების შეხედულებები. არსებობს სხვადასხვა შეხედულება, რომელთა რაციონალური შესწავლის შედეგად შესაძლებელია შეიქმნას ერთიანი სინთეზური მოდელი, რომელსაც დაეფუძნება ადეკვატური ეკონომიკური პოლიტიკა.

ადეკვატური ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებამდე მიზანშეწონილია, მოვახდინოთ მეცნიერული ცოდნის კლასტერიზაცია.

ჩვენ გთავაზობთ მეცნიერული ცოდნის სისტემის 4 ძირითად კლასტერს (იხ.სქემა №1);

სქემა №1

გნოსეოლოგიური ცოდნა
წინამეცნიერული ცოდნა
მეცნიერული ცოდნა
ფილოსოფიური ცოდნა

მნიშვნელოვანია განვიხილოთ მეცნიერული ცოდნის ფუნქციები:

- ახსნა – მეცნიერული ცოდნის ფუნდამენტური ფუნქცია;
- აღწერა – როგორც მეცნიერული ცოდნის ფუნქცია;
- წინასწარხედვა – როგორც მეცნიერული ცოდნის ფუნქცია;
- მეცნიერული ცოდნის სოციალური ფუნქცია.

მეცნიერული ცოდნა თავისი ბუნებით რელატიურია. რელატიურის უკმარობამ აბსოლუტურის შემოტანის აუცილებლობა გააჩინა და მივიღეთ ფსევდოაბსოლუტური, რომელიც მხოლოდ ფილოსოფიური ცოდნა გახლავთ. დანარჩენი ცოდნა რელატიურია და აქა-იქ წავაწყდებით ხოლმე ფსევდოაბსოლუტური ცოდნის ელემენტებს. ეს ყოველივე უნდა გავითვალისწინოთ მეცნიერული ცოდნის კლასტერიზაციის პროცესში, რასაც დაეყრდნობა ეკონომიკური პოლიტიკა. ალგორითმული ლოგიკის მექანიზმის გამოყენებით მაქსიმალურად შევამცირებთ სუბიექტივიზმის ხარისხს და შესაძლებელი გახდება ეფექტიანი გადაწყვეტილების მიღება.

მეცნიერული ცოდნის კლასტერიზაციითა და საინფორმაციო ტექნოლოგიების შესაბამისი პროგრამული პაკეტების გამოყენებით შესაძლებელი იქნება ოპერატიულად ზუსტი ინფორმაციის მოძიება, მისი პროგრამული დამუშავება და ამ ბაზაზე დაყრდნობით ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება – აღსრულება.

თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკაში მუშაობს ეკონომიკური პოლიტიკის სამივე მიდგომა; პოზიტიური ეკონომიკსი, ნორმატიული ეკონომიკსი და პოლიტიკური ეკონომია. (Query A, 2016:.5-15).

შედარებითი ანალიზის მეთოდის გამოყენებით შეგვიძლია განსახილველად გამოვიტანოთ შემდეგი დებულება.

ეკონომიკური პოლიტიკის სამივე მიდგომიდან რაციონალურ-ლოგიკური მეთოდის გამოყენებით შეირჩეს ოპტიმალური კომპონენტები და მოხდეს მათი სისტემატიზაცია. აღნიშნულის საფუძველზე შემუშავდება ეკონომიკური პოლიტიკის პრობლემაზე ორიენტირებული სინთეზური მოდელი, რომელიც ფილტრებისა და სხვადასხვა ტექნოლოგიური ინსტრუმენტების საშუალებით შესაძლებელს გახდის ეფექტიანი გადაწყვეტილების მიღებას. ასევე აღნიშნული მექანიზმი მნიშვნელოვნად შეამცირებს ინფორმაციულ ასიმეტრიულობას და შიგა, გარე კომუნიკაციის პრობლემას.

კვლევის ემპირიული ნაწილი

მეცნიერების ისტორიული ანალიზიდან ცხადია, რომ როგორიცაა მეცნიერების განვითარების დონე თითქმის მისი ადეკვატურია კაცობრიობის ცივილიზაციის დონე. ამდენად ცოდნის ინდუსტრიაზეა დაფუძნებული ყოველივე რაც საზოგადოებრივ ცნობიერებას შეუქმნმია. ჩვენი აზრით, ლოგიკური მსჯელობიდან გამომდინარე შეგვიძლია გავაკეთოთ შემდეგი დასკვნა. მსოფლიო სამეურნეო სისტემა იყოფა სექტორებად. დღეის მდგომარეობით არსებობს 5 სექტორი. მაგრამ ეს არ არის მყარი, არაცვალებადი კატეგორია. მაგალითად ამერიკის შეერთებული შტატების ეკონომიკა მოიცავს 9 სექტორს. (ფინანსურ; ტექნოლოგიურ-აქ შედის მეცნიერება; მრეწველობა; ენერგეტიკა; ნედლეული და მასალები; ჯანმრთელობის დაცვა; კომუნალური მომსახურება; სამომხმარებლო; სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურების). მეცნიერ-ეკონომისტთა ერთი ჯგუფი მიიჩნევს, რომ დღეის მდგომარეობით არსებობს ეკონომიკის ოთხი სექტორი. განათლება და მეცნიერება შედის ეკონომიკის მეოთხე, მეხუთე სექტორში, რასაც არ ვეთანხმებით. ჩვენი არგუმენტი გამომდინარეობს მეცნიერების ისტორიკოსთა კვლევებიდან, რომლის თანახმად მეცნიერული ცოდნაა ყოველივე არსებულის ფუნდამენტი და ამდენად მეცნიერება, განათლება უნდა იყოს წარმოდგენილი დარგისთვის ადეკვატურ სექტორში. საინტერესოა განვიხილოთ ამერიკის შეერთებული შტატების მთლიან სამამულო პროდუქტში ეკონომიკის რომელი სექტორები დომინირებს.ამერიკის ეკონომიკაში სამი ძირითადი სექტორი ჰქმნის მთლიან სამამულო პროდუქტში სოლიდურ ხვედრით წილს – სოფლის მეურნეობა 1%, მრეწველობა 21%, მომსახურება 78%. მსოფლიო მთლიან სამამულო პროდუქტში ამერიკის შეერთებული შტატები – 24,32%; ჩინეთი – 14,84%; გერმანია – 4,54%; საფრანგეთი – 3,26%; იტალია – 2,46%; ბრაზილია – 2,39%; სხვა ქვეყნები – 2,39%; რუსეთი – 1,8% (Grandbois, 2016:12-22). მეცნიერ-ეკონომისტთა უმრავლესობის მოსაზრებით ამჟამად ეკონომიკა იყოფა 5 ძირითად სექტორად.

ეკონომიკის პირველ სექტორში შედის – სოფლის მეურნეობა, სატყეო მეურნეობა, სამთო მოპოვება, თევზაობა, ნადირობა.

ეკონომიკის მეორე სექტორში შედის – წარმოება, დამუშავება, მშენებლობა, საავტომობილო წარმოება, ტექსტილის წარმოება, ლითონის დამუშავება და დნობა, გემთმშენებლობა, ლუდის წარმოება.

ეკონომიკის მესამე სექტორში შემდეგი დარგებია წარმოდგენილი – საცალო გაყიდვები, ტრანსპორტირება და განაწილება, გასართობი ობიექტები, რესტორნები, ტურიზმი, დაზღვევა, ჯანმრთელობის დაცვა, საბანკო სფერო, იურიდიული კომპანიები, სასულიერო დანიშნულების ობიექტები.

ეკონომიკის მეოთხე სექტორში გაერთიანებულია შემდეგი დარგები – განათლება, მეცნიერება,მთავრობა, კულტურა, ბიბლიოთეკები, ინფორმაციული ტექნოლოგიები.

ეკონომიკის მეხუთე სექტორში შედის – უმაღლესი დონის ჩინოვნიკური აპარატი, მთავრობა, მეცნიერება, ჯანმრთელობის დაცვა, კულტურა, მედია, უნივერსიტეტები (Grandbois, 2016:4-15).

ჩვენ გთავაზობთ შემდეგ დებულებას განსახილველად: მეცნიერ-ეკონომისტთა მიერ გადასახედია ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის კვლევის მეთოდი და გასაანალიზებელია რამდენადაა ლოგიკურ თანხვედრაში ეკონომიკური ზრდის თეორია (დომარი, ხაროდი, კუზნეცი) ეროვნულ ანგარიშთა სისტემასთან. ამ მიმართებით ჩატარებული კვლევის შედეგად მართებულად მიგვაჩნია ცვლილებების შეტანა როგორც ეკონომიკის სექტორული დიფერენციაციის საკითხში ასევე თითოეული სექტორის შემადგენელ დარგობრივ სტრუქტურაში. მეცნიერებაა ყველაფრის შემქნელი და რატომ უნდა იყოს შეტანილი ეკონომიკის მეოთხე, მეხუთე სექტორებში? ჩვენი აზრით, ეკონომიკის დარგებს შესაბამის სექტორებში ადგილი უნდა განესაზღვროთ ძირითადად დარგის ბუნებიდან, მისი ფუნქციიდან და პოტენციალიდან გამომდინარე. მსოფლიო ეკონომიკაში დღეს არსებული მდგომარეობა დამაფიქრებელია, რადგანაც როგორც განვითარებულ ისე განვითარებად ქვეყნეში ყველაზე მეტი ადამიანი დასაქმებულია ეკონომიკის მესამე ანუ მომსახურების სექტორში და ამერიკის მთლიანი სამამულო პროდუქტის 78% გამომუშავება ხდება მომსახურების სექტორში.

ჩვენ განსახილველად გთავაზობთ დებულებას, რომელიც ითვალისწინებს ცვლილებების შეტანას, როგორც ეკონომიკის სექტორულ სტრუქტურაში ისე მის დარგობრივ ჩამონათვალში. ჩვენი დებულების თანახმად ეკონომიკა შესაძლებელია, დავყოთ ოთხ ძირითად სექტორად. ვინაიდან მეცნიერ-ეკონომისტები დიდი ხანია შეთანხმდნენ, რომ წარმოებაა ეკონომიკის ფუნდამენტი და რომ საუკუნეების განმავლობაში მუშაობს სისტემა „მეცნიერება-ტექნიკა-წარმოება." ამ ორ ძირითად არგუმენტზე დაყრდნობით გთავაზობთ შემდეგს:

ეკონომიკის პირველი სექტორი – მეცნიერება; ტექნოლოგიები; განათლება; სოფლის მეურნეობა, სამრეწველო ინდუსტრია; ენერგეტიკა.

ეკონომიკის მეორე სექტორი – სატყეო მეურნეობა;

სამთო მოპოვება; მშენებლობა; საავტომობილო წარმოება; ლითონის დამუშავება და დნობა; გემთმშენებლობა, ტექსტილის წარმოება, ლუდის წარმოება; თევზაობა; ნადირობა.

ეკონომიკის მესამე სექტორი – ტრანსპორტირება და განაწილება; საცალო გაყიდვები; გასართობი, რესტორნები, ტურიზმი, დაზღვევა; ჯანმრთელობის დაცვა; საბანკო სფერო; იურიდიული; რელიგიურ-სასულიერო დანიშნულების ობიექტები.

ეკონომიკის მეოთხე სექტორი – მთავრობა; სამთავრობო ინსტიტუციები; მედია – კომპანიები; კულტურისა და ხელოვნების ობიექტები; ბიბლიოთეკები.

ჩვენი დებულების თანახმად ეკონომიკის პირველი და მეორე სექტორებს შეგვიძლია ვუწოდოთ ეკონომიკის რეალური სექტორი. სადაც ხდება მზარდი დამატებული ღირებულების შექმნა და რთული შრომის შედეგად იქმნება პროდუქცია. მით უფრო, რომ ამერიკული, ევროპული სტატისტიკა დიდი ხანია გადავიდა მთლიანი სამამულო პროდუქტის სექტორული დამატებული ღირებულების ჯამური გამოთვლის მეთოდზე (Lokie, F, 2012:18-22).

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს მსოფლიო მოაზროვნეთა უდიდესი ნაწილი შეთანხმდა ერთ უმნიშვნელოვანეს თეზისზე, რომ მსოფლიოს მომავალი უნდა დაეფუძნოს იმგვარ ეკონომიკურ პოლიტიკას, რომელიც დაფუძნებული იქნება მეცნიერებაზე, ტექნოლოგიებზე და ინოვაციებზე (STI), რაც კიდევ უფრო ამყარებს ჩვენს მიერ წარმოდგენილ დებულებას. (Meissner, 2013:56-62).

მნიშვნელოვნად მივიჩნიეთ, შეგვესწავლა ამერიკის შვიდი ქვეყნის მაგალითზე ისეთი მაკროეკონომიკური პარამეტრი, როგორიცაა მთლიანი სამამულო პროდუქტიდან (პაპავა, სილაგაძე, 2019, გვ.180-182). მეცნიერებასა და ტექნოლოგიებზე გამოყოფილი ხარჯები პროცენტულ გამოხატულებაში (იხ. დიაგრამა №1).

ამერიკის სხვადასხვა ქვეყნების, კერძოდ, აშშ, კანადის, ბრაზილიის, არგენტინის, მექსიკის, კუბის, ვენესუელას მაგალითზე გაავანალიზეთ 2010-2016 წლების სტატისტიკური მაჩვენებლები თუ აღნიშნული ქვეყნების მთლიანი სამამულო პროდუქტის რა პროცენტული მაჩვენებლებით ხდება მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების დაფინანსება.

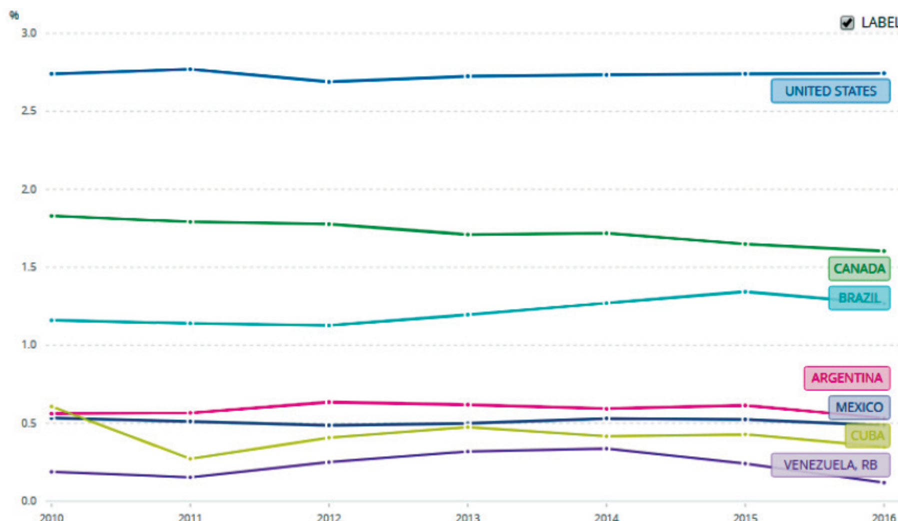
კვლევის შედეგად აღნიშნულ დროით მწკრივში გამოიკვეთა შემდეგი ტრენდი:

- ამერიკის შეერთებული შტატები 2010-2016 წლის ჩათვლით მთლიანი სამამულო პროდუქტის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი;
- 2016 წელს – 2,744% დახარჯა მეცნიერებასა და ტექნოლოგიებზე, ხოლო ყველაზე დაბალი 2010 წელს – 2,74%;
- კანადამ ყველაზე მაღალი დაფინანსება მოახდინა 2010 წელს – 1,83%, ხოლო ყველაზე დაბალი 2016 წელს – 1,604%;
- ბრაზილიამ აღნიშნულ დროით მწკრივში ყველაზე მაღალი დაფინანსება მოახდინა 2015წელს – 1,343%, ყველაზე მცირე 2011 წელს – 1,14%;
- არგენტინამ ყველაზე დიდი დაფინანსება მოახდინა 2014 წელს – 0,593%, ხოლო ყველაზე მცირე 2016 წელს – 0,533%;
- მექსიკამ ყველაზე მაღალი დაფინანსება მოახდინა 2010 წელს – 0,533%, ხოლო ყველაზე დაბალი 2014წელს – 0,53%;
- კუბამ ყველაზე დიდი დაფინანსება განახორციელა 2010 წელს – 0,608%, ხოლო ყველაზე მცირე 2016 წელს – 0,349%;
- ვენესუელამ ყველაზე მაქსიმალური დაფინანსება განახორციელა 2014 წელს – 0,337%, ხოლო ყველაზე მინიმალური 2012 წელს – 0,25%.

ჩატარებული სტატისტიკური კვლევის შედეგად ამერიკის შვიდი ქვეყნის მაგალითზე გამოიკვეთა ქვეყანათა ორი ჯგუფი:

- აშშ, კანადა, ბრაზილია. სადაც მთლიანი სამამულო

დიაგრამა №1

წყარო: https://data.worldbank.org/topic/science-and-technology?end=2016&locations=US-CA-MX-AR-BR-VE-CU&start=2010

პროდუქტის სოლიდური წილით ფინანსდება მეცნიერება და ტექნოლოგიები;

• არგენტინა, მექსიკა, კუბა, ვენესუელა. ქვეყნებში მეცნიერებასა და ტექნოლოგიებზე გაწეული ხარჯები მინიმალურია.

ჩვენი დებულების თანახმად ყოველივე არსებულის ფუნდამენტი სამეცნიერო ცოდნაა და საზოგადოების მიერ შექმნილი სულიერი თუ მატერიალური ფასეულობები მეცნიერული ცოდნის შედეგადაა შექმნილი. ამდენად საზოგადოების მიერ შექმნილი კეთილდღეობა სამართლიანად და მიზნობრივად უნდა გადანაწილდეს. მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების დაფინანსება უნდა მოიცავდეს მთლიანი სამამულო პროდუქტის წლიური ოდენობის ყველაზე მაღალ მაჩვენებელს, რადგან მეცნიერებაა სხვა დანარჩენის განმსაზღვრელი. მთლიანი სამამულო პროდუქტის შემოსავლების პარამეტრი დიდწილად ეფუძნება მეცნიერების მიღწევებს და შესაბამისად ხარჯვით ნაწილშიც მეცნიერებაზე გაწეული ხარჯები უნდა იყოს სოლიდური და მზარდი.

დასკვნა

კვლევის შედეგად შეგვიძლია გავაკეთოთ შემდეგი დასკვნები:

1. მეცნიერების შესახებ არ არსებობს რეალური, ქმედითი თეორიული კონსტრუქცია, რომელსაც დაეფუძნება ეკონომიკური პოლიტიკა;

2. მეცნიერების შესახებ არსებული სამი კონცეფციის გაანალიზების შედეგად მივედით იმ კონცეპტუალურ დასკვნამდე, რომ საჭიროა შევიმუშავოთ არსებულ კონცეფციათა საფუძველზე ერთი მეინსტრიმული კონცეფცია, რომელსაც დაეფუძნება ეკონომიკური პოლიტიკა;

3. ეკონომიკური პოლიტიკა, როგორც ქმედითი ინსტრუმენტი რეალურად თავის ფუნქციას ვერ ასრულებს, რადგანაც გაჯერებულია სხვადასხვა ინტერესთა ჯგუფების მიერ მერკანტილისტური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებით.

ჩვენ გთავაზობთ ეკონომიკური პოლიტიკის სამი მიდგომის (პოზიტიური ეკონომიკსი, ნორმატიული ეკონომიკსი, პოლიტიკური ეკონომია) ბაზაზე შეიქმნას ეკონომიკური პოლიტიკის სინთეზური მოდელი, რომელიც იფუნქციონირებს საინფორმაციო ტექნოლოგიების საშუალებით. სადაც მინიმიზირებული იქნება ადამიანისეული ფაქტორი.

საჭიროა დაინერგოს რეალურ პოლიტიკაში ამგვარი მექანიზმი, რათა მივაღწიოთ ობიექტურ, საქმეზე და პრობლემაზე ორიენტირებული გადაწყვეტილებების შემუშავებას, რაც ბუნებრივი, ევოლუციური განვითარების შესაძლებლობებს შექმნის.

ვინაიდან თავისი ბუნებით პრობლემა გახლავთ მუდმივი კატეგორია და აუცილებლობა მოითხოვს მის გადაწყვეტას, ამდენად საჭიროა, შევთანხმდეთ ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხზე, რომელიც გულისხმობს მთლიანი სამამულო პროდუქტიდან მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების სოლიდური და მზარდი დაფინანსების უზრუნველყოფას.

ლიტერატურა/REFERENCES

Avaliani, S. (1986).The nature of science and its social purpose.Tbilisi. “Metsniereba” (In Georgian).
Kukania, A. (2006). Science and politics. Tbilisi, ”Tobalisi (In Georgian).
Query,A., Kiuri, B, Zhaki ,P., Peri, J.(2016).Ecomomic Policy, Theory and practice.Tbilisi. “Universitetis gamomtsemloba.”(In Georgian).
Lokie F., Blades D.(2015).National accounts system:How to learn and understand.Tbilisi. “Universitetis gamomtsemloba.”(In Georgian).
Papava V., Silagadze A.(2019).”One of the key economic terms-Gross domestic Product- about the Georgian name “.Economics and Business,№1.(In Georgian).
Platoni.(2013).State.Tbilisi.”Gamomtsemloba Nekeri”.(In Georgian).
Angioni,L.(2016).Aristotle–s definition of scientific knowledge.Canada. „Western University-Canada.“
Barber B.(1994).An Aristocracy of Everyone: The politics of education and the future of America.Oxford „OXFORDUNIVERSITYPRESS.”
Granbois Yvonne (2016) In service science and the information professional. Elsevier. www.scienedirect.com
Haldane J. (1923).Daedalus, or science and the future.Cambidge. „Cambidge UNIVERSITY PRESS“.
Meissner D.(2013).Science, Technology and Innovation policy for the Future.Springer.
Russell B.(1994).Icarus or the future of science. California. „CALIFORNIA YNIVERSITY PRESS“.
Bernal, D.(1956). Science in the history of society. Moscow.”Inostrannaya literature.”(In Russian).
Kuhn, T.(1977).Structure of scientific revolution.Moscow.”Progress”. (In Russian).
Moisseev, B.(1979).Philosophy and methodology of science,conformity principle. Moscow.”Polbu.Ru”.(In Russian).
Novik , I.(1963) Cybernetics.Philosophical and sociological problems. Moscow.”Gospolitizdat”.(From Russian).
Russo, J. (1969).Treatises. Moscow.”Nauka”.(In Russian).

JEL Classification: A20, A22, A23, A29 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.023

THE DEMAND TENDENCIES IN ECONOMIC EDUCATION AND CURRENT POLICY CHALLENGES

ANA GVRITISHVILI
PhD student
Ivane Javakhishvili Tbilisi state university, Georgia
ana.gvritishvili@tsu.ge

Abstract. The purpose of this work is to demonstrate the importance of economic education for sustainable development of the country. Also, to study the tendencies of its demand in Georgia. The study analyzes a number of entrants willing to enroll in the Bachelor and Master degree economic programmes for 2013-2018 years. Also, it analyzes the average dynamics of scores of applicants in the same years. Analysis showed that the number of entrants, as well as graduates, selecting the profession of economics, is decreasing according to years. Furthermore, this analysis allows us to assume that the financing of the economic programme is less likely to determine the choice of applicants.

KEYWORDS: ECONOMIC EDUCATION, ENTRANT, DEMAND ON ECONOMIC EDUCATION.

For citation: Gvritishvili, A. (2020). The Demand tendencies in economic education and current policy challenges. *Globalization and Business, №9,* pp. 187-193 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.023

JEL Classification: A20, A22, A23, A29 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.023

ეკონომიკურ განათლებაზე მოთხოვნის ტენდენციები და პოლიტიკის თანამედროვე გამოწვევები

ანა გვრიტიშვილი

დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
ana.gvritishvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური განათლება, მოთხოვნა ეკონომიკურ განათლებაზე, ეკონომიკური განათლების მნიშვნელობა, ეკონომიკური პოლიტიკა.

ციტირებისთვის: გვრიტიშვილი, ა. (2020). შრომის ბაზრის პოლიტიკის მიზანი და თანამედროვე ტენდენციები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 187-193. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.023

ეკონომიკა წარმოადგენს სოციალურ მეცნიერებას. სოციალური მეცნიერების კურსი მიზნად ისახავს, სტუდენტს მისცეს ცოდნა ადამიანის ქცევის შესახებ და განუვითაროს იმ საზოგადოების ანალიტიკური შეფასების უნარი, სადაც იგი ცხოვრობს. იმისათვის, რომ ადამიანს ჰქონდეს საკუთარი კულტურის ადეკვატური აღქმა, აუცილებელია ეკონომიკის სისტემების ცოდნა (Keiser 1956). ეკონომიკასა და განათლებას შორის კავშირი ბევრად უფრო მჭიდროა, ვიდრე სხვა დისციპლინებს შორის. ბოლო თაობის ეკონომისტები მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ საგანმანათლებლო ინდუსტრია მთავარ როლს ასრულებს განვითარებასა და დინამიურ პროცესებში. ადამიანთა სწავლების პროცესს ეკონომიკის ბევრი დამახასიათებელი ფაქტორი აქვს. მათ შორის, წარმოების ფაქტორი – ინფორმაციის სახით, რომელიც გარდაიქმნება ცოდნად (Boulding 1969).

ეკონომიკური განათლების მნიშვნელობას მოწმობს სერკან გუნესის კვლევაც (Gunes 2012). ინოვაციაზე დაფუძნებული ეკონომიკური განათლება კრიტიკულად აუცილებელია ადამიანური კაპიტალის განვითარებისათვის. გლობალიზაციისა და ტექნოლოგიური განვითარების ეპოქაში მნიშვნელოვანია ანალიტიკური აზროვნება და ის უნარები, რომელსაც ავითარებს ეკონომიკა. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ ეკონომიკური განათლება ინდივიდებს ეხმარება, გადაწყვეტილებების მიღებისას გამოიყენონ ანალიზის განსხვავებული ფორმები. იგი ავითარებს მეწარმულ უნარებს. ასევე გამოიკვეთა, რომ ეკონომიკის პროგრამებით კმაყოფილება მაღალია, იმ შემთხვევაში, თუ კურიკულუმი გამდიდრებულია მაგალითებით რეალური ცხოვრებიდან და ეფუძნება პრაქტიკაზე დამყარებულ სწავლებას (Gunes 2012).

მსოფლიოსთვის ეკონომიკური განათლების მნიშვნელობა კიდევ უფრო გაიზარდა 2007–2008 წლების ფინანსური კრიზისის შემდეგ. კრიზისმა ხაზი გაუსვა ფუნდამენტური ეკონომიკური ცოდნის მნიშვნელობას. იყვნენ ეკონომისტები, რომლებმაც გამოავლინეს კრიზისის ადრეული ნიშნები, თუმცა შედეგების სრული წინასწარმეტყველება შეუძლებელი აღმოჩნდა. კოლანდერმა (2009) დაასკვნა, რომ ეკონომისტების მარცხი, შეეფასებინათ კრიზისის სიმწვავე, გამოწვეული იყო არასწორი კვლევითა და მოდელების არასწორი აგებით. ამ კრიტიკის საპირისპიროდ აკადემიურმა საზოგადოებამ გამოიჩინა განახლებული ინტერესი ეკონომიკის პროფესიის მიმართ და დაიწყო პროგრამების განახლება უნივერსიტეტებში. ეკონომიკურმა კრიზისმა ბიძგი მისცა ეკონომიკური განათლების წახალისებასა და მის თანამედროვე საჭიროებებზე მორგებას (Peterson 2013).

ეკონომისტები დღეს ძირითადად სახელმწიფო სამსახურებსა და დიდ კორპორაციებში არიან დასაქმებულები. მათი საქმე უმეტესწილად შემოიფარგლება მოდელების აგებით ეკონომეტრიკის დახმარებით. კომპიუტერის გარეშე დღევანდელი ეკონომისტის საქმიანობა წარმოუდგენელი იქნებოდა. ეკონომისტს უნდა შეეძლოს, დაადგინოს გაცვლითი კურსის ცვლილების ეფექტი ექსპორტის გაყიდვებზე, პროგნოზირება გააკეთოს საპროცენტო განაკვეთის და ააგოს მოდელი, რომელიც დაადგენს საცხოვრებელი უძრავი ქონების ფასებს (Robinson and Davis 1999).

მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომისტის პროფესია ითვლება საკმაოდ საჭირო პროფესიად შრომის ბაზარზე,

მაინც რთულია პროფილით დასაქმება. ეს პრობლემა დგას არა მხოლოდ საქართველოში. ფრანცის ბოდი, თავის ნაშრომში „მოთხოვნა ეკონომისტებზე", საუბრობს ჯერ კიდევ 1950 წელს ჩატარებული კვლევის შედეგებზე, რომლის მიხედვითაც, როგორც ბაკალავრის, ისე მაგისტრის ხარისხის მქონე ეკონომისტების მინიმუმ ნახევარი დასაქმებულია არა კვალიფიკაციით. 1959 წელს გამოშვებული ნაშრომის მიხედვით კი პროფესიონალი ეკონომისტების ნახევარი დასაქმებულია საგანმანათლებლო დაწესებულებებში, ერთი მესამედი სამთავრობო სააგენტოებში და მცირე მაგრამ მზარდი ნაწილი კერძო კომპანიებში. კიდევ უფრო მცირე ნაწილია დასაქმებული კვლევით ორგანიზაციებში. თავად ავტორის მიერ ჩატარებული კვლევაც ადასტურებს იმას, რომ ეკონომისტების უმრავლესობა კვლავ საგანმანათლებლო დაწესებულებებშია დასაქმებული (Boddy 1962).

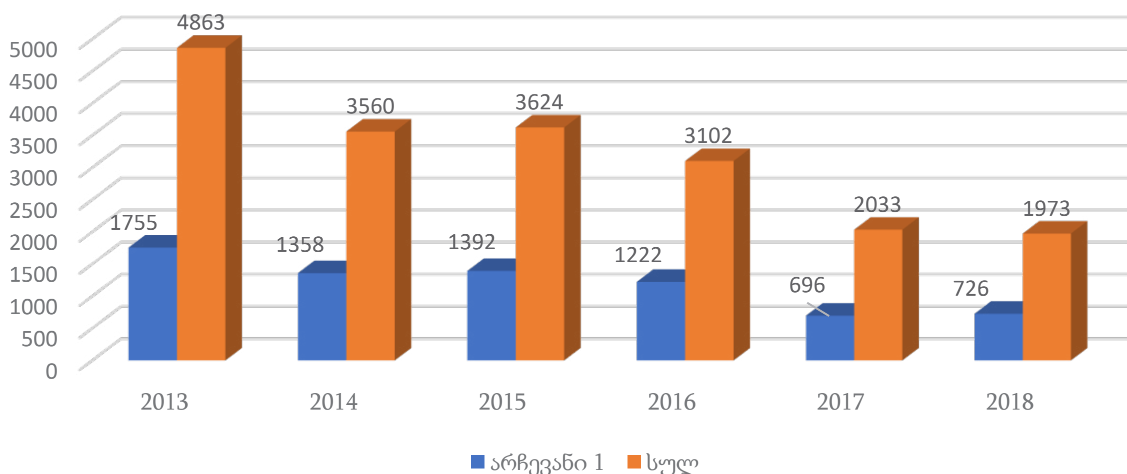
2013 წლიდან საქართველოში ეკონომიკის მიმართულება სრულად ფინანსდება სახელმწიფოს მხრიდან. ყველაზე დიდი რაოდენობით სტუდენტებს კი, ამ მიმართულებით, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი იღებს. სახელმწიფომ ასევე დააფინანსა სხვა რამდენიმე ნაკლებად პოპულარული მიმართულება, თუმცა დღემდე გაურკვეველია იყო თუ არა ეს გადაწყვეტილება განპირობებული შრომის ბაზარზე კონკრეტული პროფესიის სპეციალისტების ნაკლებობით. ეკონომისტ ლაშა არევაძის მიერ 2016 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში საუბარია დაფინანსებულ ფაკულტეტებზე და ავტორი აღნიშნავს კვლევებით დადასტურებულ ფაქტს, რომ უფასო ფაკულტეტებმა არ წაახალისა უფრო უნარიანი სტუდენტების მოზიდვა, განსაკუთრებით კი ეკონომიკის მიმართულებით. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მონაცემების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ საშუალოდ 4.45 ქულით გაიზარდა ბიზნესის ადმინისტრირების პროგრამაზე ჩარიცხული სტუდენტების ქულა, ხოლო ეკონომიკის მიმართულებაზე უცვლელი დარჩა. ამასთან, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს ყოველთვის ჰყავდა ეკონომიკის მიმართულების სათანადო რაოდენობის კონტიგენტი (Arevadze, 2016).

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზიდან ჩანს და ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ, ეკონომისტების დასაქმების ადგილი არის აკადემიური სფერო, სახელმწიფო ორგანიზაციები და მცირედი პროცენტით, მსხვილი კერძო კომპანიები. რაც შეეხება ეკონომისტების გამოშვების რაოდენობას 2013 წელს სახელმწიფო აფინანსებდა 500 ადგილს, ხოლო 2016 წლისათვის ადგილების როადენობა 700-მდე გაიზარდა. ნაკლებად სავარაუდოა, რომ საქართველოს შრომის ბაზარს აქვს იმის რესურსი, რომ აღნიშნული რაოდენობის ეკონომისტები დასაქმდნენ კვალიფიკაციის შესაბამისად.

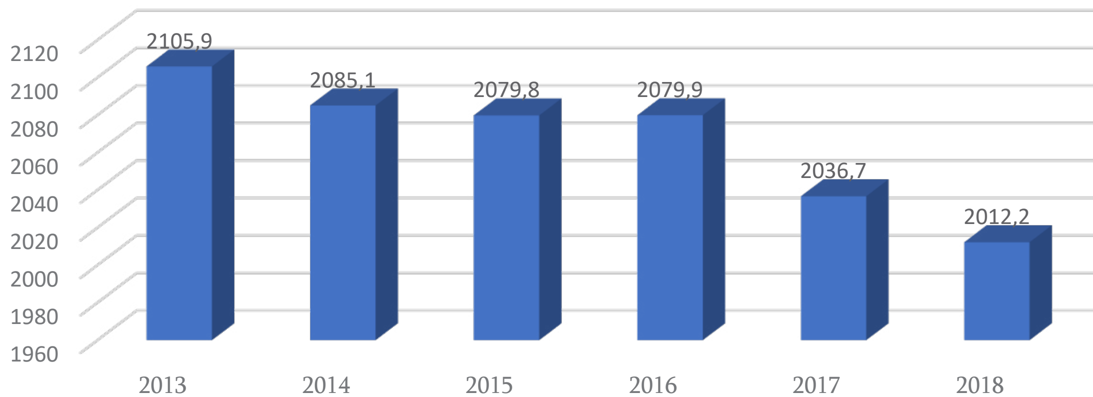
გრაფიკზე 1.1. ნაჩვენებია ეკონომიკის პროგრამაზე ჩარიცხვის მსურველ აბიტურიენტთა რაოდენობა 2013-2018 წლებისათვის (მონაცემები მოპოვებულია შეფასებისა და გამოცდების ეროვნული ცენტრის ოფიციალური ვებ-გვერდიდან). მონაცემები მოცემულია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მაგალითზე, რადგან, როგორც აღვნიშნეთ, უნივერსიტეტი აცხადებს ყველაზე დიდი რაოდენობით მიღებას ეკონომიკის სპეციალობაზე (დაახლოებით 400 აბიტურიენტი ყოველწლიურად). სხვა კერძო თუ სახელმწიფო უნივერსიტეტებში მიღების რაოდენობა გაცილებით მცირეა. როგორც ვხედავთ, ჩარიცხვის მსურველ აბიტურიენტთა რაოდენობა კლებადია წლების მიხედვით, როგორც პირველი არჩევანის მიხედვით, ისე მთლიანი რაოდენობა. 2017 წელს კი 2016 წელთან შედარებით პირველი არჩევანის მიხედვით ეს რაოდენობა ნახევრდება. მოცემული ანალიზი საშუალებას გვაძლევს, ვივარაუდოთ, რომ დაფინანსებული ეკონომიკის სპეციალობა ნაკლებად განსაზღვრავს აბიტურიენტის არჩევანს.

გრაფიკი 1.2 გვიჩვენებს აბიტურიენტთა სკალირებული ქულების საშუალო დინამიკას იმავე წლებში. როგორც ვხედავთ, სკალირებული ქულები მცირდება, რაც ადასტურებს, რომ ეკონომიკის სპეციალობის ხელმისაწვდომობა აბიტურიენტებისათვის არ განსაზღვრავს უფრო უნარიანი სტუდენტების მიღებას აღნიშნულ პროფესიაზე. 2017-2018 წლებში ბაკალავრიატში მიღება გამოაცხადა თსუ ეკონომიკის

გრაფიკი 1. 1 ეკონომიკის პროგრამაზე ჩარიცხვის მსურველ აბიტურიენტთა რაოდენობა 2013-2018 წლების მიხედვით (თსუ)

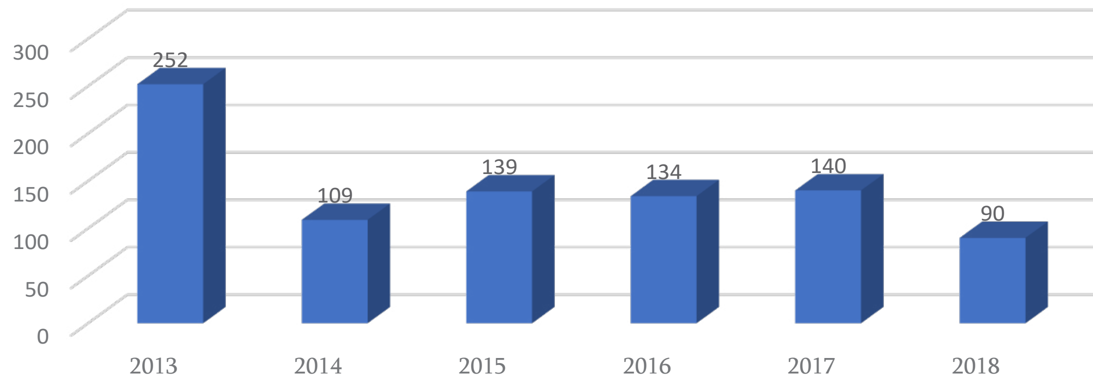
გრაფიკი 1.2 აბიტურიენტთა სკალირებულ ქულათა საშუალო მაჩვენებელი ეკონომიკის პროგრამის მიხედვით 2013-2018 წლების მიხედვით (თსუ)

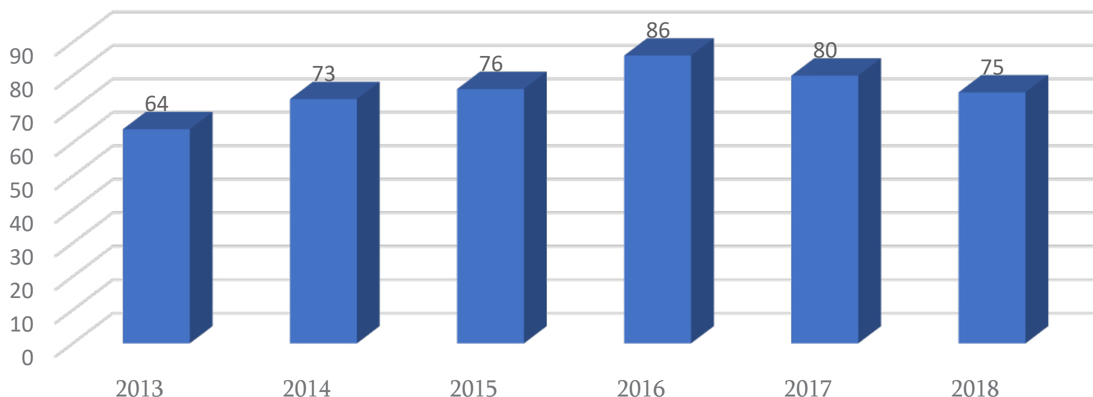
საერთაშორისო სკოლამ (ISET). აღნიშნული სკოლის სკალირებული ქულების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ უფრო მაღალი ქულების მქონე აბიტურიენტები სწორედ იქ მიდიან (2017 წ. – 2135,8; 2018 წ. – 2110,1).

გარდა ამისა, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიხედვით, შეგვიძლია, შევაფასოთ ეკონომიკის სამაგისტრო პროგრამაზე ჩაბარების მსურველ სტუდენტთა დინამიკა 2013-2018 წლებში (გრაფიკი 1.3[1]). როგორც ვხედავთ, 2014 წელს ჩაბარების მსურველთა რაოდენობა მკვეთრად ეცემა, შემდეგი 4 წლის განმავლობაში შედარებით სტაბილურია, ხოლო 2018 წელს კი კვლავ საგრძნობი შემცირებაა ნაჩვენები. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ სტუდენტებში ეკონომიკის პროფესიის პოპულარობა მცირდება, რაც შესაძლოა გამოწვეული იყოს შრომის ბაზარზე კვალიფიკაციით დასაქმების სირთულით. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეკონომიკის მიმართულებით ფუნქციონირებს აისეტის (თსუ ეკონომიკის საერთაშორისო

გრაფიკი 1.3 ეკონომიკაზე ჩაბარების მსურველ მაგისტრანტთა რაოდენობა 2013-2018 წლების მიხედვით (თსუ)

გრაფიკი 1.4 მაგისტრატურაში ეკონომიკის პროგრამაზე მისაღები გამოცდის შედეგების საშუალო მაჩვენებლი 2013-2018 წლების მიხედვით (თსუ)

[1] მონაცემები დათვლილია სტუდენტთა პრიორიტეტული არჩევანის მიხედვით და მასში შეყვანილია სტუდენტთა ის რაოდენობა, რომელთა არჩევანი იყო ეკონომიკა და ეკონომიკა/ბიზნესის ადმინისტრირება.

სკოლა) სკოლა, რომელიც ბოლო დროს, საკმაოდ დიდი პოპულარობით სარგებლობს სტუდენტებს შორის. ეს შეიძლება ყოფილიყო კიდევ ერთი მიზეზი თსუ–ში ჩაბარების მსურველ სტუდენტთა რაოდენობის შემცირების. რაც შეეხება მისაღებ კონტიგენტს, გრაფიკზე 1.4 ნაჩვენებია ეკონომიკის პროგრამაზე მისაღებ გამოცდაში სტუდენტების მიერ მიღებული ქულების საშუალო მაჩვენებელი 2013–2018 წლების მიხედვით (თსუ). როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში არ ფიქსირდება მკვეთრი შემცირების ტენდენცია. ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი აღინიშნა 2016 წელს.

შეიძლება ითქვას, რომ კვალიფიციური ეკონომისტები ქვეყნის განვითარებისათვის ძალიან მნიშვნელოვანია. ეკონომიკური ანალიზი ეხმარება ქვეყანას კრიზისებიდან თავის დაღწევაში. თუმცა, სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკის მიმართულების დაფინანსებამ ვერ განაპირობა უფრო უნარიანი აბიტურიენტების მიღება ამ პროფესიაზე.

მარქსის ნაშრომები დაწერილი იყო ეკონომიკის თანამედროვეობაზე, თუმცა, ისინი ეხებოდა უფრო ფართო საკითხებს. გვიან 1970 წლებში არა მხოლოდ ეკონომიკა, არამედ ტექნოლოგიებიც შეიცვალა და მოხდა მათი ინტერნაციონალიზება. ინდუსტრიული დაგეგმვა, ადგილობრივი საჯარო ინვესტიციები, კონტროლი იმპორტზე შეიცვალა ისეთი ტერმინებით, როგორიცაა პრივატიზაცია, თავისუფალი ვაჭრობის პოლიტიკა, გადასახადების შემცირება და შესაბამისად ფართოდ გავრცელდა. 1990 წლებში ეკონომიკური კრიზისის ქვეშ მოექცა რუსეთი, აღმოსავლეთ აზია, არგენტინა და მსოფლიოს განვითარებადი ქვეყნების ნაწილი, რამაც კიდევ უფრო საჭირო გახადა ეკონომიკური ინსტრუმენტების განვითარება და სწორად გამოყენება. ამასთან, მოხდა ახალი ეკონომიკური ცოდნის შემუშავება და ზოგიერთი ძველი ინსტრუმენტის განახლება. უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკურ და ტექნოლოგიურ ცოდნას მუდმივად ესაჭიროება განახლება და როგორც ფოურსადე ამბობს თავის ნაშრომში „ეკონომიკის ტრანსნაციონალიზაცია“, ეკონომიკა თვითონ მუშაობს საკუთარ რევოლუციაზე (Fourcade 2006).

ფოურსადეს თქმით, ეკონომიკის ფუნდამენტური როლი ეკონომიკურ პროცესებში არ არის კარგად გაგებული სოციოლოგების მიერ, რადგან ჩვენ არ ვართ კარგად შეიარაღებული იმისათვის, რომ დავინახოთ ეკონომიკური განათლების დიფუზიის დინამიკა (Fourcade 2006).

კონკრეტულ პროფესიაში დახელოვნება, აღიქმება გეოგრაფიულად შემოსაზღვრულ პროცესად. როგორც წესი, ქვეყანა აწესებს კონკრეტულ შეზღუდვებს, რომელიც განსაზღვრავს პროფესიის სტრუქტურას და განათლების მიღების შესაძლებლობას. საქართველოში არსებობს რეგულირებადი, მულტიდისციპლინარული პროფესიები. ამასთან, არსებობს პროფესიული განათლება. თუმცა მნიშვნელოვანია პროფესიის ინტერნაციონალიზაციის პროცესი. 1999 წელს 29 ევროპის ქვეყანამ მოაწერა ხელი შეთანხმებას, რომელსაც ბოლონიის პროცესი ეწოდა. ბოლონიის პროცესის თანახმად უნდა შექმნილიყო განათლების ერთიანი ევროპული სივრცე. საქართველო მას შეუერთდა 2005 წელს. ბოლონიის პროცესის ერთ–ერთი მთავარი პრინციპი, სწორედ განათლების ინტერნაციონალიზციაა და ამასთან კრედიტების ტრანსფერის სიმარტივე, რამაც ხელი უნდა შეუწყოს კვალიფიკაციის (პროფესიის) აღიარების სიმარტივეს ევროპულ სივრცეში. გარდა ამისა, მოხდა პოლიტიკური და ეკონომიკური პროცესების ტრანსნაციონალიზაცია. 2014 წლის 27 ივნისს ხელი მოეწერა ასოცირების ხელშეკრულებას საქართველოს, ევროკავშირსა და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის რაც, გულისხმობს როგორც სახელმწიფო პოლიტიკის ისე საკანონმდებლო ბაზისა და ეკონომიკური პოლიტიკის შესაბამისობას ევროპულ სტანდარტებთან. ეს კი მნიშვნელოვან ნაბიჯს წარმოადგენს განათლების ინტერნაციონალიზაციისათვის (Fourcade 2006).

რეგულირებადი პროფესიისაგან განსხვავებით (მაგ., მედიცინა, იურიდიული), რომელთათვისაცსაჭიროასპეციალიზაციის გამოცდის ჩაბარება, ეკონომისტებს შეუძლიათ პროფესიით მუშაობა გამოცდების გარეშე. აღნიშნულ ფაქტს ფოურსადეს აზრით რამდენიმე მხარე აქვს, პირველი ის, რომ ეკონომიკა უფრო დაუცველია კონკურენტული გამოწვევებისაგან. მეორე, ეკონომიკაზე ადვილად ახდენს გავლენას გარე სოციალური და პოლიტიკური მოვლენები. საბოლოოდ, ჩვენ უნდა ველოდეთ, რომ ეკონომიკა ყველაზე მეტად იქნება მზად საერთაშორისო ექსპანსიისათვის. მისი აზრითვე, ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაცია ხდება ნეოინსტიტუციონალური თეორიის თანახმად. თეორია გვთავაზობს, რომ შედარებით სტაბილური ორგანიზაციების ინსტიტუციონალიზაცია ხორციელდება თანმიმდევრულად მსოფლიო მასშტაბით (Fourcade 2006).

მეცნიერებმა დიდი ხნის წინ აღიარეს, რომ უნივერსიტეტების საერთაშორისო დიფუზია არის ქვეყნების მნიშვნელოვანი ელემენტი, რომელიც წარმოადგენს მექანიზმს სოციალური მეცნიერებების, განსაკუთრებით კი ეკონომიკური განათლების განვითარებისათვის. ეკონომიკური ცოდნა წარმოადგენდა მეოცე საუკუნის ეროვნული ბიუროკრატიული შესაძლებლობების მშენებლობის განუყოფელ ნაწილს. კონტინენტური ევროპის ქვეყნები, როგორიცაა შვედეთი და გერმანია, იყვნენ ერთ–ერთი პირველები, რომელბმაც ჯერ კიდევ მეთვრამეტე საუკუნეში, მოახდინეს პოლიტიკური ეკონომიკის სწავლების ინსტიტუციონალიზება. მე–19 საუკუნის მეორე ნახევარში უმაღლესი საგანამანათლებლო სისტემის გაფართოებასთან ერთად, ეკონომიკის სწავლებამ დაიმკვიდრა თავისი ადგილი როგორც ევროპის, ისე ჩრდილოეთ ამერიკისა და იაპონიის მასშტაბით. ეკონომიკის პროფესიის გაფართოების ბუმის დროს, ეკონომიკის ფაკულტეტების რაოდენობა მსოფლიო მასშტაბით თანდათან იზრდებოდა. 1959 წელს მსოფლიოს მასშტაბით უნივერსიტეტების 49% ჰქონდა ეკონომიკის ფაკულტეტი, 1971 წელს კი ამ რაოდენობამ მიაღწია 61%–ს, 1991 წლისათვის

მცირედით შემცირდა 57%-მდე. დღეს ამ მიმართულებით კონკურენცია გაზრდილია და აქცენტი კეთდება ხარისხზე და არა რაოდენობაზე. უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების სხვადასხვა რანჟირების სისტემა გვთავაზობს უნივერსიტეტების რეიტინგს საუკეთესო ეკონომიკური ფაკულტეტის მიხედვით, სადაც წამყვანი ადგილი ჰარვარდის უნივერსიტეტს უჭირავს. ფოურსადეს აზრით, ეკონომიკური განათლება ქვეყნებისათვის გახდა მნიშვნელოვანი, რადგან თავად ქვეყნები გახდნენ ეკონომიკაზე დამოკიდებულები. ეკონომიკური განვითარება გახდა მათთვის უმნიშვნელოვანესი, რაც ადასტურებს ეკონომიკური განათლების მნიშვნელობის მუდმივ ზრდას მსოფლიო მასშტაბით (Fourcade 2006).

განათლების ინტერნაციონალიზაცია საქართველოს განათლების სისტემის ერთ-ერთ პრიორიტეტს წარმოადგენს. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი როლი აკისრია როგორც სტუდენტების, ისე აკადემიური და ადმინისტრაციული პერსონალის მობილობის პროცესს. აღნიშული პროცესი ხელს უწყობს ცოდნის საერთაშორისო მასშტაბით გავრცელებას. საქართველოში მოქმედებს ერასმუს+ გაცვლითი პროგრამა, რომელიც საშუალებას იძლევა, სტუდენტებმა მიიღონ საერთაშორისო გამოცდილება და ცოდნა პროფესიის შესაბამისად. Erasmus+ საქართველოს ეროვნული ოფისის მონაცემებით, 32 უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება თანამშრომლობს ევროპის 33 ქვეყნის უნივერსიტეტებთან. ქვემოთ, ცხრილში მოცემულია საქართველოდან წასული და საქართველოში შემოსული უცხოელი სტუდენტების რაოდენობა 2015-2018 წლების მიხედვით. როგორც ვხედავთ, საქართველოდან გასული სტუდენტების ყველაზე დიდი რაოდენობა 2018 წელს დაფიქსირდა, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ სულ უფრო მეტი სტუდენტი ცდილობს, მიიღოს განათლება საზღვარგარეთ.

გაცვლითი სტუდენტების რაოდენობაში წამყვან პოზიციებს კვლავ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი იკავებს. გრაფიკზე ნაჩვენებია 2013-2018 წლებში საქართველოდან წასული სტუდენტების რაოდენობა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მიხედვით. როგორც ვხედავთ, ყველაზე მაღალი რაოდენობა დაფიქსირებულია 2013 წელს, ხოლო დაბალი – 2014 წელს. ბოლო წლებში კი ეს რაოდენობა მეტ-ნაკლებად ზრდადია.

განათლების სისტემის ინტერნაციონალიზაცია წარმოადგნეს მნიშვნელოვან ფაქტორს როგორც განათლების, ისე ქვეყნის განვითარებისათვის. მონაცემების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ სულ უფრო მეტი სტუდენტი ცდილობს, მიიღოს მონაწილეობა გაცვლით პროგრამებში და დააგროვოს საერთაშორისო გამოცდილება. ასევე იზრდება საქართველოში ჩამოსული უცხოელი სტუდენტების რაოდენობაც, რაც მნიშვნელოვანია ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის.

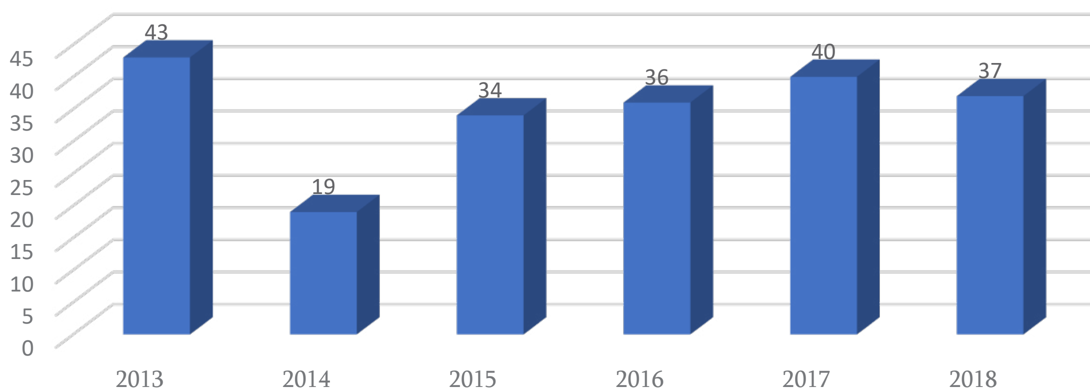
დასკვნა

სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზით ცალსახად გამოიკვეთა, რომ ეკონომიკური განათლება მნიშვნელოვან როლს

ცხრილი 1.1 გაცვლითი სტუდენტების რაოდენობა საქართველოში 2015-2018 წლებში

წელი	საქართველოდან გასული	საქართველოში შემოსული	სულ
2015	695	190	885
2016	989	570	1559
2017	818	515	1333
2018	1105	697	1802
ჯამი	**3607**	**1972**	**5579**

გრაფიკი 1.5 გაცვლითი სტუდენტების რაოდენობა საქართველოდან ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მიხედვით 2013-2018 წლებში

ასრულებს ქვეყნის განვითარებაში. ეკონომიკა, როგორც სოციალური მეცნიერება, ადამიანს უვითარებს ანალიტიკურ უნარებს. ეკონომიკის საბაზისო ელემენტების ცოდნა მნიშვნელოვანია ყველა ინდივიდისათვის და ხელს უწყობს უფრო უნარიანი სამუშაო ძალის არსებობას ქვეყანაში. თავად კვალიფიციური ეკონომისტების არსებობა, კი აუცილებელია ქვეყნის განვითარებისათვის. აქედან გამომდინარე, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფოს მხრიდან სწორი პოლიტიკის გატარებას.

მონაცემების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ეკონომიკის პროგრამის დაფინანსებამ სახელმწიფოს მხრიდან არ გაზარდა ამ მიმართულებით აბიტურიენტთა მოთხოვნა, ამასთან არც უფრო უნარიანი აბიტურიენტების მიღება არ განაპირობა. შეიძლება ითქვას, რომ ქვეყანაში კვალიფიციური ეკონომისტების არსებობისათვის საჭიროა სხვა ქმედითი ღონისძიებების განხორციელება.

რაც შეეხედა ინერნაციონალიზაციას, გაცვლითი პროგრამებში მონაწილეობა საშუალებას აძლევს სტუდენტებს, გაეცნონ უცხოურ გამოცდილებას და აიმაღლონ კვალიფიკაცია. ამ მხრივ დადებითი ტენდენციის მიუხედავად, ინტერნაციონალიზაციის პოლიტიკის გაძლიერება კვლავ რჩება ერთ–ერთ მთავარ გამოწვევად უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებებისათვის.

ლიტერატურა/REFERENCES

Arevadze, L. (2016). Effectiveness of fully state-funded faculties. Tbilisi (In Georgian). https://idfi.ge/ge/effectiveness-of-fully-funded-faculties (03.01.2019).

Boddy, F. M. (1962). The Demand for Economists. The American Economic Review 52:2 (May): 503-508.

Boulding, K. E. (1969). Economic Education: The Stepchild too Is Father of the Man. The Journal of Economic Education 1 (Autumn): 7-11.

Fourcade, M. (2006). The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics. American Journal of Sociology 112:1 (July): 145-194.

Gunes, S. (2012). Economic Education in Industrial Design. Procedia – Social and Behavioral Sciences 47: 1352–1357

Keiser, N. F. (1956). The Role of Economics in General Education. The Journal of General Education 3 (April): 179-187.

Jacobson, M.&Wilensky,U. (2009). Complex Systems in Education: Scientific and Educational Importance and Implications for the Learning Sciences. The Journal of the Learning Sciences 15 (Nov.): 11-34.

Peterson, J. (2013). Economics Education after the Crisis: Pluralism, History, and Institutions. Journal of Economic Issues 47:2: 401-410.

Robinson, W.&Davis, James E. (1999). Technology, The Economics Profession, and Pre-College Economic Education. The Journal of Education Vol. 181, No. 3: 77-90.

გლობალიზაცია და საქართველო:
ისტორიული კონტექსტი

GLOBALIZATION AND GEORGIA:
A HISTORICAL CONTEXT

JEL Classification: Q4, Q43, Q49 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.024

GEORGIA ELECTRICITY BALANCE DURING THE YEARS OF STATE INDEPENDENCE (1989-2019)

DAVID NARMANIA

Doctor of Economics, Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
d.narmania@gnerc.org

DEMUR CHOMAKHIDZE

Doctor of Economic Sciences, Professor
Georgian Technical University, Georgia
demurchomakhidze@yahoo.com

Abstract. The article analyzes the electricity balance of Georgia during the 30 years of independence (1989-2019). It is said to be in deficit throughout this period except 2010. The deficit was caused by the fact that during the analysis period all the components of the balance deteriorated, primarily electricity production. The latter was at a record low in 2005, when the annual deficit exceeded 1.2 billion kWh. The excess of electricity in the balance was conditioned by the record output in the HPPs as well. It is noteworthy that in recent years, electricity consumption is growing much faster than production. Due to this, in 2019 the maximum amount of deficit was almost 1.4 billion kWh. The paper sets out ideas for improving the situation.

KEYWORDS: ELECTRICITY BALANCE, ELECTRICITY GENERATION, ELECTRICITY CONSUMPTION, EXPORT, IMPORT.

For citation: Narmania D., Chomakhidze D. (2020). Georgia electricity balance during the years of state independence (1989-2019). *Globalization and Business, №9,* pp. 197-202 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.024

JEL Classification: Q4, Q43, Q49 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.024

საქართველოს ელექტრობალანსი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის წლებში (1989-2019)

დავით ნარმანია
ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
d.narmania@gnerc.org

დემურ ჩომახიძე
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, საქართველო
demurchomakhidze@yahoo.com

საკვანძო სიტყვები: ელექტრობალანსი, ელექტროენერგიის წარმოება, ელექტროენერგიის მოხმარება, ექსპორტი, იმპორტი.

ციტირებისთვის: ნარმანია დ., ჩომახიძე დ. (2020). საქართველოს ელექტრობალანსი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის წლებში (1989-2019). *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 197-202. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.024

ენერგეტიკა ქვეყნის სოციალურ ეკონომიკური განვითარების საფუძველია. იგი უდიდეს გავლენას ახდენს სოციალური და ეკონომიკური ინფრასტრუქტურის ფორმირებასა და წარმოების ეფექტიანობაზე. ამას განაპირობებს ის გარემოება, რომ ნებისმიერი საწარმოო პროცესი მრეწველობის ყველა დარგში, სოფლის მეურნეობაში, ტრანსპორტზე, მოსახლეობის ცხოვრების ყველა სფეროში დაკავშირებულია ენერგიის სულ უფრო მზარდი ოდენობით გამოყენებასთან, ხოლო შრომის ელექტრო და ენერგოაღჭურვილობა წარმოადგენს საზოგადოების სოციალური უკეთესობისა და შრომის ნაყოფიერების ზრდის ძირითად მატერიალურ საფუძველს.

ენერგეტიკის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი განვითარების დასახასიათებლად წარმატებით გამოიყენება ელექტრობალანსი. იგი საშუალებას გვაძლევს, განვსაზღვროთ ელექტროენერგიის წარმოებისა და მოხმარების რაოდენობა და სტრუქტურა ელექტროტევადი დარგები. მოხმარების მიზნობრივი მიმართულებები, დავახასიათოთ რეგიონული ეკონომიკური კავშირები და ა.შ ელექტრობალანსის საფუძვლიანი ანალიზი, მისი წარმოებისა და მოხმარების ძირითად მიმართულებათა დადგენასა და ენერგიის უკეთ გამოყენების რეზერვების გამოვლენის აუცილებელი წინაპირობაა, იგი ხელს უწყობს ამ რესურსის წარმოებასა და მოხმარებასთან დაკავშირებული ყველა პრობლემის წარმატებით გადაწყვეტას.

ენერგეტიკის განვითარებას კი განმსაზღვრელი მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე ეკონომიკის მდგომარეობისათვის. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ენერგეტიკული კრიზისი და ამ სფეროს მცირე შეფერხებაც კი მყისვე აუარესებს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას. უფრო მეტიც, ეს მნიშვნელოვან საფრთხეს უქმნის მთლიანად მსოფლიო ცივილიზაციის განვითარებას.

ელექტროენერგიამ სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესსა და მთლიანად, კაცობრიობის ისტორიაში ნამდვილი გადატრიალება მოახდინა. არ დარჩენილა ცხოვრების არც ერთი სფერო, სადაც ელექტროენერგია არ მოიხმარებოდეს. მისმა გამოყენებამ ყოველდღიური და საყოველთაო ხასიათი მიიღო. ჯერ კიდევ 2011 წელს მსოფლიოში ელექტროენერგიის წარმოებამ და მოხმარებამ მიაღწია 20407 მლრდ. კვტ-სთ-ს, ნაცვლად 15.0 მლრდ. კვტ.სთ-ისა 1900 წელს. ანუ 117 წლის განმავლობაში გაიზარდა 1360-ჯერ, მაგრამ ეს ზღვარი როდია. დედამიწის მოსახლეობის დაახლოებით მესამედი, ანუ 2.0 მილიარდი ადამიანი ჯერ კიდევ ვერ სარგებლობს ელექტროენერგიით. აქვე აღვნიშნავთ, რომ საქართველოში, სადაც ძირითადად დამთავრებულია ელექტრიფიკაციის პროცესი, 102 წლის განმავლობაში (1913-2015წწ.) ელექტროენერგიის გამომუშავება გაიზარდა 542-ჯერ.

რამდენადაც სასარგებლოა ელექტროენერგიის გამოყენების სფეროს გაფართოება, იმდენადვეა საზიანო და

დამანგრეველიც ქვეყნის სოციალურ–ეკონომიკური განვითარებისათვის მისი შემცირება. ეს ნათლად გამოჩნდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის პირველ წლებში (1991–1995წწ.). ცნობილია, რომ საქართველოში 1990 წლიდან მოყოლებული ელექტროენერგიის წარმოება და მოხმარება მკვეთრად შემცირდა. 1994 წელს, ქვეყანაში წარმოებულ იქნა მხოლოდ 7 მლრდ. კვტ. სთ. ანუ 1989 წელს მიღწეული მაქსიმალური დონის 43%. ელექტროენერგიის წარმოების 1994 წლის დონე კი საქართველოში ჯერ კიდევ 1968 წელს – 26 წლის წინ აღინიშნა, ე.ი. ამ სფეროში ქვეყანამ მეოთხედ საუკუნეზე მეტი ხნით დაიხია უკან. უმთავრესად სწორედ ამან დასწია უკან ეკონომიკა 36 წლით, ხოლო ზოგიერთი მისი დარგი – ნახევარი საუკუნით და მეტად (იხ. ცხრილი 1).

ეს ფაქტი იძლევა საფუძველს, დავასკვნათ, რომ რეცესიის პერიოდისათვის ნიშანდობლივია მთლიანი სამამულო პროდუქტი (GDP)–ის უფრო მეტი შემცირება ელექტროენერგიის წარმოებისა და მოხმარების შემცირებასთან შედარებით. რამდენადაც ეს კანონზომიერია, იგი ნათლად გვიჩვენებს ენერგეტიკის როლსა და მნიშვნელობას ქვეყნის სოციალურ–ეკონომიკურ განვითარებაში. მაშასადამე, ცხრილში მოტანილ მონაცემებში ასახულია ეკონომიკისა და ენერგეტიკის განვითარების დაუბალანსებლობის შედეგი და, შესაბამისად, ელექტროენერგეტიკის მნიშვნელობა ქვეყნისათვის. საბჭოთა წლებში ელექტროენერგიის წარმოების ზრდის ტემპი ჩამორჩებოდა ეკონომიკის განვითარების ტემპს და ამას გარკვეული ნეგატიური შედეგები მოჰქონდა ქვეყნის სოციალურ–ეკონომიკურ ცხოვრებაში. დამოუკიდებლობის პირველ წლებში კი მდგომარეობა არსებითად შეიცვალა. ამ პერიოდში ელექტროენერგიის წარმოების ზრდის ტემპი კი არ მცირდებოდა, არამედ ეს მაჩვენებელი იკლებდა აბსოლუტურად, თანაც მაღალი ტემპით. შედეგებიც კატასტროფული იყო. უმთავრესად სწორედ ელექტროენერგიის წარმოების ერთი ერთეულით დაცემამ წარმოებული ეროვნული შემოსავალი 1.27 ერთეულით შეამცირა, მრეწველობის პროდუქცია – 1.38, სოფლის მეურნეობის პროდუქცია 1.88 და რკინიგზის ტრანსპორტის პროდუქცია – 2.08 ერთეულით.

ენერგეტიკის არასაკმარისი განვითარება, ცხადია, ნეგატიურად აისახა საქართველოს მოსახლეობის სოციალურ მდგომარეობაზეც. სტატისტიკური მონაცემები ადასტურებს, რომ XX–XXI საუკუნეთა მიჯნაზე ცხოვრების დონის მაჩვენებლები საქართველოში გაცილებით უარესი იყო, ვიდრე ენერგეტიკულად შედარებით უკეთ უზრუნველყოფილ პოსტ–საბჭოთა რესპუბლიკებში. საქართველოში ყველა სახის შემოსავალი მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით 1994 წლის ბოლოს დაახლოებით 7–7.5 ამერიკული დოლარის ეკვივალენტურ თანხას შეადგენდა, რაც ოთხწევრიანი ოჯახის ერთ წევრზე გაანგარიშებული მინიმალური სამომხმარებლო კალათის – სიღარიბის ზღვრის ღირებულების 44% იყო. შედარებისათვის აღვნიშნავთ, რომ რუსეთში ანალოგიური მაჩვენებელი 163%–ს, ანუ თითქმის 4–ჯერ მეტს შეადგენდა. ჩატარებული გამოკვლევის მიხედვით, საქართველოში ამ წელს მოსახლეობის 58% სრულად ვერ იხდიდა კომუნალური მომსახურების საფასურს, 72% არაფერს ხარჯავდა ჩასაცმელზე და 74% – გართობაზე. 1994 წელს საექსლუატაციოდ არ ჩაბარებულა წარმოებრივი დანიშნულების არც ერთი ობიექტი. გართულდა დემოგრაფიული ვითარებაც. მძიმე ეკონომიკური და სოციალური პირობების გამო, ოფიციალური მონაცემებით, ამ წელს საქართველო დატოვა დაახლოებით 60 ათასმა კაცმა, ქვეყნიდან დროებით ან მუდმივად გასულთა ნახევარზე მეტი კი ქართველები იყვნენ.

სამწუხაროდ, ენერგეტიკის განვითარების შედარებითი ჩამორჩენის ტენდენცია გრძელდებოდა შემდგომ წლებშიც. 2000–2012 წლებში ქვეყანაში მთლიანი შიდა პროდუქტი 4.3–ჯერ გაიზარდა, ხოლო სათბობ–ენერგეტიკული კომპლექსის დარგების პროდუქცია – 2.5–ჯერ. GDP–ის ზრდა კი უზრუნველყოფილი იქნა იმპორტული ენერგორესურსების ხარჯზე. 2013 წელს GDP გაიზარდა 2.5%–ით, სამრეწველო პროდუქცია — 6.3%, მაშინ, როდესაც ელექტროენერგიის ზრდა 4.1%–ს შეადგენდა, ხოლო ნავთობისა და ნახშირის მოპოვება შემცირდა კიდეც. შემცირდა ენერგეტიკული პროდუქციის წარმოება ნატურალურ მაჩვენებლებში. ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს შეშა, პროდუქცია, რომელსაც

ცხრილი 1. საქართველოში ელექტროენერგიის წარმოების შემცირებისა და ეკონომიკის დაქვეითების მაჩვენებლები 1994 წელს

მაჩვენებლები	1994 წლის დონე შეესაბამება	დაქვეითება 1994 წელთან შედარებით	კოეფიციენტი
ელექტროენერგიის წარმოება წარმოებული ეროვნული შემოსავალი	1968 წელს 1961 წელს	26 წელი 33 წელი	1.0 1.27
მრეწველობის პროდუქცია	1958 წელს	36 წელი	1.38
სოფლის მეურნეობის პროდუქცია	1945 წელს	49 წელი	2.08
რკინიგზის ტრანსპორტით ტვირთის გაგზავნა საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერება	1940 წელს 1961 წელს	54 წელი 33 წელი	2.08 1.27

ჩვენი წინაპრები ჯერ კიდევ ცივილიზაციის გარიჟრაჟზე სათბობად იყენებდნენ. ენერგეტიკულ საჭიროებას ჩვენი ქვეყანა მაშინ, შეძლებისდაგვარად, ძირითადად იმპორტული პროდუქციით იკმაყოფილებდა. 2007 წლიდან მდგომარეობა შეიცვალა ელექტროენერგიით მომარაგებაში. პირველად საქართველოს დამოუკიდებლობის წლებში. ამ წელს ქვეყნის ელექტრობალანსი უდეფიციტო იყო. 2000-2014 წლებში შემოტანილი ენერგეტიკული პროდუქციის მოცულობა გაიზარდა 1419 ათასი ტონა პირობითი სათბობიდან 3229.4 ათას ტონა პირობით სათბობამდე, ანუ 127.6%-ით. აღსანიშნავია, რომ ამ შემოტანილი ენერგორესურსების ხვედრითი წონა საქართველოს შესაბამის საერთო მოხმარებაში 83.1%-ს (2005წ.), ხოლო 2014 წელს 72.1%-ს შეადგენს ასეთ სიტუაციაში საგარეო ენერგეტიკული კავშირების გარეშე, ცხადია, საქართველოს ერთობ გაუჭირდებოდა.

იმპორტზე დამოკიდებულების პირობებში დიდი მნიშვნელობა აქვს ენერგოპროდუქციის მომჭირნე მოხმარებას როგორც წარმოებაში, ისე ყოფაში, ცხადია, დაბალი ფასი ვერ იქნება მომჭირნე მოხმარების სტიმული, მაღალი ფასი კი მძიმე ტვირთად აწვება მოსახლეობის ხელმოკლე ფენებს. ეს საკითხი განსაკუთრებით მწვავედ დადგა ელექტროენერგიის მოხმარების სფეროში, სადაც ტარიფები ექვემდებარება დამოუკიდებელ რეგულირებას.

მე-2 ცხრილში მოცემულია საქართველოს ელექტრობალანსი დამოუკიდებლობის 30 წლიან (1989-2019) პერიოდში ხუთწლიან ჭრილში.

როგორც მე-2 ცხრილი გვიჩვენებს,დროის აღნიშნულ მონაკვეთში ელექტრობალანსის ყველა კომპონენტი შემცირდა,მათ შორის წარმოება 31%-ით, აქედან ჰესებში - 4,1%-ით, თესებში - 2,9-ჯერ, იმპორტი - 2,4-ჯერ, ექსპორტი - 7,5-ჯერ, ელექტროენერგიის მთლიანი ხარჯი (მოხმარება) - 31,6% და საბოლოოდ დეფიციტი - 36,2%. მართალია, იმპორტისა და დეფიციტის შემცირება დადებით მოვლენად უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ მთლიანობაში ქვეყნის ელექტროუზრუნველყოფა საგრძნობლად გაუარესდა. კერძოდ, 2019 წელი 1989 წლის შემდეგ ყველაზე დეფიციტურია. ნაჩვენებ წლებში გამორჩეულია 2010 წელი. ამ წელს რეკორდულად მაღალი იყო ელექტროენერგიის გამომუშავება ჰესებში და ექსპორტი, ხოლო დაბალი - თესებში და იმპორტი შედეგად მხოლოდ ამ წელს აღინიშნა ბალანსში სიჭარბე.

2019 წელს ელექტროენერგიის ჯამურ წარმოებაში 77,2% მოდიოდა ჰესებზე, 22,1% - თესებზე და 0,7% - ჰესზე. ამ წელს საჭირო გახდა 1626,5 მლნ კვტ. სთ-ის ქვეყნის გარედან შემოტანა, მათ შორის აზერბაიჯანიდან 67,8%-ის და რუსეთიდან 32,2 %-ის ოდენობით. მაშინ, როცა ექსპორტზე სულ გავიტანეთ მხოლოდ 243,4 მლნ კვტ.სთ, მათ შორის 46,3%-თურქეთში და დანარჩენი 53,7% მცირე რაოდენობით აზერბაიჯანსა და სომხეთში.

მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ბოლო წლებში ელექტროენერგიის წარმოების ზრდის ტემპი მნიშვნელოვნად ჩამორჩება მოხმარების ზრდის ტემპს: კერძოდ, 1995-2019 წლებში პირველი გაიზარდა 54,2%-ით, ხოლო მეორე 57%-ით. ეს ტენდენცია კი დროთა განმავლობაში სულ უფრო ნათლად იკვეთება. მაგალითად, 2015-2019 წარმოება გაიზარდა მხოლოდ 0,8%-ით, ხოლო მოხმარება 13,2%-ით.

ელექტრობალანსის დეფიციტის გარკვეულ შერბილებას ემსახურება ე.წ „ნეტო-აღრიცხვა", რომელიც საქართველოში 2016 წლიდან ხორციელდება და წარმოადგენს მომხმარებლის საკუთრებაში არსებული მიკროსიმძლავრის ელექტროსადგურების განვითარების შესაძლებლობას. იმ შემთხვევაში, როცა მომხმარებელი აწარმოებს უფრო მეტ ენერგიას, ვიდრე მოიხმარს, მაშინ ენერგოკომპანია მომხმარებელს უნაზღაურებს ჭარბ კვტ.სთ-ებს. ანაზღაურება შეიძლება განხორციელდეს როგორც ნატურალურად, ისე ფინანსურად, თუმცა შემცირებული ტარიფით. უკვე 2018 წელს ნეტო - აღრიცხვის სიტემაში დაფიქსირდა 67 აბონენტი ჯამური სიმძლავრით 739,7 კვტ.

ელექტროენერგიის საერთო მოხმარებაში თანდათან იკვეთება ენერგიის არასაყოფაცხოვრებო დანიშნულებით მოხმარება. მაგალითად უკვე 2018 წელს თბილისში არა-

ცხრილი 2. საქართველოს ელექტრობალანსი 1989-2019 წლებში, მლნ. კვტ.სთ

	ელექტრო ბალლანსის კომპონენტები	1989	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2019წ, %-ით 1989წ,-თან
	წარმოება, სულ მათ შორის	15825,0	7082,0	7451,3	6880,8	9919,2	10832,5	10925,9	69,0
	ჰესი	8787,0	6383,0	5952,1	6041,9	9263,3	8453,8	8428,4	95,9
	თესი	7038,0	699,0	1499,2	838,9	655,9	2378,7	2420,2	34,3
	ქესი	-	-	-	-	-	-	**77,3**	-
	იმპორტი	3999,5	754,1	599,5	1399,0	222,1	699,3	1626,5	40,6
	ექსპორტი	1839,2	-	204,6	120,0	1524,3	659,3	243,4	13,2,
	მოხმარება, სულ (ხარჯი)	17985,3	7836,1	7846,2	8159,8	8617,0	10871,9	12309,0	68,4
	ბალანსი (+;-)	-2160,3	-754,1	-394,9	-1279,0	1302,2	-39,4	-1383,1	63,9

საყოფაცხოვრებო დანიშნულებით ელექტროენერგიის მოხმარებამ ჯამურ მოხმარებაში 65,4% შეადგინა, მაშინ, როცა საყოფაცხოვრებო დანიშნულებით ეს მაჩვენებელი 35,5% იყო.

ბოლო წლებში საქართველოში ჰესების მშენებლობის „ბუმია", მაგრამ უპირატესობად შენდება მცირე ჰესები. თუმცა ამ პერიოდში ჰესების ჯამური გამომუშავება შემცირდა კიდეც 0,4%-ით. რაოდენობრივად კი მცირე ჰესების რაოდენობა გაიზარდა 16 ერთეულით (51-დან 67-მდე), ხოლო მცირე ჰესების წილი ჰესების ჯამურ გამომუშავებაში მხოლოდ 1,7 პროცენტული პუნქტით, (6,1%-დან 7,8%-მდე) გაიზარდა. 51-მა მცირე ჰესმა სულ წლის განმავლობაში გამოიმუშავა 662,8 მლნ კვტ.სთ, მაშინ, როცა ერთ-ერთმა სეზონურმა ჰესმა (ვარციხეჰესმა) სიმძლავრის არასრული გამოყენებით (85%) გამოიმუშავა 727,3 მლნ კვტ.სთ, ანუ თითქმის 10%-ით მეტი. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ მისი ტარიფი გაცილებით დაბალია, ვიდრე მეორე ჰესებისა. ზემოთ ნათქვამი იმაზე მიუთითებს, რომ ელექტროენერგიის ასეთი მზარდი მოხმარების პირობებში მარტო მცირე ჰესების ხარჯზე ფონს ვერ გავალთ. საჭიროა ამასთან აშენდეს საშუალო და დიდი ჰესები, მათ შორის უნდა განხორციელდეს ის პროექტებიც, რომლებიც სხვადასხვა მიზეზით წინა წლებში შეჩერდა. ამას მოითხოვს ახლანდელი და სამომავლო ელექტრობალანსის არსებული გამოწვევები. ჰიდროენერგომშენებლობაში მთავარ გამოწვევად კი ეკოლოგიური საკითხები რჩება.

ცხადია,ზემოთ განხილული ბალანსები წარმოადგენს ანგარიშგებით ხილულ ბალანსს,სადაც ნაჩვენებია ენერგიის წარმოებასა და მოხმარებას შორის ფაქტობრივი სხვაობა. ანგარიშგებითი ელექტრობალანსი სიმძლავრისა და ელექტროენერგიის მოთხოვნილებას აღრიცხავს ელექტრიფიკაციის მიღწეული დონისა და ელექტროენერგიის მოხმარების არსებულ ტექნიკურ საშუალებათა შესაბამისად. ამასთან, იგი სრულებით არ უწევს ანგარიშს იმას, თუ რამდენად პასუხობს იგი ეკონომიკის განვითარების ამოცანებს. იგივე ითქმის ენერგოსისტემის სიმძლავრის ბალანსზედაც. აქედან ცხადია, რომ მარტო ამ ბალანსების მიხედვით არ შეიძლება ვიმსჯელოთ ელექტროენერგიით ქვეყნის ნამდვილ საჭიროებათა დაკმაყოფილების ხარისხზე. ამიტომაც მოტანილ ცხრილებში ასახული ენერგიის დეფიციტი ვერაფერს გვეუბნება ეკონომიკის რყევებზე, რომელთაც იწვევს აღნიშნულ პერიოდში ეკონომიკის ცალკეული დარგების განვითარების ხელოვნურად შენელება, ელექტროენერგეტიკული ბაზის ჩამორჩენის გამო.

ენერგეტიკული უსაფრთხოებისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ფარული დეფიციტი. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს ელექტროენერგიის იმ რაოდენობას, რომელიც ფაქტიურად წარმოებული ელექტროენერგიის ზევით უნდა გამომუშავებულიყო მეურნეობის შიგნით აუცილებელი პროპორციების დაცვისა და მისი მთელი ქვეყნის ეკონომიკის მიმართ პროპორციულად განვითარების უზრუნველსაყოფად. ასეთივე ორი სახის დეფიციტი უნდა გავარჩიოთ ელექტროსისტემის სიმძლავრის ბალანსშიც. ცხადია, ფარული დეფიციტი ბალანსში თავისი რაოდენობრივი მნიშვნელობით ასახავს ელექტროენერგეტიკის განვითარების ფაქტობრივად მიღწეულ და ოპტიმალურ საჭირო დონეთა სხვაობას. ცარული დეფიციტის რეალური ცოდნა საგრძნობლად გაადვილებდა ელექტროენერგეტიკული ბაზის არსებული მდგომარეობის ანალიზს და ენერგეტიკული უსაფრთხოების მიღწევის ღონისძიების შემუშავებას.

საქართველოს ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის განსაკუთრებით საჭიროა ეფექტიანი ღონისძიებები გატარდეს ენერგეტიკული კომპლექსის განვითარებისათვის. ამისათვის კი აუცლებელია: 1. ბუნების დაცვის მოთხოვნათა გათვალისწინებით რაციონალურად გამოვიყენოთ ტერიტორიაზე არსებული სათბობ-ენერგეტიკული რესურსების მთელი კომპლექსი – ჰიდროენერგია, ქვანახშირი, ნავთობი და არატრადიციული წყაროები; 2. ჩამოყალიბდეს საქართველოს პირობებისათვის შესაფერისი სათბობ-ენერგეტიკული კომპლექსის ოპტიმალური სრტუქტურა. სათბობ-ენერგეტიკულ კომპლექსში, ენერგეტიკულ, ეკოლოგიურ და სოციალურ-ეკონომიკურ მოთხოვნათა გათვალისწინებით, თავიანთი ადგილი უნდა მიეკუთვნოთ როგორც ჰიდრო, ისე თბოსიმძლავრეებს და ენერგიის სხვა ალტერნატიულ წყაროებს; 3. აუცილებელია რესპუბლიკის ენერგოუზრუნველყოფის საქმეში დიდი როლი შეასრულოს ამ რესურსების ეკონომიურმა და რაციონალურმა გამოყენებამ; 4. საქართველომ საიმედო და ხელსაყრელი საგარეო ენერგეტიკული კავშირები უნდა დაამყაროს მსოფლიოს მოწინავე, მათ შორის მეზობელ სახელმწიფოებთან.

დარგის მდგრადი განვითარების ინტერესები მოითხოვს რეგულირების მუდმივ სრულყოფას, მისი სტანდარტების გაუმჯობესებას საერთაშორისო რეკომენდაციებისა და დაგროვილი გამოცდილების გამოყენებით, მათ შორის სრულყოფილი სატარიფო მეთოდოლოგიის შემუშავებას, მიწოდების საიმედოობის უზრუნველყოფას და ამ გზით ენერგეტიკის სექტორში მდგრადი საინვესტიციო გარემოს ჩამოყალიბების ხელშეწყობას ინვესტიციების მოზიდვისა და სექტორის განვითარების მიზნით, კონკურენციის განვითარებას და ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლებას.

ევროპულ ენერგეტიკულ მოდელზე გადასვლის მნიშვნელოვანი წინაპირობა იყო ენერგეტიკულ თანამეგობრობაში საქართველოს გაწევრიანება 2017 წელს. ამ ფაქტით ჩვენს ქვეყანას დაეკისრა ევროკავშირის შესაბამის კანონმდებლობასთან დაახლოება, რომელიც წარმატებით ხორციელდება. 2019 წლის ბოლოს საქართველოს პარლამენტმა უკვე მიიღო ახალი კანონი „ენერგეტიკისა და წყალმომარაგების შესახებ". ბევრი სამუშაოა ამ მხრივ მომავალში.

განსაკუთრებით გასათვალიწინებელია ენერგოდაზოგვის ფაქტორი. საექსპერტო გათვლებით ენერგოეფექტიანობის გამოუყენებელი ტექნოლოგიური პოტენციალი ქვეყნის მთლიანი ენერგომოხმარების დაახლოებით 20%-ის ტოლია.

ამდენად იგი შეიძლება თამამად ჩაითვალოს ახალ ენერგეტიკულ რესურსად.

საქართველოში კი ელექტროტევადობა, მართალია ბოლო წლებში მცირდება, მაგრამ მისი დონე ჯერ–ჯერობით მაინც არასახარბიელოა.

ჩვენი ქვეყნისათვის ენერგორესურსების დაზოგვის საკვანძო მიმართულებებია: მეცნიერულ–ტექნიკური პროგრესის დაჩქარება ენერგორესურსების წარმოებისა და მოხმარების სფეროში; ეკონომიკის დარგობრივი, ტექნოლოგიური და ტერიტორიული სტრუქტურის სრულყოფა; ენერგიის არატრადიციული (მზისა და ქარის ენერგია; თერმული წყლები, ბიომასა, მეორადი ენერგორესურსები და სხვა) სახეობებისა და მცირე მდინარეთა ენერგიის გამოყენების გაფართოება, ენერგოდაზოგვაში სამეურნეო მენეჯმენტისა და მექანიზმის სრულყოფა.

ენერგეტიკის განვითარება, ცხადია, მნიშვნელოვან თანხებს საჭიროებს. ეს კი ხშირად ხდება დარგის განუვითარებლობის მიზეზი. თუმცა ჩატარებულმა სპეციალურმა გამოკვლევამ გვიჩვენა, რომ თუ ერთმანეთს დავუპირისპირებთ ენერგეტიკის განვითარებისათვის საჭირო ინვესტიციების მოცულობას და ელექტროენერგიის დანაკლისით გამოწვეული ეროვნული შემოსავლების შესაძლო ზარალს, დავინახავთ, რომ ეს უკანასკნელი 5–ჯერ მეტია პირველზე. მაშასადამე, საქართველოსათვის ელექტროენერგეტიკის განვითარებისათვის საჭირო კაპიტალდაბანდებები 5–ჯერ უფრო ნაკლებია, ვიდრე ის ზარალი, რასაც ამ დარგის განუვითარებლობა გამოიწვევს.

ენერგეტიკის განვითარების სწორი დაგეგმვისათვის აუცილებელია გავითვალისწინოთ დარგის თავისებურებები: პირველი – გარდა იმისა, რომ ელექტროენერგიის წარმოება და მოხმარება ერთმანეთს ემთხვევა დროში, ენერგეტიკა ეკონომიკის დარგთა შორის მაღალი ინტელექტუალური შრომატევადობითა და კაპიტალტევადობით ხასიათდება; მეორე, დარგი მოითხოვს ინტენსიურ და უწყვეტ დაფინანსებას, რათა შეინარჩუნოს ფუნქციონირების უნარი და, იმავდროულად, მიაღწიოს პროგრესს მაკროეკონომიკური გარემოს მოთხოვნების შესაბამისად; მესამე, სხვა დარგებისაგან განსხვავებით, ენერგეტიკას აკისრია მაღალი სოციალურ-ეკონომიკური პასუხისმგებლობა; მეოთხე, იგი როგორც ბუნებრივი მონოპოლიის ტიპიური წარმომადგენელი, საჭიროებს სახელმწიფო რეგულირებას; მეხუთე, აუცილებელია მნიშვნელოვანი რაოდენობის დამატებითი ინვესტიციების მოზიდვა. ეს კი სხვა ობიექტური ფაქტორების (ეკოლოგია, სულ უფრო ძვირი ენერგორესურსების ათვისების აუცილებლობა და სხვ.) ერთობლივი გავლენის შედეგად კიდევ უფრო ზრდის დარგის კაპიტალტევადობას. შესაბამისად, მაღალია საინვესტიციო რისკი, აქ მენეჯერული ცოდნა შეუცვლელია.

ცნობილია, მენეჯმენტის როლი განსაკუთრებულია ადამიანთა ცხოვრებაში, მათ შორის ენერგეტიკაში. დადასტურებულია, რომ ქვეყნები ბუნებით არ არიან მდიდრები და ღარიბები. არსებობენ მხოლოდ კარგად ან ეფექტიანად მართული და ცუდად ან არაეფექტიანად მართული ქვეყნები. პირველ შემთხვევაში უზრუნველყოფილია ცხოვრების მაღალი დონე, ხოლო მეორე შემთხვევაში ქვეყნები არაეფექტიანი მმართველობის გამო ვერ აღწევენ შესაბამის შედეგებს.

დასასრულ აღვნიშნავთ მარტივ ჭეშმარიტებას, მართალია, საქართველოს ენერგოსისტემა იზოლირებული არ არის. იგი ჩართულია სხვა სისტემებთან და ეს ხელსაყრელ პირობებს ჰქმნის საჭიროების შემთხვევაში ენერგიის ექსპორტ-იმპორტის სწორი მანევრირებისათვის, მაგრამ ეკონომიკურად უთუოდ გამართლებულია ის გარემოება, რომ საქართველომ ენერგიაზე, პირველ რიგში, ელექტროენერგიაზე მოთხოვნილება თავადვე დაიკმაყოფილოს საკუთარი წარმოებით.

ლიტერატურა/REFERENCES

Chomakhidze, D. (2007). Energetic Balance of Georgia. Tbilisi. (In Georgian)

Chomakhidze, D., Tskhakaia, Q. (2019). The “Tendencies” of formation of main parameters of Georgia electro-energetic balance. Globalization and Business, №7.

Chomakhidze, D., Narmania, D. (2018). Ecological Challenges in the Development of Georgian Energetics. Globalization and Business, №5.

Chomakhidze, D. Narmania, D. (2018). Synthetic Menegment of Energy and Ecology in Georgia, AASCIT (American Association for Science and Technology.

Geostat - Energy Balance of Georgia, 2013-2019.

GNERC Annual Reports, 1998-2018.

ESCO Annual Reports, www.esco.ge

JEL Classification: B10, B17, F10, F18 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.025

ILIA CHAVCHAVADZE ABOUT EXTERNAL TRADE AND MODERNITY

ZURABI MTCHEDLISVILI
PhD student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
zuramchedlishvili728@gmail.com

Abstract. The works of Ilia Chavchavadze - a prominent Georgian public figure of the nineteenth century and one of the founders of the Georgian National Economic Doctrine - are still relevant. His name grows stronger and stronger over time. Even in modern Georgia, Ilia Chavchavadze›s name is the most often used to prove the validity of one›s own opinion.

The article discusses Ilia Chavchavadze›s views on international trade and trade policy and draws parallels with modernity. He researched the essence, causes, directions, and consequences of international trade and trade policy, and in 1887 he devoted a collection of articles entitled «Customs policy in Europe, free-trading and protection». He explained why countries start trading, that international trade is very important and without it there can be no economic specialization - the international division of labor. In his research, Ilia Chavchavadze depthly discussed the directions of trade policy - liberal and protectionist. He discussed the arguments of the both directions proponents on the advantages of strengthening the country and the economy. Ilia Chavchavadze supported Liberal Trade Policy, because he believed that the main goal of any economic policy should be to maximize the well-being of society.

Ilia Chavchavadze has raised another very important issue in this research. He pointed out at the end of the nineteenth century that economic policy is not always based on economic rationalism, economic science, and that economic policy makers might have completely different motivations.

Ilia Chavchavadze believed that for the development of the country it was necessary to establish and deepen international - including trade and economic relations. According to Ilia, the start of the country›s international economic relations requires great care and attention, it is very important to choose reliable, trustworthy partners. In 2006, Georgia experienced the negative consequences of a relationship with an unreliable trading (and not just a trading) partner. Russia banned the import of Georgian wines on March 27, 2006, and also banned the import of Georgian mineral waters in May. The ban has had a very negative impact on Georgian exports, as well as on viticulture and winemaking.

Finally, it can be said that Ilia Chavchavadze was well versed in the essence and directions of trade policy; He was well aware that it was very important for the country to choose a logical, rational economic policy for its economic strengthening; He discussed in detail the characteristics of both directions, protectionist and freetherical, the pros and cons, the consequences of their possible impact on the economy and public welfare. With well-founded reasoning and argumentation, he supported liberal trade policy based on the principle of the well-being of society.

KEYWORDS: WELL-BEING OF SOCIETY; TRADE POLICY; LIBERALISM; PROTECTIONISM.

For citation: Mtchedlisvili, Z. (2020). Ilia Chavchavadze about external trade and modernity. *Globalization and Business, №9,* pp. 203-206 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.025

JEL Classification: B10, B17, F10, F18 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.025

ილია ჭავჭავაძე საგარეო ვაჭრობის შესახებ და თანამედროვეობა

ზურაბ მჭედლიშვილი
დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
zuramchedlishvili728@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: საზოგადოების კეთილდღეობა, ვაჭრობის პოლიტიკა, ლიბერალიზმი, პროტექციონიზმი.

ციტირებისთვის: მჭედლიშვილი, ზ. (2020). ილია ჭავჭავაძე საგარეო ვაჭრობის შესახებ და თანამედროვეობა. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 197-206. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.025

მეცხრამეტე საუკუნის გამორჩენილი ქართველი საზოგადო მოღვაწის – ილია ჭავჭავაძის შემოქმედება დღემდე აქტუალურია. მისი სახელი დროთა განმავლობაში კიდევ უფრო მტკიცდება და ძლიერდება. თანამედროვე საქართველოშიც ყველაზე ხშირად სწორედ მას იმოწმებენ ხოლმე საკუთარი მოსაზრების მართებულობის დასადასტურებლად.

მოცემულ ნაშრომში განხილულია ილია ჭავჭავაძის, როგორც ეკონომისტის, ქართული ეროვნული ეკონომიკური დოქტრინის ფუძემდებლის (Silagadze, 2010) ეკონომიკური შეხედულებების მცირე ნაწილი – საერთაშორისო ვაჭრობისა და ვაჭრობის პოლიტიკის შესახებ და გავლებულია პარალელები თანამედროვეობასთან. ილია ჭავჭავაძემ გამოიკვლია საერთაშორისო ვაჭრობისა და ვაჭრობის პოლიტიკის არსი, მიზეზები, მიმართულებები და შედეგები, რასაც 1887 წელს მიუძღვნა სტატიების კრებული სახელწოდებით *„სატამოჟნო პოლიტიკა ევროპაში, ფრიტრედერობა და პროტექციონობა“.*

ილიას აზრით, ეკონომიკა და ეკონომიკური საქმიანობა წარმოუდგენელია საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების გარეშე. მისი ერთ-ერთი სახეობა კი არის საერთაშორისო ვაჭრობა, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია შრომის საერთაშორისო დანაწილება, ანუ ეკონომიკური სპეციალიზება. *„ქვეყანა ისეა განლაგებული და განწყობილი, რომ რაც ერთს ბევრი აქვს, ის მეორეს ნაკლები და ეს მეტნაკლებობა იძულებულ ჰყოფს ყოველს ცალკე სახელმწიფოს თავისი მეტი გაიტანოს სხვაგან გასასყიდად და რაც აკლია შემოიტანოს სხვისაგან სყიდვითვე. ამ მეტნაკლებობის გამო თვითეული სახელმწიფო სხვისი მუშტარიც არის და თავის საქონლის გამსყიდველიცა, ესე იგი ამღებიც არის და გამცემიცა. აქედამ არის წარმომდგარი ერთაშორისი აღებ-მიცემობა, ვაჭრობა“* (Chavchavadze, 2005).

ილია ჭავჭავაძე საერთაშორისო ვაჭრობით მიღებულ მოგებას აიგივებს ქვეყნის ექსპორტსა და იმპორტს შორის სხვაობასთან. აქვე იგი განსაზღვრავს ქვეყნის ფუნქციას საერთაშორისო ვაჭრობაში. *„რა თქმა უნდა, რომ იგი სახელმწიფო არის მოგებაში ხოლმე, რომელიც თავის მეტსა ბლომად ასაღებს და სხვისას ნაკლებ ჰსაჭიროებს, რომელიც თავის მეტს ბლომად ჰყიდის და სხვისას-კი ცოტას ჰყიდულობს. ამ ბევრის გაყიდულისაგან ცოტას ნასყიდის ფასი რომ გამოითვალოს, დანარჩენი იმ ნატამალს შეადგენს, რომელიც წმინდა მოგებაა სახელმწიფოსი. ეგრეთწოდებული სავაჭრო ბალანსი იგი სასწორია, რომელიც ამ ნატამალის მეტნაკლებობას აჩვენებს და როცა ამ სასწორზედ გაყიდულის ფასი მეტია ნასყიდისაზედ, მაშინ იტყვიან ხოლმე: სავაჭრო ბალანსი ჩვენი სასარგებლოა, და როცა არა, საზიანოაო. აქედამ აშკარადა სჩანს, რაზედ უნდა მიქცეული იყოს მეცადინეობა ყოველის სახელმწიფოსი საერთაშორისო აღებმიცემობის საქმეში: უნდა ყოველი ღონე იღონოს, რომ თვითონ რაც შეიძლება ნაკლებ გაუწიოს მუშტრობა სხვის საქონელსა და სხვა-კი თავის საქონლისათვის დიდ მუშტრად აიჩინოს“* (Chavchavadze, 2005).

საერთაშორისო ვაჭრობა დამოკიდებულია ვაჭრობის პოლიტიკაზე. ქვეყნის ვაჭრობის პოლიტიკა არის ქვეყნის სამამულო ბაზარზე უცხოური პროდუქციისა და უცხოურ ბაზრებზე ადგილობრივი პროდუქციის შეღწევის რეგულირებაზე მიზანმიმართული მოქმედება. გამოყოფენ ვაჭრობის ორ პოლარულად საპირისპირო პოლიტიკას – ლიბერალურსა (ფრიტრედერობა, ფრიტრეიდერიზმი) და პროტექციონისტულს. *„ამ საგანზედ ორგვარი წყობაა აზრისა, ერთმანეთის მოპირისპირე: ერთს ფრიტრედერობას ეძახიან, და მეორეს პროტექციონობას“* (Chavchavadze, 2005).

ვაჭრობის ნებისმიერი პოლიტიკის ძირითადი მიზანია ქვეყნის ეკონომიკის ზრდა და დამატებითი გასაღების

ბაზრების ათვისება, რამაც უნდა უზრუნველყოს დასაქმების მაღალი დონე, უცხოური ვალუტის შემოდინება, ადგილობრივი ვალუტის სიმყარე-სტაბილურობა და საბოლოო ჯამში, კეთილდღეობის უფრო მაღალი დონე. *„დღევანდელი ტოკვა თვითეულის სახელმწიფოსი, შიგნეული რომ კარგად გავუსინჯოთ, სხვა არა არის რა, თუ არ ის, რომ საპოლიტიკო ეკონომიის ბრძოლის მოედანზედ რაც შეიძლება მომეტებული ადგილი დაიჭიროს, ფართო გზა გაიკაფოს, დიდი არხები გასჭრას სიმდიდრის მოსადინებლად, სხვისი იეფად და ცოტა იყიდოს და თავისი ძვირად და ბლომად გაასაღოს“* (Chavchavadze, 2005).

ვაჭრობის ლიბერალური პოლიტიკა, ფრიტრედერობა გულისხმობს ყველანაირი, სატარიფო თუ არასატარიფო ბარიერების გაუქმებას, სამამულო ბაზარზე უცხოური პროდუქციის უპრობლემოდ შეტანასა და თავისუფალ *ვაჭრობას. „ფრიტრედერობა წარმომდგარია ინგლისურის სიტყვისაგან free trade და სიტყვა-სიტყვით რომ ითარგმნოს, ჰნიშნავს: აღებ-მიცემობის თავისუფლებას. მოძღვრება მეცნიერობისა, რომელიც ჰქადაგებს აღებ-მიცემობის თავისუფლებასა, იმაში მდგომარეობს, რომ სააღებ-მისაცემო საქონელი, შინაური თუ გარედამ შემოსული, ყოველის ბაჟისა და გადასახადისაგან დახსნილი იყოს და არა რომელისამე კანონმდებლობისაგან შეხუთული არ უნდა იქმნას“* (Chavchavadze, 2005).

პროტექციონისტული პოლიტიკა კი მიმართულია სამამულო ბაზარზე უცხოური პროდუქციის შეზღუდვისაკენ, უცხოელი კონკურენტებისა და კონკურენციისაგან ეროვნული წარმოების დაცვის მიზნით. *„იგი (პროტექციონიზმი) იქიდამ არის წარმომდინარი, რომ შინაურს მრეწველობას მოპირისპირე მოაცალოს შინაურს ბაზარში და მით თვით ამ ცილობისაგან განთავისუფლებულს მრეწველობას ფეხი აადგმევინოს და თავის ერს ერთი წყარო სარჩო-საბადებლის შოვნისა მოუმატოს“* (Chavchavadze, 2005).

პროტექციონისტული პოლიტიკის გასატარებლად გამოიყენება სატარიფო ბარიერები (იმპორტზე საბაჟო ტარიფის დაწესება), არასატარიფო ბარიერები (აკრძალვა, კვოტირება, ლიცენზირება) და შერეული ბარიერები (სატარიფო და არასატარიფო ბარიერების ერთდროული გამოყენება).

ილია გარკვეულწილად იზიარებს პროტექციონიზმის მომხრეთა მოსაზრებებსა და არგუმენტებს. რომ, ადგილობრივი წარმოების დაცვა, მისი განვითარების მიზნით, შეამცირებს ერის სიმდიდრის გადინებას. *„რა ვუყოთ, რომ პირველ ხანებში ჩვენი ახლად ფეხადგმული მრეწველობა იმისთანა კარგს და იეფს საქონელს ვერ მოგვაწვდი, როგორსაც ეხლა სხვა ქვეყანა გვაწვდისო. თავი შევიმაგროთ, მოვითმინოთ; ამ პირველ ხანების უკეთურებას და სიძვირეს ჩვენისავე სიკეთისათვის როგორმე გავუძლოთ და დრო მოვა და შინაური ცილობა საქონელსაც გაგვიკარგებს და იეფობასაც ჩამოგვიგდებსო. განკარგებულის და გაძლიერებულის მრეწველობისაგან ჩვენი ერი სიმდიდრის წყაროს გაიჩენს, და თვითონ ქონება ჩვენი, რომელიც ეხლა სხვის საქონლის სყიდვის გამო გარეთ გადის და სხვას მიაქვს, ჩვენვე და ჩვენშივე დარჩებაო“* (Chavchavadze, 2005).

აქ აუცილებლად აღსანიშნავია ერთი ძალზედ მნიშვნელოვანი გარემოება, რაზეც ილია ჭავჭავაძე ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულს მიუთითებდა: რომ ეკონომიკური პოლიტიკა ხშირ შემთხვევაში ეკონომიკურ რაციონალიზმზე არ არის დამოკიდებული და ეკონომიკური პოლიტიკის გამტარებლებს შესაძლოა სულ სხვა მოტივები ამოძრავებდეთ: *„საქმე ის არის, რომ ხშირად ამ სისტემას (პროტექციონიზმს) სხვა განზრახვითაც სჭიდებენ ხელსა და თავს – კი იმ საბუთებით ჰმართულობენ, რაც ზევით მოვიხსენიეთ“* (Chavchavadze, 2005).

რაც შეეხება თავისუფალი ვაჭრობის მომხრეთა არგუმენტებს, ილია მათ სრულად იზიარებდა. *„თავისუფლად მოარული საქონელი, არ-შეხუთული არც ბაჟისა და არც რაიმე ფორმალობისაგან, ყველასათვის ადვილად მოსაპოვებელია და მისაწვდენი, – ჯერ იმის გამო, რომ გახშირებულია, და მერე იეფია, რადგანაც ბაჟისა და ან რაიმე შევიწროებისაგან განვებ ფასაწეული არ არის. მართალიც არის. ბაჟი, დიდია თუ მცირე, განვებ ზედშეკეცილი გადასახადია, და რამოდენადაც იგი დიდია, იმოდენად განვებ აძვირებს საქონელსა“* (Chavchavadze, 2005). *აქედან გამომდინარე, ილიამ ნათლად ჩამოაყალიბა სახელმწიფოს უმთავრესი მიზანი და ამ მიზნის მიღწევის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საშუალება – თავისუფალი ვაჭრობა: „სახელმწიფო, რომლის მიზეზი და საბუთი არსებობისა სხვა არა არის რა, თუ არ მკვიდრთა კეთილდღეობისათვის მზრუნველობა, უნდა იმასა ჰცდილობდესო, ამბობენ ფრიტრედერობის მომხრენი, რომ ცხოვრებისათვის საჭირო საქონელი ადვილად და იეფად მოსაპოებელი იყოს ყოველის მკვიდრთათვისო, რადგანაც მკვიდრი კაცი მით უფრო ბედნიერია, რამოდენადაც უფრო სავსედ, უფრო მრთლად ჰშოულობს სარჩო-საბადებელსა და რამოდენადაც უფრო ბევრს საჭიროებას ცხოვრებისას იკმაყოფილებს ადვილად და გაუჭირებლადო“* (Chavchavadze, 2005).

კიდევ ერთ ძალზედ მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელსაც ილია ჭავჭავაძემ ყურადღება ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის ბოლოს მიაქცია. მას კარგად ესმოდა შრომის დანაწილებითა (სპეციალიზაციით) და შემდგომ უკვე საერთაშორისო ვაჭრობით სარგებლის მიღების შესაძლებლობა, თუმცაღა, იგი გარკვეული სიფრთხილით ეკიდებოდა ამ საკითხებს. 1882 წლის დეკემბრის შინაურ მიმოხილვაში „ბ-ნ მეისნერის პროექტი“ ილია მიუთითებს, რომ ქვეყანა უცხოელ (ხშირ შემთხვევაში მონოპოლისტ) მიმწოდებლებზე ხდება დამოკიდებული და მეორე, გასაღების ბაზრის მხრივაც იგი უცხო ქვეყნის ბაზარზეა დამოკიდებული *„და როცა ის შორი ბაზარი რომელისამე გარემოებით ჩვენთვის დაიკეტება, მშივრები ამოვწყდებითო“* (Chavchavadze, 2006).

ის ფაქტი, რომ ქვეყნის საერთაშორისო ეკონომიკური (მათ შორის ვაჭრობის) ურთიერთობების დაწყება დიდ სიფრთხილესა და ყურადღებას მოითხოვს და რომელზეც

ილია ჭავჭავაძეც მიუთითებდა, სამწუხაროდ, შესაძლებელია ითქვას, რომ არ, ან ვერ იქნა სათანადოდ გააზრებული დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ პერიოდშიც. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ რუსეთის ფედერაცია გახდა დამოუკიდებელი საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ერთ-ერთი უმთავრესი პარტნიორი. საქართველოს ექსპორტის დიდი ნაწილი (1995 წლიდან 2005 წლის ჩათვლით საშუალოდ 22,8% – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური) სწორედ რუსეთზე მოდიოდა. 2006 წლის 27 მარტს, რუსეთმა აკრძალა ქართული და მოლდოვური ღვინოების იმპორტი (იმავე წლის მაისში ასევე აიკრძალა ქართული მინერალური წყლების იმპორტიც). ოფიციალურ მიზეზად დასახელდა ის, რომ ქართული ღვინო არ შეესაბამებოდა სანიტარულ მოთხოვნებს. არაოფიციალურ მიზეზად კი ჟღერდებოდა ის, რომ ამ გზით, ვაჭრობის ბერკეტების გამოყენებით კრემლი ახდენდა პოლიტიკურ ანგარიშსწორებას (Chivers, 2006). აღნიშნულმა აკრძალვამ ძალზე უარყოფითი გავლენა იქონია როგორც ქართულ ექსპორტზე, ასევე მევენახეობა-მეღვინეობაზეც. 2005 წლისთვის ქართული ღვინის ექსპორტი 81.328 მლნ აშშ დოლარს შეადგენდა, 2006 და 2007 წლებში კი შესაბამისად, 41.050 და 29.197 მლნ აშშ დოლარს (საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური).

თანამედროვე მსოფლიოში, საბედნიეროდ, შესაძლებელია საქართველოს ექსპორტის დივერსიფიცირება. ამას ასტიმულირებს საქართველოსა და ევროკავშირს შორის 2014 წელს დადებული ასოცირების ხელშეკრულება, რომელიც ასევე მოიცავს მოიცავს ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის სივრცის (Deep and Comprehensive Free Trade Area — DCFTA) ჩამოყალიბებას (ASSOCIATION). აღნიშნული შეთანხმება გზას უხსნის ქართულ პროდუქციას ევროკავშირის ბაზრისკენ. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ასევე საქართველოსა და ჩინეთს შორის 2017 წელს დადებულ თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულებას (FREE). უკანასკნელ წლებში განუხრელად იზრდება საქართველოს ექსპორტი ჩინეთში და შეიძლება ითქვას, რომ ჩინეთი იქცა საქართველოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ვაჭრობის პარტნიორად.

დაბოლოს, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ილია ჭავჭავაძე: კარგად ერკვეოდა ვაჭრობის პოლიტიკის არსსა და მიმართულებებში; მას კარგად ესმოდა, რომ ქვეყნისთვის, მისი ეკონომიკური გაძლიერებისათვის ძალზედ მნიშვნელოვანია ლოგიკური, რაციონალური ეკონომიკური პოლიტიკის შერჩევა; გამართულად მსჯელობდა ორივე მიმართულების, პროტექციონისტულისა და ფრიტრედერულის თვისებების, დადებითი და უარყოფითი მხარეების, ქვეყნის ეკონომიკასა და საზოგადოების კეთილდღეობაზე მათი შესაძლო გავლენის შედეგების შესახებ; დასაბუთებული მსჯელობითა და არგუმენტირებით ილია ფრიტრედერობის, თავისუფალი ვაჭრობის მომხრეა, რამეთუ *„ქვეყნისათვის, ყველასათვის, ერთნაირად ღია ბაზარი უმჯობესია. იმიტომ რომ ყოველის კაცისათვის ისა სჯობია, საშუალება ჰქონდეს საჭირო საქონელი იქ და იმისგან იყიდოს, საცა და ვისაც უფრო კარგი საქონელი აქვს და უფრო იეფი ჩემ-შენაობის გაურჩევლად"* (Chavchavadze, 2005); ვაჭრობის პროტექციონისტულ პოლიტიკას ორპირ მახვილს უწოდებდა, რომელიც ერთი პირით სხვა ქვეყნებს ვნებს, ხოლო მეორეთი კი საკუთარ თავს.

ლიტერატურა/REFERENCES

Chavchavadze, I. (2006). Customs policy in Europe, Free Trade and Protection. The Complete Collection of Twenty Volumes, Volume IX. Ilia Foundation, p. 385-401. (in Georgian).

Chavchavadze, I. (2005). Internal Review. Mr. Meisner›s project. Complete Collection of Twenty Volumes, Volume VII. Ilia Foundation, p. 26 - 79. (in Georgian).

Chivers, C. J. (2006). "A Russian ‹Wine Blockade› Against Georgia and Moldova", The New York Times, APRIL 6. https://www.nytimes.com/2006/04/06/world/europe/a-russian-wine-blockade-against-georgia-and-moldova.html

Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M. (2017) International Economics: Theory and Policy (10th Edition), Scienttific Editor and Editor-in chief of the Georgian Translation Silagadze A., Published by Tbilisi State University, Tbilisi (in Georgian).

Silagadze, A., Atanelishvili, T., Silagadze N. (2010) Economic Doctrines. Georgian National Academy of Sciences, Tbilisi (in Georgian).

Silagadze, A., Atanelishvili, T. (2010). Aspects of economic doctrines in Georgia. Peninsula University of Technology, Business and Informatics. San Francisco (USA).

Veshapidze, Sh. (2016) Ilia Chavchavadze›s Economic Views on Open Economy Orientation: «Free trade and Protectionism», Tbilisi: Science and Life N1 (13), p. 47-52. (in Georgian).

ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND GEORGIA (in Georgian). https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2496959?publication=0

FREE TRADE AGREEMENT BETWEEN THE GOVERNMENT OF GEORGIA AND THE GOVERNMENT OF THE PEOPLE'S REPUBLICOF CHINA (in Georgian).

http://www.economy.ge/uploads/files/2017/foreign_trade/tavisufali_vachrobis_shetanxmeba_georgia_china/shetankhmeba_2018/1_china_georgia_fta_geo.pdf

JEL Classification: B10, B17, B29 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.026

THE FIRST INTERNATIONAL TREATY OF THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA AND ITS ECONOMIC ASPECTS

SIMON TAVARTKILADZE

Doctor of Economics

European University's Institute for Research of
Economic and Social Problems of Globalization, Georgia
amiran_reg@hotmail.com

Abstract. The first international treaty of the Democratic Republic of Georgia was concluded two days after Georgia›s declaration of independence on May 28, 1918.

Under this agreement, Georgia received a kind of «guarantee of favor» from the German Empire that it would protect the international recognition of the newly established Democratic Republic of Georgia.

Declaring independence for the country is an important but still not sufficient event. Given the difficult economic and social background, the government of the Democratic Republic of Georgia had to prove that the country could maintain and strengthen its independence.

The "Poti agreement" was not the only first international treaty of the Democratic Republic of Georgia, but also the determination of the content of all further international actions. As far as Germany was presented as a party, it was significant for other countries as well, thus practically obligatory for the allied countries of Germany.

The existence of the treaty of Georgia was crucial and the establishment of independence, de facto and de jure recognition of the country was considerable for other countries.

It is also quite clear that Germany was driven not only by political but also by economic interests in Georgia. But according to overall perception, these interests did not infringe Georgia›s sovereignty and were not inconsistent with its national aspirations; Germany considered Georgia not as a satellite but as a partner with whom the cooperation was based on principles acceptable for both countries.

However, given the substance of the treaty, German stated obvious attraction and strong support towards small and weak country Georgia. Especially in problem solving and overcoming crisis in economic, industrial, trade, transport, mining, budget-finance, food provision, etc.

Thus, supported definition and establishment of geo-political and geo-economic space of the country.

KEYWORDS: INTERNATIONAL TREATY, DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA, GEO-ECONOMIC SPACE.

For citation: Tavartkiladze, S. (2020). The First International Treaty of the Democratic Republic of Georgia and its Economic Aspects. *Globalization and Business, №9,* pp. 207-217 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.026

JEL Classification: B10, B17, B29 https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.026

გლობალურ ეკონომიკურ სივრცეში საქართველოს პოზიციონირების პირველი მცდელობა

(საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი საერთაშორისო ხელშეკრულება და მისი ეკონომიკური ასპექტები)

სიმონ (ამირან) თავართქილაძე
ეკონომიკის დოქტორი
ევროპის უნივერსიტეტის გლობალიზაციის
ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების
სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, საქართველო
amiran_reg@hotmail.com

საკვანძო სიტყვები: საერთაშორისო ხელშეკრულება, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, გეოეკონომიკური სივრცე.

ციტირებისთვის: თავართქილაძე, ს. (2020). გლობალურ ეკონომიკურ სივრცეში საქართველოს პოზიციონირების პირველი მცდელობა. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 207-217. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.026

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი საერთაშორისო ხელშეკრულება საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან ორი დღის შემდეგ 1918 წლის 28 მაისს დაიდო.

მისი სრული სახელწოდებაა „დროებითი შეთანხმება საქართველოსა და გერმანიას შორის წინასწარი ურთიერთდამოკიდებულების დამყარების შესახებ“.

ზოგიერთი მკვლევარი შესაძლოა შემეკამათოს კიდეც თუნდაც სათაურის მიხედვით „შეთანხმება ურთიერთდამოკიდებულების დამყარების შესახებ“ არ შეიძლება განხილული იქნას საერთაშორისო ხელშეკრულებად. რომ შეთანხმება სხვაა და ხელშეკრულება სხვა. აქ პასუხი მარტივია, კლასიკური სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ენციკლოპედიური განმარტებით „საერთაშორისო ხელშეკრულება – ორი ან რამდენიმე სახელმწიფოს ან სხვა სუბიექტების შეთანხმება უფლებათა და ვალდებულებათა ჩამოყალიბების, შეცვლის ან გაუქმების შესახებ. ასეთ შეთანხმებას შეიძლება ეწოდოს კონვენცია, პაქტი, ოქმი, ხელშეკრულება, შეთანხმება და სხვ., მაგრამ მიუხედავად სახელწოდებისა, მათი იურიდიული ძალა თანაბარია.“ (Social ...2004).

საერთაშორისო სამართლის დეფინიციასთან დაკავშირებით საერთაშორისო ხელშეკრულება – როგორც წესი ნიშნავს ხელშეკრულებას იმ ქვეყნებს შორის, რომლის მხარედ მხოლოდ საერთაშორისო სამართლის სუბიექტად აღიარებული სახელმწიფოები არიან. საქართველოს შემთხვევაში კი დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან ორი დღის შემდეგ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არც დე ფაქტო და არც დე-იურე აღიარება არცერთი ქვეყნიდან არ ჰქონია. უფრო მეტიც ამ შეთანხმების მონაწილე მხარემ გერმანიამ საქართველო დე-ფაქტო –1918 წლის 10 ივნისს აღიარა. ხოლო დე-იურე –1920 წლის 24 სექტემბერს.

ამ კონტექსტში ვერ დავეთანხმები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შესანიშნავ მკვლევარს პროფესორ ოთარ ჯანელიძეს, რომელიც თავის ნარკვევებში აღნიშნავს: „აქ შეიძლებოდა განგვეხილა 1918 წლის 28 მაისს ფოთში გაფორმებული გერმანია-საქართველოს ხელშეკრულების ცალკეული მუხლები, გაგვეანალიზებინა ისინი და სხვ., მაგრამ ეს ხელშეკრულებაც ორ ქვეყანას შორის ომის მდგომარეობიდან გამომდინარე სამხედრო, ფინანსურ და სავაჭრო პრობლემებს აწესრიგებდა და არ ითვალისწინებდა ურთიერთობის სამართლებრივ პრინციპებს“ (Janelidze, 2018:78)

აზრთა სხვადასხვაობის მიუხედავად, პირველსა და მეორე მსოფლიო ომს შუა მოღვაწე მკვლევარებს საერთაშორისო სამართლის ამ დეფინიციასთან დაკავშირებით პრობლემა არ შექმნიათ. ისტორიული პოლიტიკური პროცესების დინამიკური ხასიათი ხშირად წარმოშობს შეუთავსებლობას პოლიტიკური სუბიექტის რეალურ არსებობასა და მის ლეგიტიმაციას შორის. უკვე მაშინაც არსებობდა მცირე რაოდენობის სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები, რომელთაც სხვა ქვეყნების სახელმწიფოებრივი აღიარების სტატუსი არ ჰქონდათ. პოზიტივისტთა დომინანტური დოქტრინის თანახმად, ისინი თანხმდებოდნენ, რომ საერთაშორისო სამართალი სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობის დარეგულირების საშუალებაა.

ამ შეთანხმების მიხედვით, საქართველომ გერმანიის იმპერიისაგან მიიღო ერთგვარი „კეთილგანწყობის გარანტია“, რომ ის დაიცავდა და პროტექციას გაუწევდა ახლად

შექმნილ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკის საერთაშორისო აღიარებას.

„დიდი მტკიცება არ სჭირდება იმ ფაქტს, რომ გერმანია საქართველოში არც მთლად უანგაროდ მოქმედებდა და მას აქ საფუძვლიანი სტრატეგიული, ეკონომიკური თუ პოლიტიკური ინტერესები ამოძრავებდა. მაგრამ მთავარი ის იყო, რომ ეს ინტერესები არ ლახავდა საქართველოს სუვერენიტეტს და ნაკლებ ეწინააღმდეგებოდა მის ეროვნულ მისწრაფებებს; გერმანია ქართულ სახელმწიფოს თავის არა სატელიტად, არამედ პარტნიორად მიიჩნევდა, რომელთანაც თანამშრომლობა ორივე ქვეყნისათვის მისაღებ და ხელსაყრელ პრინციპს ეფუძნებოდა.

აქვე ერთი საგულისხმო ფაქტიც: გერმანელების საქართველოში ყოფნის პერიოდში მოქმედებდა შეთანხმება, რომლის მიხედვით, დაწესებული იყო ადგილობრივი ფულის ერთეულის – ბონისა და გერმანული მარკის გაცვლითი კურსი თანაფარდობით: „1 მარკა უდრის 1 მანეთსა და 25 კაპიკს. ქართული პრესის თანახმად, ამ კურსით მარკის შეძენა შეეძლო, როგორც მთავრობას, ისე კერძო პირებს და ბონის ინფლაციას არ უმოქმედია გაცვლით კურსზე." (Sakhalkho Sakme ,1919).

„გერმანიის მთავრობამ 1918 წლის აგვისტოში ქართველი მოსწავლეებისათვის 10 სტიპენდია დააარსა. თითო მათგანი 15 ათას მარკას შეადგენდა, ბავარიის ეტტალის მონასტერმა კი რამდენიმე ქართველი ბავშვი საკუთარი ხარჯით გიმნაზიაში მიაბარა; გერმანელების აქ ყოფნის დროს ქართველი ხალხის საქმიანობას... ღრმა რწმენის მადლი ეტყობოდა... სხვები რომ პატივს გვცემდნენ, – ჩვენც ვიმსჭვალებოდით საკუთარის პატივისცემით. გერმანია თავის საქციელით აქ ყველას აჩვენებდა, რომ სახელმწიფოში იმყოფებოდა. ჩვენი ხალხიც იზრდებოდა ამ საჭირო გრძნობასა და შეგრძნებაში". – წერდა ნაციონალისტთა გაზეთი „სალი კლდე". (Sali Klde,1919)

იმისთვის, რომ თუნდაც ზოგადად გავიაზროთ ამ ხელშეკრულების მნიშვნელობა, უფრო მეტიც – მისი ისტორიული აუცილებლობა, გავიხსენოთ, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გამოცხადების მომენტისათვის მსოფლიოში თავისი მაშტაბითა და შინაარსით უდიდეს კაპიტალისტურ სახლმწიფოთა ორ ჯგუფს შორის მიმდინარე უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური პროცესი – პირველი მსოფლიო ომი.

ცალკე სამსჯელოა საქართველოს აქტიური თუ პასიური როლი და ადგილი ამ მოვლენებში, თუმცა ისტორიული ფაქტის კონსტანტირებისათვის ისიც უნდა გავიხსენოთ, რომ 1918 წლის 3 მარტს ბრესტ-ლიტოვსკში უკვე „საბჭოთა" რუსეთმა გერმანიის იმპერიასთან და მის მოკავშირეებთან (ავსტრია-უნგრეთი, ბულგარეთი, თურქეთი) დადო სეპარატიული ზავი. რომლის პირობების თანახმად რუსეთის არმიას უნდა დაეტოვებინა 1878 წლიდან რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი იმჟამინდელი ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული დაყოფით – ბათუმის, ყარსის და არტაანის მხარე (ოკრუგები). თუმც ზავის პირობებში აღნიშნული იყო, რომ ამ „ოკრუგების" მოსახლეობას თავად უნდა გაერკვია საკითხი თუ რომელი სახელმწიფოს (ოსმალეთის თუ რუსეთის) შემადგენლობაში სურდა ცხოვრება. მაგრამ, ამავე ხელშეკრულებაში იყო საკმაოდ არაორაზროვანი პირობა, რომ ხსენებული „ოკრუგების" თვითგამორკვევის პროცესში უპირატესობა ოსმალეთს ენიჭებოდა.

ოსმალეთი ამ მხარეებში მოსახლეობის თვითგამორკვევის პროცესის წარმართვას არც აპირებდა და უარს აცხადებდა მოკავშირეთა წინადადებაზე – მოლაპარაკება ეწარმოებინა, იმ მოტივით, რომ ამიერკავკასია დამოუკიდებელი სახელმწიფო არ არის, ის რუსეთის ნაწილია და მოითხოვეს ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულების უპირობოდ ცნობა.

მიუხედავად ზემოთაღნიშნულისა, გერმანიის ძალისხმევით 1918 წლის 14 მარტს ტრაპიზონში დაიწყო მოლაპარაკება. თბილისში ამიერკავკასიის სეიმმა ოსმალეთთან მოლაპარაკების შეუძლებლობა და შეწყვეტის გადაწყვეტილება მიიღო. საპასუხოდ ოსმალეთის არმიამ 1918 წლის 1 აპრილს ბათუმის და სამცხე-საათაბაგოს ოკუპაციაც მოახდინეს. **„თურქებმა აჭარაში ქართული ადმინისტრაცია გააუქმეს, ქუჩებს სახელებიც კი გაუთურქულეს."** (Chumburidze, 2003:115)

ამიერკავკასიის მთავრობა, ქართული მხარე რეალურ გამოსავალს ეძებდა, ქვეყანა გარდაუვალი საფრთხის წინაშე იდგა. ოსმალეთი აგრესიულ გეგმებს არ მალავდა და არც დათმობას აპირებდა. „თურქეთის აგრესიული გეგმები ნათლად გამოვლინდა ტრაპიზონის (1918 წ. მარტი) და ბათუმის (1918 წ. მაისი) საზავო კონფერენციებზე. რეალური ძალა, რომელიც საქართველოს თურქეთისაგან დაიცავდა, მხოლოდ გერმანია შეიძლებოდა ყოფილიყო.

1918 წლის 22 აპრილს ამიერკავკასიის სეიმმა გამოაცხადა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს – ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის შექმნა. ამის შემდეგ ოსმალეთს თითქოსდა ვეღარ უნდა წამოეყენებინა ის არგუმენტი, რომ ამიერკავკასია დამოუკიდებელი სახელმწიფო არ იყო. მაგრამ ოსმალებმა ამჯერად ახალებური ინტერპრეტაცია წარმოადგინეს: ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკა ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულების დადების მომენტში სახელმწიფო არ იყო, ამიტომ მას არა აქვს უფლება მოითხოვოს ხელშეკრულების პირობების შეცვლა. ვითარება უკიდურესად დაიძაბა. ოსმალეთის არმია მდინარე ჩოლოქთან იდგა. მთელი სამხრეთ საქართველო ბორჯომამდე და სომხეთის უდიდესი ნაწილი ოსმალეთის ჯარების მიერ იყო ოკუპირებული. ოსმალეთის არმიის მოსალოდნელი შემოტევის შეჩერებისათვის ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკას არანაირი შესაძლებლობა არ გააჩნდა. უფრო მეტიც აზერბაიჯანი ოსმალეთს აგრესორად არც განიხილავდა, სომხეთი

იმ დროისათვის აშკარად ანგლოფილურ დამოკიდებულებას გამოხატავდა, ხოლო საქართველო გერმანიის იმპერიის მოიმედე იყო.

„საქართველო რთულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ქვეყნის ბედი დამოკიდებული იყო სწორ არჩევანზე, რომელსაც მიიღებდნენ საქართველოს დამოუკიდებლობის მესვეურნი. „საქართველოს ან დამოუკიდებლობა უნდა გამოეცხადებინა, ან უნდა გადაეცა ოსმალეთისათვის მოთხოვნილი ტერიტორიები, ანდა ომი უნდა დაეწყო მასთან, რაც კატასტროფას ნიშნავდა... საქართველო გერმანიის იმედით ირჩევდა საუკეთესო გზას.“ (History...2003:116).

გერმანიის სრულუფლებიანმა წარმომადგენელმა გენერალმა ოტო ფონ ლოსოუმ აკაკი ჩხენკელს განუცხადა, რომ „შექმნილ ვითარებაში გერმანიის იმპერია ოსმალეთის აგრესიისაგან ამიერკავკასიის ფედერაციას ვერ დაიცავდა, ხოლო თუ ქართველებს გერმანიის მფარველობა სურდათ მათ უნდა გამოეცხადებინათ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა“ (Chumburidze, 2003), ანუ ამიერკავკასიის რესპუბლიკა უნდა დაშლილიყო.

თავის მხრივ „თურქეთი იძულებული იქნებოდა, დაეთმო გერმანიისათვის, რადგან მსოფლიო ომი ჯერ დამთავრებული არ იყო და მას არ შეეძლო განესაზღვრა, სად და როდის დასჭირდებოდა გერმანიის დახმარება.“ (History...2003:576).

საინტერესოა, 1918 წლის 24 მაისს თბილისში გენერალ კვინიკაძეს აკაკი ჩხენკელის ხელმოწერით, საგანგებო დეპეშის შინაარსი, სადაც ხაზგასმულია რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების კიდევ დაგვიანება გამოუსწორებელ შედეგებს გამოიწვევს.

1918 წლის 26 მაისს ამიერკავკასიის სეიმმა ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკა დაშლილად გამოაცხადა. იმავე დღეს, საღამოს ხუთი საათისათვის, გამოცხადდა საქართველოს დამოუკიდებლობის დეკლარაცია და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა აღდგა.

ორი დღის შემდეგ, 1918 წლის 28 მაისს ფოთში ხელმოწერილ იქნა გერმანია–საქართველოს ხელშეკრულება, რომელიც, ომის მდგომარეობიდან გამომდინარე, ორ ქვეყანას შორის სამხედრო, ფინანსურ და სავაჭრო პრობლემებს აწესრიგებდა.

დამოუკიდებლობის გამოცხადებით საქართველომ გერმანიის დახმარებით თურქეთი აიძულა ბრესტ–ლიტოვსკის ზავის პირობების საპირისპიროდ დაეთმო საქართველოსთვის – ბათუმი და დაებრუნებინა სამცხე ჯავახეთში ოკუპირებული რაიონები თუმცა ამ პროცეს მშვიდად არ ჩაუვლია. უფრო მეტიც პოლიტიკოსების შეთანხმების მიუხედავად 1918 წლის ზაფხულში თურქულ და ქართულ– გერმანულ ნაწილებს შორის შეიარაღებული დაპირისპირებაც კი მოხდა. შეტაკებები აჭარაში მიმდინარეობდა და მასში საქართველოში მცხოვრები გერმანელებიც იღებდნენ მონაწილეობას. საბოლოოდ, სწორედ გერმანიის წყალობით გადაურჩა საქართველო თურქულ ოკუპაციას. მეტიც, გერმანელების ზეწოლის წყალობით ოსმალეთის იმპერიამ აღიარა საქართველოს დამოუკიდებლობა და მისი საზღვრები. ერთ–ერთი პირველი სახელმწიფო, რომელმაც დე–ფაქტო და დე–იურე აღიარება – დასტური მისცა საქართველოს დამოუკიდებლობას თურქეთი იყო – 1918 წლის 3 ივნისი.

კავკასიაში გერმანული ექსპედიციის ხელმძღვანელი ბარონი ფრიდრიხ ფონ კრესენშტაინი თავის მოგონებებში „ჩემი მისია კავკასიაში“ აღნიშნავს, რომ გერმანიამ საქართველოში 19500 ჯარისკაცი შემოიყვანა ქვეყნის დაცვის მიზნით. გერმანია ეხმარებოდა საქართველოს ინსტიტუციების მშენებლობაში, რადგან გერმანია საქართველოს კავკასიაში ლიდერ და საყრდენ ქვეყნად განიხილავდნენ. სწრაფადვე ფორმირებულმა სამხედრო რაზმებმა 1918 წელს დაიკავეს ძირითადი სადგურები და ქართულ ჯართან ერთად წინააღმდეგობა გაუწიეს და შეაჩერეს ოსმალური ოკუპაცია. ამასთანავე ფოთში დადებული ხელშეკრულების პოლიტიკური წონის გავლენით, იმ პერიოდში, არავის შეეძლო საქართველოს ოკუპაცია, მათ შორის არც გერმანიის მოკავშირე – ოსმალეთის იმპერიას.

დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თანხმობით საქართველოში შემოვიდა ორი ბავარიული ათასეული, ხოლო

ტფილისი, გენერალ კვინიტაძეს

გადაეცით საქართველოს ეროვნულ საბჭოს პრეზიდიუმს შემდეგი: საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების კიდევ დაგვიანება გამოიწვევს გამოუსწორებელ შედეგებს. გერმანალების შუამავლობის ცდა არ მოხერხდა. დაგვრჩენია ერთადერთი: ოსმალოების შემოსევას წინ დავუყენოთ დამოუკიდებელი საქართველო, რომელსაც მხარის დამჭერათ ეყოლება გერმანია. მის წარმომადგენლათ საქართველოს მთავრობასთან იქნება გრაფი შულენბერგი, რომელიც საჭიროა დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე იქმნეს ცნობილი... გამზადებულია ხელმოსაწერათ რამოდენიმე დროებითი .შეთანხმება გერმანიასთან... ვუცდი ამ აქტის შესახებ უსწრაფეს ცნობას.

მაისი 24, 1918

თბილისში ბინა დაიდო გერმანიის სამხედრო–დიპლომატიურმა მისიამ გენერალ ფონ კრესის მეთაურობით.

შეთანხმების თანახმად, საქართველოს მთავრობა ნებას რთავდა გერმანიას და მის მოკავშირე ქვეყნებს, იმხანად მიმდინარე მსოფლიო ომის პერიოდში სამხედრო ძალის გადასაყვანად და ტექნიკის გადასაზიდად ესარგებლათ საქართველოს რკინიგზით. ამ საკითხის რეგულირების მიზნით, თბილისში უნდა შექმნილიყო გერმანიისა და მისი მოკავშირე ქვეყნების სამხედრო კომისია გერმანიის ხელმძღვანელობით. საქართველოს რკინიგზის სადგურები და ფოთის ნავსადგური უნდა გაეკონტროლებინათ გერმანელ სამხედროებს, ბერლინში უნდა დაფუძნებულიყო საქართველოს დიპლომატიური წარმომადგენლობა, ხოლო თბილისში – გერმანიისა. ეს წინასწარი შეთანხმება ძალაში შედიოდა ხელმოწერისთანავე.

იმ ეპოქის ცნობილი ქართველი დიპლომატის, ზურაბ ავალიშვილის აზრით, ამ შეთანხმების მთავარი მიზანი იყო გერმანიის საიმპერიო მთავრობის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ცნობა დე ფაქტო. ფოთში ხელი მოეწერა რამდენიმე კონვენციასაც, რომელთა შორისაც იყო:

1) სამხედრო ტყვეთა გაცვლის შესახებ;

2) გერმანიიდან საქართველოში სამხედრო დანიშნულების ტვირთების უბაჟოდ შემოტანის შესახებ;

3) საქართველოს ტერიტორიაზე იმხანად მიმოქცევაში არსებულ ადგილობრივი ფულის ნიშნებთან (ამიერკავკასიის კომისარიატის ბონებთან) ერთად, გერმანიის იმპერიის ფულის ნიშნების, როგორც კანონიერი საგადამხდელო საშუალების, ბრუნვაში დაშვების შესახებ;

4) საქართველოს მთავრობის მიერ მის ტერიტორიაზე მყოფი გერმანული ჯარის სურსათით უზრუნველყოფაში დახმარების შესახებ;

5) საქართველოში მოქმედი გერმანიის სახელმწიფო კომისიის მიერ სურსათის ნაღდ ფულზე შეძენის შესახებ და სხვ.

ფოთში ხელმოწერილი შეთანხმება იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიერ დადებული პირველი საერთაშორისო შეთანხმება. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, „მისი არაერთი პუნქტი უფრო ხელსაყრელი იყო გერმანიისათვის, მაგრამ ეს დათმობანი აიხსნება გერმანიის იმ უდიდესი დახმარების კომპენსირებით, რომლის მეშვეობითაც საქართველოს ახლად აღდგენილმა სახელმწიფომ თავიდან აიცილა ოსმალეთის ოკუპაციის სავსებით რეალური საფრთხე.“ ვერ დავეთანხმები ასეთ მსჯელობას, განსაკუთრებით მის პირველ ნაწილს – რომ „ხელშეკრულების არაერთი პუნქტი უფრო ხელსაყრელი იყო გერმანიისათვის“.

„ქ. ფოთში გერმანიის მთავრობის საიმპერიო წარმომადგენელთან წინასწარი ხელშეკრულება წარმოადგენდა გერმანიის მთავრობის მიერ საქართველოს რესპუბლიკის აღიარებისდა მისი ტერიტორიის დაცვის განიზრახვას. შემდგომში 4 ივნისს ქ. ბათუმში ხელი მოეწერა ოსმალეთთან ხელშეკრულებას. ამ გზით დაკმაყოფილდა ქართველი ხალხის ნება ოსმალეთთან ზავის დადების შესახებ და ასევე გადაიდგა პირველი პრაქტიკული ნაბიჯები მოსაზღვრე ქვეყნებთან კეთილმეზობლური ურთიერთობების დასამყარებლად. მიუხედავად იმისა, რომ 4 ივნისს ზავის ზოგიერთი პირობა სამართლიან გულისწყრომას იწვევდა, მთავრობა მაინც იმედოვნებდა, რომ ენერგიული მოქმედებების, დიპლომატიური ნაბიჯების შედეგად მომავალში ქვეყნის ინტერესებს უფრო კარგად დაიცავდა. მთავრობის უპირველესი მიზანი საქართველოს რესპუბლიკის სუვერენიტეტისა და დემოკრატიული წყობილების გარე და შიგა საფრთხისაგან დაცვა გახდა.

ფოთის ხელშეკრულების საფუძველზე 1918 წლის 27 აგვისტოს გერმანიამ საქართველოს მეორე საფრთხეც აარიდა საბჭოთა რუსეთთან გერმანიის მიერ დადებული დამატებითი ხელშეკრულების მე–15 მუხლში ჩაიწერა რომ, „საბჭოთა რუსეთი თანახმაა, გერმანიამ აღიაროს საქართველოს დამოუკიდებლობა“. ეს კი საქართველოს აძლევდა შესაძლებლობას, გამხდარიყო საერთაშორისო სამართლის სრულფასოვანი წევრი. უფრო მეტიც, შემდგომში როცა 1920 წლის 7 მაისს **მოსკოვის ხელშეკრულება** დაიდო საბჭოთა რუსეთსა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას შორის, რუსეთმა საქართველოს დამოუკიდებლობა დე იურე ცნო თუმცა, სანაცვლოდ ამ ხელშეკრულებაში ჩაიდო მზაკვრული პირობა, რომ საქართველო საკუთარ მიწაზე საბჭოთა რესპუბლიკის მიმართ მტრულად განწყობილი ძალების ჯარებს არ განალაგებდა.

ქვეყნისათვის დამოუკიდებლობის გამოცხადება უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა, მაგრამ არასაკმარისი მისი შემდგომი განვითარებისათვის სწორი ნაბიჯების გადადგმის გარეშე. აუცილებელი იყო დამოუკიდებლობის შენარჩუნება განმტკიცება. ახალგაზრდა რესპუბლიკის მთავრობას, მძიმე მემკვიდრეობის პირობებში, დიდი პასუხისმგებლობა დაეკისრა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებას უნდა დაემტკიცებინა, რომ ქვეყანას შეეძლო ეკონომიკური და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის პირობებში არსებობა.

მსოფლიო ომმა სერიოზული ეკონომიკური ზიანი მიაყენა არა მარტო უშუალოდ საომარ მდგომარეობაში მყოფ ქვეყნებს არამედ სხვებსაც. სამხედრო ოპერაციებმა ბევრი სახელმწიფო ხარჯი წარმოშვა, მოიშალა წარმოების, ნედლეულისა და გასაღების ბაზრების სისტემა, ქვეყნების უმრავლესობაში განვითარდა სერიოზული ინფლაციური პროცესები, პროდუქტებზე ფასების ზრდის პარალელურად დააქვეითა მოსახლეობის მსყიდველუნარიანობა და ა.შ..

დამოუკიდებლობის გამოცხადების პირველივე დღიდან საქართველოს მთავრობას მრავალი მნიშვნელოვანი საკითხი, მათ შორის უმწვავესი – ქვეყნის ფინანსური და სურსათით მომარაგების საკითხი უნდა გადაეწყვიტა. სახელ–

მწიფოებრიობის დაცვისათვის ქვეყანას ესაჭიროებოდა საკუთარი ფინანსური და მთლიანობაში სრულიად ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის წარმართვა. რისთვისაც სახელ-მწიფო საგადასახადო პოლიტიკის შემუშავება, წარმოების აღორძინება, საერთაშორისო ვაჭრობის ქსელში ჩართვა გადაუდებელი საქმე იყო, თუმცა ამ გზაზეც „ყველაზე უფრო დიდი დამაბრკოლებელი მიზეზი მრეწველობის განვითა-რებისათვის... კაპიტალის უქონლობა იყო" (Sakartvelos Respublika 1918:60).

ომმა სრულიად მოშალა ქართული სამრეწველო პროდუქ-ციისა და ნედლეულის საზღვარგარეთ გატანის შესაძლებ-ლობები. ევროპა ნედლეულის ძირითადი მომხმარებელი ომის ბატალიებში იყო ჩაბმული. ერთი წლის შემდეგ, როცა 14 მარტის სხდომაზე განიხილეს 1918 წლის ეკონომიკის განვითარების გარკვეული შედეგები წარმოჩინდა ის მკვეთ-რად სავალალო მდგომარეობა, რომელიც ყოველწლი-ურად გროვდებოდა. აი რას წერს გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა": „1919 წლის 1 იანვრამდე (7 თვეში) ხაზინის შემოსავალმა – 96.158.000, ხარჯებმა – 342.244.000, ხოლო დეფიციტმა კი 246.086.000 მანეთი შეადგინა. იმპორტი _ 140.929.260, ექსპორტი 87.494.105 მანეთის ტოლი იყო, ანუ იმპორტი აღემატებოდა ექსპორტს 53.495.085 მანე-თით. ქვეყანა განსაკუთრებით პურისა და შაქრის იმპორტს საჭიროებდა. მრეწველობა თითქმის არ მოქმედებდა. ამ მხრივ, გამონაკლისი ტყიბულის ქვანახშირის საწარმო იყო, რომლის პროდუქციასაც რკინიგზა მოიხმარდა. თუმცა, ქვა-ნახშირის მოპოვება საქართველოში 3.4 მლნ ფუთიდან (1917 წ.) დაეცა 2.2 მლნ ფუთამდე (1919 წ.)"(Sakartvelos Respublika, 1919: N 11).

„დიდი იმედების მიუხედავად, სახელმწიფო ქონების გამოყენება ვერ იძლეოდა საჭირო შემოსავალს. აგრარული რეფორმის შედეგად სახელმწიფოს ხელში დაგროვდა 2 მლნ დესეტინა ტყე, 0,5 მილიონამდე დესეტინა სახნავი მიწა, 800 ათასამდე დესეტინა საძოვარი, კურორტები, მადნეული, წყლები. პროგნოზებით ამ ქონებამ 1919 წელს 90 მლნ მანეთის შემოსავალი მისცა ქვეყანას"Ertoba, 1919: 60).

„გლეხებზე სახნავი მიწების კერძო საკუთრებაში გადაცემიდან (თანახმად პარლამენტის დადგენილებისა) უნდა მიეღოთ 200 მლნ მანეთი შემოსავალი. ასეთი ფინან-სური ნაკადები ქვეყნის მდგომარეობას აუმჯობესებდა, მაგ-რამ დეფიციტს ვერ სპობდა. მოსაწესრიგებელი იყო გადასა-ხადების სისტემა, ქონებრივი მდგომარეობა და სხვ. ქვეყნის ფინანსურ მდგომარეობას ამძიმებდა დეფიციტური რკინიგზაც. რკინიგზით სარგებლობდნენ რუსეთის ეშელონები, გერმა-ნელი და ოსმალთა ჯარები, ბოლოს კი ინგლისელები.

ამრიგად, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხა-დების დღიდან ქვეყანა განიცდიდა ფინანსურ გაჭირვებას: ბიუჯეტი დაცარიელდა, საგარეო სესხები ვერ მიიღეს, შემო-სავლის წყაროები კრიტიკას ვერ უძლებდა, არაგეგმური, გაუთვალისწინებელი ხარჯების დასაფარავად მიმოქცევაში ზედმეტი ბონების გაშვებამ ინფლაცია გამოიწვია, გაუარესდა მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობაც." (Tkeshelashvili,1958:106).

აი რას წერდა გაზეთი „კლდე", 1918 წლის 20 ოქტომბერს ფოთის შეთანხმებაზე „საქართველოს მთავრობამ გადას-წყვიტა მოლაპარაკების გამართვა გერმანიის მთავრობასთან პირველ მნიშვნელობის ეკონომიურ საკითხთა და სესხის მოსაწესრიგებლად." აღნიშნული გაზეთი საერთო გარკვეული შემაჯამებელი ფორმით წარმოადგენს ხელშეკრულების ეკონომიკური ხასიათის მუხლებს. (Klde ,1918: N6).

„მუხლი I საქართველოს მთავრობა აცხადებს, რომ ყველა არსებული ან შემდეგში გაყვანილი რკინის გზები საქართველოს ტერიტორიაზე შეადგენს საელმწიფოს სა-კუთრებას და ამ გზების ექსპლოატაცია, აგრეთვე მათი მეთვალყურეობა ეკუთვნის მხოლოდ სახელმწიფოს. აგრეთვე ფოთის ნავსადგური, რომელიც ქალაქის საკუთრებას შე-ადგენს და ეს უკანასკნელი განაგებს მას, გადადის სახელ-მწიფოს გამგეობაში. თუ საქართველოს რკინის გზათა და აგრეთვე ფოთის ნავსადგურის შემოსავალით იქნება უზრუნველყოფილი ასაღებ სესხის პროცენტები, მაშინ დაწეს-დება გერმანულ-ქართული კომისია, რომელსაც დავალე-ბული ექნება კონტროლი გაუწიოს რკინის გზათა და ფოთის ნავსადგურის ექსპლოატაციას.

მუხლი II საქართველოს მთავრობა ვალდებულია კანო-ნიერად გადასცეს სახელმწიფოს მთელი სამთო მრეწვე-ლობითი დამუშავებული, მადნეულობა საქართველოს მიწი-დან ამოღებული, და დამუშავება მათი გადასცეს მხოლოდ სახელმწიფოს კონტროლ ქვეშ მყოფ წარმოებას, რომლის აქციები ეკუთვნის საქართველოს და გერმანიას სანახევროდ.

მუხლი III – საქართველოს მთავრობა ვალდებულია მთელის ომის განმავლობაში მხოლოდ გერმანიას მისცეს ნება საქართველოს ტერიტორიაზე მყოფ ნედლი მასალის ყიდვისა, რაც ქვეყნის შინაურ საჭიროებას გადარჩება, და არ დააბრკო-ლოს ამ მასალის გაზიდვა ან აღკრძალვით, ან განსაკუთ-რებულის ბაჟით.

მუხლი IV გერმანია ვალდებულია რაც შეიძლება „ჩქარა მოაწყოს გემთა მიმოსვლა საქართველოსა და გერმანიას შორის, რაც შეძლებისდაგვარათ გააადვილებს მზა და ნახევრად დამზადებულ საფაბრიკო საქონლის შემოტანას სა-ქართველოში, და შესაძლებელი გაჰხადოს საქართველოში ცხოვრებისათვის საჭირო სურსათის შემოტანა." (Klde ,1918: N6).

დემოკრატიული საქართველოს პირველი მთავრობის დეკლარაცია წარმოადგენდა იმ დოკუმენტს, რომელზეც ქვეყნის მომავლის განვითარების ძირითადი სტრატეგია უნდა აგებულიყო. დეკლარაცია 1918 წლის 15 ივნისს ეროვნული საბჭოს სხდომას განსახილველად წარუდგინა მთავრობის თავმჯდომარემ ნოე რამიშვილმა. (Ertoba 1918: N 119)

საქართველოს ეკონომიკაში რეფორმების განხორცი-ელების სტრატეგიულ მიმართულებად განისაზღვრა: ფინან-სური მეურნეობის მოწესრიგება, დამოუკიდებელი ფულადი

და საბაჟო სისტემის შექმნა და მათ შორის საკუთარი ფულის მოჭრა; სახელმწიფო კონტროლის ჩამოყალიბება; რიგი პროდუქტების მიმოქცევაზე სახელმწიფო მონოპოლიის გამოცხადება; აგრარული რეფორმის სრულყოფილად ჩატარება და სხვ. მანამდე კი, ვიდრე ეს რთული საქმე მოგვარდებოდა, მთავრობა ყველა ზომას მიმართავდა შიგა და საგარეო სესხების მოსაზიდად." (Kandelaki, 1960:32).

ახალი დემოკრატიული წყობილების გასამტკიცებლად მთავრობა ითვალისწინებდა საერობო თვითმმართველობის შექმნას, სასკოლო გარდაქმნებს, სასამართლო ცენტრალური ადმინისტრაციის და თვითმმართველობის ურთიერთობების განსაზღვრას, სავალდებულო უფასო პირველდაწყებითი სწავლა-განათლების მიღების აუცილებლობას და სხვ.

ქართულ საზოგადო სივრცეში კარგად ესმოდათ ყოველივეს განხორციელება შეუძლებელი იქნებოდა მყარი სამხედრო პოლიტიკური დაცულობისა და სერიოზული საგარეო ეკონომიკური დახმარების გარეშე. ამიტომ კვლავ და კვლავ ჩნდებოდა ფოთის შეთანხმებაზე დაყრდნობით საქართველოს მთავრობის სურვილი სესხის შესახებ გერმანიის მთავრობასთან მოლაპარაკების გამართვის თაობაზე.

1918 წლის 10 ივნისს გერმანიამ დე-ფაქტო სცნო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. აღნიშნულმა ფაქტმა ახალი შესაძლებლობები გააჩინა.

მალე ბერლინს ეწვია საქართველოს ოფიციალური დელეგაცია საგარეო საქმეთა მინისტრის ა. ჩხენკელის ხელმძღვანელობით. დაიწყო მომზადება საქართველო-გერმანიის „სამეგობრო, ეკონომიკური და სამართლებრივი ხელშეკრულების." ჯერ კიდევ ფოთში მიღწეული შეთანხმებით, გერმანია ცნობდა და აღიარებდა საქართველოს სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას.

იმჟამინდელი ქართული პრესა შესაშური ოპერატიულობით აქტიურად ეხმიანება მიმდინარე მოვლენებს, თითქმის ყველა ნომერში ჩნდებოდა სხვადასხვა ინფორმაცია გერმანია-საქართველოს მიმდინარე მოლაპარაკებათა შესახებ.

შემდგომში ისტორიკოსები გერმანიასთან სამშვიდობო-სამეგობრო ხელშეკრულების მზადების პროცესს დამოუკიდებლი საქართველოს ევროპისაკენ პირველი ნაბიჯებად შეაფასებენ.

ამის შესახებ უაღრესად საინტერესო და სანდო ინფორმაციას წარმოადგენს ქვეყნის პირველი და თვალსაჩინო დიპლომატის ზურაბ ავალიშვილის დღიურები. იმდროინდელი ჩანაწერებიდან. ბერლინში (1918 წლის ივნისი).

„ახლა, როდესაც გერმანიასთან რეგულარულ მოლაპარაკებებს ვიწყებდით, უპირველეს ყოვლისა გვმართებდა საქართველოს დამუკიდებლობის პრობლემასთან დაკავშირებული ძირითადი პოლიტიკური და ეკონომიკური საფუძვლების წარდგენა. ნიკო ნიკოლაძემ შეადგინა ეკონომიკური მიმოხილვა, მე კი საქართველოს დამოკიდებლობის საკითხის ისტორიული და პოლიტიკური გაშუქება ვიკისრე.

4 ივნისს დავიწყე წერილობითი გადმოცემა იმისა, თუ რისთვის ჩამოვედით აქ და რა სურს საქართველოს. 5 ივნისს საგარეო საქმეთა სამინისტროში საუბარი გვქონდა საიდუმლო მრჩევლებთან ფონ-როზენბერგთან და დოქტორ გეპერტთან; შემდეგ მიგვიღო მინისტრმა ფონ-კიულმანმა, მშვენიერ კაბინეტში, სადაც ჰკიდია ლენბახის შესრულებული ბისმარკის პორტრეტი.

6 ივნისი. როზენბერგთან და გეპერტთან ერთად „ვაღრმავებთ" საქართველოს ფორმალური ცნობის, საქართველოს რუსეთთან ურთიერთდამოკიდებულებისა და სხვა თემებს.

13 ივნისი. საგარეო საქმეთა სამინისტროში შეხვედრა დოქტორ სიმონსთან. ჩვენი თემაა: გერმანიისა და საქართველოს ურთიერთობის შესაძლებელი ფორმა. საქართველოს პოლიტიკური მიზანია: განამტკიცოს თავის სახელმწიფოებრივი არსებობა, გერმანიაზე დაყრდნობით. შექმნას თავისუფალი ეროვნული განვითარების პირობები. აშკარაა, რომ გერმანიასთან კავშირი უნდა იქნეს საკმაოდ მჭიდრო, უბრალო კავშირი არ არის საკმარისი.

16 ივნისი. დელეგაციის „საკრებულომ" მოისმინა ჩემი მემორანდუმი, რომელიც გამოხატავდა – თუ ვინ ვართ ჩვენ და თუ სახელდობრ რა გვსურს გერმანიისგან.

18 ივნისი. სამნი (ჩხენკელი, ნიკოლაძე და მე) სახალხო მეურნეობის სამინისტროს შენობაში ვეწვიეთ სახალხო მეურნეობის სახელმწიფო მდივანს ბარონ ფონ-შტაინს.

21 ივნისი. მე და ჩხენკელი საგარეო საქმეთა სამინისტროში ვართ ნამდვილ საიდუმლო მრჩეველთან დოქტორ კრიგესთან; გადამწყვეტი საუბარი გვაქვს იმის თაობაზე, თუ რამდენად შესაძლებელია გერმანიის მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის ფორმალურად აღიარება.". (Avalishvili, 2011).

„ფოთში ხელმოწერილი დროებითი შეთანხმებიდან ჩანს, თუ რა მნიშვნელობას ანიჭებდა საქართველოსთან ეკონომიკურ კავშირებს გერმანია. მთავრობასთან მსხვილი მრეწველობისა და ბანკების მჭიდრო კავშირით ეკონომიკური ინტერესების სფეროში მიღწეული შედეგები გზას გვიხსნიდა ჩვენი პოლიტიკური ამოცანების განხორციელებისაკენ. მოლაპარაკება გერმანული სავაჭრო-სამრეწველო სამყაროს ყველაზე მსხვილ და ყველაზე გავლენიან დაწესებულებებთან უნდა გვეწარმოებინა.

ამ მოლაპარაკების მთავარი თემა თავისთავად იკვეთებოდა, არც გამოგონება იყო საჭირო და არც თავს მოხვევა, ეს იყო ჭიათურის მარგანეცი, რომლის მიმართაც გერმანიის ფირმებს რა ხანია ჰქონდათ თავის ინტერესები და რომლის მნიშვნელობა ევროპის მეტალურგიისთავის საერთოდ ძალიან დიდი იყო. ამ „შავ ქვაზე" აღიმართება გერმანია-საქართველოს ურთიერთობა – ვფიქრობდი მე, და არც უსაფუძვლოდ. ნიკო ნიკოლაძემ შეადგინა განსაკუთრებული მოხსენება საქართველოს ბუნებრივი სიმდიდ-

რეების შესახებ. ეს მოხსენება ეცნობა გერმანიის მთავრობას. მოლაპარაკებას შევუდექით დაუყოვნებლივ, სახალხო მეურნეობის მინისტრ ბარონ ფონ შტეინთან წინასწარი შეხვედრის შემდეგ. რაც შეეხება ჩვენს გარმანელ კონტრაგენტებს, აქ იყო მთელი ე.წ. „მძიმე ინდუსტრია“ ფრიდრიხ კრუპის (ესსენი) აქციონერული საზოგადოება, გელზენკირხენის სამთო წარმოების აქციონერული საზოგადოება და ა.შ. რომელთა მხოლოდ სახელის ხსენებაც კი დიდ ასოციაციას იწვევს გერმანულ სამრეწველო წრეებში.

გადაწყდა მარგანეცის საზღვარგარეთ გატანის საქმის მოგვარება (იგი ჩვეულებრივ, მთლიანად ევროპასა და ამერიკაში გაჰქონდათ) საგანგებოდ შექმნილი აქციონერული საზოგადოების მეშვეობით (ქართული კანონმდებლობის მიხედვით), რომელსაც მონოპოლია ექნებოდა ამ საქმეში.

იმისათვის, რომ ექსპორტი ტექნიკური თვალსაზრისით „უკანასკნელი სიტყვით“ აღჭურვილი ყოფილიყო და საერთოდ, ამ საქმეში გარკვეული ერთიანობისა და გეგმაზომიერებისათვის მიგვეღწია, ერთდროულად კიდევ ორი აქციონერული საზოგადოების დაარსება გადაწყდა: ერთი: ჭიათურა–შორაპნის რკინიგზის მისასვლელი ხაზის ექსპლუატაციისათვის, რომელზეც გადაიტანდნენ მარგანეცს შორაპანამდე, საიდანაც მთავარი ხაზი ფოთამდე მივიდოდა; მეორე კი – ფოთის პორტის ექსპლუატაციისათვის.

სამივე საზოგადოების ხელმძღვანელობას უზრუნველყოფდა ზემოთ დასახელებული დაწესებულებათა ჯგუფი. გერმანიის მხრივ გამოითქმოდა უდიდესი სურვილი მთლიანად აეღოთ თავის ხელში მთელი ეს საქმე. ე.ი. შეექმნათ აქციონერთა შემადგენლობით წმინდა გერმანული საზოგადოება, მაგრამ სამაგიეროდ საქართველოს მთავრობის სასარგებლოდ დაეწესებინათ საკმაოდ დიდი ანარიცხი და საერთოდ ფინანსური მოგება.

რეალურად კი, ქართული დელეგაციის დაჟინებული მოთხოვნით, მიიღეს სხვა სქემა, სახელდობრ, გერმანულთან ერთად, საქართველოს ჯგუფის პარიტეტული მონაწილეობა, აქციონერულ კაპიტალში; ქართულ ჯგუფს უნდა მისცემოდა ერთ–ერთი (სამიდან) სადირექტორო ვაკანსია მმართველობაში და თავმჯდომარეობა (საბჭოთა წევრთა თანაბარი რაოდენობის დაცვით) სამი აქციონერული საზოგადოების თითოეულ საბჭოში. ერთი სიტყვით გერმანულ ჯგუფს უპირატესობა ეძლეოდა აქტიური ადმინისტრაციის მხრივ, ქართულს კი – ზედამხედველობაში, მონაწილეობა თანაბარი რჩებოდა.

ამ საფუძველზე შემდგარი სამი ხელშეკრულება 12 ივლისს იქნა ხელმოწერილი, ისევე, როგორც განსაკუთრებული შეთანხმება სახალხო მეურნეობის სამინისტროსთან (მინისტრის ამხანაგის დოქტორ გეპერტის სახით) გერმანულ სამრეწველო წრეებს, იმავე საფუძველზე, უფლება ეძლეოდათ ჭიათურაში შესდგომოდნენ „მარგანეცის“ ჯერ არარსებული დარგის ექსპლუატაციას, კერძოდ, წყლის ძალის გამოყენებით ფერომანგანუმისა და სხვა შენაერთების გამოდნობას.

იმავე ოქმში შეტანილი იყო შემდეგი პუნქტი: „საქართველოს მთავრობა აღიარებს ამ ხელშეკრულებებს საბოლოოდ მხოლოდ ფინანსური ხელშეკრულებების დადებისა (რომელთა თაობაზე მიმდინარეობს მოლაპარაკება) და საქართველოს რესპულიკასა და გერმანიის იმპერიას შორის პოლიტიკური დამოუკიდებლობის გარკვევის შემდეგ“. (Avalishvili, 2011).

„ამ ხელშეკრულებაზე ძირითადი შეთანხმებების შემდეგ, აღინიშნა საზეიმო სადილით, სადაც მასპინძელი იყო მინისტრი ბარონ ფონ–შტეინი. მას ესწრებოდნენ ვიცე – კანცლერი ფონ პაუერი, იმპერიის ფინანსთა მინისტრი და მრავალი სხვა.

ფინანსურ ხელშეკრულებას სესხის თაობაზე გერმანიის უმთავრეს ბანკებთან ხელი საკმაოდ მალე მოვაწერეთ (15 აგვისტოს) ასე რომ, „მარგანეცის ხელშეკრულების“ გაფორმება დამოკიდებული იყო მხოლოდ ჩვენი დიპლომატიური კამპანიის შედეგებზე... ე.ი. უპირველს ყოვლისა გერმანიის მიერ ჩვენს ფორმალურ აღიარებაზე.

გერმანელ მრეწველებთან ხელშეკრულებების ხელმოწერის შემდეგ ბერლინში ჩვენი ჩამოსვლის უახლოესი მიზანი მიღწეულად უნდა ჩაგვეთვალა, რადგან ამ „ნედლეულზე“ ან სხვა რამეზე ლაპარაკს რაღაც საფუძველი მაინც ჰქონდა, მსოფლიოს ყველაზე გამობრძმედილ მთავრობასთან, ევროპის უძლიერეს საქმის კაცებთან და ყველაზე „თანამედროვე“ ბანკებთან.

თეორიულად იგი ჩემი აზრით (იმისათვის ვმუშაობდით ამდენს) საქართველოს ნამდვილად უხსნიდა უცხოეთის კულტურულ კაპიტალთან თანამშრომლობის გზას, რასაც მოჰყვებოდა ბუნებრივი სიმდიდრის ათვისების სწრაფი განვითარება, სამეურნეო ჰორიზონტის გაფართოება, საქმიანი ჩვევების შეთვისება, მუშებისათვის დამატებითი შემოსავლის წყაროს შექმნა... და სხვა.“(Avalishvili, 2011).

ამ პერიოდში ბერლინში ხელი მოეწერა ოთხ სპეციალურ ხელშეკრულებას, რომელიც ისევე როგორც სხვა შეთანხმებები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფოთის პირველი ხელშეკრულების განზრახულობებიდან გამომდინარეობდა. ეს იყო: შავი ქვის, ჭიათურის რკინიგზისა, ფოთის ნავთსადგურისა და 50 მილიონი საგარეო სესხის შესახებ.

ეს ხელშეკრულობანი (გერმანულიდან გაზეთის რედაქციის მიერ თარგმნილი ვერსია) ცალ–ცალკე იქნა დაბეჭდილი გაზეთ „კლდე“–ში.

„საქართველოს მთავრობა, რომლის წარმომადგენლებიც არიან გარეშე საქმეთა მინისტრი აკაკი ჩხენკელი და დელეგაციის წევრები დოქტორი ნ. ნიკოლაძე და დოქტორი თავ. ზურაბ ავალიშვილი, ერთის მხრივ, და გერმანიის სახელმწიფო მდივანი სახელმწიფო სამიწათმოქმედო გამგეობისა მისი ამხანაგის დოქტორი გოპპარტიის პირით მეორეს მხრივ, შეთანხმდნენ შემდეგში იმ ხელშეკრულებათა შესახებ, რომელნიც დადებულია „საქართველო სამარგანეცო სააქციონერო საზოგადოებისა“, „ჭიათურის რკინის გზის სააქციონერო საზოგადოებისა“ და „ფოთის ნავსადგუ-

რის საექსპლოატაციო სააქციონერო საზოგადოების“ დასაარსებლად საქართველოს მთავრობასა და შემდეგ გერმანულ ფირმათა შორის:

1) „გერმანია ლიუქსემბურგის სამთო მრეწველობისა და სამადნოსააქციონერო საზოგადოება“, რომლის წარმომადგენლები არიან სამთო მრეწველობის დირექტორი ასესორი ი.დ. ესმან ვენცელი,

2) „კრუპპის სააქციონერო საზოგადოების ფირმა“, რომლის წარმომადგენელი არის ასესორი დოქტორი მაქს ვომბერგი,

3) „გელზენკირხენის სამთო-მრეწველობის სააქციონერო საზოგადოება გელზენკირხენი”, რომლის წარმომადგენელია დირექტორი გუგო შაივარი,

4) „სააქციონერო საზოგადოება პამბორნი“ რომლის წარმომადგენელია ფრიზ ტისსანი,

5) „სამთო მრეწველობის და სამადნო სააქციონერო საზოგადოება ებერჰაუზენი“, რომლის წარმომადგენელია დირექტორი ოტტო ჰოლცი, და

6) „კავკასიის სამადნო საზოგადოება ჰამბურგი“ რომლის წარმომადგენელია სიგიზმუნდ ვერენდა.“ (Klde,1918: N6)

ამ ხელშეკრულების თანახმად საქართველოს სახელმწიფოს ექნებოდა სამთო მრეწველობის საჭიროებისა და მიზნებიდან გამომდინარე სახელმწიფოს წილების სარგებლობის და ადგილობრივი კანონების გამოცემის უფლება.

საყურადღებოა ისიც, რომ ამავე ხელშეკრულებაში დარგის შემდგომი განვითარების ფერომარგანეცის და სხვა შენაერთების ადგილზე გადამუშავების უფლებას საქართველოს მთავრობა უპირატესად მისცემდა ზემოთ აღნიშნულ გერმანულ საწარმოებს იმავე საფუძველთა ძალით და წილობრივი მონაწილეობით, რაც მათ გააჩნდათ ქართულ სამარგანეცო საზოგადოებაში.

ამასთან, საქართველოს სამიწათმოქმედო სამინისტრო იტოვებდა საერთო კაპიტალის 40%-ს, ფოთის ნავსადგურის საექსპლოატაციო სააქციონერო საზოგადოებას სამარგანეცო ვაჭრობიდან, აგრეთვე სხვა სამრეწველო და სავაჭრო სანაოსნო საზოგადოებიდან.

ცალკე მუხლად განსაზღვრული იყო ამავე წლის 1-ელ ოქტომბრამდე ბერლინის სამარგანეცო საზოგადოების მიერ შეძენილი, მაგრამ ომის გამო არ გატანილი მარგანეცის ექსპორტირების დაბეგვრის წესი. აღნიშნულია, რომ – ამ მარგანეცის რაოდენობაზე არ ვრცელდება „საქართველოს სააქციონერო საექსპორტო საზოგადოების მონოპოლიური უფლება; იგი შეიძლება გატანილ იქნას დაუბრკოლებლივ ამ საზოგადოების მიერ შემდეგშიაც. ხოლო, მარგანეცი და მარგანეცული კონცენტრატები, რომელიც გაიზიდება ბერლინის სამარგანცო საზოგადოების მიერ 1918 წლის 1 ოქტომბრის შემდეგ, იბეგრება სრულად საქართველოს სახელმწიფოს ყველა იმ გადასახადებით, რომელსაც ახდევინებდენ ქართულ სამარგანცო საზოგადოებას და ფოთის ნავთსადგურის საექსპლოატაციო საზოგადოებას. ასევე გერმანული ფირმები გადაიხდიდენ ფოთის ნავთსადგურის ტერიტორიით და გადატვირთვის მოწყობილობით სარგებლობის დადგენილ გადასახადებს.

ხელშეკრულება ხელმოწერილი იქნა მაგრამ მის ამოქმედებას განსაზღვრული ქონდა ერთი ძირითადი პირობა „საქართველოს მთავრობა სცნობს ამ ხელშეკრულობებს თავისთვის სავალდებულოდ მაშინ, როცა შესდგება შეთანხმება სესხის თაობაზე და როცა გამოირკვევა საქართველოს რესპუბლიკის და გერმანიის იმპერიის პოლიტიკური დამოკიდებულებანი. „აქ იგულისხმება 50 მილიონი მარკის სასესხო ვალდებულება და გერმანიის მიერ დემოკრატიული საქართველოს დე ფაქტო და დე იურე აღიარება.

ამ ხელშეკრულებებით საფუძველი ეყრებოდა პარტნიორულ ეკონომიკურ თანამშრომლობას, რომელიც ორივე ქვეყნისათვის მისაღებ და ხელსაყრელ პრინციპებს ეფუძნებოდა. ფერომანგანუმი უაღრესად მოთხოვნად ნედლეულს წარმოადგენდა გერმანიისათვის და ამ ქვეყნის ცნობილი, მდიდარი კაპიტალის მქონე და თანამედროვე ტექნიკური შესაძლებლობების ფირმების ჩართვა ქართული სამთამადნო მრეწველობაში უაღრესად მომგებიანი იქნებოდა ჩვენი ქვეყნისათვისაც.

ამ წლებში ორ ქვეყანას შორის მოქმედებათა მარტივი ანალიზითაც კარგად სჩანს, რომ გერმანიას საქართველოსთან მიმართებაში საფუძვლიანი სტრატეგიული, ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები ამოძრავებდა, ამასთან ეს ინტერესები არ ლახავდა საქართველოს სუვერენიტეტს და არ ეწინააღმდეგებოდა ქართველი ხალხის ეროვნულ მისწრაფებებს, ხელს შეუწყობდა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას.

გერმანელები არ ჩარეულან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საშინაო საქმეებში, მათ საქართველოს დამოუკიდებლობის გარანტობა იკისრეს და დანაპირები პატიოსნად შეასრულეს. ამავე დროს გერმანელებს უარი არ უთქვამთ საქართველოს ბუნებრივი და მატერიალური რესურსების გამოყენებაზე, მაგრამ ყოველივე ორმხრივი ინტერესების დაცვით, „ნაცვალგებითა და სათანადო ანაზღაურებით.“

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრი კონსტანტინე კანდელაკი წერდა: „თუ გერმანელებმა ჩვენთან შემოსვლით და აქ ყოფნით იმ დროს რითიმე ისარგებლეს, სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ ყველაფრის ანგარიში რიგიანად გაასწორეს. სხვათა შორის, რესპუბლიკის ფინანსთა სამინისტროსთან შეთანხმებით თავიდანვე დაწესებული პარიტეტი ჩვენი ფულის და გერმანულ მარკას შორის მათი ჩვენში ყოფნის დროს არ შეუცვლიათ და მთელ თავის ხარჯების დასაფარავ ვალუტას მხოლოდ სახელმწიფო საკრედიტო დაწესებულებათა საშუალებით ახურდავებდნენ“. (Kandelaki, 1960: 5).

ფოთის ხელშეკრულების მნიშვნელობაზე საუბრობს თავის ნაშრომში საქართველოს პირველი რესპუბლიკის

ზურაბ ავალიშვილი:

> ამ ხელშეკრულების წყალობით (იგულისხმება ფოთის ხელშეკრულება) საქართველო თავიდან იცილებდა თურქეთის მხრიდან მოსალოდნელი ოკუპაციის უღელს, და არავის გარდა გერმანიისა, არ შეეძლო, 1918 წლის ზაფხულში მაინც, ეს მოემოქმედნა. გერმანია გამოვიდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის ნათლიათ – და იმ წუთში მხოლოდ მას შეეძლო ეს როლი შეესრულებინა. მხოლოდ მისი დახმარებით კითხვამ მიიღო საერთაშორისო მნიშვნელობა

გამოჩენილი დიპლომატი ზურაბ ავალიშვილი და აღნიშავს შემდეგს:“

თუმცა **ამ ხელშეკრულებებს არ ეწერა სრულფასოვანი განხორციელება. 1918 წლის 11 ნოემბერს, გერმანიის რევოლუციის დაწყებიდან ორი დღის შემდეგ გერმანიამ ხელი მოაწერა დაზავებაზე კომპიენთან საფრანგეთში. გერმანიის რევოლუციის შემდეგ დაემხო მონარქია ხოლო ვილჰელმი გაიქცა ნიდერლანდებში. მძლავრ გერმანიის იმპერიას ჩაენაცვლა არასტაბილური, დაუძლურებული – ვაიმარის რესპუბლიკა. ამ მიზეზითა და პირველ მსოფლიო ომში დამარცხების გამო გერმანია იძულებული გახდა გაეწვია სამხედრო ექსპედიცია საქართველოდან. 1919 წლის იანვარში გერმანულმა ჯარებმა საბოლოოდ დატოვეს საქართველო. სამხრეთ კავკასია 1918 წლის ნოემბრის ბოლოდან მოკავშირე სახელმწიფოთა კონტროლქვეშ გადავიდა და რეგიონში ახლა ბრიტანეთის სამხედრო შენაერთები გამოიგზავნა.**

გერმანიისა და საქართველოს ურთიერთობას ორმხრივი ინტერესი განაპირობებდა. ქართველი ერის მოწინავე ინტელიგენციის წარმომადგენლები, მეწარმეობაში და ვაჭრობაში ჩაბმული წრეები კარგად იცნობდნენ თვითმყოფად გერმანულ კულტურას, ამ ქვეყნის მდიდარ და კლასიკად ქცეულ ლიტერატურას, სამეწარმეო და ტექნოლოგიურ სექტორში სხვა მიღწევებს და დიდად აფასებდნენ გერმანელი ერის საუკეთესო თვისებრივ მახასიათებლებს. მაშინ როცა I მსოფლიო ომის დასაწყისიდან, რუსეთი ანტიგერმანულმა ისტერიამ მოიცვა, ქართულ პერიოდულ პრესაში, ჩვენში მოქმედ ლიტერატურულ თუ სხვა გაერთიანებებსა და იდეოლოგიურ დაჯგუფებებსა თუ ინტელიგენტურ სამეწარმეო-კომერციულ საზოგადოებებში პირიქით გერმანოფილური განწყობა და მისწრაფება შეიმჩნეოდა, გერმანიაზე იყო ორიენტირებული და სტრატეგიული თანამშრომლობა ერთნაირად გააჩნდა საქართველოს თითქმის მთელ პოლიტიკურ ელიტას.“ (Avalishvili, 2011).

ამგვარი განწყობილება რუსეთის იმპერიული კოლონიური რეჟიმის სიძულვილმა, დამოუკიდებლობისაკენ ლტოლვამ, ისტორიული მომენტის გამოყენების შესაძლებლობის გააზრების და ამ საქმეში გერმანიის კეთილგანწყობის და დახმარების იმედმა წარმოშვა.

ფოთის ხელშეკრულება იყო არა მარტო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი საერთაშორისო ხელშეკრულება, არამედ მან განსაზღვრა ქვეყნის ყველა შემდგომი საერთაშორისო შეთანხმების, მათ შორის სხვა ქვეყნების მხრიდან საქართველოს მიმართ განხორციელებული ესა თუ ის ქმედება ამ ხელშეკრულებიდან გამომდინარეობდა.

ბუნებრივიც იყო, რამდენადაც ფოთის ხელშეკრულებაში, რომელშიც საქართველოსთან ერთად მხარედ – გერმანია იყო წარმოდგენილი და მისი ცალსახა პოზიცია ფიქსირდებოდა, შესაბამისად საყურადღებო, ანგარიშგასაწევი იყო სხვა ქვეყნებისათვის, ხოლო პრაქტიკულად სავალდებულოდ გასათვალისწინებელი გერმანიის მოკავშირეებისათვის.

ამდენად, საქართველოსთვის ამ ხელშეკრულების არსებობა უმნიშვნელოვანეს და დამოუკიდებლობის ნიშნის დამკვიდრების, ქვეყნის დე-ფაქტო და დე-იურე აღიარების, სხვა სახელმწიფოთა მხრიდან ანგარიშგასაწევ პოზიციას წარმოადგენდა.

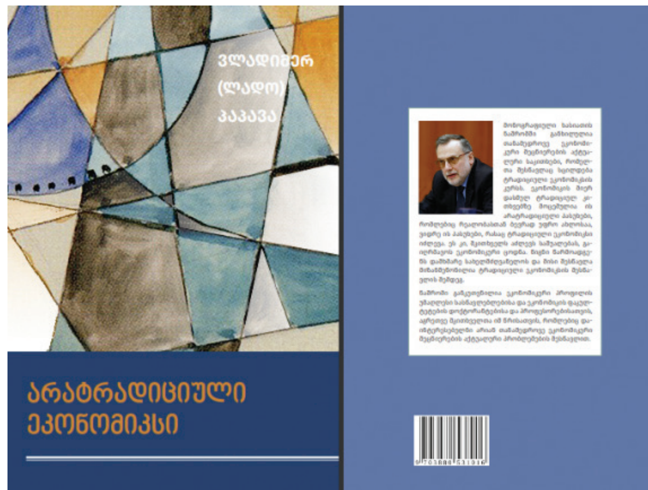
ამასთან, ხელშეკრულების შინაარსიდან გამომდინარე აშკარად გამოსჭვივის ძლიერი სახელმწიფო – გერმანიის მხრიდან პატარა და სუსტი, ახლადშექმნილი ქვეყნის მიმართ – მხარდაჭერის, დახმარების, პრობლემურ საკითხთა მოგვარების, ხელშეწყობის პოზიცია. მათ შორის ეკონომიკური, სამრეწველო, სავაჭრო, სატრანსპორტო, სამთამდნო, საბიუჯეტო-საფინანსო, მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის და ა.შ. სფეროებში არსებული სირთულეების, კრიზისის დაძლევის, ასევე, ქვეყნის გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური სივრცის ჩამოყალიბებისა და ადგილის განსაზღვრის მიზნით.

ლიტერატურა/REFERENCES

Sakartvelos Respublika (1918). N 11 (In Georgian)
Sakartvelos Respublika (1919). N 4 (In Georgian)
Ertoba (1919). N 60 (In Georgian)
Ertoba (1918). N 119, June 18 (In Georgian)
Klde (1918). N6, October 20 (In Georgian)
Sakhalkho Sakme (1919). July 5 (In Georgian)
Sakartvelo (1918). May 30 (In Georgian)
Sali Klde (1919). May 19 (In Georgian)
Chumburidze, D. (2003). National Liberation Movements of Georgian People at the beginning of XX century 1918 1921. Tbilisi, Edition “Mematiane” (In Georgian)
Kandelaki, K. (1960). Georgian National Economy, Book II, Paris (In Georgian)
Avalishvili, Z. (2011). Independence of Georgia in International Politics 1918-1921. Tbilisi (In Georgian)
Tkeshelashvili, N. (1958). History of Georgian Industry 1860-1920. Tbilisi (In Georgian)
Janelidze, O. (2018). History of Independence of Republic of Georgia. Tbilisi (In Georgian)
Social – political Dictionary (2004). Handbbok, Social Science Centre, Tbilisis, (In Georgian)
History of Georgian Diplomacy (2003). Editor R.Metreveli, Tbilisi: Tbilisi State University Edition (In Georgian)

გამოხმაურება და რეცენზიები

FEEDBACK AND REVIEWS

ეკონომიკსის ახლებური არატრადიციული ხედვა – გამოხმაურება

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორის, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსის ვლადიმერ (ლადო) პაპავას მონოგრაფიულ ნაშრომზე:

„არატრადიციული ეკონომიკსი: მეთოდოლოგია და მეთოდიკა“

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობამ მიმდინარე წელს გამოსცა მეტად საინტერესო და ღრმა მეცნიერულ საფუძვლებზე დაყრდნობით მომზადებული მონოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი სახელწოდებით – „არატრადიციული ეკონომიკსი: მეთოდოლოგია და მეთოდიკა“. ნაშრომის ავტორია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველოსა და მსოფლიოში აღიარებული მეცნიერი, თაობათა აღმზრდელი, მასწავლებელი ვლადიმერ (ლადო) პაპავა. წარმოდგენილი ნაშრომი არის მეორე შევსებული და განახლებული გამოცემა.

განათლება და მეცნიერება უდაოდ წარმოადგენს ადამიანის ერთ-ერთ ფუნდამენტურ უფლებას და მნიშვნელოვან პირობას ქვეყნის მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისთვის. შესაბამისად, ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი განათლებისა და მეცნიერების სისტემის უზრუნველყოფა ნებისმიერი ქვეყნის ერთ-ერთი მთავარი პრიორიტეტი უნდა იყოს. ზუსტად ეკონომიკური პროფილის სადოქტორო პროგრამის დოქტორანტებს და კოლეგა-პროფესორებს წარმოდგენილი ნაშრომი უდიდეს დახმარებას გაუწევს ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესების ანალიზის, კვლევების ჩატარებისა და დასკვნების გაკეთებისათვის. ამდენად, მისასალმებელია აკადემიკოს ლადო პაპავას ქართულ ენაზე თანამედროვე მსოფლიო სტანდარტების შესაბამისი სამეცნიერო მონოგრაფიული ნაშრომის „არატრადიციული ეკონომიკსი: მეთოდოლოგია და მეთოდიკა“ მომზადება და გამოცემა.

წიგნის არქიტექტონიკა და მასში რეალიზებული კვლევის ლოგიკა, ჩვეულებრივად ცნობილი დასავლეთის პრაქტიკაში, ამ ხასიათის თანამედროვე გამოკვლევებისადმი წაყენებულ მოთხოვნების პრაქტიკული რეალიზაციის ბრწყინვალე ნიმუშია. ის აგებულია თანამედროვე აპრობირებული მეთოდოლოგიის შესაბამისად. პირველ რიგში, განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ნაშრომის მეორე თავი, სახელწოდებით: ადამიანი ეკონომიკაში, სადაც ავტორი საუბრობს ეკონომიკური ადამიანის როლსა და მნიშვნელობაზე, რაც ჩვენის აზრით, მონოგრაფიაში წარმოდგენილი ფართო ფორმატით, ერთ-ერთი პირველი მცდელობაა ქართულ ეკონომიკურ მეცნიერებაში.

ავტორისაგან, აკადემიკოს ლადო პაპავასაგან, ეკონომიკაში არატრადიციულ მიდგომებს და მასშტაბურ ხედვებს კარგა ხანია შეეჩვია ჩვენი საზოგადოება. რაში მდგომარეობს ამ წიგნის სიდიადე? ერთი შეხედვით, პასუხი თითქოს მარტივია, უპირველესად, ეკონომიკურ მეცნიერებაში მეტწილად იგნორირებული – ადამიანში, ადამიანის პრობლემების ფართო და სრული სპექტრით განხილვაში.

ავტორი ამ მხრივ ეპასუხება წმინდა წერილის სწავლებას, რომლის მიხედვითაც ადამიანი დედამიწის ცენტრალური ფიგურა და მიწიერ ქმნილებათა შორის გამორჩეულია. კაცი შექმნა ღმერთმა მის მსგავსად და ხატად, რაც ადამიანს დიდ უპირატესობებთან ერთად განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობასაც ანიჭებს როგორც ღმერთთან, ისე მოყვასთან ურთიერთობაშიც და სამეურნეო საქმიანობის გაძღოლაშიც. ამიტომ, ეკონომიკაში ცენტრალურ ფიგურად ადამიანი უნდა განვიხილოთ – ეკონომიკას ადამიანი ქმნის და ეკონომიკა ადამიანისთვის ფუნქციონირებს.

ტრადიციულ ეკონომიკში გამარტივებული მოდელებით და სქემებით წარმოგვიდგება ეკონომიკის რიგი პრობლემები, არატრადიციული ეკონომიკსი კი, რომელიც არ გამორიცხავს ტრადიციულს, ცენტრალურ ფიგურად ადამიანს მოიაზრებს. ავტორის აზრით, მისი დაყვანა დაუშვებელია მარტივი სქემების დონეზე. სწორედ ადამიანი უნდა იქცეს მთავარ საზომად და ინდიკატორად, რომლის იგნორირება იწვევს მცდარ გადაწყვეტილებებს, მათ შორის ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებისას. ამ პროცესში შეუძლებელია სხვადასხვა ინტერესებით დახუნძლულმა ადამიანმა რაციონალური გადაწყვეტილებები მიიღოს. სავსებით მართებულად აღნიშნავს ბატონო ლადო, რომ უკვე აღარ არის საკმარისი მშრალი სქემებით და მათემატიკური მოდელებით მიდგომა.

აკადემიკოს ლადო პაპავას ნაშრომი არის ეკონომიკაში არატრადიციული ხედვების კიდევ ერთი უძლიერესი მცდელობა, ეკონომიკსის პრობლემისადმი სიღრმისეული მიდგომა, მისი ახლებური გააზრება.

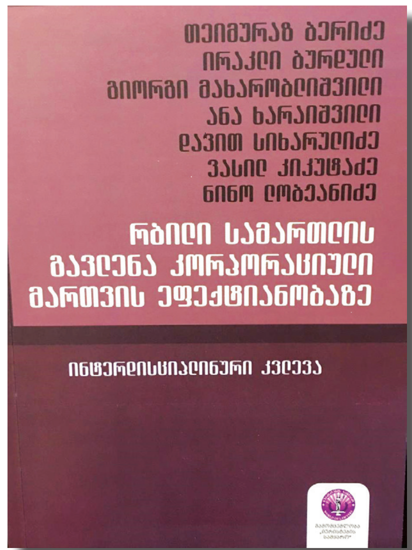
განსაკუთრებით გამოსაყოფია, ლადო პაპავას მიერ სამეცნიერო კულტურისა და ეთიკის დაცვის უმაღლესი დონე. მას არ გამორჩენია არც უცხოელი და არც ქართველი მეცნიერი, ვისაც თუნაც ოდნავ საინტერესო მოსაზრება და ღირებული კონცეფცია აქვს წინა პერიოდებში გამოთქმული თუ გამოქვეყნებული. ყოველ მათგანს ავტორმა მიუჩინა თავისი შესაბამისი ღირსეული ადგილი მონოგრაფიაში გამოკვლეული პრობლემატიკის კონტექსტში. ვფიქრობთ, ეს შესანიშნავი მაგალითია ყოველი ჩვენგანისთვის ქართველი მეცნიერების ობიექტური და ღრმად გააზრებული დანახვის, აღნიშვნის და ციტირების. ჩვენ, ხშირად გვავიწყდება, რომ ქართული ეკონომიკური მეცნიერება არის მცირე ნაწილი მსოფლიო ეკონომიკური მეცნიერების და სწორედ ასეთი მიდგომა ერთმანეთის მიმართ შეგვაძლებინებს უფრო მეტად გავძლიერდეთ და ცნობადი გავხდეთ.

ბატონი ლადოს ახალი არატრადიციული ეკონომიკსი, ვფიქრობთ, ფუნდამენტურად ახლებური ხედვაა ეკონომიკური მეცნიერების თანამედროვე და მომავალი განვითარების, მის წინაშე მდგარ გამოწვევებზე შესაბამისი პასუხების და რეალურ პრაქტიკასთან ეკონომიკური თეორიის უფრო მეტად მიახლობის შესახებ. აღნიშნული ნაშრომი ჩვენ ეკონომისტებს განსხვავებული ეკონომიკური რეალობის ადეკვატური აღქმის საფუძველს მოგვცემს. მომავალ მეცნიერებს, დოქტორანტებს, ბატონი ლადოს მონოგრაფია უდავოდ დაეხმარება ეკონომიკური მეცნიერების სირთულეების ახლებურად გააზრებასა და გამოკვლევაში. გვინდა მივულოცოთ ეკონომიკურ საზოგადოებას ასეთი ძლიერი, ქართველი მეცნიერის მიერ დაწერილი, უცილობლად გლობალური სამეცნიერო მნიშვნელობის მქონე მონოგრაფიის გამოჩენა. ვულოცავთ ბატონ ლადოს, ჩვენს კოლეგას და მეგობარს, ვუსურვებთ მას შემდგომ შემოქმედებით წარმატებებს.

გივი ბედიანაშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ევროპის უნივერსიტეტის გლობალიზაციის ეკონომიური
და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ნიკო ჩიხლაძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ქუთაისის უნივერსიტეტის პროფესორი, აკაკი წერეთლის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

ბადრი გეჩბაია
ეკონომიკის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიზნესის ადმინისტრირების,
მენეჯმენტისა და მარკეტინგის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი,
ასოცირებული პროფესორი

ინტერდისციპლინური კვლევა – რეცენზია

თეიმურაზ ბერიძის, ირაკლი ბურდულის, გიორგი მახარობლიშვილის, ანა ხარაიშვილის, დავით სიხარულიძის, ვასილ კიკუტაძისა და ნინო ლობჟანიძის კოლექტიურ ინტერდისციპლინურ მონოგრაფიაზე

„რბილი სამართლის გავლენა კორპორაციული მართვის ეფექტიანობაზე"

საკორპორაციო სამართალში ქართული იურიდიული ლიტერატურა სიმდიდრით არ გამოირჩევა, მით უფრო, თანამედროვე ტენდენციებისა და მიღწევების გათვალისწინებით. ამდენად, ეკონომიკურ სამართალში კიდევ უფრო საყურადღებოა ახალი ნაშრომის შექმნა, რომელიც, ერთი მხრივ, მეცნიერ-მკვლევართა დიდ ინტერესს იმსახურებს, მეორე მხრივ კი, ზოგადად, იურიდიული ცნობიერების ამაღლებას შეუწყობს ხელს. აღნიშნულ კონტექსტში საგულისხმოა, რომ კორპორაციულ მართვას ქართულ იურიდიულ სივრცეში პირველად ღრმა ნაშრომი მიუძღვნა პროფესორმა ლადო ჭანტურიამ (ჭანტურია ლ., კორპორაციული მართვა და ხელმძღვანელთა პასუხისმგებლობა საკორპორაციო სამართალში, თბ., 2006) მაშინ, როდესაც საკორპორაციო სამართალში ქართულენოვანი ნაშრომების სიმწირე შეიმჩნეოდა. შემდეგ ასპარეზზე გამოვიდნენ ახალგაზრდა მეცნიერები, რომლებმაც საკორპორაციო სამართლის სხვადასხვა თემაზე საინტერესო კვლევები შექმნეს და გარკვეულწილად ზემოთ აღნიშნულიული ვაკუუმი შეავსეს. მათ შორის საგულისხმოა 2018 წელს თეიმურაზ ბერიძის, ირაკლი ბურდულის, გიორგი მახარობლიშვილის, ანა ხარაიშვილის, დავით სიხარულიძის, ვასილ კიკუტაძისა და ნინო ლობჟანიძის თანაავტორობით გამოცემული ნაშრომი „რბილი სამართლის გავლენა კორპორაციული მართვის ეფექტიანობაზე" (მოიცავს 182 გვერდს). კვლევა ეძღვნება ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის 100 წლის იუბილეს.

ნაშრომი აქტუალურია რამდენიმე ასპექტის გათვალისწინებით: **(ა) კვლევის ინტერდისციპლინური ხასიათის გამო, (ბ) საკითხის ეკონომიკური ანალიზის, (გ) ევროპის კავშირის საკორპორაციო სამართალში კორპორაციული მართვის მოდელის დადგენისა და (დ) პრაქტიკული მაგალითების ანალიზის თვალსაზრისით.**

უპირველეს ყოვლისა, ნაშრომი შესრულებულია **ორი საზოგადოებრივი მეცნიერების (ეკონომიკისა და სამართლის) კვეთაზე,** რაც თავისთავად ორიგინალურია. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ სამეცნიერო კვლევების პროდუქტიულობა ჯერადობით იზრდება, როდესაც ისინი ხორციელდება მონათესავე მეცნიერებების კვეთაზე, არც ზუსტი და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები არ არის გამონაკლისი (ფიზიკა-მათემატიკა, ქიმია-ბიოლოგია და ა.შ.).

შესწავლილია კორპორაციული მართვის **დოგმატური და თეორიული საფუძვლები (გვ. 26-78),** ამ ნაწილში კი გაანალიზებულია **კორპორაციული მართვის კონცეფციის განსაზღვრის ორიენტირები** (კოგნიტური და უფლებრივი დანაწილების ასპექტები). ამავდროს, ნაშრომში განხილულია კორპორაციული მართვის მონისტური და დუალისტური მოდელები. გამოკვეთილია, რომ კორპორაციულ მართვაში მოიაზრებენ კომპანიის მენეჯმენტს, მის დირექტორთა საბჭოს, აქციონერებსა და სხვა დაინტერესებულ პირებს შორის ურთიერთობას. ასევე, კორპორაციული მართვის დახმარებით შეიძლება კომპანიის მიზნების, მათი მიღწევის გზებისა და განხორციელებული საქმიანობის მონიტორინგის შედეგების დადგენა (დოლიძე დ. შიდა და გარე კორპორაციული მართვის ძირითადი ასპექტები, ჟურნალი „მართლმსაჯულება და კანონი". N1. 2018. 89). საკითხი აქტუალურია, რადგან

კომპანიაში უნდა იყოს გამოკვეთილი კომპანიის მმართველი რგოლის, აქციონერებისა თუ სხვა პირების ფუნქციები, უფლებამოსილებები, ვინაიდან ეს მათ შორის ურთიერთობების მოწესრიგებასა და პასუხისმგებლობის საკითხსაც აზუსტებს.

გარდა წმინდა სამართლებრივი საფუძვლებისა, კვლევაში **წარმოჩენილია მართვის ეკონომიკური საწყისები.** ეკონომიკური გადაწყვეტილებები თავის რეალიზებას პოულობს მხოლოდ სამართლებრივ აქტებში. **ნაჩვენებია ინვესტიციის (საკუთრების) მართვისა და კონტროლის მექანიზმების დაბალანსების აუცილებლობა.** ხაზგასმულია, რომ საკუთრების მართვის დროს დგინდება, ფინანსურად რაში გამოიხატება საკუთრება და როგორ შეიძლება მისი ბრუნვა ეკონომიკაში, ხოლო კონტროლის ასპექტი განსაზღვრავს კონტროლის მექანიზმების ნორმატიულ თუ თვითრეგულირებად დონეზე გადანაწილებასა და გამიჯვნას (გვ. 27-28).

ამასთან, ეკონომიკური ცხოვრების დემოკრატიზაციის კვალობაზე კორპორაციული მართვა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ამ პროცესის შემდგომ სრულყოფაში. აქ ხაზგასასმელია გამოჩენილი ამერიკელი ეკონომისტის მოსაზრება, რომ დღევანდელ წყობას არ უნდა ეწოდოს კაპიტალისტური, ვინაიდან საბაზრო ეკონომიკა დღეს კორპორაციებით იმართება (Джон Кеннет Гэлбрейт. Экономика невинного обмана. Правда нашего времени. Москва. Издательство „Европа". 2009. c.47-49).

ნაშრომის დოგმატურ-თეორიულ ნაწილში სათანადო ყურადღება ეთმობა **რბილი სამართლის გავლენას კორპორაციული მართვის ეფექტიანობაზე.** ამ კუთხით გამოკვეთილია, თუ როგორ ზემოქმედებს ეკონომიკური თუ სამართლებრივი პროცესების კორპორაციულ მართვაზე. საქმე ისაა, რომ დღესდღეობით კორპორაციულ მართვაში რბილი სამართლის ცნება მოიაზრებს, ძირითადად, კორპორაციული მართვის კოდექსებს, რომლებიც ეფუძნება კორპორაციული მართვის საერთაშორისო პრინციპებს და, შესაბამისად, განიხილება რბილი სამართლის მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილად (მახარობლიშვილი გ. კორპორაციული მართვის ზოგადი ანალიზი. თბილისი. 2015. 193). ამ გაგებით, განსაკუთრებულია მისი გავლენა კორპორაციული მართვის ეფექტიანობაზე.

ასევე, შედარებითი კორპორაციული მართვის კონტექსტში საყურადღებოა ნაშრომის ერთ-ერთი ნაწილი, **რომელიც ევროპის კავშირის საკორპორაციო სამართალში კორპორაციული მართვის სისტემის** თავისებურებებს ეხება. აქ იკვეთება, რომ კორპორაციული მართვის სტანდარტები ქართულ საკორპორაციო სამართლებრივ სივრცეში (საბანკო სექტორში) მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათისაა და, გარდა სააქციო საზოგადოების ფორმით მოქმედი ბანკებისა, მათი განზოგადება სხვა კომპანიებზე არ ხდება. ამასთან, ავტორები ლოგიკურად შენიშნავენ, რომ ევროპის კავშირის საკორპორაციო სამართლებრივი დირექტივებსა თუ მათში განხორციელებული ცვლილებებს ვერ ექნება პირდაპირი მოქმედების ძალა ქართულ საკორპორაციო სამართალზე, მაგრამ კომპანიის მართვის ეტაპზე **ევროპის კავშირის რეგულაციებისა და საუკეთესო გამოცდილების გათვალისწინება შეიძლება ჩაითვალოს ქართული კომპანიების ფინანსური კეთილდღეობისა და ევროპის კავშირში საქართველოს მარტივი ინტეგრაციის წინაპირობად** (გვ. 79-93).

ნაშრომის მეოთხე თავი ეხება კვლევის მეთოდოლოგიასა და მეთოდიკას. მეთოდოლოგიურად გამოყენებულია თვისებრივი და რაოდენობრივი (სტატისტიკური მონაცემების მოძიება) კვლევები, ინფორმაციის მიღების მიზნით გვხვდება ადამიანებთან საუბრის მეთოდი წინასწარ შედგენილი კითხვარის საფუძველზე (გვ.94-101).

ნაშრომი აგებულია **კომპარატივისტიკის მეთოდის გამოყენებით, რაც ერთიორად ზრდის კვლევის ღირებულებას.** საქმე ისაა, რომ შედარებითი მეთოდის დახმარებით შეიძლება სახელმწიფოთა კანონმდებლობების, სამართლებრივი ცნებების, მოვლენებისა თუ პროცესების შესწავლის ფონზე მათ შორის საერთო და განმასხვავებელი ნიშნების დადგენა (Бабаева В. К., Баранов В. М., Витрук Я. В., Исаков В. Б. и др. 2003. Теория государства и права: Учебник, Под ред. Бабаева В.К., М., 21-22). შედარებითი სამართლის ერთ-ერთი მთავარი ფუნქციაა ეროვნული სამართლის საფუძვლების შესწავლა (Gottwold P. Comparative Civil Procedure, Ritsumeikan Law Review, No 22. 2005. 24), ვინაიდან სწორედ საკუთარი სამართლის კარგი ცოდნის შედეგად შეიძლება მისი სხვა სახელმწიფოთა სამართალთან ადვილად შედარება (David R., John E. C. Brierley. Major legal systems in the world today, An Introduction to the Comparative Study of Law. 2. Edition. New York. 1978. 16). შესაბამისად, შედარებითი სამართლის მიზანია ეროვნული სამართლის უკეთესად გაგება, სხვა ქვეყნების მსოფლმხედველობათა შესწავლა, კანონების გაუმჯობესება და სამართლის უნიფიკაცია (დავიდი რ. თანამედროვე ძირითადი სამართლებრივი სისტემები, რუსულიდან თარგმნა თ. ნინიძემ. თბილისი. 1993. 22-25). ამ გზით წარმოდგენილ კვლევაში კარგად ჩანს საქართველოში, გერმანიასა და აშშ-ში კორპორაციული მართვის მოდელები.

ნაშრომის მეხუთე თავში თავმოყრილია კვლევის შედეგები (გვ.102-150). აქ გვხვდება საბანკო სექტორში კორპორაციული მართვის შესახებ **კონკრეტული მონაცემები და გაანალიზებულია შემთხვევები.** „ვითიბი ბანკის", „საქართველოს ბანკის", „თიბისი ბანკის", „ლიბერთი ბანკის", „პროკრედიტ ბანკისა" და „ხალიკ ბანკის" მაგალითებზე დაყრდნობით ნაშრომში წარმოდგენილია ბანკების კორპორაციული მართვის მოდელის თავისებურებები, ასევე, დადგენილია, რომელ სტანდარტებსა თუ გამოცდილებას ითვალისწინებს ესა თუ ის ბანკი.

ნაშრომის მეექვსე თავში მოცემულია განსჯა და მეცნიერული მიგნებები (გვ.151-173). შემუშავებულია ე.წ. მეტა მატრიცა – შეიქმნა მონაცემების ნაკრები (ლევერიჯი, წმინდა მოგება, დივიდენდი, ROE, ROA, Inside own, Extern own, Free float, Dominated (widely held), რომლის საფუძველზე გაანალიზებულია კომპანიების საქმიანობა (საქართველოში მოქმედებს 16 კომერციული ბანკი). აქ საკითხის ეკონომიკური ასპექტები და თვალსაჩინოებანი ორგანულად დაკავშირებულია კორპორაციული მართვის სამართლებრივ საწყისებს. ნაშრომის ეს ნაწილი ადასტურებს, რომ მას, გარდა თეორიულისა, დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს.

კვლევის ბოლოს მოცემულია გამოყენებული ლიტერატურის სია (გვ. 174-182).

ამდენად, ნაშრომის არქიტექტონიკა, შესავალი, განხილულ საკითხთა წრე პასუხობს დასმული პრობლემის და ამოცანების გადაწყვეტის მიზანს.

ნაშრომისადმი გვაქვს ერთი შენიშვნა (სასურველობა): ჩვენი აზრით, კვლევის მეთოდოლოგია უნდა იყოს მოცემული ნაშრომის დასაწყისში.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ეს კვლევა ჰარმონიულად აერთიანებს **კორპორაციული მართვის სამართლებრივ და ეკონომიკურ ასპექტებს,** რითაც ნაშრომის გამოყენების არეალი ფართოვდება; ის საინტერესო უნდა იყოს არა მხოლოდ მეცნიერ-მკვლევარი ეკონომისტებისა და იურისტებისთვის, არამედ სასარგებლო იქნება სალექციო საქმიანობაშიც.

გივი ბედიანაშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ევროპის უნივერსიტეტის გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური
პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი

მიხეილ ბიჭია
სამართლის დოქტორი, დავით აღმაშენებლის აკადემიის საპატიო
პროფესორი, ევროპის უნივერსიტეტის გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური
პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

კოლეგის გახსენება

TO COMMEMORATEA COLLEAGUE

ხსოვნანათელი კოლეგას, მასწავლებელს, მეგობარს
THE BRIGHT COMMEMORATINGA COLLEAGUE, A TEACHER, A FRIEND

ხსოვნა ნათელი კოლეგას, მასწავლებელს, მეგობარს

თითქმის ერთი წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც დაგვტოვა და სამუდამო სასუფეველში წავიდა ჩვენი კოლეგა, ბევრი ჩვენგანისთვის მასწავლებელი და მეგობარი – 2019 წლის 15 სექტემბერს 78 წლის ასაკში, ხანგრძლივი და მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ, გარდაიცვალა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, კლიმენტი აჩელაშვილი.

კლიმენტი აჩელაშვილი დაიბადა 1941 წელს ახალქალაქის რაიონის სოფელ კოთელიაში. 1958 წელს ვერცხლის მედალზე დაამთავრა საშუალო სკოლა და იმავე წელს ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფიზიკის ფაკულტეტზე. მესამე კურსიდან მან სწავლა გააგრძელა ამავე უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტზე. 1962 წელს, როგორც წარჩინებული და პერსპექტიული სტუდენტი, გაიგზავნა ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკურ ფაკულტეტზე სასწავლებლად.

1965 წელს კლიმენტი აჩელაშვილმა წარმატებით დაამთავრა აღნიშნული უნივერსიტეტი სპეციალობით – ეკონომიკური კიბერნეტიკა. მისი სადიპლომო ნაშრომი იმდენად საინტერესო იყო, რომ კვლევის ძირითადი შედეგები სტატიის სახით გამოქვეყნდა მაღალ რეიტინგულ ჟურნალში – „ეკონომიკა და მათემატიკური მეთოდები“. იმავე წელს, რეკომენდაციის საფუძველზე, კლიმენტი აჩელაშვილს საშუალება მიეცა სწავლა გაეგრძელებინა ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის ან ნოვოსიბირსკის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტურაში. ახალგაზრდა კურსდამთავრებულმა უპირატესობა ნოვოსიბირსკის უნივერსიტეტს მიანიჭა, რომლის რექტორი იმ დროისთვის იყო საერთაშორისოდ აღიარებული ქართველი მათემატიკოსი, ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, აკადემიკოსი ილია ვეკუა. დაამთავრა რა წარჩინებით აღნიშნული უნივერსიტეტის ასპირანტურა, კლიმენტი აჩელაშვილმა მუშაობა დაიწყო სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ციმბირის განყოფილების ეკონომიკის ინსტიტუტში, ამასთანავე, ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას ნოვოსიბირსკის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. 1972 წელს აკადემიკოს ალექსანდრე გრანბერგის ხელმძღვანელობით, მან წარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია.

კლიმენტი აჩელაშვილის შემდგომი კარიერა მთლიანად დაკავშირებული იყო სამეცნიერო-პედაგოგიურ მოღვაწეობასთან. 1973 წელს, საქართველოს საშუალო და უმაღლესი განათლების სამინისტროს მოწვევით, მან მუშაობა დაიწყო ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური კიბერნეტიკის კათედრაზე. 1980 წელს მან მიიღო დოცენტის წოდება, 1997 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე: „დარგთაშორისი და რეგიონთაშორისი მატერიალურ-ნივთობრივი კავშირების ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელირება“, ხოლო 2000 წელს მიიღო პროფესორის წოდება; 1991 წელს, კონკურსის საფუძველზე არჩეულ იქნა აღნიშნული კათედრის გამგის თანამდებობაზე და მას ხელმძღვანელობდა 2006 წლამდე. ამ პერიოდში, ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, მისი სამეცნიერო ხელმძღვანელობით, დაცული იქნა არაერთი დისერტაცია.

პროფესორ კლიმენტი აჩელაშვლის აღზრდილია წამყვანი ეკონომისტების მთელი პლეადა, მათ შორის გამორჩეული მეცნიერები: აკადემიკოსი ვლადიმერ პაპავა, პროფესორი იური ანანიაშვილი, პროფესორი გიორგი წერეთელი, პროფეორი ელგუჯა მექვაბიშვილი, პროფესორი გივი ბედიანაშვილი და სხვა.

პროფესორი კლიმენტი აჩელაშვილი 40-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომის ავტორია, რომლებიც ეკონომიკისა და მათემატიკის თანაკვეთაზეა შესრულებული და ეკონომიკის აქტუალური საკითხების ფართო სპექტრის გამოკვლევას ეძღვნება. 2004 წელს, ქართველ ეკონომისტთა ჯგუფთან ერთად, პროფესორი კლიმენტი აჩელაშვილი გახდა საქართველოს სახელმწიფო პრემიის ლაურეატი მეცნიერებისა და ტექნიკის დარგში ნაშრომთა ციკლისათვის „მაკროეკონომიკური რეგულირების მეთოდები და მოდელები“. 2003 წელს მრავალწლიანი ნაყოფიერი სამეცნიერო და პედაგოგიური მოღვაწეობისთვის ის დაჯილდოვდა ღირსების ორდენით და 2016 წელს – ივანე ჯავახიშვილის მედლით.

პროფესორ კლიმენტი აჩელაშვილის გარდაცვალება მძიმე დანაკლისია მისი ოჯახისთვის, კოლეგებისთვის, მეგობრებისთვის, მისი აღზრდილებისთვის და სტუდენტებისთვის. იგი სამუდამოდ დარჩება ჩვენს მეხსიერებაში როგორც გამორჩეული მასწავლებელი, კეთილშობილი, თავმდაბალი, ყოველთვის ხალისიანი და საიმედო ადამიანი.

ჟურნალის „გლობალიზაცია და ბიზნესი“
სარედაქციო კოლეგია

რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო – პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“

ტექსტის კორექტორი: **ნინო ქერაშვილი**

დაკაბადონება: **ნიკა ხვედელიძე**

გარეკანის დიზაინი: **ლიზა ჯალაღონია**

თბილისი, 0141, დ. გურამიშვილის გამზ. №76

ტელეფონი: (+995 32) 2 000 171

(+995 599) 96 94 59

ფაქსი: (+995 032) 214 35 83

ელ–ფოსტა: info@eugb.ge

REFEREED AND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL GLOBALIZATION & BUSINESS

Proof-reader: **Nino Kerashvili**

Page Make-up: **Nika Khvedelidze**

Cover Design: **Liza Jalaghonia**

76 D. Guramishvili ave, Tbilisi, 0141, Georgia

Phone: (+995 32) 2 000 171

(+995 599) 96 94 59

Fax: (+995 032) 214 35 83

E-mail: info@eugb.ge